

5/11/20

GENERAL SCHOOL-PAPER
JANUARY 1885.

पुनर्वि. ३४३. ७१०५५५५. १८८५. २५३२५०.

ਸੰਤਾਉ ਮੰਦੁ ਮੇਰੁ ਧੁਲ ਨੀਮੁ ਤੇਮੁ ਏਕਾਮੁ ॥

[illegible]

॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

72

CONTENTS

[illegible]

New year's Prayer	1
History of the English Nation	2
Liberality of the Hair of Kutch	7
Departure of Lord Ripon	10
New Viceroy	11
Notice of New Publications	14
Correspondence	16
Departmental Notices	17
Index of Papers & Publications	

(६४३) श्रीलोकेश्वरः

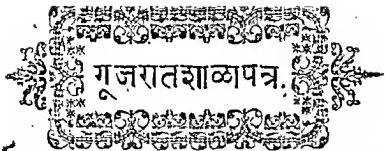
ॐ महावात्स्यां

आमाना हनेहीमये पापों' २३. निद्रि' २४. अने काहेतें जोकाही-कंपनी
२५. "नितनि' २६" ना प्रसादा १ मज्जेसंख्ये मंगलारवि जाणी प्रेमहृदय

२५६५

(३२) परमानं अजादिर्वाच्यं
(३३) अज्ञेयं अज्ञेयं

1944, 1945, 1946, 1947, 1948, 1949, 1950, 1951, 1952, 1953, 1954, 1955, 1956, 1957, 1958, 1959, 1960, 1961, 1962, 1963, 1964, 1965, 1966, 1967, 1968, 1969, 1970, 1971, 1972, 1973, 1974, 1975, 1976, 1977, 1978, 1979, 1980, 1981, 1982, 1983, 1984, 1985, 1986, 1987, 1988, 1989, 1990, 1991, 1992, 1993, 1994, 1995, 1996, 1997, 1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022, 2023, 2024, 2025, 2026, 2027, 2028, 2029, 2030, 2031, 2032, 2033, 2034, 2035, 2036, 2037, 2038, 2039, 2040, 2041, 2042, 2043, 2044, 2045, 2046, 2047, 2048, 2049, 2050, 2051, 2052, 2053, 2054, 2055, 2056, 2057, 2058, 2059, 2060, 2061, 2062, 2063, 2064, 2065, 2066, 2067, 2068, 2069, 2070, 2071, 2072, 2073, 2074, 2075, 2076, 2077, 2078, 2079, 2080, 2081, 2082, 2083, 2084, 2085, 2086, 2087, 2088, 2089, 2090, 2091, 2092, 2093, 2094, 2095, 2096, 2097, 2098, 2099, 2100, 2101, 2102, 2103, 2104, 2105, 2106, 2107, 2108, 2109, 2110, 2111, 2112, 2113, 2114, 2115, 2116, 2117, 2118, 2119, 2120, 2121, 2122, 2123, 2124, 2125, 2126, 2127, 2128, 2129, 2130, 2131, 2132, 2133, 2134, 2135, 2136, 2137, 2138, 2139, 2140, 2141, 2142, 2143, 2144, 2145, 2146, 2147, 2148, 2149, 2150, 2151, 2152, 2153, 2154, 2155, 2156, 2157, 2158, 2159, 2160, 2161, 2162, 2163, 2164, 2165, 2166, 2167, 2168, 2169, 2170, 2171, 2172, 2173, 2174, 2175, 2176, 2177, 2178, 2179, 2180, 2181, 2182, 2183, 2184, 2185, 2186, 2187, 2188, 2189, 2190, 2191, 2192, 2193, 2194, 2195, 2196, 2197, 2198, 2199, 2200, 2201, 2202, 2203, 2204, 2205, 2206, 2207, 2208, 2209, 2210, 2211, 2212, 2213, 2214, 2215, 2216, 2217, 2218, 2219, 2220, 2221, 2222, 2223, 2224, 2225, 2226, 2227, 2228, 2229, 2230, 2231, 2232, 2233, 2234, 2235, 2236, 2237, 2238, 2239, 2240, 2241, 2242, 2243, 2244, 2245, 2246, 2247, 2248, 2249, 2250, 2251, 2252, 2253, 2254, 2255, 2256, 2257, 2258, 2259, 2260, 2261, 2262, 2263, 2264, 2265, 2266, 2267, 2268, 2269, 2270, 2271, 2272, 2273, 2274, 2275, 2276, 2277, 2278, 2279, 2280, 2281, 2282, 2283, 2284, 2285, 2286, 2287, 2288, 2289, 2290, 2291, 2292, 2293, 2294, 2295, 2296, 2297, 2298, 2299, 2300, 2301, 2302, 2303, 2304, 2305, 2306, 2307, 2308, 2309, 2310, 2311, 2312, 2313, 2314, 2315, 2316, 2317, 2318, 2319, 2320, 2321, 2322, 2323, 2324, 2325, 2326, 2327, 2328, 2329, 2330, 2331, 2332, 2333, 2334, 2335, 2336, 2337, 2338, 2339, 2340, 2341, 2342, 2343, 2344, 2345, 2346, 2347, 2348, 2349, 2350, 2351, 2352, 2353, 2354, 2355, 2356, 2357, 2358, 2359, 2360, 2361, 2362, 2363, 2364, 2365, 2366, 2367, 2368, 2369, 2370, 2371, 2372, 2373, 2374, 2375, 2376, 2377, 2378, 2379, 2380, 2381, 2382, 2383, 2384, 2385, 2386, 2387, 2388, 2389, 2390, 2391, 2392, 2393, 2394, 2395, 2396, 2397, 2398, 2399, 2400, 2401, 2402, 2403, 2404, 2405, 2406, 2407, 2408, 2409, 2410, 2411, 2412, 2413, 2414, 2415, 2416, 2417, 2418, 2419, 2420, 2421, 2422, 2423, 2424, 2425, 2426, 2427, 2428, 2429, 2430, 2431, 2432, 2433, 2434, 2435, 2436, 2437, 2438, 2439, 2440, 2441, 2442, 2443, 2444, 2445, 2446, 2447, 2448, 2449, 2450, 2451, 2452, 2453, 2454, 2455, 2456, 2457, 2458, 2459, 2460, 2461, 2462, 2463, 2464, 2465, 2466, 2467, 2468, 2469, 2470, 2471, 2472, 2473, 2474, 2475, 2476, 2477, 2478, 2479, 2480, 2481, 2482, 2483, 2484, 2485, 2486, 2487, 2488, 2489, 2490, 2491, 2492, 2493, 2494, 2495, 2496, 2497, 2498, 2499, 2500, 2501, 2502, 2503, 2504, 2505, 2506, 2507, 2508, 2509, 2510, 2511, 2512, 2513, 2514, 2515, 2516, 2517, 2518, 2519, 2520, 2521, 2522, 2523, 2524, 2525, 2526, 2527, 2528, 2529, 2530, 2531, 2532, 2533, 2534, 2535, 2536, 2537, 2538, 2539, 2540, 2541, 2542, 2543, 2544, 2545, 2546, 2547, 2548, 2549, 2550, 2551, 2552, 2553, 2554, 2555, 2556, 2557, 2558, 2559, 2560, 2561, 2562, 2563, 2564, 2565, 2566, 2567, 2568, 2569, 2570, 2571, 2572, 2573, 2574, 2575, 2576, 2577, 2578, 2579, 2580, 2581, 2582, 2583, 2584, 2585, 2586, 2587, 2588, 2589, 2590, 2591, 2592, 2593, 2594, 2595, 2596, 2597, 2598, 2599, 2600, 2601, 2602, 2603, 2604, 2605, 2606, 2607, 2608, 2609, 2610, 2611, 2612, 2613, 2614, 2615, 2616, 2617, 2618, 2619, 2620, 2621, 2622, 2623, 2624, 2625, 26

ગુજરાતશાળાપત્ર

પુસ્તક ૨૪ મું.

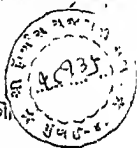
લાન્ડ્યુઆરી.

સન ૧૮૮૫.

અંક ૧ લો.

નવા વર્ષની પ્રભુપ્રાર્થના.

(હંદ હરિગીત)

૦૫૫
૨ મે ૧૯૧૫

પરમાત્મ પ્રયોગ્ય પ્રભુ, પરિપૂર્ણ પરદેશકારી જો
 વળિ શરૂઆતસંપન્ન, સાક્ષી, સર્વ સંકરહારી જો;
 શુભ નિવર્તને સ્વાતંત્ર્યથી, ચલયો જગતના તંત્રને,
 તે હય રક્ષો. પ્રેમથી; ગુજરાતશાળાપત્રને.
 સાચા વિચાર સદા ખતાવી, સદાચર રચે સદા,
 સાદાઈને નરમાયથી, કાષે મહા જડ આપદા;
 તેથી રચેછે સર્વ દેશી વિદેશી શાળા મિત્રને,
 તો હય દીધાપુખ્ત દ્યો; ગુજરાતશાળાપત્રને.
 ગત વર્ષ ને ત્રેવીસમાં, હૃદય સદૃષ્ટિ કરી,
 ગૂર્જર પ્રજાનું ધ્યાન ખેંચ્યું, જ્ઞાનનું સાધન યદ્ય;
 પણ ખેજ નિવર્તે સર્વદા, શાળા તથા ગિરે છત્રને,
 ઉપયુક્ત કર શુભ નેમથી, ગુજરાતશાળાપત્રને.
 ગૂર્જર અને સહુ આર્ય મહાજન, સુવિદ્યા દ્રઢ યદ્ય બલે,
 બાળક અને બાળા સુધારી, સદાચરે સંચરે;
 પામે કૃપા પ્રભુ આપનાથી, નિત્ય લાભ અધિવત્રને,
 શુભ આજ વર આપો સદા, ગુજરાતશાળાપત્રને.

૩

૩

૩

પાલીમેન્ટથી બંધ રહિત થવાના પ્રયત્નો રાજ્યએ કર્યા તે છૂપા, મો-
કસાઈ બરેલા, અને ઘણાં જાડા હતા. પ્રેસ્બિટેરિયનો ઉપર આટલો જુ-
લમ થતો હતો, ત્યારે એનાં તો રૂડ પેટ એજ ગણાતો હતો, કે જો બંને પક્ષ
મહિમાદિ લડતે નિર્બંધ થતા, અને જાતે વીતણ ત્યારેજ પ્રેસ્બિટેરિયનો
જાણીએ કે ધર્મ છૂટના કોમોલિટોને પણ બંધર હશે ખરી. ઇંગ્લાંડ, સ્કોટ-
લાંડ, અને આયર્લેન્ડનાં પાલીમેન્ટો સંપૂર્ણ કરાએલી હતી, તેને એણે પાછી
જાડી પાડી નાંખી, અને તે પ્રત્યેકને પોતાનાં કરવા નાંખ્યા નાંખ્યા પ્રયત્નો
કર્યા. પાલીમેન્ટવાળાને સાંચ રસ્તે આવી વશ કરી લેવા એ તો એનો
એક સાધારણ રિવાજ હતો. તે છતાં મેમનાં પાંચ તો થું કરવું એમ
ધારી અંગરક્ષકો દાખલ કેટલુંક લસ્કર પાલીમેન્ટપાસે મૂળવીજ રહેવા દેવ-
ડાબું હતું, અને તેમાં થોડા થોડા મોણસો કોઈના આંખે ન મડ એમ એ
હેમણાં વધાર્યો જતો.

રોમનકાથોલિકોને આપવા આપવા એ પણ આ હેતુનો એક મોટો
વાજ હતો. આ પેલા ક્રાન્સમાં ચૈદમો લુધ એ નામનો મહા પ્રતાપી રાજ્ય
રાજ્ય કરતો હતો. પોતાનું યુરોપખંડમાં સર્વોપરી રાજ્ય કરવું, પ્રોટેસ્ટાંટોને
તોડવા અને સ્વતંત્ર પ્રજાએતે પીડવી, એ પણ વાત તરૂં તે તત, મન,
ને ધનથી અહોનિય મંડ્યો હતો. વલંધાનો નાનો, પણ આ સંગે યુરોપમાં
સૌથી ધનવાન મુલક ખાઈ જવા તો એનાં દાર ખૂબજ સગડી રહી હતી.
પણ તે કામ, ઇંગ્લાંડ વચમાં ન મડે, તોજ સહેલેથી બની શકે એમ હતું;
અને તે, મોટા સંઘાતા દેવાળીઆ આદસને જ્યારે જ્યારે જોઈતા ત્યારે પેસા
મોકલીએ ઘણો મિત્રાચાર ખતાવતો. પાછળથી તો બારે સાલીયું ખાધી આ-
પી આ લાજશરમ વિનાના ઉડાઉ રાજ્યને પોતાનોજ કરી લીધો હતો. એ-
માં ખાલી એ હતી કે આદસ લુધને યુદ્ધાધિના કોઈના સાથે સંધિ વિચદ
કરે નહિ, ઇંગ્લાંડમાં રોમનકાથોલિક માર્ગને ઉત્તેજન આપવું, તથા જાહેર

• આ પાલીમેન્ટવાળાંની રાજ્યભક્તિ, તેમજ જરબક્તિ એ હદપારજ
હતી. તેઓ આદસ પાસે અને પાછળથી ક્રાન્સના પરદેશી રાજ્ય પાસેથી
પણ બરેપેટ સાંચ લેતા, અને એ કરણથી આ પાલીમેન્ટનું નામ બે-
ચન પાલીમેન્ટ એવું પણ ઇતિહાસમાં મથકુંર છે.

શીતે તેનો પોતે પણ સ્વીકાર કરેલાં, અને એ કામમાં જરૂર પડે તો હુકમ કરકરે વિગેરેના પૂરતી મદદ આપે.

આ ઉપરાંતી જણાવે કે આર્થિક કાયદાકીય માર્ગ તફાવત પણ એકસ વળણ પકડવાનું મુખ્ય કારણ રાજકીય જ હતું. હુકમ પાસેથી એ નિમિત્તે પૈસા મળે, તો પાર્લામેન્ટ આડી ધમ્મ હોય તે વેળાં એને ખર્ચને માટે 'અડવું' રહે નહિ, અને ધાંધલ વધે તો પણ ક્રાન્સનો તફાવત લંકરેરી મદદ નોંધવે તેવી મજા. તે છતાં નંણી નોંધવેના પાર્લામેન્ટ સાથે ધાંધલ ઉભું કરવાની એને જરા પણ મજા નહોતી. અને ત્યાં મુખ્ય તો બધાને પંદરાવી સંમતીની પોતાનું રજૂ કરાવ્યાં જવું એજ એનો વિચાર હતો. ઉપલી બધોં તૈયારીઓ તો માત્ર અગમચેતોની હતી. આપો મનસબી માણસ કોઈપણ ધર્મને માટે પોતે જીવનમાં પડે એતો બંનેજ નહિ, અને તેમ કરવાનું તેણે કોઈ વેળા પણ ખર્ચ દિલથી ધારૂં હોય એમ અમે માની શકતા નથી. એનો બાઈ જીમ્સ (જે હડહડતો કાયદાકીય હતો અને એની પછી ગાદીએ બેઠો સારે પોતાનો અનુભવ ચર્ચાવવા જતાં રાજપાટ ઉડી છેક રાંબડી ખૂંચો), તેણે એક વાર આ બખત બહુ આગ્રહક થી સારે એ દેશને બાલ્પો કે બાઈ, પાછાં યુરોપની મુસાફરીએ જવાની મજા મનેતો થતી નથી હા.

આવી રાજની રાજનીતિ 'ગમ' એવી પ્રજાવિરુદ્ધ હોય, તો પણ તેથી તેને કે પ્રજાને જેર લાભ યજ્ઞનો સંભવ ઘણો નથી, અને તેમજ આ રાજ્યની આખરે આપણે નોંધવું. પણ હવે તો રાજકીય બનાવોના ટુંકામાં વર્ણવી જઈએ.

વલંદા સાથે લડાઈ કાંચેસ હાપણથી બંધ કરી હતી તે પાછી આ નાજમમાં જાગી ઉઠી. જ્યારે કોઈ એ પ્રજાના સ્વાર્થ ઉઘટા હોય છે, સારે તેઓ સ્વમતિના કે સ્વધર્મનાં હોય છે, તો પણ તેમનાંમાં વિરોધ પડ્યા વિના રહેતો નથી, અને મનમાં વિરોધ વર્ષો તેને લડાઈનું બાનું સહેજમાં જડી આપે છે. આફ્રિકાના ગીની દેશને કોઈથી વલંદા લોકો સોનાની રજ તથા ગુલામો આણી કેટલાક વખતથી અનરગળ પેસો-એજવતા હતા. તે નોંધ ઇંગ્લેન્ડની પણ એક કંપની બંધાઈ ત્યાં વેપાર કરવા ગઈ, અને તેણે થોડા વખતમાં ત્યાંના વલંદા સંસ્થાનીઓ સાથે લડાઈ ઉભી કીધી. ગાર્સ યુરોપમાં

રખડતો હતો ત્યારે હાજારોમાં, એનું યોગ્ય સન્માન થયું નહોતું તે સંભારી
એણે આ વખતે આ કંપનીનો પક્ષ પકડ્યો, ને તે દેશની સાથે લડાઈ
પોકારી. (ઈ. સ. ૧૯૧૫). પાર્લામેંટે એ વાત હરખથી સ્વીકારી લખલૂટ
નાણાંની મંજૂરી આપી, કેમકે તમામ ઇંગ્રેજો આ સત્તે વલંદાનું વેપારમાં
સર્વોપરીપણું જોઈ બળી મરતા હતા, અને મનમાં અંખ્યાજ કરતા કે લાગ
આવે તો ટપ એનો વેપાર પડતી લઈ આપણે એવા સંમુદ્ધિવાન થઈએ.

આ લડાઈ બે વર્ષ ચાલી, પણ તેમાં કોઈ સાર નીકળ્યો નહિ. ફ્રાન્સે
હાજારોનો પક્ષ પકડ્યો, અને નહિતો એ એ દેશના કુશળ નૌકાધિપતિ
એની આગળ ઇંગ્રેજોનું કોઈ જાતું ચાલે એમ નહોતું. કામવેલે તેમને એક
સરતે નમાવ્યા હતાં એ ખરું, પણ યાં એ પ્રતાપી ધીરવીર અને આ આ
મોજ શાખમાં ડબ્લો ચાર્લ્સ ? આરંભમાં લોસ્ટાફ્ટના તથા ચાર દિવસના
નૌકાયુદ્ધમાં ઇંગ્રેજોના મોટી ક્રતોહ થઈ, પણ તે સાંખી મુદત નબી થકી ન
હિ, અને પાછળથી તો એવી બે કાળજી ચાલી કે વલંદાનો નૌકાધિપતિ
ડીફમટર ઇંગ્લાંડના કિનારા ઉપરજ ચડી આવી બંદરો સર કરતો કરતો,
વંદાણીને બાળી નાખતો, તે છેક ટેમ્સ નદીમાં આવી જઈ લંડનનેજ એક
વાર ધૂરકાવી ગયો. (ઈ. સ. ૧૯૧૭)

અંધા લુપ્તએ જોયું કે હવે બહુ થઈ. નૌકામદ ઇંગ્રેજોનો જોઈએ તે
વા ઉતાર્યો, અને હવે આ વલંદાએની બહુ ચડી જવા દેવા નહિ. એમ
વિચારી એણે તેમનો પક્ષ એક દમ છોડી દીધો, અને તેથી તેમણે સમ-
જને ચાર્લ્સની તફથી સલાહનાં કહેણ ક્યારનાં આવતાં હતાં તે ખૂસીથી
કણ્ઠ કયો. (ઈ. સ. ૧૯૧૭). એને ગ્રેડાનું તહેનાતું કરીને કહે છે. આ
તહેનામાની રૂએ ન્યુયાર્ક (તે આ વેળા ન્યુઆમસ્ટર્ડામ એ નામથી વસેલું
હતું) તે તથા આલ્બની એ ઇંગ્રેજોને મળ્યાં.

ઇંગ્લાંડના આ પરમ માનજંગને સત્તે દેવકીપ પણ બે તેના ઉપર
એવા ગૂંચવ્યા હતા કે તેની કોઈક નોંધ ઇતિહાસમાં લેવી જોઈએ,

કચ્છના રાવની ઉદારતા.

કચ્છના રાવ મહારાજ ઓગારજી તા. ૧૪ મી નવેમ્બર સને ૧૮૮૪ ને રોજ ગાદી ઉપર બેઠા તે વેળા તેમની તરફથી જે રૂડાં દેશાપખોરી, તથા જમીન રાજનીતિદર્શક કામોનો પાખો નાંખવામાં આવ્યો તે ખરેખરો સ્તુત્ય તથા ખીજા રાજ્યોએ નકલ કરવા જોગ હોવાથી અને તે દરાવમાંની મુખ્ય કલમોનો સાર નીચે આપીએ છીએ.

કચ્છી પ્રજામાં જ્યાં કેળવણી તથા હુન્નર કારીગરીનો વધારો થવાના હેતુથી, દર માસે રૂપિયા બસેની એક સ્કાલરશિપ સ્થાપવામાં આવે છે. આ સ્કાલરશિપ કચ્છી પ્રજામાંથી જે શાસ્ત્ર, યુરોપ કે અમેરિકા જ્યાં કેળવણી કેવા જ્યાં કારીગરી (Technical Education) જે વખતે જે રાજ્ય તરફથી પસંદ થાય તે બાબત ચીખવા માટે જાય તેને આપવી, ને એક માસુસ જઈ ધારેલી ઉમેદ પાર પાડી દેશમાં પાછો આવ્યા પછી કચ્છી પ્રજામાંથી ખીજો જે ઉપરનાં કારણસર જાય તેને આપવી; આ સ્કાલરશિપને "કચ્છ મહારાજ ઓગારજી સ્કાલરશિપ" એ નામ આપવું. આ બાબત વધારે તપસાલ હવે પછી પ્રગટ કરવામાં આવશે.

૨ "કચ્છ મહારાજ ઓગારજી નિરાશીત ફંડ" એ નામનું એક ફંડ ખાસ કચ્છી પ્રજાના લાભ અર્થે કરવું, અને તે ફંડની વ્યવસ્થા માટે તથા તેનો ગેર ઉપયોગ ન થવા માટે યોગ્ય ધારો ધડી કઢી, રાજ્યની દેખરેખ નીચે કચ્છી પ્રજાની કમીટીઓ મુકરર કરવી ને તે ફંડનો લાભ ફંડની હાલત પ્રમાણે, કચ્છમાંની, તથા મુંબાઈ, જમનાર, મસ્તક, કોચીન, વગેરે બહાર દેશવરમાં વસનારી કચ્છી પ્રજાને આપવો એમ ધોળનાં ધારી છે. આ ફંડમાં હાલ તુરત માટે નામદાર મહારાજ સાહેબ જે લાખકોરી એટલે રૂ. પિઆ પચાસ હજાર આપવા દરાખ્યું છે; ફંડનું અર્થ તમામ બ્યાનમાંથી ચાલવાનું છે, અને તે ફંડ દેશની પ્રજાને ઉપયોગી છતાં તેમાં કચ્છી પ્રજામાંથી જે કોઈની મરજી હરકોઈ વખતે આવા ધર્મના કામમાં મદદ કરવાની હશે તો તે મદદ ફંડ કમીટી ખુશીથી માન્ય રાખશે; આપણા લોકોમાં અમુક પ્રસંગે પુણ્ય ધર્મ કરવા માટે રકમ આપવાનો રીવાજ છે, તો આ

નિરાશ્રીત કુંડ એ પણ એક મોટો પુણ્યનો માર્ગ ગણાયો. ગમે તેવી નાની રકમ હશે તે પણ સેવામાં દરકત નથી, કરિયુ આ બાબત આખી કચ્છી પ્રજા સાથે નાસમત રાખનાર છે.

૩ કચ્છી પ્રજામાં હુન્નરી કેળવણી જન્મેકે વૈદક, ઇંજનેરી, એંતીવાડી, જંગલ ખાતાનું જ્ઞાન, એવા પ્રકરની કેળવણીનો વધારો થવા માટે હિંદુસ્તાનમાં રહી અભ્યાસ કરવાની ઇચ્છા રાખનાર સાર એક મકાલરશિપ કાઢવા ઠરાવ થયો છે તે મકાલરશિપ કચ્છી પ્રજામાંથી જે મેટ્રીકુલેશન પરીક્ષામાં પાસ થયેલો હશે જે રાજ્યથી પસંદ થશે તેને આપવામાં આવશે. તેણે શી બાબતની અને ક્યાં કેળવણી સેવી તે રાજ્યથી મુકરર કરવામાં આવશે. આ મકાલરશિપને “કચ્છ મહારાજા એંગારું મકાલરશિપ” એવું નામ આપવામાં આવશે.

૪ મહાદેવતા દરબાંતની બહાર નવી હાઇસ્કૂલ પાસે એક સારી ઇમારત અગ્નિઅમ તથા લાઇબ્રેરી માટે બાંધવી. આ ઇમારતનું ખર્ચ આયરે સવાજાખ, કોરી એટલે આયરે ત્રીય બત્રીય હજાર રૂપિયા થશે.

૫ નામદાર મહારાજા સાહેબનાં મોનવંતાં માતૃશ્રી મરહુમ મહારાણી બીનાનીબા સાહેબ એમની યાદગીરી કાયમ રહેવા માટે જુજમાં ધરીત પાયા ઉપર એક સંસ્કૃત પાઠશાળા સ્થાપવી. જે તે માટે હાલ કોરી એકલાખ એટલે રૂ. ૨૫૦૦૦ મેળુર કરવામાં આવે છે. આ પાઠશાળાને “મહારાણી બી નાનીબા સંસ્કૃત પાઠશાળા” એમ કહેવું.

૬ કચ્છના વેપાર હુન્નરનો વધારો થાય, તથા લોકોને મુગમતા થાય એ હેતુથી કચ્છમાંના સેંબંધી નીચે પ્રમાણે રાહત કરવા ઠરાવવામાં આવ્યું છે.

(૧) કચ્છ દેશમાંથી છડીયાં જળવાટે પરદેશ જવા એટલે તેનો સામાન ગાંડડી, પાકીટ, કોથળા કે પેટી હોય તે જોવાં નહિ; જગર જોએ જવા દેવાં. સારાં છડીયાં સાધેના સામાનનું જળવટ નીકાલ દાણ માફ કરવામાં આવે છે માટે તે દેવેથી લેવું નહિ.

(૨) લાકડા ધોર એટલે લાકડાની પેટીઓ વગેરે કચ્છ દેશમાં બની જળવાટે પરદેશ એટલે તે ઉપર હાલ જે જળવટ નીકાલ દાણ લેવાય છે તેમાંથી અડધું દાણ એટલે જે રકમ માફ કરવામાં આવે છે.

(૩) લેટું, ત્રીચું, પીતળું, આદિ ધાતુમાંથી આ રથમાં બાબ બની જળવાટે પરદેશ ચડે, તેવા ધાતુ બાબ ઉપર હાથ ને જળવટ નીકાશદાણ સેવાય છે, તેમાંથી અડધું દાણ એકલે જે ટકાવું માફ કરવામાં આવે છે.

(૪) પરદેશી સૂતર કચ્છમાં આવે અથવા દેશી સૂતર કચ્છમાં ખજે એવા પરદેશી કે દેશી સૂતરથી મનુષ્યના કારીર ઉપયોગી કાપડનો માલ કચ્છ રથમાં બની તેના રૂપમાં કે રંગમાં જળવાટે કચ્છથી બહાર નીકળે તેવા માલ ઉપર હાથ ને જળવટ નીકાશદાણ સેવાય છે તેમાંથી સોંકડે ટકાવે લેખે માફ કરવામાં આવે છે; પણ આ કસાવ જીને માટે જળવટ નીકાશનું ઉદ્ધરદાણ ફરેલું છે (જેમકે લંગબારી ગાંસડી) તેને લાગુ નથી. આ ઉદ્ધરદાણ બાબત નીચેની પેટાકલમ (૫) જુઓ.

(૫) પરદેશી સૂતર જળવાટે કચ્છ રથમાં આવે તે સૂતરથી રથમાં કાપડ વણાઈ કાજો બાબ બની પરદેશ ચડે તારે હાથ જીની કોરી રથમાં સડી એકે ઉદ્ધરદાણ સેવાય છે તેમાંથી કોરી નવ માફ કરવામાં આવે છે, માટે આપેલ આવી ગાંસડી ઉપર કોરી એક લેવી.

(૬) અંજરમાં એરત મરણે માટે ખતીઓ રંગાટ બાબ ખત્રાવી કચ્છ રથ બહાર મોકલે છે તે બાબતનું જળવટ નીકાશદાણ માફ છે. હવેથી તેવા માલ પરદેશી કાપડનો બને તે પરદેશ કાપડની કીમત ઉપર સોંકડે જે ટકાવે એક આપવો.

(૭) ઉપર લખ્યો રંગાટી બાબ અંજર સિવાય બીજે બધે બંદરેથી નીકાશ યાવ અથવા એ બાબે સિવાય પરદેશી કાપડ આ રથમાં રંગાઈ હરકોઈ બંદરેથી નીકાશ યાવ તો તે ઉપર હાથ ને જળવટ નીકાશ દાણ સેવાય છે તેમાંથી ટકો એક માફ કરવામાં આવે છે; પણ આ કસાવ જીને માટે જળવટ નીકાશનું ઉદ્ધરદાણ ફરેલું છે (જેમકે લંગબારી ગાંસડી) તેને લાગુ નથી. આવી બાબત માટે ઉપરની પેટાકલમ પાંચ જુઓ.

(૮) માંડવીમાં સોરઠીના નામથી જુગારે જેવી રમત આવે છે, તેનો જીતરો અપાય છે. તે જીતરો નીતિ વિરુદ્ધ સમજી કાઢી નાખવામાં આવે છે, ને સોરઠીના ને રમત જુગાર રૂપની છે તે હવેથી બંધ કરવા ફરમાવવામાં આવે છે.

લાડ રિપનની વિદાયગીરી.

લાડરિપનની વિદાયગીરી એવા ઉલટથી આખા હિંદુસ્તાનમાં ગયે મહીને આવી રહી હતી કે તે આગળજતાં એક મોટો ઐતિહાસિક બનાવ ગણાયે. એ બનાવે 'સામીત' કરી આપ્યું છે કે હિંદના લોકમાં રાજ્યબક્તિ તો હતીજ, પણ રાજ્યબક્તિ રાજી ને અશય્ય મનાતી હતી તે પણ ચર્ચાએ એમ છે. દેશીઓ પોતાના વિક્રમ શરખા રાજ્યએને નેવી હાંસથી વધાવી લેતેજી હાંસથી તન મન એને ધનથી સર્વે પ્રકારે લાડરિપનને વિદાય કરતાં આવારણાં લીધાં હતાં. તા. ૨૩ મી ડીસેમ્બરે ચાલ્ડ હોઓ, અને તા. ૨૦ મી એ ખુબાઈથી હેઠા વિદાય થયા, તે અરસામાં ગાંધે મામ આખા હિંદુસ્તાનમાં ને અંતઃકરણ પૂર્વક માનપરો અપાયાં, અને નામ રસરણાઈ ઉપરાણાં થયાં, તેની ને દહીકત એકઠી કરે, તો એક મોટું પુસ્તક (Bible-book) થાય. આટલું માન અત્યાર સુધી મોઈ પણ સંપત્તે જનરલને અપાયું નેથી, એની કસકોદીથી હજેશ રાજ્યપર લોકોની પ્રીતિ વધી એમાં જરા પણ યક નથી.

પોતાના રાજ્યનો પાયો આવી રીતે મજબૂત કરી આવેલો નેઈ વિલાતમાં પણ એને એવુંજ માન મળશે, અને રાણીસાહેબતો એને મેશક પોતાનો એક મોટો રાજ્યસ્તંભ ગણીજ કહેશે કે

ધન્ય રિપન! રિપહન ખરો, નિત્યા પશ્ચિમે કોડ;

રાજ્ય સ્તંભ સાચો જવું, સત્યસુખદ વણલેડ.

સત્ય કેવું! પ્રથમ હિંદુસ્તાનમાં આખા તારે લોકને સાફ કહ્યું કે તમે મને આપો સારો આવકાર કરો જો, પણ હમણાં હું શું બોલું! મને કામ કરવા દો અને તે યઈ રહ્યા પછી ને ઘટે તે કહેજો. ખરા મહા પુરુષના બોલ આવાજ હોય છે. આખા હિંદ એનાં કામ જોયાં, પરખ્યાં, અને અંતે આવી કરી લીધી કે એ ખરે ખરો પરમાર્થ પુરુષ છે. આ નેઈ લોકતા મનમાં ને રાજ્યબક્તિ ઉત્પન્ન થઈ છે તેનું માત્ર પ્રતિબિંબજ આ સંજોનો સંપૂર્ણાનુદાનો.

બંહારે ૫૩૫૦ સેરિ લેણાં હું. અર્લે ડફરીને એ ડુકાણના ધણા અરસેકાં રેક હેલાં લેખ્યા છે અને તે વખતથી તે એક સારા લખનાર તરીકે પંકાય છે. આંગ્લીશમાં ૧૬૦૧માં એની એક વગર મુદતે જામીન ગણી તે આપવાની રીત આસ. છે તેથી સાના એકતોની કુદથા છે. પણ અર્લે ડફરીને પોતાના બાકીની એકતોપર કુદના બોલ આજ કરી તેમને આ સમયે મુખી કર્યા હતા. આથી તેમની નામનાં પછી વધી. ૧૮૪૬ ને ૧૮૫૮ માં એ હમરાયને નામદાર રાણીના હાડે ઈન મેટીંગનો આડી કાંગ. જેથી આદો જે વખત મળ્યો હતો; ૧૮૫૫ માં તેમને ઇંગ્લાંડના એલમાખાતામાં પહેલ પહેલી નોકરી આપવાની રાજ્યધાની વિમેના ખાતે મળી; ૧૮૬૫ તે આઈસલાંડના હોમ પ્રેસમાં મુસાફરીએ ગયા, ને એ બાબતનું પ્રેસક પ્રસિદ્ધ કર્યું તેના અંતારે મુખમાં પાંચ આવૃત્તિ થઈ ગઈ છે ને એ બાબતમાં તેનો જે પાર તર્જુમાં ઉપાયો છે. ૧૮૬૦ માં રાજ્ય તરફથી સારીયા માં મુસામેનાંએ ખિસ્તિઆની કતલ ચલાવી હતી તથા લેમેનન અને ડોમરસમાં બલવા થયા હતા તેની તપાસમાં લોડ બેન રસલ ક્રોથ અને બીજા રાજ્યોના કમિશનર બેનો મોકલ્યો હતો. તેમાં એમણે જે પ્રકારના કો. મેલિવેન બતાવી હતી તે ધણી વખાણવાં પોગ્ય છે. સાંધો આખા પછી નામદાર રાણીએ તેમને એટલેટીકના નાઈટ બનાવ્યા, ને પ્રધાનોએ ૧૮૬૪ માં પોતાના કેબિનેટમાં લીધાં. આ અરસામાં તેમને હિફસ્ટાંગના નામનાં વજીરનાં જગ્યા મળી, આ જગ્યાએ તેમણે જે વરસ મુધા કામ કર્યું.

૧૮૬૬ માં એ આ ઇલાકાના ગવર્નર તરીકે આવે એવા સંભવ લેણાં હતા, પણ તેમ બન્યું નહિ. પછી તે ઇંગ્લાંડના જાહ ખાતામાં આવે. દરે સેક્રેટરી થયા, અને લોડ બેન રસલ પ્રધાનમંત્રી બોલાધી મી. બ્લાડર નના પ્રધાનમંત્રીમાં એ માફ. સરની ડ્યોના આજ પર આવ્યા. ૧૮૭૨ માં લોડ બેનનાં ડરખાં જતક મળ્યો આ રસની વેતલાઈ ટી ખાતી પડી તેરે જે હમદારનાં નામ શણાં, લોડ નોર્થબ્રુક ને લોડ ડફરીન. તેમાં લોડ નોર્થબ્રુક અને પંધાયાં, ને લોડ ડફરીને કેનેડામાં ગવર્નરની જગ્યા મળી. આ પાત પહેલાં તે તે રસના લોકોને ગમી નહિ. ઇંગ્લાંડનાં હાસ જતક પતોમાં મળેક ૧૩૧ થયા. જા કે આ વખતે તેમની ૫૫ ૪૬ વર્ષની હતી તો

પણ તેમને કોઈએ બળવું સંખ્યુ, કેમકે એટલી ઉમર ઇંગ્લાંડમાં રાજ્યકાર
 રખારના મોટા કામમાં પડ્યા લાયક ગણાતી નથી, કોઈએ હેલ્કલ ને કો-
 ધએ મોલ્સો લખી નિઃકાલે એ જરાપણ ડકી નહિ, અને પોતાનું કામ
 ઉત્કૃષ્ટ રીતે બજાવું; ને એમ હેપ્પીમાં આવે છે કે કેનેડામાં એમના જ્યા
 હોકેમ હજી સુધી મળ્યા નયા. એ આપણા દેશમાં વેસરાય યર્ષ અને પ-
 ધારેલા છે માટે કેનેડામાં તેમને રાજ્યકારનાર દેવી રીતે અલાવ્યો. તેનું
 ટુંકપણ ન આ ઠેકાણે નિરૂપયોગી નહિ ગણાય. તે સમયાનુસાર કામ કરે-
 નાર છે. કેનેડામાં પાસિફિક રેલવેને લગતી બાંજગડ વખતે તેમણે કૌંસિ-
 લને એક કાર મૂકી સંધ્યો મુશરો પોતે આપ્યો હતો. આ તેમનો આપખુદ
 સના સામે ધણી પોકારો દેતા હતા, પણ પાછળથી તે પોકાર ઉઠાવેનારા
 પણ તેમના કચેરા સુકારાથી સંતોષ પામ્યા હતા. આવી આપખુદ સંતા
 પાંપરવાનું સુખ્ય કારણ જુદી જુદી ટોળાઓની મારામારી હતી. કેનેડામાં
 તેમનો દાદા પંણ પાઠ્યાદી હતો. તેમણે તે દેશમાં મોટા ભભકાથી મુસાફરીઓ
 કરી છે, મોટાં મોટાં આણંપોણાં પણ અપાયાં છે. મોટા વડતા, મોટા
 લખનાર અને હસમુખો કવિ ઉપરાંત હિતમ ચોંતારા અને હિતમ ચિકારો
 છે. કેનેડાની રૈયત તેમના રાજકારનારથી ઘણી સંતોષી હતી તેને માટે એટલું
 કહેવું બસ છે કે જ્યારે ૧૯૭૮ માં રિથિઆ બેડ ૨૬ જાગવાની વાત
 આવી ત્યારે કેનેડાની પાર્લીમેંટે ૨૦,૦૦૦ મંજૂર મોકલવાની માગણી કરી.
 કેનેડાના ગવર્નર ધણી અર્ધઝરીનને મળે તે મેટા હોદ્દા પણ હતા. રિથિ-
 આ ખાતે ઇમેજ એકઠા, રકિ ખતે એકઠા અને હેલ્કપમાં મોકલવા
 ખાસ કમીઝનરના હોદ્દા હતા. રિથિઆમાં જ રહે તે એકઠા રાખલ હતા
 ત્યારે તેમણે કાંઈ મોટા કામ કર્યા નથી કેમકે તે વખતે ઇંગ્લાંડમાં કાનસર-
 પરીવ ટોળા પ્રેમનપર હતી. રકિની એર એ ઉમરાવે વધારે કીર્તિ
 જીતી હતી કે જે વે ને રિથિઆ રકિને બાંધે - હિ આજતી હતી, વળી
 હિમને ઇંગ્લાંડ ૧ વાંધામાં તેમણે ખીજવાયલા રકિને ઇંગ્લાંડના પક્ષમાં
 રાખ્યું હતું. ત્યાર પછી હિમમાં રાજ્યસુધારાની મોકલણ કરવા તથા વુકિ-
 ના હોદ્દાના રદ કરવા, રાજ કેમ ચલાવવું તે માંડની મોકલણ કરવા ઇંગ્લાં-
 ડની સરકારે એમને હિમ મોકલ્યા હતા, ને એમણે ઘણી લાંબી, રકડ

બંદારે પડ્યું તારે લજણાં હજી. અર્ધ ડરેશીન એ પુઝાગળા ધણી અસરકાં-
 રક હેલાંસો લખ્યા છે અને તે વખતથી તે એક સારા લખનાર તરિકે જે
 કાયા છે. આખેઈ-ડમાં બોરીવર" એવી એટલે વગર મુદતે લંબીન ગણી
 તે આપવાની રીત આતે છે તેથી તાંના એકતોની પુરેયા છે. પણ અર્ધ
 ડરેશીન પોતાના બાદની એકતોપર કરેના બાળ આછા કરી તેમને આ
 મમયે મુખી કર્યા હતા. આથી તેમની નામના ધણી પધો. ૧૮૪૬ ને ૧૮૫૮
 માં એ હમરાવને નામદાર રાણીના બાઈ ઈન પેટાંગને આડી કાંગ લેવા
 આદ્યો જે વખત મળ્યો હતો. ૧૮૫૫ માં તેમને ઇંગ્લાંડના એકમતીઆતામાં
 પંદર વહેલી નોકરી આમિરના રાજ્યધાની વિએતા ખાતે મળી. ૧૮૬૫
 તે આઈર્લેન્ડના હોમ પ્રીંગમાં પ્રસાદરમે મળે, ને એ બાબતનું પ્રગતક મ-
 શિર કપ્પે લેના. અસાર મુખીમાં પાંગ આગળ માર્ગ મઠ છે ને જેમ બા-
 બામાં તેનો જે વાર તરફનો ઉપાયો છે. ૧૮૬૦ માં રાજ્ય તરફથી સારીયા
 માં પ્રસાદગાંને એ પ્રિયેતઓની કનચ મલાવી હતી તથા વિવેગલ અને
 ડોમીરસમાં બલયા દયા દતાં તેનો નપત્તમાં હેડે જાન રેકલે ફેચ અને
 બીન્ને રાજ્યેના કમિશનર બેઠો મેકલો હતો. ત્યાં એમણે જે પ્રકારની કા-
 નેનિવન બતાવી હતી તે ધણી વખાણવાં થેચ છે. ત્યાંથી આવ્યા પછી
 નામદાર રાણીએ તેમને ગ્રેપેટીફના નાઈટ બનાવ્યાં. ને પ્રધાને. એ ૧૮૬૪
 માં પોન્ડના કેપ્ટનેરમાં લીલા. આ અરસામાં તેમને ફિરિયાનના નામ
 વહરની મળ્યા મળી, આ જગ્યાએ તેમને જે વરગ મૂખી હામ કપ્પે.

૧૮૬૫ માં એ આ રાજાના આગે તરિકે આપે એવા મંત્રરજા
 છામે હતો, પણ તેમ ન-પું તરિકે. પછી તે હેમ્પાંડના જાઈ આનામાં અ-
 રે મેકેરી રજા, અને હેડે જલેન રૂમને અપલપું કોઝાધી મે. આગ્રસ
 નના પ્રધાનવસામાં એ ૧૮૬૬ની ડોના આગર આખ્યા. ૧૮૭૨ માં
 હેડે મંત્રના રેકલે જાનક મર્જીધી આ રૂમની જે નામ રી ખાતી પછી
 તારે જે હમરાવના નામ કણાઈ હેડે નેચપુર ને હેડેડરેશીન તેમાં લે-
 રે નેચપુર અને પપાં, ને હેડે ડરેશીનને કેનસમાં મજબૂતી લખા મળી.
 આ વખતે પેલાં તે તે રૂમના હિંમને મમો તરિકે હેમ્પાંડના હામ જાનક
 રેમાં આગ્રસ રજા પછી જા હે આ વખતે તેમની પા કરે તરિકે. હતી તે

પણ તેમને કોઈએ લખ્યું. લખ્યું, કેમકે એટલી ઉમર હોવામાં રાજ્યકાર-
નારના મોટા કામમાં પડ્યા લાષક ગણાવી નથી, કોઈએ ઉછંકલ ને કો-
ઈએ મોટા લખી નિઃકાળે. એ જરા પણ ડર નહિ. અને પોતાનું કામ
ઉંકું રીતે બજાવ્યું; ને એમ હેવીમાં ગયે છે કે કેનેડામાં એમના જેવા
હોય છે. હજી મુખ મળ્યા નથી. એ આપણા દેશમાં વેસારાવ થઈ. અને પ-
ધારેના છે માટે કેનેડામાં તેમને નાભકારનાર કેવી રીતે ચલાવ્યો તેનું
ટુંકવળું આ ઠેકાણે નિરૂપણી નહિ ગણાય. તે સમયાનુસાર કામ કર-
નાર છે. કેનેડામાં પાસિફિક રેલવેને લગતી બાજગડ વખત તેમણે કૌંસિ-
લને એક કોર મૂકી સંધેજો મુકારે પાંતે આપ્યો હતો. આ તેમની આપણા
સના સામે ધગ્યા પોકરો ઉઘી હતા, પણ પાછળથી તે પોકાર ઉઠાવનારા
પણ તેમના કહેલા મુકારથી સંતોષ પામ્યા હતા. આથી આપણુ સત્તા
બાંધવાનું મુખ્ય કારણ જુદી જુદી રીતીએના મારામારી હતી. કેનેડામાં
તેમનો કાલ પણ પાદચાલી હતો. તેમણે તે દેશમાં મોટા ભાગથી મુસાફરીઓ
કરી છે, મોટા મોટા ખાણપોણા પણ અપાયાં છે. મોટા વડા, કબજા
લખનાર અને હજારો કુટુંબ આવી આવનાર અને ઉત્તર પોતાના
છે. કેનેડાની કંપારે જાહેર ચવાનાં છે એમ સંતોષી હતી પણ એક હાડ
કરેલું બસ છે. તે દોહરામાં બાંધી પહેલે પાનેજ લટકાવી દીધાં છે. આપણ-
આથી સામ્યાનો. આ અરેખરો નમુનો છે.

કેનેડાના ઈરતાથી વિચાર કરતાં અમને એમ લાગે છે કે એમાં આ લવારા
આ કરતાં તે સાંભળનારાઓને રોષ વધારે છે. અગામતથી ભાગવાઈ,
નાના નાગની નાજીઓતર, કે આંહોની દીપમાં પોતાનું નામ નોવાની તુચ્છ
તુચ્છથી આપણા લોક નાં મુખ એવાં ચિંથરને ખરીદ કરવાની ના
નહિ પાડે, સાં મુખ એવાં ચિંથરા દરોજ વધારેને વધારે નીકળ્યા જ-
વાનાં માટે હાલ શ્રીમંતુ મૂલરથી એ બાગતે કાંઈ વધારે કાળજી રાખતા
પણ તો બહુ સાઈ.

કપોલહિતવર્ધક, એ નામનું મારિક ગવા એપ્રિલ માસથી નીકળવા
માંડ્યું છે. એ બધું ભેતાં સાઈ લખાય છે. એમાં કપોલસાતિને લગતું
કેટલુંક લખાણ આંગે છે, તોપણ મજા બાગ બધાને વાંચવા ગમે એવો છે.
એનું કદ ૧૧ પૃષ્ઠનું અને કિંમત દરેક એક રૂપિયો છે.

શ્રીમાળીયુગ્મેષ્ઠક. એ સંવત ૧૯૪૦ ના કાર્તિકમાસથી લોકને છે. એમાં શ્રીમાળીએનેજ લગતી બાબત આવે છે, અને એ જ્ઞાતિનાએને એ લાભકારક તથા ઉપયોગી છે. એમાં નાતની ખર્ચ તથા અર્ચાની સાથે શ્રીમાળ માહાત્મ્ય તત્ત્વોના સાથે છપાય છે, પૃષ્ઠ ૧૨, ને કિંમત (૧૯૩૧) આજી ધંમકે વાપરવાન. આદિ પ્રદક્ષિણાના પ્રમુખ શ્રી દેવેનાથ મોક્ષે વ્યાખ્યાનો આપેલાં તેનું દ્વિતીમાં બાવ વર કરી લાદિયું આતે શ્રી સત્તાજીવ અગ્નિહોત્રીએ પ્રતિમાએ છમાવવા માંડ્યું છે તેનાં ચાર એક અમુને પહેલ્યા છે. એમાં આદ્યમાર્ગનો પ્રૌઢ ભાષામાં પણ રસમ્મત બાધ કરેલો છે, અને દ્વિતીયાધ્યાયની સમજતા હોય એવા એ માર્ગના ગિર્યા-શુએને અમે એ વાંચવાની ખાસ લજામણ ફરીએ છીએ, આખો સ્કે-ટાની કિંમત રૂ.૧૨ એક રૂપિયો છે.

અર્ચામત્ર.

નિમિત્તે જાએથી દેવાઓ લગભગ એક દુર્ગર માણસ ઉપર અંતરમાત્રી લીએથી છે તેથી તેઓને ધણાજ ફાયદો થએલો છે. તે ઉપરથી પરીપક્ષ સર્વે લોકોને ફાયદો થાય એવા નિયમથી આપને જણાવું છું કે આપના એ પાત્રોમાં મારા નામથી છપાવી પ્રતિદ્ કરજો. જેથી લોકોને મુખકર્ષી થાય. ૧ વીંછી કરો તે ઉપર—લોકવજનો કટોરે લઈ જોમાં જરા આવડે, પછી કરેના આદમીનાં બંને કાનમાં ચાર પાંચવાર ફેંક મારવી તેથી ઉતરી જશે.

૨. દાઢ દુઝતી હોય તે ઉપર—લાલ મરચું એક લેવું તેમાંથી બી કાઢી નાંખવાં પછી એક અમળો પાણી નાંખી કોણે વાટી જોતરાં કાઢી નાંખી તે પાણીનાં ચાર પાંચ ટીપાં જે બાજુ દાઢ દુઝતી હોય તે બા-હુનાં કાનમાં નાંખવાં તેથી તરત આરામ થશે. એ ટીપાંથી કાનમાં જે ઝગતરા થાય તો ખાંડ વાસ ૨ ને આથરે લઈ તેમાં પાણી નાંખી પાણી કરી તે પાણીનાં ચાર પાંચ ટીપાં કાનમાં નાંખવાં તેથી બળતરા મટી જશે.

તા. ૧૪-૧૧-૮૪.

જામનગર.

દેદા શાસ્ત્રી.

મણિયંકર ગોપિદાસ.

સરકારી જાહેરખબર.

સરકારી નોકરીના સર્ટિફિકેટની આવૃત્તી પરીક્ષાને માટે મહેરબાન
ડિરેક્ટર આવ પબ્લિક ઈન્સ્ટ્રક્શન સાહેબે નીચે લખેલી ચોપડીઓ મંજૂર
કીધી છે.

આંગ્રેજી વર્નાક્યુલર ધોરણે ૫ હું.

ખીલો વિષય— ગૂજરાતી.

તર્જગદ્ય. ખીલ આવૃત્તિ (૧૮૮૦)

ગદ્ય. ૧ પૃષ્ઠથી ૧૬૭ સુધી.

નવદમયંત્રી, અથવા નંજાખ્યાન. (કવિતા)

ચોથો વિષય— ઇંગ્રેજી.

રેખિન્શન ક્વેસ્ટીયન્સ (ગદ્ય).

હોમરનું ઇલિયડ પ્રસ્તુત ૧ હું (કવિતા)

ગૂજરાતી ધોરણે ૬ હું.

ખીલો વિષય—તર્જગદ્ય. ખીલ આવૃત્તિ (૧૮૮૦)

ગદ્ય. પૃષ્ઠ ૧૭૧ થી ૩૭૨ સુધી.

કાવ્યસંક્ષેપ. પૃષ્ઠ ૧૧૨ થી ૧૨૪.

૨ ફર્ટ અને સેકન્ડ ક્લાસ સર્ટિફિકેટના ઉમેદવારોની આરોગ્ય વિ-
ધાની તથા તેના મરેજ હયે, તો કાપનિક માપણીની પરીક્ષા લેવામાં આવશે.

જી. નડીયાદ. (સહી) ગોપાળજી સુરભાઈ દેસાઈ.

તા. ૨-૧૨-૮૪. આફ્રિગ એન્ડ્યુકેશનલ ઈન્સ્પેક્ટર, ઉત્તર ભાગ.

જાહેરખબર.

કપડવંજના ગંગાચંકર કુતાલાલ ખંડ્યાએ પબ્લિક સર્વિસ સર્ટિફિકેટ-
ની પરીક્ષાની તડીયાદની કમિટીના પ્રમુખ ઉપર ઉમરનું સર્ટિફિકેટ મોકલેલું
તેમાં મોટી કસુરે કરેલી માલમ પ્રત્યાધી મહેરબાન ડિરેક્ટર આવ પબ્લિક
ઈન્સ્ટ્રક્શન સાહેબના હુકમથી હવે પછીની મોકલેલ પબ્લિક સર્વિસ સ-
ર્ટિફિકેટની પરીક્ષામાં આવવાની એને મના કરવામાં આવે છે.

અમદાવાદ. (સહી) ગોપાળજી સુરભાઈ દેસાઈ

૧૬ મી ડીસેમ્બર. ૧૮૮૪ આ. એન્ડ્યુકેશનલ ઈન્સ્પેક્ટર, ઉ. પ્રાંત.

જા. નં. ૪૭ અને ૧૮૮૪-૮૫

યાદી આજમ નવલરામ સદ્દર્શિરામ ગૂજરાતશાપત્રના એડીટર સાહેબ તરફ અમદાવાદ ટ્રેનિંગકોલેજના પ્રિન્સિપાલ તરફથી સહામ સાથે મોકલવાની એવી છે.

અમદાવાદની ગૂજરાત ટ્રેનિંગકોલેજની પ્રવેશક પરીક્ષા તા. ૧૦ મી નવેમ્બર સત ૧૮૮૪ અને તે પછીના દિવસોએ થઈ, તેમાં નીચે લખેલા ઉમેદવારો ખાસ થયા છે તે આપના શાળાપત્રમાં છાપી પ્રસિદ્ધ કરશે.

નંબર.	નામ.	નિયામ નંબર	નામ	નિયામ.
૧	છગનલાલ રણજીઃ ડાકિર પ્રાંતીજ	૨	મૂળચંદ્ર અમથાબાઈ બટ જંજુસર	
૩	મણિચંદ્ર હરિભાઈ બટ અમથામો	૪	નારણજી લાલભાઈ દેશાઈ ટૂકવાડી	
૫	હરિભાઈ પ્રાગજી પટેલ હાંસોટ	૬	ધનેશ્વર નાનાભાઈ દેશાઈ જંજુસર	
૭	રણજીઃ દામોદર ગાહ જંજુસર	૮	લક્ષ્મીભાઈ રણજીઃજી નડીઆદ	
૯	દૂલભરામ કુશળજી દણાક મદૂધા	૧૦	દેશાઈ બોખાંભાઈ પટેલ મદૂધા	
૧૧	કેપળ વ્રીમોવન ગાહ જેતલપૂર	૧૨	બાઈલાલ નાગરભાઈ પટેલ કરમસદ	
૧૩	નગીન ખેલાભાઈ દાણીગામધારડી	૧૪	ઝવેરભાઈ લલુભાઈ શુક્લ	
૧૫	જોશાલાલ જગન્નાથ ત્રવાડી રાણપૂર	૧૬	મોતીલાલ હરિભાઈ પટેલ ડંકારીયા	
૧૭	નાગરજી નીચ્છાભાઈ દેશાઈ ખરસાડ	૧૮	હરિભાઈ બખવાનદાસપટેલ	
૧૯	રણજીઃ નરસીંહરામ બટ નડિઆદ	૨૦	વાલજી ઝવેરભાઈ પટેલ કરમસદ	
૨૧	ચૂનીલાલ છગનલાલ ગાહ ચક્રાચી	૨૨	મૂળજી જગજીવન ગાહ નાહાપા	
૨૩	નાથારામ દાદારામ પંચા કરમસદ	૨૪	હરિભાઈ રણજીઃજી દેશાઈ ખરસાડ	
૨૫	ચૂનીલાલ હરીવલ્લભત્રવાડીવાડાસિનોર	૨૬	ઝવેરીલાલ વીરચંદ દેશાઈ પ્રાંતીજ	
૨૭	ઉમેદભાઈ લલુભાઈ પટેલ કરમસદ	૨૮	વીનોબાવનદાસજીભાઈ પરીતકરમાડ	
૨૯	વરજીલોલ હરગોવન ગાહ બરચ	૩૦	અમથાબાઈ કરાનદાસ ગાહ બરચ	
૩૧	દામોદર જીજીભાઈ પરીત કરમાડ	૩૨	મણિચંદ્ર કલ્યાણજી જોશી વટાર	
૩૩	જોશીલાલ નરસીંહરામ દવે અરધાલી	૩૪	વજુલાલ દયારામ ગાહ પ્રાંતીજ	
૩૫	બનાભાઈ ગગલભાઈ પટેલ જિવારસદ	૩૬	ચુલ્લવંતરામ જીવણરામન.નડિયાદ	
૩૭	પ્રમુદાસ લલુભાઈ પટેલ કરમસદ	૩૮	દૂલભાઈ પ્રાગજી દેશાઈ કુચોલી	
૩૯	લક્ષ્મીનારાયણ ઉત્તમરામબટ	૪૦	મીરધલાલ ઝવેરીલાલયાહનડિયાદ	
	રોદર (ખાનગી.)	૪૧	પરસોતમ મોરારજી ત્રવાડી હાલોલ	

- ૪૨ અમરામ બકસ પોત અમરામા ૪૩ વસનજી દૂલભભાઈ નાપક
 ૪૪ હાજી નરસીરામ ભટ્ટ માવર અમરામા.
 ૪૫ સદ્મીચંકર બાઈચંકર દવે મહેધા ૪૬ મુળજી હગતનાથ રાવળ અમરા-
 ૪૭ નિજાબાઈ હરિબાઈ દયાઈ ટૂકડેડા વાદ (ખાતગી)
 ૪૮ નાયજી બાપુજી પંડ્યા ઝોરે ૪૯ પરસાંતમ બાપુજી દવે વીજા
 ૫૦ બગવાનજીગોવિંદજીદેસાઈઅમરામાપર બીમંબાઈજીવણજી દયાઈઅમરામા
 ૫૨ મંગતલાલ લલુભાઈ પટેલ નાદાપા ૫૩ નાનચંદ પ્રભુદાસ શાહ મોહલા
 ૫૪ મકતજી લાલબાઈ વચી તલંગપૂર ૫૫ મયુર દયાઈબાઈ પટેલ કુમડપલ
 ૫૬ હગતનાથ કાળીદાસ ખારોટમેહધાપ૭ સામળદાસ મયુરદાસ પટેલયાંમણા
 ૫૮ દલપતરામ મોધવરામ ભેષી ૫૯ ડુંગરબાઈ અમરામ વ. સંજેલ
 અમરામા. ૬૦ દૂલભભાઈ હાજીબાઈ નાપક
 ગોંડળ નંદવ પટેલ અમરામા રાલતાનપૂર.
 ૬૨ જમાલ નબીજી વોહારા અમીણા ૬૩ રણજીડ રતનસંગ જૂપેલા સારોદ
 ૬૪ મૂનીલાલ મહારુખરામ ઉપાધી ૬૫ અંબાલાલજગજીવનવ.કમડવણ
 આ માણસા. ૬૬ ભાજાનાથ ઉત્તમરામ ભટ્ટ પ્રાંતીજ
 ૬૭ શિવલાલ નંદલાલ કુડિયા કંડલામ ૬૮ ઉત્તમરામ નરસીંહરામ ભટ્ટ કપડવ.
 ૬૯ ચિત્તુરામ ઉત્તમરામ અંધાર ૭૦ ઝવેરીલાખરણજીડનાલંકપડવણજી
 જહુધાન. ૭૧ સોમાબાઈખોદેઅરબાઈ પટેલસુણા
 ૭૨ દયાજીજી ખુશાબાઈપટેલસીસોદ્રા ૭૩ મુળજી વૌમિયન રાવળ અમરા. નંર
 ૭૪ હરિબાઈદાગબાઈ પટેલ આખોદરા ૭૫ મંગળદાસ તળવેદાસ પટેલ યામણા
 ૭૬ બુલાબાઈ હરિબાઈ દયાઈટૂકડાડા ૭૭ ડાહ્યાબાઈ પેલાબાઈ પંડ્યા કંડલામ
 ૭૮ હગતનાથ ખુશાબદાસ ઉપાધીયા ૭૯ લક્ષ્મીદાસ બાપુબાઈ પગી આખોદરા
 મોહલા. ૮૦ નારણજી કુકીરબાઈ દયાઈ ટૂકડાડા
 ૮૧ ગોવિંદલાલ ઉત્તેદરામ શાહ ૮૨ હગતનાથ ઇયરબટ ૮૩ ડાહ્યા
 અમરામા નં. ૨ ૮૩ રામદાસ લાલદાસ પટેલ મોહલા
 ૮૪ લેલાલાલહરિરામ બારાજીરમગામ ૮૫ હામતલાલ ઉત્તમરામ ભટ્ટ પ્રાંતીજ
 ૮૬ ગોરધનદાસ જમનાદાસ મોરી

ઉરફ ઉમેદવારો.

૧ ઉમરબાઈ અલીબાઈ પટેલ સારોદ ૨ સુલેમાન આદમ પોહિરા મહુધા
 ૩ ઇસેબાઈ આદમ અકુલ પટેલ સારોદ ૪ શેખ મુસ્તફા મહમદ સેખ હાંસોટ
 ૫ મુસ્તફા હુસેન સેખ હાંસોટ ૬ ઇસખ અભરામ આદમ પટેલ સારોદ
 ૭ ઇનામત હુસેન ગવર અલી સૈયદ ૮ સૈયદ મહમદ મીયાં સેફુ મીયાં સૈયદ
 અમદાવાદ નં. ૭ મહુધા.
 ૯ સમશરખાં રહીમખાં પઠાણ ૧૦ હુસેન મીયાં ફતુમીયાં સેખ,
 મસકેપોર. અમદાવાદ નં. ૬,
 તા. ૧૨ મી ડિસેમ્બર સન ૧૮૮૪. (ઇંગ્રેજ સહી) મહાપતરામ રૂપરામ,
 પ્રિન્સિપાલ ગુજરાત ટ્રેનિંગ કોલેજ,
 અમદાવાદ.

નિશાળોના ઇનામ પત્રક.

; આજ્ઞાવાક પ્રાં.

જા. નં. ૩૯૧

ખાવળી—નિશાળનું વાસ્તુ કરી ગામના સંદગૃહસ્થો તરફથી ખરચ
 માટે રૂપીઆ આપ્યા તેની વીગત રૂ. ૧) નિશાળના તમામ વિદ્યાર્થીઓને બ્રિ-
 જન ખરચના રૂ. ૧) સબાને આ પાણી. રૂ. ૧) છોકરાઓને સાકર. રૂ. ૨. મે-
 હતાજીને પાવડી.—કાંતોડી. મેહતા હરીભીમ તથા હરચંદ હકા તથા સો-
 ની વસ્તા પુરૂષોત્તમ એ ત્રણે મળી રૂ. ૧) ની ખરકી. શેઠ પ્રેમચંદ હકાની
 વહુ મંદવાડમાંથી સારી ચતાં છોકરાને જમાડ્યા પટેલ ગણેશ રૂડાની વહુને
 આંચંકીનો રોગ મટવાથી રૂ. ૦-૬-૦ નો ગોળ વહેંચ્યો—દેવળીઆ. સદરહુ
 નિશાળનું વાસ્તુ કરી ગામના સંદગૃહસ્થોએ નિશાળીઆએ નિ-
 હાણા, મજૂર ગામના વહિવટદાર સાહેબે તથા મેન્બર સાહેબાએ નિ-
 શાળમાં પધારી રૂ. ૫-૬-૬ ની ઓપડીઓ તથા રૂ. ૧-૧૨-૦ ની સાકર—અં-
 દેવાળીઆ. રાણામી વીપુલા કલ્યાણસીંગજીએ પોતાને પેર પુત્રનો જન્મ
 થવાથી સાકર—દુકડા. મોતે શાપુરના રહેવાથી શેઠ. મખમીચંદજીએ ઉ-
 નાળાના ચાર માસ છોકરાઓને માટે રૂ. ૧) પાણીનો આપ્યો—બળાણા.

ગંગા દેવુ આરી માસમાં મહેર-પ્રાંતનાં સાહેબ પ્રધારેલા તારે દરબારી તફવી મહેતાજને તથા આસીસ્ટન્ટને. પાછડીના રૂપીઆ આપવા કહ્યું તે ગંગા મે માસમાં આપ્યા રૂ. ૫) મહેતાજને રૂ. ૧) પે. આસીસ્ટન્ટને રૂ. ૧) બી. આસીસ્ટન્ટને—સુરેજ. શ્રદ્ધા ખીમા રવજને ત્યાં પુત્રનો જન્મ થવાથી રૂ. ૦-૮-૦ ની સાકર વહેંચી—ચોટીલાં. ખામર સાકુ દાદાએ પધારી જોકરાએને રૂ. ૧) ની સાકર વહેંચી—આણંદપુર. આણંદપુર સ્કૂલ કમિટીએ તથા મે. યાજુદાર સાહેબે મોપડીઓનું ધનામ વહેંચ્યું

ધાંગડા યુ.—મે. રાજ સાહેબે જોકરાએને મીઠાઈ વહેંચી—મિ. યાજુ. પારખ. પુરુષોત્તમ હોસાના દીકરા સોમચંદને ઘેર પુત્રનો પ્રસવ થવાથી રૂ. ૧-૪-૦ સાકર યા—મોહન એમચંદને ઘેર જોકરાનો પ્રસવ થતાં રૂ. ૧-૪-૦ ની સાકર—દેવળીઆ. મહાલ હીમ્મરના મે. યાજુદાર સાહેબે જોકરા દીઠ એકેક રૂ. માલ તથા મીઠાઈ વહેંચી—પાંકોનેર કન્યાશાળા. બાઈશ્રી ભાગુબા સાહેબ તફવી પતાસાં રૂ. ૨-૮-૦ નાં, ખુદાવંત રા. જ સાહેબ તફવી સ્ટેટ કારબારી સાહેબે કન્યાએને વંચાની તથા ગરબી. આ ગવરાત્રી રૂ. ૯-૬-૦ ની સ્ટેટ મોપડીઓ અને રૂ. ૧-૧૦-૦ ની મી. ઠાઈ વહેંચી; રા. રા. હરીલાલબાઈની સચોનના કારબારી તરફે બદલી થતાં રૂ. ૨) ની સાકર—લીમડીના. ઉત્તેડીઆના બાઈ સાહેબના કામદાર ગીરજશંકર, દસમુખરામે ઉનાળામાં આ નિયાળના જોકરાએને પાણી ધર્મના ખાતે પાયું—મેમડા. મજકુરના વહિવટી કારકુને શા હરજીવન લેહેરાએ સાકર વહેંચી—લખતર. નામદાર ઠાકોર સાહેબના રાણી બાઈ શ્રી રાણુલાએ પોતાના બત્રીજને નિયાળે મેચાડી રૂ. ૧) મહેતાજ ને તથા રૂ. ૧) ની પેસા તમામ આગણના જોકરાને વહેંચ્યા—કુકડા. સડકના મુકરદમ પુરેલીઆ માહારાજશ્રીંગ નિયાળમાં આવી રૂ. ૦૧ ની સાકર વહેંચી—કોઠા. વકીલ નુરખાએ રૂ. ૧) ની સાકર વહેંચી—પાંહીલા. પટેલ, દેસા કુંવરજી તથા શીવિંદ કુંવરજી એમણે તેમની માતૃશ્રીનું કાર્ય હોવાથી તમામ જોકરાએને જમાવ્યા—લીલાપુર. સ્કૂલ કમિટીએ રૂ. ૦૧ ની સાકર તથા રૂ. ૦૧ ની સ્ત્રીબડાં વહેંચ્યાં—ઘરાડા. મલેક ગિરાવર ખાનજીના એક ઉનઠન્ટ રા. ગીરજશંકર દયાશંકરે ખુદ દાખલ રૂ. ૧૧ નાં પતાસાં વહેં

આં—વણોદ, રૂકૂલ કમિટીએ નિયાજમાં આવી પરિક્ષા લીધી તે વખતે પ્રે-
સીડેટ મલેકચી કમાલુદીન ખાનજેસર ખાનજીએ ૩, ૧) ની મીઠાઈ તથા
કામદાર ત્રીભાવન ગીરજશંકરે ખેમરોખના જોકરાને મ્લેટ તથા ઓપડી
વા ૩, ૦૦૦ આપ્યો.

બ. નં. ૧૧૬૧

વાંકોતર—મે. રેટ્ટ સાહેબ, બા. નિયાજમાં પધારી એક સોરી સાત-
૧૧ જોકરાએતે તથા એક સોરી હાલરી રાખનારને અને એક હોંસીવાર
જોકરાએતે એવી રીતે ઇનામ તથા આપ્યાં તથા શા. બુદર વચરાંમે જોક-
રાએતે પાણી પાવા કળચીયા ચાર કીમત ૩ ૫). અને કુંવાયાળામાં મે.
રેટ્ટ સાહેબ, બાહાદુરે ૩ ૩-૪-૦ ઓટણાં આપ્યાં—જેસરા, રૂકૂલ કમિટી-
ના પ્રેસિડેન્ટ સા. ૩ ૦-૪-૦ સાકર વહેંચી—દેવચરાડી. શીવાણીનાદેવ મ-
ણીશંકરે કહાનજીએ તથા રામચંદ જગને મળી કુલ ૩ ૦-૬-૦ ની સાકર
વહેંચી—વઢવાણ કુંવાયાળા. મે. ડાકોર સાહેબનાં માતૃમી માજી રાજબાંએ
કુંવાઓની પરીક્ષા લઈ નિયાજ ચિવાઈ તૈયાર અમેલાં કપડાં ૩ ૧૮-૯-૯
હીર, સોતેરી, સતારા, ઉનનું બરત કામ ગિયામ અને ૩ ૮) ની ધોરણ-
માં આલતી ઓપડીયો. તથા ૩ ૨) મીઠાઈ મળી કુલ ૩ ૨૮-૧-૯-દેવાદરા.
૩ ૫) વઢવાણના એજદારી તર્ફથી ૩ ૫) ગામસમરત ૩ ૫) મંદાલન તર્ફ-
થી ૩ ૪) વાંટાના ગરામીયા તર્ફથી ૩ ૧) ગઢરી કુંનુબાઈ ૩ ૧) બાદાણે
રામચંદ, ૩ ૪૦૦ ગુપોદડના બાગદારે તરફથી ૩ ૧) વઢવાણના વહીવંદારે
તર્ફથી ૩ ૧) તાવળ કારનારી તર્ફથી કુલ ૩ ૨૧૦૦ ઓપડીયો તથા મીઠાઈ
લીલાપુર. ખેલ માલજી ગંગારામે નિયાજનું વાસ્તું કરી જોકરાએતે કુંસાર
ને ધી જમજ્યાં—મેવાસા, આણપુરની નિયાજના મહેતાજી ચત્રબજે પો-
તાની નિયાજનું પરિણામ સાફ ઉતરવાથી ૩ ૦-૪-૦ સાકર—જેસરા. ત્રી-
જવાડના વોરા ડુંગરથી કસ્તુરે ૩ ૧ સાકર વહેંચી—સીયા. મે. રેટ્ટ સા-
હેબ, બા. ૩ ૨) મીઠાઈ—દેવચરાડી. સોની, રણજોડ ગોપાળજીએ પોતાનું
ચગપજ ધવાથી ૩, ૦૦૦ સાકર તથા લેમના બાણજ ગોલાણના રહેવાથી
સોની માલજી વિરજીએ ૩ ૦૦૦ સાકર તથા ૩ ૧ કાગળો વહેંચ્યા.—

(ઈ) કૃષ્ણલાલ ગોવિંદલાલ.

૬ એ. ઈ. પ્રાં. પ્રાસાયાડ.

અમદાવાદ-વિ.

રોઝકા. રંગનાથ ગોવીંદજી રૂ. ૨૧ પાણી પાવાને માટે—ધોળેરા કન્યાશાળા. બાઈ જડી. ગીમાં રૂ. ૮-૧૦-૦ પતાસાં વેહેંચ્યાં—ગોધાવી કન્યાશાળા. શેઠ વીરચંદ દીપચંદ રૂ. ૩૮-૧૩-૦ સ્કાલર શીપ બદલ—રાણુપુર કન્યાશાળા. મહેરબાન કલેન્ડર રાહિય રૂ. ૫) રહેલો ચોપડીઓ વીગેરે—એજન. બાઈચી બાઈબા રૂ. ૨) એજન—રોઝકા. બેરા યાત્રાબાઈ જીવા રૂ. ૧) સાકર—એજન. મુડા સમા. સામતસોગ જસવતસોગજી રૂ. ૧) કુધ પોયુ—માંડળ. યા. પીતાંગર વનમાળી રૂ. ૧) પતાસાં વેહેંચ્યાં—રોઝકા. પોત્તરાં ગાહાબાઈ જીવા રૂ. ૦-૫-૦ સાકર વેહેંચ્યાં—જુવાલડી. રાજેશી ભાઈચંકર નાંનાબાઈ રૂ. ૫) ઇનામ તથા મીઠાઈ—હંવારસદ. શેઠ મોતીચંદ લખમીચંદ રૂ. ૨) મીઠાઈ વેહેંચ્યાં—વાંચ. કાજી સાહેબ મહંમદ રંતઉલ હક વલદે સદરહ હક રૂ. ૧-૧-૧ પતાસાં ને પૈસા—મીરોસી. યા. ગટ્ટોર. દાસ પાતાચંદ રૂ. ૧) ખાંડનાં રમકડાં—હંવારસદ. અમીન હીમાબાઈ અ. જુબાઈ રૂ. ૧) મીઠાઈ વેહેંચ્યાં—તરોડા. યા. મગન નેચંદ રૂ. ૨) પાણી પાવા. માટે—એજન. મોતીરામ કુતેસીંગ રૂ. ૧૧ પતાસાં તથા પૈસા—ગોધાવી. શેઠ. વીરચંદ દીપચંદ રૂ. ૧) પતાસાં—સીતાપુર. દસાઈ લલુભાઈ નાંનાબાઈ રૂ. ૧) પતાસાં—ભડીઆદ. પટેલ. મહેચર હરીભાઈ રૂ. ૧૧ પતાસાં—ગોધાવી કન્યાશાળા. શેઠ. વીરચંદ દીપચંદ રૂ. ૧૩ ચોપડીઓ વીગેરે—રહેમાઈ. શેઠ. બાઈચંદ પ્રેમચંદ રૂ. ૧૧ રોકડો—મોડાસા કન્યાશાળા. યા. હીરાચંદ દલસુખ રૂ. ૧૧ નાં પતાસાં વેહેંચ્યાં—એજન. મુનીસીપાલ કમિટી તર્ફથી રૂ. ૧૧-૦-૧ લુધડાં વીગેરે ઇનામ—ધોળકા. કામદાર મુળચંકર નેહાબાઈ રૂ. ૨-૧૪-૦ શ્રીમાળી પ્રાણણના છોકરાને ચોપડીઓ—વાંચ. કાજીસાહેબ મહંમદ રાગુલ હક વલદી સદરહ હક રૂ. ૧૦) વાચુ કરી નિયાંજીઆને જમાડ્યા—નાવડા. મેણુશી લતોફખાનજી સરદાર મહંમદખાનજી રૂ. ૧) પતાસાં વેહેંચ્યાં—માંડળ. રા. નેહાલાલ ત્રીભાવનદસ રૂ. ૧) સાકર વેહેંચ્યાં—રોજકાકન્યાશાળા. યા. રંગનાથ ગોવીંદજી રૂ. ૧) સાકર તથા ચોપડીઓ—ખેરવા. મુખી કલાણુ બીમજી ગામ ખાતેથી રૂ. ૨ સાકર વેહેંચ્યાં—રોજકા. યા. રંગનાથ ગોવીંદજી રૂ. ૨-૧૨-૦ સાકર તથા ચોપડીઓ—વાંચ. હરિલાલ વલ્લભરામ રૂ. ૦-૧-૦ પતાસાં વેહેંચ્યાં—હંવારસદ. પટેલ ત્રીકમ ઝવેરદાસ તથા પટેલ ગણેશ વીહલ તથા પરસોતમ લામદા

સં ૩ ૦-૧૨-૦ મીઠાઈ વેહેચી—કાસીદા. બાવસાર કાળીદાસ નારણ ૩૧)
 પતાસાં વેહેચ્યાં—કોઠ. પટેલ. દાજણ તથા મહીજડીઆ સંગજી ૩૧) મી-
 ઠાઈ વેહેચી—અસમ્રાલી કન્યાશાળા. પટેલ ડુંગરભાઈ હરીભાઈ રાવસાહેબ
 લખાભાઈ ગોપાજી મુખી શંકરભાઈ નેઠાભાઈ ૩ ૪) ચોપડીઓ ઇનામ
 આપી—ઉંવારસદ. હાથી દીપચંદ ૩ ૧) મીઠાઈ—ભટ્ટીઆદ. તાલુકદારો
 તથા માહાજન તરફથી ૩ ૨૧) ચોપડીઓ તથા મીઠાઈ—ધડકણ. મ. મો-
 રીસન સાહેબ ૩ ૭) સાકર તથા રોકડા—મીરોળી. ગુપ્તભાઈ રૂબીઆઈ ૩ ૧
 પતાસાં—ગીરમથા. ચામ્લી રવાધર મયાધર ૩ ૩) ચોપડીઓ તથા મીઠાઈ
 રોકડા. વાહોરા ચાહભાઈ છવાભાઈ ૩ ૧) સાકર મુડાસમા સામંતસંગજી
 જયવતસંગજી ૩ ૧) કુધ—ઉંવારસદ. પા. ત્રીકમદાસ અવેરજસ વીગેરે ૩ ૧) ૧)
 મીઠાઈ—ધોજેરા. કાવજી ત્રીકમદાસ ૩ ૦-૧૦-૧ પતાસાં કારકુન છવણ-
 લામ હરગોવત ૩ ૧) પતાસાં—ઉંવારસદ. ચા. ભાવચંદ કરમચંદ ૩ ૧) મી-
 ઠાઈ પટેલ ડુંગર કરાનદાસ ૩ ૧) મીઠાઈ—રેદાતસ. ચા. કીચાર હીરાચંદ
 વજેરી ૩ ૩) મીઠાઈ—માંડળ. માહાજન તરફથી ૩ ૨) મીઠાઈ—મોડાસર.
 કારભારી દલમુખરામ હરજીવન. ૩ ૧) પતાસાં—અડચાંજ. લંબુ દામોદર
 ૩ ૧) મીઠાઈ—ધોજેરા. પ્રથાનભાઈ અવેરભાઈ ૩ ૧-૨-૦ મીઠાઈ—મો-
 ડાસા. મુનીસાપાત્રીદી તરફથી ૩ ૧) મીઠાઈ—ગાંગડ. કુંવારેત્રી નામચંદ
 જી. કલ્યાણચંદ ૩ ૧-૨-૦ પ્રમાણે ને સાકર—કોઠ. મુવાણુ નેહીભાઈ
 ડુંગરજી ૩ ૧) મીઠાઈ રણજીડ પથાભાઈ ૩ ૧) મીઠાઈ—ભોજવા. મ.
 પાટડી દરબાર સાહેબ ૩ ૧-૪-૩ ચોપડીઓ તથા સાકર—વાણુકડ. ક.
 લ્લાણુરાય જુહા મહેતા ૩ ૧) સાકર—માંડળ. રા. સા. વિરમગામના માં-
 મતતદાર ૩ ૧) પતાસાં—વિરમગામ કન્યાશાળા. મે. દીમ્ત્રીકટ જડજી
 સાહેબ ૩ ૩) પતાસાં—ભોજવા. મુખી વલીભાઈ ભાઈજી ૩ ૧) સાકર
 ગીરમથા. ઇન્દરદાર મલેકસેફ રેજુભાઈ ૩ ૧) પતાસાં—ગોધાવી કન્યા-
 શાળા. ચે. વીરચંદ દીપચંદ ૩ ૧) મીઠાઈ—ધડી. ઇલોર તાલે મહીકાંઠા-
 ના દરબાર સાહેબ ૩ ૧) મીઠાઈ ચોપડીઓ ને રૂબી.

(૪.) રૂબીવરપ્રસાદ તાપીપ્રસાદ.

૩. એ. ઇ. અમદાવાદ વિ.

પુરાણખર.

અમે જાણીને પરમે આત્મ પામ્યા છવમે કે જેમતા વર્ષની ખુશદા
 લીમાં આપણા માથાં રાણીસાહેબે સી. આ. ઈ. એટલે કે પાનિયન આ
 વધી ઇલિયન એમ્પાયરને ખિતાબ આ હિલાખાના દેવી મહારયો ખાતે
 રાત્રાહિય મહીપતરામ રાપરામ ને બંધ્યો છે. આ ખુશ ખખર કેળવણી
 ખાતાનેજ નહિ પણ આખા મુજરાત ખાતે મુખારકમાદો આપા. જોન
 છે, કેમકે વિદ્વા અથવા સાંવેનિક પરિચયને માટે મુજરાતીને આ મ
 રુણવલ્લુભ માત્ર મજે છે.

ગુજરાતસ્કૂલપત્ર.

GUJARAT SCHOOL-PAPER
FEBRUARY 1885.

પુસ્તક ૨૪ મું. ફેબ્રુઆરી. ૧૮૮૫. અંક ૨ જો.

માતાજી બહુ મોટું ગુજ નામ તેમ છે હામ;-
કરે ખંતે મન છેવની, ખરી જેતી ધરી હામ

અનુક્રમણિકા પૃષ્ઠ CONTENTS.

એકાદશી સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ... ૨૫	A short History of the English Nation ... 25
કાશિવાડના કેળવણી ખાતાનો રીપોર્ટ, ... ૩૦	Education in Kattywar .. 30
નિયત ઉપદેશ..... ૩૪	On Duty .. 34
ઓપીંગાયાનીવાંની પહેાંચ..... ૩૫	Notices of New Publications ... 35
સારસંગ્રહ ૪૦	Pickings from the Press .. 40
મરફાની જાહેર નામર..... ૪૩	Departmental Notifications ... 42
નિશાળોનાં હવાના પત્રક..... ૪૪	Lists of Prizes distributed in schools .. 44

(કેળવણી ખાતાના હુકમથી)

અમદાવાદમાં

મામાની હયલીમંતે પ્રતાપિટ ટ્રિનિટી અને જનરલ એજન્સી કંપની
પ્રિન્ટિંગના પ્રેસમાં રણજીડલાલ ગંગારામ છાપી પ્રગટ કરું

મુદ્રણ { ૩૧) પદ્મનો અગાઉથીજ. } દરેક ખર્ચ
{ ૩૨) મુદ્રક એકે અંકના } કરું.

ગુજરાતશાલ્પત્ર.

પુસ્તક ૨૪ મું. ફેબ્રુઆરી. સન ૧૯૧૫. અંક ૨ જો.

ઇંગ્રેજલોકનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ.

(સાંધણ મે ૧ થી આશુ.)

મોટી મરકી ઇ. સ. ૧૧૧૫ ના શિયાળામાં લંડનખાતે થઈ થઈ હતી તે બનાવો ખસતાં તો એટલી બધી ફલાઈ ગઈ, કે મહેલો મહેલો અને ઘેર ઘેર માણસો ઉપરાઆપરી મરવા લાગ્યા, અને કોઈ કોઈની સંભાળ લઈ શકે એમ રહ્યું નહીં. જેનાથી જેમ નસાયું તેમ નાહું. વેપાર રોજગાર બધો ખર્ચ પડ્યો. શહેરના રસ્તા બધા શન્યમૂલ્ય થઈ ગયા. ત્યાં એકે માણસનો પગરવટ કે અવાજ સંભળાય નહિ, પણ એજ કે અમુક પત્તે સરકારી ગાડાં જૂમ પાડતા આવે “જેને પોતાના મુઠ્ઠાં નાખ્યાં હોય, તે ચાલો, બટ ઢિતાવળ કરો!” આ બંધકર દેવકોપને સમઠેર ઠેર મરણાં એટલાં બધાં થતાં, કે દાટવા વિગેરેના ક્રિયાચિસા બંધ પડી લોકો મર્જમાં આવે ત્યાં મઠ્ઠાં ફેંકી દેતાં, અને કેટલા નધણીયાતાં બિચારાં તો બ્યાં બેઠાં મુતાં હોય ત્યાંને ત્યાં મુઠ્ઠાં થઈ પડતાં. આવાં મુઠ્ઠાંથી શહેર એવું ગંધાઈ ઉઠવા લાગ્યું કે સરકારને ગાડાં બરી સામટી એક ખાડામાં દાટી દેવાડાવવાના ભરપડી. “રાખિન્સન કુસો”નો કવી (જેણે એ બધું લખે તેણે લખ્યું હતું) તે આ ત્રાસદાયક મરકીનું વર્ણન એવું આપે છે કે તે વાંચી આપણાં રૂએ રૂઆં ઉઠાં પાપડે. ઇ. સ. ૧૩૪૮ માં) ફ્લારેન્સ ખાતે થઈ હતી તે સિવાય આવી મરકી યુરોપના લોકે કદી નહીં કે સાંભળી નહોતી, આ મરકીથી કુલ એક લાખ

માણસ લંડનમાં જ અને પાંચેક લાખ ગામડાં ખાતે મૂકેલું જણાય છે. આ મરકી બોલતી વર્તતા શિયાળા સુધી - ચાલી. ત્યારે છેડે પાછું એ શહેર માણસથી ખાલી ખાલી થઇને પણ ઠરી કામ પડવા લાગ્યું. કે એક મોટી આગ લાગવાથી તે ધૂરેધૂરે પાંચમીએ ચર્ચ થયું. આપણા દેશ ખાતે સુરતની ઈ. સ. ૧૮૩૭ વાળી - બંધકરે આગ લેવાની આ મોટી, અને જનતાની ખુશીમાં ઉતરતી પણ નુકસાનીમાં તેથીએ ચડતી જણાય છે.

મોટી આગ ઈ. સ. ૧૬૧૬ ના સપ્ટેમ્બર માસની બીજી તારીખે રવિવારને રોજ લંડનના પુલ પાસેના એક ભઠ્ઠાવારની કુકાનમાંથી લોગી, અને પચન પુરુષો હોવાથી તે ખૂબ વધી, અને ત્રણ રાતને ત્રણ દહાડા સુધી ચાલી. એ આગે ૪૦૦ પોળો તથા ૧૨૦૦૦ ઘર ભસ્મ કરી નાંખ્યાં. આ આગથી એક ફાયરો થયો ખરો કે પેલી મરકીની બદલવા જે શહેરમાં હજી ખૂણે ખોચે ભરાઈ હતી તે સમૂળગી નાબુદ થઈ ગઈ. સુધાધ્યાહી ઇતિહાસ વેનાએ એવા પણ અભિપ્રાય આપે છે, કે આ આગ એ લંડન ઉપર ઇશ્વરી કૃપા જ હતી, કેમકે અત્યાર સુધી સાંકડા રસ્તાવાળું ને બદશિક્ષક ઈમારતોથી ભરેલું એ શહેર હતું તે જઈને હવે એ આરોગ્યતાના તથા શિશ્ય સૌંદર્યના નિયમ પ્રમાણે બંધાયું. સેન્ટ પાલનું બધું દેવાંસય લંડન ખાતે હાલ મોટા સાનંત સ્થર્ધનું, પતક દેખાવ ગણાય છે, તે આ મોટી આગ પછી નવેસરથી બંધાયેલી ઇમારત છે.

લોકોનો ગુસ્સો રાજા ઉપર ચલા લાગ્યો હતો, તે ઉપલા બનાવાથી બહુ વધી પડ્યો. રાજા પોર્તુગાલની કાયેલિક ફૂંવરી બેડે પરણ્યો (ઈ. સ. ૧૬૬૨) એ આખી પ્રજાની મહત્ત્વ વિરુદ્ધ હતું, અને બ્યારે કાંગ્રેસ મળવેલો ડન્કાર્ક ટાપુ આ. ઉડાઉ રાજાએ ૪૦ લાખ રૂપિયા લઈ ફ્રાન્સને વેચી માંધા, ત્યારે તો તેઓ બહુજ કંકળી ઉઠ્યા, કેમકે તેઓ તેને પોતાના દેશનું એક મોટું વિજય ગિનિહ ગણતા હતા. આ જખમ હજી તેમના કસબમાં તાજું જ હતું એટલામાં વહંદાના વંદાણ લંડનપર ચડી આવવાથી તેમનું ધૂરેધૂરે માન બંગ થયું, અને તે બેઈ તેમનો પ્રસંગ જનજ્વ રાજભક્તિનો ઉભરો, જે સ્વાભાવિકપણે કાંઈ હમેશાં પહોંચવાનો નહોતો, તે એકદમ હેઠા બેઠો એટલું જ નહિ, પણ રાજાપ્રજાનો સંબંધ પાછો એ લોકોને એજ લુહાર એ

રીતનો ઇગ્રેજનો સોમોન્ય. સંપ્રદાય પ્રમાણે યજ્ઞ રહ્યો. ઉપલા જે દેવકોપ રાજાના દુરાચરણની શિક્ષા લાખજન ઇશ્વરે દેશ પર મોકલ્યા હતાં એમ સમજી લોકો બહુ પોકાર કરેલા લાગ્યા.

પ્રજાની બેદિગ્રી હાલ એટલી બધી હતી, કે જો પાર્લામેન્ટની ચૂંટણી આ રાગે થવાની હોત, તો તેમાં બધા પેલા પ્રજાપક્ષનાજ પાછા આવ્યા હોત. પણ રાજાના સારા નશીબે પાર્લામેન્ટ તો હજી હડહડતી કાવેલિયરજ હતી. પણ એવી પાર્લામેન્ટ પણ લોક વિચારમાં એવાઈ રાજાના પ્રધાન લોર્ડ કલારન્ડન ઉપર તો કંકડાવીનેજ ટૂંટી પડી, તથા રાજા પાસે તેને પદસ્થિત કરી દેશનિકાલ કરાવ્યો (ઈ. સ. ૧૯૧૭) ત્યારેજ કાંઈ જંપી આ લોર્ડ કલારન્ડન તે સર. એડવર્ડ હાઇડ નામનો પહેલા આયર્લેન્ડ રાજ્યમાં જે પ્રજા પ્રક્ષનો એક અગ્રણી હતો, અને જે પાછળથી ફાકલાંડની સાથે રાજાને મળી ગયો હતો, તેજ રાજકુળે દેશવટો લીધો ત્યારે એ પણ તેમની ભેજો ગયો, અને ત્યાં આયર્લેન્ડે થીઆમણ આપનાર તથા એના લાભની એતરફ ખરપટ મલાવનાર પણ એજ હતો, તેથી જ્યારે આયર્લેન્ડ ફાકલાંડની ગારીએ પાછો આવ્યો, ત્યારે એને સ્વભાવિકપણેજ કલારન્ડનનો અર્થ બનાવી પ્રધાનપદ આપવામાં આવ્યું હતું ત્યાર પછી એની પુત્રી રાજાના બાઈ જેમ્સ ડ્યુક આયર્લાન્ડને પરણી, અને તે સંબંધે એ હવે પછી યનારી રાણીએ કરી અને આનનો એ આનને થયો. આ પ્રધાન જૂના વિચારનો, અહંકારી, કોઈ કોઈ વખત રાજાને હાજી હા કરનારો, તથા ધનલોભી હતો. તે છતાં કામકાજમાં હેંચીવાર, લાંબી નજરવાળો, અને પોતાની સમજ પહેંચે ત્યાં સુધી રાજાને પ્રજા બંનેનું બહુ યાજ એવાંજ કામ કરનારો એ હતો. પ્રજાના હક કાંઈ પણ જિતો હતો, તેથી રાજા કેટલાક વખતથી એને દૂર કરવાનું બહાનુંજ શોધતોજ હતો, તેમાં પાર્લામેન્ટ તરફની હાજી ઉઠાવણી યજ્ઞ એટલે આ રવાઈ ને કૃતગ્રી આયર્લેન્ડની સાથે એને ખળીદાનમાં હાજર કરી દીધો. એના જવાથી રાજા ઉપર કાંઈ પણ દાગ રાખી શકે એવો કોઈ કારભારી રહ્યો નહિ. કલારન્ડને વિદેશમાં વસા પોતાનું ઉત્તરવય એક સારા કામમાં ગાળ્યું. એણે ત્યાં રહીને “મોટા બંડનો ઇતિહાસ” એ નામનું મોટું પુસ્તક લખ્યું. અને અગર જો તેમાં રાજપક્ષના લાભનું જુદાણું કેટલુંએક

૫. પ્રાંતવાર કાઠીયાવાડમાં કેળવણીની સ્થિતિ કેવી છે તે બાજુવાને સારું પણ એમાં વિગતવાર પત્રક આપ્યું છે પણ અમે દિલગીર છઠ્ઠાએ કે તે બધાને માટે અમે અઠ્ઠિયાં જગા કરી શકતા નથી. તો પણ આટલા આંકડા તો નોંધવાનું જોઈએ.

	ત્રાલાવાડ.	સોરઠ	ગોહિલવાડ.	હાલાર.
નિયાજોનાંકુલ સંખ્યા.	૧૬૨	૧૫૭	૧૮૦	૧૭૭
બાજુનારની સંખ્યા.	૮૪૫૫	૭૮૮૩	૬૨૦૫	૧૨૮૪૧

૬. જેમ પ્રાંતવાર તેમજ દરેક રાજ્યવાર કેટલી નિયાજો છે તથા તેમાં બાજુનારની સંખ્યા કેટલી છે તે આપ્યું હોત, તો કેળવણીને ઉત્તેજન આપવામાં કયા કયા રાજ્ય આગળ કે પાછળ પડતા છે તે માત્રમ પડત, અને તેની સાથે દરેક રાજ્યનો વિસ્તાર, વસ્તિ, તથા ઉપજનો આંકડો પણ જણાવ્યો હોય, તો તો એ બાબત કેવળ નિશ્ચય પૂર્વકજ્ઞ અનુમાન બાંધી શકાય. તે છતાં આ ત્રણ વર્ષમાં કયા કયા રાજ્યે નિયાજોમાં વધારો પટારો કર્યો તેનું પત્રક આપ્યું છે તે તેનું કાંઈ કામ સારું નહીં.

૭. ત્રાલાવાડમાં વસ્તિના પ્રમાણમાં સેંકડે ૧૦૬૬, સોરઠમાં ૧૦૨૬, ગોહિલવાડમાં ૧૦૬૭, અને હાલારમાં ૧૦૮૮ બાજુ છે. કાઠીયાવાડ તમામનું સરાસરી પ્રમાણ સેંકડે ૧૦૬૮ આવે છે, અને સરાસરી ૨૮૧૧ મૈલે હાલ એક નિયાજ છે, સને ૧૮૮૦-૮૧ માં એ પ્રમાણ ૧૦૪૨ તથા ૩૫૧૧ મૈલ હતું. એ જોતાં અઠ્ઠિયાં દિનપરદિન કેળવણીનો પ્રસાર સારો થતો માત્રમ પડે છે.

૮. ભતવાર કેળવણી જોતાં બાજુનારમાં ૩૧૬૬૫ હિંદુ તથા ૬૬૪૦ મુસલમાન શિક્ષકો આવે છે.

૯. અભ્યાસનું કૃણ કેવી રીતે નીચળ્યું હતું તે નીચેના પત્રક ઉપરથી માત્રમ પડે.

૧ લા ધોરણમાં કેટલા પાસ.	આંગલોવર્નાક્યુલર સ્કૂલમાંથી	વર્નાક્યુલર સ્કૂલમાંથી.
૧	૨૪	૧૨૫૬
૨ જી " "	૩૫	૩૮૧૯
૩ જી " "	૨૪	૨૪૫૮
૪ થી " "	૭	૧૫૬૭
૫ માં " "	"	૬૮૧
૬ ઠી " "	"	૨૫૭

૧૦. રાજકોટ ટ્રેનિંગ કાલેજની પ્રવેશક પરીક્ષા જે સપ્ટેમ્બર મુજબની નિયતોએ માટે આરંભ થયેલ છે તેમાં તથા ડીપ્રુટી આરોજીની પરીક્ષામાં પ્રાંતવાર ૭૬૧ ધોરણમાં નામે પ્રમાણે જોડાયેલા ૮૩-૮૪ માં ૫૦ સાર થયા હતાં.

પ્રાંત.	પ્રવેશક પરીક્ષામાં.	ડીપ્રુટીની પરીક્ષામાં.
કાઠીયાવાડ	૨૮	૧૧૮
સોરઠ	૬	૧૨
ગોહિલવાડ	૧૪	૫૪
હાલાર	૧૩	૭૬
કુલ.	૬૧	૨૫૭

૧૧. આખા કાઠીયાવાડ ખાતે નાની મોટી જાહેર-લાઠપેરીઓ રી-ડિગ્રમ સાથે ગણતં ૧૭ થાય છે તેમાં રાજકોટ, જૂનાગઢ, બાવનગર, ધો-રાજી, વઢવાણ સ્ટેશન, બાંટવા, સોનગઢ, લીમડી, માણેકવાડ અને ગોંડળ એ મુખ્ય છે.

૧૨. પબ્લિક સર્વિસની પરીક્ષાના સર્ટિફિકેટ સેકંડ ક્લાસના ૮, અને ફર્સ્ટ ક્લાસના એક ૮૩-૮૪ માં આપવામાં આવ્યું હતું.

૧૩. વિદ્યાર્થીઓને ઉત્તેજન આપતર ગોંડળના માણ જાહેર આડમિ નિસ્ટ્રેટર મળે છે. એક નટ સાહેબ તફીથી જે પગલાં બરવામાં આવ્યા છે તે એમાં સુલ છે કે તે નાંધતાં અમને ઘણા હર્ષ થાય છે. ૨૨૦ ની ખંચ વાં મુખીના એક સ્કેલરશિપ આંટગેડિકલ કાલેજમાં, ૨૧૫ ની ૩

વર્ષ સુધી સરેલમચેદછુ છુછુભાઈની સ્કૂલ આપૂઆટમાં, અને રૂ ૧૫ ની ૩ વર્ષસુધી પૂના સિવિલ એનજીનિયરિંગ કાલેજમાં પોતાના રાખ્યતા રાજ-કોટ સ્કૂલમાં બણીને ગમેલા વિદ્યાર્થીને માટે કાઢવામાં આવી છે. તેમજ ગોંડલ સ્કૂલમાંથી મદ્રાસમાં સૈદ્ધપેતની સરકારી એગ્રિકલ્ચરલ કાલેજમાં બણવા જનારને રૂ ૧૫) ની તથા પૂનામાં પેટીની બાપણો સાંભળવા જમ તેને રૂ ૧૦) ની સ્કાલરશિપ આપવાની જોડવણો થઈ છે. એ ઉપરાંત રાજકોટ હાઈસ્કૂલમાં બણવા જનારને સારૂ ૨૦ તથા ગોંડલમાં બણનારને સારૂ ૧૨) તથા ગોંડલની કન્યાશાળામાં રૂ ૨૦ સ્કાલરશિપ વગેરે ધણીક બહાલી અર્થે રાખવામાં આવ્યો છે જેને માટે બેઠક એ રાખ્યને ઘણી મુખ્યારમા દી આપવી થટે છે.

જીવને ઉપદેશ.

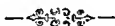
ધોળ.

- જીવ જો તું વિચારીને, સત્ત રૂપ દર્શિને;
આદિ અનાદિ ને એકછે, ધ્યાન તેનું પરિને. રૂ ૭૫૦ ૧
- આંખો આંધી તને નિરખવા, કાન અવણુજ કરવા;
મન ધ્યાન ધરવાને આપીએ, કર પુન્ય આચરવા. રૂ ૭૫૦ ૨
- મુખનાં સાધન સદુ સૌપીઆં. કર કોઈનું સારું;
એજછે બવજળ ઉતરવા, મુખદાણક પારું. રૂ ૭૫૦ ૩
- ધર્મ વિચારીને વિનયથી, દયા દીનની આણી;
એય અદા ધરી કર સત્ત, ચેખી પામર પ્રાણી. રૂ ૭૫૦ ૪
- દૈવે દયા તૂજ પર કરી, તેજ જળ-ઉપજાવ્યાં;
અનજ-વાયુ અવની અને, આશમાન ખનાવ્યાં. રૂ ૭૫૦ ૫
- અકળ કળા વળી એમની, પાર કોઈ ન પામે;
વિવિધ જરુ રચનાં મચી, મારૂ ચિત્ર વિરામે. રૂ ૭૫૦ ૬
- અનુષ્ઠ મૂળ મૂળ સ્વાદ તે, તૂજ પોષણ કરવા;
આપ્યાં કૃપા કરી હંધરે, તાપ તલના ટળવા. રૂ ૭૫૦ ૭

- રત દિવસ ને રક્ષણ કરે, સર્વ કાળ કૃપાથી;
એજળ એ અવિનાશીને, કરી અંત ત્વરાથી. ૨ે જીવં ૮
- અન્નર અમર એ આપ છે, અવની પતિ પોતે;
મુક્ષમ દ્રઢ રૂપ ને ધરે, જ્ઞાન મુક્તિથી જો તે. ૨ે જીવં ૯
- સાક્ષાત છે સરવૃ સ્થળે, નથી તૂળથી ન્યારો;
ચોષિછે ને પૂરા ખારથી, વિધને પાળનારો. ૨ે જીવં ૧૦
- એર અને તુણ ને કરે, સુવધાર સ્વરૂપે;
સૃષ્ટીના જીવ અનૂપને, રાગે ના એક રૂપે. ૨ે જીવં ૧૧
- વાણી અને મન કર્મથી દ્રઢ વ્રત કરે એનું;
ને યકી મુખ સિદ્ધી સાંપડે, મળે શુભ પદ તેનું. ૨ે જીવં ૧૨
- જન્મ મરણ બગથી બચી, મોક્ષ પદ પામવાને.
કુશુંણ દૂર વિહારી દે, જન્મ સફળ થવાને. ૨ે જીવં ૧૩
- ગદ ગદ કો રત્નતી કરી, ભજ સૃષ્ટિનો સ્વામિ;
કાના પ્રપંચ દે પરહરી, પ્રભુ ચરણ પ્રણામી. ૨ે જીવં ૧૪

કાં વિં ધં

અંભાળિયા.

ચોપડી ચોપાનીયાઓની પહોંચ.

વાર્તિક સદ્બોધ રસરાજ ! શું મોટું નામ ! ખરે, એનો અર્થ શો હશે તે અમારાથી તો ખરાખર સંમત થઈ શકતો નથી. આ ચોપાનીયાંનાં નામ પ્રમાણેજ તેની અંદર પણ આડંબર ભારે જણાય છે. કાદંબરીનું બાષાંતર પ્રસિદ્ધ થવાથી ગુજરાતી બાજુ ઉપર માંડી અસર થવાંતી દેહ્યત ને અ- ને પ્રથમ સૂચવેલાં, તે હાથ ખરી પડતી જાય છે. આડંબરશૈલીજ અર્ધે બરવાને મોહ પમાડે છે, અને એવાનુંજ બરણું હાલના ધણાખરા નવા જ્ઞાનારોમાં હોવાથી તેનો ચેપ ફેટલાકને સામે એમાં કાંઈ નવાઈ નથી. એ ચેપ આપોઆપજ ચોડે વખતે તો સવ યઈ જશે, કેમકે કૃત્રિમનું આ- વરદા ટુંકુંજ હોય છે. તે જતાં એમ યાપ ત્યાં સુધી તો વિવેચકોનો ધર્મ છે કે હોંશીલા જ્ઞાનારને આ પવતપર ચડતાં અટકાવતાં.

આ ચોપાનીયાના દેડલાક લખનાર તો બાણબદ્ધ યર્ષ જવાનોજ વિચાર લઈ બેઠેલા જણાય છે. એનો પહેલો અંક અને તેમાં પણ તેનો પહેલો વિષય તો એવો સંસ્કૃતદંભી છે કે તેના લખનારને પણ તેનો અર્થ ખરાબર સમાજવયો એ વખતે મુશ્કેલ યર્ષ પડે. ઠેકાણે ઠેકાણે સમજીતીનાં ટિપ્પણ આપવાં પડ્યાં છે. બીજા વિષયો એટલા અગમ્ય શૈલીનાં નહિ, તોપણ તેમાં આડંબર તો ખરોજ. આ બાષાદોષની સાથે અર્થ રસમાં પણ ઘણાક વિષયો કચાશ બદેલા માલમ પડે છે.

પિતાપુત્રધર્મદર્શક નાટક એમાં આવે છે તે ટહિલ્યાંથી બરેલું છે એટલુંજ નહિ, પણ કોઈ કોઈ વખત ગતીચલણમાં ઉતરી પડે છે. રંગ-ભૂમિના કર્ચવ્યનો તો તે લખનારને સ્વપ્નામાં પણ ખ્યાલ હોય એમ લાગતું નથી. કથાતી બાઈડીને નાટકના તખ્તા ઉપરજ પુત્ર પ્રસવ યાવ છે ! “પવિત્ર પ્રમદા” એવા મોટા ડહાડા ઉમરા મથાળા હોઠે કેટલીક અધબણી, છકેમ, ને ટચાક સ્ત્રીઓનો બકવાદ આવે છે, અને બાણે સ્ત્રીઓને બખાવવા ગણાયવાથી તેઓ એવીજ નીપડે સ્ત્રીઓને સ્વતંત્રતા હોય નહિ. એમજ સમજવવાનો હેતુ હોય એમ જણાય છે. એમાં જે ચાર વાર ઉચલાવી ઉચલાવીને ખુબ્બું કહેવામાં આવ્યું છે કે સ્ત્રીઓના હકની વાત કરવા જેમૂર્ખ સુધારાચાળાઓ નીકળ્યા છે તેને કોઈ જખત ગહુજ પરતાવું પડ્યો. આ પ્રમાણે આ લખાણ સુધારા વિરુદ્ધ હોવાથીજ અગ્રે અગ્રે એને નાપસંદ કરીએ છીએ એમ નથી. ગંભીરાઈથી કોઈ પણ પક્ષનું લખાણ યથોક્ત હોય તો તે વાંચવાને અને હમેશાં ખૂબી છઈએ. પણ અહિંવા તો “પવિત્ર પ્રમદા” યથા નીકળી છે તે સ્ત્રી વર્ગને પુરુષની સમાન તો નહિજ, પણ સાચી કે પ્રધાન, કે મનુષ્ય રૂપે પણ ન માનતાં, ફક્ત જીવોજ છેક ઉતરતી જાતની છે એમ મુશ્કેલમાં સ્ત્રીકાર કરે છે. આટલેથી પણ ન ધરાઈ એ “પવિત્ર પ્રમદા” (પ્રમદાનો ખરોજ) અસાધ્ય પ્રજન થઈ એમ કહે છે કે છેલ્લેનાં લેખનગાર એ દાવજ ગણનાં નથી! વગેરે.

આગ નિબંધ રૂપેજ એ ત્રણ પાનાં એમાં અત્યાર મુધી આવ્યાં છે ત અનંતિમાન નહિ તો પણ એટલુંજ ન માતાં અને વિરોધ એ કે બાષાની

પેલાપણાં ભરેલા છે. “ઢેટલાક પુરાણાં પુરાણી પુરાણ પર પેટ ભરવા પાર-
કાને પુરાણાં કરવા પગની પનોતી હતી નોતી કરે છે” ઢેટલાક દોડીઆં
લઈ કોડીયા વારવા વધેદરને વકરાઓ બકરાની માફક દિનમાં દરાપારે ‘યજ્ઞ-
માનવે ત્યાં ઓંમ્મા કરે છે” વગેરે. આથી તે બાપાની ગાંડાઈ શી વધારે
હોઈ શકે! આ લખનારને ઓટલું પણ માલગ નથી કે ગદ્યમાં વર્ણ સગાઈ
કે પ્રાસાનુપાસ એ હાસ્ય રસનેજ અર્થે હોઈ શકે છે, અને તે પણ ‘મા-
લનારની ગાંડાઈનો વિચાર ઉત્પન્ન કરીને એવી વાણી તો વિદૂષક કે
જે આડધ પાંસળીનો છું એમ બતાવી બધાના મનરજન કરે છે તેન મેઢે
કરાપિ શાન્તિ, પણ ગંભીર ગ્રંથકારને એવા માળા શા. અને જો એમ કરે
તો તે વિદૂષકતા જોવાજ ગએલો ગણાય એમાં શું આશ્ચર્ય?

વાર્તિક ઓટલે વિવેચન પ્રકરણમાં તો જાણવા લાયક ફક્ત બીજાડીવા-
ળા પ્રયોગમ કાદાનજી ગાંધીનો મિત્રતા વિષે નિબંધ છે તે બાબત કાંઈક
વણેક, પૃષ્ઠ સખ્યા છે તે છે; અને તે તો ન સખ્યાં હોત, તોજ વધારે રાઈ
એમ અમારે કહેવું પડે છે. એમાં વિવેચન નહિ, પણ “પ્રુદ્” સુધારનાર
નું કંઠાળા ભરેલું કામ કરેલું છે. ગયે વર્ષ “ત્રિમાસિક ટીકાકાર” નીકળતું
હવું તેમાં જોમ સામાન્ય વિવેચન ન કરતાં જાણે તે મોપડીનું શુદ્ધિપત્રક બ-
નાવવા માંડ્યું હોય તેવા કંઠમાં અને અશાસ્ત્રીય રૂપનું લખાણ આવતું હ-
તું; તેવુંજ અહિંવાં જણાય છે.—અગર જો કેન્દ્રમ ફેરે છે ખરો. આ રીત
અમને એ કારણથી પસંદ નથી. પ્રથમ તો પાને પાનેની ભૂલો સુધારી બ-
તાવતી એ વિવેચકનું કામ નથી. વિવેચન ગ્રંથકારને મારેજ નહિ, પણ
આખી આગમને મારે છે. સામાન્યપણે તે ગ્રંથમાં શું છે અને તે કેવું છે એ
વાંચનાર વર્ગને જણાવવું એજ વિવેચકનું સુખ્ય કામ છે. બીજું એવી ભૂ-
લોનોજ સંગ્રહ કરી બતાવવાથી જાણે છિદ્ર બોગવાંજ વિવેચકને ગમતા હો-
ય એવા દખાવ થઈ જાય છે.

સહોદરના સ્વાધીપણની વાંધાત્રિયે વિસ્તારથી અભિપ્રાય આપી ચૂ-
ક્યા છઈએ, પણ આ પ્રસંગે કેવું જાણ્યું કે તે વિષય બીજાને મુકાબલે
બહુજ સારી રીતે લખાયેલો છે. બીજા પણ ઢેટલાક વિષય ઠીક છે, અને
એમ છે તેથીજ તથા આ મોપાનીયું સુધારી રાઈ થાય એવી આશાએ

અમે કાંઈ વિસ્તારથી તેના અખર લીધો છે.

સાનોદ્ય, એ બરચની કોઈ સાનોદ્ય સમાનો તર્ફથી ગયા એપ્રિલ માસથી નીકળવા લાગ્યું છે. બાપા શુદ્ધ સરળ, તથા કાંઈક રસિક પણ કોઈ કોઈ ઢેકાણે ઉછળતી માલમ પડે છે. પોતાના નામને છાત્રે એવા ગં-બીર વિષયો પસંદ કરવા ઉપર વધારે લક્ષ્ય હવે પછી આપવામાં આવેલો સાહે. હેલ ટ્રિટિસા અને મુકરી જેવી બાબતો તો સાનોદ્યમાં ભેદ્ય નહિજ. તે છતાં એ લખનારોનું આંતર્ય આશાજનક છે, એના પૃષ્ઠ ૧૨ તથા કિંમત વર્ષ ૧૦ આતા છે.

ચંદ્રકાંત. એના ત્રણ અંક (બાદરવા સુધીના) અમને મળ્યા છે. ત્યાર પછી આશાનો અંક ન આવતાં બીજા બે મહીનાનો ભિજા અંક આવ્યો છે. એમાં અસાધારણ એક નામ સિવાય બીજું તો કાંઈ જણાવું નથી, સાત શક્તિના વિષય અંગ્રેજિના માત્ર બાપાના ડોળથીજ ચંદ્રકાંત યવાતું નથી. એમાંના એક લખનારની કલમ તો તેના સંસ્કૃતજ્ઞથી ઉસરી કાંઈક કંટાળો આવે છે. તે છતાં એમાં મુધારો કરે તો એ ઓપાનીયું સાહે યદ્યથે.

વિદ્યાર્થી એનો તો એક સપ્ટેમ્બર માસનો પહેલો અંકજ અમને અ-ત્યાર સુધીમાં મળ્યો છે. એમાં વિદ્યાર્થીએને લગતાજ નાના નાના વિષયો ઠીક લખ્યા છે, પણ એક અંક ઉપરથી કાંઈ નિર્ધાર કહેવાય નહિ.

પવિત્ર પ્રયોધ નામ ઉપરથીજ કોઈ ધારી શકે તેમ એમાં શબ્દની ટાપટીપ સારી છે—જપ્તે હદની બહાર—કરેલી છે;—જેમ કે લાવણાને લાવણમયી લખે છે. અર્થબળ તો મધ્યમજ છે, પણ એક અંક ઉપરથી કાંઈ કહી શકાય નહિ કેમકે એનો પણ એક પહેલો અંક (આગાહનો) જ અમારી ઉપર અત્યાર સુધીમાં આવ્યો છે.

ધ્વિર પ્રાર્થના. સંવત ૧૯૪૧ ના આર્થિક માસથી મુંબાઈના “બહેરી” ની તર્ફથી નીકળવા માંડી છે. એમાં ક્રિસ્ત પ્રાર્થનાની કવિતાઓજ મૂકવા પારી છે. “બહેરી” ની બીજી કવિતાની પેઠે એમાં વિદ્યતા કે રસ તો કાંઈ જાઓ નથી, પણ તેની છેક સાદાઈએજ હાલના આડંબરી સમાંમાં મનને કાંઈક આરામીયત આપે છે. એ કવિતાની કેટલીક સદે સગદારીની હેવાથી ગા-પનના ઓખીનને તે વધારે પસંદ પડે. એના પૃષ્ઠ ૧૨ ને કિંમત રૂ. ૧ છે.

ધર્મદર્શણ, જે તવા હિંદુ વર્ણધી ભાવનગરમાંથી પ્રેષિ "સુભાષસાગર" મંડળીનો તર્ફથી પ્રગટ થવા માંડ્યું છે તેનો ૧ લો અંક મળ્યો છે. ધર્મના વિષયને શામે એવું ગાંભિર્ય તો અમને એમાં કાંઈ જણાતું નથી અને શૃંગાર રસના વર્ણન કે વાર્તાઓ તો એમાં છેકજ અનુચિત કહેવાય. મતલબ કે એ પણ બીજા છપાનીયાના જેવુંજ છે. તેથી નદાર કે ઉતરતું છે એમ અમારો કહેવાનો હેતુ નથી, પણ નામ પ્રમાણે ગુણ રાખવા એ વધારે સાચું છે. પૃષ્ઠ ૧૨ અને ટિપ્પત કિંત આના પાંચ.

મરહુમ મજસુનદાર મણિશંકર જટારાંકર કીકાણીના રમરણાર્થે શ્રી જ્ઞાનાગરમાં જે સભા મળેલી તેનો હેવાલ અમને મળ્યો છે. સભાને પ્રમુખ રયતે ત્યાંના દિવાન સાહેબ હરિદાસબાઈ ખિરાબ્યા બાદ મરનાર ગૃહસ્થના પરમમિત્ર, સાથી, તથા નિકટના સંબંધી રા. રા. નૃસિંહપ્રસાદ હરિપ્રસાદ જીએ એક લાંબુ ભાષણ વાંચી સંબળાવ્યું. પછી વલ્લભજી આચાર્યે ગૂજરાતી તથા શાસ્ત્રી હરિદાસ કૃષ્ણશંકર સંસ્કૃત કવિતા વાંચી સંબળાવી તે સારી તથા કૃષ્ણાત્મક છે. પછી મારતર મધુરોદારા અમરતલાલ વગેરે એ મરનાર "નાગરમણિ" ના સમવાનુસાર ઠીક ગુણાનુવાદ ગાયા.

ત્યાર પછી મણિશંકરબાઈના રમરણાર્થે ઉધરાણું થયે થયું. એમાં આચારે દોઢેક હજાર રૂપિયા તે કાલેજ બરાઈ ગએલા જણાય છે. એજ અર્થે રાજકોટમાં રાજકુમાર કાલેજના જ. મેકનાગ્રૂટન સાહેબને બંગલે સભા મળેલી તેમાં ૩૦૦૦ રૂપિયા બરાએલા સંબળાયે છે, અને હજી તેમાં ઘણા વધારો થવાનો સંભવ છે.

નાયે લખેલાં પુસ્તકો અમને પહેાંચ્યાંછે અને તેમાં કેટલાંક કાંઈકે વિસ્તારથી બોલવા નેગ છતાં જગતની સંજોગને કીધે હાલતો તે મોકલનારની બાણને સાચ પહેાંચ્યાંછે એટલું કહીનેજ પતાવવું પડેછે.

પૃથિરાજ ચઢુઆણુ. બીજી આવૃત્તિ. રચનાર આત્મારામ કેશવજી દિવેદી.

પ્રેમાનંદદત્ત ચંદ્રહાસ આખ્યાન. પ્રાચીન કાવ્યનો અંક ૨ ને. પ્રગટ કરનાર રા. સા. હરગોવિંદ હારકાદાસ કાંટાવાળા તથા નાયાશંકર પુનશંકર શાસ્ત્રી.

ખીટર ધિગ્રેનું ચરિત્ર. સચિત્ર. બનાવનાર રા. સુનીલાલ બાપુજી મેદી.
 ફિરોજ ગાયન. બનાવનાર. ફિરોજગઢ રસ્તમજી બાટલી વાળા.
 હુનરપોથી, અથવા ધંધાદારનો ભોમીઓ. બનાવનાર ખરજોરજી
 શોરાબજી ચોકન છાવનાર.

આર્ય રમણીરત્ન. બનાવનાર શ્રી નારાયણ હેમચંદ્ર.
 વ્યુચાનસિંગ વિરહ. છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર દવે લક્ષ્મીશંકર કમ્પાણી.
 સત્યધર્મ દર્શક. પત્ર. બનાવનાર આમદ આરબ.
 પતિવ્રતા સ્ત્રી. (ગુણસુંદરી) રચનાર વિઠ્ઠલદાસ ધનજીબાઈ.
 ચંદ્રપ્રભા નાટક. ઉર્દૂ. મિસ્તર ફોફલગાજીનું ફાર્સી. ૬. મુળજી હરખજી.
 મુદ્રારાક્ષસ નાટક. બાયાંતર કરનાર સવાઈલાલ. વિ. જોડાલાલ વેદિારા
 ગુજરાતી લેખનકળા. એક ૧ લો. રચનાર આત્મારામ. સી. મહેતા.
 વિજ્ઞાપા પેથળ્ય દુઃખ દર્શક નાટક. કવિ જયંગભાઈ ત્રીકમદાસ પટેલ.
 અકબર ચરિત્ર. રચનાર રાવસાહેબ મહીપતરામ રૂપરામ.

સારસંગ્રહ.

તીજોરીઓને આગમાં બળી નહિ શકે એવી બનાવવાની કળા.—
 લોખંડની તીજોરી, ધરેણાના ઝાગડા, છત્વાદિને આગમાં બળી નહિ
 શકે એવાં બનાવવાની એક શાધ અમેરિકામાં પાઈ છે. તે એ છે કે, તી-
 જોરીઓ ઉપર, “ મેગ્નેશિયમ કાંબસાઈટ ” (Magneso calcite)
 નામે એક રસાવણી મેળવણીનું પડ કરવાથી, તે આગમાં બળી નહિ જાય
 એવી બને છે. આ નવી મેળવણીનું તીજોરીઓ ઉપર પડ કરવાથી એ ફા-
 યતા થાય છે. એકનો તીજોરીઓ આગથી બળતો બગે છે એટલુંજ નહિ પણ
 તેઓની ઉપર લગાડેલી રંગ પળ એ મેળવણીથી મળખૂત અને ટકી રહે
 એવા બને છે.

દારૂથી સરીગની અંદરના ભાગો ઉપર થતી માટી અસર—દારૂથી
 માણસના શરીરના અંદરના ભાગો ઉપર કેવી અસર થાય છે તે ત-

પાસવા માટે સ્વીડનના બેડાકટરોએ ડુકરો ઉપર ફેટલાક અખરા અજમાવી
 નોંધા હતા. એ અખરાઓ અજમાવા માટેનો ખરચ તેઓને એક માત્ર
 ખર્ચ ત્યાંના ગ્રહસ્થે આપ્યો હતો. તેઓએ પંદર ડુકરો ઉપર એ અખરા
 અજમાવી નોંધા. ડુકરોને તેઓએ બ્રાન્ડી, બીલીસકી ઇત્યાદી જૂદી જૂદી
 જાતના દારૂ પાઈ નોંધા અને થોડા દિવસ એવી રીતે દારૂ પાયા. પછી ડુકરો
 ને મારો નાખીને ચીરી નોંધ્યાં.— સઘળા ડુકરોની સ્વાસ્થ્ય લેવાની નળી,
 ફેફસાં ઇત્યાદી બાગો ઉપર ફાલ્ગને મળતાં સફેદ ચાઠાં એક સરખી રીતે પ-
 કેલાં માલમ પડ્યાં. વળી એ ડુકરોને મારીને તેનું માંસ બજારમાં મોકલ્યું
 તો ત્યાં તેને દરદી જોસ તરફે પોલીસે પેચાતું અટકાવ્યું હતું.

આવીજ હાલત માણસના શરીરના અવયવોની પણ થતી હશે એમાં
 શા સંદેહ! દારૂડીયાઓ, કાંઈ એતો, ને વેળાસર તમારું કુર્બાન છોડીદો.

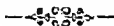
ફુનિયાનાં સુખ્ય બંદરો—લીવરપુલ, લંડન, ગ્લાસગો અને ન્યુયાર્ક, એ
 ચાર બંદરો ફુનિયામાં સર્વે બંદરોથી મોટાં છે, અને તેઓમાં લીવરપુલ,
 સર્વથી પહેલું આવે છે. લીવરપુલના ખારામાંથી ગયા. સાલમાં, સઘળો મળી
 ૨,૧ ૧૭, ૨૭૨ ટન માલ ખસાર થયો હતો. લંડનનું બંદર લીવરપુલથી
 બીજું પદવીએ આવે છે અને એ બંદરથી ગયાં સાલમાં ૨,૩ ૩૦, ૧૮૮
 ટન માલ ખસાર થયો હતો. ગ્લાસગો બંદરથી એ સાલમાં, ૧,૪૩૨, ૧૪ ટન
 અને ન્યુયાર્કથી ૧,૧૭૩, ૧૭૬ ટન માલ ખસાર થયો હતો.

ખડી શાકર ખનાવવાનો સંચો.—જેવા જોઈએ તેવા આકારના ખડી
 શાકરના તૈયાર કકડા ખનાવવાનો એક સંચો હાલમાં પારીસ ખાતેના એક
 કારખાનાવાળાએ શોધી કહાડ્યો છે. એ સંચામાં એવી ગોઠવણ કરવામાં
 આવી છે કે, તેમાં શાકરનો શીરો કરીને રેડવાથી થોડા વખતમાં તે શીરો
 બંધાય છે, અને તેના સકાઈદાર કકડા થઈને બાહાર નીકળે છે.

વરાળની મદદથી આમ હોલવવાની ગોઠવણ.—આગ હોલવવાના
 કામમાં વરાળની મદદ લેવાની સચના આજ ઘણાં વખત થયાં વિદ્વાનો ત-
 ફથી થાય છે; અને બરલીનના એક કારખાનામાં એ સૂચના મુજબનો અ-
 ખતરો ફોટોગ્રાફી અજમાવી નોંધામાં આવ્યો છે. એ કારખાનું સ્ટીલપેન
 ખનાવવાનું છે; અને ત્યાં વોરેબ્રંડિયે સ્ટીલપેનનાં માકડાના નવા રંગેલાં હો-

લડો તે ઓરડામાં મૂકવામાં આવે છે તેમાં આગ લાગ્યા કરે છે. એ
એ ઓરડામાં મજદુર અખતરે અજમાવી જોવામાં આવ્યો હતો. કારણ
નાના બાઈસર સાથે જોડેલી વણ પત્રાની નળીઓના છેડા એક ઓરડામાં
ગોઠવવામાં આવ્યા હતા; અને નળીઓનાં મોડા ઉપર કંઠાઈ તથા સોપાની
ભંગી જળવણીનું એક ટાંકણ કરવામાં આવ્યું હતું. એ જળવણીનું પડ પાં-
ગળી જઈને નળીનાં મોડાં ખૂણાં ધાપ તથા તેમાંનો બાફ એકદમ બાહાર
નીકળી ઓરડામાં ફેલાય. આ ગોઠવણ કયાં પછી મોડાજ દિવસમાં પેલા
ઓરડામાં આગ લાગી પણ સહેજવારમાં છુલ્લઈ ગઈ; કેમકે આગમચ્છી
ધાર્યું હતું તેમ પેલી નળીઓના મોડાં આગની ગરમીથી ખૂણાં ધાપ અને
તેમાંનો બાફ બહાર નીકળવાથી આગ ખૂલઈ ગઈ હતી. મીસો અને કાર-
ખાનાંઓ માટે આ ગોઠવણ ઘણી બંધ ખેરતી છે અને તે ત્યાં લાગુ પડ
વાની ગોઠવણ થવી જોઈએ.

મરણુવપતી સરાસરી આજ લગણમાં મરણ પામેલા માણસોના ઉમ-
રની સરાસરી ૨૮ વરસની આવે છે, ડુનિઆની વસ્તિનો અડધો ભાગ ૭
વરસ લગીની ઉમરમાં મરણ પામે છે. અને ડુનિયાની વસ્તિનો એથો ભાગ
૧૭ વરસની ઉમરની અંદર મરણ પામે છે, એક હજાર એકજ માણસ
સો વરસની ઉમરનું ધાપ છે. સૈકડે ૭ માણસો પચાસ વર્ષની ઉમર પહોંચે
છે, ૬૨ ૫૦૦ માણસે એક માણસ ૮૦ વરસનું ધાપ છે.

સરકારી જાહેર અખબર.

સરકારી તોફરીની ખરીદા.

એ બાબત ગણે મહીને તે જાહેર અખબર છપાઈ છે તેમાં કેટલાકને
૧૩ પડપાથી ખુલાસો કરવાનો કે ઉમેદવારની મરજી ઉપર રાખેલો વિષય
તે કાશ્ચનિક માપણીનોજ છે. હવેય આકુક આરોગ્યવિદ્યાની ખરીદા તો
૫૫૫૫ અલખન આપની પડશે.

રાજકોટ.

તા. ૧-૨-૮૫.

}

નવસરામ લક્ષ્મીરામ.

એડિટર, ગુજરાતવાખાવ.

પ્રાંતકચ્છની અંગ્રેજી તથા ગૂજરાતી નિયામોના રા. માસ્તરો તથા મહેતાજીઓ તરફ

નિયામોની ફી રા. વહીવટદાર, ધાણુદાર કે ધુને રા. સ્કૂલ માસ્તરો તરફથી દર મહીને બરવામાં આવે છે. તેના કેટેલાક સ્થાનિક અધિકારીઓ તરફથી ફુલ્લીકિટ પહેંચ એટલે એક અસત્ર અને બીજી ગાદી વાલી નકલ મળવામાં વાંચી આવવાથી રા. રા. રેવીન્યુ કમીશનર સાહેબને લખતાં ફી બર્વાની તેઓ બે પોહોંઓ આવે એવા આ લગનનો તેમના તરફ સરકુલર નં. ૬૩ વાળો કોવામાં આવ્યો; તો તમારે તે પ્રમાણે ફી બર્વાની બે પોહોંઓ લઈ એક પોતાને દફતરે રાખી બીજી આંહી મોકલવી. તા. ૧૫-૧-૮૫ પોંચ વદી ૧૪ થી ૧૯૪૧ ભુબ.

(ઇ.) : દલપતરામ પ્રાણુજીવન.

એન્જુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર કચ્છ.

કચ્છ પ્રાંતના રા. વહીવટદારો તથા ધાણુદારો તરફ સરકુલર.

રા. રા. રેવિન્યુની ખાતાના ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ તરફથી વારંવાર એવું લખાણ આવે છે કે બધી જગ્યાએ મહેતાજીઓને ફી બરવાની ફુલ્લીકિટ પહેંચ મળતી નથી માટે એક સરખો નિયમ રહે એટલા માટે લખવામાં આવે છે કે—સ્કૂલના મહેતાજીઓ ફી તાલુકા જિલ્લેરીએ કે ધુ પાસે બરે તેના બે પોહોંઓ તેમને આપવી તેમાંની એક અસત્ર તથા બીજી ઉપર “ફુલ્લીકિટ” આ શબ્દ લખવો એ પ્રમાણે ધુઓ પણ કરે માટે તેમના તરફ પણ લખી બંદોબસ્ત કરવો.

પોસ્ટ મુદ ૧૦ ૧૯૪૧.

(ઇ) છોટમલાલ શીવજી.

સુ. રતનાજી.

રેવીન્યુ કમીશનર. પ્રાં. કચ્છ.

જા. નં. ૬૯૮ સને ૧૮૮૪-૮૫.

ધાદી. ગૂજરાતયાજાપત્રનાં મહેરબાન એડીટર સાહેબ તરફ ગોહિલવાડ પ્રાંતના રેવિન્યુ એન્જુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર તરફથી.

સલામ સાથે મોકલવાની એવી જ કાઠીઆવાડ પ્રાંતનાં મહેરબાન.

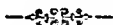
આસિસ્ટન્ટ એન્કુકેશનલ ઈન્સ્પેક્ટર સાહેબ બહાદુરના આવક નંબર ૧૧૨૪ તા. ૧૫-૨-૮૪ ના હુકમથી નીચેની જાહેરખબર ગૂજરાતશાંખાપત્રમાં છપાવવા કૃપા કરશે.

“સાહેબ કપોળ સાતીના આગેવાન ગૃહસ્થો પોતાનાં બાળકોને કેળવણી આપવા ફંડ ઉભુ કરે છે એવું જાણી પોતાની સાતીના જે જોકરા માફીમાં બણતા હોય તેમને એક વરસના બ્યાસ સાથે પ્રસ્તુતી પૂરાં પાડવાના હેતુથી મુંબઈના એક કપોળ ગૃહસ્થે પોતાનું નામ કામ જણાવ્યા વગર રૂ. ૧૦)ની રકમ કપોળ કેળવણી ફંડના સેક્રેટરી આત્મ જલ્દવજ મહાવજ ને તેજ ગામના તાલુકા માર્ગર છે તેમને મોકલાવી છે વળી સેક્રેટરી મજદૂર પોતાના પર તે ગૃહસ્થ તરફથી આવેલા પત્ર પરથી અનુમાન કરે છે કે ૬૨ વરસે તેઓ આ મુજબ આપ્યા કરશે.”

બીજા લોકો પોતાની નાતના જોકરાઓને કેળવણી આપવા આ દાખલો લઈ એવી આશા છે તા. ૧૭-૧૨-૮૪ મુ. મહુવા.

(ઈ.) દોલતરામ મણિરામ.

ડ. એન્કુ. ઇન્સ્પેક્ટર ગેલીસવાડ પ્રાંત.

નિશાળોનાં હનામપત્રક.

તા. નં. ૭૬૧'સને ૧૮૮૪-૮૫

સલામ.—નીચેની હકીકત આપના પત્રમાં વેળાસર પ્રગટ કરવા જાહેરખબરી કરશે:—

તા. ૨૭-૧૨-૮૪ ને રોજ કચ્છના રીવાન, રીવાન બહાદુર મળિ બાઈ જયબાઈ, નૂનાગઢ સંસ્થાન રીવાન'મ. હરિદાસ વિહારિદાસ તથા સંસ્થાન મજદૂરના કેળવણી રજીસ્ટરના સેક્રેટરી સાહેબ, આત્મ અમરજી આજંદજ સાથે જુનાગઢ લાડડોબીબી કન્યાશાળામાં પધાર્યા હતા. ક્યાએની નિઆવીને, ગરબીઓ ગવરાર્પિત તથા બરત કામ જોઈને સંતોષ પામ્યા. પોને રૂ. ૩૦નાં આજણાં, રમાઈ, મીઠાઈ વગેરેનું હનામ આપ્યું અને રજીસ્ટર તપાસ્યું હતું. તા. ૧૨-૧-૮૫ મુ. સીવળ.

जगसरा तालुका स्कुलना नवा मंडाननु वास्तु

अने मे. स्कोट साहेबनु पधारवु.

अत्रेनी निशाणने माटे जगसराना आ. भागदारोमे ३७१२५ नु
नयुं सुशोभित मकान तैपार करावी आप्थुं तेना वास्तुनी क्रिया थाणुदार
सहित आत्म परमानंददास हरजवनदास; मेनेजर सा. आ. देवासंकर
देवासंकर, रा. गजेश मांडणु, रा. नरेशंकर गोनथ, पगेरे कारभारी
हस्तक ३०० माणुसोना मिलावडा साये ता. १९-१०-८४ ना रोज यहा.
आ क्रिया निमित्ते ३७० अत्रेना आ. भागदारो तरेकधी अरमायां नेमा-
धी ३२५-०-० ना मगलनां लाडु, ३३-४-० ना कटाकीआनी पेटीआ,
निशाणीआआमां वेया; ३२५-०-० मेक आत्मयक अथक शरसनं अक्षीश
आप्या; ३१२-०-० मेहेतांथ तथा आसिस्टेने पाघडीना आप्या अने
भाकीनी रकमनी वास्तु वप्पते मजेल मंडणमां भीडाध; पान, सोपारी, पगेरे
वेयवामां आब्यां, छताम वेयवानुं काम यथा पछी आ० परमानंददासे
अने आ० ता० म्हु० भास्तर आपणु करीने हालतारान्धनी अने आप्या
मुकार्यमां जगसराना आ० भागदारोमे सारी संपावत करी माटे तेमनो
उपकार भाण्यो. क्रियाने अते मि० आत्माराभ नयुराभे छवरप्रार्थना मा-
जाभांथी श्रोतांमेने अवणु कराव्या पछी सकण समान हर्षथी छुटो
पड्यो हतो.

प्रांत सोरठना नामदार आसि० पो० मे० मे० स्कोटसाहेबनु अत्रे
मुकाम यतां अहीआंनी निशाणनी परीक्षा ता. ७-११-८४ ना रोज-सेह
जगसराना आ० भागदारो तरेनुं ३. ३९-७-९ नुं तथा जीवपाना
भागदार आ० काणा वाणा तरेनुं ३. ४०-०-० नुं छताम भीसासकोटना
हांथथी अपांथुं. प्रथमथी निशाणना मकानमां जगसराना आ० भागदारो,
आ० काणावाणा, खीस्तेदार आ० महासंकर, आ० परमानंददास, आ०
देवासंकर, आ० डाकटे, अत्रेनु कारभारी मंडण, रा० हेमचंद आ० काणा-
वाणांना कामदार, महाजन पगेरे २०० माणुसोनी मिलावडो यथो हतो.

પાંચ વાગ્યાને સુમારે કર્નલ સ્ટ્રોસાહેબ મંડમસાહેબ સાથે નિયાજમાં પધાર્યા હતા અને પાંચમા ધોરણનાં નિયાજીઆએને તપાસી મીસાસરકોટ પોતાના હાથથી રૂ. ૫૪-૧૫-૫ ની ચોપડીઓ તથા રૂ. ૧૦-૦-૦ ની મીઠાઈ નિયાજીઆએને વેંચી; રૂ. ૬-૮-૦ ની પાઘડી મહેતાજીને તથા રૂ. ૩-૬-૦ ની પાઘડી આસિરદંટોને આપી. બાદ તાલુકદાર તર્ફથી કુલના હાર આં મહાશંકરબાઈએ સાહેબ મોસુફ અને મંડમસાહેબને પહેરાયાં; પછી સભામાં કુલના ગજરા, અંતર, ગુલાબજળ, પાન અને સોપારી વગેરે વેંચાણા. સાહેબ મહેરબાને નિયાજમાં પધારવાની તરફી લઈ નિયાજીઆએને, મહેતાજીને અને આસિરદંટોને યોગ્ય ઉત્તેજન આપ્યું મારે મહેતાજી મવારાએ સાહેબ મોસુફનો તથા મંડમસાહેબનો ઉપકાર માન્યો એટલે ખુશીની તાળી સાથે સર્વ મંડળ હીપ, હીપ, હીપ, હુરૂરેના હર્ષ બર્ષા શબ્દો સાથે છંદુ પડ્યું.

તા. ૧૧-૧-૮૫ મુ. ચીતળ.

(ઈ.) ગણપતરામ અનુપરામ.

રૂ. એ. ઈ. પ્રાં. સો.

(પાછલ પૃષ્ઠ ૨૨ મે થી.)

પ્રાં. આલાવાડ.

ધ્રાંગધ્રા કુંબારાણા—મ. રાત્રસા. તથા સ્ટેટ સાહેબે રૂ. ૩૧-૧૫-૦ ની સાકર તથા ચૂંદડીઓ વહેંચી. ટીબાવાળા ગોદેલ કરણસિંહજી માનસિંહજી એ રૂ. ૩-૭-૦ ની ચોપડીઓ તથા કાગળ તથા મી. કુંભારાવ સાહેબે તાપી નદીની રેલની ગરબાપણી રૂ. ૧૦ ની કુલ રૂ. ૩૩-૧૪-૦—હળવદ કુંબારાણા. ૬૫ે ગોવિંદજી હરજીવને રૂ. ૨-૧૦-૦ ચોપડીઓ તથા સાકર વહેંચી —મહીકા. સ્ટેટ તર્ફથી રૂ. ૧) સાકર મહેરબાન બેકશીનેર આતાના સાહેબ ૩૧) મેસરીયા વહીવટદાર ૩૦ ગામલોકે ૩૦ કારકુન મહાશંકરે ૩૦ આખના પટેલીયાએ ૩૨૬ કુલ રૂ. ૩૪૬ લીમિટી નં. ૧—જીવણબાઈ રવર્ડે વાસિ થવાથી ૩૭) સુખડી જોકારાઓએ વહેંચી—ગુંગર. ગામલોકે તર્ફથી ૩૦ મીઠાઈ—લખ્તર—રૂ. ૬. હરગોવિંદ મોતીચંદ પોતાના બા બત્રીગને ત્યાં પુત્રને જન્મ થવાથી ૩૧) મીઠાઈ—કરમદ. રાણાશ્રી રાઘુબા બાપુબાએ વાર્ષિક પરીક્ષા વખત ૩૧) મીઠાઈ—સુળી. કોઠારી બાઈચંદ રવકરણે પો-

તાના દીકરાને નિયાજે બેસાડી રૂબા સાકર વહેંચી—ધામા. માછ કામદાર
સાહેબ સોમચંદબાપુએ ૩૨) પતાસાં વહેંચ્યાં—ખંડીયા. વાણીક પરીક્ષા
વેખત ભાગદાસો તર્ફથી રૂબા સાકર—ધ્રાંગધ્રાકુંબારાણા. ૨૧. દેશવરાવ
રામચંદ્રે પોતાના દીકરી તા. બનીબને નિયાજે બેસાડી ૩૧) મીઠાઈ—
માલણીયાદ. પોલીસ પટેલ મયાસંકર જગજીવને-પોતાની બદલી થતાં ૩૧ા
ઓપડીયો તથા ખાલુર વહેંચ્યું—રંગપુર એ. વહીવટદાર સા. ૩૧) પતાસાં
તથા રાણાંધો કેસરીસાહેબને સાં પુત્રનો જન્મ થવાથી ૩૧) પતાસાં—
પાણુશીયા. મહેરબાન લાંબડી દરબારના ભાઈ ઉમેદસિંહજીએ ૩૨) ઓ-
પડીયો તથા ૩૧) મીઠાઈ કુલ ૩૩) હડાળા—મહેરબાન લાંબડી ઠાકોર
સાહેબના ભાઈ વક્તસિંહજીએ ૩૨) મીઠાઈ—બલોળ. લાંબડીદરબારના
ભાએ નિયાજમાં પધારી ૩૨) ઓપડીયો તથા ૩૧) મીઠાઈ—પાણુશીયા
કુંવારાણા. એ. લાંબડીદરબારના બાપુએ ૩૨) ઓપડીયો ૩૧) મીઠાઈ
કુલ ૬૩) લક્ષ્મર—કલકત્તાના રહીશ રાવળ જાદવરામ હરીરામે ૩૧) મી-
ઠાઈ. રવાના તા-૨૫-૧-૮૪

(ઇંગ્લેન્ડ સહી.) કૃષ્ણલાલ બોવિંદલાલ.

ડે. એ. ઈ. પ્રાં. બ્રાતાવાડ.

મહીકાંઠા પાલણુપુર.

ઈ. આ. નં. ૩૦૦.

૧૦-૧-૮૪.

ઈશ્વર—કુંવારાણામાં જોકરીઓને બાર મહિના પાણી પાવાની પરવ
રાખવાનો અરજ દર સાતના રૂબા ધડરના પોતદાર ગોસાઈ મોહનગરજી
અનોપગરજી પોતાની પદરથી હમેશાં આપવાને ખુશી આપીછે. રવાના
તા. ૧૯-૧૨-૮૩ સદરહુ મોહનગરજીના મૂનિમ વર્ધમાન બહેચર આવા
લોકો ઉપયોગી કામમાં વારંવાર સારી ઉચટ બતાવતા જોઈ અમે ખુશી થયા
છીએ. આથા છે કે તેઓ હમેશાં આવા કામને ઉત્તેજન ને વાસ્તે પોતાની
ઉચટ તંતરી રાખશે. તા-૧૦-૧-૮૪.

(ઇંગ્લેન્ડ સહી.) જ્યેષ્ઠરામ સતવચરામ.

ડે. એ. ઈ. પ્રાં. મહીકાંઠા પા.

પ્રાં. ગોહીલવાદ.

૧૧૨૧.

ભાવનગર કુંબારાણા.—પારખ. કલ્યાણ ખોડા રૂના સાકર મેતા.
 પરમાણુંદ ફુલબ. રૂના સાકર—વડવા કુંબારાણા. મીઠા. રામજી રૂના
 પતાસાં—ખુંદવડા. વસરામ ગોવરધન રૂના સાકર—રામજી. રા. પરમા-
 હુંદદાદ આધવજી રૂના સાકર—ચુદક. મહાજનલોકોએ રૂના ની મી-
 ઠાઈ વહેચી—મોડલી. મુખી અરજી વ્યુહ રૂના પટેલ. વાધજી રામજી.
 રૂના પટેલ કાલા આંખા. રૂના ઠકર વસ્તા દેવરાજ રૂના અને ખીજા
 ત્રણ મહસ્યો તરફથી રૂના ફુલ રૂના સાકર તથા પતાસાં વહેચ્યાં—કુંદ-
 લા કુંબારાણા. ભાવનગરના મહેરબાન નામદાર દરબારશ્રીના તરફથી રૂ-
 ૨-૧૨-૬ ઓપડીઓ રૂ. ૭-૩-૩ ચુંદડીઓ. ફુલ રૂ. ૧૦) નું ઇતિહાસ વહેચ્યું—
 નોગણવદર. સોની હાથ નરથી રૂના મીઠાઈ—હણોલ. મહેતાજી હરજી-
 વન રામજી રૂના મીઠાઈ—ગઢડા કુંબારાણા. નામદાર દરબારશ્રીએ રૂ. ૫)
 ની રસેટો, ઓપડીઓ ને મીઠાઈ વહેચી—જોષોડા. પટેલ કાળા નારણ રૂના
 મહેતાજી બાઈચંકર વજીરામ રૂના પટેલ. લવા પેલા રૂના ફુલ રૂના
 નું ઇતિહાસ વહેચ્યું—વળા. રેટ તરફથી રૂ. ૧૦) મીઠાઈ રૂ. ૨) મીઠાઈ ફુલ રૂ.
 ૧૨) ગૂજરાતી, અંગ્રેજી, કુંબારાણા, નાઈટ સ્કૂલમાં થયે—હળીયાદ. જ-
 તા લીલાધરદાસ હરખમંદ રૂ. ૦-૧૩-૬ ગરીબનાં જોકરાને રસેટ ઓપડીઓ
 રૂ. ૦-૯-૩ કપડું એક આંધળા જોકરાને રૂના મીઠાઈ ફુલ રૂ. ૧૧) લા-
 ઠી—મે. માણિકલાલ લાધાખાઈ રૂ. ૧) પેડા—ભૂમલી. છખીલ કલ્યાણ રૂ-
 ના મીઠાઈ—મહુવા. માહાજનલોકો રૂ. ૧) જોકરાઓને ઓપડીઓ રૂ. ૧૦)
 મીઠાઈ અંગ્રેજીસ્કૂલ, તાલુકાસ્કૂલ. નંબર ૨ જો, ને કુંબારાણા રૂ. ૫) પામડા.
 મે. જાઈલસસાહેબ રૂ. ૫૩ ફુલ રૂ. ૨૫) મહુવા નંબર ૨ જો—માહાજનલોકો
 જોએ રૂ. ૧ જોકરાને ઓપડીઓ રૂ. ૪) મહેતાજીને પામડી મે. જાઈલસસા-
 હેબ રૂ. ૫૩ મીઠાઈ સાહેબ રૂ. ૧૦) મીઠાઈ—મહુવા. અંગ્રેજી માહાજનલોકો.
 રૂ. ૨-૨-૮ ઓપડીઓ રૂ. ૧૦) હેડ મારતરને મે. જાઈલસસાહેબની રૂ. ૫૩
 રૂ. ૧ પહેલા આસિસ્ટન્ટ પોતાંબરદાસ ગોવિંદદાસ રૂ. ૧) ખી. આ. રૂ. ૫-
 ૩૨ ફુલ રૂ. ૫૦-૨-૮ રામજી. —માહાજનલોકો રૂ. ૨) મીઠાઈ—દસસાર.
 મેતા. પોતાંબર લીલા. રૂ. ૧) મીઠાઈ.—

(અપ્રેક્ષ.)

પાજરાપાળ.

૧ જા ભાગમાં ઘોડાને થતાં બીમારીઓ ૧૦૦, તથા તેના ઇલાજ ૨૦૦,
અને ૨ જા ભાગમાં બળદ, ગાય, ભેંસ વગેરેને જે જે રોગ થાય છે તે,
તથા તેના ઉપાગ, વિગતવાર દર્શાવ્યા છે. ઔષધો દેશી અને ઝટ મળી
આપે તેવીજ લખી છે. અંગ્રેજી, ફાર્સી, ઉર્દૂ, વગેરે ગ્રંથોમાંથી મુદ્દ અને
મલેલી મુજરાતીમાં તર્જમો કર્યો છે. એ યોડી મુદ્દતમાં બહાર પડશે. શીખી
વગેરેમાં હુઆરો પશુઓ મરી જાય છે; અને ઘોડાની દવામાં જે ૩ ૧) થી
વધારે ખર્ચ કરવોજ પડે છે; એ સૌ જાણે છે. ગરીબ જોકુ વગેરે લાકી
શોકે, અને દયાળુ રાજા, કામોર, શાહુકાર વગેરે ૫૦-૭૫ નકલો લઈ, દાન
તરીકે આપી શકે, તેટલા માટે કોમન સોંધી રાખી છે; એટલે જ આનંદ
ને પોશ્વેજ ૩ આનો; ૨ થી ૯ મુખાનું પોશ્વેજ અર્ધું; અને ૯ થી વધારેનું
નહીં. ધર્મનું કામ જાણી મુલ પાંચનાંસા બીજા વેક્રોને હિતેજન આપશેજ.

(સરનાયું)

મુન્શી સૈયિદ અમીરઅલી મશહુદી.

અંકનેધર તિલે ૧૩૨૫.

ગુજરાતશાસ્ત્રપત્ર.

GUJARAT SCHOOL-PAPER
MARCH 1885.

પુસ્તક ૨૪ રૂ.

માર્ચ.

૧૮૮૫.

અંક ૩૮૦.

ગાંધીજી બહુ મોટું તુલ નામ તેમ છે કામ :-

કે ખંતે મન લેવની, ખરી ગાંધી ધરી હામ

અનુક્રમણિકા

પૃષ્ઠ

CONTENTS.

ઇંગ્લેન્ડ લોકનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ...	૪૬	A short History of the English Nation	.. 49
એક પ્રાચીન વિદ્યાલયનો અપૂર્વ		An Ancient College of India	.. 63
મહીમા...	૫૩	The Individual system of teaching	.. 66
શિક્ષણની પ્રથક પદ્ધતિ	૫૫	Verses on Female Education...	(8)
મારી નરસી નારી વિધિ.....	૬૦	Correspondence addressed to the Editor	.. 63
અર્ચાપત્ર	૬૩	Pickings from the Press	.. 63
સારસંબંધ.....	૬૩	Departmental Notifications	.. 66
સરકારી જાહેરખબર.....	૬૬	Lists of Prizes distributed in Schools	.. 66
નિયામોનાં ધનામ પત્રક.....	૬૬		

(કેળવણી ખાતાના હુકમથી)

અમદાવાદમાં

મામાની હવેલીમધ્યે પ્રનાહટેડ પ્રિન્ટિંગ અને જનરલ એજન્ટની કંપની
"લિમિટેડ"ના પ્રેસમાં રજુજોડવામાં મંગારાગે જાણી પ્રગટ કર્યું

મુદ્રક { ૩૧ વરસનો અગાધીશ } ૮૫૫૫ ખર્ચ
{ ૧૦૦૦ રૂટ એટ એકના } જાહેર.

ગુજરાતશાલ્પન.

પુસ્તક ૨૪ મું.

માર્ગ.

સન ૧૮૮૫.

અંક ૩ નો.

હંગ્રેજલોકનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ.

(સાંચણ પાને ૩૦ થી આણું.)

હોલાંડ સાથે લડાઈ તો એના ખૂદ કારબારોમાંડળને પણ પસંદ હતી નહિ અને તેઓ તન મનથી મદદત કરે નહિ ત્યાં સુધી પાલોમ્બેટની મંજૂરી મળવાની તો આશાંત થી ! માટે એ કારબારીઓને પોતાના તફાવતો લેવા એણે શુકિત્તો કરવા માંડી. તેમાં હાલકેટલાક પ્રેસ્બિટેરિયનો હતા, તેમને ધર્મ છૂટાં એણે લાલચ બતાવી. ધર્મછૂટ તમામ લોકને આપવા તો મૂળથી જ એને મહાં હતી, પણ કાયોલિક હપર ધર્મબળાકાર ચલાવવાનો જુરસો હજી રજમાં એટલો બધો હતો, કે પ્રેસ્બિટેરિયનોએ પોતે જુલમ ખમચો કબુલ કર્યા, પણ કાયોલિક હપરથી એ જુલમ દર થાય એવી સામાન્ય છૂટ લેવા તેમણે આજી ના પાડી. તેથી હવે રાજાએ હારી એ લોકને કહ્યું કે, લોકો તમે માફ કરી કરો, તો કાયોલિકને બાદ કરી તમને જ ધર્મની છૂટ આપવા હું તૈયાર છું. આ સાંભળી તેઓ લલચાયા, અને ત્રિ-રાજ્ય સંધિમાં તો સ્વેચ્છા મદદ કરવી એટલું જ બંધન છે એમ કહીને હોલાંડ સાથે લડાઈનો દોરો બહાર પાડ્યા દિવો. ઇ. સ. ૧૬૭૨.

બલેદા સાયનો આ બીજી લડાઈમાં તો આજીની આરમાર કે લશ્કરે કોઈ પણ બારે પરાક્રમ કર્યું જણાવું નથી. આ લડાઈમાં જાણ્યા, વ-આણ્યા, અને સદા બાદ રાખ્યા જોગ તો એ છે, કે હોલાંડ સરખા એક

નાનકડા મુલકે ફ્રાન્સ જેવાં મોટા ને જંગરદાર રાજ્યનાં હુમલાની સામા પોતાનો ખચાપ કેવી ખૂબીથી કર્યો. આ હુમલો વળી કેવળ એકાએક ને અણચિત્તવ્યો હતો. ફ્રેન્ચનો દોંગેદોળાં એકદમ રાષ્ટ્રનું નદી ખોળંગી હાલાંડ પર ઉતરી પડ્યાં, અને પ્રગણાપર પ્રગણા સર કરતાં એકાએક આગરદાંડમ મુખી ચડી આવ્યાં. આ હુમલો લુંઠના સંઘણા બુદ્ધિ-કોમલ જળથી રચાયેલો તથા અજાણ્યો હતો, સારિ હાલાંડ બિચારું ધણીકે ઘોરી વિનાશનું હતું.

આ નાના મુલકમાં અનેક નાનાં નાનાં પ્રજાસત્તાક રાજ્યો હતાં; પ્રજાસત્તાક રાજ્ય હજારેહમ્મુ ને હજાર મતનું હોવાથી, અચાનક લગાઇને પ્રસંગે હિન્દુ-શાંજ તે પાછળ પડેછે, તો અહિંયાતો આવા અનેક રાજ્યોએ એકતંતે રહી સાર્વજનિક કામ કરવા માટે જે સામાન્ય રાજતંત્ર બાંધેલો હતો તેમાં પણ હાજ બારિ સજો પેડેલો હતો. આ તંત્રના પ્રમુખપણા ઉપર કુળ પરંપરાનો દક્તે કોઇને નહોતો, પણ ઐરેજના રાણા ધણીવાર એ કામપર નીમાતા, અને રૂપેનની ઝુંસરી તજેથી નીકળી હાલાંડના પ્રજાસત્તાક રાજ્યો અગ્રિયાં આવ્યાં તે યેણા પણ મોટો અગ્રણી સ્થાનોજ એક રાણો હતો. પાછળથી આ એકની સત્તા તોડી તે પોતાના હાથમાં લેવા યોગ્યક આગળ પડતા નગર-ચોકે ફાવી ગયા, અને હાજના રાણાનો બાંપ બાગીસ વર્ષ પરમૂઓ સારથી તો એ ચીલામાંનોજ કોઈ પ્રમુખપણા પર નીમાતો હતો. આ રીતે આ રાજ્ય રાજા કે પ્રજાનું ટળી, યોગ્યક આનંદાન ચીલાનુંજ ધઈ રહ્યું. આર્થ રાજ્ય સરકાર કે બીજા લોકને જરાપણ ગમતું નહિ, અને રાજ્યવાળાઓના ખોટારના કુસંપથી સાર્વજનિક કામમાં બહુ અવેલ પહોંચતી.

આટલું છતાં લોકો જાતે ખરેખરા દેશમત ને સિપાહ જહાંદૂર હોવાથી, આવા યજ્ઞ હુમલામાંથી પણ ચરતનો સાથે જંચી ગયા. તેમણે હમણાં જોયું કે આનો આપણી જન્મભૂમિ પારકાના હાથમાં ચાલીગિ, અને એમ જોતાંની સાથેજ તેઓ દાંત કંકડાવીને ઉઠ્યા, અને પછી દેશમતિના ચમત્કારિક બળે આપોઆપ તેમને બિન મસજતે એક મસજતના તથા બિન કાળદે પૂરા કવાવરી જતાવી દીધા. તેઓ પ્રથમતો પેલા નગરચીલાઓ ઉપર તૂટી પડ્યા, અને તેમાં ડીવીટ નામે રાજતંત્રનો જે હાલ પ્રમુખ હતો તેનાનો તેના કચેરી ઉપર ચડી જઈ સ્થાના સ્થાન રૂકે રૂકડા કરી

નાંખ્યા. ડીવીડ મહા ડાહ્યો, સદગુણી, ને દુયજ રાજ્ય કારબારી હતો. એનો પુત્ર માત્ર હાથ એજ હતો કે તે રાણાના હકનો સામાનાળીયો હતો, તથા આ આપ્તકાળમાં એણે લુધને નમી જઈ સત્તાહ કરવાનો વિચાર આપ્યો હતો. બને પક્ષનાં બળામળ બેતાં કોઈ પણ ચાણું માણસ આ વખત એવીજ સલાહ આપત, અને એતો નિશ્ચય છે કે ડીવીડની દાનત શુદ્ધ તથા દેશને લાભ કરવાનીજ હતી. પણ પ્રજાપ્રકોપ જેવા પ્રલયકાળને સમે સંધારતું સામાન્ય શાણપણ કે ન્યાયનાંતિઓ જઈ તે ઠેકાણે કાંઈ અજળ ખેલજ આવે છે. શકવગેના લાંસા. જુલમનું કળ આ નિરપરાધી ડીવીડ બાગાયું, અને એનું અનુભવી વિચારવંત ડહાપણ કુદરતના ઉન્મત સા- હસની આગળ પરિણામે ગાંડું ફું. આવા સમયોજ સાગીત કરી આપે છે કે સ્વાધી મણત્રી બધા ડહાપણ કરતાં ઈશ્વો સદ્ગુણી લાગણીના કૃત્યો- જ જગતમાં પધેને મુખદાતા છે. આવે સમેજ સત્યમેવ જ્યપતિ એ વાક્યની પ્રતીતિ સધળાને પડે છે. નહિતો ક્યાં બિચારું હોલાંડ અને ક્યાં પેલું સર્વ બળ સંપન્ન ક્રાન્સ! જે હોલાંડની કુમકે રૂપેન હતું, તો એ રૂપેનને તેની પ્રમોખતિ કાળેજ હરાવનાર ઇંગ્લાંડ શત્રુપક્ષનેજ સામિલ હતું, અને તે છતાં પણ વલંદાઓનું સ્વાતંત્ર્ય જળવાયું તેનું કારણ એજ કે તેમની સ્વા- તંત્ર્ય ભક્તિ સાચી ને સર્વાર્પણ કરે એવી જાગ્યો હતી.

આ પ્રમાણે આપ્તા દેશમાં સ્વાતંત્ર્ય ભક્તિ પ્રજવંલિત કરવાનો ઘણો ખરો જય આરેજના તરફ રાણા વિઝિયમને છે, જે હજી માત્ર ૨૨ વર્ષ- નોજ, પણ મહા ધોરવીર ને રેલપણામાં મોટાને પણ હડાવે એવો હતો. એ પોતાના સ્વાધીનેજ માટે બહાર પડ્યો હતો એમ નથી. એ દેખાવમાં ઠંડો અને છેકજ થોડા ખેલો હતો, પણ એના અંતરમાં તિવ્ર લાગણીઓ નિરંતર સ્થાયી થઈનેજ વસેલી હતી. દેશભક્તિ એની શુદ્ધ, સાચી, ને અ- ગાધ હતી. એને ડગાવવા લુઈ તથા ચાર્લ્સ (જે એનો સગો મામો યાવ) તેણે ઘણી ઘણી લાઝમો ખતાવી, પણ એણે તે તિરસ્કારથી જરા કાને પણ ધરી નહિ. એને સમજાવતાં ઇંગ્રેજ એકવા એક વાર “તને જુઓછો કે તમારો દેશ પાપમાત્રીએ તો પહેાંચી ચૂક્યો છે.” એમ કહી કાંઈ કહેવા જતો હતો કે ટપ એ પોતાની ચાંત પણ રેરાગિન દષે બાધી ઉઠ્યો કે આપા દેશને

પાપમાત્રીએ પહેંચેલો જોનાર તો હું કદી પણ નથી જ, અને તેનો ઉપાય શહેલ છે કે શત્રુની સાથે લડતાં લડતાં છેક છેલ્લી ખાડી સુધી આવી પહેંચીશું ત્યારે તુર્તજ ત્યાં હું કપાઈને મરીશ.” રાજસભામાં બાપણ આપતી વેળા એક સમયે તે સ્વતંત્રતાની લહેરે એટલો ચડી ગયો કે એણે કહ્યું “ધારો કે આપણા સઘળા પ્રયત્નો નિષ્ફળ ગયા, અને દેશ શત્રુને હાથ ગયો, તો પણ શું આપણે યુદ્ધાભીની હાલતમાં રહીશું? આપણે દરીયાના તો. રાજતજ હાથે, અને તમામ વસ્તીને ભરી આહોએ ત્યાં લઈ જવાય એટલાં વહાણો આપણી પાસે તૈયાર છે. મારે મારી દરખાસ્ત એ છે કે જો સઘળા પ્રયત્નો કર્યા છતાં પણ આપણાથી અદિમાં સ્વતંત્ર રહી શકાય નહિ, તો વાહાણો ભરી આપણે બે લાખ માણસે હિંદીમહાસાગર માંડેલા મસાજાના વિસ્તીર્ણ બેટોમાં જઈ વસવું, અને ત્યાં આપણે આમરડાંમને લીડત ન્યાં તો અનેક શહેરો જોત જોતામાં ઉભા કરી લઈશું”

સ્વતંત્રતાની આવી ઉત્તંગ કક્ષપના ઉઠાવનારો પુરુષ સ્વતંત્રતાને માટે મરણીયા યજ્ઞેના જનસમૂહનો સર્વમાન્ય અગ્રણી યજ્ઞ પડે એમાં કાંઈ નવાઈ નથી. તેમણે એને પ્રમુખપદ આપ્યું કે તેની સાથેજ, આ લડાઈની સઘળી બાજી ફરવાઈ જવા લાગી શિયાળો આવવાથી લડાઈ બંધ પડી, અને આ ધધરી મહેતલનો એણે સારામાં સારો ઉપયોગ કર્યો. આ મુદતમાં તો આખો દેશ શત્રુની સામે લડવાને સજ્જ થઈ રહ્યો, અને લડાઈ ઉઘડતાંજ એણે એક એવું કામ કર્યું કે તે જોઈ લુઈ બચબિત થઈ ગયો. વાંચનારને ખબર હશે કે હાલોડ દેશની ધણીખરી જમીન દરીયાની સપાટીથી કાંઈક નીચે છે; અને વચમાં જ્યાં જગાઓ ઉપર શહેર વસેલાં છે. તેમાં દરીયાનું પાણી પેસા ન જાય તે માટે ડેકાણે ડેકાણે બાંધ બાંધી લીધા છે. જો આ બાંધ ન હોય તો હાલોડના ધણા ભાગમાં દરીઓ દરિઓત્ત થઈ રહે.

દ્રૌપદી સરદારોના સંબંધવામાંતો આજુબંટું ખરેકે વલંદાઓ છે. આ ઉપાય લખ્યા આ બાંધ તોડી પાડી આપણને ડબાવી જ મારવાનો વિચાર કરે છે, પણ તેમણે વિચાર્યું કે આવાં લાખો રૂપિયાનાં આટલાં બધાં કામ તે શું એ લોક કદી પણ. ધડીમાં ધૂળ મેળવવાના હતા? એમને ખબર

નહોતી કે સ્વતંત્રતાને આહવાનો દેશસ્વતંત્રતાની આગળ કુમેરની સમૃદ્ધિને પણ ખૂશીથી લૂટાવી દેવા તૈયાર થાય છે. વલંદા લોકે વિલિયમની સલાહ ઉપરથી તેમજ કીધું. રાતોરાત એકઠા મળી આ બધા બાંધને તોડી નાંખ્યાં અને ફ્રેંચ લશ્કર સવારે ઉઠી જાય છે તો ચોનફૂંથી પાણી પેઠાના સમાચાર આવવા સાગ્યા. હવેતો ઉભી પૂછડીએ નાસવું એ સિવાય બીજી કંઈ પણ બચવાની તેમને આશા રહી નહિ.

આ લશ્કર કેવી રીતે નાહું. તેનો વલંદાએ કેવી રીતે કેડો લીધો, અને પંધેતે આ લડાઇનું છેવટ શું આવ્યું, એ બધી બાબતો મને રંગક તથા પિ ઇંગ્લાંડના ઇતિહાસ સાથે કાંઈ સંબંધ ધરાવનારી ન હોવાથી તે મને લખાય નહિ, અને આટલું લખવાનું પણ કારણ એ છે, કે આ વિલિયમ આગળ જતાં આર્મીના બાઇની ફ્રેંચી વેરે પરણી તથા ત્યાર પછી ઇંગ્લાંડની ગાંદીપર આવી અહિંના સો સો વરસથી કચળેલા રાજતંત્રને કેકાણે આણનાર છે.

એ સંબંધી આ મથળે કહેવાનું એટલું જ બાકી છે, કે આર્મીના તફૂંથી એ લડાઈ મોળી મોળી ચાલતી હતી, તે ડહાપણથી એણે વલંદાએ પાસેથી સોર નાણું કઢાવી ઈ.સ. ૧૬૭૪ માં સામદીજ બંધ કરી. આ લડાઈ બંધ કરવાનું મુખ્ય કારણ તો એ હતું કે ઇંગ્લાંડમાં ધર્મની છૂટનું એણે જાહેરનારું કાર્ય હતું તેથી લોકે ત્યાં એણે ધર્મરોળ મચાવી મેળ્યો હતો કે તે તફૂંજ એણે હાલ પોતાનું સઘળું ધ્યાન આંખવું જોઈએ એમ ધર્મરહ્યુ હતું.

એક પ્રાચીન વિદ્યાલયનો અપૂર્વ મહીમા.

ઇસવીસનના છઠી સદી મળે છે. અપૂર્વ ઉત્સવ, વિપુલ સંપત્તિ લઈને સાતમી સદી એ ભારતખંડમાં પ્રવેશ કર્યો છે. એ સમયે ભારતનો હાલના જેવો મહિન પેશ નહોતો, દીનતા દીનતાનો આવેશ નહોતો, શોકનો ઉચ્છવાસ, નિરાશાનો આંતનાદ, કોલારાની કરાળ છાયા કંઈ જ નહોતી. એ સમયે ભારત પ્રજા, સ્વાધીનતાના જળમાં બલવાન, ધન-સંપત્તિના મહિમામાં ગૌર-

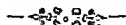
વાનવિત હતું. એ સમયે આર્ય-કીર્તિ ધૂણતા પામી હતી. આર્ય-સમ્યક્તાથી જગતમાં અનુભવ દર્શન-શાસ્ત્રની મુદ્રિ-કરી હતી, મનોહર કવિતા-વહીના ઉપર મધુમય કુસુમેવિકાશ પામ્યાં હતાં, મહારાજ હર્ષવર્દન શિક્ષાદિત્યના શાસન-મહિમાથી ભારતભૂમિ વિપુલ સંપત્તિ-શાહિની યદ્ય હતી; મહારાજ રાજ મહાવીર પુલકેશના વીરત્વથી ભારતની વીરત્વ-કીર્તિ ઉજ્જવલતર યદ્ય પડી હતી, અને નલિંદમાં ભારત્રીનો અપૂર્વ પૂજ્યથી ભારતનો ગૌરવ ચોતરફ પસરેલો હતો.

નલિંદામાં વેદમાતા ભારતીનો આ પૂજ્ય ભારતનો એક પ્રધાન કીર્તિ છે. નલિંદા ગયાની પાસે છે. કોઈ કોઈ દલના બડગાવને પ્રાચીન નાલંદા કહોને નિર્દેશ કરેછે. ગમે તેમ હો નાલંદા જોઈતું પરમ પવિત્ર તીર્થસ્થાન જાણીને પ્રસિદ્ધ છે. કહેવામાં આવે છે, એ સ્થાનમાં એક આંખાનો બગીચો હતો. કોઈ ધનાઢ્ય વણિકે એ બુદ્ધને આપ્યો, બુદ્ધએ આંખાના બગીચામાં ફેટલોક કાઢ રહ્યો હતો. કામ-સહકારે એ સ્થાનમાં એક વિદ્યાલય સ્થાપન થઈ બેબ બિબ સમયના ધર્મ-પરાયણ જોઈ ભૂષતિયોની દાનથીયતાથી ક્રમે ક્રમે બે વિદ્યા મંદીર સંપ્રમારિત અને ઉત્તમ થઈ ઉઠ્યું. નાલંદાનું વિદ્યા મંદીર એ સમયે સમગ્ર ભારત વર્ષમાં સર્વ પ્રધાન જોઈ વિદ્યાલય જાણીને પ્રસિદ્ધ હતું. જોઈના અંદાર બિબ બિબ દલના દશ હમર અમણ અહીંયાં રહીને ધર્મશાસ્ત્ર, ન્યાય, દર્શન, વિજ્ઞાન, ગણિત, સાહિત્ય, અને ચિકિત્સાદ વિદ્યા આલોચના કરતા. મનોહર વૃક્ષવાદિકામાં આ મહા પરિશોબિત હતી. છ ચાર માળાની હવેલીમાં શિક્ષાર્થી ગણ રહેતાં. બિબ બિબ વિષયમાં ઉપરથી આપવાને માટે એક શા ઝોરડા હતા. એ સિવાય શાસ્ત્રોને પરસ્પર સંમિલનને માટે વચમાં ધણક મોટા મોટા ઝોરડા સુસન્નિગત હતા. મહારાજ શિક્ષાદિત્ય 'શિક્ષક અને શિક્ષાર્થીયોને ખાવાનું, પેહેરવાનું અને એવધાદિનું સર્વ ખર્ચ આપતો. નગરની ગડબડ અહીંયાં શાંતિભંગ કરતી નહોતી. સંસારિક પ્રલોભન એઓની પવિત્રતા વિનષ્ટ કરવાને સંમર્થ પડી નહોતી. શિક્ષાર્થીયો આ પવિત્ર શાંતિનિકેતનમાં પ્રશાંત બાપે શાસ્ત્ર-અંતામાં રહેતા. નાલંદાનું પવિત્ર વિદ્યાલય કેવળ બાહારની ખુબસુરતીનેજ માટે પ્રસિદ્ધ નહોતી. અભ્યંતરીણ સૌન્દર્યમાં પણ એને વિશેષ ખ્યાતિ મળ

થી હતી. એના શિક્ષકો જ્ઞાનમાં અને અભિજ્ઞતામાં પ્રસિદ્ધ હતા. અને એના શિક્ષાર્થિયોએ શાસ્ત્રાભ્યાસના અને શાસ્ત્ર-ક્રિતામાં પ્રતિપત્તિનો સંયમ કર્યો હતો. એ પ્રસિદ્ધ વિદ્યા-મંદિરના પ્રધાન અધ્યાપકનું નામ શીલબદ્ર હતું. એ કેવળ વયમાં વૃદ્ધ હતો એટલુંજ પણ શાસ્ત્રજ્ઞાન પણ વૃદ્ધ મણીને સાધારણોના આગળ સંમાનિત હતો. સર્વ શાસ્ત્ર એના આપણ હતા. અસાધારણ ધર્મપરતાથી, અસાધારણ દૂરદર્શિતાથી અને અસાધારણ અભિજ્ઞતાથી એ વર્ષોવાન પ્રરૂપને નાલંદાની પવિત્ર વિદ્યાલયમાં અલંકૃત કર્યો હતો.

જાનનો પ્રસિદ્ધ અસાદર હિંદુએનૃથસડુ એ સમયે બારત-વર્ષમાં આવ્યો હતો. તે ભારતીના આ લીલા ભૂમિમાં જ્યાં નિર્ભયેત થયો. હિંદુએનૃથસડુ વિનયભાવે નિર્ભયેત અહણ કરીને નાલંદામાં આવ્યો. વિદ્યાલયમ પ્રવેશ સમયે બધો જ્ઞાન-વૃદ્ધ અમણ પોતાના પ્રસિદ્ધ અતિથિને ધ્યોયિત માનની સાથે લીધો. એના પછવાડે ઘણા-જોડ, કોઇએ દેશમી છત્રી પકડીને, કોઇએ નિયાત ઉડાવીને, કોઇએ 'ગંભીર સ્વરથી અતિથિની પ્રસંગા ગીતિ ગાઇને તેને શ્રેકડો ગુણ મહીમાન કરી ભૂમ્યો એવા આદર અને સંમાનની સાથે લઇને હિંદુએનૃથસડુ વિદ્યાલયના અધ્યક્ષની આગળ આવ્યો. શીલબદ્ર વેદી ઉપર બેઠો હતો, હિંદુએનૃથસડુ વેદીની સામે આવીને વિનય નજતાની સાથે વર્ષોવાન પ્રરૂપને અભિવાદન કર્યો. ત્યારથી હિંદુએનૃથસડુ શીલબદ્રની શિષ્ય-એણીમાં દાખલ થયો. જે જ્ઞાન સામ્રાજ્યમાં સર્વ પ્રધાન તત્વપિત્તુ જાણીને પૂજિત થયો હતો, દેશ વિદેશમાં પરિચમણ કરીને નાના વિનયમાં અભિજ્ઞતા મેળવી હતી, સાધારણમાં જેની લોકાતીત જ્ઞાન-ગરિમાની આગળ અપનાત-મરતક થતા, તે આજ જ્ઞાન-સંયમ કરવાને વારતે ભારતીની આ પવિત્ર લીલા-ભૂમિમાં ભારતના આ અભિજ્ઞ પ્રરૂપનો ગિય થયો. ભારતનો આ ગાંધાત્મ આજે કોણ સમજશે? -વૈદશિક-સભ્યતા-પંકજ ભૂમિમાં કોણ આજ આ આર્ય-કીર્તિનું ગુણગાન કરશે? -વિદ્યાલયનો એક ઉત્કૃષ્ટ ઓરડો હિંદુએનૃથસડુને આપવામાં આવ્યો. દય માણસ તેના અનુચર અને જે અમણ રોજ તેનો સેવાને માટે નિયુક્ત થયા. મહારાજ શિલારિયે તેના સર્વ અર્ચનો ભાર લીધો. હિંદુએનૃથસડુ સર્વનો આદરણીય થઇને પાંચ વર્ષ સુધી નાલંદાની વિદ્યાલયમાં રહ્યો. પાંચ વર્ષ સુધી મહા

પ્રત શીખનારના પાઠ-મૂલમાં જેસાને પાણિનિનું આકરણ, ત્રિપિટક અને પ્રાક્ષણના સમુદય શાસ્ત્ર અધ્યયન કરીને, અભિસતા મેળવી, હાલ આ પવિત્ર-વિદ્યા-મંદીરનો પૂર્વતત સૌન્દર્ય નથી. કાળના કઠોર આક્રમણથી વિદ્યુતિય અધિપત્યના પ્રભાવથી ભારતીની આ લીલાભૂમિ હાલ બગ્ન દયામાં પડી છે.

શિક્ષણની પ્રથક્ પદ્ધતિ.

અમે પહેલાં શિક્ષણશાસ્ત્રિયે શાણું લખી ચૂક્યા છઈએ, થોડાંક વર્ષ ઉપર ફાઉન્ડેશન શિક્ષાપદ્ધતિનો તમામ સાર સરળ તથા સૌથી સમગ્ર્ય એવી આપમાં આપ્યો હતો. તારપછી વાંચનાદિ વિષયો કેમ શીખવવા તે વિસ્તારથી બતાવી મળ્યા છઈએ. તે છતાં શિક્ષણનો વિષય ખૂટે એમ નથી. એમાં શાણું શાણું કહેવાનું તથા બણવાનું છે. એ શાસ્ત્રનો વિષય એવા અગત્યનો છે કે તે ઉપર બણાવવાનો ઘંઘે કરનારાઓએ તો ખમ્મસ ધ્યાન હમેશાંજ આપવું જોઈએ, અને તેમાં જરૂરી આજસ રાખે છે તે પ્રમાણમાંજ તેના પરિચયનું કૃણ ઓણું યાપ છે.

ફાઉન્ડેશનનો સાર આપતી પેળા તેમાં "શિક્ષણવિચાર" ન હોવાથી તે બાબત અમારી તરફથી દશ્યાર લીટી લખીનેજ સંતોષ પામ્યા હતા, પણ હાલ તે વિષે કાંઈ વિસ્તારથી બાતચા માગીએ છઈએ. ત્યાં એમ કહ્યું છે કે "શિક્ષણવિચાર" ના એ મુખ્ય પ્રકાર છે:—પ્રથક શિક્ષણવિચાર, અને સમૂહ શિક્ષણવિચાર. એકજ જોડરતે એકજ વખતે જ બણાવવું પૂછવું વગેરે તેને પ્રથકશિક્ષણ કહે છે. પેરના કેળવણીમાં તો અલગજ પ્રથકશિક્ષણ ચિવાય બીજી વિચારજ રહેલો નથી. તોપણ પેરના કેળવણી એજ કાંઈ પ્રથકશિક્ષણ નથી. નિયામમાં પણ તે હોઈ શકે છે, અને તેનાજ લાભા લાભનું તોલન કરવા અમે આજ ધારીએ છઈએ. અમે એનું લાંબુ નામ જોડીને અમે માત્ર એને પ્રથક્ પદ્ધતિજ કહીશું.

પ્રથક્ પદ્ધતિનું સ્વરૂપ, તે નિયામમાં વપરાતી હોય, સારે આ પ્રમાણે છે. એની નિયામ ઓરડાબંધી નહિ, પણ એક પુષ્કળ લાંબી પહેાળી શાળાજ હોય છે, અને હોયી પણ તેમજ જાણ્યે, એની શાળામાં એક જાએ

ગુજરાતશાલ્કપત્ર

પુસ્તાક ૨૪ મું.

માર્ચ

સન. ૧૯૮૫.

અંક ૩ બે.

ઇંગ્લેજલોકનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ.

(સાંધણ પાને ૩૦ થી ચાલુ.)

હોસાંડ સાથે લડાઈ તો એના ખૂદ કારબારીમંડળને. પણ પસંદ હતી તલ્લિ અને તેઓ તન મનથી મહેનત કરે નહિ ત્યાં સુધી પાસામેંટની મંજુરી મળ્યાની તો આશાજ શી ! મોટે એ કારબારીએને પોતાની તર્ફ એઓ સેવા એણે જુક્તિઓ કરવા માંડી. તેમાં હાજ કેટલાક પ્રેસ્બિટેરિયનો હતા, તેમને ધર્મ છૂટની એણે લાલચ બતાવી. ધર્મ છૂટ તમામ લોકને આપવા તો મૂળથીજ એને મહું હતી, પણ કાયોલિક ઉપર ધર્મબળાકાર ચલાવવાનો જુગ્મો હજી દેશમાં એટલો બડો હતો, કે પ્રેસ્બિટેરિયનોએ પોતે જુલમ ખમવો કબુલ કર્યો, પણ કાયોલિક ઉપરથી એ જુલમ હર યાથ એવી સામાન્ય છૂટ સેવા તેમણે ચોખી ના પાડી. તેથી હવે રાજ્ય એ હારી એ લોકને કહ્યું કે, લોકો તમે મારું કહ્યું કરો, તો કાયોલિકને બાદ કરી તમનેજ ધર્મની છૂટ આપવા હું તૈયાર છું. આ સાંભળી તેઓ બલચાયા અને ત્રિરાજ્ય સંધિમાં તો સ્પેનને મદદ કરવી એટલુંજ બંધન છે એમ કહીને હાથાંડ સાથે લડાઈનો ઘેરો બહાર પાડ્યા રીધા. ઇ. સ. ૧૧૭૨.

વસંદા સાયની આખીજી લડાઈમાં તો ચાલેની અરમાર કે. લશ્કરે કાંઈ પણ બારે પરાક્રમ કર્યું નહોતું નથી. આ લડાઈમાં બાણવા, પાણવા, અને ચણા નાદ રાખવા ભોગ તો એ છે, કે હોલાંડ સરખા એક

નાનકડા મુસકે કાઠસા. જેવાં મોટા ને જાણેદારે રાજ્યનાં હુમલાની સામ પોતાનો બચાવ કેવી ખૂબીથી કર્યા. આ હુમલો વળી કેવળ એકાએક ન આણંદિતવ્યો હતો. કેમનાં દોગેદોળાં એકદમ રા'ધત નદી આજંગી હાલાં પર ઉતરી પડ્યાં, અને પ્રંગણાપર પ્રંગણા સરંકરતાં એકાએક આંમટડું સુધી ચડી આબ્યાં. આ હુમલો લુહના રાજા જુહિન્કોદય્ય બળથી રચામે તથા ચલાવાતો હતો, સારે હાલાંડ બિચારું ધણીકે જોરી વિનાનું હતું.

આ નાના મુસકમાં અનેક નાતાં નાનાં પ્રજાસત્તાક રાજ્યો હતાં; પ્રજાસત્તાક રાજ્ય હજારહથ્થુ ને હજાર મતનું હોવાથી, અમાનક લડાઈને પ્રસંગે હમે શોજ તે પાછળ પડેછે, તો અહિંવાતો આવા અનેક રાજ્યોએ એકતંતે રહી સાર્વજનિક કામ કરવા માટે જે સામાન્ય રાજતંત્ર બાંધેલો હતો તેમાં પણ હાલ બારે સગો પડેલો હતો. આ તંત્રના પ્રમુખપણા ઉપર કુળ પ્રરંધરાનો હક્કો શેષ નહોતો, પણ આરેજના રાણા ધણીવાર એ કામંપર નીમાતા, અને રૂપેનની ઝુંસરી તજેથી નીકળી હાલાંડના પ્રજાસત્તાક રાજ્યો અસ્થિતમાં આબ્યાં તે વેળા પણ મોટો અથણી સાંનોજ એક રાણો હતો. પાછળથી આ એકની સત્તા તોડી તે પોતાનાં હાથમાં લેવા યોગ્યક આગળ પડતા નગરશેઠી ફાવી ગયા, અને હાલના રાણાનો બાપ બાપીસ વર્ષ પર મૂઝો સારથી તો એ શેઠીયામંનોજ કોઈ પ્રમુખપણા પર નીમાતો હતો. આ રીતે આ રાજ્ય રાજા કે પ્રજાનું ટળી, યોગ્યક આનંદન શેઠીયાનુંજ થઈ રહ્યું. આવું રાજ્ય લશ્કર કે બીજા લોકને નરાપણુ ગમતું નહિ, અને રાજ્યવાળાઓના પરસ્પરના કુસંપથી સાર્વજનિક કામમાં બહુ અવેલ પડેાંચતી.

આટલું છતાં લોકો જાતે અરેખરા દશબક્ત ને સિમાહ બહાર હોવાથી, આવા સજ્જ હુમલામાંથી પણ શરતની સાથે બચો ગયા. તેમણે હમણાં જોયું કે આતો આપણી જન્મભૂમિ પારકાના હાથમાં ચાલીજી, અને એમ જોતાંની સાથેજ તેઓ દાંત કકડાવોને ઉઠ્યા, અને પછી દશબક્તનાં સમત્કારિક બજે આપોઆપ તેમને બિન મસલતે એક મસલતના તથા બિન કવાવદે પૂરા કવાવદે બનાવી દીધા. તેઓ પ્રથમતો પેલા નગરશેઠીયાઓ ઉપર ત્રુટી પડ્યા, અને તેમાં ડીનીટ નામે રાજતંત્રનો જે હાલ પ્રમુખ હતો તેનાંતે તેની કચેરી ઉપર ચડી બર્હ સાંના સાંજ ટૂકડ ટૂકડા કરી

નાંખ્યા. ડીવીટ મહા ડાહ્યો, સદ્ગુણી, ને કુશળ રાજ્ય કારબારી હતો. એનો પાંક માત્ર હાલ એજ હતો કે તે રાણાના હકનો સામાવાળીયો હતો, તથા આ આપલકાળમાં એણે લુધને નમી જઈ સત્તાહ કરવાનો વિચાર. આપ્યો હતો. બને પક્ષનાં બળાગળ નેતાં કોઈ પણ શાણું માણસ આ વખત એવીજ સત્તાહ આપત, અને એતો નિશ્ચય છે કે ડીવીટનો દાનત યુદ્ધ તથા દેશને લાભ કરવાનીજ હતી. પણ પ્રજાપ્રકોપ જોવા પ્રલયકાળને સમે સંસારનું સામાન્ય શાણપણ કે વ્યાધનીતિયો જઈ તે ડેકાણે કાંઈ અજબ, એવજ ચાલે છે. શરૂપગેના લાંબા જીલમનું કુળ આ નિરપરાધી ડીવીટ યોગ્યું, અને એનું અનુભવી વિચારવંત ડહાપણ કુદરતના ઉન્મત્ત સાહસની આગળ પરિણામે ગાંડું ડું. આવા સમયોજ સાચીત કરી આપે છે કે સ્વાધી મણત્રી બધા ડહાપણ કરતાં ઈશ્વર સદ્ગુણી લાગણીના કૃત્યોજ જગતમાં પધેને સુખદાતા છે. આપે સમજ સત્યમેવ જયતિ એ વાક્યની પ્રતીતિ સધળાને પડે છે. નહિતો ક્યાં બિચારું હોલાંડ અને ક્યાં પેલું સર્વ બળ સંપત્તિ ક્રાન્સ! ને હોલાંડની કુમકે રૂપેન હતું, તો એ રૂપેનને તેની પરમોબતિ કાળેજ હરાવનાર ઇશ્વર શત્રુપક્ષનેજ સામિલ હતું, અને તે છતાં પણ વશંદાઓનું સ્વાતંત્ર્ય જળવાયું તેનું કારણ એજ કે તેમની સ્વાતંત્ર્ય ભક્તિ સાચી ને સર્વાર્પણ કરે એવી જાગી હતી. :

આ પ્રમાણે આખા દેશમાં સ્વાતંત્ર્ય ભક્તિ પ્રજાવલિત કરવામાં ઘણો ખર્ચ જઈ આરેજનાં તરફ રાણા વિશિષ્ઠમને છે, જે હંજ માત્ર રૂ.૨૨ લાખ નોજ, પણ મહા ધીરવીર ને ડેલપણામાં મોટાને પણ હરાવે એવા હતો. એ પોતાના સ્વાધીનેજ માટે બહાર પડ્યો હતો એમ નથી. એ દખાવમાં ડુંડો અને છેકજ ચોડા ખેલો હતો, પણ એના અંતરમાં તિવ્ર લાગણીઓ નિરંતર સ્થાવી થઈનેજ વસેલી હતી. દેશભક્તિ એની શુદ્ધ, સાચી, ને અઘ હતી. એને ડગાવવા લુધ તથા ચાર્લ્સ (જે એનો સગો મામો યાચ) તેણે ધણી ધણી લાલચો બતાવી, પણ એણે તે તિરસ્કારથી જરો કાને પણ ધરી નહિ. એને સમજવતાં ઇએજ એવચો એક વાર " તમે જીઓછો કે તમારો દેશ પાપમાલીએ તો પહેાંચો ચૂક્યો છે. " એમ કહી કાંઈ કહેવા જતો હતો કે ટપ એ પોતાની ચાંત પણ રસમર્મિન દપે બોખી ઉઘ્યો કે "મારા દેશને

પાપમાત્રીએ પહેંચેલો જોનાર તો હું કદીપણ નથીજ, અને તેનો ઉપાય સહેલું કે શત્રુની સામા લડતાં લડતાં છેક છેલ્લી આડી મુઠી આવી પહેંચીશું ત્યાર પુર્તજ ત્યાં હું કપાઈને મરીશ. ” રાજસભામાં બાપણ આપતી વેળા એ સમિ તે સ્વતંત્રતાની લહેર એટલો ચડી ગયો કે એણે કહ્યું “ ધારો કે આ પણા સધળા પ્રયત્નો નિષ્ફળ ગયા, અને દેશ શત્રુને હાથે ગયો, તો પણ આપણે શુદ્ધાત્મીની હાજતમાં રહીશું ? આપણે દરીયાના તો રાજાજ છઈએ અને તમામ વસ્તીને ભરી આહીએ ત્યાં લઈ જવાય એટલાં વહાણો આપણા પાસે તૈયાર છે. માટે મારી દરખાસ્ત એ છે કે જો સધળા પ્રયત્નો કર્યા છા પણ આપણાથી અહિંમાં સ્વતંત્ર રહી શકાય નહિ, તો પ્રાહણો ભરી આણે જે લાખ માણસે હિંદીમહાસાગરે મીઠેલા મસાલાના પિસ્તીશું ખેટો જઈ વસવું, અને ત્યાં આપણે આમરડાંમને લીડત નેવાં તો અન્યથેરો જોત જોતામાં ઉભા કરી લઈશું ”

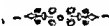
સ્વતંત્રતાની આવી ઉત્તંગ કલ્પના ઉઠાવનારો પુરૂષ સ્વતંત્રતાને મ મરણીયા યજ્ઞેલા જનસમૂહનો સર્વમાન્ય અગ્રણી યજ્ઞ પડે એમાં કાં નવાઈ નથી. તેમણે એને પ્રમુખપદ આપ્યું કે તેની સાથેજ, આ લડાઈ સધળી બાજુ ફેરવાઈ જવા લાગી ચિવાળો આવવાથી લડાઈ બંધ પડે અને આ ધધરી મહેતલનો એણે સારામાં સારો ઉપયોગ કર્યો. આ મુતમાં તો આખો દેશ શત્રુની સામે લડવાને સજ્જ થઈ રહ્યો, અને લડાઈ ઉઘડતાંજ એણે એક એવું કામ કર્યું કે તે જોઈ લુઈ બચ્ચિત યજ્ઞ ગાં વાંચનારને ખબર હશે કે હાતાંડ દેશની ધણીખરી જમીન દરીયાની સાંદીથી કાંઈક નાશી છે; અને વચમાં જગ્યા જગ્યાએ ઉપર શહેર વસેલાં દે તેમાં દરીયાનું પાણી પેસી ન જાય તે માટે ઢેકાણે ઢેકાણે બાંધ બાંધી લધા છે. જો આ બાંધ ન હોય તો હાતાંડના ધણા ભાગમાં દરીયા દર આવજ થઈ રહે.

ફ્રેન્ચ સરદારોના સાંભળવામાંતો આવ્યું હતું ખરૂંકે વેલંદાએ છે. ઉપાય દાખલ આ બાંધ તોડી પાડી આપણને ડબાવીજ મારવાનો વિચાર કરે છે, પણ તેમણે વિચાર્યું કે આવાં લાખો રૂપિયાના આટલાં બધાં કો તે શું એ લોક કદી પણ ધડીમાં ધૂળ મેળવવાના હતા ? એમને ખબર

નહોતી કે સ્વતંત્રતાને આહવાનો. દેશસ્વતંત્રતાની આગળ કુબેરની સમૃદ્ધિને પણ ખૂંચીથી લૂટાવી દેવા તૈયાર થાય છે. વલંદા લોકે વિલિપ્તમની સલાહ ઉપરથી તેમજ કીધું. રાતોરાત: એકદમ મળી આ બધા બાંધને તોડી નાંખ્યા. અને ફ્રેંચ લશ્કર સવારે ઉઠી જાય છે તો એતર્ફથી પાણી પેદાના સમાચાર આવવા લાગ્યા. હવેતો ઉભી પૂછીએ તાસવું એ સિવાય બીજી કંઈ પણ બચવાની તેમને આશા રહી નહિ.

આ લશ્કર કેવી રીતે નાકું. તેનો વલંદાએ કેવી રીતે કેડો લીધો, અને પર્વતે આ લડાઈનું છેવટ શું આણ્યું, એ બધા બાબતો મને રંગક તથા પિ ઇંગ્લાંડના ઇતિહાસ સાથે કંઈ સંબંધ ધરાવનારી ન હોવાથી તે એત્રે લખાય નહિ, અને આટલું લખવાનું પણ કારણ એ છે, કે આ વિલિપ્ત આગળ જતાં ચાપ્સની બાઈની કુંવરી વેરે પેરણી તથા ત્યાર પછી ઇંગ્લાંડના ગાદીપર આવી અહિયાંના સો સો વરસથી કથળેલા રાજતંત્રને કેકાણે આણનાર છે.

એ સંબંધી આશયે કહેવાનું એટલું જ બાકી છે, કે ચાપ્સની તર્ફથી એ લડાઈ મોળી મોળી ચાલતી હતી, તે ડહાપણથી એણે વલંદાએ પાસેથી સાર નાણું કઢાવી ઈસ. ૧૯૭૪માં સામટીજ બંધ કરી. આ લડાઈ બંધ કરવાનું સુખ્ય કારણ તો એ હતું કે ઇંગ્લાંડમાં ધર્મની છૂટનું એણે બહિરનામું કાઢ્યું હતું તેથી લોકે ત્યાં એવા ધમરોળ મચાવી મેલ્યો હતો કે તે તર્ફજ એણે હાજ પોતાનું સઘળું ધ્યાન આપવું નિષ્પત્તે એમ ધર્મરત્ન હતું.

એક પ્રાચીન વિદ્યાલયનો અંપૂર્વ મહીમા.

ઇસવીસનની છઠી સદી ગઈ છે. અંપૂર્વ ઉત્સવ, વિપુલ સંપત્તિ લઈને સાતમી સદી એ ભારતખંડમાં પ્રવેશ કર્યો છે. એ સમયે ભારતનો હાલના જેવો મહિન પેશ નહોતો, હીનતા હીનતાનો આવેશ નહોતો, ચોકનો ઉચ્છવાસ, નિરાશાનો આવનાદ, કોચારાની કરાણ છાયા કંઈજ નહોતી. એ સમયે ભારત પ્રકૃષ્ઠ, સ્વાધીનતાના બળમાં બલવાન, ધન-સંપત્તિના મહિમામાં ગૌર-

વાન્યિત હતું. એ સમયે આર્ય-કીર્તિ પૂર્ણતા પામી હતી. આર્ય-સંસ્કૃતિથી જગતમાં અતુલ્ય ઈર્શન-ગામ્ત્રની મુદ્રિત કરી હતી. મનોહર કવિતા-વલ્લીના ઉપર-મધુમત ક્લુમ્બગવિકાગ પામ્યાં હતાં, મહારાજ દર્પવર્દન શિક્ષાદિત્યના શાસન-મહિમાથી ભારતભૂમિ ત્રિપુજ સંપત્તિ-મુલિની યઈ હતી; મહારાષ્ટ્ર રાજ મહાવીર પુત્રદેવતા વીરત્વથી ભારતની વીરત્વ-કીર્તિ ઉજ્જવલતર યઈ પેંડી હતી. અને નલિંદમાં ભારતીની અધ્યયન પૂજાથી ભારતનો ગૌરવ ઓતરૂં પચેલો હતો.

નલિંદમાં પેદાશા ભારતીની આ પૂજા ભારતની એક પ્રધાન કીર્તિ છે. નલિંદા ગયાની પાસે છે. કોઈ કોઈ હાલના બડગાવને પ્રાચીન નાલંદા કહાને નિર્દેશ કરેછે. ગમે તેમ હો નાલંદા જોડોનું, પરમ પવિત્ર તીર્થસ્થાન જાણીને પ્રસિદ્ધ છે. કહેવામાં આવેછે કે, એ સ્થાનમાં એક આંખાનો બગીચો હતો. કોઈ ધનાઢ્ય વણિકે એ બુદ્ધને આપ્યો. બુદ્ધે આંખાના બગીચામાં કેટલોક કાજ રહ્યો હતો. કાજ-સહકારે એ સ્થાનમાં એક વિદ્યાલય સ્થાપન યઈ બિન બિન સમયના ધર્મ-પરાયણ બૌદ્ધ ભૂપતિપોના દાનચીત્રતાથી ક્રમે ક્રમે એ વિદ્યા મંદિર સંપ્રસારિત અને ઉભત યઈ ઉઠ્યું. નાલંદાનું વિદ્યા મંદિર એ સમયે ગમગ્ર ભારત વર્ષમાં સર્વ પ્રધાન બૌદ્ધ વિદ્યાલય જાણીને પ્રસિદ્ધ હતું. જોડોના અઠાર બિન બિન રહતા દેશ હજાર અમણ અહીંયાં રહીને ધર્મશાસ્ત્ર, ન્યાય, ઈર્શન, વિજ્ઞાન, ગણિત, સાહિત્ય, અને ચિકિત્સાદિ વિદ્યા આલોચના કરતા. મનોહર વૃક્ષપાટિકામાં આ મહા પરિશોબિત હતી. છ ચાર માળાના હવેલીમાં શિક્ષાર્થી ગણ રહેતા. બિન બિન વિષયમાં ઉપરેશ આપવાને માટે એક શા ઓરડા હતા. એ સિવાય શાસ્ત્રજ્ઞોને પરસ્પર સંમિલનને માટે વચ્ચમાં ધણક મોટા મોટા ઓરડા મુસન્નિજત હતા. મહારાજ શિક્ષાદિત્ય શિક્ષક અને શિક્ષાર્થીઓને આવાનું, પેહરવાનું અને ઔષધાદિનું સર્વ ખર્ચ આપતો. નગરની ગડબડ અહીંયાં શાંતિભંગ કરતી નહોતી. સંસારિક પ્રલોબન એઓના પવિત્રતા વિનષ્ટ કરવાને સમર્થ થતી નહોતી. શિક્ષાર્થીઓ આ પવિત્ર શાંતિ-નિકેતનમાં પ્રયાંત બાવે શાસ્ત્ર-ચિંતામાં રહેતા. નાલંદાનું પવિત્ર વિદ્યાલય કેવળ બાહરની ખુબસુરતીને માટે પ્રસિદ્ધ નહોતી. અત્યંતરીણ સૌન્દર્યમાં પણ એને વિશેષ ખ્યાતિ મેળ.

થી હતી. એના શિક્ષકો સ્નાનમાં અને અભિસત્તામાં પ્રસિદ્ધ હતા. અને એના શિક્ષાર્થીએ શાસ્ત્રાલોચના અને શાસ્ત્ર-ચિંતામાં પ્રતિપત્તિનો સંયમ કર્યો હતો. એ પ્રસિદ્ધ વિદ્યા-મંદિરના પ્રધાન અધ્યાપકનું નામ શીક્ષબદ્ર હતું. એ કેવળ વયમાં વૃદ્ધ હતો એટલું જ પણ શાસ્ત્રસ્તાન પણ વૃદ્ધ મણીને સાધારણોની આગળ સંમાનિત હતો. સર્વ શાસ્ત્ર એના આપણ હતા. અસાધારણ ધર્મપરતાથી, અસાધારણ દુરદર્શિતાથી અને અસાધારણ અભિસત્તાથી એ વર્ષોવાન પુરૂષને નાલંદાની પવિત્ર વિદ્યાલયમાં અલંકૃત કર્યો હતો.

સ્નાનનો પ્રસિદ્ધ મુસાદર હિઉએન્ટ્થસડ્ એ સમયે બારત વર્ષમાં આવ્યો હતો. તે બારતીની આ લીલા ભૂમિમાં જવાને નિમંત્રિત થયો. હિઉએન્ટ્થસડ્. વિનયભાવે નિમંત્રણ ગ્રહણ કરીને નાલંદામાં આવ્યો. વિદ્યાલયમ પવેશ સમયે બથો સ્નાન-વૃદ્ધ અમંભુ પોતાના પ્રસિદ્ધ અતિથિને ધર્મોચિત્ત તાનની સાથે લીધો. એના પછવાડે ઘણા બૌદ્ધ, કોઇએ દેશી, ઇત્તી પકાનિ, કોઇએ નિશાન ઉગચીનિ, કોઇએ ગંભીર દ્વરથી અતિથિની પ્રસંશા લીતિ ગાઇને તેને શેકડો ગુણે મહીયાન કરી ખૂમ્યો એમાં આદર અને સન્માનની સાથે લઇને હિઉએન્ટ્થસડ્. વિદ્યાલયના અધ્યક્ષની આગળ આવ્યો. શીક્ષબદ્ર વેદી ઉપર બેઠો હતો, હિઉએન્ટ્થસડ્. વેદીની સામે આવીને વિનય તત્તવાની સાથે વર્ષોવાન પુરૂષને અભિવાદન કર્યો. ત્યારથી હિઉએન્ટ્થસડ્. શીક્ષબદ્રની શિષ્ય-એણીમાં દાખલ થયો. જે સ્નાને-સાત્રોન્મયમાં સર્વ પ્રધાન તત્તવિત્ત જ્ઞાણને પૂજિત થયો હતો, દેશ વિદેશમાં પરિભ્રમણ કરીને નાનાં નિપયમાં અભિસત્તા મેળવી હતી, સાધારણમાં જેની લોકાતીત સ્નાન-ગરિમાની આગળ અવનત-મસ્તક થતા, તે આજે સ્નાન-સંયમ કરવાને વાસ્તે બારતીની આ પવિત્ર લીલા-ભૂમિમાં બારતના આ અભિસત્ત પુરૂષનો શિષ્ય થયો. બારતનો આ માહાત્મ્ય આજે કોણ સમજશે? -વૈદેશિક-સભ્યતા-પંક્ત ભૂમિમાં કોણ આજ આ આર્થ-કીર્તિનું ગુણગાન કરશે? -વિદ્યાલયનો એક ઉત્કૃષ્ટ ઓરડો હિઉએન્ટ્થસડ્ને આપવામાં આવ્યો. દેશ માણસ તેના અનુચર અને એ અમણ રોજ તેની સેવાને માટે નિયુક્ત થયા. મહારાજ શિલાદિત્યે તેના સર્વ અર્ચનો બાર લીધો. હિઉએન્ટ્થસડ્. સર્વનો આદરણીય થઇને પાંચ વર્ષ ગુપ્ત નાલંદાની વિદ્યાભયમાં રહ્યો. પાંચ વર્ષ સુધી મહા

વવાની આપણામાં પ્રથક્ પદ્ધતિજ હતી. શાસ્ત્રાંશિની શાળામાં કે મહેતાજીનો એકડીયા નિયામમાં સંઘર્ષજ ભણતર એ રીતે ચાલતું હતું.

પણ એ પ્રમાણે એ રીત અસંક આપણા દેશમાંજ ચાલતી હતી એમ સમજવું નહિ. - મગજ ૧૮ માં સેકડો પૂરો થયો ત્યાં સુધી આખા દુરોપખંડમાં શાળા કે નિયામ ચલાવવાની એજ રીત હતી, અને હજુ પણ કોઈ કોઈ કોણે ખૂણેખોચરે ત્યાં રહી ગઈ હશે. તેમજ એ રીત કાંઈ સર્વ પ્રકારે નિંદવા જોઈ નથી. એના ગેરફાયદા તેમજ ફાયદા પછાં છે.

પ્રથક્ પદ્ધતિના ફાયદા. ૧ એક વખતે એકજ ઊકરાને આ પદ્ધતિમાં ભણાવવું હોવાથી, તેના ખાસ શક્તિ અને આવડતને અનુસરી રીતેજ સમજીતી આપી શકાય, ઊકરાએ સંપૂર્ણ લક્ષ આપવું પડે, અને તેને ન સમજાય, તો તેનો ખુલાસો તત્કાળ જોઈએ તેટલો અને જોઈએ તેવી રીતે માગો લેવાનું તેને બની શકે.

૨. પ્રત્યેક ઊકરાએ પાઠ પૂરેપૂરો કર્યો છે કે નહિ તે તપાસી શકાય (વર્ગપદ્ધતિમાં તો પાંચ દસ લીટીજ તપાસી શકાય છે,) અને તે જોઈ કામો રહ્યો હોય તે પ્રમાણમાંજ ગોખી આવવા, લખી લાવવા, વગેરેની શિક્ષા કહી શકાય.

૩. વર્ગના નબળા ઊકરાની ખાતર સારાં ઊકરાને હાલ રોકી તે ખવા પડે છે, તેમ ન કરતાં જે જેમ ભણી શકે તેમ તેને આગળ ચલાવવાય. તેમજ કામો ઊકરાને એક પાઠ પણ તેની શક્તિ ઉપરાંત આપવા શકાયવાની જરૂર રહે નહિ.

ઊકરો દરરોજ કેટલી મહેનત કરી લાવ્યો છે તે આ પદ્ધતિથી ખરાબ છે. એટલુંજ નહિ, પણ પ્રત્યેક ઊકરાની શક્તિ કેટલી પ્રયત્નશીલ નથી. નિયામ... અને કેવી રીતે સુધારી શકે લાભનું તોલન કરવા અને આજ ધારીએ ઉપજી, અને નામ ઊડાને અને માત્ર એને પ્રથક્ પદ્ધતિજ કહીશું.

પ્રથક્ પદ્ધતિનું સ્વરૂપ, તે નિયામમાં વધારતી હોય, તારે આ પ્રમાણે છે. એવી નિયામ ઓરડાખંધી નહિ, પણ એક પુષ્કળ લાંબી પહોળી યાજાનું હોય છે, અને હોવી પણ તેમજ જોઈએ. એવી યાજામાં એક જગે

વર્ણવાનો, ઉદ્યોગનો, ખંતનો, અને મુશ્કેલીથી નહિ હઠીજવા વગેરેના અ-
મૂલ્ય ગુણો તેનામાં કેળવાઈને આવે છે.

૫. આપણ જ વગેરે સદ્ગુણો જે સંસારમાં પરમ ઉપયોગી તથા કેળ-
વણીના અરેખરા તથા મુખ્ય ઉદ્દેશ છે, તે પ્રથક્ પદ્ધતિથી સારી રીતે ખી-
લી શકે એટલું જ નહિ, પણ નિયામમાં ઘણો વખત જોડાને પોતાના પાઠ
તૈયાર કરવાનો વખત મળવાથી, તેને પેર જઈ ઘોડું જ કામ કરવાનું રહે,
અને તેમ થવાથી તેને રમવા કૂદવાનો તથા લોકોમાં હરીક્રી કુનિયાનું સ્થાન
મળવાનો પણ ઘણો વખત મળે. હાલ જે વિદ્યાભ્યાસથી શરીરશીક્ષણ થઈ
જવાની તથા વેદીયા નીવડવાની કરીબાદ ઉઠે છે તે પ્રથક્ પદ્ધતિ હોય તો
ઉઠે નહિ.

આ પ્રમાણે એ પદ્ધતિનાં લાભ છે, પણ ગેરફાયદા એટલાજ અથ-
વા એથી પણ વધારે છે.

પ્રથક્ પદ્ધતિના ગેરફાયદા. ૧. નિયામમાં જોડા થોડા હોય, ત્યાં
સુધીજ એ પદ્ધતિથી ફાયદો થઈ શકે. જેમ જોડા વધારે, તેમ નિયામ ન-
હારી, કેમકે મહેતાજીથી કોઈના પંજુ અભ્યાસ ઉપર પૂરવું લક્ષ આપી મ-
કાંપ નહિ, અને એમ થાય એટલે આપણે જે ફાયદા મેળાવ્યા તે અધાન
ગેરફાયદા રૂપ થઈ પડે. જોડાની સંખ્યા ૪૦ કે ઘણું તો ૫૦ ઉપરાંત વ-
ધી કે એક મહેતાજીથી પૂરા પડી શકાય નહિ. હવે તો મરદમાં બીજી મહે-
તાજી રાખવાજ નોંધએ, પણ આ અર્થે સંબંધી હરકત વર્ગપદ્ધતિવાળી
નિયામને પણ કેટલેક દરજ્જે તો નડે છે ખરી.

૨. મહેતાજીની શક્તિ, જુદિ, તથા વખંતનો ઘણો ભાગ એવા કા-
મમાં જાય છે, કે જે હલકો માણસ કે જોકરો પણ કરી શકે. એ કામ વળી
એવું કંટાળા ભરેલું થઈ પડે કે મહેતાજીને તે કરવાનું મન નહિ, અને
તેથી થોડાજ ખરી વ્યાતવધારીથી કો. ગરબો એવાવવાની રીત પૂર્વ-
ત્તજ સીલો જાય છે. વર્ગ પાડી કામ વહેંચી લેતા નથી, પણ સમગ્ર કા-
મનીજ માંહો માંહે વહેંચણી કરી લેછે.

પ્રથક્ પદ્ધતિનું આ રૂપ જ બેતાં વાંચનારને લાગણી કે આતો આ-
આપણી આસાની ગામડી નિયામોનું જ વણન થયું. હો, તેમજ છે. આપ-
ણા રૂમમાં ઉગરજ, સરકારે નિયામો કાઢી, તે પહેલા સમજે કે કાણે બણા-

૩. મહેતાજીનું ચિત્ત એક છોકરાની ઉપરજ લાગેલું, અને બાકીના તમામ છોકરાને છૂટા રાખેલા, એટલે પૂરેતી દેખરેખ કાંઈ પણ રાખી શકાય નહિ, અને તેઓ બહુવાને બદલે તોફાન ને શોર બુકોરજ કર્યા કરે. એમ થવાથી બાળકોનો વખત નકામો જાય એટલુંજ નહિ, પણ તેઓ આજસું, તોફાની, તથા મારામારી કે ગાળાગાળી કરવાનીજ કેળવણી પામે.

૪. આ શોરબકોર ને તોફાન અંટકાવવાને માટે બધા સિવાય બીજો કાંઈપણ ઉપાય એ મહેતાજીના હાથમાં રહેતો નથી, અને તેથી દૂર થરીર શિક્ષા એજ પ્રયત્ન પદ્ધતિની નિશાળોનું આસ ચિન્હ સઘળે ટેકાણે માલમ પડે છે.

૫. જો સારો બંદોબસ્ત રહી શક્યો, તો કાંઈ પણ ફરકાર સિવાય એકને એક ટેકાણે આખો વખત બેસી રહેલું એ છોકરાઓને ધણુંજ અજુગમા બરેલું લાગે છે, અને તેમના શરીર તથા મનને બહુજ નુકસાન પહોંચે છે.

૬. દેખારખી, સરસાસરસી, અને સમૂહસમબાંધનાં જે અમૂલ્ય તાબ તેતો આવી નિશાળમાં મળવા સ્વભાવિક પણજ અશક્ય છે. વર્ગના જેવું બુદ્ધિમાંઅલ્પ કદીપણ પ્રયત્નશીલતામાં ઉત્કેરણ શકે નહિ.

બધું જોતાં આ પદ્ધતિ એકલી જો પાઠશાળાસિવાય કોઈપણ ટેકાણે લાયક નથી, અને ત્યાં પણ યોગ્ય વિદ્યાર્થી હોય તોજ. બીજી પદ્ધતિ સાધે કમ અને કેટલી એને ભજા દીધી હોય, તો તે ક્ષમતા બરેલી નિવડે અને તે પદ્ધતિઓના આસ અલાબને દૂર કરે, એ ઘણી સૂક્ષ્મ વાત છે, અને બનશે તો બીજી પદ્ધતિઓને એ પ્રમાણેજ વર્ણવ્યા પછી કોઈ વખત અત્રે તે ઉપર અત્રે અમારા વિચાર આપીશું.

સારો નરસી નારી વિષે.

ગરબી.

(મા પાવાતે ગરબો ઉતર્મો માહાકાળીરે એ રાગ.)

જો શીખે વિદ્યા શુદ્ધ, સખી એ સારી

રાજે ન અવિદ્યા અજુદ, નકુટ એ નારીરે .

ને વિવિધ વધારે સ્નાન, સખી એ સારીરે.
 બાણવાનું ત મળે બાન, નક્કટ એ નારીરે.
 ને નવા રંગે નિબંધ, સખી એ સારીરે.
 નેને બોલે ત મળે બંધ, નક્કટ એ નારીરે.
 મધ પદનાં વાંચે શ્રેય, સખી એ સારીરે.
 ને પરમે નહોં સુખેય, નક્કટ એ નારીરે.
 કરે સ્નાનામૃતના તર્ક, સખી એ સારીરે.
 શીખે ન તપાસી કુર્ક, નક્કટ એ નારીરે.
 ને બરત બરેછે બેશ, સખી એ સારીરે.
 શીખે નહિ સીવણું લેશ, નક્કટ એ નારીરે.
 નેનું ધર ધંધામાં ધ્યાન, સખી એ સારીરે.
 પરધર બમતી તાદાન, નક્કટ એ નારીરે.
 રાખે રાખ રમીલાં શાર, સખી એ સારીરે.
 નહિં ધરમાં ઢંગ બગાર, નક્કટ એ નારીરે.
 રસોહની બાણે રીત, સખી એ સારીરે.
 મોતું બાકિ ને ખમચિત, નક્કટ એ નારીરે.
 નાર્યું મોડિ દરરોજ, સખી એ સારીરે.
 ને ખર્ચની રાખે નં ખોજ, નક્કટ એ નારીરે.
 વિવેક વાવરે વિત, સખી એ સારીરે.
 ચિતા નય રાખે ચિત, નક્કટ એ નારીરે.
 નેની પરમ પુનિત છે પ્રીત, સખી એ સારીરે.
 નેનું મોખંખું ત મળે ચિત, નક્કટ એ નારીરે.
 સત્તે સદ્ગુણના શુભગાર, સખી એ સારીરે.
 ને શિવળ ને સમજે સાર, નક્કટ એ નારીરે.
 બલપણમા બરપુરે બાવ, સખી એ સારીરે.
 દમવાનો રાખે દાવ, નક્કટ એ નારીરે.
 કરે એવગુંણ ઉપર ગુણ, સખી એ સારીરે.
 ને હાવં હરામી લૂણ, નક્કટ એ નારીરે.
 ને મોખખાં પેહરે ચાર, સખી એ સારીરે.

ધ્રુવે ન ધણું હોય નીર, નફટ એ નારીરે
 ને સૌમાં રાખે સંપ, સખી એ સારીરે
 નેના છવમાં ન મળે જંપ, નફટ એ નારીરે
 સેવ્યાં સામુ માખાંપ, સખી એ સારીરે
 નેણે છાપો છોકલની છાપ, નફટ એ નારીરે
 પતિવૃત પાખ્યામાં પ્રીત, સખી એ સારીરે
 નેની રૂડી ન મળે રીત, નફટ એ નારીરે
 ને વડું વધારે વહાણ, સખી એ સારીરે
 ભુંડી ઘાટે ભટ માળ, નફટ એ નારીરે
 કુંથને કરાવે કલોલ, સખી એ સારીરે
 કુંધવતી ખોલે ખોલ, નફટ એ નારીરે
 ને કોધ તને તતગ્નિવ, સખી એ સારીરે
 દંટો કરવાની ટેવ, નફટ એ નારીરે
 સંતાન સુધરે સાર, સખી એ સારીરે
 મિલ્યા મારે ને માર, નફટ એ નારીરે
 ભૂત પ્રેત, ને જાડુ જૂઠ, સખી એ સારીરે
 ને માને મારણ મૂક, નફટ એ નારીરે
 નહિ જોવડાવે ને જોય, સખી એ સારીરે
 જેન સુકનવડ સંતોષ, નફટ એ નારીરે
 ધધરની રાખે બીક, સખી એ સારીરે
 નહિ કરે પ્રાર્થના ઠીક, નફટ એ નારીરે
 શીખામણ લે સુપાત્ર, સખી એ સારીરે
 ન ગણે કુળ દિણ કુપાત્ર, નફટ એ નારીરે
 વિવેક બરેલાં વેણ, સખી એ સારીરે
 ઉમાનંદ કહે કુખ-દેણ, નફટ એ નારીરે

ઉમીઆશંકર ખુશાલરાય, હૃડમાસ્તર

કરાંચી પારસી વીરબાઈજી, આંગલો, વર્ના ક્યુલર, મુકુલ.

ચર્ચાપત્ર.

મેહરબાન ગુજરાતશાળાપત્રના એડિટર સાહેબ.

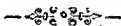
નીચેની દરાજની દવા આત્રીવાળાને મારી અજમાવેલી છે. તે આપના શાળાપત્રમાં દાખલ કર્યો.

હોંગ તથા આપરાના પીત પાપડાને ત્રીણ વાટી ન લીધુના રસમાં ગોળી કરી તે ગોળી ઘડી બે ઘડી છાંવડે રાખવી. પછી તે ગોળી લીધુના રસમાં ધસાને દરાજ ઉપર ખૂબ ખસીને ચોપડવી. આ ચોપડવાથી દરાજને ડોકાણે કોણા થશે ને પછી તે કોણા બેશીને પડ વળીને ઉખડી જશે.

વીંછીની ખરી આત્રીની દવા:—આકડાનાં નવી પુટતી કૂપગોને મથળાને તેનો રસ કાઢવો. ને વીંછી કરડેલા માણસને નાકે ખૂબ જોરથી મુંગાડવાથી વીંછીનું દરદ ઉતરી જશે. તથા ઘોળી અંગાડીનું મૂળ સાવી તે રવાને કાનમાં ઘૂંકારવો તેથી પણ દરદ ઉતરી જશે.

આ ત્રણે દવા ખરી આત્રીવાળાને મારી અજમાવેલી છે. રવાના તા. ૧૬-૨-૧૮૮૫ મુ. ગાળટ.

લી. નાનચંદ. પ્રભુદાસ.

સારસંગ્રહ.

ધુનિવર્સિટીના નવા ફરેલા ફેલો—મુંબાઈની ધુનિવર્સિટીના સને ૧૮૮૫ ની સાલમાં થએલા નવા ફેલો— .....

સા. એચ. કેનેડી (કોહ્લાપુરે રાજરામ કોલેજનો વડો.) રાવબહાદુર ગોપાળજી સુરબાઈ દયાર્ધ (કાઠોવાવાડના કેળવણી આતાના આસિસ્ટન્ટ એ. ઇન્સ્પેક્ટર.) રા. બા. નોરાણજીભાઈ ડોંકર—મી. અબ્દુલા મીરાલી ધરમશી (વકીલ), ડાક્ટર અરદશર પેરતનજી કામા, મી. દીનશ પેરતનજી કાંગા (વકીલ.) રાવસાહેબ આબાજી વિષ્ણુ કાઠવેટ (ગુજરાત કોલેજના પ્રાફેસર), આનબહાદુર બરજોરજી એલ્લજી મોદી (સુરતના સમારડીનેટ જડાજ), મસરસ ગને યામ નીલકંઠ ડકરની (વકીલ) એડવરડ ચારલસ એ.

તું નથી. રાજ તરફથી એમ કહેવામાં આવ્યું કે એ પ્રમાણે રાજસત્તા અસલથી વપરાતી આવેછે. આ બંનેમાં કોઈનું કહેવું ખોટું નહોતું. ખરી વાત એ છે કે રાજસત્તા અને પ્રજા સ્વાતંત્ર્ય એ બેની વચ્ચે ચોખી લીટી પાડવાનો અત્યારસુધી પ્રસંગજ આઓ નહોતો. અત્યારસુધી ઇંગ્લાંડના રાજ કોઈ કોઈ વાર પાર્લામેન્ટનો કરેલો એકાદ કાયદો મુલતવી રાખતા, અને તે માં કાંઈ ખોટું કંઈ એમ કોઈને પણ લાગતું નહિ. પરંતુ આ સમયે આવી તો પાછલા સો વર્ષ ઉપરાંતના તમામ કાયદાને રદ કરી નાંખ્યા, અને તે પણ એવી બાબતના, કે જે વિષે ઇંગ્રેજ પ્રજાને ઘણીજ લાગણી હતી.

આવા લોકવિચારના જીરુસાને સમે કાવેલિયર પાર્લામેન્ટે પણ પોતાના રાજબક્ષિટ ટોણે મૂકી દીધી. તેમણે ડરાવ ક્યો કે ધર્મપ્રકરણમાં પાર્લામેન્ટે કરેલા કાયદા રદ કરવા એ રાજની સત્તાની બહાર છે, અને પછી તેઓ એવા જોશમાં આવી ગયા કે આદર્શના કારભારીઓ બીટી ગયા અને હુહાએ પણ એને સલાહ આપી કે હું હાલાંડની લડાઈથી ફરેક થયો નથી ત્યાંસુધી તો તારે પાર્લામેન્ટની આગળ લટી ગયા વિના છૂટકોજ નથી. તે ઉપરથી એણે હારી પોતાનું જાહેરનામું પાછું ફેરવ્યું. ઇ. સ. ૧૬૭૩.

કસોટીનો કાયદો, એ આ ઉશ્કેરાએલી ધર્મ ઝનુનનું બીજું કળ થયું, અને તે છેક એવા બળના રાજ્યસુધી કાયમ રહ્યું. રહેમતું જાહેરનામું રદ કરાવવાનું સંતોષ ન પામતા પાર્લામેન્ટે એવા કાયદો ક્યો કે દરેક સરકારી નોકરે એપિસ્કોપલ માર્ગના સંસ્કાર ગ્રહણ કરવા, અને તેના સાથે ધર્મમતની અમુક પ્રતિસાધો લેવી. ઇ. સ. ૧૬૭૩. એને કસોટીનો કાયદો કહેછે. આ કાયદો પ્રેરિબેટરિયન વગેરે સઘળા અન્ય માર્ગીઓને પણ એટલોજ અડચણ કરનારો હતો, પરંતુ કાયોલિકોનો સામા તેમને એટલો દુઃખ હતો કે પોતે તુકસાન ખમીને પણ તે લોકનું ખંડન કરવાનાં આ કામમાં તેઓ ખુશીથી સામિલ થયા.

આ કાયદો થવાથી રાજનો બાઈ જોસ, ડ્યુક આવયાર્ક, જે નૌકાધિપતિ હતો, તેણે હું કાયોલિકધું એમ કજીલ કરી પોતાના નોકરી છોડી દીધી. રાજના એક પ્રધાને પણ તેમજ કયું. એ શિવાય સેંકડો સરકારી નોકરી જે પોતાના ધર્મને વધારે કિમતી ગણતા હતા તેમને પણ પોતાની નોકરી છોડી દીધી. ૫૩.

આ પ્રમાણે ટપોટપ રાજાનામાં અપાતાં જોઇ લોકો ઉલટા વધારે જમ્યા પામ્યા. તેમને નિર્યાપ થયો કે આપણે ધારતા હતા તેમજ લશ્કર વગેરે સઘળા આતામાં કાયોલિકીને ધાત્રી રીધા છે, અને કદાપિ આ ચોડા કબુલ થઈ આધા ખરસા, તો પણ હજી કોણ જાણે કેટલાએ કાયોલિક માર્ગી નોકરીમાં જાનામાના બરાબર રહ્યા હશે. બધાની આત્રી થઈ કે રાજા મેશક આપણા ધર્મને પાપમાલ કરવાનું જ લઈ જોઈ છે. આ વખતથી રાજાનો બરોસો તમામ ઉડી ગયો. અને એના સામા એના આપના જોવાજ પ્રત્ય પ્રકોપ પ્રજ્વલિત થઈ રહ્યો.

રાજાની સમયાવસારી વર્તણૂક, એજ એને આ સમયે રજાણ રૂપ થઈ પડી. કસરિન્ડનના જવા પછી જે કારભારી મંડળ એણે રાખ્યું હતું તે જોખણ. એટલે મંડળ ચોકડી એ અર્થ વાચકજ થઈ પડી અત્યાર મુખી ઇતિહાસમાં પ્રસિદ્ધ છે. તેને દૂર કરી એણે ડાન્પી નાગના એક અબરદાર, દયાભિમાની, તથા કાંઈ પ્રમાણિક માણસને પોતાનો મુખ્ય કારભારી કર્યો. પાર્લીમેંટે વલંદા સાયની લગઈ મારે પૈસા આપવાની ના કહી, તો કાંઈ વધારે તકરાર ન કરતાં (આપણે ઉપર જોઈ ગયા તેમ) તે ઘૂર્ત માંડીવાળી, કારભારીઓની મક્કાહથી પ્રાંતને રાજી કરવા એણે પોતાના ભાઈની કુંવરી જરી (જે હવે પછી કોઈ વખત હમ્ફ્રીડની ગારી ઉપર આવે એવા સંભવ હતો.) તેના લગ્ન પેલા આરેજના રાણા વિલિયમ સાથે કીધાં. (ઈ. સ. ૧૮૭૭.)

પણ ઇંગ્લેન્ડની જાત કાંઈ વિચાર જોળી નથી. એક વાર વેર પડ્યું, તો પછી તે ગ્રેજનાં જૂલે એવા નથી, અને શત્રુને નમતો જોઈ તો તેઓ ઓર વધારેજ મર મરે છે. એવા જનો સ્વભાવ તે આદર્સની આવી ગતથી કાંઈ ઉત્તરાઈ જમ એમ નહોતું. આદર્સ હમણાં માત્ર ગતજ રમી ગયો હતો એમાં કાંઈ મજ નથી. પાર્લીમેંટની સત્તા તોડવાના તથા કાયોલિક માર્ગને વધારવાના કાવત્રાં એ પહેલાની પેટેજ લઈ સાથે ચલાવ્યો ગયો. એથી ઇ. મ્માંડમાં રાજા પ્રાંત વચ્ચે અણખનાવ વધતોજ ગયો, અને આપણને કાયોલિક કરી નાખ્યું એ વાતનો જો બધાના મનમાં સજ્જડ થઈને જોઈ.

જોમિસ તર્ફટો એ નામે જે જુદાણાં આ સમયે રીતે મંદીથી આજ્ઞા તે આ લોકોનીતિનું બંધકર પરિણામ હતું. આવી બીંતિને સમયેકમાં પણી મુશખાનો ઉઠે છે, અને તેમણાંજ સાચા મનાય છે. આ

નેઈ કેટલાક હુમ્મ્યા હરામખોરો બહુ જોઈનેજ લોકમાં માનીતા થયા, આગળ પડવા, અને પોતાને લાલ કરી લેવા, છેક નપાથી વાતો પણ અજાવવા માંડેછે. એમજ ટાઇટસ ગ્રોટ્ટસ નામના એક હરામખોરે આ વેળા અહિંમાં ઠગાઇનો એક મોટો જુદો ઉઠાવ્યો.

ટાઇટસ ગ્રોટ્ટસ એ મૂળે એનાબાટિસ્ટ પંથનો હતો, તે જોડી સરકારી પાટ્ટીઆતામાં નોકરી મળવી. ત્યાં એની જદઅલ તથા વિચિત્ર મતને લીધે વારંવાર ઠપકા ખાઇ આખરે બરતકું થયો. ત્યારે રોમન કાયોલિક માર્ગમાં વંટલી જઈ જેશુઈટોના મઠમાં ઘણા વખત સુધી ટુકડાખાઉ યહરહો ત્યાં એણે એ લોકના નકામા તડકા કાંઈ સાંભળ્યા હશે, પણ તેને આધારે એણે તો એક મોટી તર્કટની કથાજ જોડી કાઢી. એણે કહ્યું કે “પોપે ઇંગ્લાંડનું રાજ્ય જેમ્બુટ શુરુએની સ્વાધીન કરી દીધુંછે, અને તેમણે પોતાના સહી સિકાથી પાટ્ટી આતાની તથા બીજી તમામ નોકરીઓ ઉપર કાયોલિકોની નામુલુમો કરી રાખીછે. એ લોકેજ હંડન શહેર ગાળી નાખ્યું હતું, અને હાલ બીજીવાર તેઓ બાળવાની તૈયારી કરેછે. તેઓ એકી વખતે ઊભા થઈ સિમળા પ્રાટેમ્ન્ટોને કતલ કરી નાખવાના છે. એજ રામે ક્રેચનું લશ્કર આપેલાંડ ઉપર ઉતરી પડશે. રાજાને તો અગાઉથીજ ઝેરખેર દહને મારી નાંખ્યો હશે. જેમસને પોપની તર્કથી ભિટ દાખલ રાજ્ય આપવામાં માંડશે, પણ એવી સરત કે પ્રાટેમ્ન્ટ પંથનું નિકુંદન કરી નાખવું. જો એવી શરત એ કબુલ નહીં કરે, તો એનો પણ કાર કાઢી નાખવામાં આવશે. વગેરે, વગેરે” આવી અદબુત બયાનક વાર્તા જોડી કાઢીનેજ એ ખેસી રહ્યો નહિ, પણ તેની રાજાને ખબર કરી, તથા એક ધર્મોધ માજીસ્ટ્રેટ નામે ગાડફ્રીની ડોરટમાં ભલે જઈ પોતેજ એ બાબત ફરીઆદ થયો.

જેમ સકા ઘાસની ગંજીપર દેવતાની એક ચિત્રગારી પડવાથી મોટો બડકો થઈ ઉઠેછે, તેમ ઇંગ્લાંડના લોક, બડકેલા તો હતાજ તેમાં આ વાત સાંભળી કે છેક ભવભિત થઈ ગયા. બધાએ આ ગપાટા ખરા માન્યા. રાજા જે ગમે એવી આકૃતમાં પોતાની ધીરજ તથા હસમુખાપણું જોડતો નહોતો, તેણે તો “વા: હું તો મારીજ કનલના તર્કટમાં સામિલ જણાઈધું” એમ બોલી એ વાતને હસી કાઢી પણ એનો ભાઈ તથા પ્રધાનો તપાસ

રવા ગંભીરાઈથી મંડ્યા. આ ડગારાની જુઓનીમાં તો તે ક્યાંનો ક્યાં ફગી
જતો અને આડું અવજું બેસતો માત્રમ પડ્યો, પણ એણે રાણીના ગુરૂ
કોમમાનનું નામ દીધું તેને ત્યાં જ્યાં ગઈ, ત્યારે તે પોતાના કાગળીયા બાળી
નાખતો માત્રમ પડ્યો, અને જે બાકી રહેલા કાગળો પકડાયા તેમાં આ
તંકુટ સંબંધી તો કાંઈ નહિ, પણ લુઈ સાથે કાયોલિક માર્ગના ઉદ્ધવનું
લખાણ ઘણું આશા ભર્યું હતું અરે. એવામાં પેલા માજીસ્ટ્રેટને એકાએક
કોઈએ મારી નાંખ્યો, અને બધાએ એક અગાળે જુમ પાડી કે આ કર્મ
જેશ્વરદાસે કરાવ્યું છે કે તેમનું પોગળ પકડાઈ જાય નહિ. સંભવિત છે
કે કોઈ બીકણુ પેપિસ્ટેન ધર્માંધપણે આ મુર્ખાઈનું કામ કર્યું હશે. પણ
એ માજીસ્ટ્રેટ મૂઆથી એ તંકુટની તપાસ જ બંધ રહેશે એમ ધારે એવા
કોઈ પણ તંકુટખોરો તો ભવકુદ હોય નહિ. પણ ઉશ્કેરાએલા વખતમાં લોક
આવા શાંતપણે વિચાર કરતા નથી. આ સમિતી ઇંગ્લેન્ડની તો ખાતરીજ
થઈ કે આ તંકુટની વાત રજૂરજ ખરી છે.

એટલે જોઈ મોટો દશવાંતા હાય એમ એને ૧૦૦૦૦ રૂપિયાનું તર્જા-
સત આંધી આપ્યું, તથા તેને તેની સહામતીને માટે રાજમહેલમાંજ નિવાસ
સ્થાન આપ્યું. હવે ઉપર જાણે કસિજ હુમલો આવવાનો હોય, તેમ તેનો દખા-
વ થવરહો. લોકની કવાયતી દુકડીએ હથીવારનાંધી રાત્રે પણ તૈયારને તૈયારજ
રહેવા લાગો રહેને સિપાઈઓના પોહિરા રાત દહાડો ફરતા થયા. રાજમહેલની
આસપાસ તોપખાનું આણીને ગોઠવી દીધું. મોટે રસ્તે પણ કોટબંધી કેમ કરવી
તેના મનમુજા થયા લાગ્યા. દરેક માણસ પોતાના ડગલા નીચે બચાવને
માટે હથીવાર રાખીનેજ ફરતું. પાર્લામેંટે હુકમ કર્યો કે બધો પ્રજાએ ફલા-
ણે દિવસે ઉપવાસ કરવો કે ઈશ્વર રાજ થઈ આ આફત આવવાની છે
તેનું નિવારણ કરે. ખૂન થએલા માજીસ્ટ્રેટનું મુકદ્દમે કેટલાક દહાડા સુધી જા-
હેરમાં મૂકી છંડાવ્યું. તે જોવા લોકોનાં ટોળેટોળે આવે, અને તેમની આંખ-
માં ઝેર ભરાય. એ અજાણે ભૂમિદાહ કરવામાં આવ્યું, ત્યારે એવી તો નવિન
ભવાતક ક્રિયાઓ કરાવી કે લોકભીતિમાં કાંઈ પણ બાકી હશે તે પૂરું થઈ રહેલું.

આ તંકુટની અજર પ્રધાને પાર્લામેંટને કંઠી હતી, ત્યારથીજ તેની
બધી તપાસ પાર્લામેંટે પોતાના હાથમાં લીધી હતી. ઠેકાણે ઠેકાણે કાયો-
લિકોના ધરની જડતીઓ લેવાતી. એ ડગારો જેમ જેમ લોકના નામ વધા-

એને મુલાકાત આપી એના પદ્ધતિ ગ્રામણી થોડા વખતમાં આ બે પદ્ધતિકારોની વચ્ચે ઝગડો ઉઠ્યો, અને બંનેએ પોત પોતાની રીત ઉત્તમ છે એમ સાબીત કરવા બહુ પ્રયત્ન કર્યા. આથી આ પદ્ધતિ બહુજ અચ્છાઈ, બધા લોકનું ધ્યાન તે તરફ ગયું, અને કોઈએ આ રૂપે તો કોઈએ પેલ રૂપે તે પસંદ કરી. ઇંગ્લાંડમાં ટેકાણે ટેકાણે પરસ્પર પદ્ધતિની નિશાળો નીકળી. આ પોકાર યુરોપ સુધી જઈ પહોંચ્યો, અને ત્યાં પણ ઘણાંખરા દેશ નિશાળોમાં એ પદ્ધતિજ દાખલ કરી.

.. પરસ્પર પદ્ધતિનું સ્વરૂપ પહેલું તો એજ કે નિશાળીઆઓના વર્ગ બાંધી તે દરેક વર્ગને તેમાંનાજ હોશીયાર છોકરા કે ઉપલા વર્ગવાળા પાસે શીખવાવવું. બહુવખતાર છોકરાને માનિટર કહેછે. તેઓ વારંવાર બદલાય, અને દરરોજ થોડો વખત પોતે બહુવામાં અને થોડો વખત બીજાને બહુવવામાં કહે. દાકતર બેલ બહુવવાના કામને માટે અને બંદોબસ્ત રાખવાને માટે વર્ગદીક જૂદા જૂદા માનિટર મોકલતો. લકિસ્ટર બંને કામ એકત્રેજ સોંપતો, પણ તે દેશ કરતાં કદી પણ એક વર્ગમાં વધારે છોકરા રાખતો નહી. દાકતર બેલની રીતે વર્ગમાં ૩૦-૩૫ છોકરા રહેતા, અને તેથી થોડા માનિટરનો અપ પડતો, થોડાનો અપ હોવાથી તે નોંધએ તેવા યોગ્ય મળી શકતા, અને વર્ગમાં વધારે સંચળતા આવતી; પણ એટલા બધા છોકરાને કબજામાં રાખવા એ એક બાળશિક્ષકથી બની શકે નહિ, અને તેથીજ એ બંદોબસ્તના શિક્ષક બીજા રાખતો. લકિસ્ટરની રીતમાં વર્ગ દેશ સુધીનાજ રાખવાથી એક છોકરો તેને બરાબર સમાલી તથા શીખવી શકતો, અને તે ઉપરાંત બીજા કાયદો પણ હતો, વર્ગ માટે હોય તો નરમગરમ છોકરાને બગા કર્યા વિના છટકો થતો નથી. ૧૦ ના વર્ગમાં તો ચુંટેલા દમોદમીયાજ સ્નાન શુદ્ધિના છોકરા દાખલ કરી શકાય, અને તેથી કોઈને કોઈની આતર દોડવું કે પાછળ પડવું પડે નહિ. નાનો વર્ગ હોવાથી દરેકને બાગ વાંચવું તથા સવાલો પણ ઘણા આવી શકે. પણ તેથી નુકસાન એકે એવી નાની ટુકડીઓને બેસવા, સમાજવા, અને શીખવવામાં ઘણી ગુચવણો નડે, અને તેમાં કાંઈપણ કચાસ રહે તો શારબકોર તથા ગડબડાટ ધઈ રહે.

મહેતાજીનું મુખ્ય કામ માન એજ કે દરોજ માનિટરોને થું થું તથા તે કેમ કરવું તે બાબત સૂચનો આપવી, તેમના કામ ઉપર આખો દહાડો દેખરેખ રાખવી, અને તેમને જે જે મુશ્કેલીઓ આવી નહોતે દૂર કરી આપવી. દાકતર બેલના રીતમાં મહેતાજી દરેક શીખવવાનું કે પરીક્ષા લેવાનું પણ જરાએ કામ રાખ્યું નહોતું, અને ન્યારે માનિટર દરેકજ આખી નિયાજનું કામ લેવાનું હતું, તો પછી તેમના દેખરેખ ઉપરજ મહેતાજીએ ખાસ ધ્યાન આપવું જોઈએ એમાં કાંઈ શક નથી. પણ એમ થવાથી મહેતાજીની વિદ્યા તથા બુદ્ધિનો લાભ તો બહુતારને કાંઈજ રહ્યો નહિ, અને એ વાત કોઈપણ પસંદ કરે નહિ. તેથી એ પદ્ધતિના નિયાજોમાં પાછળથી એમ કહ્યું કે મહેતાજીએ મધ્યસ્થને એસી રહી કે ફરીને દેખ-રેખ રાખ્યા કરવી નહિ, પણ વારાફરતી એક વર્ગ પોતેજ શીખવવાના કામમાં નિરંતર. યુથાયા રહેવું, અને વર્ગ શીખવતા શીખવતાંજ બીજા વર્ગના દેખરેખ રાખવી. નિયાજના પખતગી બહાર માનિટરોને બહુ-વધા અને તેમને પોતાનું કામ કરતાં શીખવવું એ પણ મહેતાજીનું એક મુખ્ય કામ ગણાયું.

નંબર આપવો સેવા એતો આ પદ્ધતિનો પ્રાણાત્મા હતો. એ સિવાય માનિટરના હાથમાં વર્ગ રહીજ શકે નહિ. નંબર ચઢાવવા, ઉતારવા, ટપકો રેવો, શાખારી આપવી, ધનામ આપવાં, વગેરે રીતો આ પદ્ધતિથી બહુજ વિસ્તાર પામી. દાકતર બેલ અને લકિમટર એ બંને યક્ત શરીરશીક્ષાની વિરુદ્ધ હતા, પણ છેલ્લો હોંસિ અથવા કુન્જેતી કરી કે બબકાતર ધનામો આપી ઊંકરાને વચ કરવા ઉપર પોતાનું ધોરણ વધારે રાખતો હતો, દાકતર બેલ મોટા યુનાહને મટિ ઊંકરાનો ધનસાંક ઊંકરાની ન્યુરી બરીનેજ કરાવતો.

પરસ્પર પદ્ધતિના ફાપદા. ૧. મોટે ખરેએ મોટી નિયાજ આવડ શકે, એમાં ફક્ત એક સારા મહેતાજીનોજ પગાર ખરચ જાયે, અને છોકરા ગમે એટલા શીખવી શકાય. પ્રથમ શિક્ષક કે વર્ગજંધી શિક્ષણમાં એ શિક્ષક ઘણામાંઘણા ૪૦—૫૦ છોકરા બણાવી શકે, પણ આ પરસ્પર પદ્ધતિ થીતો તે એક માત્ર ૫૦૦ છોકરાની નિયાજ પણ સારી રીતે ચલાવી શકે

આ પ્રમાણે કેળવણીના કિમત ઓછો થવી એ સાર્વજનિક કેળવણીના સવાલમાં બહુજ અગત્યની વાત છે. જો દેશના તમામ ડોકરને આપણે બણાવવા સાહાતા હોઈએ, તો આ પરસ્પર પદ્ધતિ વિના છૂટકો જગ્યા તો નથી ૪૦-૫૦ ડોકરે અકેકો શિક્ષક રાખવો કદી પણ આપ્તા રચમાં પરવડે નહીં, અને નામને પગારે ડોકરાઓનેજ આપ્તા દલાડાના શિક્ષક કરી નામ્વાધી નામમાંજ માત્ર ફર પડે, પણ પરસ્પર પદ્ધતિના ને ગેર-ફાયદા છે તે કાંઈ દૂર થતા નથી.

૨. ડોકરા બીજાને શું શીખવી શકે એ આ પદ્ધતિના સામો મોટો પૂર્વ પક્ષ છે, પણ અનુભવી પુરૂષોના જીવામાં આબું છે કે કેટલીક બાબતોમાં તો ડોકરાઓ મોટા માણસ કરતાં પણ વધારે સાફ શીખવી શકે છે. બાળક બાળકની મુશ્કેલીઓ વધારે સમજી શકે છે, તે રાજવાના ઉપાય તેને વધારે સફળ થી મૂકી આવે છે, અને સમજાવવાની રીત તથા ભાષા બાળકને અનુસરતી સ્વાભાવિક રીતેજ હોય છે. તેમજ બણનારની જગ્યા કે મંદપણાધી તેઓ મોટા માણસ નેટલાં કંટાળી જતા નથી, પણ ઉત્તરા હસિહસિ તે રાજવાના તજવીજમાંજ મંજ્યા રહે છે.

૩. કેટલીક બાબતોમાં મહેતાજી નેવું શીખવણ થઈ ન શકે, તો પણ હજકા વર્ગની નિગાળમાં એટલે છેક ગરીબાના ડોકરને નેટલું બણવું તેટલું તો માનિટરોની માર્ફત બણાવી શકાય અંક.

૪. બણાવવાના કામમાં સૌકાએકા ડોકરા પોતાનો અભ્યાસ શ્રે તેનું કેમ એના જવાબમાં એવું કહેવામાં આવ્યું છે કે બણાવવાથી પોતાનું શીખવું વધારે પાર્ફ થાય છે અને તેમ કરવાના તેને જરૂર પડે છે, તથા સંભાળ, હાપણ, રિપરતા, અને વિધામ પાવ થવાના મુણ માનિટરોમાં આવે છે. માનિટરની પદવીએ પહેંઆધી તેઓ વધારે કલાગરા, ઉછોગી, તથા પ્રમાણિક થાય છે. વળી ભાકૂની હમકા આસિરંદ કરતાં તેઓ મહેતાજીએ સોંપેલું કામ વધારે હોંગ, અડા, અને એકનિશાધી કરે છે.

૫. પ્રથમ પદ્ધતિમાં ડોકરા પછો વખત છૂટા રહેવાથી તોફાન કરતા, અને ગજ રેખરેખ હોય તો નાઆરીએ પેડીવાવાઝ કરતા તેને ડોકરો ને એક બીજાના યોગ્યતામાં રેડિરેક્ટો બનેલે અને એમ રડા બાળવાથી

નિયાજની હાજરી ઘણીજ સારી થાય છે, ગુનાહ ઓછા થાય છે, અને શિક્ષાની જરૂર ઓછીજ પડે છે. આ બધા લાભ પરસ્પર શિક્ષણનાજ નહિ, પણ વર્ગ બાંધવાના છે.

૧. છોકરાંમાં ધ્યાન આપવાની, અવલોકન કરવાની, અને ઝડપથી વિચાર કરવાની તથા જવાબ દેવાની શક્તિ કેળવાય છે. આ પણ વર્ગ બાંધવાનોજ ફાયદો છે.

ગેરકાયદા. ૧. પરસ્પર પદ્ધતિનો મોટામાં મોટો દોષ એ છે કે શિક્ષણકળાથી કેવળ અજાણ અને એવા જે છોકરા તેનેજ આપણે નિયાજનું માણું અરૂં શીખવણ સ્વાધિન કરી દઈએ છીએ.

૨. અશિક્ષિત (અનેટેન્ડ) માનિટરો દ્વારાથી બુદ્ધિને કેળવવાનું કામ તો બિનકુશલ થઈ ચકવુંજ નથી. તેમજ નીતિની કેળવણી પણ છોકરાની સત્તાથી આપી શકાય નહિ. મવત્રબ કે બુદ્ધિ અને નીતિ બંનેની કેળવણી નહિ, પણ માત્ર બહુતર અને તેમાં પણ વિશેષ કરતે ગોખણ બહુતરજ નિયાજમાં આપી શકે છે. તે છતાં પ્રથમ શિક્ષણમાં પણ ઘણું અરૂં પરિણામ આવુંજ થાય છે. ખરી કેળવણી તો વર્ગવાર અશિક્ષિત સારા મહેતાજીએ હાથ લાગેજ આપી શકાય, અને તેમ જ્યાં અરચના કારણથી થઈ ચકવું નથી, ત્યાં પરસ્પર પદ્ધતિ કાંઈ વિશેષ નુકશાનકારક છે એમ કહી શકાય નહી.

૩ માનિટરો પક્ષપાતી, યેર રાખનારા, અને વખતે બાંચોઆ, તથા બીજાં છોકરા ખુશામતીવા સ્વભાવના થવાનો ધણો સંભવ રહે છે. આવું પરિણામ મહેજસાજ તો પરસ્પર પદ્ધતિમાં થવા વિના રહે નહિ, પણ જો મહેતાજી વિચક્ષણ, ખંતી, અને જખરી દેખરેખ રાખનારો નહિ હોય, તોજ એ ખરાબી બહુ વધી પડે છે.

૪ મહેતાજીમાં ઉત્સાહ, બુદ્ધિ તથા શરીરનું આપલ્ય, ઉદ્યોગ, અને ખંત એ આસાધારણપણે ભેદ્ય છે, અને તેમ બહુધા ન હોવાથી આ પદ્ધતિ કેળવણી કે વિદ્યાબ્યાસની નહિ, પણ માત્ર છોકરાઓને, નકામે કામે વળગેલા દેખારી પોતાને તથા દુનિયાને ફગવાનીજ કળા થઈ રહે છે.

૫ નિયાજ સારી હોય, તોતો ઠીક, પણ નહિતો માનિટરો ભેદ્ય છે.

તેટલા અને તેવા મળી શકતા નથી, અને ત્યારે તો એ નિગાળની પૂરીજ કમખત્રી સમજવી.

૧. ઊકરાને માનિદર કરવા કે માનિદરની મારફતે બાણાવવા એ તેમના માખાપને પસંદ પડતું નથી.

ગૌરીશંકર વેદશાળા.

ધર્મયુક્ત કે ધર્મ વિયુક્ત દેવવળી એ એકબીજામાં મોકડાનો મોટો સવાલ છે. તે છતાં યુરોપખંડમાં રમધર્મ અને રાજધર્મ એક હોવાથી એ બાબતની વળી દરકત ત્યાં લખાતી નથી. પણ ભરતખંડમાં તો હાલ રાજધર્મ અને પ્રજાધર્મ જુદાં છે એટલું જ નહિ, પણ પ્રજામાં એ સમીપતા ધર્મો એવા જુદા અને વિરોધી છે કે જે નિગાળોમાં બધા કોમતા ઊકરા બળવા આવતા હોય ત્યાં કોઈપણ અમુક ધર્મની દેવવળી આપવી એ મહા અત્યાચ અને વિનાશકારી થઈ પડે. આ કારણથી આપણી દેવળી સરકારે ઈંગ્લીશ જુદિ વાપરી પોતાની રાખણી નિગાળોમાંથી ધર્મની દેવળી દૂર જ રાખી છે. આમ થવાથી આપણા રમમાં જે હાલ દેવવળી અપાય છે તે ધર્મવિયુક્ત થઈ પડી છે, અને તે જોઈ દેરલાક રમી તથા પરદેશી મૂદરો પછો એવ પામી છે, તથા તેને નાશિતક દેવવળી કહી વખોડે પણ છે. હા આ અત્યુદેગત કમિયન આગળ પણ ધર્મ વિયુક્ત દેવવળીની સામા એક મજ દૂરોવાદ હતો, અને એ કમિયનમાંના દેરલાક મખરોએ તે કમ્મ રાખી ચામત્ય ધર્મનું એક પુરતક તૈયાર કરાવી તે માખાઓમાં મીખવવાની બતામણ પણ કરી છે.

તે છતાં અમારો વિચાર તો એમો છે એવા સામાન્ય ધર્મ સંમદથી કાંઈ હાવો ન થતાં ઉમરો બનાડો થવાની રહેમત વધારે છે રહે છે. જે ધર્મયુક્ત દેવવળીની વદર છે, તો તે અમુક ધર્મની દેવવળી વિના કરી પણ આપી શકાયતી નથી. અને તેથી ત્યાં મુખી આપણા એક રાજાત્યમાં કમળ થઈ વલતેજવળી પેશવાના હાથમાં પેવાને મજિમાન થવા નથી, ત્યાં મુખી મરકારી નિગાળોની દેવવળી ધર્મવિયુક્ત રહેવાનો. એક દેવાવ હાલ એટલે જ છે કે જે સીમંત મૂદરો ધર્મોગાનો હોય

તેમણે ધર્મચુકત કેળવણીની નિશાજો પોતાને ખર્ચે સ્વતંત્રપણે જ કાઢવી. વિદ્યાતત્ત્વની ઘણીખરી નિશાજો તથા શાળાઓ આ પ્રમાણે ધર્મભાસાહી આંતરંગી ગૃહસ્થોના કુંડમાંથી જ ચાલે છે. એટલું બધું જો હાલ આપણાથી યદ્ય શકે નહિ, તો માત્ર ધર્મની કેળવણીની જ નિશાજો કાઢવી એ તો ધર્મભાસાહી માણસોની ખાસ ફરજ છે.

અમારો વિચાર આ મુજબનો હોવાથી અમે સાંભળીને રાજી થયા છીએ કે ભાવનગર ખાતે ત્યાંના માજી દિવાની શ્રી ગૌરીશંકર ઉદયશંકર સા. એસ. આઈ. એ પોતાના ખર્ચેથી એક વેદશાળા ગયા કાગણુ શુદ્ધ ૧ ને શુક્રવારે એટલે તા. ૨૦ મી ફેબ્રુઆરી સને ૧૮૮૫ ને રોજ સ્થાપના કરી છે. વિદ્યાભ્યાસની વિશેષ ગોઠવણી શી કરી છે તે બાબત અમારો ખબરખતી જામતો નથી, પણ એટલું તો તે ઉપરથી સાફ જાણાય છે કે વેદ તથા ઉપનિષદ વેદાંગ તત્ત્વનારા સારા શિક્ષાગુરુઓ રાખવામાં આવ્યા છે, અને શ્વાન સંખ્યાદિકથી તે છેક વેદાંગ સુધી વિદ્યાર્થીને જો બધું જણાવે તે બધું શકાયે. હજી એ શાળા નીકળ્યાને મહીનો પણ પૂરો થયો નહોતો એટલામાં જ તા. ૧૩ મીને રોજ એ શાળામાં ઇનામ વહેંચવાને મિલાવડો મળ્યો હતો તે વેળા વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા ૧૩૪ ની માલમ પડી હતી, એ પ્રસંગે અધ્યક્ષ સ્થળે ભાવનગરના મુખ્ય દીવાન આજમ પિંજરાદાસ સામળદાસે બિરાંજી સ્વહસ્તે ઇનામ વહેંચ્યા હતા તથા નામક દિવાન આજમ વત્તેશંકર વિ. ગૌરીશંકરે એ શાળાની ઉત્પત્તિ વિષે એક સાફ નમ્ર બાવણુ વાંચી સંભળાવ્યું હતું. અમે આ શાળાને દિનપરદિન આવ્યાદ તથા ઉપયોગી થતી જોવાને હમેશાં આતુર રહીશું.

— ❦ —

પુસ્તકોની પહોંચ.

ગુજરાત રાજસ્થાન, રવનાર કાળદાસ દવશંકર પંડ્યા. આ મોટું પુસ્તક છે. એના રાખણ આડપેજ પૃષ્ઠ ૫૮૦ અને ૬૨ પ્રતની કિંમત આઠ રૂપિયા છે. એને ગુજરાતના તમામ રાજ્યોની ડિરેક્ટરી કહીએ તો ચાલે. વડોદરા, પાલણપુર, મહીકાંઠા, રેવાકાંઠા, કાઠીયાવાડ, અંબાત, અને સુરત પ્રજાકાના તમામ નાના મોટા રાજ્યોના વંશાવળી, તેનો કાંઈક

ઇતિહાસ, રાજ્ય વિસ્તાર, વગેરે ઘણી ઘણી આવતોનો એમાં સંક્ષેપથી સરળ ભાષામાં સમાવેશ કીધેલો જણાય છે. સાધારણ વાંચનારે તો કદાપિ નહિ દરેક રજવાડાં વાળાઓએ તો આ ઓપડી ખસુસ પોતાની પાસે રાખવી જોઈએ. વહીવંચાઓના ઓપડા કરતાં આથી જાતની ઓપડી વધારે ઉપયોગી અને સમવાનુસાર છે.

ખરનો નર અથવા નરનો ખર, રમુજે દિલપસંદમાં વાતછે એક માણસ કોઈ આપ્તનજીની તારીફ શાંભળી પોતાનાં- બકરાને માણસ કરાવવા લઈ ગયો હતો. આ રમુજી નુખતને ટીચો ટીચો લાંબુ કરી આના બનાવનાર હાથોરામ પુરપોતમ મદિતાએ એક ચારઅંકી (ચતુરાંકી તો યજ્ઞજ્ઞ જોરોછે) નાટક ઉભું કર્યુંછે. પણ રંભમા તે દુઃસ્વાજ હોય. તેના કૂંડકૂંડાથી કાંઈ પણ મજા આવતી નથી. તેમજ અત્રે થયુંછે.

મુલતવી રાખવાનાં માઠાં ફળ, એ નામની એક વાર્તા ૨૨. વિઠ્ઠલરાય ગોવર્દન પ્રસાદ બાસે ઇંગ્રેજ ઉપરથી બાપાંતર કરીને બહાર પાડી છે તેની એક નકલ અમને મળી તે વાંચી અત્રે ઘણા રાજી થયા હોઈએ. એ વાર્તાનો કેટલોક ભાગ બુદ્ધિપ્રકાશમાં છપાઈ ગયોછે, અને તે જોયે વાંચ્યો હોયે તેને આ વાર્તાની અમારી તર્ફની બજામણ કાંઈ પણ જોઈતી નથી. આ વાર્તા જેટલી સુખોદકારી તેટલીજ રસ બરેલી છે—બોધ આપવાને અર્થે જોડાએડી કેટલીક વાતો જેમ અસંભવિત અને નીરસ હોયછે તેવું આ વાતમાં જરાએ નથી. પરંતુ સંકળના સધળીજ સંભવિત, રોજના બનતા બનાવોની છે, અને પાત્રતા તથા રસ પણ જોઈએ તેવાંછે. બાપાંતર કરનારે પણ એને સરલ તથા રસિક કરવામાં પોતાની તર્ફથી કાંઈ બાકી રાખ્યું નથી. જો પ્રસ્તાવનામાં ન કહ્યું હોત, તો થોડાજ એમ જાણત કે એ ઇંગ્રેજ જેવી પરબાપાનો તજ્જુમે છે. અમે એટલાજ દિલગીર હોઈએ કે આ વાર્તા કેવી સુખોદકારી તથા રસ બરીછે તે દેખાડવાને સાર અમે તેનો કેટલોક સાર અત્રે રચનસંકોચના કારણથી આપી શકતા નથી.

કચ્છમહોદય, એટલે, મહારાજાધિરાજ મિરજી મહારાવ શ્રી ઐંગારજી સવાઈ બહાદુરના રાજ્યાબિધેક પ્રસંગે શીઘ્ર કવિ પ્રસિદ્ધ પંડિત કવિ શ્રી ગદુલાખજીએ રચેલા સંસ્કૃત કાવ્યનું ગૂજરાતી ગદ્યમાં બાપાંતર. આ નામજ એ પુસ્તકનો વિષય યોગ્ય તે સ્પષ્ટ કહી આપેછે, અને ગદુલાખજી જે

વિષયપર લખે તેમાં કાંઈ તો ખંડિતાઈ તથા રસ આભા વિના રહેજ એમ કહેવાની કાંઈ જરૂર રહેતી નથી. તો પણ નિરૂપૃહી સાધારણ વાંચનારને એ કાવ્ય રચણે એમ અમે કહી શકતા નથી. બાવાનું કાંઈન્ય, તથા અલંકાર જેસાડવામાં થયે અર્થની ખોટ જોઈએ તે કરતાં કાંઈક વધારે છે.

સ્વાભાવિક ધર્મ, એ નામની ઓપડી ચારેક વર્ષ ઉપર ન નામી છપા-એલી તેની ખીજી આવૃત્તિ હાલ નથુરામ પીતાંબરજી રાવજે પોતાના નામથી છપાવી છે. એ વિષે અમે અમારો વિચાર પ્રથમ આપી ચૂક્યા છ-ઈએ, અને તેમાં વિશેષ કહેવાનું એજ કે આ આવૃત્તિમાં કેટલોક સુધારો વધારો થવાથી તે પહેલાં કરતાં વધારે સારી થઈ છે.

વૃદ્ધપતિવેદના, આ કવિતા લખનારનો હેતુ કદાપિ સારો હશે, પણ એમાં અમર્યાદિત કવિતા એટલીબધી છે કે અમારું કહેવું એટલુંજ છે કે એ લખનારે પોતાનું નામ જાહેરમાં મૂકવા પહેલાં કોઈ સારા માણસની સલાહ લીધી હોત તો એના હકમાંજ વધારે સારું થાત. બિભત્સ દોષ બાદ કરતાં પણ એના ગદ્ય કે પદ્ય એકે લખાણમાં ઝાઝો માલ કાંઈ પણ દેખાતો નથી.

શ્રી પ્રયાગ નાગર સ્વાવતરક સભાનો પ્રથમ વાર્ષિક વૃત્તાંત સને ૧૮૪૦—૪૧ નો. ગૂજરાતથી દૂર છેક અલ્હાબાદમાં વસનારા આપણા નાગરમિત્રોએ પોતાના સ્વસ્થાતિનો વૃદ્ધિમાં વધારો કરવા તથા ગૂજરાતી બાવાનો અભ્યાસ વધારવા આ પ્રમાણે સમારંભ આદ્યો છે તે જોઈ અમે ધણા રાજી થયા છઈએ.

પુસ્તકમાળા અંક ૨૪ મો, આ અંક બાપાર વિષે છે, અને એના પ્રવર્તકોના ઘણું કરીને સઘળાં અંકોની પેઠે એ બાપા તથા અર્થમાં સરલ અને લોકને ફાયદા ગ્રાપે વાંચવો ગમે એવો ને પાઈનો એક નાનકડો અંક છે.

પ્રિયવંદ, નામનું એક વિશેષ કરીને શ્રી-લક્ષ્મણી માસિક કાઢવા બાબતનું વિસ્તરિત બાઈ મણિલાલ નમ્બુનાઈ દ્વિવેદી ત ફૂંચી અમને મળ્યું છે. એક શ્રીએનિ માટે ખાસ ઓપાનીયાની જરૂર તો છેજ, અને તે જોઈએ તેવું નોકળવાની આગા આપણે આ તરફ વિદ્વાનની તફૂંચી બાંધીએ તો તે જોટું ગણાશે નહિ, કેમકે એ લખનારના કલમ ગૂજરાતી પ્રજા આગળ પોતાનો દેખાવ જેમાર વાર આપી ગઈ છે.

સારસંગ્રહ.

જૂનાગઢ દરબાર તરફથી નીકળેલી મકાલરશીપો—જૂનાગઢના દરબારે પોતાની રાયત માલિકા ને નાગમે કેળવણી લેવા ઇંગ્લાંડ જવાની ઉમદ રાખતા હાય તેઓને માટે દર વરસે બબ્બે હજાર રૂપિયાની તથા મકાલરશીપ કાઢીએ તેમજ વળી દીવાનજી વજરે બાવદીનબાઈએ પણ દર વરસે દોઢ હજાર રૂપિયાની એક મકાલરશીપ કાઢાડી છે.

ખાંડ ઉપરથી સાકર બનાવવાનું એક કારખાનું અમદાવાદમાં નીકળવાની ગોઠવણ થઈ ચૂકી છે. આ કામ કરવા સાર એક સારા ગ્રહસ્થોએ મળી કંપની ઉભી કરી છે, અને તેનું નામ રયુગરેન્ડી મેન્યુ ફેક્ટરીંગ કંપની રાખ્યું છે એની કુલ યંત્રણ ૨૦૦૦૦ રૂપિયાની તથા દરેક શેર ૩૧૦૦)મો રાખ્યો છે.

ભાવનગરની શામળદાસ કૉલેજના પ્રિન્સિપાલ દાખલ આક્ષર ફંડની કીનકોનન કૉલેજવાળા પ્રોફેસર યુનીઅન, એમ. એ. ની નિમંત્રક થઈ છે. આ પ્રોફેસર વળી લંડનની યુનીવર્સિટી કૉલેજમાં સંસ્કૃત ભાષાનો શિક્ષા ગુરૂ હતો.

ઈંગ્લેન્ડ વાલનટીઅરો—છેલા દિસાબ મુજબ ઇંગ્લાંડ ખાતે સઘળા મળીને ૨૧૪૦૦૦ વાલનટીઅરોની મોટી ફેલ છે, ને સંખ્યામાં ૫૦૦૦ છેલા સાલમાં વધ્યા છે. આ સઘળામાંનાં ૨૦૮૦૦૦ કામ બજાવી શકે એવા છે.

તોપખાતામાં ૩૪૫૦૦ વાલનટીઅરો છે, ઇંગ્લેન્ડ વાલનટીઅરો ૯૪૮૦ છે, અને ૧૬૫૦૦૦ પેદલ ફેલમાં છે.

કેવો ઉદ્યોગ—સ્વિટ્ઝર્લેન્ડમાં હરસાલ ૧૬૦૦૦૦૦ ઘડીઆળ બને છે, અને તેને બનાવવામાં લગભગ ૪૦૦૦૦ માણસો કામ લાગેલા છે.

મનીઆર્ડર સને ૧૮૮૪ ની સાલમાં હિંદુસ્થાનમાં ૭૪૧ લાખ રૂપિયાના યથા હતા, જેનું તવલાખ રૂપિયા કમિશન ઉત્પન્ન થયું છે.

રસાયણના પ્રયોગવટે ખાતર બનાવવા ઉભી થનારી દોળી—યુનાની આર્ટ કૉલેજના પ્રોફેસર મેન્યુઅલ ફ્રેકે રસાયણના પ્રયોગથી ખાતર બનાવવાની શોધ કરી છે, તેને માટે પુના ખાતે એક દોળી ઉભી કરવાની હીતચાલ થાય છે.

એક નામીયા હિંદી ઉદ્યોગને ખીજવવાની વીલાવત ખાતે કોશ્ય.

યાંયે, અને તે માટે ત્યાં એક કંપની ઉભી થઈ છે. આ ઉદ્યોગ ચાલ, ફરથ, ચાંદી વીગેરે બનવાવાને લંગતો છે. એ ઉદ્યોગ દિનપરદિન પડી બાગનો જાય છે પણ હવે તેને પાછો ટેકવવા અને ખીજવવાની આ તંત્ર-વીજ થઈ છે, તે એવી રીતે કે પંચતમ અને કેમગીરમાં લાહોર, અમૃતસર અને પઠાણકોટ ખાતે દારખાનાઓ સ્થાપીને ત્યાં આ ઉદ્યોગ ચાલુ કર્યો. કહેણ કે આ જાણ્યોનો વિજ્ઞાત ખાતે એટલો બધો ખપ છે કે મેગરસ એપવની કું. એ આગળથીજ નવી કંપનીને (૩૨૦) લાંગની કી-મતનો ગાજ ખરીદવાની વરદી આપી છે. એક બીજી પહેલી ચાલુ જ્યો દર સાત ખરીદ કરવાની કબુલત આપે છે. એવી ગણતરી થઈ છે કે ઉ-પનાં છ કારખાનાં ચાલુ થયા પછી દરસાત ૧૩૦૦૦૦ સમચોરસ વાર નેટલા ફરથો તૈયાર થશે, અને દરવારે ૩૧૦ ની કીમત ગણતાં તેર (૧૩) તાખનો માલ ઉતરશે તો સંઘળો ખરચ ખાદ જતાં રૂપિયા ૩૨૦૦૦૦ નો નફો રહેશે, જેમાંથી એકરે ૩૦ રૂકાની લાગીદારીને વહેંચણી મળશે. પંચ-બમાં ચરકારી જેલોમાં ફરથો બનાવવામાં આવે છે, અને તેથી તે તરફના રમી ધંધાદારીઓના ઉદ્યોગમાં મોટી ખમ્મલ થવાની ફરીવાદ લાંબા વખતની છે, પણ કહે છે કે કોઈપણ કંપની ઉભી થઈને દારખાનાં કાઢે તો હિંદી સરકારે જેલમાં બનવા ફરજોનો અટકાવ કરવાની મરજી દેખાડી છે. ઉપની નવી કંપનીનું નામ "પંચતમ એડકેમ્બીર કારપેટ કું" છે, જેની થાપણ (૨૫૦) ને હીમાચ ૧૦ લાખની છે.

કુટોને મનગમતા રંગ આપવા.—હવે અને ઉદ્યોગનાં ફળ સદા મીમાં લેવાય છે. એક માણસને એકજ જાતના રંગ ઉપર ખાર હોતો નથી, અને એક દુકાની ખુશખોઈ છતાં તેના રંગને લીધે એક દુલ માણસની ના પસંદગી મળતી છે. "રંગમો" એ નામનું એક પત્ર એવી વાત જાહેર કરે છે કે અગર જો ફલેનો કુટોમાં આપણને જે રંગનો દુલો મમતાં હોય તે રંગ માટીમાં પૂરીયું તો તેજ રંગનાં દુલો ગાજ થશે, અને ફલેની પાંદ-ડીઓ કાંપીને તેમને તેજ રંગનાં પાણીમાં આળી રાખીયું તો તેથી પણ તેઓ આ નવો રંગ પકડી પણ આ વાત જાણવાનિય છે કે જેમ માણસને ચોક્કસ રંગો ઉપર લાગ હોય છે તેમ ફલેને તેમના પસંદ પડતા રંગનાં વાસણ હોય છે, એટલા માટે તેઓને આજુમમતા રંગનો પોચાક આ-

પવાની માણસની ઇચ્છા હોય પણ દુલની મરુ તે રંગમાં ખીરાજવાની નહિ હોય તો તે રંગ ને જુદા જુદા રંગોનો બનજો હોય તે જુદા જુદા રંગોનો લેવાસ લેવાનું તે દુલ પસંદ કરેછે ! શું આ એક કુદરતની કરામત નથી ? અને તે વિદ્યાએ ખુલી પાડી આપી છે. દાખલા તરીકે જ્યોત્સ્ને રંગ દુલના માટીમાં ઘૂંચે હોય તો એ રંગ લેવાને નાપડેછે, પણ એ રંગ ને બેરંગો—બલુ અને રાતો—નો બન્યોછે તે બંને રંગો તે દુલની પાંદડી-ઓમાં દેખાય દેછે. પણ આમ દરેક મિશ્ર રંગના સંબંધમાં બનવું નથી.

કુશ્મનોનો સંહાર કરવાનું નવું યંત્ર—આજે સુધી 'ટાર્પીડો' નામનાં ખાતે ખરાખીનાં યંત્રોનો ઉપયોગ માત્ર દરીયામાંજ થતો હતો, પણ હવે શત્રુનાં ખારકસોનો નાશ કરવાના પાપી લોભ ઉપરથી તેમના લશ્કરનો સંહાર કરવાના વધારે ગુનાહ બરેલાં કામ ઉપર નજર ગાઇછે અને આસ્ત્રીયન હુઝર રોજમીટ વાળા હેર ધાન લખાવીજ નામ એક આંકીસરે નવી જાતના ટાર્પીડો બનાવ્યાછે કે જેમને ઘસી આવતા કુશ્મનનાં લશ્કરના માર્ગે વચે જમીનમાં નાનો ખાડો ખોદીને છુપાવી અને જરૂરની વખતે વી. જળીની મારફતે સળગાવ્યાથો, કહેછે કે, તેઓ ભારી પ્રાણુધાત કરવાને ચક્રતીવાન થઈ શકેછે.

= ❦ ❦ ❦ ❦ ❦ =

નિશાળોનાં ઇનામ પત્રક.

ગોહીલવાડ.

(પાછલ પાને ૧૮ થી.)

હાડીઆદ, વળાના કુમારશ્રી અખેરાજજી તથા ગામલોકો તરફથી રૂ૧૥ મીઠાઈ રૂ૦૥ ચોપડીયો કુલ રૂ૨) વડીધ. ગામલોકો તથા પ્રેસીડેન્ટ કાગુ બાઈ તથા શેઠ ગોરધન રૂ૦૥૥ લાલી. વલીઆ લવજી પ્રાગજી રૂ૧) મીઠાઈ અને કન્યાશાળામાં કારભારી સહિબ માણેકલાલ લાધાબાઈ રૂ૧-૧-૦ આખર, મહેરમાન બામદસો તરફથી રૂ૧૬) રમાજ રૂ૨) મીઠાઈ કુલ રૂ૨૦) ચમારડી. ગામલોકો તરફથી રૂ૦-૧૦-૦ લણી. ઠકર રતનશી નાનજી રૂ૦૥૥ મારકર-રસનાળ. તાલુકદાર બામકરરાવ વીઠલ રૂ૧) ચોપડીયો રૂ૧) મીઠાઈ—બૂમત્રી. રા. લલુ ચંધવી રૂ૧) કોળીપાદ. બાવા ગોવિંદદાસ ગરીબદાસ રૂ૧૥૥ તત્તગાજરડા. શંહિરના શા. અમૃતલાલ છગમલાલ રૂ૧૥

વીજપટ્ટી. સર ત્યાયાધીશ સાહેબ વિદ્યારામ રૂ૦-૧-૦ ધાંધારી. પોલીસસ્થાન
રહેમાન આમેદ રૂ૦ શાકર—મથરા. મહેતાજી ગૌરીશંકર ગોવિંદરામ
રૂ૦-૬-૦ કેરી—કારીઆણી. પટેલ કન્યાણુ રણછોડ રૂ૦૧ અરજણુર છ-
છોડ રૂ૦-૧-૦ રમનાથ જોષી રૂ૦-૬-૦ તારાચંદ રતનચી રૂ૦ કુલ રૂ૧૧
શાકર—ઉમરાણ. દરબારચી તરફથી રૂ૦૧ પાણી પાવા સાહ ઠસા ફોજ-
દાર. પ્રણયશંકર લક્ષ્મીદાસ રૂ૧) કેરી—લાહી. કારબારી શા. માલિકલામ
લાધાભાઈ રૂ૦૧ કેરી અને કન્યાશાળામાં રૂ૧) સાકર—અમારડી (ખાખરા)
કુંડાકર વીડા કસબા રૂ૧) સાકર—ભાવનગર નં. ૧ રા. દુરગાશંકર મયા-
શંકર રૂ૧૧ મીઠાઈ અને નં. ૩ જામાં સુધાર ડાહ્યા ગીલા રૂ૧) સાકર—
બેશરીઆ—૧૧. નારણ હીરા રૂ૦-૫-૧ કોઠીઆદ. પટેલ નામજી
નધુ રૂ૦ ૧૨-૦ મહુવા કન્યાશાળા શિદ મનજીભાઈ નધુભાઈ
રૂ૧-૧૪-૦ ગરબાવળી નં. ૧૫ ત્રાપજ કન્યાશાળા. દરબારચી તર-
ફથી રૂ૧૫ મુંદડીપો. યાણુદાર સુખતરાએ રૂ૧) ગામલોશિએ રૂ૧) મ્લટો
રૂ૦૧૧ સાકર—પીઠપટ્ટી—ફૂંડતા યાણુદાર સાહેબ દયારામભાઈ રૂ૧-૫-૦
મીઠાઈ—પાયેરા. વહીવટદાર સા. બાઈચંદ ગામજી રૂ૦૧ સાકરના—
ધાંધળી—પરેલ ત્રાપા રામા રૂ૧) સાકર—ઉમરડ. જાની જૂઠા ઈશ્વર રૂ૦૧
જાંઝમેર. ઉમડી ફોજદાર જાંપલભાઈ રૂ૦૧ સાકર લાહીદડ—પટેલ અમ-
રચી નેરામ રૂ૦) અજકડ. બારા વીડલ ડુંગર રૂ૦૧ સાકર—ભીમડાદ. શા.
મેચર નાનજી તથા ભૂરા દેવવજી રૂ૦૧૧ સાકર—આંખા. પટેલ મેઘજી
ખનાએ પોતાના જોકરોને નિયાજે નેરાડી રૂ૦-૧૧-૦ સાકર—પાંચતલા-
વડી. કાણુકીયા સવબજ દેવચી રૂ૦૧ પાલીતાણા. છવાભાઈ પીતાંબર
તથા પોરા અમીચંદ જમરાજ રૂ૧૦) ઉનાળામાં પાણી પાવા સાહ—લાહી.
મહેતાજી રૂ૦૧ જાણજી રૂ૦) મીઠાઈ અને કન્યાશાળામાં કારબારી શા.
માલિકલામ લાધાભાઈ રૂ૧) મીઠાઈ. રવાના ના. ૨૨-૧-૮૪ ગ્રુ૦ મહુવા.

(છેલ્લું ચહી.) ફીરપાશંકર હમીરચંદ.

રૂ. એ. ઈ. પ્રાં. ગોહીતવાડ.

ભરૂચ વિભાગ.

(પાઠજી પાને ૭૧ થી.)

ભરૂચ નં. ૩ મ્લોફના મ્લોરેના પૂત છતરંગજી બારતસંગજી રૂ૧૧
મુકતિય કન્યાશાળા. પોલીસપટેલ. વ્યાખસંગ નાનસંગ રૂ૨) માટીએ

દાહીમતસંગજી લક્ષ્મીમાયા ૩૧) લક્ષ્મી નં. ૩૨. હરગોવિંદ હીરાચંદ ૩૧૨)
 ૨૧. એદલજી એદાગખસ મોદી ૩૧) ૨૧. અનોપરામ જગન્નાથ ૩૧) ૨૧.
 ૨૧. છોટાલાલ પરબુરામ ૩૧) ૨૧. હાકોરદાસ તુળસીદાસ ૩૧) ૨૧. હરીભાઈ
 પ્રાણજીવન ૩૧) ૨૧. જમીનરામ મૂળચંદ ૩૧) ૨૧. ગોરધન લાલભાઈ
 ૩૧) કુલ ૩૧૬) ધમણુદ પટેલ નરોત્તમદાસ પુરુષોત્તમદાસ પ્રભુ મેડાવી.
 રવાના ૨૩-૩-૪૮.

(છંદ્રેજી સહી.) ગણપતરામ ગૌરીશંકર શાસ્ત્રી.
 ટ. એ. ઈ. બહુમિલાગ.

આલાવાડ પ્રાંત.

વ. નં. ૪૬.

ધ્રાંગઢા. મહારાજશ્રી માનસીંહજીએ ૩૫) મીઠાઈ તથા વૈદ અંબાશં.
 કરે ૩૪) ના દાળીયા તથા લાડવા કુલ ૩૬) જોસદા. માલવણના કામદાર
 રંજ્યા આતમારામે કોપરાં તથા સાકરે ૩૦-૫-૬ જોથડા. રૂકૂલ કમિટિના
 મેમ્બરોએ ૩૧) મીઠાઈ વહેંચી—હળવદ મુખ્ય. નિયાળનું નવું મકાન થતાં
 ગ્રેકરાએને ખેસાડ્યા તે વખતે ગામલોકો તરફથી ૩૩૧ સાકર વહેંચી—
 સાંકનેર—મહારાજશ્રી અમરસિંહજીના સાલગીરીને દીવસે ૩૧૫) મીઠાઈ
 ૧૫) નકશો સીતરવાને સામાન કુલ ૩૨૭) ખોદ. રૂકોડર મોહન કમરશીએ
 ૭ આનાના કાગળ તા. ૩૨) ૨૧. ૨૧. બજીભાઈ નયુરામે તથા ૩૩) ગામના
 પટેલીઆઓએ તથા ૩૨) ગામના શાહુકારોએ મળી કુલ ૨૭) ની મીઠાઈ.
 ત્રીલાપુર. પટેલ કહાનજી લાલજીએ ૩૦૧ મીઠાઈ વહેંચી—વાણા. ગામના તા.
 કુકદારોએ ૩૧) મીઠાઈ—ચુડા. ગાંધી હસ્તીચંદ મોતાને ત્યાં દીકરાનો જન્મ
 પવાયી ૩૩) સાકર તથા ગોળ. તેગને ગોસળીઆ રાજપોરને ત્યાં દીકરાનો
 જન્મ પવાયી ૩૧૧ ની દ્રાક્ષ—અખીણા. ગામલોકો તરફથી ૩૦૧ મીઠાઈ.
 ઝીંજુવાડા. હાકોર ભાવસંગજી દાદાજીએ ૩૦) મીઠાઈ વહેંચી—સુરેલ. મ-
 હેરબાગ કામદાર સાહેબે ૩૦૧ મીઠાઈ વહેંચી—વણોદ મહેરબાન દરબાર
 સાહેબે ૩૪) મીઠાઈ વહેંચી—ટીકેર. આજમ થાણુદાર સાહેબે છોકરાએને
 જમાડ્યા તથા એક ચાલતું ધડાંબાળ આપ્યું—ધ્રાંગઢા. સોલ્ટ કમીશનર
 સાહેબે ૩૨૧ ની મીઠાઈ—દેવચરાદી. વઢવાણના રહીય કરીઆણાના મહે-
 તાજી રાવજી નાગજી મોનજી બીજીવાર પરણવાયી ૩૧૧ મીઠાઈ—ચંચા.

સીઆ. મુકુલ કમિટીના મેમ્બરોએ ૩૧) અલ્ગુર વહેચ્યું—મહિદા. વાંકા-
નેરના આજમ ન્યાયાધીશ સાહેબે ૩૨) મીઠાઈ વહેચી—લોખંડી કન્યાશાળા.
મેહરેબાન કાઠીયાવાડના ચાંદીદોશાન એજન્ટ સાહેબ તેમના મઠમ સાહેબની
સાથે પધારી ખરીદા સેતાં મેહરેબાન ઠાકોર સાહેબે ૩૪૧-૧૩-૦ હુમડાં
૩૨૬) સ્ત્રી મોજની ઓપડીયો તથા ૩૩) મીઠાઈ ફુલ ૩૮૫-૧૩-૦—પચ્છમ.
આજમ બલોલ ટપા ફોજદાર સાહેબે તથા મુકુલ કમિટીના મેમ્બરોએ
મળી ૩૪) ની ઓપડી ૩૫) ની આકર ૩૬) મહેતાજીને પાઘડીના ૩૭)
અસ્ટ્રોલોજીને પાઘડીનો ફુલ ૩૮)—બલોલ. આજમ ટપા ફોજદાર સાહેબે
૩૯) મીઠાઈ વહેચી—દેવપુરા. દલાલ દીરસદુરા જોબાઈએ પોતાના બાણિ-
જને નિશાળે બેસાડી ૪૦) આકર વહેચી—સામરા. શ્રી બેરાબાઈ અમર-
ચીએ તથા શ્રી ગોકળબાઈએ પોતાના દીકરાને નિશાળે બેસાડી ૪૧) ની
મીઠાઈ વહેચી—સરા. અવાસ રામજી નારણે પોતાનો બસ શીળીમાંથી
સાળે યવાથી ૪૨) મીઠાઈ—મુળી. મેહરેબાન ઠાકોર સાહેબે પોતાના દી-
કરાને મોતેડરાવને પગે લગાડી ૪૩) મીઠાઈ—તીથવા. મહેતાજી હરગોવિંદ
૪૪) ની આકર વહેચી—ઝીઝવાડ. મેહરેબાન ગ્રાંથાવાડના આમીરજી
પેલીદોશાન એજન્ટ સા. બા. પધારવાથી ૪૪૩-૬-૦ કપડાં તથા ફેદા.
અને તાલુકદારી તરફથી ૪૫) નાં પત્રામાં ફુલ ૪૪૬-૬-૦ નું ઇનામ
રવાના તા. ૧૪-૪-૮૪

(છેત્ર સહી.) કુળસાલ ગોવિંદલાલ.

૩. એ. ઈ. પ્રા. ગ્રાંથાવાડ.

મહીકાંઠા.

(પાછળ પત્ર ૭૨ થી.)

પડોદરા. બાવીસ યાજ્ઞદારની ઓરેજીવી નાનાલાલ બાગીલાલ પરી-
શા કરે ઈનામ વહેચ્યું ૩૦-૬-૦ મહીસા. બાવીસ દક્ષિણ વિભાગના
ચેરસીસ હરપેકટર સામળદાસ વિખનાય તરફથી ૩૧) બાસ દમોદર મો-
રજી તરફથી ૩૨) કપડપુર. બાવીસ દક્ષિણ વિભાગના પોલીસ ઈન્સ્પે-
ક્ટર સાહેબ તરફથી ૩૩) ચોરડા. બાવીસ દક્ષિણ વિભાગના ઈન્સ્પેક્ટર
સાહેબે ૩૪) તથા હરીતાઈ ખુવાલ તરફથી ૩૫) રા. જુલાબાઈ ખુશાલદાસ
તરફથી ૩૬) રા. પૂનલાલ મોરેરજી તરફથી ૩૭) તરફથી ગોકળદાસ કીચા-

રદાસ તરફથી ૩૦ માણસાં મહેરમાન દરબારથી રામસંગજી સાહે
 તરફથી ૩૨૦) ચોપડીયો ૩૧૦ મીઠાઈ તથા મહેતાજીને તથા શિક્ષકોને ૩૧
 કુલ ૩૪૧) મહેરમાન મહિકાંઠાના પોલીઠીકાલ એન્ટ સાહેબ તરફ
 ૩૦-૧૦-૦ ચોપડીયો બાઈથી ચુલામજીના તરફથી ૩૦૦ મીઠાઈ રા. ૩
 કબદાસ પીતાંબરદાસે પોતાના છોકરાને નિશાળે મુકી ૩૨) મીઠાઈ. મહે
 જી રેવાચંકરે હરીચંકરે પોતાના છોકરાની લગતની ખુસાલીમાં ૩૨) મીઠા
 બાયાત પ્રતાપસંગજી તરફથી ૩૪) મીઠાઈ—પેથાપુર. પરીખ માણેકચં
 ગોવંદનાથ તરફથી ૩૧૫ મીઠાઈ. પરીખ, ડાહ્યાબાઈ લલુભાઈ તરફ
 ૩૧ મીઠાઈ—ઈલોલ. ઠાકોર વખતસંગજી દીપસંગજી તરફથી ગાદીએ ૦
 ઠાની ખુસાલીમાં ૩૧૧) ચોપડીયો ૩૫૦ મીઠાઈ. ૩૧૪) મહેતાજી અરિ
 રંજીને કુલ ૩૨૦૦ અહમદનગર કાંગાખાતાના સાહેબે ૩૧) મીઠાઈ સાદર
 મહીકાંઠાના પોલીઠીકાલ એન્ટ સાહેબ તરફથી ૩૨) મીઠાઈ—સતલાસણ
 ગઢવાડા થાણુદાર ગીરધરલાલ અમરતલાલ ૩૧-૧૦-૬ મીઠાઈ કલા
 શીવલાલ ભવાનીએ પોતાના છોકરાને નિશાળે મેસાડી ૩૦૦ મીઠાઈ-
 જોડાણા, શ્રીમંત સંકરાચાર્ય અનીરૂપ ઓ. મે. તરફથી ૩૦૦ મીઠા
 મેતા ખુસાલ દુલભરામ તથા મેતા. અંબાલાલ ગણપતરામ તરફ
 ૩૧) મીઠાઈ. પરીખ અમયાનાઈ ઉકાબાઈ તરફથી ૩૦૦ રથા
 શિવલાલ જ્ઞેહરામ તથા જેમચંદ અમુલેખ તથા મજમુદાર કેર
 વલાલ રત્નમુખરામ તરફથી ૩૧) સોની રામચંદ્ર હકમચંદ તરફ
 તથા સોની કુપેર અંબારામ તરફથી ૩૦૦ મીઠાઈ—મોહનપુર. કામદા
 સામળદાસ વિંધનાથ તરફથી ૩૧) મીઠાઈ જમીદાર સાહેબ કંડણાચંદ્ર
 હીમતરામ તરફથી ૩૧) મીઠાઈ પોતદાર જ્ઞેહ ચુલામચંદ તરફથી ૩૨) ચ
 પડીયો—રણાસણ, દયાલીઆના ઠાકોર કીચારચંદ્રજી તરફથી ૩૧) મીઠાઈ
 તા. વડાગામ. મહેરમાન ઉંજીઅરખાતાના કેખાએ સાહેબ તથા તેમ
 ખુટલેર તરફથી ૩૩-૧૦-૩ ચોપડીયો ૩૦૦ મીઠાઈ તા. સુદાસણ. દોસ
 તારાચંદ પીતાંબર તરફથી ૩૩) મીઠાઈ ગઢવાડા થાણુદાર ગીરધરલાલ અ
 મરતલાલ તરફથી ૩૧) મીઠાઈ ઠાકોરથી પરચતચંદ્રજી મોખતચંદ્રજી ત
 રફથી ૩૧) મીઠાઈ—સરદોઈ. મોહનપુર તાણુકાના પોલીસ ફાજદાર ગુર
 મીઆં કાસમઅલી તરફથી ૩૦૦ મીઠાઈ. રૂકૂલ કમિટીના સેક્રટરી હીમ

સીંગણ મોહાબતસીંગણમે પોતાના વરસકોને દીવસે રૂના મીઠાઈ—
બાકરોલ, રેવરજીલાના ફાજદાર નુરમીઆં કાસરઅલી તર્ફથી રૂના મીઠાઈ
મોહનપુર જમીદાર. કચ્છાચંકર હીમતરામ તર્ફથી રૂના મીઠાઈ—વખતા-
પુર. બાંબી ખેચર બગા તર્ફથી રૂના મીઠાઈ—અરપોદરા. રેવરજીલાના
ફાજદાર હરિલાલ નથુરામ તર્ફથી રૂના મીઠાઈ તા. માલપુર. રાવજ
દીપસીંગણમે છોકરા તથા છોકરીઓને રૂ. ૧૨-૬ ચોપડીયો રૂ. ૫) મહેતાજી
આસિમજીને—રૂ. ૫૦. યા. મુલાખચંદ પ્રતાપ તર્ફથી રૂના મીઠાઈ કાકોર
માનસીંગજી પ્રતાપસીંગજી તર્ફથી રૂ. ૩૦ મીઠાઈ—સંસ્થાન ઈડર. બી. મ.
હારાંન ધીરાજથી કેસરીસીંગજી સાહેબ તર્ફથી રૂ. ૬-૧૮-૦ ચોપડીયો રૂ. ૧૮)
મીઠાઈ રૂ. ૨૦) મહેતાજી આસિમજીને પાઘડીના. માજી કારખારી રાવજ
કૃષ્ણજી તર્ફથી રૂ. ૨) મીઠાઈ ઘોડાંદરના કામદાર બાળકૃષ્ણ વજ્રચંકર તર-
ફથી રૂ. ૧) મીઠાઈ દીવાન સાહેબ હરીદાસ પીહારીદાસ રૂ. ૩૦ ચોપડીયો રૂ. ૩૦
મીઠાઈ—મોહાબતના કાકોર મોખતસીંગજી તર્ફથી રૂ. ૧) ચોપડીયો મીડીકલ
ઓફીસર મોતીલાલ કુચજીએ રૂ. ૩) મીઠાઈ ગોસાઈ ચંકરજી હેમગરજીએ
રૂ. ૩) મીઠાઈ—વડાલી. ઈડરના ગોસાઈ મોહનગરજીના મુનમ વર્ધમાનદાસ
ખેચરદાસે રૂ. ૩-૩-૩ ચોપડીયો મહેરબાન ઈડર સંસ્થાનના દીવાન સાહેબ
નાયાબાઈ દયાજીભાઈ તર્ફથી રૂ. ૧) મીઠાઈ—ઓડાસણા. ઈડર સંસ્થાન-
ના દીવાન નાયાબાઈ દયાજીભાઈએ રૂ. ૧) મીઠાઈ—દેસોતર. વડર પટાના
આકરીંગ ફાજદાર ગણપતરામ ગીરજનચંકર રૂ. ૧૦ મીઠાઈ—બીલોરા.
નાયાબાઈ દયાજીભાઈ ઈડર સંસ્થાનના દીવાન સાહેબ તર્ફથી રૂ. ૨) મીઠાઈ
યાણદાર જલ્લુભાઈ બજાવજીએ રૂ. ૧) મીઠાઈ—દીરોઈ—મુંબાઈના ચેઠ
પ્રાણજીવન પ્રમુદાસે રૂ. ૧) મીઠાઈ કાકોરી દીપસીંગજી દોલતસીંગજી તર્ફથી
રૂ. ૨) મીઠાઈ રૂ. ૩૦ મહેતાજી તથા આસિમજીને ઈડરના ગોસાઈ મોહનગરજી
ના મુનમ વર્ધમાનદાસ તર્ફથી રૂ. ૧) ચોપડીયો રૂ. ૧૦ મીઠાઈ—પોસીના. મા-
હાલકરી જગનલાલ હરીલાલએ રૂ. ૧૦ મીઠાઈ ગોકાદાર મોતીલાલ સાં-
ખચંદ રૂ. ૧૦ મીઠાઈ ધનામ કારકુન છોટાલાલ રણજોડલાલ રૂ. ૧૦ મીઠાઈ
જમાદાર મુનદલાલ લીંબાખાં રૂ. ૧૦ મીઠાઈ કાકોરના કારકા. નાદારસીંગજી
તર્ફથી રૂ. ૧૦ મીઠાઈ રોપડાના મહેતા જોડા અમચંદ રૂ. ૧૦ મીઠાઈ કાકોર
ઉરસીંગજી તર્ફથી રૂ. ૧૦ મીઠાઈ મેંબર બીંબા મૂળચંદ તર્ફથી રૂ. ૧) મી-

ગુજરાતશાળાપત્ર.

GUJARAT SCHOOL-PAPER

MAY 1885.

પ્રસ્તુતક ૨૪ મું.

વર્ષ ૧૮૮૫.

અંક ૫ મો.

મેંતાણ બહુ મોટું ગુજ નામ તેમ છે દામ;-

૧૨ ખંતે મેંન કોનની ખરી જેતી ધરી દામ

અનુક્રમણિકા

પૃષ્ઠ

CONTENTS

ઇંગ્લેન્ડ લોકનો ઇતિહાસ.....૯૭	A short History of the English Nation ... 97
મુંબઈ ઇલાકામાં રેલ્વે કેળવણીની	History of Education in the
શરૂઆત, અને તેની તત્વારીય. ૧૦૨	Bombay Presidency ... 102
"કાલિ રીડી કાલ".....૧૦૮	"Life is a Span" ... 108
રશિયાનું બળ.....૧૧૦	The power of Russia... 110
બાવનગરના નામદાર મહારાજ સા.	Festivities in the schools at
દેખના જન્મ દિવસે ધપેલા ઉત્સવ ૧૧૨	Bhavnagar ... 112
ચારસીંગલ.....૧૧૩	Pickings from the Press ... 113
નિશાળોનાં ધનામપત્રક.....૧૧૪	Lists of Prizes distributed in Schools ... 114

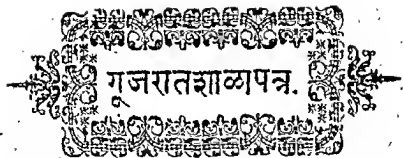

(દેખવણી ખાતાના હુકમથી)

અમદાવાદમાં

મામાની હવેલીમધે પુનાઈટ પ્રિન્ટિંગ અને જનરલ એજન્સી કંપની
"મિમિટોડ"ના પ્રેસમાં રાણીકલાલ ગંગારામ છાપી પ્રગટ કર્યું.

મૂલ્ય { ૩૧) વરસનો અગાઉથીજ. } દપાસ અર્થ
{ ૩૦) એક એક વર્ષના } વાળું.

પુસ્તક ૨૪ મું.

એ.

સન ૧૮૮૫.

અંક ૫ મો.

ઇંગ્લેજલોકનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ.

પ્રકરણ ૨૧ મું ચાર્લ્સ ૨ નો.

સાઈરાફુસ્સરી. એનું મૂળ નામ આઘતી કુપર હતું. એ જન્મથી ધણો ખુદિમાન, સ્વાર્થી, ને મહા જીતસાવાળો માણસ હતો. એ નાનો જોકરો હતો, તે વેળાજ એણે ક્યાંક કરી પોતાની ગ્રામીરમાંથી વાલીઓ ખાઈ જતા હતા તેમને તેમ કરતા રોક્યા હતા. પાઠશાળામાં પોતાના સાથીઓને ઉશ્કેરી ઉપલા વર્ગવાળાની સાથા એણે બેડ લાગ્યું હતું, અને તેઓ જે જીતમં ચલાવતા તે એકદમ બંધ પડાવ્યો હતો. અઠાર વર્ષના ઉમરમાંજ એ પેલી ટુંકી પાંદ્રામોટમાં દાખલ થયો હતો. પ્રજાવિગ્રહના આરંભમાં એ રાજાની પક્ષે હતો, પણ અગાઉથીજ એતી એ પાંદ્રામોટ તરફ જતો રહ્યો, કામચલાની ટોળીમાં બરાબો, અને પ્રજાસત્તાક રાજ્ય સ્થાપન થયું ત્યારે રાજા સબાનો એક મેંજર થયો. એ પક્ષમાંથી પણ વેળાસર એતીને છટો પડ્યો, અને મોંક સાથે મળી જઈ આર્શને પાછો આણવાની અટપટમાં એજ આગળ પડતો હતો. પુનઃસ્થાપના થઈ ત્યારે એને અમીરનો ખિતાબ આપી ચાર્લ્સ પોતાના મંત્રી મંડળમાં દાખલ કર્યો. એ જેમ ખુરિદાનોના પ્રબળને સમ સાધુ યદને ફરતો હતો, તેમ આ વિરથી રાજ્યના દરબારમાં એણે મહા ગિલ્દીપણું ધારણ કર્યું. હાગર જવાની અને રમત ગમતમાં એ સોપી આગળ પડ્યો, તે છતાં રાજ્યના કામકામમાં એના જેવી હેશીયારી અને ટરતી તો કોઈનાજ હતી નહિ. તેની સાથે એ જાંચાઓ હતો નહિ એવાન

આ સમિતી બીજી બેધાની વર્તણૂક જોતાં ઘણી વખાણવા લાયક છે.

એ ધર્મમતમાં માત્ર એકધરવાદી (Deist) હતો, એટલે ધર્મર છે એ સિવાય બીજી કંઈપણ ધર્મમાં માનતો નહિ. તે છતાં એ પ્રેરિયટ-રિયન પક્ષનો અગ્રણી હતો. તેમની ઉપર ધર્મનો જીવન આ રાજ્યમાં થવા માંડ્યો ત્યારે મંત્રી મંડળમાં તથા પાર્લામેન્ટમાં તેમની તરફનું યોગ્યતા એજ હતો, અને એણે કલારેન્ડન સાથે હાડવેર બાંધ્યું હતું, તેનું પણ મુખ્ય કારણ એજ હતું. કલારેન્ડન સાથે પાર્લામેન્ટ ઉઘાડણી કરી તેને તોડી પાડ્યો, તેમાં ઘણું કારરવાન-આ લાર્ડ શાફ્ટસ્બરીનું જ હતું. હવેથી રાજ્ય આગળ એનું ચલણ થયું, અને તેણે એને શાફ્ટસ્બરીનો ખિતાબ આપ્યો. એ સાર્ડ શાફ્ટસ્બરીની માગણી ઉપરથીજ હાલાંડ સાથે લગાઈ ચલાવવા પહેલાં ધર્મ છૂટનું રાજ્ય એ જાહેરનાયું કાઢ્યું હતું. ધણુંકરીને આ સમજ એને ડોવરના ખાનગી તહેનામાની વિગતો માન્ય થઈ. એણે જોયું કે આતો રાજ્ય એ આપણને ઠગ્યાજ, અને તેના સાથે એણે પોતાની તમામ કોર મરડી નાંખી. ધર્મ છૂટના જાહેરનામા સામે એજ પાર્લામેન્ટમાં સૌથી વધારે બોલ્યો, અને કેસોડીના કાવદાને પ્રુટી આપનાર એના જેવા કોઈ પણ બીજો હતો નહિ. હવેથી પાર્લામેન્ટ ને ને વાતમાં સામી થઈ, તેમાં ઉશ્કેરણી કરનારો શાફ્ટસ્બરીજ છે એમ રાજ્યને સાફ સમજાવવા લાગ્યું. તથા એણે એને કંઈકે હવે તું તારું પ્રધાનપદ છોડી દે. "અરે! એમાં શું! મારે મન તો એ માત્ર જોઈ કાહાડીને તરવાર બાંધવા બરાબર છે." એમ જોલી તે કમર બીડી પાર્લામેન્ટમાં રાજ્યની સામે પ્રુટ્યો.

હવેથીજ રાજ્યજન વચ્ચે ઇંગ્લાંડમાં ખરેખરો ધર્મરોજ મચ્યો. પહેલાં ચાર્લ્સની વખતના જેવાંજ આ ધર્મરોજ ધણુંકરીને બંધકરે હતો. તે પછા જેમ પાર્લામેન્ટને દોરવનાર પીમ હામ્પડન વગેરે હતા, તેમ આ સમયે શાફ્ટસ્બરી હતો. એ બેચક તેમના જેવા બહોં કે નિર્મળ દેશબંધ નહોતોજ, એ ને ધરતો તે બહુધા અધિકારલોભથીજ, તોપણ એની રાજ્યદષ્ટિ દીર્ઘ ને ડહાપણ બેરહી હતી. જેમ કાપોલિક માર્ગનો તથા હડહડતો ધર્મરી હકનો

• પ્રધાનો ઇંગ્લાંડમાં જોઈ પહેરે છે, અને આ સમયે સાધારણ ગ્રાહ્યો બધા તરવાર બાંધીને કરતા હતા.

હિમાવતી હોવાથી એ છાંડાંડના આદી ઉપર આવે લાભ નથી. એમ એનો સિદ્ધાંત હતો, અને પરિણામ ઇતિહાસમાં તેજ સિદ્ધ થઈ ચૂક્યું છે.

રાજા સામે શાકુટસ્મરોએ હવે પાંછી ને પાંદાંમેટ દારાં વગુડ મં આપ્યું તે બંધાનો ઉદ્દેશ એજ હતો, અંગેર ને પાંદાંમેટ તથા લોકને પોતાના ભરૂં એમનાં એણે ને ઉપાયો વાપર્યા તે આંધ્રિનાં નવાંજ હજમર બરેલાં હતા.

આ પાંદાંમેટ કાચેજિવર, એપિરકોપેલ, અને વળી રાજની લાંચ આનારી હોવાથી, તે પ્રેક્ષિયેરિવન પક્ષના અંગ્રણીનું કંહું માંની રાજની સામા થાય એમ કરવું એ કામ કાંઈ સહેલ નહોતું, ફક્ત પેપિસ્થને નામે તેઓ તથા આ સંમિના તમામ ઇગ્રેજે ગાંડા થઈ. બંધ એમ હતું; અને તથા તે બાબતનો બા એતરફ દેશાવવામાં એણે કાંઈ બાકી રાખ્યું નહિ, એ આંદુસ નવાં તકીડીને ઉઠાં કર્યા તો નહિ ગયેલો, પણ તેમને પાંદાંમેટના મારૂંતે પુસ્કળ ઉત્તેજન અપાવ્યું અને તેઓ અરૂં કહે છે-કે ખોટું તેના જરા પણ પરવાહ રાખી નહિ. એ જાણ તકીડોથી જિએરા પણ નિરપ રાખી માણસોના જિવ ગયા, પણ તથા એ ધરાયો નહિ, અને લોકબીતિ કેમ વધે તેવીજ તજવીજે એ કર્યા ગયો.

પણ લોકો પર્વતે ધરાયા, અને તેમને ને રોમિય કાંવનાં એ નામનું હડખાંયું લાંચ્યું હતું તે સ્વાભાવિક રીતેજ આંધું થવા લાગ્યું. પણ એટલીમાં રાજના નવા પ્રધાન ડાન્બાએ લુઈ ઉપર લખેલો એક કાગળે પાંદાંમેટ પક્ષના હાથમાં આવવાથી, તેના ઉપર રાજ્યદ્રોહનું તોહમત મૂકી પાંછી આ લોકબીતિ જાગૃત કરવાનો શાકુટસ્મરને દૈવયોગે સારો લાગ મળ્યો.

ડાન્બી ઉપર રાજ્ય દ્રોહનો આરોપ પાંદાંમેટ ધધડાવીને મૂક્યો. પ્રાન્સ આતે ઇગ્રેજ એલંચા હતો તેને આ પ્રધાન સાથે અણખનાવ થવાથી રાજનાં આંધી પાંધું આવવું પડ્યું હતું. એણે પાંદાંમેટમાં ડાન્બીના હાંધનોજ લંખેલો કાગળ રંગુ કર્યો, તેમાં લુઈ પાસે પોતાના રાજને સાર નાણાં માગ્યાં હતાં. આટલા ઉપરથી તો અરેખરૂં કાંઈ સાબીત થાય નહિ, પણ લોકો અંગાઉથીજ બરેમાઇ રહ્યા હતા કે આપણો દેશ ધર્મ ડબોવના ના અટપટો લુઈ સાથે આબીજ રહ્યો, તેને આટલી સાબીતી બહુજ હતી.

લોકોમીતિ હતી તેથી પણ પાછી હવે આ કારણથી સોગણી વધી પડી.

આ કાગળ પકડાવાથી તો રાજ પણ બીધો. જિયારા ડાન્બીને તો એ કાગળ રાજના કલ્લાથીજ પોતાની મરજી ઉપરાંત લખવો પડ્યો હતો. મારે આર્ક્ષને દેશત લાગી કે જો આ કામની તપાસ બહુ ચાલી તો મેં દેશદરમીના જે જે કરારો લુપ્ત સાથે કર્યા છે તે બધા પકડાઈ જવાના. આ દેશતનો માર્ગ એ શાક્ટસ્પરીને ખાતરી બોલાવી નથી પડ્યો. એણે કહ્યું કે જો આ પાર્લામેંટને તમે વિસર્જન કરો, તો બીજી પાર્લામેંટમાં આ કામ માંડીવળાવવાનું હું મારે માથે લજાહું. આ પાર્લામેંટને કાંઠી મુકાવવામાં શાક્ટસ્પરીની મતલબ એ હતી કે આ ગમે એવી પણ કાયદાનિયમ હોવાથી છેવટે મુખી પોતાની જોડે રાજની સામા બાય બીડવામાં સામિત રહેશે નહિ એમ એ પાર્ટી જાણતો હતો. રાજ પણ સમજતો હતોજ કે બીજી પાર્લામેંટ પ્રજા પક્ષનીજ આવશે, પણ પોતાનું આ ભાષાનું નોકજો તે કરતાં બધુંએ ઠીક છે એમ સમજી એણે આ પાર્લામેંટને વિસર્જન કીધો. ઇ. સ. ૧૬૭૯.

બીજી પાર્લામેંટ એજ વર્ષના માર્ચ મહિનામાં મળી ત્યારે રાજએ શાક્ટસ્પરી સાથે બાંધી કરી હતી તે પ્રમાણે ડાન્બીને રજા આપી એના મુખી પણા હો એણે કહ્યું તે પ્રમાણેની કાઉન્સિલ સ્થાપી, જેમને હાલાંડ મોકલી દીધો, અને લશ્કરને રજા આપી. તોપણ લોકનો રોષ ઉતર્યો નહિ. શાક્ટસ્પરીનું ન સાંભળતાં નવી પાર્લામેંટે ડાન્બીનું કામ પાછું કાઢ્યું, અને તેને રાજએ મારી બધી, તોપણ તે ન ગણકારતાં તેમણે એને કિલ્લામાં મોકલાવી દીધો.

આ પ્રમાણે પ્રજા તપી રહી હતી, તેનું મૂળ કારણતો એ હતું કે બધા ગભરાતા હતા કે હવે પછી ગાદી ઉપર આવનાર જેમ્સનું કરવું શું. બધાના મનમાં આ વખતે એમજ વસી ગયું હતું કે એને તો રાજગાદીના હકમાંથી ખાતમજ કરવો જોઈએ. આર્ક્ષ ગમે એવો એકલપેટો અને આપમતલબી હતો, તોપણ પોતાના બાઈનો આ હક તો જવા દેવો નહિજ એવો એણે નિશ્ચય કર્યો હતો. એણે જ્યારે જોયું કે બધા એને ખાતલ કરવાનીજ વાત બધ બેસા છે, ત્યારે એણે એક એવો તોડ કાઢ્યો કે એ રાજ થાય પણ કેટલોક અઝીયાર પાર્લામેંટના હાથમાં એવી રીતનો રાખવો કે લોકોને ધર્મ

સંબંધી કાંઈ દહેશત રહે નહિ. આ વાત કાંઉત્સાહને તો પરાંદ પડી, પણ શાક્ટુસ્પરીએ કહ્યું કે એક આનમાં બે તરવાર કદી પુણુ રહી શકે નહિ. પક્ષવાળાઓએ જીસસાબંધ નેમ્સને ખાતલ કરવાનું. ખિલ પાર્લીમેંટમાં ખડું કહ્યું, અને આમની સભામાં તે પાસ થયું. શાક્ટુસ્પરીને ખબર પડી કે અમીરો ઉપર પોતાનો વંગવસાલો ચલાવો રાજ તેમની પાસે એ નામંજુર કરાવવાની તજવીજમાં છે. તે પરથી એણે પીમની પદ્ધતિ પકડી. પાર્લીમેંટ પાસે મોટો વાંધો તથા લંડનના મહાજનની પાર્લીમેંટ જોગી અહીંઓ કંખીને તૈયાર કરાવી. આ બધું તોફાન જોઈ રાજાએ પાર્લીમેંટને મોકુફ કરી.

જો વિરોધી પણ એક મતનોજ રહ્યો હોત, તો આમ મોકુફ કરવાથી રાજાને કાંઈ ક્ષાપ્તો થાત નહિ. પણ હાલ પ્રજાપક્ષમાં બે તરફ પ્રવેશ મળ્યા હતાં. ધણાનો વિચાર એમ હતો કે નેમ્સને તો ખાતલજ કરવેજ પણ એના જમાઈ આરિજના રાણાને આપણે કબુલ રાખવો. આ વિચાર હજી પણ જરેલો હતો, અને છેવટે ઇ. સ. ૧૬૮૮ માં ઈંગ્લાંડ સંવેાનુમેંતે એમજ થયું. પણ આ સમયે શાક્ટુસ્પરી ને પ્રજાનો અગ્રણી યહ પડ્યો હતો તેના મનમાં જુદાજ વિચાર ધૂમતા હતા. એનો મનસુખો આંકસની રાખનો હોકરો ડ્યુક આર્મ મનપય, ને પોતાની ખુબસુરતી અને ધુરાતનને મોટે લોકપ્રિય, પણ નળજા મનનો અને છટકેલી આલચલગતનો હતો, તેનેજ રાજગાદી અપાવવાનો હતો. આવા છેક અન્યાયનો માર્ગજ શાક્ટુસ્પરીને થાથી સૂઝ પડ્યો હશે તે કહી શકાનું નથી, પણ એનું આતો એક રાજ્યસૂત્રજ હતું કે "નેમ હક કામો. તેમ રાજા સાચો" એ વાત ખરી છે કે હક વિના યએજા રાજાએ સ્વભાવિકપણેજ લોકને રાજી રાખવા વધારે પ્રયત્ન કરે છે, અને ઇતિહાસમાં જોઈશું તોપણ માંલમ પડશે કે દરેક વંચના સ્થાપન કરનારા (ને ધણંડરીને હક વિનાજ ગાદી ઉપર આવેલા) તે સારામાં સારાં રાજા નીવડેલા છે. તે છતાં કાંઈ આવા વિચાર કરી જોઈપણ પ્રજા પોતાના રાજાને ફેરવતી નથી. ફિલસુફો ધારે તે કરતાં લોકો રાજગાદીના હકદારોના હક વધારે સંભાળે છે. તેમજ આ સમયે ઈંગ્લાંડમાં ધણા લોકને લાગ્યું કે નેમ્સ નહિ તો આંશ્યું, પણ તેની કુંવરીનો હક તો કેમજ કુખાવાય. એ કુંવરી તથા તેનો વર એ બંને તો પ્રોટેસ્ટન્ટજ હતાં, અને

૧૬૨ મુંબઈ ઇલાકામાં દેશી કેળવણીની શરૂઆત અને તેની તવારીખ.

તેને ખાતમ કરવાનું કાંઈપણ બાનું નહોતું. આં કારણથી શાક્ટરખરીનો મનમુખા લોકને પસંદ પડ્યો નહિ, અને આ વખતથીજ લોકમાં જે એના સત્તા હતી તે ધીમે ધીમે ક્ષિણ થવા લાગી, કેમકે પ્રજાના અગ્રણીઓએ બહુવું જોઈએ કે પ્રજાને જે લાભ જોઈતા હોય તે લાભ મેળવવા તેઓ જ્યાં સુધી શુદ્ધ બાવથી મંજૂર રહે ત્યાં સુધીનુંજ તેઓને અગ્રણી પદ આપેલું છે, અને જ્યાં તેઓ પોતાના મનમાં ફાંટા કે સ્વાર્થ સાધવા ગયા કે એજ પ્રજા તેમની સામા થયાની.

માટે શાક્ટરખરીની આ વર્ષણુંક જોઈ કાંઈ સતવાળાઓએ રાજ્યને બલામણ કરી, કે તમારે હવે એને ખરતરૂં કરવા જોઈએ; અને હાલની પાર્લામેન્ટ એણે બરમાવી બૂત કરી નાખીએ, તેને પણ વિચારન કરો. રાજ્ય એ તેમજ કંઈ. (ઇ. સ. ૧૯૭૯.)

આ પાર્લામેન્ટ વિચારન થવાને આગલે દહાડેજ તેણે એક મહા અગમના કાપડા ઉપર રાજ્યની સહી લીધી હતી, એને હેબિયસકોર્પસ અર્ટિકલ કહે છે. પણ હાલ તો આપણે આ પ્રજાવિરોધનુંજ સમાધાન કરીએ.

મુંબઈ ઇલાકામાં દેશી કેળવણીની શરૂઆત, અને તેની તવારીખ.

(રાક્ષતગોક્તાર ઉપરથી)

ભાષણ કર્તા મી૦ બહુમતજ બહેરામજી પટેલ.

મુંબઈ ઇલાકાના કેળવણી આતાના ડિરેક્ટર આપ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શનનો છેલ્લો રિપોર્ટ જે ઇપાઇ બહાર પડ્યો છે તે મુજબ આ ઇલાકામાં ૧૮૮૧-૮૨ ની સાલમાં બધી મંળી ૩૦૪) સ્કૂલો, અને ૫૨૬૬ નાની નિશાળો, તથા તેમાં કેળવણી લેતા બેકરાઓની સંખ્યા ૩,૮૯,૬૬૯) તથા તે પર બધો મળી ૩૨૬,૫૭,૧૦૬ ખરચ લાગ્યો છે. એજ મુજબ આગલી બાર્ડ આફ એજ્યુકેશનના હસ્તકથી ડિરેક્ટર આવૃપબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શન આ ઇલાકાના કેળવણી આતાનો વહીવટ ૧૮૫૪ની આખરે પોતાના સ્થાપીતમાં

મુંબઈ ઇલાકામાં દેશી કેળવણીની શરૂઆત અને તેની તવારીખ. ૧૮૩

લીધો તે જોના બધી મળી ૧૭) સ્કૂલો અને ઘણીક નાની નિયાજો તથા તેમાં શીખનારાઓની સંખ્યા ૧૮૦૮૭) અને તે દરવર્ષે ચતો અર્ધ ૩૨,૫૦૦૦૦) હતો. એની આગમજ વળી આ ઇલાકામાં દેશીઓને કેળવણી આપવાનું કામ શરૂ થયું તેના પહેલા દશકાની આખરે, એટલે ૧૮૩૧ માં બધી મળી (૫૧) નિયાજો, અને તેમાં શીખનારાઓની સંખ્યા ૩૦૦૦) ની, અને તેપર દરવર્ષનો આશરે ૩૪૦,૦૦૦) નો ખર્ચ હતો.

પહેલવહેલું મુંબાઈમાં દેશીઓને કેળવણી આપવાનું કામ, (Society for Educating the Poor of Bombay) નામની મંડળીકે જે ઇ. સ. ૧૮૧૫ માં આનંદેબેન આરમડીકન ખારનસની ઠોશીયથી સ્થાપવામાં આવી હતી તેણે માથે લીધું હતું. એ મંડળીના મુખ્ય નિયમો ઇંગ્રેજ સોસાયટી તથા બીજા ઉત્તરતા વર્ગના ઇંગ્રેજોના ખચ્ખાઓને વહેવારો કેળવણી આપવાની હતી, અને તે માટે તેના તફ્ફીએક સેન્ટ્રલ સ્કૂલ તથા જુદી જુદી જગ્યાએ નિયાજો ઉઘાડવામાં આવી હતી. ૧૮૧૬ થી એ મંડળીને લગતી નિયાજોમાં તથા ૧૮૧૮ થી સેન્ટ્રલ સ્કૂલમાં દેશીઓનાં બાળકોને પણ લેવામાં આવ્યાં હતાં, અને તે વખતે તેમના સંખ્યા ઘણી જૂન હતી. તેઓને ઇંગ્રેજ ભાષાની કેળવણી આપવાને એક જુવાન મુસલમાન શિક્ષકને રાખ્યો હતો, કે જેણે પણ એજ મંડળીના નિયાજમાં તાલીમ લીધી હતી. વળી એજ સાલના આગસ્ટ માસમાં પારસીના ૨૦) બેકરાઓ કેળવણી લેવાને આવ્યા હતા, અને તેમને માટે એક ગૂજરાતી શિક્ષકના હાથ નીચે જુદો વર્ગ ઉઘાડવામાં આવ્યો હતો. એ રીતે દેશીઓના બેકરાઓને કેળવણી આપવાની શરૂઆત ઉપલી મંડળીએ કરી હતી. ૧૮૨૦ માં એ મંડળીનું નામ "મોરે એજ્યુકેશન સોસાયટી" કરી રાખ્યું, તથા તેના તા. ૧૪ મી ફેબ્રુઆરીને દિવસે અત્રેના ગવર્નર ધી રાઈટહાન્ડેબલ માઉન્ટ સ્ટુઅર્ટ એલફીન્સ્ટનના પ્રમુખપણા હેઠળ મળેલી સભામાં બેકરાઓની પરીક્ષા લઈ તેઓમાંના ૧૦) સર્વથી હુશિઆરોને ૩ પાંના આંદો ઇનામ આપ્યા હતા. એ દશ વિદ્યાર્થીઓમાં ૧) ઇંગ્રેજ, ૧) આરમી-યન, ૧ હિંદુ અને ૨) પારસીઓના બેકરાઓ હતા.

એજ. સાલ (૧૮૨૦) માં ગવર્નર માઉન્ટ સ્ટુઅર્ટ એલફીન્સ્ટનની મુ-

૧૦૪ મુંબઈ પ્રતાકામાં દેશી કેળવણીની સર આત અને તેની તવારીખ.

ચંના ઉપરથી દેશીએને કેળવણી આપવાનું, તથા દેશી નિયામમાં શીખવવા લાયકની ઓપડીએ તૈયાર કરવાનું, તેમજ તે નિયામોમાં દેશી રીતભાતોને અનુસરતા બીજા બોધતા સુધારા કરવાનું કામ એક જુદી કમિટીને સોંપ્યું, અને તેનું નામ “ધી નેટીવ સ્કૂલ એન્ડ સ્કૂલ બુક કમિટી” કરી રાખ્યું. આ કમિટીમાં ઉપલી એલ્યુશન સોસાયટીની કમિટીના ઇંગ્રેજ અધિકારીઓ ઉપરાંત ૪) પારસી, ૪ હિંદુ, અને ૪) મુસલમાન ગૃહસ્થોને નામના હતા.

વળી એજ વખતે અંગ્રેજી દેશીઓમાં એ મંડળીના કામ બાબત સમજ ઉતારવા કથા તેમના ડોક્ટરોએને નિયામોમાં મૂકવા માટેની બહા-મણ કરવાને મુંબાઈના આગેવાન દેશી ગૃહસ્થોની એક સભા તા. ૧૦ મી આગસ્ટ ૧૮૨૦ ને દિવસે બોલાવી હતી, જે વખતે ગવર્નર એલફ્રીડસને એ મંડળીના કાવલ સર્વેને સારીપે સમજાવ્યા હતા. પણ પછી બીજાવાર તા ૨૪ મી ઓક્ટોબર ૧૮૨૦ ને દિવસે મળેલી સભામાં હિંદુ કોમના એક આગેવાન શેઠ દેવીદાસ હરજીવનદાસે આ મંડળીના દેશી અધિકારીઓની તફ્ફી સભાને જણાવ્યું કે “અંગ્રેજી દેશી કોમના આગેવાનો તથા આ-બહવાળા દેશીઓ પાતે આ મંડળી રચાવવાના કાવલ સારીપે સમજે છે, અને છેલ્લી સભા પછી તેઓએ પોતાની કોમને વારંવાર એકઠી મેળવી આ મંડળીથી થતા કાવલ, વગેરે સમજાવી તેઓના ડોક્ટરોએને આપણી નિયામોમાં મોકલવાની બજામણ કરી હતી, પણ તેઓ દિલગીર છે કે તેમ-ના ચોક્કસ બાગનાં મનમાં આવા ખાતાઓ માટેના કેટલાક વહેમો એ મ-જબૂત જડ ધાણેલી હોવાથી તેઓની સમજાવત ફોકટ ગઈ છે.” શેઠ જમ-શેદજી તથા હોરમજી અમનજી વાડીઆ પણ આ મતને એક મત થયા, અને તેઓએ વળી એમ પણ જણાવ્યું કે “દેશી આગેવાનોનો હાલ પોતા-ની કોમો ઉપર એટલો કાજ નથી કે તેઓ આવાં અમતનાં કામોમાં સામેલ થવાને તેમને સમજાવી શકે, તોપણ તેઓ પોને પોતાથી અનતી દરેક રીતના મદદે આપવાને તૈયાર છે.”

આટલા ઉપરથી કાંઈ સરકાર તેમજ ઉપલી સોસાયટી પાછી હાંસી નહિ. તેઓએ ઉમંગથી ધીમે ધીમે પોતાનું કાંઈ આગળ ચલાવ્યું. ઉપલી સ્કૂલ બુક એન્ડ સ્કૂલ કમિટીનું કામ દેશીઓના ડોક્ટરોએને તેમના બાપામાં

મુંબઈ-મલાકામાં દેશી કેળવણીની ચરૂઆત અને તેની તવારીખ. ૧૦૫

ચોપડીઓ તૈયાર કરાવી તે મફત ધેરા સસ્તી કીમતે. એવી કેળવણી આપવાનું હતું. ૧૮૨૩ માં કમિટીને નીચીસ ઉપલી નીચી સ્કૂલ છુક એન્ડ સ્કૂલ કમિટીનો સેક્રેટરી નામાયો. એ કમિટીને પોતાને હસ્તકની સેન્ટ્રલ સ્કૂલને માટે એક કુશલ મકાનની જરૂર જણાયાથી ૧૮૨૪ માં ધોર્મી તળાવના મેદાનની સામે જૂની એલફીન્સ્ટન હાઈ સ્કૂલવાળા મકાનને લગતી જમીન હાથ કીધી, અને તેપર મકાન બાંધવાને. ૧૮૨૫ માં સરકારે તેમજ દેશી શેઠીઆઓએ નાણાંની મદદ કરી, તથા સરકારની જમીનગીરી હેઠળ મુંબાઈની પારસી પંચાયતના ફંડ મધ્યેથી રૂ. ૧૩૦૦૪ા ૧૮૧ તા. ૧ લી એપ્રિલ ૧૮૮૨ પ થી ૯) વર્ષ સુધી દર માસે રૂ. ૧૩૦૪) લખે બાંધવાની બાંધીથી સોસાયટીએ ઉછીના લીધા હતા.

વળા ૧૮૨૩ માં ઉપલી સોસાયટીની સ્કૂલ નેડે એક નિર્ણય લાઈ-બ્રેરી સ્થાપવાની માગણી થઈ. જેને નામદાર માઉન્ટ રુઝવર્ડ એલફીન્સ્ટનની સરકારે મોટી ખુશીથી ટેકો આપ્યો, અને કેટલાક ગુજરાતી હસ્તલેખો જે પાંજણપુરથી કરનજ મીલસે મેળવ્યા હતા. તથા ફિલમુદી, તંબાખત, વગેરેને સંસ્કૃત અને મરાઠી પુસ્તકો જે ડાક્ટર ટેલરે સરકારને સ્વાધીન કર્યા હતાં, તે સરકારે આ તરીકે લાઈબ્રેરીને ભેટ આપ્યાં, અને તેમાં વારંવાર વધારો કર્યા કર્યા.

૧૮૨૫ ના જાન્યુઆરી માસમાં સરકારે મરાઠી તથા ગુજરાતી ભાષામાં નિયાજોને ખરની ચોપડીઓ બતાવવા માટે રૂ. ૧૦૦) થી તે રૂ. ૪૦૦) સુધીના ધનાર્થે આપવાનું જાહેર કર્યું, તથા કમિટીએ ઇંગ્લાંડથી રૂ. ૧૦૦૦) ની સ્કૂલોને ખરની ચોપડીઓ મંગાવી.

એ ચોપડીઓપરથી કમિટીએ અંગ્રેજી નિયાજોને ખરની ચોપડીઓ એક પછી એક તૈયાર કરાવી, પણ તેમને છાપવાને ફક્ત કમિટીના હાથમાં એક જ લીધોગ્રાફ પ્રેસ હતો, જેથી ચોપડીઓ બાહરે પાડવાને ઘણી દીલ થઈ. આ ઉપરથી સરકારે કમિટીને ચાર લીધોગ્રાફ પ્રેસો ભેટ આપ્યા, તથા દેશી ટાઇપના ફોન્ટો અને કેટલાક બીજા પ્રેસો કલકત્તા અને ઇંગ્લાંડથી મંગાવી આપ્યા. હવે એ વખતે એવી રીતે થવા લાગી કે સરકારી અને બાપારીઓની મોકરીમાં રહેલો ઘણાક દેશીઓ જો કે ઇંગ્રેજ ભાષા

૧૭૬ મુંબઈ ઇલાકામાં દેવીકેળવણીની શરૂઆત અને તેની તવારીખ.

હીક બોલી સખી જાણે છે, તો પણ બ્યાકરણ વગેરેને બાપાઓની રૂઠિ અને દપથી તદ્દન અજાણા હોવાથી લખવામાં અને બોલવામાં ઘણો ગુંચવાડો કરી નાખે છે. આ ઉપરથી કમિટીએ પોતાની સેન્ટ્રલ સ્કૂલમાં મીઠ આર. એલ. મરફીને વડા શિક્ષક તરીકે રાખ્યો. મીઠ મરફીએ બે વર્ષ શિક્ષકપણું ચલાવી ૧૮૨૫ માં તે હોદ્દો છોડવાથી વળી સેન્ટ્રલ સ્કૂલ ઇંગ્રેજ શિક્ષક વગરના થઈ ગયાથી કમિટીએ એ સ્કૂલમાં ૪૬થી જવાનોને દર માસે રૂ.૧૫) ના પગારથી ઇંગ્રેજ શીખવવાને રાખ્યા, અને થોડી મુદત સુધી તેમના સ્વાધીનમાં સ્કૂલ ચાલી. એ પછી તેમના ઉપર મીઠ મતવારીંગ નામના તોપખાનાના એક અમલદારને વડો શિક્ષક નામ્યો, ૧૮૨૬ માં મુંબાઈની સરકારે અનેના લશ્કર ખાતાની રેક પત્રદળમાં એકેડી નિશાને સ્થાપવાનો હુકમ કર્યો, અને તેમને માટે શિક્ષકો પૂરા પાડવા તથા તે નિશાનોની દખરેખ રાખવાનું સોંપાઈતીને સોંપ્યું.

આ રીતે સોસાઈટીનું કામ આગળ કરતાં વધુ ચાલવાથી તા. ૨૦ મી જાન્યુઆરી ૧૮૨૭ને દિવસે મળેલી તેની વાર્ષિક સભામાં એવા ઠરાવ થયો કે—“ઈ. સ. ૧૮૨૦માં આ ખાતું સ્થાપ્યા પછીથી તેનું કામ ઘણું વધવાથી તથા મોટા પાયાપર ચાલવાથી હવેથી તેનું નામ ‘જોમ્બે નેટીવ સ્કૂલ બ્રંક એન્ડ સ્કૂલ સોસાઈટી’ ને બદલે ‘જોમ્બે નેટીવ એજ્યુકેશન સોસાઈટી’ કરી રાખવું.”—એ મુજબ એ સાલથી સોસાઈટીનું નામ બદલાયું, અને તેટલામાં નામદારે માઉન્ટ સ્ટુઅર્ટ એલફીન્સ્ટનનું આ ઇલાકાના ગવર્નરનો હોદ્દો (૧) વર્ષ સુધી ચલાવી ઇંગ્લાંડ જવું થયું તેનો લાભ લઈ તે નામદારે દેશ પ્રજા તરફ કરેલા ઉપકારને માટેની લાગણી ખતાવવા, તથા આ દેશમાં તેની લાષક રીતે યાદગારી કાયમ રાખવાનો વિચાર કરવાને મુંબાઈના દેવી આગેવાન ગૃહસ્થોની એક સભા તા. ૨૮ મી આગષ્ટ ૧૮૨૭ ને દિવસે મળી હતી, તે વેળાએ સર્વેના એક મતથી એવું ઠરવું કે—“અત્રેના દેવી રહેવાશીઓએ એક રૂંડ ઉભું કરો તે સરકારી જમીનગીરીમાં રોકવું અને તેના બ્યાજમાંથી નેટીવ એજ્યુકેશન સોસાઈટીને માટે બે પ્રોફેસરો ઇંગ્લાંડથી તેડાવવા, અને તેમને ‘એજ્યુકેશન પ્રોફેસરશીપ’ ને નામે જોટલી રકમ બની આવે તેટલો દરમાપો આપવો.”—એ મુજબ ઉધરાણાની ટીપ ઉભી કરી, અને

મુંબાઈ ઇમાકામાં દેશી કેળવણીની શરૂઆત અને તેની તવારીખ. ૧૦૭

તેમાં બધા મળી દેશી શેઠીઆઓ, વેપારીઓ, રાજવંશીઓ વગેરેએ મળી ૨૨૨૧૭૨ બર્ષા હતા. આ રકમ સરકારના સ્થાપીનમાં આપી હતી, અને તેના બાજમાંથી તેમ કરતાં જે ઘટે તો સરકારે પેંતિ બીજી થોડી રકમ ઉમેરી ઇંગ્લાંડથી પરીક્ષા લઈ ત્રણ કામ્પેલ પ્રોફેસરોને તેડાવવા, એવી સોસાયટીએ સરકારને અરજ કરી હતી. એમાંનો એક પ્રોફેસર ઇંગ્રેજ બાપા અને સાધારણ બહુતર, બીજો ગણિતશાસ્ત્ર અને કુદરતી ફિલસૂફી, તથા ત્રીજો રસાયણ શાસ્ત્ર શીખવવા માટે સૂટી કાઢવાને ડેરબ્યું હતું. વળી આ વખતે પણ લોજીના મનમાં વહેમ પેસે માટે સોસાયટીએ પ્રોતાના રિપોર્ટમાં પ્રત્તને ધીરજ આપી હતી કે ઇંગ્રેજ બાપામાં આ સંપૂર્ણ એલમ શીખવી દેશી બાપા દાખી દેવાની તેમની નેમ નથી, પણ ધરોપના વિદ્યા હુતરો એ બાપાની મારફતે શીખવી નેઓ તેમાં કુશળ થાય તેમની પાસે દેશી બાપામાં તરજુમો કરાવી એ વિદ્યા લોજીમાં પ્રવેશ કરવામાં આવશે.

નામદાર માઉન્ટ રુટમર્ટ એલફીન્સ્ટનના અત્રેથી ગયા પછી બીજો વર્ષ તા. ૮ મી માર્ચ ૧૮૨૮ ને દિવસે ગવર્નર સરજન માલકમના પ્રમુખપણા હેઠલ મળેલી વાર્ષિક સભામાં એવું ડેરબ્યું કે 'સોસાયટીના આ તથા હવે પછીના દરેક રિપોર્ટમાં તેના સ્થાપનાર તરીકે હાનરેબલ માઉન્ટ રુટમર્ટ એલફીન્સ્ટનનું નામ જોડી કાયમ રાખવું.' એ નામદારના વખતમાં (૧૮૨૭ ની આખર સુધી સોસાયટીએ જુદી જુદી બાબતોપર ૨૦) મરાઠી, ૧૫) ગૂજરાતી, અને ૧) હિંદુસ્તાની બાબાઓમાં નિયાજોને બરની ઓપ ડીઓ છપાવી પ્રગટ કરી હતી, તથા ગૂજરાત અને દક્ષિણમાં ૧૪) નિયાજો સ્થાપી હતી. વળી એ પછીનાં ૨૧ વર્ષમાં (૧૮૩૦ ની આખર સુધીમાં) છોકરાઓને શીખવવા લાયકનાં જુદાં જુદાં પ્રસ્તોનો સંખ્યા મળી ૧૩૦૦૦) નકલો છપાવી હતી તથા નિયાજોમાં કેળવણી આપવા લાયકના ૨૫) શિક્ષકો તૈયાર કર્યા હતા. ૧૮૩૧ માં સોસાયટી હસ્તક મુંબાઈના જુદા જુદા લતાઓપર બધી મળી ૫૬) ગૂજરાતી તથા મરાઠી તિથાજો હતી, અને તેમાં ૩૦૦૦) છોકરાઓ શીખતા હતા.

૧૮૩૪ માં સોસાયટીએ ઇંગ્લાંડથી ખાસ જે અખરદાર અને અ.

નુભવી ઇંગ્લેન્ડ શિક્ષકો—મેસર્સ બેલ અને હેનડ્રેસનને તેડાવ્યા, તેઓ સેન્ટ્રલ સ્કૂલમાં ઇંગ્લેન્ડ શીખવવાનું શરૂ કર્યું, તથા દર આઠવાડીયામાં બેવાર સપ્તજા વિદ્યાર્થીઓને બિગા કરી જુદી જુદી બાબતો ઉપર બાપટો આપવા માંડ્યા. આ જોઈ ખીલ ઘણાક દેશી જવાનોને ઇંગ્લેન્ડ શીખવાના ઉલટ યદ્ય, અને ત્રણ મહીનામાં સેન્ટ્રલ સ્કૂલના વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા ૧૦૦ ઉપરથી વધી ૨૧૪ ની યદ્ય, તથા ખીલ ઘણાકોએ દાખલ થવાની આરંભ કરી. વળી આ વખતથી શીખનારાઓમાં એક નવો સુધારો થયો, કે જે મટિની રૂઢી પ્રોફેસરો બેલ અને હેનડ્રેસનના આગજમના દરેક શિક્ષકો કરતા આવ્યા હતા—તે એકે જોકરોઓનાં માંગાપો ત્યાતનું જમણું અથવા ઉબણી ઇંચા ખીલ કુંધિણ નજવાં કારણસર ગેરહાજર રહેવાનું તેઓએ જ બંધ કર્યું.

વળી શુપ્રીમ કોર્ટના પહેલ પહેલા ચોક્કસ જસ્ટીસ સર એડવર્ડ. યે. સ્ટનાં મરણથી તેની તેમજ ગવર્નર અર્લ આર્લ કલેરના યાદગીરીમાં આવેના દેશીઓએ ઉધરાણાં કરી તે નામદારોનાં નામથી સોસાયટીની સ્કૂલમાં મકાલરગીપો આપવી કરી હતી.

કોણે દીઠી કાલ:

દોહરાં.

કાત કરતાં આજ કરે, આજ કરતાં હાલ;	
પતની અખર પડે નહીં, કોણે દીઠી કાત.	૧
માતા ગળે વિષે ધર્યાં, વધુએ બનિ બેહાલ;	
કરી કરીને આકરી, કોણે દીઠી કાત.	૨
નવ મહિના નિરધારિઆ, અચિત નહો પણ ખ્યાલ;	
કંનાતા કસુ આવડે, કોણે દીઠી કાત.	૩
ઉદર અવધિ પૂરણ યદ્ય, તોપણ ગિરે બંબાલ;	
જનમતાં જામ કરે અલ્પો, કોણે દીઠી કાત.	૪

- નનમ રહ ઉછેરીઓ, જનની સહિ જંગળ;
ઓઆમાં નવ ઉગરે, કોણે દીઠી કાત. ૫
- ઓજગ્યા અપવાદ એ, નર નહિ યપો નિહાસ;
ઉપવિત વિશ્વ કે આખડ્યા, કોણે દીઠી કાત. ૬
- અગ્ર અપ્યો અંચળ મહી, જતાં રોજ નીરાળ;
ભમંગધી ઉપવિત ધર્મ, કોણે દીઠી કાત. ૭
- ભણિગણિ પાવરો યપો, આઓ પરણ્યા કાળ;
રતિસમ રંભા પામિત, કોણે દીઠી કાત. ૮
- કરમવાન કરમી યપો, ખૂબ જાન્યો ખરે ત્યાલ;
નિયમિત પળાવચે નહીં, કોણે દીઠી કાત. ૯
- સંતતિ સંપતિ સાંપડ્યાં, પ્રણય ધર્મ પ્રતિપાળ;
કર્જ, જાન, વિક્રમ ગયા, કોણે દીઠી કાત. ૧૦
- પાછું કમાઈ ઘર ભર્યું, પુત્ર પોત રખવાળ;
કોઠી એક ન કામની, કોણે દીઠી કાત. ૧૧
- સગાં સહોદર સ્નેહિઓ, તુરત બળતાં તાળ;
કહાણી કાગ શિઆળની, કોણે દીઠી કાત. ૧૨
- એમ યપો આપે; ને, જય જય યપો વિચાળ;
દસરથ સુત સારખા ગયા, કોણે દીઠી કાત. ૧૩
- કરી હવેલી હેરાયી, મુંદર યોગે માળ;
પ્રાગ્ય મહેત નહીં બાગબો, કોણે દીઠી કાત. ૧૪
- આશિતુ ધું આ ધરું, સ્વેત યપા ગિર વાળ;
પેર્ષા આવી ધડપણે, કોણે દીઠી કાત. ૧૫
- દાંત પડ્યા ડામાં મળ્યાં, કાન નાક નિરમાત;
તૂખળા તૂટે ન થાય પણું, કોણે દીઠી કાત. ૧૬
- મારું તારું ખડુ કરી, મસ ગળવિઓ માત;
તે ખરમું તે તાહરું, કોણે દીઠી કાત. ૧૭
- બાપો ઘણી બાપા બસે, યપો રાજ રખવાળ;

પરકારજ કર પ્રીતયી, કોણે દીઠી કાલ. ૧૮

ખરમારયમાં વાપરું, તે સાથે તતકાળ;
મકર મુક્તલી માનવી, કોણે દીઠી કાલ. ૧૯

પગ પણ પોતાની નહીં, માટે કર સંભાળ;
હરી બજન કર કાનજી, કોણે દીઠી કાલ. ૨૦

કહાનજી શંકરજી હાથી.

કવ. બૂજ.

રશિયાનું વલ્લ.

હમણાં હાજમાં આપણી ખ્રિસ્તિય સરકાર અને રશિયાની વચ્ચે ધમા-
મકડી મચી રહી છે. તે ઉપરથી વિજ્ઞાન આતેના “માર્નિંગસ્ટાર” નામની
એક પ્રખ્યાત ન્યુસપેપરે કોઈ એક ગ્રંથ ઉપરથી રશિયાના લશ્કર વિષેની કે-
ટલીક જાણવા લેગ હકીકત પ્રગટ કરીછે, જે લોકોને આ ધમામકડીના
વખતમાં ધણી જાણવા લેગ યદ્ય પડયે. તે પત્ર લખેછેકે જે રશિયા અને
આપણી ખ્રિસ્તિય સરકાર વચ્ચે ઋધડો ગચ્છો તો રણક્ષેત્રમાં એકદમ ૭૫૮૦૦૦
પેદલ માણસો, ૫૩૦૦૦ બંદુકગાળા માણસો અને એકસો અડસેઠ તોપો
સાથે ઘોડેસ્વાર લશ્કરના ચૈત્ર સ્વતંત્ર વિભાગો મળી ૫૧૦૦૦ ઘોડેસ્વાર મા-
ણસો રશિયા ઉતારી શકયે, તથા કાસેકોની ખીજી ઓગણ્યાઅંસો રજીમેન્ટો
ઉભી કરી ૪૮૦૦૦ લડવાઈવાએને ૩૮૫૬ તોપો સાથે તોપખાતાના ૮૮૦૦૦
માણસો તથા ૩૫૦૦૦ ઈનજીનિયરોની સંખ્યા તાકીદે વધારી શકયે. આ સં-
ખ્યા ઉપરથી જણાઈ આવેછે કે ૩૧૦૦૦ તોપો મળી જમીન ઉપરના
લડવાઈવાએની જુમલ ૧૦૩૮૦૦૦ માણસોની સંખ્યા રશિયા ધરાવે છે.
વળી ચારેલાખ માણસોનું પેદલ લશ્કર સિતક માટે રશિયા તાબડતોબ ઉભું
કરી શકયે અને તેની સાથે જુમલ ૧૪૩૮૦૦૦ માણસોનું લશ્કર રણસંઘા-
મમાં રશિયા લાવી શકયે અને તે ઉપરાંત ખીજું એક લશ્કર સિતક માટે
રશિયા ઉભું કરી શકયે. જેમાં પહેલા વર્ગના ૨૦૦૦૦૦૦ માણસો ઉભા ક-
રી શકયે, વળી રશિયાનો દરીવાઈ કાફલો બાઈટોક સમુદ્રમાં, કાળા સમુદ્રમાં,
સાઈબીરિયનમાં તથા કાસ્પીયન સમુદ્રમાં મળી ચાર સ્થળે વહેંચાયેલો છે.

બાલક સમુદ્રવાળા કાફલામાં લોહાના પડની બચીસ મનવારો, તારપીડોના ચોરાણું બારકસો તથા બોટો, કર્ઝરો એટલે હથિયાર રાખી સમુદ્રમાં સફર કરનારાં ચોવીસ બારકસો, કલીપર એટલે ઝડપથી ચાલનારાં નવોઢબના બાર તથા જૂની ઢબના ત્રણ વાહાણો, એક ક્રાઇગેટ એટલે લડાઈનું નાહાનું વહાણ, છ ફારવેટો એટલે ક્રાઇગેટથી ઉતરતાં તથા વધુમાં વધુ વિશ તોપવાળાં બારકસો, નવી ઢબની બાર તથા જૂની ઢબની પાંચ ગનબોટો અને વિશ પાટો એટલે સરેલ કરવાના નાના બારકસો છે. એ મૂજબ બાલક સમુદ્રમાં બધાં મળીને સઘળી જતના ૨૪૬ બારકસો છે, જેમાંના ૪ હ-છ બંધાયેલ છે. કાળા સમુદ્રવાળા કાફલામાં લોહાના પડવાળી ૭ મનવારો, તારપીડોના ૧૪ બારકસો, તથા બોટો, હથિયાર રાખી સમુદ્રમાં ફરનારાં ૧૦ બારકસો તથા બખતર વગરના બીજા ૮૨ બારકસો છે, બખતર વગરના બારકસોમાં જે સહેલ કરવાના નાના બારકસો, જે ફીગેટથી ઉતરતાં તથા વધુમાં વધુ ૨૦ તોપવાળાં બારકસો. સ્કુવાળી એક બોટ, હલેયાં સાયની જે આગબોટો, ફેટલાંક સાંકડાં વહાણો, આગબોટોના વરગમાં ગણતાં ૧૪ બારકસો મનની આગબોટો, એક માઈનરીષ અને પાંચ ફારશીયો છે. એ મુજબ કાળા સમુદ્રમાં સઘળી જતના મળી જુમલે ૧૧૭ બારકસો છે, જેમાંના ફેટલાંક તો જૂનાં છે તથા સર્વથી ચોટાં તથા જળરોં ત્રણ બારકસો હ-છ બંધાયેલ છે. સાઈબરીયા તથા કાસ્પીયન સમુદ્રવાળા કાફલાઓ ઉતરના દરજ્જેનાં છે. શિયને અફગાન આયવા હિરાન સાયની લડાઈ હતાં લશ્કર લઈ જવામાં કામે લગાડી શકે એવા ફક્ત કાસ્પીયન સમુદ્ર વાગે કાફલો છે. સાઈબરીયા સમુદ્રમાં તાર પીડોની ૭ બોટો, એક ઝડપી વહાણ, ત્રણ લશ્કર લાવવા લઈજવાના બારકસો, ચાર ગનબોટો, જૂદા જૂદા કંદની ચૌદ આગબોટો અને સઘવાળાં ૧૮ બારકસો છે. એ મુજબ સાઈબરીયામાં જુમલે ૪૨ બારકસો છે. કાસ્પીયન સમુદ્રમાં સઘવાળી ત્રણ ગનબોટો સ્કુવાળી એક આગબોટ, હલેયાં સાયની ૭ આગબોટો, ૮ નાની આગબોટો, ૮ લશ્કર લાવ લઈજવ કરનારાં વાહાણો, સઘવાળા ત્રણ બીજાં બારકસો, અને ૩ ફારશીયો છે. એ પ્રમાણે કાસ્પીયન સમુદ્રમાં ફક્ત ૩૩ બારકસો છે. પણ વળી આરબના

૧૨૨ બાવનગરના નામદાર મહારાજ સાહેબના જન્મ દિવસે ધયેલા ઉત્સવ.
સમુદ્ર ઉપર રશિયાનો યોડો કાફલો છે, એ કાફલામાં ૭ આગબોટો અને
વીંચ વહાણો છે. આરલના નાના કાફલાને ગણુર્તમાં નહિ લેતાં રશિયન
કાફલામાં સઘળી જાતના મળી કુલ ૪૪૨ બારકશો છે. પણ તેમાંના ઘણા
ખરા તો નકામા જેવા પડેલા છે. લડાઈની વખતે ખરેખરા ઉપયોગ
યક્ષ પડે એવા ફક્ત ૧૮૫ બારકશો રશિયા પાસે છે. જેમાં લોદાના ૫૭૫
જી ૫૨૦૨ મનવારો, ટારપીડો સાથેનું એક ક્રેઝર અને ૧૧૪ બોટો, બીજા
તર વગરની ૨૬ ક્રેઝરો તથા ૧૬ મનબોટો ઉપરાંત લશ્કર લાવ લઈ જા
કરનારા કેટલાંક બારકશો છે. વળી રશિયન તુરકસ્તાનમાં જાયુકનાં લશ્ક
રની બંદુક સાથના હયાવારની ૧૦ ખતરણો છે અને તેમાં લગભગ ૬૫
જાર માણસો છે.

બાવનગરના નામદાર મહારાજા સાહેબના જન્મ દિવસે ધયેલા ઉત્સવ.

જા. નં. ૫૮ સને ૧૮૮૫-૮૬.

સંસ્થાન બાવનગરના નામદાર મહારાજ સાહેબ સર તખ્તસિંહજી
કે, સી, એસ, આઈનો પોસ વદ ૭ (તા. ૭ મી જાન્યુઆરી સને ૧૮૮૫) ન
રોજ જન્મ દિવસ હોવાથી તે દહાડે મુખ્ય દિવાનજી સાહેબ વગેરેને ઇનામ
આપ્યાં. પછી આપ્યા રાત્રીમાંથી વેક કાઢી નાખવાનો ધારો બહાર પાડ્યો.
બાદ મધ્યાનોતરે ચાર વાગે માજી દિવાન સામંતદાસબાઈના નામથી કો-
લેજ ઉઘાડવાની ક્રિયા કરી. દરમિયાન એ સ્ટેટના મહેરબાન એક્ઝીક્યુટિવ
એન્જિનિયર સાહેબ બહાદુરે અગાઉથી કરી રાખેલી ગોઠવણ પ્રમાણે
અહીંની બંને ઇંગ્રેજ સ્કુલોના તથા ગૂજરાતી નિશાળના વિદ્યાર્થીઓને
તેમજ બંને કન્યાશાળાઓની દીકરીઓને પબ્લિક પાર્ટમાં ત્રણ વાગતાને
સુમારે બોલાવી જૂદે જૂદે રૂબરૂ પંગતવારે બેસાડી સુરતી ખરેફી, ચેંગા
તથા તાજિએરપાક વગેરે આથરે બે હજાર ઉપરાંત પત્રાળમાં પીરમ્યું. તે
પછી આથરે સાડાચાર વાગતાને સુમારે નામદાર મહારાજ સાહેબ 'સામ-
ંતદાસ કોલેજ' ઉઘાડી ચોતાના કારખાંસી મંડળ અને ખીજા મોટા મોટા

સદ્ગુહસ્થોઃસહિત ને સ્થળે કન્યાઓ બેઠી હતી ત્યાં પધાર્યા. એટલે વડવા
 કન્યાયાળાના મહેતાજીએ અગાઉથી કરી રાખેલી ટુંકી પણ રસિક ગરબી
 કન્યાઓ માટે ગવરાવી, નેથી મહારાજ સાહેબ વગેરે સર્વ ખુશી થયા. તે
 પછી ઇંગ્રેજ સ્કુલના વિદ્યાર્થીઓ મીઠાઈ જમતા હતા. ત્યાં પધાર્યા તે
 વખતે હુરેના શબ્દોથી જમાન આપું; ત્યાંથી ગૂજરાતી બાણનાર નિયાળી-
 આઓનો જમાવ ને સ્થળે બેઠો હતો ત્યાં પધાર્યા. તે વખતે અગાઉથી
 તૈયાર કરાવેલી (વિદ્યાંચી યતા લાભ અને સરસ્વતિએ આપેલા આયિર્વાદ
 વિશે) કવિતા જુદા જુદા હંદમાં ગવરાવી; તે સાંભળી મહારાજ સાહેબે
 તથા બીજા ગૃહસ્થોએ ધણી ખુશી જણાવી. આ વખતે ઇંગ્રેજ સ્કુલના
 વિદ્યાર્થીઓએ હુરેના તથા ગૂજરાતી નિયાળના વિદ્યાર્થીઓએ જ્યજ્યના
 શબ્દોથી આખો બાગ ગૂળવી મૂક્યો. પછી મહારાજ સાહેબ વગેરે પાંચ
 વાગ્યાને સુમારે મરહુમ કુમારશી જીવાનસિંહજીના નામથી દિસ્પેન્સરી
 ઉઘાડવા પધાર્યા, અને ડોક્ટરોએ મીઠાઈ આપને તેમને રમવા માટે
 અગાઉથી ગોઠવી રાખેલા ચકડોળ તથા હાંચકા વગેરેમાં ખેસાને ગમત
 કરી. આ મેળાવડામાં વિદ્યાર્થીઓનો તથા રચના જેવા આવનારનો પ્રવક્તા
 જમાવટ થયા છતાં બંદોબસ્ત સારો હોવાથી કોઈપણ જાતના અડચણ
 આપ્યા સિવાય સાવંકાળે ધણી ગમત સાથે યુવેલો જમાવ વીખરાઈ ગયો
 હતો. આ ઉત્સાહ વખતે મીઠાઈનો રૂ. ૨૨૫ નો તથા બીજો પરચુરણ ૩૫૦
 નો મળીને કુલ રૂ. ૨૭૫ નો ખર્ચ થયો હતો. તા. ૧૫-૪-૮૫

(ઇંગ્રેજ સંહી) દોલતરામ મણિરામ ભવ્ય.

૩. એન્ડ્રોશનલ ઇન્સ્પેક્ટર.

ગોહિલવાડ પ્રાંત.

સારસંગ્રહ.

મીં એટલીડ રજ ઉપર—મુંબાઈ હલાકાના કેળવણી ખાતાના
 ડિરેક્ટર મીં એટલીડ માર્ચ માસથી રજ ઉપર ગયા છે અને તેની જગા
 ઉપર મીં લીવારનરની નીમણુક કરવામાં આવી છે.

સચીવના તવાખ—સુરત એજન્સી તાબાના સચીવ—સંસ્થાનના

નવાબ મીર કાદરખાન તથા તેના બાઈ નસરુલાખાન રાજકોટની રાજકુ-
માર કોલેજમાં અભ્યાસ કરતા હતા, જેઓ કોલેજ છોડી આવ્યા છે. આ
નવાબની તા. ૨૦ મી અપ્રિલ શાહદી કરી ચુકી છે, જે થકી તેઓ પોતાના
કાબિલ શિક્ષક મી. રશ્તમજી પટેલ તોડે હિંદુસ્તાની મુસાફરીએ નીકળનાર છે
અને એ નવાબનાં બાઈ ઇંગ્લાંડ અભ્યાસ કરેલાં જનાર છે.

વાઈસરોય તથા અમીર વચ્ચે થયેલી મુલાકાત રાજાપિંડી મુકામે
નામદાર વાઈસરોય લાર્ડ ડક્રીન તથા અફઘાનીસ્તાનના અમીર અબ્દુલ
રહેમાન વચ્ચે તા. ૩૧ મી માર્ચને રોજ પહેલ વહેલી મુલાકાત થઈ. મરા-
લતનું કામ થઈ ચુકું હતું. તે વખતે નામદાર મહારાણીનો ત્રીજો પુત્ર જ્યુક
આફ કોનાટ પણ હાજર હતો. લાર્ડ ડક્રીન, જ્યુક આફ કોનાટ સાથે
અમીરના મહી મુલાકાત લેવા તા. ૧ લી ને બુધવારને દિને ગયો હતો.
અમીર સાથે મસજીત કરવાનું મંડાણ, લાર્ડ ડક્રીન તા. ૩૧ મી મંચળવા-
રથી કર્યું હતું.

હિંદુસ્તાનના ગોરા લશ્કરમાં મોટો વધારો—હિંદુસ્તાન મધેના ગોરા
લશ્કરની રાખ્યામાં બહોળો વધારો કરવામાં આવનાર છે. પેદલ લશ્કરની
ત્રણ રીજિમંટો, તોપખાનાની બે બટેરીઓ તથા હારસ. આર્ટીલરીની
અદાર બટેરીઓ ધણુંકરીને હિંદુસ્તાન મધેના ગોરા લશ્કરમાં વધારવામાં
આવશે. આ લશ્કરને હિંદુસ્તાન લઈ જવા માટે ઇંગ્લાંડ મધે વીસ લશ્કરી
બારકોસોને તૈયાર કરવામાં આવે છે.

નિશાળોનાં ઇનામ પત્રક.

જેશવિભાગ.

જા. નં. ૧૧૯ ૧૯-૫-૮૪.

આતર. અવદીય ટોળકીઆની સમાના મેત્રી બ્યારા નરોત્તમ નિલા-
રામ ૨૨૨-૯-૦ ના મોપડીયો નં. ૯૨—મહેમદવાદ કન્યાશાળા, મહેરખાન
ખેડા જીલ્લાના આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર સાહેબે ૩૪) પુરતક ૨૧, સા. મામતતદાર

સાહેબે ૩૫) ચોપડીયો હરજીવન હત્તમરામ ૩૪) ની ચોપડીયો વાંઢવાનીના
 મુખી રખીદાસ ઝોતમદાસ ૩૧) પતાસાં કુલ ૩૧)યા—મોગરાજપુર. ૬-
 ધોર. અંદરસંગજી નારણજી ૩૨) મીઠાઈ પોતાના દીકરાને નિયાજે બે-
 સાડી—અક્ષીદા. બેડા જીલાના ડીસ્ટ્રીક્ટ. ઉપુટી કલેક્ટર સાહેબ ૩૨)
 ચોપડીયો નં. ૮૦—ખોરીઆવી. પટેલ બખાબાઈ વાલાબાઈએ. પોતાના
 જોકરાને નિયાજે બેસાડી ૩૧-૧૪-૦ પત્રમાં વહેંચ્યાં—બેડાસ. ટલાટી
 મુનીલાલ કેવળે પોતાની બદલી થવાથી ૩૧) મીઠાઈ—દુણાદા. સ્કૂલ ક-
 મીટીના અમ્બરોએ તથા કેટલાક ગૃહસ્થોએ. ૩૨) મીઠાઈ—સીંગાળી.
 પટેલ કાચીબાઈ નયુબાઈ વિગેરે કેટલાંક કમિટીના અમ્બરોએ ૩૧) ચો-
 પડીયો—વાસદ. મહેરબાન બેડા જીલાના આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર સાહેબ
 ૩૨) ચોપડીયો—વડદળા. પટેલ હાથીબાઈ, રણજોડ, ભાઈલાલ લીલાધર
 અને તેશંકર બાપુજી ૩૦) પતાસાં—અકલારી. શા. ગીરધર રણજોડ,
 હરિવંશજી કુબેર એઓએ પોતાના જોકરાઓને નિયાજે બેસાડી ૩૩) પ-
 તાસાં—કોરીઆલ મુખી મયુરબાઈ રણજોડે વારશીક પરીક્ષા વખતે ૩૦)
 મીઠાઈ—આંકલાવ. ગોરજી પ્રેમ રતનજી તથા પ્રેમ રતનજી ૩૧) પતાસાં
 પેરા નખીબાઈ જીબાઈ ૩૧) મુખડી ચા. અવેરબાઈ ૩૦) મ્લેટો તથા
 પેન-કુલ ૩૨) અકલારી. ગામના કેટલાક સદગૃહસ્થોએ ૩૩) પતાસાં
 પરીક્ષા વખતે—ઠણુજડા. સાધુ ભગવાનદાસ બાળકદાસ ૩૦) પતાસાં—
 કોરીઆલ. પટેલ મરઘાબાઈ શંકરબાઈ જોકરાઓને જીનાબામાં પાણી પાવા
 સાર ૩૦) અડોળ. ગામના સદગૃહસ્થો તરફથી નિયાજતા નવા મકા-
 નમાં વાસ્તુ કર્યું તે વખત તમામ જોકરાઓને તમાકુ ૩૧-૨-૪—મહીજ.
 ગામના સદગૃહસ્થો તરફથી ૩૫) ચોપડીયો ખીમચંદ નયુબાઈ તરફથી
 ૩૦) મીઠાઈ પોતાના દીકરાને નિયાજે બેસાડી—રાણીઆ. ૨૧. રાધચંદ
 ઇશ્વરદાસ ૩૧) પતાસાં—નડીયાદ ઉર્ફ. મુનિસિપાલટી તરફથી ૩૫૦) ઇ-
 નામ વહેંચું—નાહાપાડ. પોર્તીસ યાણાના હેડ કાન્ડેબલ નાયેખાં
 જડેખાં ૩૧) મીઠાઈ—દેવપર્વા. કમિટીના અમ્બરોએ ૩૦) મીઠાઈ—ખંભાત
 મુંબાઈની હાઈકોર્ટના સોલીસીટરના કલાર્ક ફરુજનજી ૩૨૦) ની ચોપડીયો
 ૩૬-૧૨-૦ પતાસાં કુલ ૩૨૬-૧૨-૦—બેડા ઠંપાગાળા. હરીઆળ તથા

માતરના મહેતાજી માણેકલાલ નારણદાસ રૂના દરપણ—વડતાળ. ગાં-
જણાના ઠાકોર, હીમતસંગજી રાવસંગજી રૂ૧) પતાસાં રૂ૧) ચોપડીઓ કુલ
રૂ૧)—માતર. મહેરબાન બમનજી એલજી બેડા જીલાના ડીપ્ટીક્ટ ડેપુટી
મેજિસ્ટર સાહેબ દયાળજી નરસીરામ નામના જોકરાને ઈંગ્રેજી. બણવા.સાર
મદદ રૂ૨૫) તથા મીઠાઈ—ગાંજણા. ઠાકોર હીમતસંગજી રાવસંગજી. પો-
તાના કુંવરને નિથાળે. બેસાડી રૂ૨ પતાસાં—હુણાદ્રા. પરીખ મોતીબાઈ
નાનાબાઈ મેસર્સ વાલકેટ અને બધેસસમી કંપનીના એજન્ટ રૂ૪) પતાસાં
તથા મીઠાઈ—નાંદાપાડ. પટેલ પરબુદાસ નાગરબાઈ. રૂ૧) મીઠાઈ—
વીરમદ. પટેલ મયુરબાઈ હાથીબાઈએ પોતાના જોકરાએને નિથાળે બે-
સાડી રૂ૧૦૦ પતાસાં—માતર. આજમ તાલુકા રૂકૂલ. માસર. સાહેબ પેતિ
બારે બારે મંરવાડમાંથી સાત યથા, પોતીકી સ્ત્રીને. પ્રતનો જન્મ યવાંથી
તેની ખુશાલીમાં રૂ૧૧ પતાસાં—ઉમરેઠ કન્યાશાળા. અમદાવાદ ડીપ્ટીક-
ટના મહેરબાન આસાસન્ટ જજ સાહેબ બાહાદુર, રૂ૬૦૦ કપડાં તથા મી-
ઠાઈ—નડીયાદ કન્યાશાળા. ડોસા કંપના માનેજર સુભેદાર સોબતસીંગ
મોહનસીંગે પોતાના જોકરાના લગનપર રૂ૩) મીઠાઈ તથા હરિલાલ ઉમી-
આશંકર રૂ૮) ચોપડીઓ તથા લૂગડાં કુલ રૂ૧૧)—નાંદાપાડ. થા. દામોદર
કેવળદાસ તા. પટેલ ડોસાબાઈ રણજોડ રૂ૦૦૦ મીઠાઈ—અમદાસ. ઠકર ર-
ણજોડ કેવળદાસે રૂ૧) પતાસાં વહેંચ્યાં—નડીયાદ કન્યાશાળા. અમદાવા-
દના રેથાઈ ગીરધરલાલ અમરતલાલ રૂ૦૦૦ પતાસાં તથા કપડવણુજના
ચેડ પ્રેમાબાઈ કેવળબાઈ તથા વકીલ મગનલાલ જેએસ રૂ૪) સ્વેટો, પેનો,
લૂગડાં તથા પતાસાં—દાસરા કન્યાશાળા. રેથાઈ બાપુજી ભેઈતારાએ રૂ૧)
પતાસાં વહેંચ્યાં—રાણીઆ. દીપસંગજી જસવતસંગજીએ રૂ૦૦૦ પતાસાં—
વડથળ. બરચમી ડીપ્ટીક્ટ કોર્ટના વકીલ જેઠાભાઈ કાળીદાસ રૂ૦૦૦ પ-
તાસાં—અંભાત. મહેરબાન નવાબ સાહેબના બાઈ જનામનજીમખાન. સા-
હેબ રૂ૨૫) ચોપડીઓ રૂ૧૩) મીઠાઈ કુલ. રૂ૩૮)—ગાંજણા. ઠાકોર હીમત.
સંગજી રામસંગજી રૂ૬) ટોપીઓ નં. ૩૬ રૂ૧) મીઠાઈ કુલ રૂ૧૦)—પાળજ.
રા. હરિલાલ પ્રશ્નોત્તમ રૂ૨) ચોપડીઓ તથા મીઠાઈ—નાંપાડ. રૂ૨૨. કલાસ
હેડ કાન્સ્ટેબલ નાયેબાં નીવાજખાં રૂ૧) મીઠાઈ—મોગરરાજપુર. ઠાકોર

સાહેબે ૩૧) પતાસાં—ઉમેદા. ઠાકોર સાહેબ તથા કમિટીના મેમબરે મળી
૩૧૫) નું ધડીબાળ મંગાવી આપ્યું. ૨૧. સ્વયંચંદ હગનબાઈ પો-
તાના જોકરને નિથાળે બેસાડી અર્થ તથા જોકરાએને જમાણા—એઓ-
જમ. કમિટીના મેમબરોએ ૩૧) મીઠાઈ વહેંચી—આંકલાવ. ગોરજી પ્રેમ-
રતજી એમરતનજીએ ૩૦) મીઠાઈ—લાલી. રકૂલ કમિટીના મેમબરોએ
૩૨) ચોપડીયો તથા સ્લેટો—મોકવા. મળદુરના તલાટી જોષિતારામ લીલા-
ધરે વારસીક પરીક્ષા વખતે ૩૧) પતાસાં—પરીએજ. શા. સ્વયંચંદ હરીબાઈ
તથા શા. અમીચંદ લાલુબાઈ પરીક્ષા વખતે ૩૧) પતાસાં—નાહાપાક.
ઠકરાણી ધનબાએ ૩૧) મીઠાઈ અને કન્યાશાળામાં ઠાકોર કુતેહસંગજી
૩૧) મીઠાઈ—પીઠાઈ. ખા. નાગરબાઈ શંકરબાઈ તથા મહેમંદાવાદના
મહેતાજીએ પોતાના ઠીકરાના લગનમાં ૩૨) મીઠાઈ રવાના ૧૧-૫-૮૪.

આ. નં. ૩૨.

માતર. મહેરબાન. રાયસાહેબ એડવિભાગના ડેપુટી. એન્ડ્રુકેચનલ
ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ મોતીરામ રામરામ તથા લાલુકાના આ. ૨૧. સા. મામે-
લતદાર સાહેબ એમના ઉત્સાહથી તા. ૧૮ મી માર્ચ સને હાંતને રોજ અન્ને
ના શેઠ સાહુકારોને બોલાવી જોડીએને બહાવવામાં ઉતેજન મળે તે સાથે
૨૧. સા. દી. એ. ઇ. સાહેબે બાળજી કરી બહુજા આવનાર જોડીએને ઇ-
નામ આપવા તથા કસરત શાળામાં મદદ કરવા સાથે એક ફંડ ઉઠાવવા
માં આપ્યું તેમાં નાણાં બરનાર નામ ૩૫) દેશાઈ મોહનલાલ મીડાલાલ ૩૩)
પરીખ. હરીવલ્લભ સ્વયંચંદ ૩૨) દેશાઈ વરજીજીજી પુરષોત્તમ ૩૨) દેશાઈ
અણુબાઈ કાનદાસ ૩૧) કાજીસાહેબ રહેમુદીન અખડુલ સમદ ૩૧) શેઠ
હકમચંદ સ્વયંચંદ ૩૪) દેશાઈ મધુરાદાસ કાસીદાસ ૩૩) પરી. પુરષોત્તમ સ્વ-
યંચંદ ૩૨) દેશાઈ ગંગાબાઈ રણજીડ ૩૧) પરી. મધુરાદાસ કાસીદાસ ૩૧)
પરી. વૃન્દલાલ હરિબાઈ ૩૧) શા. કાળીદાસ માનચંદ. ૩૧) શા. બીખાબાઈ
અમથાબાઈ ૩૧) પટેલ. મધુર સવદાસ ૩૧) પટેલ. નાથાબાઈ ગંગાદાસ
૩૦) શા. પીતાંબર નમ્બુબાઈ ૩૦) દેશાઈ ગોવર્ધન હરિકૃષ્ણ. કુલ. ૩૨૦) ખા.
બાસા. તેમાંથી વારસીક પરીક્ષા વખતે જોડીએને રેન્ડે (દેશમી અને સુ-
વરાઈ) તા. ગરીબના જોકરાએને કસરત કરતી વખતે મહેરવા સાથે અદી-

ઓ મળીને ૩૧૦) અતે-ખાકીના રૂપિયા. શેક મોહન મીઠાલાલને ત્યાં મુદ્દ-
વાનો ડરાવ થયો છે એવા અભિપ્રાયથી કે જોડીઓ વધારે દિવસ હાજર રહે
તેમને અમુક મુદતે ધનામ આપવું રવાના. તા. ૧૫-૪-૮૫.

(ઇંગ્રેજ સહી) મોતીરામ રાજરામ.

ડ. એ. ધ. એડાવિભાગ.

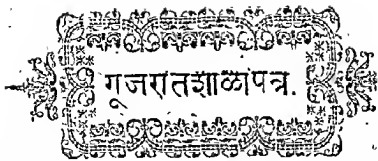
પ્રાંત-સોરઠ.

૧૫૭ ૨૭-૫-૮૪

જુનાગઢ. મહેરબાન ખુદાવંત નવાબસાહેબ તર્ફથી ૩૪૬) મોપડી-
યો તથા મીઠાઈ. અને—પ્રાંતસ્કૂ. નં. ૧. ૩૪૭) મોપડીયો, અને—પ્રાંત્ય
નં. ૨ ને ૩૪૭) મોપડીયો. અને પાઠશાળામાં ૩૫) મોપડીયો. અને ઉર્દૂ સ્કૂ-
લમાં. ૩૪) મોપડીયો અને—કન્યાશાળામાં. ૩૭૦) આટણાં તથા મીઠાઈ
—વંથકી. મંસ્થાન જુનાગઢના દીવાન સાહેબ હરિદાસ જીહારીદાસ તર્ફ-
થી ૩૨૧ મીઠાઈ વજર સાહેબ બાવદીનખાઈ તર્ફથી ૩૭) મીઠાઈ—ભેસા-
ણા. રા. રા. મંગળજી ગૌરીશંકર સ્વસ્થાન જુનાગઢના વસુલાતી અધિકારી
સાહેબે ૩૦-૧૨-૬ મીઠાઈ તથા જોડીયોને આંદા. પહેલા વર્ગના માછલેટ
લાધારામ ઉમીયાશંકર ૩-૧૪-૯ મીઠાઈ તથા જોડીયોને આંદા. દ્વિતરી
જેશંકર કલ્યાણજી તથા પહેલા વર્ગના માછલેટ લાધારામ ઉમીયાશંકર
૩૨-૫-૦ જોકરાએને મીઠાઈ જોડીયોને ૩માલ—તોરી. માછલેટ જોટાલા-
લ બવાનીદાસ શાકર એર રા.)—કુતીયાણા. ઠકર દેવચંદ કુરજી ૩૧) મીઠાઈ
રા. નયુ કુરજી, ડી. દાકતર સાહેબ મળી ૩૧૧ મીઠાઈ. કન્યાતી સરદાર-
ખાં દુવાતખાંએ ૩૭-૦-૦ કપડાં કન્યાતી આજમ ખોખર કામ ખોખર
૩૩) કપડાં મહેરબાન બવાનીદાસ પ્રમુદાસ વહીવટદાર સાહે ૩૭) કપડાં.
મ. મંગળજી દયારામ મેછલેટ ૩૭) કપડાં. મ. ગીરધરજી નેકીસનદાસ
સ. પો. મા. ૩૨) કપડાં. મમણની જમાત. ૩૧૧ જમાદાર હાથ દરવાસ આ.
પો. મુ. ૩૧૧ ઠકર. દેવચંદ કુરજી ૩૧) રા. છેલ્લેશંકર જેશંકર ૩૦-૬-૦ રા.
જીહારીદાસ પોલીસ ફાજદાર ૩૦-૬-૦ રા નયુ કુરજીડી. દાકતર સાહેબ.
૩૦-૬-૦ પારેખ મોતીચંદ ૩૦-૬-૦ પારેખ પ્રેમજી અખી ૩૦-૬-૦ શબ

નવવજી હરીદાસ ૩૦-૪-૯ બખાઈ રાધવજી ૩૦-૪-૯ બખાઈ વલ્લભજી
 ૩૦-૬-૯ જમાદાર આમદખાં ૩૦-૬-૦ મલિક મહમદ ૩૦-૪-૯ સોની
 લાધા મેવા ૩૨-૮-૦ મહેતાજી આણંદજી વલ્લભજી ૩૦-૬-૦ રા. ગીર-
 ધરલાલ જોકીસનદાસ રા. પો. મા. ૩૨-૧૦-૩ ખુદન વાદસાહેબ તર્ફથી
 ૩૩) તેમાંથી કપડાં ને બીજાઈ વિગેરે યધને અને—કન્યાશાળામાં, એક ઝી-
 ખીસનના ૩૫) નાં છોડીએને એણાં. રાજેશી બીહારિલાલ પોલીસ ફોર્ન-
 દાર ૦-૪-૯ મીઠાઈ મી. મવારામ જીવાબાઈ વકીલ ૩૦-૪-૬ મીઠાઈ મ-
 હેતાજી આણંદજી વહાલજી ૩૦-૪-૯ મીઠાઈ ૨૧ પ્રભાશંકર કુલશંકર આં.
 મેજસ્ટ્રેટ ૩૩) ચુંદડીયો ઠકર, દેવચંદ કુરજી ૩-૪-૦ ચુંદડીઓ. રા. માન-
 શંકર પ્રભુદાસ ૩૨) મીઠાઈ મહેતાજી આણંદજી વહાલજી ૩૩) ચુંદડીઓ
 રા. મંગળજી દવારામ માજસ્ટ્રેટ ૩૦-૧૪-૦ મીઠાઈ ઠકર દેવચંદ કુરજી
 ૩૦-૫-૦ મીઠાઈ દાકતર નયુજી ૩૦ મીઠાઈ બી. નવાબ સાહેબ તર્ફથી ૩૧)
 મીઠાઈ સોની લાધા મેવા ૩૦) મીઠાઈ મહેતાજી આણંદજી વહાલજી ૩૦)ા
 મીઠાઈ મારતંરે, ગોવંધરલાલ જોકીસનદાસ ૩૦) મીઠાઈ—કલુબી. જ. ન-
 જરે મામદ વજ્રદ જહાંગીર ખડીયા કારબારી સાહેબ ૦-૧૪-૦ મીઠાઈ પટેલ
 જેરામ માવા તથા. ડી. ફાજલ ઇબરામ તથા તલાટી માધા રણજોડ ૩૧)
 સાકર મહેરબાન પીતમલાલ ત્રીકમરાજ ખડીયાપો. ફોર્નદાર ૩૧) પતાસાં
 ખાગેસરી. મહેરબાન કુતિઆણા આસી. પો. સુપ્રીન્ટેન્ડે સાહેબ ૩૧) સાકર
 મહેરબાન દૂધીઆ વહીવટદાર મલિક આમદ વાડમન તર્ફથી ૩૦)ા સાકર.
 મહેરબાન લક્ષ્મીશંકર સંખુપ્રસાદની બાઈ જમનાં ૩૬) ચોપડીયો તથા ૩-
 માલ અને ૩૫) ની મહેતાજીને પાલડીના અને કન્યાશાળામાં આજમ
 ખાગેસરી વહીવટદાર સાહેબ ૩૦) સાકર મહેરબાન દીવાન લક્ષ્મીશંકર સંખુ-
 પ્રસાદ તર્ફથી ૩૩-૧૫-૦. એણાં—ખગસરા. રા. ઝવેરચંદ કાળીદાજી ૩૦)
 સાકર. બાગદાર આજમ માવા હરસુર લક્ષ્મણ ૩૨) મીઠાઈ ૩૦) પુસ્તકો
 મેનેજર સાહેબ આજમ દેવાશંકર અંબાશંકર ૩૨) પા ૩ માલ ૩૨) મીઠાઈ—
 ટમા. રા. નયુ જીવાબાઈ ૩૦) મીઠાઈ તથા ભૂગોળ ભાગ ૧ લો વાળામા
 મેવા માંગા. ૩૦) મીઠાઈ તથા ભૂગોળ ભાગ ૧ લો. વાળાબમાલીવા ૩૦) મી-
 જેતપુર કન્યાશાળા. ઠકર ધરમયી જીરાજ ૩૦) પતાસાં—બીલખા. આ-

પુસ્તક ૨૪ મું.

જયુત.

સત ૧૮૮૫.

અંક ૬ દો.

મુંગદ્દર ઇલાકામાં દેશી કેઝવળીની શરૂઆત.

પાછલે પાનથી.

હવે સોસાઈટીનું કામ રકતે રકતે ધણું વધી જવાથી સરકારે મું-
બાઈ મધ્યે એક કૉલેજ સ્થાપવાનું ધ્યાનપર લીધું, અને ૧૮૭૫ માં
તેને લગતી સર્વે ગોઠવણો સંપૂર્ણ કરી 'એલફ્રીડ્સ્ટન કૉલેજ' ના નામથી
તે ઉઘાડી તેનો વહીવટ પાંચ અંગ્રેજ અને ચાર દેશી ગૃહસ્થોની એક ક-
મિટી તથા એક પગારદાર સેક્રટરી હસ્તક સોંપ્યો.

એ કૉલેજને મારેના પહેલા બે પ્રોફેસરો નામદાર માઉન્ટ સ્ટુઅર્ટ
એલફ્રીડ્સ્ટન પોતે ઇંગ્લાંડમાં ચૂંટી કહાડ્યા હતા. તેઓ દરકને ૩૭૦૦) નો
દરમાપો આપવાને, તથા કુદરતી વિદ્યાના પ્રોફેસરને સરકારની કોલામ
મધ્યેના આનંદરેવેટીમાં રહેવાનું મકાન કરી આપવાનો દરાર કર્યો હતો,
કે જ્યાં ત્યાં કુદરતી વિદ્યાને લગતાં એનરોનો જોકરાએને વિદ્યાવ્યાસ
શીખવવામાં લાભ મળે. એ મુજબ ૧૮૭૫ ના જુલાઈ માસમાં ઇંગ્લાંડથી
બે પ્રોફેસરો એસર્સ એરલીયાર અને હારકનેય મુંબાઈ આવી પહોંચ્યા.
તેઓએ વિદ્યાર્થીઓને ટાઉન હાઉસમાં એથિઆટીક સોસાઈટીનાં પુસ્તક
ખાતાની પડોશમાંના એક ઓરડામાં શીખવવાનું શરૂ કર્યું.

૧૮૨૧ થી તે ૧૮૩૦ સુધીના વર્ષોમાં સોસાઈટી પાછલે સરકારને
૩૨૦૧૬૨૩) નો ધંપાને દરસાલ ૩૪૦૦૦૦) ને આપી અર્થ યથો હતો.
તે મધ્યે દરમાપ આપી ૩૭૫૦૦) રેવનુના ઉધરાણાથી ઉપજ્યા હતા,

અને બાકીના સરકારી તાલિમીમાંથી આપવા પડતા હતા. એ સાલમાં નિશાળોને બરની ચોપડીઓ છપાવી પ્રગટ કરવા પાછલ સાચાઈતિ ૩૬૭૨૩) નો ખર્ચ લાગ્યો હતો.

હવે ૧૮૪૦ ની સાલથી મુંબાઈ ઈલાકાના કેળવણી ખાતામાં નવા નફો ઉમેરાયો. એ સાલથી આ રચના કેળવણી ખાતાનો વહીવટ નેટીવ એજ્યુકેશન સોસાયટી હસ્તકથી કાઢી સરકારે ૬ ગૃહસ્થોની એક મિત્રો આફ એજ્યુકેશનના ના સ્થાપીતમાં આપ્યો. એ બોર્ડમાં ચણુ દંગેશ અને ચણુ દંગી અધિકારીઓ નીમ્યા હતા. તેઓના હસ્તકમાં નેટીવ એજ્યુકેશન સોસાયટી તથા એક્ઝીક્યુટિવ કોલેજના ફંડો, તેમજ આ ઈલાકાના કેળવણી ખાતાની સઘળી ગોઠવણોની લગભગ સોંપી. બોર્ડ આફ એજ્યુકેશનને આ ઈલાકામાં જેમ અને તેમ સઘળા વર્ગોમાં કેળવણીનો ફેલાવો થાય એવા ઉપાયો લેવા માંડ્યા હતા. તેઓએ મુંબાઈ મધ્ય એક્ઝીક્યુટિવ નેટીવ એજ્યુકેશન ઇન્સ્ટીટ્યુશન તથા એક્ઝીક્યુટિવ કોલેજને બરાબર પાયા ઉપર મૂક્યા પછી ૧૮૪૪ માં સિવિલ ઇન્જિનિયરનું કામ શીખવવાનો વર્ગ, તથા ૧૮૪૫ માં વૈદ્ય શીખવવાને શાંટ મેડીકલ કોલેજ સ્થાપી અને તે પછી રથાવરો ખાતે ઇંગ્રેજ સ્કૂલો ઉઘાડવાનું ચાલુ કર્યું હતું.

પહેલ વહેલી ૧૮૪૨ માં સુરત મધ્ય એક મોટી ઇંગ્રેજ સ્કૂલ ઉઘાડી તે પછી ૧૮૪૫ માં રતનાગીરી, ૧૮૪૬ માં અમદાવાદ, ૧૮૪૮ માં અહમદનગર અને ધારવાર, ૧૮૪૯ બરુચ, ૧૮૫૧ માં ધાણે, ૧૮૫૨ માં સતારા, અને ૧૮૫૩ માં રાજકોટ તથા ધુળીઆ ખાતે અકેકી ઇંગ્રેજ સ્કૂલ એક્ઝીક્યુટિવ કોલેજમાં લીજિસ્ટ્રા સુંદર રીતે વિદ્યાર્થીઓના હાથ હેઠળ ઉઘાડી હતી.

બોર્ડ આફ એજ્યુકેશનના પ્રમુખ તરીકે સરમન આડરીની પછી અંગ્રેની કોન્સિલનો મેમ્બર હાનરેબલ મીઝ એન્ડરસન, અને તેની પછી ૧૮૪૩ માં સુપ્રીમ કોર્ટનો પુનીઝડજ સર અંરસકીન પેરી નીમાયો હતો. એ ગૃહસ્થ ૯) વર્ષ સુધી બોર્ડના પ્રમુખનું કામ અજાણ્યું હતું. તેણે હાલો લેવાનેવાર, પોતાની આગળ યુધિશિયો પ્રમુખનું કામ ધણું નીકળ્યા તરીકે-બહાર કર્યું, અને તેમાં પેતે ધણો ફેરફાર કરવાની હચ્છા જણાવી

તેણે એક લાંબી મિનિટ લખી અને આપતી કેળવણી વિષે પોતાની નિ-
રાશી જણાવી તેણે પ્રથમમાં આ હાજરામાં સર્વે કેળવણી ઇંગ્લેન્ડમાંજ
આપવાની હદ બહાર તરફદારી કરી, અને એન્જુકેન સાસાઇટીના સ્થા-
પનારાઓએ દરેક વર્ગના સર્વે લોકોને કેળવણી આપવાની જે રીત રાખી
હતી (અને જે રાજનીતિ પછવાડેથી ૧૮૫૪ ના ઇંગ્લાંડની સરકારના કેળ-
વણીને લગતા ડીરખાવમાં બહાલ રાખવામાં આવી હતી) તેની સામે
બાંધે ઉઠાવી મોટે વાપેના લોકોમાં ઉમદા કેળવણી આપવાનું પસંદ કર્યું હતું.
એ બાબત ૧૮૪૫ માં તેના અને જોડના બીજા મેમ્બરો વચ્ચે ઘણી જાપા
જપી થઇ હતી. જોડના સરકાર ઉપર મોકલવાના વાર્ષિક રિપોર્ટો તે પોતે
લખતો હતો, અને ૧૮૪૬ માં રિપોર્ટમાં તેને ઉપજા પોતાના વિચારો
ઇંગ્લેન્ડ જણાવી કુરોપ મધ્યે જ્યાં દરજ્જાની કેળવણી ફક્ત મંદોજ મેળવ
છે તેના હસારા કર્યા હતા, અને મતબુત બનામણ કરી હતી કે કેળવ-
ણીનો દરજ્જો ઉગદાજ રાખવો જોઇએ. જે કે રહીએ પોતાના અનુ-
ભવથી એ જિંમે ઉતરુંજ કહેતા હતાં તોપણ તેનો મકંમ વિચાર હતો કે
જ્યેક પ્રજાના જ્ઞાને લગતો સુધારો, બલકે નીતિ સંબંધી સુધારો સદા
પહેલા વર્ગના લોકો તરફથી થર થયા જોઇએ" આ ઉપરથી તે વેળાના
માએ ટાઇમ્સમાં સખત ટીકા કરી એ રાજનીતિને "જે રીટલી જુકલ
જુકલ સર્વે લોકને મળી શકે તેમાંથી યોગ્યને જાકત આપી ઘણાએને
જુએ મારવા" જેવી ગૂણી હતી. સર એરસકીત પેરીએ પછવાડેથી પોતાના
વિચારો ફેરવ્યા હતા, અને ૧૮૪૯ માં એક બીજી લાંબી મિનિટ લખી
રાખ્યને પ્રરેએ આપતી કેળવણી જેઓ ચાહે તેઓને તે સરજે હીસ્સે
આપવાની હીમાયત કરી હતી, એ રીતે ચાર પાંચ વર્ષમાં સરનશીન સાહે-
બના વિચારોમાં ગંભીર રીતનો ફેરફાર થયો એ તે વખતે અભાવજ નહું
ગણાવું હતું.

હવે એન્જુકેન કોલેજમાં ૧૮૪૭ માં પાછું નવું લેહી ઉમેરાયું.
એ સાલમાં ડબલીનની યુનિવર્સિટીના જેમુંદા ગ્રાન્ડુએટો—પ્રોફેસરો પાઠન
અને રીડ, તે આપણી કોલેજમાં પ્રોફેસરો નામ્યા. તેઓએ અહીં આવી
વિદ્યાર્થીઓને કોલેજમાં તરીવવત આપ્યા ઉપરાંત કોલેજની બહાર મંદ

ળીની માર્ફતે સાત આપવાની રીતકે જે તે વખતે અંગ્રેજીની હતી તે વખતે કરી વર્ગની અંતરતા જાપના તથા અદ્ય આદ્ય અને શીક્ષકનો દરજ્જો રાખવા માટેની મુંબીરાઈમાં છૂટકો થવા પછી જવાબ વિદ્યાર્થીઓને પોતાને ક્ષાત્રનું શોધવા માટે તકરારો કરવા તથા ખર્ચો મેળવવાને છૂટા મુકવાનું શરૂ કર્યું કે જેથી તેઓ પોતાના ઉપરજી ભર્યા રાખતાં, તથા મતંત્રતાપાણું અને આંગરુદાર હરીકાષ કરવા તે શીખે, એ ગુણો બિખની હિંદુઓમાં વિદ્યાર્થીઓને અતિથય ઉપયોગી થઈ પડે, અને જે શિક્ષકો તરફથી સૂચનાઓ વગર કદી મેળવી શકાય નહિ.

આ ઉપરાંત વિરણ મુળ્ય મજકુર બંને પ્રેક્ટિસીંગના ઉપરીપણા નીચે ૧૮૪૮ ના જુનમાસમાં "શુદ્ધિ સ્કૂલ ઓફ ઈંગ્લેન્ડીક સોસાયટી" ની સ્થાપના થઈ. વળી એજ સોસાયટી તરફથી દેશીઓમાં તેમની બાપામાં સાતનો ફેલાવો કરવા માટે શાખા તરીકે મરાઠી તથા ગુજરાતી "સાતપ્રસારક મંડળી" એ તથા "બુદ્ધિવર્ધક હિંદુસભા" તેમજ હિંદુ અને પારસી બેકાસીઓની નિયાજો સ્થાપવામાં આવી હતી.

સરકારી કેળવણી આતાના ઉપરાંત મુંબાઈ મધ્યે ૧૮૪૬-૫૦ માં જુદી જુદી ખાતગી (૬) દેશી બાપાની નિયાજો અને ૯) ઈંગ્લેન્ડ સ્કૂલો, તેમજ સર જમસેદજી પારસી બેનીચાઈન્ટ ઈન્સ્ટીટ્યુટને લગતી મોટી અંગ્રેજી સેન્ટ્રલ સ્કૂલ, તથા મીથનરીઓથી ચાલતી કેટલીક સ્કૂલો હતી, જેનો દેશીઓનો બેકાસી પણ લાભ લેતા હતા.

ઈ. સ. ૧૮૫૮ માં ઈસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનીનો ચાર્ટર બદલાઈ હિંદુસ્થાનનું રાજ નામદાર માહારાણી વિક્ટોરીઆએ પોતાને સ્વાધીન બીધું તેની આગમજ હિંદુસ્તાનનો રાજકારોબાર છેલ્લાં ૨૦) વર્ષોમાં કેવી રીતે આલ્યો હતો તે બાબત ૧૮૫૩ માં પાર્લામેંટે નિમેષી સાલેકટ કમિટીએ પણ પોતાનું મુખ્ય દ્યાત કેળવણીની બાબત વિશે પરપૂછ કરવામાં રોક્યું હતું. એ કમિટીને ડોક્ટર ડક તથા મી. જન મારથમેન : તરફથી આ રથમાં અપાતી કેળવણીની બાબત ઉપર ઘણી કીમતી વિગતો, ખર્ચો, તથા સૂચનાઓ મળી હતી. એ ઉપરથી ૧૮૫૪ માં એક સરકારી ડીરપાસ-તૈયાર કરવાને ત્યાંની વડી "બોર્ડ ઓફ ઇન્ડિય" ને સોંપ્યું હતું. બોર્ડ ઉપરાંત

તે અમલદારો તથા કલકત્તાના માણુ ચીફ જસ્ટીસ સર એડવૉડ રામન. અને મુંબાઈના માણુ ચીફ-જસ્ટીસ સર એરસ્કીન પેરીની મદદ લઈ આ ડીસપાચ તૈયાર કર્યા. તે ૧૮૫૪ ના જુલાઈ માસમાં બહાર પડ્યો, અને આજ સુધી તે એક જાણવા લાયક દસ્તાવેજ છે.

એડીસપાચનો સૌથી અગત્યનો ભાગ ત્રણે ઇલાકાઓ તથા વાલ્યખૂળાના પ્રાંતો માટે આસ જુદાં કેળવણીખાતાં સ્થાપવાં, તે દરેક ઉપર અકેકો મુખી-ડીરેક્ટર આખું પશ્ચિમ ઇન્ડિયન ટેરિટોરી, તેમના હાથનીએ લાયક અમલદારો નીમવા, ઈંગ્લાંડના ધોરણ ઉપર અને યુનિવર્સિટીઓ ઉદ્યાગી, અને જ્યાં ખાનગી નિશાળો સ્થાપી સારા પાયા ઉપર કેળવણી આપે તેઓને કસોડણુ નાન, જાત, અથવા ધર્મનો તફાવત રાખ્યા વગર સાંદ, હિન્દ. એડ આપવાને લગતો છે. એ ડીસપાચ અને આબ્યા પછી તેમાં મુકર કરેલાં ધોરણ મુલ્કમ આ દેશનાં કેળવણીખાતાઓમાં ફેરફાર કરવામાં આવ્યો છે, તથા ત્રણે ઇલાકાઓમાં યુનિવર્સિટીઓ સ્થાપી છે,

ગોવિંદસિંહ.

(અખતાર શ્રી નારાયણ હેમચંદ્ર)

ભારતના આ કુર્બાન સમસ્યાની પ્રકૃત મીમાંસા આધુનિક સમયમાં એક યોગ્યે કરવાનો યત્ન કર્યો હતો, અને આત્મસાગના બળથી પુષ્કળ રીતે પાર પડ્યો હતો. પેલી જે શિષ્ય જાતિ જોઈએ છીએ—રણમાં અન્ય છે, દરતામાં અવિચલિત છે, ભ્રાતૃપ્રેમમાં વિગમિત છે, કૃતસત્તા ધર્મમાં વિમુગ્ધ પ્રાણુ છે—એ ભારત ગૌરવ, ભારતપ્રાણુ શિષ્યજાતિ તે યોગિવરના આત્મસાગનો અને સ્વદેશાનુરાગનો જીવન કીર્તિસ્તંભ છે. ચિત્તન આપાળા સમરક્ષેત્રમાં જે શિષ્યજાતિનું અમિત તેજથી અંગ્રેજ વિશ્વવિદિનિરુદ્ધ થઈ ગઈ હતી, સિપાઈ-વિદ્રોહમાં જે શિષ્યજાતિનું અપ્રમેય વીરત્વ બળથી અંગ્રેજ જાતિની કચંચિત્ પ્રાણુરક્ષા કરી હતી, આફગાન યુદ્ધમાં જે શિષ્યજાતિના અદ્ભુત રણનેપુણ્યથી ખ્રિસ્તજાતિનું માન રક્ષા પડ્યું હતું અને તે દિવસે જે શિષ્યસેનાના અતુલ વિક્રમથી અંગ્રેજ—કીર્તિસ્તંભ મિથર—રણક્ષેત્રમાં નિખાત પડ્યું હતું, તે પ્રકાંડ અન્ય શિષ્યસેના, શિષ્ય-યુરુ-યુરુગોવિંદની ગંભીર સાધનાનું ફલ છે. અપારે યવન—આત્માચારે બા.

રતપક્ષનું ક્ષતવિક્ષત થયું હતું, તે સમયે ગુરુગોવિંદનો પ્રાણ રડી ઉઠ્યો. તેણે જોયું કે આ હિંદુધર્મ—વિદ્યેષ પ્રદમિત ન થાય તો ઉભય જાતિનો ધર્મસ અનિવાર્ય છે. તે ચિંતાએ તેના હૃદયને આલોડિત કર્યું. તે વરણિએ સમાધાનપાથી જોયું, એ અવશ્યમોતી-અનિષ્ટ નિવારણનો એક માત્ર ઉપાય બંને જાતિમાં અમેદ્ય ભ્રાતૃત્વ—અંધન સંસ્થાપન છે. એ સિદ્ધાંતમાં ઉપનીત થઇને તેણે શિખ ધર્મને એક નવા આકાર આપ્યો. નાનકનો શિખધર્મ એકેધરવાદ અને પરકાલ લઇનિજ હતો, આ લોકની સાથે તેનો મોટો સંબંધ નહોતો. પરંતુ ગુરુગોવિંદ તેના શિખ ધર્મને ઐહિક ઇષ્ટ સાધનમાંજ અધિકતર નિયોજિત કર્યા હતા. તેણે ધોણા કર્યું કે, એ ધર્મમાં હિંદુ ધર્મ, બ્રાહ્મણ શૂદ્ર ભેદ નથી. એ ધર્મમાં દીક્ષિત યજ્ઞને સમજા બાઈ બાઈ થતાં સમજા એક કુટુંબના યજ્ઞ. ગુરુગોવિંદ એ નવા—પ્રતિષ્ઠિત ધર્મમાં સર્વાગ્રથી દીક્ષિત થયો. પામે ધીમે હિંદુ ધર્મ તેના મંત્રશિખ થવા લાગ્યા. તે દીક્ષિતોને આલિંગન કરીને ભ્રાતૃ—પ્રેમમાં ગ્રહણ કરવા લાગ્યો. નવદીક્ષિતનું અન્ન સર્વ ગ્રહણ કરતા. તેને બીજી વસ્તુ કોઈ પ્રકારની અમર્યા કરે એ વાસ્તે તે દીક્ષા આપનાના દિવસે પ્રેમક નવદીક્ષિતને અન્ન વ્યંજન રાંધીને તેને આપવા કહેતા. શિખ ભક્તિભાવથી ગુરુને અન્ન રાંધીને આપતા. ગુરુ તે શ્રદ્ધાના સાથે ખાતો. તેથી તેના સાથે અન્નપાણી લેવા બીજા કોઈપણ કોઈ જાતની આર્પણ કરતાં નહિ. શિખજાતિની ઉન્નતિ, શિખજાતિના સુખ સિવાય ગુરુગોવિંદને બીજી કોઈ જાતની ચિંતા નહોતી. તે પોતે નિઃશકમ મોગો હતો. પોતાનું સુખ, પોતાની સંપત્તિ, પોતાનું સૌભાગ્ય કદિ તેની ચિંતાને આબરૂ કરી શકતું નહોતું. તેણે શિખજાતિના હિતાનલમાં આત્મહિતની પૂર્ણ આકૃતિ આપી હતી. એ માટેજ શિખજાતિ તેના નામથી આજ પણ મંત્રમુગ્ધ છે. એ વાસ્તેજ તેના શિખો કોઈ વિષયમાં તેનો અભિપ્રાય શું છે તે જાણી લેવાથી તત્સાધનમાં પ્રાણ વિસર્જન કરવામાં કૃતસંકલ્પ થતાં રણસ્થલમાં ગુરુગોવિંદના નામોચ્ચારણથી તેઓની ધર્મતીમાં હજારો ગુણથી બલોપચય થતો. ગુરુગોવિંદનું અપૂર્વ આત્મસાગ અને અપૂર્વ ભ્રાતૃ—પ્રેમથી મુગ્ધ થઇને અસંખ્ય હિંદુ ધર્મ ચિરવિદ્યેષ બહી જઇને એક ભ્રાતૃત્વ અંધનમાં આબરૂ થવા લાગ્યા.

ને હિંદુ યવન પરસ્પરને જોવાથી પરસ્પર અંગદસ્ત યતા; આજ તેના સ્પર્શ મણિના સ્પર્શથી ભ્રાતૃ-પ્રેમમાં ગદ ગદ થઈને પરસ્પરને આલિંગન કરવા લાગ્યા, આજ તેઓના પ્રેમપૂર્ણ બાઈ બાઈ ગાનથી જગત્ મુગ્ધ છે, આજ તે સમયેત સેનાના પિતૃવપણુંથી દિલીનું સિંહાસન ટળટળાવમાન છે. આજ એ સમયેત નારાયણી સેનાની આગળ યવન સેના પ્રતિપદે પરાજિત છે. ભારતમાં યવન સામ્રાજ્ય જાય છે, એવી વખતે એક ઘાતકદસ્તે તે પરમ યોગીનું મૃત્યુ થયું. ગુરુગોવિંદ? એકવાર ભારતમાં આરીને તમારા અનંત પ્રેમજોતમાં બ્રાહ્મણ શુદ્ર અને હિંદુ-યવન બિદ વહેવાદો, પ્રત્યેક ભારતવાસીની નસામાં તમારો પ્રભાવ ભ્રાતૃ-પ્રેમ સંચારિત કરો દેવ! એક વેળા સ્વર્ગ છોડીને ભૂતલે અવનીર્ણ થઈને સેનાના ભારતને નરકથી સ્વર્ગમાં લઈ જાઓ, એકવાર તમારું આત્મ-સાગના ઉન્નયન દૃષ્ટાંતથી મરણપર-આવેલા ભારતને સંજીવિત કરો. વીર સંન્યાસીની મૂર્તિ એક વખત જમીન ઉપર આવીને પીરત્વ અને સંન્યાસ ધર્મનું મહાત્મ્ય ફલાવો—હવે સર્વ જાય છે, રસાનત્રમાં જાય છે, એકે વખતે દેખા આપો, તમારા અતિ માણસ સખ સાધનનું ફલ-સ્વરૂપ તે નારાયણી સેના હાલ પ્રભુ રહી છે, પરંતુ તેમાં તમે જે ભ્રાતૃપ્રેમ અને સ્વદેશનુરાગનો ભાવ સંકોરિત કર્યો હતો, તમારી સાથે, તે ચાલતું થયો છે; જે પીરત્વ હાલ થોડું રહેલું છે, પરંતુ તે સંન્યાસ અને તે આત્મસાગ તમારા ગણથી જતું રહ્યું છે, તેથી આજ તેઓ દાસ છે; અને તે દાસવધીજ તેઓ આજ સમસ્ત ભારતવાસીના અમંદાના પાત્ર છે. જે હૃદયમાં એક દિવસે ભ્રાતૃ-પ્રેમનો સ્વર્ગિય ભાવ ધારણ કર્યો હતો, તે હૃદય આજ ભ્રાતૃધિરથી કર્ણકકાસિમાં ધારણ કર્યું છે. જે દિગ્વિજયિની સેના એ એક દિવસે સ્વદેશના હિતને માટે જીવનજી આહુતિ આપી હતી, આજ થોડા પૈસાને માટે સ્વદેશની ખરાબી કરવામાં તે સેનાની આપત્તિ નથી. આત્મસાગ અને સંન્યાસનો અહા કેવો અદ્ભૂત મહિમા છે? એક સંન્યાસીના આત્મસાગથી લાખો મનુષ્ય મેંત્રમુગ્ધ થઈને પ્રત્યેક એક એક સંન્યાસી થયા હતા, તે પવિત્ર પ્રકાશથી એક દિવસે પ્રત્યેક શિષ્ય, એક એક ક્ષુદ્ર-ગુરુગોવિંદસિંહ થયા હતા; પરંતુ આજ તે પ્રકાશના પ્રતિબિંબના અભાવથી તે સમગ્રા મદ ઉપગ્રહ અનન્ત અંધારા-

રામાં વિલીન થઈ ગયાછે, એવા ને ગુરુગોવિંદ હતો તેનું કુક જીવન લખવામાં આવેછે તેથી તેની જુદી પરાક્રમની સાક્ષી મળશે.

મહામતિ નાનકે વિવિધ ધર્મશાસ્ત્રની આલોચના કરીને ને અભિનવ ધર્મ-સંપ્રદાય સ્થાપન કર્યો, તે ધર્મ-સંપ્રદાયના માણસો પેહેલા યોગીના પ્રમાણે વગરખાલવે પોતાના ધર્મ શાસ્ત્રના અનુમોદિત કામ - કરતા હતા. કાલે કરીને મુસલમાનના જીલમથી એ ધર્મીવલંબિઓના હૃદય દગ્ધ થવા માંડ્યા, એઓને પ્રશુતા પ્રમાણે મારવા લાગ્યા. અસામાન્ય જીલમથી ન સંભળાય એવી યંત્રણાથી સમજાઓના પ્રાણ-વાયુનો અવસાન થવા લાગ્યો એવા નિદારણ સમયમાં શિખ-સમાજમાં એક મહાપુરુષનો આવિભવિ થયો, તે સ્વચ્છેષ્ટની સ્વજાતિની ન ખમાય એવી યંત્રણા જોઈને અધ્વસાય અને ઉત્સાહના સાથે એને દૂર કરવામાં પ્રવૃત્ત થયો. તેની તેજશ્રિવતા, શા-કસ, અને મહાપ્રાણતા શિખોમાં પ્રવેશ કરીને તેઓમાં એક નવી જીવની ઇર્કિનનો સંચાર કર્યો. તારથી એક પ્રાણતા, વેદનાખોધ ઇત્યાદિ જ્ઞાતીય જીવનના સર્વ લક્ષણ શિખ હૃદયમાં અંકુરિત થવા માંડ્યા. તારથી મહાપુરુષના મહામંત્રમાં દીક્ષિત થઈ શિખો મહાપ્રાણ વાળા અને મહાસત્વના અધિકારી થઈ પડ્યા.

ગોવિંદસિંહજી પેહેલા શિખોને સામ્યસૂત્રમાં સંબંધ કરાવ્યો, ગોવિંદ સિંહની જુદીથીજ હિંદુ, મુસલમાન, બ્રાહ્મણ અને એકાલ એક જમીન ઉપર ઉભા કરીને પરસ્પરને બાતુભાવથી આલિંગન કરતાં શીખ્યા. ગોવિંદ-સિંહજી શિખ-હૃદયમાં જ્ઞાતીય જીવનનો પેહેલો પરિપોષક છે. શિખો તેજશ્રિવતા, શ્રિયર પ્રતિષ્ઠતા અને મુદ્-ક્રુષલતામાં ઇતિહાસમાં વરણીય થઈ રહ્યા છે, તેનું મૂળ ગોવિંદસિંહ છે. તેજોવેશ અને મહાપ્રાણતાની અંદર શિખ-ગુરુ-સમાજમાં ગોવિંદસિંહનો કોઈ પણ દુસ્મન નથી, બારતવર્ષની સર્વને એક મહાજાતિમાં આણવા માટે નાનકનો સ્થાપેલા ધર્મ સંપ્રદાયમાં ગોવિંદસિંહના પ્રમાણે જીવન કોઈએ ચલુ વલ્લ કર્યો નથી.

૧૫૩૬ ઈસવીસનમાં નાનકનું મૃત્યુ થવાથી અંગદ નામ તેનો એક પ્રધાન શિખ શિખોનો ગુરુ થયો. અંગદના પછી ગોવિંદ એવી રીતે પોતાનો મનપ્રચાર કર્યો, કે તેના શિખો પૌરણિક કાદણી અને ઉદાર

ઉપદેશ સાંભળીને મહાસત્વના અધિકારી યવા લાગ્યા. ગોવિંદ મનની સાથે વેદાધ્યયન કરતો, મનની સાથે વૈદિક તત્વ અને વૈદિક ક્રિયાકલાપની પદ્યો લોચના કરતો. ધર્મશાસ્ત્રની આલોચના કરતાં પણ તે શારીરિક તેજસ્વિતા લાભતા પ્રતિ ઝાંઝાસાય દેખાડતો નહોતો કથિત છે, તે નહનો પર્વત ઉપર નંહને અગ્નિનું વીર્ય. અગ્નિનું તેજસ્વિતા મેળવવાં વાસ્તે ગંભીર તપસ્યામાં નિમગ્ન રહેતો. ઇદંશ આત્મ સંયમ અને ઇદંશ ગંભીર ચિંતાથી શિખ સમાજમાં ગોવિંદનું સન્માન ક્રમે કરીને વર્ધિત થવા માંડ્યું.

ગોવિંદ હમણા નવી રીતથી શિખસમાજને બંતાવવામાં પ્રવૃત થયો. તેણે શિખોને એકઠા કરીને કહ્યું 'સર્વાન્તઃકરણથી એકેશ્વરની ઉપાસના કરવી જોઈએ, કોઈ રીતે પાથિય પદાર્થદ્વારા તે સર્વ શક્તિમાન પરમ પિતાનું માહાત્મ્ય ચિહ્ન કરવું નહિ. સર્વ સરલ હૃદયથી અને એકાંત મનથી ઇશ્વરની તરફ આંહીને રહેવું. સર્વે એક-બ્રાણુ ધર્મને એકતાના સૂત્રમાં સંબદ્ધ થવું આ સમાજમાં જાતિનો નિયમનુરૂદ્ધ નહિ, કુંભમંદીમાં પ્રાધાન્ય રક્ષિત થયે નહિ, એમાં બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિય, વૈશ્ય શૂદ્ર, પંડિત, મૂખ, આખરદાર, ઇતરે શર્વેને સમાન બાવે પરિગૃહીત કરવામાં આવશે, સર્વે એક પંક્તિમાં, એક વારણમાં ખાશે, એ તુરકોનો વિનાશ કરવાને પત્રવાન રહેશે, અને સર્વેને સજીવ અને સતેજ થવાને શિખાડશે.' ગોવિંદ એ કહીને પોતાને હાથે એક બ્રાહ્મણ, એક ક્ષત્રિય, અને ત્રણ શૂદ્ર જાતિય વિધાસુ શિખનાં શરીર ઉપર ખાંડનું સરખત નાખીને તેઓને ખાલસા* ખાત્રીને સંબોધન કર્યો; અને પુદ્ધ કાર્ય અને વીરત્વનું પરિચયસૂચક 'સિંહ' ઉપાધિ આપી ખુદી ચહેરા કરી, ગોવિંદ પોતે પણ એ ઉપાધિ ધારણ કરીને ગોવિંદ સિંહ નામથી પ્રસિદ્ધ થયો.

ગોવિંદસિંહ એવી રીતે જાતિગત પાર્યંત દૂર કરીને સર્વેને એક સમ-ભૂમિમાં આણવા અને સઘળાનાં હૃદયમાં નૂતન જીવની શક્તિ અને નવા

* આરબી ભાષામાંથી 'ખાલસા' શબ્દના ઉત્પત્તિ થઈ છે. એનો અર્થ પવિત્ર, સુખ છે. જે ભૂમિની સાથે ખીજનનો કંઈ સંબંધ ન હોય ઘણું કરીને તેને 'ખાલસા' કહેવામાં આવે છે. સુદ ગોવિંદશીલ શિખોની સાધારણા મંત્રા 'ખાલસા' અને ઉપાધિ સિંહ થયે છે.

તેજનો સંચાનો કર્મો, જાતિમેદ રેહિત-યથાથી હાથ વણના શિષ્યોએ પહેલા અસંતોષ પ્રકાશ કર્યો હતો, પરંતુ ગોવિંદસિંહની તેજસ્વિતા અને કર્તવ્ય કુશલતાથી તે અસંતોષ વધારે દિવસ રહ્યો નહિ. શિષ્યોએ ગુરુના અનિર્વચની તેજોમહિમા દર્શનથી ખીજી કંઈ ન બાલતાં યથાનિદિષ્ટ કર્તવ્ય પદમાં આગળ ચલાવ્યાં. તેઓ એક ખર-વાદી યજ્ઞને આદિ ગુરુનાં નક અને તેના ઉત્તરાધિકારિ વર્ગની પ્રતિ યચોચિત સંમાન દેખાડવા ભાગ્ય, રજપૂતોના પ્રમાણે સિંહ ઉપાધિમાં વિશિષ્ટ યજ્ઞને દીર્ઘ કેશ અને મેટી ઘુછો રાખવા ભાગ્યા; અને અસ્ત્ર શસ્ત્રથી સુરાન્નિજત યજ્ઞને પ્રંદૂત યોદ્ધાના પદમાં સમારતન થયા. તેઓનો પોશાક કાલા રંગનો થયો. “વાહેરુ ગુરુકા ખાલસા વાહેરુ ગુરુકા રૂતે ?” (ગુરુ કૃત કાર્ય યાવ, જ્ય-મી તેઓને શોખીત કરે) તેઓનું સંભાષણ વાક્ય થયું. ગોવિંદસિંહે ગુરુમાં નામ એક યજ્ઞ-સમિતિ પ્રતિષ્ઠિત કરી અમૃતસરમાં એ સમાજનું આધિપત્ય યથા ભાગ્યું. જેનાથી સર્વ જાતના કુસંસ્કારનો મૂલોછેદ થાય જેનાથી શિષ્યશાસ્ત્રી અતઃ યત્ન અને બહિઃશુચના આક્રમણથી અટલ રહે, સંક્ષેપમાં શિષ્યો જેનાથી એક પ્રાણના, સમવેદના ઇત્યાદિ જાતીય જીવનના સમુદય લાભાણવાળા થાય, તેજ ગુરુમકનો લક્ષ્ય થયો.

ગોવિંદસિંહ એવી રીતે ધીરે ધીરે નવું ઉપાદાન લખને નવી શિષ્ય સમાજ બનાવી, અને એવી રીતે ધીરે ધીરે નવ અબ્યુદિત શિષ્ય-સમાજમાં રાજનૈતિક સાધારણ તંત્ર સંસ્થાપિત કર્યું. જે શિષ્યો પરસ્પર વિચિત્ર રહીને સંસ્તમિત યોગીના પ્રમાણે નિરીક્ષ જાવથી કાળ ગાળ્યા, તેઓ હમણા એક પ્રાણ યજ્ઞને સાધારણ તંત્ર-સમાજમાં સંમિલિત થયા. ગોવિંદસિંહના જીવન એક સાધનને સુરિદ્ધ થયું પરંતુ એના કરતાં ઉન્કટ સાધના તેના સંમુખમાં પતિત રહ્યું હતું- તે પરા કાંત મોગલોમાં સશસ્ત્ર ખાલા-સાએને સિંહ ઉપાધિમાં વિશેષિત કર્યો હતા. ધર્માન્ધ પંડિત અને પીરોમાં હિંદુ અને મુસલમાનોને એક સમાજમાં નિવેશિત થયા હતા, પરંતુ ખાલસાહનું સૈન્ય દ્વંસ કરી શકતા નથી. ગોવિંદસિંહ આસજમૃત્યુ પિતાનું વાક્ય,

* ગોવિંદસિંહનો પ્રતિષ્ઠિત આકાશી નામ જે શિષ્ય-સંપ્રદાય અદ્યાપિ કામારંગનો પોશાક ધારણ કરે છે.

પિતૃ-સંમીપમાં પોતાનો પ્રતિભુતિ સ્મરણ કરી, અને કાલ વિલંબ ન કરતા પિતૃ-હતા અત્યાચારી વચનોના વિરહમાં અંબુશુલિત થયો.

બારતવર્ષના સમુદય સ્વયંમાં મુગ્ધનું શાસન બદલૂ નહોતું. અંત-વિદ્રોહ ઈત્યાદિમાં મુગલ બાદશાહ ધણુંકરીને બતિબરત રહેતો. મુગલ બાદશાહનો સ્થાપન કરવાવાળો બાદશાહનો સ્થાપન કરવાવાળો બાબર નિ-રોદ્ધેયથી રાજત્વ કરી ચૂક્યો નહિ, તત્પુત્ર હુમાયુને પઠાનવંશીય સેરસાહે પરાક્રમથી રાજ્યથી બંગાળો અને તેણે દેશાંતરમાં શોળ વર્ષ સુધી ગાળ્યા. અકબર પ્રમોદ રાજનીતિતતા અને પુરુષશક્તિ-પ્રભાવથી ધણુંકરની પંચાસ વર્ષ બારતવર્ષમાં આધિપત્ય કર્યું, તેની વિમલભૂતાથી હિંદુ અને મુસલમાનોને બતિવેર અનેકાંચ નિરોદિત થયો, તથાપિ તેનો પોતાનો ઈ-કરો સેલિમના કઠોર બ્યવહારથી અને બંગાળનો વિદ્રોહમાં વિવ્રત થયો હતો. સાગિહાન છવદશમાં સિંહાસન લઈને ઈકરામિયાં પરગર પુદ્ધ ક-રાવતાં નેત્રામાં આવ્યા. પરિશિષ્ટ એએમાં અધિકતર ક્ષમતાપત્ત ઝોરંગ-જેનના કરાચારથી કેદખાનામાં પડ્યા. ઝોરંગજેનની ધર્મોદ્ધતા કુટિલ-તા બારતવર્ષના ઇતિહાસમાં પ્રસિદ્ધ છે. એની કઠોર રાજનીતિમાં ધણીસે તેના ઉપર વિરક્ત અને હતમદાવાળા થઈ પડ્યા. અકબર હિંદુ અને મુસલમાનોને પરસ્પર ભાતુબાવથી મેળવવા ને માલ કરેછે, તે માત્ર ઝો-રંગજેનના રાજ્યથી સર્વોચ્ચમાં દૂરીભૂત થયું. ઝોરંગજેને પોતાની સંદિગ્ધ-તા, ધર્મોદ્ધતા અને કઠોર બ્યવહારથી અનેક ચતુ સંગ્રહકર્ષા હતા. એક બાળુએ દુર્ગાદાસ સ્વર્ગતિના અપમાનથી ઉત્તેજિત થઈને પુદ્ધમાં પ્રવ્રત થયો હતો, બીજી બાળુએ ચિત્રાજી વિધવીના શાસનથી ઉત્તેજિત થઈને સ્વદેશીયના નિસ્તેજ યરીરમાં તેજસ્વિતાનો સંચાર કરતો હતો. હમણા ગો-વિંદસિંહ પાદ્રિ તેજની ઉત્પત્તિ કરીને મળોના ઉપર નવું રાજ્ય સ્થાપન કરવાને ઉદ્યત થયો. તેજસ્વી શિષ્ય-ચુરનું આ અબુધાન અસામયિક તથા હકારિતાવાળું બાણીને વિવેચિત થશે નહિ.

ગોવિંદસિંહ એ ઉત્કટ સાધનમાં પાર પડવાને માટે પોતાના શિષ્યોને બિજા બિજા દલમાં વહેંચીને એક એક ટોળા શિષ્યો સૈન્ય તૈયાર કર્યું. અ-પેક્ષા કૃત વિચારના અને ઉભય શિષ્યોના પ્રતિ સૈન્ય-દળની અધ્યક્ષતા

સમર્પિત થઇ. એ સિવાય ગોવિંદસિંહે શિક્ષિત પદ્માન સૈન્ય બાલાનીને રણ પરિપ્રષ્ટ કર્યું. શત્રુ અને મમુનાની વચેના ભાગના પર્વત-સમૂહના - પાદ દેશમાં ત્રણ કિલ્લા પ્રતિષ્ઠિત થયા. નાહનની પાસે પવની નામની જગ્યા ઉપર તેના એક સેના રહેતી હતી; એ પ્રસ્તેના-નિવાસ સિવાય તેના પિતૃદેવના પ્રતિષ્ઠિત આનંદપુરના ખોવાનમાં બીજું એક આશ્રય-સ્થાન હાથ કરી-લીધું. ગોવિંદસિંહનું ત્રીજું આશ્રય-સ્થાન ગંપકુમાર હતું; એ શત્રુની કિનારે વસેલું હતું. પાર્વત્ય પ્રદેશમાં સૈન્યને સ્થાપ્યાથી મુગલોની સાથે યુદ્ધ કરવું મુ. વિદ્યાવાળું થયે એવું વિચારીને ગોવિંદસિંહ એ કિલ્લાઓને અત્તે આશ્રય-સ્થાનોને તાબામાં લઇને પાર્વત્ય પ્રદેશના સરદારોના ઉપર આધિપત્ય વિસ્તાર કરવાની ઁહેનત કરતો હતો. એવી રીતે ૧૬૬૫ ઇસવીસનમાં ગોવિંદસિંહે વિધર્મી મુગલની સાથે યુદ્ધ કરવાની વ્યવસ્થા કરી. તે ધર્મ પ્રચારક અને ધર્મોપદેશક થઇને નાના સ્થાનથી શિબ્ય એકત્ર કરતો હતો, હમણા યુદ્ધવીર સૈન્યાધ્યક્ષના પદમાં સમાસ્તાન થઇને સેના-નિવેશ અને તિરાપદ કિલ્લાના ગુપ્તઆવિધાનમાં મજબાન થયો.

નાના સરદારોની સાથે ગોવિંદસિંહનું પ્રથમ યુદ્ધ થયું. ગોવિંદની સેનામાં જે સમ્રાજા પદ્માન હતા, તેઓના પગાર બાકી રહ્યાથી ગોવિંદસિંહની સંપત્તિ છુદ્ કરવાને વાસ્તે શત્રુનો પક્ષ અવલંબન કર્યો. એ યુદ્ધમાં ગોવિંદસિંહને જ્ય લાભ થયો. શિબ્ય-ગુરના આ પ્રથમ કૃત કાર્યના જોવાથી ઘણા કો અમરદાસ અને રામદાસ યયા ક્રમે શિબ્યસંપ્રદાયના અધિનાયક થયા. સૌથી ગુરનું નામ અન્નહુનમલ હતું. અહીંઆં સુધી જે જે ગુરશિખોના અધિનાયક થયા હતા, તેમાં અન્નહુનનોજ નાનક-પ્રચારિત ધર્મ-શાસ્ત્રમાં વિશિષ્ટ અધિકાર હતો. અન્નહુને પોતાનું ધર્મ-પુસ્તક આદિગ્રંથ એકત્ર સંગ્રહીત અને વિધિબદ્ધ કર્યું હતું. એ વખતે જહાંગીરનો પુત્ર ખુસરુ વિદ્રોહી થઇને પંજાબમાં રહેતો હતો. અન્નહુન તેના અનુકૂલમાં પોતાનું ધર્મશાસ્ત્રોચિત કામનું અનુષ્ઠાન કર્યાથી જહાંગીરે તેને દિલ્લીમાં બાદાવીને બંદી કર્યો. ૧૬૦૬ ઇસવીસનમાં કેદખાની ઘણી યાતના બાગબાધી અથવા યાતકોના પ્રાણાન્તક ક્રૂરાધાતથી અન્નહુનનું મૃત્યુ થયું. અન્નહુનના પછી તેનો પુત્ર હરગોવિંદ ગુર પદમાં સમાસ્તાન થયો. પિતાના એવા

ત્રીજીય હતાકાંડથી મુસલમાનોના ઉપર હરગોવિંદનો મર્મનિતક વિદ્યેય ન્થો. અહોઆં સુધી શિખો નિરીહભાવથી કાલ ગાળતા હતા, અર્જુન-સના મૃત્યુથી તે નિરીહ-ભાવ જતો રહે; પ્રતિ દિવસ વૃત્તિએ હરગોવિંદને અ-ધારણ અને યુદ્ધકાર્યમાં ઉત્તેજિત કરી મૂક્યો. હરગોવિંદ સર્વદાં જે તર-ાર ધસણ કરતો, કોઈ એનું કારણ પૂછતા તો તે અમલાન વદનથી જવાબ માપતો કે એક પિતાના અપઘાત મૃત્યુના પ્રતિ શોધને માટે, બીજી મુસલ-માનોના શાસનને ઊંચેડ કરવાને માટે રક્ષિત થઈ છે." હરગોવિંદ શિખ પ્રદાયમાં અસ્પશિકાનો પહેલો પ્રવર્તક છે.

હરગોવિંદના પાંચ પુત્ર ગુરદિસા, ગુરતસિંહ, ટેગ બહાદુર, અમરાય અને અટલ રાય હતા. એમાંથી પિતાની છવઠામાંજ સર્વથી મોટા પુત્રનું મૃત્યુ થયું હતું. છેલ્લા જે અપુત્રકાવર્યામાં પરલોકમાં ગયા હતા, અને છે-તે જે મુસલમાનોના જીવનમયી પંતળના ઉત્તરવર્તી પાર્વત્ય પ્રદેશમાં આ-વડ બીધા. ગુરદિસના દાહરમૃત અને હરરાય નામના જે પુત્ર હતા, એ-માંથી બીજા પુત્રે હરગોવિંદનું પદ ગ્રહણ કર્યું. ૧૧૧૧ ઇસવીસનમાં તેનું મૃત્યુ-થવાથી તેના એ પુત્ર રામરાય અને હરકૃષ્ણની વચ્ચેગુરનું પદ લેવામાં મહાવિવાદનો આરંભ થયો. કોઈ રીતે એ વિવાદનો છેડો ન આભાથી ખેંચે દિલ્હિમાં ગયા. બાદશાહ ઔરંગઝેબે શિખોને પોતાનો ગુર શોધવાની અ-નુમતિ આપી. એ અનુમતિથી શિખોએ હરકૃષ્ણને પોતાના ગુરપદમાં ઘાંપો પરંતુ દિલ્હી છોડ્યા પછી ૧૧૧૪ ઇસવીસનમાં ચીતલાથી હરકૃષ્ણનું મૃત્યુ થયું, તેનો કાગિટેગ બાહાદુર શિખોનો અધિનાયક થયો. ૧૧૧૧ ઇસવી-સનમાં પઠના નગરમાં એ ટેગ બાહાદુર ઐરસમાં ગોવિંદસિંહે જન્મ લીધો.

હરગોવિંદના પ્રમાણે ટેગ બાહાદુર પણ કદ શાસનાવાળો અને પરિ-અમગળ હતો. બ્યારે શિખોએ તેને ગુરપદમાં વરણ કર્યો ત્યારે ટેગ બહા-દુરે નષ્ઠભાવથી કહ્યું હતું કે હું હરગોવિંદના અસ્ત્ર-ધારીમુને જાપ્યુક્ત પાત્ર નથી. દુકામાં ટેગ બાહાદુર તો ફરમન રામરાયના મકાંત-ગળમાં જડિત થઈને ખંડીખાનમાં ગયો. કેદખાનામાં જે વર્ષ અતિવાહિત થયા, છેલે તે જાપુર-રાજ જન્મસિંહની વિશેષ કૃપાથી મુક્ત ગળબા પછી થોડો કાળ આસામ, પઠના હિસાદિ ગ્યાનમાં રહીને પંતળમાં ગયો. પંતળમાં ગ-

બાપી દેગ બહાદુરથી પાછો દિલીપર વિરાગ-બાગન યઈ પડ્યો. અવિદ્યો
તેના વિરહમાં સૈન્ય મોકલ્યું, દેગ બહાદુરને પરાગિત અને બંદીવાન કરી
દિલીમાં આણ્યો, અને ઔરંગઝેબે તેને મારી નાંખવાનો કુકમ આપ્યો.

દિલીમાં જતી વખતે દેગ બહાદુરે પોતાના જોડા ગોવિંદને પિતૃ-
તરવાર આપીને ચુરના પદમાં વરણ કર્યો પછી તેણે કહ્યું કે, મૃત્યુના પંથ
મારો રહ મૃગાંશ કુતરાનું બક્ષ ન થાય, અને એક વેળાએ આ મૃત્યુને
પ્રતિજ્ઞા સેવામાં આવે. ગોવિંદ પિતાને આ હેતુ આરથ પાળવામાં પ્ર-
તિજ્ઞાત થયો. દેગ બહાદુરે પુત્રના પ્રતિજ્ઞાપતિથી પ્રસન્ન થઈને દિલીમાં ગયો
એ જગ્યા ઉપર ૧૧૭૫ હમ્મીસાનમાં માત્રોના હાથથી તેનું મૃત્યુ થયું
થઈપણ ઔરંગઝેબે મરેલા ચુરનું ચુર પ્રકાશ રમ્યામાં નાખી લીધું.

આરે દેગ બહાદુરનું મૃત્યુ થયું હતું ત્યારે ગોવિંદસિંહની ૧૫ વર્ષન
ઉંમર હતી. પિતાના શોચન્ય દેશાકાંક, સ્વતંત્રિનું અને મરણનું અપ-
વતન ગોવિંદસિંહના મનમાં એવું ગભીર બાવથી અંકિત થયું હતું કે, ધ-
વન ને વિનાશ અને વન હરણથી મરેલો ઉદાર કરવો એ તેના શ-
વનનું એક માત્ર હક્ક થઈ પડ્યું. તેણે સપ્તજાએને એક ભૂમિમાં બારી
એક મહાસંપ્રસાદ થઈ પડ્યું. તેણે સપ્તજાએને એક ભૂમિમાં બારીને એ
મહા સંપ્રસાદમાં બાવવાનો નિશ્ચય કર્યો પરંતુ ઉંમર કમલી હોવાથી અને
મુમયમ્તન-કનૂસોના સાવધાનથી ગોવિંદ પિતાના મૃત્યુના અભ્યવહિત પંથ
એ સંકલ્પ પ્રમાણે કામ કરવાને સમર્થ થયો નહિ. આરે તેમ હો, તેણે આ
નેક નીચ જતોય શ્લોકારા પિતાનું યજ્ઞ મંચાપીને શ્રેષ્ઠ કૃત્ય કરીને વમુતાન
પાસેના પાવંત્ય પ્રદગમાં ગયો. એ સ્થાનમાં મુઝબા, ફારૂચી બાગા અપ્પલ-
અને સ્વતંત્રિના નૌરવજા હતી તે યાંબજામાં તેનો સમય અતિવહિત થયો

— ❦ ❦ ❦ —

દેશીનામું.

૨. નોંધના મુખ્ય બે પ્રકાર છે. ૧ સાદી રીતે જમાં અથવા ઉધાર દોરી સાદી રીતે લખી રાખવું. ૨ ગણની માફક મિતિવાર લખતા રહેવું. વિશિષ્ટ કેટલાક નાણાંવટીઓ જમાં અને ઉધાર એ બંનેની જૂદી જૂદી નોંધ રાખે છે.

૩. નોંધમાં બે જાતનાં ખાતાં રહે છે. ૧ અમારી વતીનું. ૨ તમારી વતીનું.

૪. રેશાવરના વેપારી પર પોતાની તરફથી કોઈ હુંડી બીડવામાં આવે, પરંતુ તેમ કરવાનું તે વેપારીએ અને આપણા પોતાપર કાંઈ પણ સખી સૂચના કરી નથી તો એ બીડકી હુંડીનાં નાણાં આપણે અહીં અમારી વતીને ખાતે લખી જમાં કર્યાં પડે. અર્થાત્ બીજાને જરૂર ન હોય છતાં પાને લે ન લખી હરકોઈ ધણીને નાણાં અપાવરાયે તો તે નાણાં પોતાને ત્યાં અમારી વતીનું ખાતું પાડી સામા ધણીના નામે જમાં કરે.

૫. રેશાવરના વેપારીની આરતથી આપણે કાંઈ નાણાં આપીએ, અથવા કોઈ જાતનો મામલો શોધીએ; અથવા બજારમાંથી મને તે પ્રકારની હુંડી વેચાણુ લઈ બીડીએ તો તે બદલ નાણાંનું નોખમ તેમ (મંગાવનાર આરતીઆને) માયે છે. તેથી એ જાતની સંઘણી રકમો તમારી વતીના ખાતાના પેટામાં એ આસામીને નામે લખાય છે.

૬. અમારી વતીનું ને તમારી વતીનું ખાતું જૂઠું ન રાખે તો તેમાં ધણી જાતનું નોખમ રહેવું છે. તે એ કે—અમારી વતીને ખાતે હુંડી લખી હોય તો શિકારનાર આસામી નખળી પડે, અથવા, પોતે કોઈની વેચાણુ હુંડી રાખ્યા પછી તે આસામી નખળી પડે તો તે જાણતના નોખમ મદાર પોતે થવું પડે, એટલે જેને પોતે ચોક્કી લખી આપી છે તેને મળે આપવાં પડે; અને વેચાણુ આપનાર આસામી નખળી પડે તો પોતાનાં નાણાં જાવ. તેમજ તમારી વતીના ખાતામાં સમજવું કે—આસામી નખળી પડે તો ખુબ નોખમ સામા ધણીને માયે છે.

૭. આરત બાંધવામાં બે પ્રકારના લાભ છે. એક બીજાને દલાલી મજે છે તથા હુંડી કરાવનારનાં નાણાં લખી આપેલી સુરત મુખી પોતાને ત્યાં રહે તેથી તેરીખમાં કાપતો થાય છે.

૮. આરતને માટે જે દરાવ, હાથ તે પ્રમાણે પળવું પડે છે. જે કોઈ વખત લોભાદને હૃદયારે જાય તો બારે નુકસાન અમવાનો સંભવ છે. તે એ કે. આરતીઆના કાગળપરથી બજારની કોઈ હુંડી વેચાણ રાખી દરાવેલી રતાલી લઈ બીડી પરંતુ વધારે લાજમ રાખી આપનાર આસામી પાસેથી દેવલોક નફા લીધો ને આરતીઆ પાસેથી દરાવેલો નફા મળ્યો એમ દગલખાજ કરી હાથ ને જે પછીથી દેવપોતે હુંડીમાં લખેલી મૂળના આ. સામી નળળી પડે, કિંવા હરેક રીતે કામી પડે; ત્યારે આપણા સામો આરતીઓ એ ચાકીના સંબંધ પાકી તજવીજ કરે ને તેમ કરતાં ચાકી લઈ બીડયામાં ગરબડ કરી છે એવું હિસાબ વગેરેપરથી સાંખિત થાય તો તે સંબંધીનાં નાણાં આપણી પાસેથી પુરાં બરી સ. મતલબ કે. આપણે પોતાને ગાંઠનાં બરી આપવાં પડે.

હુંડી બાબત. ભાગ ૨ નો.

૯. જે ચાકીવડે ચાહુકારની આબરૂ પર નાણાં મળે તેને હુંડી કહે છે.

૧૦. હુંડી લખવામાં બે ભેદ છે. ૧ નામ નોમી, ૨ ચાહુનોમી.

૧૧. નામનોમી હુંડી કરાવનાર આસામીના નામનાજ હોય છે, ને તે જેની તેનેજ નાણાં મળી શકે છે. હુંડી કરાવનાર તથા લઈ આવનાર આસામી એજ છે એમ ઓળખવાને માટે હુંડીનો લખનાર તે ધણીના અંગપરની ઝાહિર અને ગુપ્ત નિયાનીઓ તથા તેના જમાઈ અને પહેળાઈ તેમાં દાખલ કરે છે. જે તે નિયાનીઓ હુંડીમાં દાખલ કરી નહોતો ધલાવદાયી પણ તુરત લખી જણાવે છે.

૧૨. ચાહુનોમી હુંડી જેના નામની હોય તે રૂપીઆ લઈ શકે. પરંતુ એને વેચવી હોય તો વેચી પણ ચકાવ. એ હુંડી જેને વેચાણ આપવામાં આવે તેને એના મથાળે લખી આપવું પડે છે કે “અચુક આશામીને આ હુંડી વેચાણ આપી છે” ચિહારનાર ધણી વેચાણ રાખનાર આશામીને ઓળાધરે લઈ રૂપીઆ આપે છે.

૧૩. ઓળખાણ આપનાર આશામી ઓળાધર કહેવાય છે (તમીન)

૧૪. હુંડી ગરવણે પડે તો પૈડ મળે, પૈડનું તેમ થાય તો પરપૈડ, અને પરપૈડ પણ નાચ પામે તો કાગળથી નાણાં મળે, પણ કોઈ જાતનો

દગો ન યાવ તે માટે પ્રત્યેક લેખમાં જણાવવામાં આવેછે કે અમુક લેખ ગેરવસ્તુ પડવાથી આ દસ્તાવેજ કરી આપ્યોછે" માટે તમારા તમામ જન-તના હિસાબી ઓપડા તપોસી આ લેખ ચિકારજીને ને જી ચિકારી નાણાં આપ્યાં હશે તો દસ્તાવેજ રદ સમજવો.

૧૫. હુંડીની મુદત એક સરખી હોતી નથી. જેમ દેશગર વધારે દૂર તેમ તેની મુદત લાંબી નાખવામાં આવેછે. પ્રથમ રેલવે નહોતી ત્યારે લોકો પગપાટે મુસાફરી કરતા, ને તેથી વડોદરેથી નાંચે પ્રમાણે મુદતો ના-ખવામાં આવતી હતી ને તેમાંની કેટલીક આલુ પણછે.

ગુરત મુદતની—દેખાતાની સાથે નાણાં મળે.

દીન. ૧ વળતાની—દેખાડ્યા પછી બીજે દિવસે નાણાં મળે.

મુદત વાર ભોમની — " એથે "

દિન ચાર ચારની — " નવમે

ખાંધી મુદતની— અમુક દિવસે નાણાં મળે.

૧ બરમની— મુદત પછી ૧૦ દિવસે — "

સુરતની— " ૧૨ "

મુંબાઈની— " ૨૧-૨૨ "

પુણાની— " ૨૭ "

પાતીની— " ૪૫ "

પ્રતાપગઢની— " ૩૨ "

રતલામની— " ૨૧-૨૨ "

કલકત્તાની— " ૧૨ "

કાઝીની— " ૬૨ "

વિલાવત (છેલાંડની)— " ૧૮૧ "

૧૬. નાણાવટી હુંડી ન ચિકારતાં લાવનાર આશામીન પોતે જીયા

• મુંબાઈ, સુરતમાં, ૧૭, ૧૫, એ દિવસે નાણાં મળે. ૧ વડોદરેથી.

૧૮. હુંડી કરાવતાં કાંઈ અર્થ લાગુ, ને કરી આપતાં કાંઈ હકસાત મળે તેમજ ગેચાણુરાખવાં નહીં યાવ પા નુકસાન મોગવવું પડે એ બધું હુંડીઆમણુ કેલુવા.

ની મંદિતિ તેમાં લખી આપેછે તેને દેખાડ બહી આપી જોઈએ.

૧૭. હુંડી ચિકારો પછી ચિકારનાર ધણી લખનાર આસામીપર નાણાં લેનારની પાસે બરપાઈ કરાવી લઈ પાછી મૂળ ધણીને બીડેછે તેને જોખું—અથવા પાડેલી હુંડી કહેછે.

૧૮. નાણાં લેનાર માણસ હુંડીની પાછળ પોતાની પહેંચ લખી આપેછે તેને બરપાઈ કહેછે.

૨૦. સામો ધણી હુંડી ચિકારી નાણાં ન આપે તો લખી આપનાર આસામી લઈજનાર માણસને એપ નકરામણ આપેછે. અમદતાર મુરતમાં એવા ચાલ છે કે-હુંડી લઈ જનારને દર મેંકડે દર મહિને ટકાવ-એ બાજ તથા એપ નકરામણ મળેછે. પછી તેમાં મંદિતાં કરતાં બોઝા દિવસ હોય તો પણ પૂરા માસનું મળે અને જો વધારે દિવસ થયા હોયતો મહિનો અને તે ઉપરના દિવસ સુધાનું મળે.

૨૧. ચિકારનાર ધણી હુંડી લઈ જતા પહેલાં દેવાનું કાઢે તો એપ નકરામણ ન મળે.

૨૨. ચિકારનાર આસામી હુંડી લે ને ચિકારે નહીં જો તે લેવાનારને એક માસનું એપ નકરામણ આપે. અપ્રસિ માસ હોય તો પણ પૂરા માસનું આપે. પછી ત્યાં જો પોતાને નાણાંની જરૂર હોય તો તે વેચી નાણાં લેવાય, નહીં તો મૂળ ધણીને પાછી પણ અપાય.

૨૩. હુંડીને અપ ન હોય તો પાછી અપાય, અથવા વેચી નાણાં લઈ ચકાય.

૨૪. હુંડી લીધા પછી લખી આપનારે દેવાનું કાઢવું છે એવી અબર ચિકારનાર આડતીઆને ચાલ તો તે ચિકારે નહીં અને કરાવનારનાં નાણાં જાય. કદાપિ હુંડી ચિકારો પછી ને આડતીઆને અબર મળે તો તેનાં પોતાનાં નાણાં જાય. વેચ્યાણ રાખનાર ધણી ઉધારે હુંડી રાખ્યા પછી દેવાનું કાઢે તો વેચાતી આપનારનાં નાણાં જાય.

રશ્મી નામાનો વિષય ઘણો અગત્યનો છે. પણ તેની સમજણ ખોટા લે-આપણીથી પૂરી પડી શકતી નથી. મારે એના સંબંધી જુદા જુદા સ્થળે શોધન કરી કેટલુંક ભંડોળ એકત્ર કર્યું છે. મારે આગાઉ કે રશ્મી દિતેશુ

માસ્તરો તરફથી એ જાનવામાં વધારે તપાસ થઈ કેટલીક હકીકત ખેલારે
આવશે એ જાણત એક પુસ્તક બહાર પાડવાનો મારો ઇરાદો છે. માટે
વિનંતિ કરું કે જાણવા લોગ જાણત અને જે કોઈ લંબી જણાવશે તે
આમારની સમક્ષ સમ્પત્ત કરીય.

જ. લં.

૫ જાન્યુઆરી તા. ૨-૪-૮૫

સારસંગ્રહ.

કાંગડની ખાટશી.-કાંગડની ખાટશી પ્રમાણે હાલમાં એક કાસીગરે કાંગડની
ખાટશી બનાવી છે તે ગુસ્તાકરીમાં બહુ ઉપયોગી થઈ પડે તેવી છે કાંગડની
પેડ પડી જવાથી તે ફૂટતી નથી અને ગમે તે પ્રવાહી પદાર્થ તેમાં જરે
લોપણ પીંગળતી નથી. કાજા માધાનું માનવી જે નહિ કરે તે ઘેરું.

હિંદુસ્તાનની આપવતની જામીનગીરી ઉપર લોન હિંદુસ્તાનની સરકાર
જેનમારે પુનાઈટ કાંગડમાં ૧૦ કરોડ પાંડડની કાલગ્યાતી હિંદુસ્તા-
નના સેક્રેટરી આવ રહેને અખતીયારી આપવાને તા. ૧૭ મી માર્ચ ને
ગુસ્તારે આમની સજા એક મત થઈ હતી. આપણા રજના નાખને પછર
મી. કાસે સમજાવ્યું કે હિંદુસ્તાનમાં રેલવેના વધારા સાથે ગયા વરસની
કમિટિએ ફોલી બહામણ મુજબ આ લોન ઉભી કરવામાં આવશે.

મચ્છર ડંખ કેવી રીતે મારેછે?-આ રજમાં વસનારા ધણાં એકને મચ્છર
ડંખ મારેછે તેથી કેવી વેરના યાવછે તેનો અનુભવ હશેજ; પણ એક
પત્ર જણાવેછે કે તે પ્રાણીના ડંખ રવાનાં હથિયારો કેવાં કેવાં છે તે યો-
ગ્ય જાણતા હશે. અર્ધાચાન ગ્રામ પ્રમાણે એ પ્રાણીને શસ્ત્ર વેદની પાસે
હોયછે તેવી તરેહનાં પાંચ શસ્ત્રો નિર્માણ કરવામાં આવ્યાંછે. તેમાં એક
નરતર જેવું, જે કરવતી જેવાં, એક બંધા જેવું અને એક એનજીન આ-
કારનું. જ્યારે મચ્છર પ્રયોગ શરૂ કરેછે (ડંખ મારવાનું) ત્યારે પેલું નરતર-
ના આકારનું શસ્ત્ર તેના ભાગ થઈ પડેલાના માસમાં પ્રથમ ધોમી ઘાસ-
છે. પછી છોટું પેણિજું કાવતિ ઉપર નીચે એમ કરવતીઓ અલાવવા
માટે, પછી બંધો લગાડી લેલી ગુસેછે અને છેલ્લે પોતાની ફરતે પૂરી

કરવાને ઇચ્છનામાંથી યોગ્યક ઝેર પેલો ડુંખ સમ્બધી કરે તેને માટે તેમાં ટપકાવે છે.

આપણા દેશના સિવિલસરવંદો—મીઠા કાટરલ ટપે તૈયાર કરેલાં. હિંદી-સિવિલીઅનોનાં નવાં ટીપણાં ઉપરથી જણાય છે કે આપણા દેશ ખાતે સમગ્ર મળીને ૬૧૬ સિવિલ સરવંદો છે, જેમાંના ૧૦૮ બંગાલામાં, ૧૫૨ મદ્રાસમાં અને ૧૫૬ મુંબાઈમાં સરકારી નોકરીમાં છે. ઉપના ૬૧૬ માંના ૮૩૫ હરિકાષ્ઠની પરીક્ષા આપીને તૈયાર થએલા સિવિલીઅનો છે અને બાકીના ૮૪ અથવા સૈકડે ૧૦ ટકા હેલંબ્રી સિવિલીઅનો છે. આ હેલાઓ બ્યારે હરિકાષ્ઠની પરીક્ષા નહિ હતી ત્યારે આપણા દેશ ખાતે ઘણા આવતા હતાં, પણ ૧૮૫૨ પછીથી તેઓની સંખ્યા ઘટતી ચાલી છે. એ વરસથી હરિકાષ્ઠની પરીક્ષા લેવા માંડી છે. ત્યારથી હમણાં સુધી ૭૪૧ સિવિલીઅનો આ દેશ ખાતે આવી ચૂક્યાં છે. જેમાંના ૮૧ મરણામ્યા છે, ૧૩૧ “રીટાવર” થયા છે, અને બાકીના ૮૨૪ રહ્યા છે, ૧૮૫૧ ૧ ૧૮૫૬ સુધીના પહેલાં ચાર વરસોમાં જેમને નોકરી મળી હતી તેઓજ છ આખા પેન્સનને યોગ્ય થયા છે. ૧૮૫૧ થી ૧૮૬૦ સુધીનાં પાંચ વરસમાં ૧૦૪ સિવિલીઅનોને નોકરી મળી હતી, જેમાંના માત્ર ૬ જણ આખાં પેન્સન લેવા પામ્યા છે અને બાકીનામાંથી ૫૭ હાલ નોકરીમાં નથી. હિંદુસ્થાનના સરકારની નોકરી માહેલા સિવિલીઅનોને સરવેથી વંધારે યાને ૩૨૪૪૦ના દરમાયાની રાસ આવે છે; તેઓથી ઉતરતો પગાર બંગાળના સિવિલીઅનોને ૩૧૭૮૦ સુધીનો અને ત્યાર પછી મદ્રાસના સિવિલીઅનોને ૩૧૭૨૬ સુધીનો દરમાયો મળે છે. મુંબાઈના સિવિલીઅનોમાં અમલદારો ઘણા હેલાથી તેમના દરમાયાની રાસ ૩૧૫૫૫ ની આવે છે. મુંબાઈથી ઉતરતો ઓછો પગાર વાલ્યપ્રાંત ખાતેના સિવિલીઅનોનો છે.

સરવ્યુલર.

શિક્ષકના પદધાને સાથે ઘણી ઘણીવાંણી બંનેને ટેનિંગ લેવામાં ઉત્તર ને આપના હેતુથી નીચે સહી કરનાર નક્કર કરે છે, કે આવતા

નવે પાંચ માસમાં અને હવે પછી બીજી અખર આપીએ ત્યાંસુધી, અમદાવાદ ટ્રેનિંગકોલેજમાં મહીને છ રૂપીઆની પાંચ-રકાલરશિષ, તથા એટલીજ કિંમતની એટલી રકાલરશિષ, મહાલક્ષ્મી ફીમિલિટ્રેનિંગકોલેજમાં, મહેતાજી, આસિસ્ટન્ટ, કે ઉમેદવાર તેમની સ્ત્રીઓની સાથે શિક્ષકતા કામનું ટ્રેનિંગ લેવાને આહવાં હશે તેને માટે રાખવામાં આવશે. એ કાલેજમાં દાખલ થવાના જે જે હાથ ધરાયે તે બધા તેમને પણ લાગુ પડશે, પણ મુના, સિંગતાગે ત્યાં અમુક દાખલામાં છૂટ આપવાનો અખત્યાર નીચે સહી કરનાર પોતાના હાથમાં રાખે.

મુ. વલસાડ.

(ઇચ્છેછ સહી) ઇ. બાઈલસ.

૧૩ મી મે. ૧૮૮૫

એન્ડ્રુડેચનન ઇનરપેક્ટર. ઉ. પ્રાં.

નિશાળોનાં ઇનામ પત્રક.

પ્રાંતકેન્દ્ર.

બા. નં. ૫૬૨ ૧૦-૧-૮૪

દેવચની ગુજરાતી નિશાળોમાં જે જે ઇનામ પદ્ધતિવામાં આવ્યાં તે.

માંડવી એ. વ. રમૂજ. મ. રાઓ બહાદુર દીવાનજી સાહેબ મણિ-બાઈ જયભાઈની ફરીથી કેન્દ્રમાં પધરામણી થવાની ખુશાલીમાં મુદ્રાના શ્રેષ્ઠ ખીમજી નેરામ તર્ફથી મોટી સખા કરવામાં આવી હતી તે બખતે મ. રાઓ બહાદુર દીવાનજી સાહેબ વગેરે અમલદારો તથા શેડીઆઓની રમર મોગડી રૂપી ની તથા ઉપરણાં જોકરાએને અને હેડમાસ્ટર, આ-સિસ્ટન્ટ વગેરેને રૂપા ની પામડીએ ને રૂપા ની મીઠાઈ પદ્ધતિવામાં આવી ને મ. રા. બા. દીવાનજી સાહેબે પોતાના તર્ફથી રૂપી ની મોગડીયો તથા પ્રાણમંકર આણંદજી તામના સરીખ જોકરાને તેની રૂકલકી માટે રૂપા એમ આપ્યા. મુંબઈના શ્રેષ્ઠ કરીમબાઈ ઇબ્રાહીમ રમૂજમાં પધારી રૂપી ની મીઠાઈ પદ્ધતિ હતી તથા ઇનામ સાથે પ્રત્યેક મુંબઈથી મુકવા કહ્યું છે— અમરૂજન રમૂજ. ઉપલીજ સંભામાં શ્રેષ્ઠ મજકૂર તર્ફથી જોકરાએને મોગડીયો રૂપી-૧૨-૦ ઉપરણા તથા પત્રાસાં પદ્ધતિમાં રૂપા મહેતાજીને ફૂટો ગજ ૧૨, રૂપા પે. આ. ફૂટો ગજ ૧૨, રૂપા બી. આ. ફૂટો ગજ ૧૦, રૂપા-૨-૦

મી. આ. ફેટો મંજ ૬, ૩૧) ચો. આ. ફેટો મંજ ૮, ૩૧) પાં. આ. ફેટો મંજ ૮, ૩૦) નોકરને મંજ ૧ ફેટો સાંચ આપ્યા—વીંઝાણું. જાહેર સાહેબજી તથા ખોલ મોસદીના સોમજી માંડવી ઉરનાટીમર એન્ટ મળી ૧૨ માસ સુધી ઊંકરાએને પાણી પીવા માટે બંદોબસ્ત કર્યા જાહેર સાહેબજીએ અન્નેની સ્કૂલની પરીક્ષા લીધી તે વખતે ૩૮-૧-૦ જાહેર સાહેબજી તરફથી પુસ્તકો વગેરે ૩૦) અન્નેના કારબારી રા. વૃજલાલ વી. મુરારજી મીઠાઈ ૩૦-૧-૦ ૩૦) ગોવરધનદાસ સુંદરદાસ તરફથી મીઠાઈ ૩૦) ખોલ મોસદીના સોમજી તરફથી સાકર ૩૦) કારકુન પટવા જેઠા વી. ન. નજી તરફથી ૩૦) કારકુન પાત્રજી જેઠા તરફથી કચ્છના મે. આ. પો. એન્ટ સાહેબ પરીક્ષા લીધી તે વખતે જાહેર સાહેબજી તરફથી ૩૦) વૃજલાલ મુરારજી કારબારી ૩૦) શેઠ દામોદરદાસ સુંદરદાસ તરફથી ૩૦) ૩૦) વાલજી રામજી તરફથી ૩૦) નાં પુસ્તકો તથા ૩૧) ની મીઠાઈ વંદેશી મહારાજાધિરાજ મિરજી મહારાજાએથી ખેડારજી બહાદુરના સ્વામી પધારી તે વખતે જાગીરદારે ૩૨) ની મીઠાઈ વંદેશી બુજના વકીલ શી. વજી નાગજી તરફથી ૩૧) અન્ને મહેતાજીને પાત્રકો ૩૦) ઊંકરાએને મીઠાઈ ૩૧) મહેતા વૃજલાલ મુરારજી કારબારી તરફથી મહેતાજી ઉમી. પાંચકર માપવજી તરફથી ૩૦) શેઠ દામોદરદાસ સુંદરદાસ તરફથી ૩૧) હોરે પાત્રજી રામજી તરફથી ૩૦) મુનચી મહમદ જકરીઆ ફકીર મહમદ તરફથી ૩૦) એથી માવજી આત્મારામ ૩૦) અંદીના ડા. પ્રાગજી મેધજીએ ૩૦) ની મીઠાઈ વંદેશી વારશીક પરીક્ષા વખતે ૩૧-૬-૨ ની ચોપડીયો તથા ૩૦) ની મીઠાઈ વંદેશીયામાં આવી જાગીર તરફથી કારબારી વૃજલાલ ૩૧) ની મીઠાઈ વંદેશી રા. વીંઝાણું કારબારી તથા વલીબાઈ સ્કૂલમાં પધારી ૩૧) ની મીઠાઈ વંદેશી નલીઆના ડા. હંસરાજ મુરારજી સ્કૂલમાં આવી ૩૦) ની મીઠાઈ વંદેશી—માંડવીદ. ગૂ. નિયામ મુનીસિ. પામ સેક્રેટરી રા. માપવજી કલ્યાણજીએ ૩૧-૫-૦ નાં પત્રમાં વંદેશી. રા. બા. દી. સાહેબ મણિબાઈ જયબાઈ તરફથી ૩૧-૬-૧ નાં પુસ્તકો ઊંકરાએને વંદેશીમાં આપ્યાં. તથા રા. બા. મણિબાઈ જયબાઈ સાહેબનું ફરીથી કચ્છમાં પધારવું થતાં તેની ખુસાહીમાં શેઠ ખીમજી જીરામ તરફથી ૩૧૮) ની ચોપડીયો તથા ઉપરણા, પુસ્તકમાળાનો ચોપડીયો આપી

તથા મારતર, આસિસ્ટન્ટ, મોનીટર વગેરેને માથે બાંધવાને ફૂંટા આપ્યા—
 જુન નંબર ૨ રા. રા. સ્ટેટ ઇન્જિનેર સાહેબ ડાહ્યાબાઈએ પોતાને પેર પુત્ર
 પ્રસવ્યાની ખુશાલીમાં રૂ. ૩ નાં પતાસાં વહેંચ્યાં—નખત્રાણા. રા. નખત્રા
 બા. ચાણુદારના શીરસોદાર દયાચંદર જીવણરામે રૂ. ૧ ની મીઠાઈ વહેંચી
 વારશીક પરીક્ષા વખતે ઇનામ વહેંચવામાં આપ્યું. રૂ. ૧૫ મહારાજાધિરાજ
 મિરજા મહાએશી એગારજી બહાદુર તરફથી—લાકડીઆ. ખોળ બાણ-
 જીએ રૂ. ૧ ની મીઠાઈ મી. પોપટ કમતુરે રૂ. ૧ રા. લાકડીઆ પોષ્ટમારતર
 સેપકુજી નરસિંહે રૂ. ૧ નાં પતાસાં કુંવરશી હરીસંગજીએ મોપડીપો રૂ. ૧
 ની તથા મીઠાઈ રૂ. ૧ ની વહેંચી રૂ. ૧ રા. રા. સરવેચર સુ. ૨. ૩.
 ગીરજાચંદર મૂળજીએ આંડના ગલેફલ એલચાણા ડોકરાએને આપ્યા
 અહીંના કુંવરશી હરીસંગજીએ ચે. કપુરચંદ હરીચંદને પેર પુત્ર પ્રસવ્યાથી
 તેની ખુશાલીમાં રૂ. ૧-૧-૦ નાં પતાસાં વહેંચ્યાં કુંવરશીના ગુરુ સુમારગીરજી
 મહાવિગીરજીએ ડોકરાએને કરીતા બોલાડી રૂ. ૧-૧-૦ નાં પતાસાં વહેંચ્યાં
 અનેની વારશીક પરીક્ષા વખતે રૂ. ૧) ની મોપડીપો તથા રૂ. ૧) ની મીઠાઈ
 નીચે મુજબ વહેંચવામાં આવી રૂ. ૧ લાકડીઆ જાગીરદાર તરફથી રા.
 કારબારી હસ્તે રૂ. ૧૫ ચાણીઆ મહાજન તરફથી રૂ. ૫) એસવાળ મહાજન
 તરફથી કુંવરશી હરીસંગજીએ રૂ. ૧૫માં પધારી ડોકરાએને કવિતા
 ગવરાવી રૂ. ૪) ની મોપડીપો તથા રૂ. ૧) મીઠાઈનો આપ્યો—જમકુ.
 કન્યાચાણા મ. રા. બા. રી. સાહેબ. મણિબાઈ જયબાઈ તરફથી
 રૂ. ૧-૧-૨ ના કન્યાએને પુસ્તકો આપવામાં આવ્યાં. તથા. રા. બા. ની
 કચ્છમાં ફરીથી વધરામણી પતાં તેની ખુશાલીમાં મુંદાના ચે. ખીમજી-
 બાઈ જયરામ તરફથી રૂ. ૧-૪-૬ ની ચોટણી, રૂ. ૧૦-૦-૦ ની મોપડીએ,
 રૂ. ૧) મેહેતાજીને પામડી, રૂ. ૧-૧-૦ નોકરને પાગડી રૂ. ૧) નાં પતાસાં સર્વ
 કન્યાએને આપ્યાં. મ. કચ્છના ખેતીડીકામએન્ટ સાહેબ બહાદુર તથા
 તેમના મડમ સાહેબે ડોકરીએની પરીક્ષા લીધી તે વખતે રૂ. ૧૦) નો મો-
 પડી તથા રૂ. ૧ નાં પતાસાં વહેંચ્યાં મીસીસ ફીસાપ સાહેબ તથા મી. જ.
 કમીનસનાં મડમસાહેબે કન્યાએની પરીક્ષા લીધી તે વખતે રૂ. ૧ નાં પતા-
 માં વહેંચ્યાં. ડોકર ડુંગરચાંગ રૂ. ૩ ને ત્યાં પૌત્ર જન્મ્યાંથી મેહેતાજીને રૂ. ૧ નાં
 પામડી તથા નોકરને રૂ. ૧) તથા ક-કાએને પૈસા રૂ. ૧) નાં વહેંચ્યાં સાવજી.

ગુજરાત શાળા પત્ર.

GUJARAT SCHOOL-PAPER
JULY 1885.

પુસ્તક. ૨૪ મું.

જુલાઈ. ૧૮૮૫.

અંક ૭ મો.

જે તાલુ બહુ મોટું તુજ નામ તેમ છે કામ :-

કર અને મન જેની ખી જેતી પરી હોમ

અનુક્રમણિકા

૫૪

CONTENTS

ઇંગ્લેન્ડ લોકનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ ... ૧૪૫	History of the English Nation, 145
ગોવિંદસિંહ ... ૧૫૧	Govindsinh, ... 151
દેશીનામું. ભાગ ૨ નો ... ૧૫૭	Native Book-keeping, ... 157
સારસંગ્રહ ... ૧૫૬	Pickings from the Press, ... 159
નિયાજોતાં હનામપત્રક. ... ૧૬૨	Lists of Prizes distributed in Schools, ... 162
સરકારી જાહેર ખબર. ... ૧૬૮	Departmental Notifications, 168

(કેળવણી ખાતાનાં હુકમથી.)

અમદાવાદમાં

ખામાની હપ્તીયથી પુનાઈટ્ડ પ્રિન્ટિંગ અને લત્તરલ એજન્સી કંપની
લિમિટેડના પ્રેસમાં રજુજોરલાલ ગંગારામ છાપી પ્રગટ કર્યું.

મુદ્રા (૩૧) પ્રેસનો અગાઉથીજ. } ટપાલ ખર્ચ
(૩૨) મુદ્રક એક અંકનો } વાળું.

ગુજરાતશાલ્યપત્ર.

પ્રસ્તાવ ૨૪ મું. જુલાઈ. સન ૧૯૮૫. અંક ૭ મો.

દ્વિમેજલોકનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ.

પ્રકરણ. ૨૨ મું. આર્સ બીએ.

ત્રીજી પાર્લામેન્ટ બાત્રાચી નહિ પડેલો સાફ એમ ધારી, આર્સે લું-
ઈમાં પાસે વધારે નાણાં કઠાવવાની ભાંજવડ ચલાવી. પણ તેણે એવી ચ-
રતો માગી, કે તેતો આર્સને પણ ચરમ ભરેલી લાગી, અને છેવટ એણે
નાચારીએ પાર્લામેન્ટને જ નોલાવી. હજી લોકનો જીરુસો સમયો નહોતો તેથી,
આ વખતની ચૂંટણીમાં પહેલા કરતાં પણ વધારે રાજકિરોધી મુખત્યારો
આયા. તેમણે આવી 'પોપિયનકંટો'ની વાત ખરીચી એમ ઠરાવ કર્યો, ત-
થા પેના હરામખોરે આડીયા, જેનું મોટું હસ્કરનું આ સત્તે ઇંગ્લાંડમાં હેંબુ
યથું હતું, તેના આંગેવાનોને ધનામ આપ્યાં. નવા આડીયાએને બાત્રાચી
તેમની પાસે સોગલ પર કહેવડાવ્યું, કે શાફ્ટ્સબરીને ચારી નાખવાનું તકેટ
રંચાવું છે, તથા તેમાં જેમ્સ પોતે સામેલ છે. લોકનો ભવ વધારવા તેમણે
મસાલોને અજવાળે દીન દીન કરતા હવરો ઝનુની ટોળાં રાંચે લંડનના રસ્તા
પર ફેરવ્યાં, અને પછી તે ટોળાંએ આકાશને બંદી નાંચે એવા પોકારના
સાથે પોપનું જાવલું બતાવી જાળી મૂક્યું. શાફ્ટ્સબરીએ ખેડ આગળ પડી
જેમ્સની ઉપર તોહમત મૂક્યું કે તે શાખાટે રોમન કાયેલિક ધર્મ પાળે છે.

પણ આ સમજાં એનાં છેલ્લાં તર્ફડીવાં હતાં. લોકોનો ભરોસો આ
પોપિય કાવતરાંના તત ઉપરથી ઉઠી જવા લાગ્યો હતો. ટેકાણે ટેકાણેના
જ્યુરીઓ હવે કાયેલિક ઉપર ને આવાં આળ મૂકાતાં તેમાંથી તેને મુક્ત

કરવા લાગી હતી. પાર્લામેન્ટને મોકલું કરી હતી તેને પાછી બોલાવવી નોંધ્યો, એવી જ્યારે શાફ્ટસ્બરી ઠેકાણે ઠેકાણેથી અહીંઓ કરી મોકલાવવા લાગ્યો, ત્યારે સામી અહીંઓ પણ થોડાજંથ આવવા લાગી, કે રાજના આ અખીયારની વચમાં લોકે પડવું. એને અને બહુજ ધિકારીએ હાથ્યો. વાંધો લનારા અને તેને ધિકારનારા એવા બે પક્ષજ દેશમાં પડી ગયાં, અને તે અદ્યપિટારી અને વીગ એ નામથી પ્રસિદ્ધ છે. છેવટ જ્યારે પાર્લામેન્ટ પાછી મળી, અને અખીરેની સભા આગળ જમ્સને આરસ કરવાનું ખીલ આવ્યું, ત્યારે તેની વિરુદ્ધ પ્રજાપક્ષનાજ લાડીલાલીકાકસે મનજૂત બાવણુ કર્યું, અને લગભગ બમણે મતે તે નામંજૂર થઈ ગયું.

આ નોંધ મોતનાં કાફાં દાખલ શાફ્ટસ્બરીએ નિર્દયતાથી રુદાકુંડનો છુટ્ટો અલો, જે કિલ્લામાં આવા તહોમતસર ક્યારેનો કેદ હતો, તેને બહાર કાઢી છ દહાડા સુધી જાહેરમાં તપાસ ચલાવવી, અને આડીવાનું લશ્કરજ છૂટું મૂકી દીધું કે કાંઈ કરતાં લોકોની ખાત્રી ધાયછે કે પોપિય કાવનાંની વાત ખરેખરીજ છે. તે સાબીત થયું એમ બતાવવા (કંઈપણ સાબીત થએલું નહિ તે છતાં) એ છુટ્ટો અખીરને ગરદન મારવાની શિક્ષા કરાવી. ઈ. સ. ૧૬૮૦. પણ આ ખુની અંધાઈનું કળ ધાર્યું કરતાં ઉલટુંજ થયું. આ અંગળ કર્મ નોંધ લોકો કાયોલીકની દયા ખાતા તથા રાજપક્ષને અનુસરતા થઈ ગયા, અને રાજાએ તર્તજ પાર્લામેન્ટને વિસર્જન કરી (ઈ. સ. ૧૬૮૧) ત્યારે કોઈપણ દિલગીર થયું નહિ.

એથી પાર્લામેન્ટ. બોલાવવાની કાંઈ જરૂર નથી એમ બધા એના મસલતીવાઓએ કહ્યું. પણ એણે તો બોલાવી. એમ કરવામાં જડો પેચ હતો. એના સમજવામાં આવ્યું હતું કે પાર્લામેન્ટની ઉન્મતાઈથી રજેને પાછો પ્રજાવિગ્રહ ઉઠે એવી દહેશત લોકોને લાગવા માંડી હતી, અને તેથી તેને એકવાર પાછી બોલાવી તેની પાસે એવી ઉન્મતાઈ કરાવવી, કે એના મજેજ લોકોમાંથી પોપિય કાવનાંનું હડખાયું જાંઈ પ્રજાવિગ્રહનું ભાગે. એ માટેજ આ નવી પાર્લામેન્ટને આકુસકુંડ સુકાને બોલાવી, તે લોકો જાણે કે અસહની પેટેજ લંડન હાલ ફિસાદે ચડ્યું છે. જાણે એન જાતને પણ કાંઈ નોખમ આવવાનું હોય એમ એ અંગરક્ષકન

તમામ લશ્કરને લઈ ત્યાં ગયો. આથી શાહરખરી પણ દગાયો, અને રખેને એ કાંઈ આપણી સામા હયાયારજ કોટ્ટે એમ ધારી, એ પક્ષવાળા પણ બધા નવી પાલ્લીમેટમાં પોતાના માણસોને પણ હયાયાર સમીવીને લઈ ગયા. આ નોઈ લોક બીધા કે અરે આ પ્રજાવિગ્રહનીજ તૈયારીઓ જ. હાથડે. પાલ્લીમેટની કામ કરવાની રીત પણ જાણે વિરોધ ઉભા કરવાનીજ હાય એમ જણાઈ. હાડ હાલિકાકસે રાજની તફ્ફી એવું બિલ રજુ કર્યું કે જેમ્મ રાજનો ખિતાબ ધારણ કરે પણ રાજ્યકાજનો સમજો પહોવટ એના જમાઇનાજ હાથમાં રહે. આવી વાત પણ પાલ્લીમેટે નામંજુર કરી, અને રાજ અગાઉથી જાણતોજ હતો કે હેકે બરાએલા એ મૂર્ખાઓ નામંજુર કરવાના છે. હવે તો પ્રજાપક્ષમાંના પણ ધણા-અરા પાલ્લીમેટે નીંદવા લાગ્યા. એવામાં એક માણસ ઉપર પોપિથ કા-વજાને લગતું કામ શિરરતા મુજબ ઈનસાફની કોરટમાં મલાવવાને બદલે અમીરોનાં સભામાં ઉઠું કરેલું નોઈ બધાને લાગ્યું કે આ પાલ્લીમેટ પોતેજ આપઅપ્પીયારી યવા માજે છે. આ પ્રમાણે રાજએ પાલ્લીમેટેને તેને પોતાને હાથેજ ખેંચકુક બનાવી આઠ દહાડાનું ફેવાતણ ભાગવાથી આવી તેવીજ પાછી વિસર્જન કરી રીધી (ઈ. સ. ૧૮૮૧), અને સમસ્ત પ્રજાના નામનું જાહેરનામું કાઢી તેમાં એણે જણાવ્યું કે આટલી આટલી રીતે પાલ્લીમેટનું માનર્મ રાજ્યા છતાંજ્યારે આવી આડાઈજ પકડી. સારે તેને કાઠી મૂકવાની મને જરૂર પડી છે.

વિરોધો પક્ષનો લપ, ઉપડા મુત્સદ્દી પેચ્છી પૂરેપૂરો ધઈ ગયો, અને જ્યારે એ ગાદી ઉપર બેઠો ત્યારે જેવી હતી તેવીજ દશમાં ચોતફ્ફી રાજબક્ષિ પાછો ઉબરાઈ. આવી. એ જાહેરનામું સરકારી દવલોમાં પાઠીએ હરખથી વાંચી પાછા નોધ કરવા લાગ્યા કે રાજનો રાજ્યરંપ-રાનો હક, ધર્મ, કાયદો, કે કોઈ ગુનાહથી પણ રદ ખાતલ ધઈ થકતો નથી. એ ધર્મસમાજને રાજ કરવા ચાહ્યો અપ્રતિસાચાહીની ઉપર પાછો જુલમ જારી કર્યો. પોતાના બાધને ઉધાડેછોગ પાછો મંડનમાં બે-લાવી લીધો, અને તેના મુલાકાતે પાછા અમીરો ધસમસ કરવા લાગ્યા. જે કોઈ એને બાગમ કરવામાં હતા, તેમને ખરથી કોરટમાં ધસાડવા

માંડ્યા, અને ખુશામતીઆ વ્યાપાધીશા તથા પક્ષપાતી ન્યુરી તેને ટેપોટપ શિક્ષા કરવા લાગી. થાકુસ્મરી ઉપર ખોટા શાક્ષી ઉભા કરવાનું તદ્દમત મૂકવામાં આંબું. લંડન હજીપણ એની તરફ રહ્યું અરે, અને પ્રાંતની મોટી ન્યુરીએ એને નિદોષ ઠેરવ્યો. એ ઉપરથી ન્યુરોને નીમતાર જે નરુરરે, તેમને કેકાણે રાંખ દબાણથી પોતાના વચનાજ રાજ્યએ નીમાવ્યા. હવે થાકુસ્મરી અને તેના પક્ષને બચવાનો એકે આરો રહ્યો નહિ પણ એજ કે, બંડ ઉઠાવ્યું ઈયા નાર્યને દેશપર આયા જવું આ ખટપટી બેલાડીએ બંડની પણ ગોકવણી કરીજ રાખી હતી, અને કહેતો કે મારી પછાડી ૧૦ હજાર જવાનો ઉભા છે. ઉભા હશે ખરા, પણ દેશની રૂખ ફરેજી નેઈ તેમની હાજ એની પછાડી દોડી આવવાની તો હીમત ચાલી નહિજ, અને અદિયાં તો ખડિયે ઘુંટ બરાતી હતી. તેથી થાકુસ્મરી રાતોરાત પોતાના મિત્ર તત્વસાની લોકની સાથે હાલાંડ નાસી ગયો, જ્યાં એનો બે મહીનામાંજ ઉગ્ર આત્મા પોતાના આ કેવળ નિરાશાની અવસ્થા નેઈ ખીજી કુનિયામાં માનતો થયો. (ઈ. સ. ૧૬૮૧.)

એ પડ્યો અને તેની સાથે વિરોધી પક્ષ બંધોજ પડી બાગ્યો. બધા લોક ધર્મભેદનો પણ મમત મૂકી રાજ્યને આહાતા થયા, અને તેથી એણે હવે પછી પોતાનું રાજ્ય પાલ્કામંડલિના આપ અખતારપણેજ ચલાવ્યું, અને એભ્યારે મૂઓ, ત્યારે જેમસને ગાદીએ બેસતાં કોઈપણ પ્રકારની હરકત નડી નહિ. પેપિસ્ટ ગાદી ઉપર આવશે એવી માત્ર કલ્પનાધીજ જે લોક ભડકી ઉઠતા હતા, તે બધાએ ખૂશીની સાથે તે ગાદી ઉપર આવ્યો ત્યારે એને આવકાર આપ્યો. આ પ્રમાણેજ લોકવિચાર તો હજીજા ઝોલ્સા ખાયા કરેછે, અને તેથી તેમના અગ્રણીઓએ હમેશાં યાદ રાખવું નેઈએ છે કે જે આપણે અતિપર ગયા તો જે સુમાર્ગ આપણે તેમને ચડાવવા માગતા હજીજું તેથી ઉલટેજ માર્ગે તે યોગ વખત સુધી તો ચડી ગયા વિના રહેવાના નથી. જે થાકુસ્મરી પક્ષવાળાએ જેમસની કુંવરીનો પણ હક કરી રાજ્યની રાખતા હોકરનેજ રાજ્ય કરવાનો મમત ન કર્યો હોત, તો સંભવિત છે કે તે વેળાજ દેશમાં સ્થાયી સમાધાની થઈ ગઈ હોત, અને આવતા રાજ્યમાં જે દુખો તથા ઝમત ઇગ્નેશ પ્રબલને વેંધી પડી તે પડત નહિ.

પાર્લામેન્ટ વિનાનું રાજ્ય આજે હવેથી ચલાવ્યું, તેમાં બધી પ્રજાના હક્કને નુકસાન પહોંચે એવું તો થોડુંજ કરેલું જણાય છે, પણ એક બેસાડવા પોતાના ચતુષ્પાની અંતર તો ખુબજ લીધી. હંડન વિગેરે કેટલાંક ગેલેરીના પદા છીનવી લીધા, અને જ્યારે તેમણે બારે હંડ ગેલેરી તારેજ હાલડવા રાજપક્ષ વાળાને મહાજનમાં નીમી તેમને તે પદા પાછા આપ્યા. હવે જ્યુરીઓ તો રાજ્ય ને કહે તેવાજ હિતસાધક કરે એવી ચર્ચા રહી, અને તેથી ને ને માણસો જેમને બાલક કાપવાના કામમાં આગળ પડ્યા હતા તેને પકડી પકડીને રાજ્ય કરવા માંડી. તેમને બચવાનો બંડ શિયાવ એકે રસ્તો રહ્યો નહિ, અને તેથી તેમણે તેમજ કરવાને પાર્લિમેન્ટ અંતર અડધા મૂક્યા મેહુલા! શાફ્ટસ્બરીએ કહ્યું તે વેળા તૈયાર થયા હોત, તો કાંઈપણ આગા હતી. હાલ તો સમગ્રો દેશ તેમનો વિરુદ્ધ ધર્મ ગયો હતો.

આજે ત્રિયું કે હવે હું ને કહું તે કરવારે એવા લોક ધર્મ ગયા છે, અને તેથી કસોટીના કાપવાને ટોલે મૂકી એણે પાછો જેમને મોટા અધિકારપર નીમ્યો. રાજ્યમાં જેમશનું પ્રબળ ઘણું વધી ગયું, અને પેલા ટાઈલ્સ ઓટ્સ આડીબાને બારે શિક્ષા કરવામાં આવી.

લાઈરસડનું કાવું, બીજા પક્ષનાએ તથા બીજા કેટલાક આગેવાનોએ રચ્યું હતું. એમાં મનમથ, એસેક્યુનો અર્થ સિડની, લાર્ડ હાવર્ડ, જન હામ્પડન (પેલા પરમ દેશમતનો પૈત્ર), તથા બીજા પણ મોટા મોટા માણસો સામિલ હતા. તેમણે સ્કોટલાંડનાં જ્યુક, આપ આર્ગાઈલ તથા બીજા રાજદ્રોહીઓના સાથે એવી મુનજસ કરી રાખી હતી, કે તમારે સાંધી ઉઠવું, અને અમે હંડન વિગેરે કેટલેક કેટલેકી સામટી ઉઘાવણીકરીશું.

શાઈલાઉસનું કાવું, રચનાર કેટલાક જનુંની સ્વાતંત્ર્યપક્ષીઓ હતા. એક જૂના પ્રજાસત્તાકીને તાલે શાઈલાઉસનામનું અંતર અથવા પાટી હતી, જ્યાં વિદ્યાતના રીત પ્રમાણે બંગલા પણ રહેવાને માટે બાંધતાજ હોય છે. રાજ્ય ન્યુમાર્કેટ ગયો હતો સાંધી પાછા હંડન આવવાનો માર્ગ એ પાટી આગળથી હતો, માટે એ કાવવાંબોરોએ એવા મેન રચ્યો કે આપણે અહિંયાં તૈયાર રહેવું અને એ જગ્યા અહિંયાંથી જગ્યા તેવા એને બંડક મારી પૂરો

કર્યો. પણ રાજ્ય ધાર્યા કરતાં આ દિવસ વહેલો નીકળવાથી બચા ગયો. આ વાત કૂટી, અને એ તર્કટખોરોની મતલબ કાંઈપણ પાર ન પડતાં તેઓને શિક્ષા થઈ.

આ વાતની ઉપલા તપાસમાં રસકર્તુ કાવત્રું પણ જાહેરમાં આવ્યું, અને તેની સાથેજ બારે પકડાપકડી આવી. મનમથ તો દેશપાર નાથી ગયો. લાડદાવડે બધું કબ્જા કરી દીધું. લાડરસકના કાવત્રાને રાહદાઉ-સની તર્કટ સાથ કાંઈપણ સંબંધ નહોતો, અને તેની તે લોકને કાંઈ ખબર પણ નહોતી, તોએ તે બંને એકજ છે એમ મનાવવાની સરકારે ઘણી તાજવીજ કીધી. લાડ રસક ઉપર પહેલું કામ આવ્યું. એણે બંડની વાત કબ્જા કરી, પણ કહ્યું કે રાજ્યની જુદગી લેવાનો વિચાર અમારો હતોજ નહિ. સરકાર તરફના સાક્ષીઓનું કહેલું પણ એનેજ મળતું આવ્યું. બંડનો મનમથો ખરો, પણ કાંઈપણ કૃત્ય તેમની તરફથી થયેલું જણાયું નહિ. એને માફ કરાવવા એની પતિવ્રતા સ્ત્રીએ આકાશને પાતાળ એક કીધાં, અને એના જુદા બાપે રાજ્યની રાખને ૧૦ લાખ રૂપિયાની લાંચ આપી, પણ રાજ્યએ કોઈનું માન્યું નહિ. એ બાલ્યો ઠગ્ગે હું એનો છુવ નહિ લઈ, તો એ કોઈ દહાડો મારો જિવ સ એવા છે. રસક બહાદુરીય એમજ બોલતો, કે જ્યાં સુધી મારા શરીરમાં લોહીનો એક ઢાંટો છે ત્યાં સુધી હું આપઅખીવારી રાજ્ય ઇંગ્લાંડમાં સ્થાપન યવા દનાર નથી, છેલ્લી હૃદયએકક મુઝાકાત પોતાની સ્ત્રીના લઈ એણે શાંતપણે શિરચ્છેદની શિક્ષા બાગમી. (ઈ. સ. ૧૯૮૭)

સિડનીના સામા તો લાડ દાવડે સિવાય બીજા કોઈની પણ સાક્ષી નહોતી, અને રાજ્યદ્રોહના કામમાં કાવત્રા પ્રમાણે બે સહિદ તો જોઈએજ, એ સારો વિદ્વાન, અને ગ્રીસ તથા રોમની પ્રજાસત્તાક પદ્ધતિએની પોતાના દિલોલનથી આદાનારો હતો. તેથી એના પુસ્તકોમાં પ્રજાસત્તાક મતની તથા કાલીગુલા અને નીરો જ્યાં જુલમગારોની સામા ઉભા થએલા દિસાદોની તારીફ કીધી હતી. તે વાંચ્યો ચૂટી કાઢી તેનેજ સાક્ષી લાંચ અધારી લીધાં, અને એને પણ દેહાંત ઉંડની શિક્ષા કરી. એતો-જાણે કૃત કસજ થયો હોય, તેમ આનરજેર તે શિક્ષાને તાબે થયો. હામ્પડનની સામા બીજી સહિદી ન મળી ચકવાથી તેને ૪ લાખ રૂપિયાનો ડંડ ફેર્યો. લાડ

એસકસે કિલામાં પોતાને હાલેજ પોતાનું ગળું કાપી નાખ્યું. મન્યપને માફી આપી, પણ દરબાર બંધ કર્યું. તેથી એ સમજીનેજ હાજાર નાસી ગયો. (ઈ. સ. ૧૬૮૮)

ગોવિંદસિંહ.

પાટલ! અંકથી ચાલુ.

મુગલ ખાદયાહી ઐરંગઝેબના રાજ્યમાં ઉત્પત્તિની ચરમ સીમાએ આવી હતી. ઐરંગઝેબ ઇજયી, બખઘી, અને કોશલ્યથી ધણકોને રિઘીના યાસનાધીન કર્યો. કેટલાક પરાક્રાંત રાજ્યોએ પહેલાંથી પોતાની સ્થાપીનતાની રક્ષા કરી હતી; તે ઐરંગઝેબના સમકાળે તે નાના કારણથી ઉઠાંખત અને ક્ષમતા મુજબ યદ્ય પડ્યાં હતાં, એક બાજુએ પ્રતાપસિંહના અભાવથી રત્નપૂત-રાજ્ય ક્ષીણ તેજવાણ થયું હતું, બીજી બાજુએ શિયાણના વિરહથી નવા અબ્દુલ્લ યવલું મહારાજ રાજ્ય મસ્તક વિનાનું થઈ પડ્યું હતું. ઐરંગઝેબની વખતે શિયાણએજ કેવળ સ્થાપીનતાનો જોરવ રક્ષા કર્યો હતો; પરંતુ અસમયે તેને પરલોક પ્રાપ્તિ થવાથી ઐરંગઝેબનું રાજ્ય ધણું ખર નિષ્કંટક અને નિરદોશ થયું હતું. શિયાણના અસવથી ઐરંગઝેબનો પ્રતાપ ધણો ખરો સર્વને બચ આપવા વાળો થઈ પડ્યો હતો. મુગલ ખાદયાહીના આ પ્રતાપના સમયમાં ગોવિંદસિંહ શીખોના ઉપર નૂતન રાજ્ય સ્થાપન કરવામાં પ્રવૃત્ત થયો.

ખમુનાના ઉપરના પાર્શ્વ પ્રદેશમાં અપરિચિત અવરધામાં ગોવિંદસિંહ વીચ વર્ષ માત્રા, ઐરંગઝેબનાં તેણે પુષ્કલ શિખ એકઠા કર્યા. ગોવિંદ હાલ પંજાબમાં આવીને શિખોને સાથે લઈને પોતાનું મહત્ત્વ વ્રત સાધનમાં સમુદાય થયો. શિખાથી તેનું અંતઃકરણ પ્રગટ કર્યું હતું. બૂખોદર્શનથી તેની વિચાર-શક્તિ માર્ગિજત થઈ હતી, અને પ્રગાઠ કર્તવ્ય-તાનથી તેનો રાખાવ સમૂહન થયો હતો; હાલ એકના અને સ્વાર્થ-ભાગ એ તેનો બીજા મંત્ર થયો, ને સાધનામાં અટક, સહિષ્ણુતામાં અવિચલિત અને મંત્ર સિંચમાં અનપસ થયો. એણે શિખોના હુલ્લમાં નવું તેજ, નવા સાહસનો મં-

ચાર કંઠો. તેના મહામંત્રથી શિષ્યો સજીવ થઈ ગયા. ગોવિંદ એવી રીતે પ્રજાના પરાકાન્ત રાજ્યત્વમાં રહીને તે રાજ્યત્વનેજ વિપરીત કરવાને કૃત સંકલ્પ થયો, અને બદ્ધમૂળ દ્વિધર્મના આશય ક્ષેત્રમાં ઉદિત થઈને તે ધર્મોત્થાનના વિરહાચરણ કરવા લાગ્યો.

ગોવિંદ સાહસી, કર્તવ્ય પરાયણ, અને સ્વજનિ-પતિસલ્લ હતો. તે પૃથિવીના પાપાંચાર જોઈને દુઃખ પ્રકાશ કરતો અને વિધર્મીના જુલમથી પોતાનું જીવન સંકટાપન્ન જોઈને ક્રોધ બહાર કરતો. તેણે મનમાં લાગ્યું હતું કે આનવજનિ પણ સાધના બળથી મહત્કાર્ય કરે શકે છે, તેનો વિધાસ હતો કે ઈચ્છાની એકાગ્રતા અને કૃદ્યની તેજગિયતા સંપાદનને માટે હાન પ્રગાઢ સાધનાનો સમય ઉપસ્થિત થયો છે. તેની સ્મૃતિ વિગત સમયના ત્રદિ અને પોદાના કામથી પરિપૂર્ણ રહેતી; એની કૃદ્યના પૃથિવીના શિષ્યાપથ સુપરિચ્છેદ કરવાનો ઉપાય ઉદ્બોધનમાં નિયોજિત રહેતો, તેનું મનઃકરણ કુસંસ્કાર ઉન્મૂલિત કરવાને સંયોજ રહેતું તે શિષ્યોને મહાસત્પ કરવાને માટે તેઓના સામે બૃતપૂર્વક કાલની કીર્તન કરતો. દયતાઓ કેવી રીતે કષ્ટ સ્વીકાર કરીને દેવોના ઉપર આધિપત્ય સ્થાપન કર્યું છે, શિષ્યોએ કેવા પ્રકારથી પોતાનો સંપ્રદાય સ્થાપિત કર્યો છે, ગોરક્ષનાથ અને રામાનંદ કેવી રીતે પોતાનો મત પ્રચારિત કર્યો છે, મહમદ કેવી રીતેનું દુઃખ અને કેવી રીતેની નિશ્વ-વિપત્તિ અતિક્રમ કરીને પોતાને ઈશ્વર-પ્રેરિત હોઈને લોકોના મન ઉપર આધિપત્ય કર્યું છે, એ તેનો પહોંનિય વિષય હતો. તે પોતાને સર્વ યક્તિમાન પરમેશ્વરના એક નોકર કરીને ઉલ્લેખ કરતો; તે બોલતો, ઈશ્વર કોઈ નિર્દિષ્ટ પ્રણામી અથવા કોઈ નિર્દિષ્ટ પુસ્તકમાં આ બદ્ધ નથી. હૃદયની સરલતા અને મનની સાંયુતામાંજ તે બિરાજ કરે છે.

આવીને ગોવિંદસિંહનું રણ પરિપ્રુટ કર્યું. એના કેટલા કાળ પછી મિથા આ નામનો એક મુગલ સરદાર નાંદોતના રાજા બીમચંદની સાથે યુદ્ધમાં પ્રવૃત્ત થયો હતો, નાંદોતના-રાય શ્રીનગરની ઉત્તર પશ્ચિમ અને ઝંજીની દક્ષિણ પૂર્વમાં વસે છે. ઝંજીરાજ એ યુદ્ધમાં મિથાજાનો પક્ષ અવલંબન કર્યોથી બીમચંદ ગોવિંદસિંહની મદદની પ્રાર્થના કરી, ગોવિંદ સૈન્યની સાથે બીમચંદને મદદ આપવાને માટે ગમર-રથમાં આવ્યો, એ યુદ્ધમાં.

ગોવિંદસિંહ અને બીમચંદનો સંપૂર્ણ જયવાંછ યયો. મુગલ સરદાર અને જામીર પરાજિત થઈને શત્રુ હારોને પદ્યાદાવિત થયુના હાયથી મુક્તિ લાભને પ્રાપ્ત થયા.

મિત્રાખ્યાની સાથે પુદ્ધ કર્યા પછી દિલ્લિમજ્જાનાં પુત્ર ગોવિંદસિંહની વિરદમાં આજ્ઞો, પરંતુ શિખોના કૌશલથી તેને પણ અકૃત કાર્ય થઈને ફરી જયું પડ્યું. દિલ્લિખ્યાનો પુત્ર અકૃત કાર્યતાથી કુદ્ધ થઈને સર્વ સૈન્યને એકઠું કરીને પાળો, હુસનખ્યાને મોકલ્યો. પ્રથમ પુદ્ધમાં શિખોના કેટલા કિ-
શનિ હુસનને કબજામાં લીધા, પરંતુ છેલ્લે તે પરાજિત અને માર્યા ગયો. ગોવિંદસિંહ પુદ્ધની વંખતે હાલ નહોતો. કેવળ તેના સાંધીઓએ ધણું પ-
રાક્રમ ખતાવીને એ પુદ્ધમાં જય મેળવ્યો હતો.

ગોવિંદસિંહ અને તેના શિખોના એવા પરાક્રમ જોવાથી ઔરંગઝેબની મિત્રિત અને કુદ્ધ થઈને હાહાર અને શર્દિન્દ પ્રદેશના શાસન-કર્તાને એનું પ્રતિવિધાન કરવાને કઠોરબાવથી હુકમ કર્યો હતો. બાદશાહની એ કઠોર આજ્ઞાથી આ વખતે પુદ્ધની સમૃદ્ધ આયોજન થયો. ૧૭૦૧ ઇસ-
વીસનમાં દિલ્લિખ્યા ગોવિંદના વિરદમાં ઉભા થયો. ઔરંગઝેબનો પુત્ર મોજીદમ પણ એની સાથે મલીને માયા કરી. એ ખબરેથી શિખો ધણા ગંભીર થઈ, અને પાસેનો પર્યાતનો આશય લીધો. ગોવિંદસિંહ તેઓને કાપુર પ-
કેદારને ધણા તિરસ્કાર કર્યો. પરંતુ તેઓ નિવૃત્ત થયા નહિ. છેલ્લીવારે ૪.
દિનમતયાન શિખ, ગુંડેને મારે આત્મ-પ્રાણ ઉત્સર્ગ કરવાને તૈયાર થયા. ગોવિંદસિંહ આનંદપૂરમાં મુગલસૈન્ય દ્વારા ગવરદ થયો. તેના માં એને સ્ત્રી જે બાળકને સાથે લઈને શર્દિન્દમાં ભાગી ગઈ. પરંતુ છેલ્લીવારે ઘટ-
નાક્રમથી બંને બાળકો મુસલમાનના હાથમાં પકેડાયા અને તે બાળકોને નિદવરૂપથી પિનક કર્યા. એક તારૂંક ગોવિંદસિંહ રાત્રે મુગલસૈન્યોના અગ્રો-
ચરથી અંધકુમારમાં ગયો.

શુભાએ અંધકુમારને પણ આક્રમણ કર્યો. એ ઘેરામાં ઓજામહમદ અને નહરખાં મુગલ સૈન્યના અધિનાયક હતા, પુદ્ધ આરંભ કરવાની આગ-
મત એ બંને રેતાપતિઓએ ગોવિંદસિંહને આત્મ-સમર્પણ કરવાને એક દત્ત મોકલ્યો, પરંતુ ગોવિંદસિંહના પુત્ર અનિલસિંહે આત્મસમર્પણના પ્રસ્તાવથી

કુદ્ધ યદને દૂતને તિરસ્કાર પૂર્વક વિદાય કર્યો. દૂત તિરસ્કૃત યદને ઢાવણીમાં પાઝો ગયો અને દૂતે સઘળી વાત સેનાપાતને કહાથી અને પક્ષમાં મોકું પુદ્ધ યયું. અજિતસિંહે પરાક્રમની સાથે યુદ્ધ કરતાં પ્રાણુ ઊડ્યો. ગોવિંદસિંહે જ્યારે કોઈ-જાતની સંભાવના ન જોવાથી અંધારી રાતે ચંપકુમાર ઊડ્યું. બાગતી વેળાએ બે પકાણાએ તેને જોયો, એ બંને પકાણાએ પેહેલા ગોવિંદસિંહની આગળથી ઉપકારને પ્રાપ્ત થયા હતા તેથી એ વખતે તેને મદદ આપી. ગોવિંદસિંહ એવી રીતે ચંપકુમારથી વિલોભપુરમાં આવ્યો. એ જગ્યા ઉપરે પીરમહમદ નામના એક મુસલમાનની સાથે મોલાકાત થઈ. ગોવિંદસિંહ પીરમહમદની સાથે એક વખતે એકઠા ફૂરાન વાંચતા હતા, એ વાસ્તે પીરમહમદ તેના ઉપર વધારે સૌજન્ય બતાવવા લાગ્યો. ગોવિંદ પીરમહમદની સાથે આજને છુપા વેળથી બાટિંડામાં ગયો, એ જગ્યામાં શિખો પ્રાણુ કુદ્ધ સમ્મતમાં સમ્મિત યદને તેની આગળ આવ્યા. ગોવિંદ શિખદલની સાથે અનુસરણકારી મુગલોને પુદ્ધમાં નિરસ્ત કરીને જાંનૂસી અને ફિરોજપુરના વચમાં દમ્દમાં આવ્યા. જે જગ્યામાં ગોવિંદસિંહે મુગલોને બગાડ્યા તે જગ્યા હાલ મુક્તસર નામથી પ્રસિદ્ધ છે.

દમ્દમાં રહેવાની વખતે ગોવિંદસિંહે એક વિચિત્ર નાટક અને એક ધર્મગ્રંથ રચ્યો હતો. ગોવિંદ શિખોનો દયમો ગુરુ હતો એ વાસ્તે તેના કરેલાં પુસ્તકને “દશમ પાતશાકા ગ્રંથ” નામથી એળખવામાં આવે છે. ગોવિંદસિંહે જેટલા પુદ્ધ કર્યા હતા તે સર્વ વિચિત્ર નાટકમાં વર્ણન કર્યું છે, એ વર્ણુતા નિતાંત ઓળખી અને હૃદયોદીપક છે. આહે તેમ હો, ગોવિંદસિંહ જ્યારે એવી રીતે એકાંતમાં રહેતો હતો, ત્યારે પુસ્તક બનાવવાના કામમાં લાગ્યો રહેતો હતો. તે વેળાએ ઐરંગઝેબે પોતાની આગળ આવવાને અનુરોધ કર્યો. પરંતુ ગોવિંદએ અનુરોધન પેહેલા રક્ષા કરી નહિ પ્રત્યુત્તર ધિકારની સાથે કહ્યું હતું, તે બાદશાહની ઉપર કોઈ રીતે વિધાસં સ્થાપન કરી શકતો નથી. હંમણા ખાલસાએ બાદશાહના પેહેલા અપરાધનો બદલો લેશે. એના પછી તે જાનકનો ધર્મસંસ્કાર, અર્જુન અને ટેગ બહાદુરનું શાશ્વતીય હસાકાંડ, અને પોતાની અપુત્રકાવસ્થા ઉલ્લેખ કરીને કહે છે, “હું હાલ કોઈ રીતના પાર્થિવ બંધનમાં બંધાયેલો નથી. સ્થિર ચિત્તથી મૃત્યુની

વાટ લેતો બેઠો હતું. તે રાજાના રાજ્ય અદ્વિતીય બાદશાહના સિવાય કોઈ મને ડરવાની જગ્યા નથી. એ જવાબ મળ્યાથી ઐરંગઝેબ તેની સાથે મોલાકાત કરવાને વિશેષ આગ્રહ જણાવ્યો. ગોવિંદસિંહ આ વખતે મોલાકાત કરવાને તૈયાર થયો. પરંતુ તેના પહેલેવવાની આગમજ વૃદ્ધ મુગલ બાદશાહ પરલોક પ્રાપ્ત થયો.

૧૭૦૭ ઇસવીસનની ૧ ફેબ્રુવારીમાં ઐરંગઝેબનું મૃત્યુ થયું. તેનો પુત્ર મોન્ઝમ બાદશાહના નામ ધારણ કરીને દિલ્હીની ગાદી ઉપર બેઠો. બાદશાહના જ્યારે તેના બાઈ કામચક્કસની સાથે દક્ષિણ તરફ યુદ્ધ કાર્યમાં બાધુત હતો. ત્યારે ગોવિંદસિંહ તેની સાથે મોલાકાત કરવાને બાલાવ્યો હતો. બાદશાહના હે ગોવિંદસિંહની પ્રતિ વિલક્ષણ સૌજન્ય દેખાડીને સેનાપતીના પદમાં નિયુક્ત કર્યો. ગોવિંદસિંહ એવી રીતે દિલ્હીનો સૈન્યામલ્લ ધરને પોતાના શિષ્ય-સંપ્રદાયની ચુંબલા કરવામાં લાગ્યો, એ વખતે તેણે એક પદ્માણની આગળથી કેટલાક ધોડા વેચાતા લીધા. ધોડાની કીમતને વાસ્તે પ્રકાને એક દિવસે ગોવિંદસિંહને કઠોર બાપાથી ગાળ આપી. ગોવિંદ એ અપમાન સહન ન થઈ શક્યાથી તેણે પદ્માણને મારી નાખ્યો, પરંતુ એ હત્તાકાંડથી મારેલા પદ્માનના પુત્રના મનમાં ગાઢપથી અંકિત રહ્યો હતો. એક વેળા અવસર જોઈને એ પદ્માન-તનય ગોવિંદની છાવણીમાં પ્રવેશ કરીતે તેને અસ્થાવાત કર્યો. એ આ ખાતથી ગોવિંદસિંહનું મૃત્યુ થયું. ૧૭૦૮ ઇસવી સનમાં ગોદાવરી નદીના કિનારે તારર નામની જગ્યા ઉપર એ શાંતિનીય બનાવ બન્યો હતો. મૃત્યુની વખતે ગોવિંદની ઉંમર ૪૮ વર્ષની હતી.

ગોવિંદસિંહ, શિષ્ય-સમાજનો જીવન-દાતા, તેના વખતથીજ શિષ્યોનો મહાસત્ જણાઈને વિખ્યાત થયો છે. ગુરૂ નાનક ધર્મ-સંપ્રદાય-પ્રવર્તક જાણીને પ્રસિદ્ધ છે. પરંતુ ગોવિંદસિંહ ધર્મ-સંપ્રદાયની એકપ્રાણતા અતે રાજનૈતિક સ્વાધીનતાનો નિદાન છે. તેનો ઉદ્દેશ્ય મહત્ હતો, તેની સાધના ગંભીર હતી, તેનું વીરત્વ અસાધારણ હતું, અતે તેની માનસિક વિચરતા અગ્રુપ હતી. તેણે સર્વ જાતિને એકતા સ્વપ્નમાં આબરૂ અતે એક ધર્મ-સંપ્રદાય કરવાની મહેનત કરીને પોતાની ગંભીર ઉદારતાની ઓળખાણ આપી છે. તે જાતીય જીવનનું જોરવ જાણુનો હતો. સર્વ એક ઉદ્દેશ્યથી

એક સૂત્રમાં આપણે ન યાગ તો નિર્જીવ ભારતનો ઉદ્ધાર નથી, એ સારી પેઠે હૃદયંગમ કંઈ હતું. એ માટેજ તેણે હિંદુ મુસલમાનને એક બૃમિમાં આપ્યા હતા, એ વાસ્તેજ તેણે ખાસણુ ધર્મ, વૈશ્ય શુદ્ર ને એક સૂત્રમાં બાંધ્યા, અને એટલાજ વાસ્તે, તેણે ગર્વની સાથે બાંધ્યાહ ઐરંગઝેબને બખ્શું તમે હિંદુને મુસલમાન કરોજો, પરંતુ હું મુસલમાનને હિંદુ કરીશ. તમે પ્રોતાને વિરાપદ બાણોજો, પરંતુ સાવધાન! મારી શિક્ષા-બળથી ચંદ્રક શ્વેનને બૂતસે પડ્યું પડશે." તેજરસી ચિખ્મ-શુદ્ધના આ તેજરસિ વાક્ય નિ-શૂળ ગયા નહિ, તેના મંત્ર-બળથી ચંદ્રકો વધાર્યું શ્વેનને યથોચિત ગિજાકેઠે,

ચિખ્મ-ચર્ચિતમાં હરગોવિંદ આચર-ગિજાનો પહેલો પ્રવર્તક છે. ૪ રંગ ગોવિંદસિંહે તે અશુભ સાથે એવું તેજ પ્રસાદિત કંઈ છે કે તેનાથી સમસ્ત ચિખ્મ-સમાજ તેજરસી સાહસી અને મુખોદ્ધા બાણીને ઇતિહાસના આદરણીય થયા છે. હરગોવિંદનું અસ્ત કેવળ આત્મ-રક્ષાને માટે નિષ્પ્રે-રિત હતું, ગોવિંદસિંહનું અસ્ત સર્વ ભારતવર્ષને એક હડકું, એક પ્રાણ કરવામાં અતિબક્ષ રહેતું. હરગોવિંદનું અસ્ત સંકીર્ણ સમાજમાં આપણે રહેને સંકીર્ણ કામ કરતું. ગોવિંદસિંહનું અસ્ત જાતી-બેદ વર્ણ-બેદ ન કરતાં વિસ્તૃત સમાજમાં વિસ્તૃત કાર્ય સાધનમાં નિયોજિત થતું. ગોવિં-દસિંહ અતિ તરણ વયમાં મર્યા ગયો તે જો વધારે ૪૫ મુખી જીવલો રહેતો તો ધણક મહત્ કામ કરી શકત. મહમદ નિરાપદથી મદિનામાં બાગી ન થાયો હોત તો પૃથ્વીનો ઇતિહાસ વિપર્યસ્ત થઈ જત. ગોવિંદ-સિંહ પોતાનું મહામંત્ર સાધનમાં પ્રવૃત્ત ન થાત તો ગિજોનું નામ ઇતિહા-સમાંથી વિલુપ્ત થઈ જત. આદિ તેમ હો, ગોવિંદસિંહે યોદ્ધા ઉમરમાં-અલ્પ સમયમાં ચિખ્મ-સમાજમાં જે જીવની-ચર્ચિત અને તેજરસિતા પ્રસારિત કરી છે, તેનાજ બળથી નિર્જીવ નિષ્ક્રિય, નિષ્ક્રિય ભારતમાં ચિખ્મો આજ સુધી સજીવ રહ્યા છે. તેનાજ બળથી રામનગર અને ચિલિયાનવાજાનું નામ આજસુધી ઇતિહાસના હૃદયમાં બિરુજ કરેછે. ગોવિંદસિંહનું પંચ-બૂતાત્મક નશર દેહે પંચજૂતમાં મળી ગયું છે ખરું, પરંતુ તે બૃમંડળમાં અવિનશ્વર થઈ રહ્યો છે. જ્યારે જનકોદાહલ પૂર્ણ મુશોબત નગરી વિજય અરણ્યમાં આગ્યે, જ્યારે શુભના દુરધિગમ રાજ-પ્રાસાદ અત્તાત, અ-

૬૪ પૂર્વે અને આદીન પરાક્રમ વેદિચિકની વિજય-વૈજયન્તીમાં પરિચા-
બિત થયે, સ્વામી પ્રભુ તરંગાવતમયી વિદ્યાળ તરંગિની સ્વસ્થ-તોષગોસ્થ-
નો આકાર ધારણ કરશે અથવા સ્વસ્થ-તોષ ગોસ્થ બીધણમૂર્તિ વેગ-
વતી નતીનો આકાર ધારણપૂર્વક ક્ષણોગીરણ કરીને અટહાસમાં જલધિ
ઉદયથી પ્રધાપિત થયે, સારે પણ ગોવિંદસિંહની મહાપ્રાણતા, -કર્તવ્યપ્રતિ-
અને ઉદારતા અવની તજે જાન્યવલ્લભાન રહેશે, સારે પણ ગોવિંદસિંહનું
મુવિત્ર નામ મુવિત્ર જાતિના ઇતિહાસમાં સ્વર્ણાક્ષરથી અંકિત રહેશે.

શ્રી નારાયણ હેમચંદ્ર.

દેશીનામું. ભાગ ૨ જો.

(બ્યાજવહી.)

૧ આતામાં પડેલી રકમોનું બાંધેલી તેરોજ મુજબ બ્યાજ ગણી
કાઢવાના ચોપડાને બ્યાજવહી કહેછે.

૨ સાત આખરે જેક આતામાં બ્યાજ સાથે કેટલું દેવું તેણું પડ્યું
જોની મહિતી આ ચોપડાથી મળેછે.

૩ જે રૂપીઆ ખત લખીને આપ્યા હોય તેનું બ્યાજ ખત લખ્યાના
મીતિથી પૂરે વર્ષે અઠવધિ બ્યાજની રીતે ગણવાનો રિવાજ છે. અને જે
રૂપીઆ ખતે લખી આપ્યા હોય તેનો દિસામ રીવાજો બાકીએ—એટલે
વર્ષે બદલાય સારે થાયછે.

૪ બ્યાજના મુખ્ય બે પ્રકાર છે. ૧ સાદું, ૨ આંધાનું.

૫ સાદા બ્યાજના બે પ્રકાર છે. ૧ એકપાશ્યું. ૨ બેપાશ્યું (કાપ્યું)

૬ બેપાશ્યા (કાપ્યા) બ્યાજના બે બેદ છે. ૧ સાદી રીતે મીતિનો
જોજ રાખી ગણવાનું. ૨ વારોનાર્યું—મીતિ અને વાર બેબે મેળવી ગણવાનું.

૭ ધોરણી રકમ રહી હોય સાંસુધીનું સામટું બ્યાજ કાઢ્યું એનું
નામ સાદું બ્યાજ કહેવાય.

૮ એક વર્ષમાં જેટલી વખત રકમની આપ-સે થાય તે બધી ર-
કમનું અરગપરસ બ્યાજ કાપી છેવટે આતામાં ખરે કેટલું તેણું દેવું રહેછે
તે કાઢવાની રીતને કાપ્યું અથવા બેપાશ્યું બ્યાજ કહેછે.

૯ કાપ્યા બ્યાજની પેઠે રકમોની મુદત કાઢતાં વારેવારે મળવી બ્યાજ કાઢવાની રીતને વારોવાયું બ્યાજ કહેછે.

૧૦ ઉપાડેની રકમ કડકે કડકે ઠરાવેલી મુદતમાં પૂરી કરી આપવી નોંધએ છંતાં કોઈ કારણસર તેમ ન થાય તો 'અટકેલી' મુદતની રકમનું બ્યાજ ગણી કાઢવાની રીતને કાંધાનું બ્યાજ કહેછે.

૧૧ બ્યાજ ગણવામાં ૨૫-૪ દિવસ મુધાની છૂટ મૂકવી. તે ઉપરાંતનાં દિવસથી પામાસ થતો નહાય તથાપિ તેનો પામાસ ગણી લેવો.

૧૨ ત્રીજે વર્ષે અધિકમાસ આવે તો તેર માસનું બ્યાજ ગણવું.

૧૩ દી-ગા લેખે વળતર કાપી આપવાનો ચાલ હોય તો જે સર થાય તેને અરધે ગુણી ત્રીસે બાગવા. બાગતાં જે આવે તે સરમાંથી બાદ કરી બાકી રહે તેપર બ્યાજ ગણવું.

વારોવાયું બ્યાજ.

કાપ્યા બ્યાજની પેઠે આ બ્યાજમાં ગણવાનું છે વિશેષમાં એટલુંજ કે મીતિનાવાર એકબીજા સાથે મળતા આવવા નોંધએ. એને માટે કેટલીક શ્રીતો નીચે પ્રમાણે છે.

૧ દર માસે દીન ગા લેખે કાપી નાંખી મુદત ટાંકવી.

ટીપ. આ રીતથી એકજ વખતે ઉપાડ થએલી રકમનું બ્યાજ ગણવું સ્તર પડેછે.

૨ મુદતમાં આવેલા માસનાં પંચવાડીઆં કરવાં નેટલાં પંચવાડીઆં આવે તેટલા વાર ગણવાની મીતિના વારથી મૂકી હાઈ છેવટ વાર આવે તે વારથી નવા ગણવાના વાર મુધાના દિવસો ગણી હાઈ મુદતના માસ ઉપર અટાવવા. એટલે ખરી મુદત માસ દિવસ આવશે.

૩ મુદતમાં જે માસ દિવસ આવે તે બધાને દિવસનું રૂપ આપી ૭ બાગવા (અઠવાડીઆં કરવાં) બાગતાં રૂપ વધે તે છોડી રહ્યા બાજક, તે બાગાકારનો ગુણાકાર કરી જે જે મીતિ વચ્ચેનું અંતર કાઢવું હોય તે મે મીતિના વારની વચ્ચેના દિવસ ગણી હાઈ એ ગુણાકારમાં મુજબની ત્રીસે બાગવા એટલે ખરા માસ તથા દિવસ માત્રમ પડશે.

• વિશેષ રીતો હશે તો મહેરબાની કરી ઝહિરમાં મૂકશો.

દીપ—મુદતમાં વાર મણતી વખતે જન્મે રીતમાં વાદ રાખવું કે નો વાર સાત દિવસ તી ઉપર હોય તો એક આઠવાડીઆ ઉપર વાર ગણવા, બારની ઉપર હોય તો બે આઠવાડીઆ લગભગ ગણવા, પૂરા માસ ચતા હોય ને પચવાડીઆની રીત છેવટે વાર મૂકરર થવાના—વાર કરતાં વધારે આવતા હોય તો તે નેટલા વધે તેટલા બાદ કરી મુદત કાઢવાંથી ખરી મુદત આવે છે.

વર્ગદેરા નં. ૨ મેતાપોળ.

છગનરાજે લલુભાઈ શાહ.

સારસંગ્રહ.

કવિ દસપતરામ શલાભાઈને મહારાણી સાહેબની સાલગીરીની ખુશહાલીમાં સી. આ. ઈ નો ખીતાબ આપવામાં આવ્યો છે તે જાણી આખી શુભરાતી પ્રજા રાજ થઈ છે, કેમકે અત્યારમુખી શુભરાતને તો આવી બાળતોમાં ઘણું કરીને જૂની જવામાંજ આવવું હતું. વિહ્વા અથવા દેગ સુધારાની હેસિ મોટે માત્ર આપવાનો રસ્તો રાવસાહેબ મહિપતરામ રૂપરામને યોગ્ય મહીના ઉપર આવે ખીતાબ મળ્યો તે વખતથી મરૂ થયેલો તે સરકારે આ વખતે પણ ચાલુ રાખ્યો છે. અત્રિ હરિહરે છીએ કે આ માત્ર જોગવવાને એ વૃદ્ધ કવિ ધણી વર્ષ સુધી શારી તત્તુરમ્તીમાં રહે.

દ્વીપાંતરથી લાભ, આપણા દેશના જુદા જુદા બાગમાંથી મળુરો એટી સંખ્યામાં ૨૨ વરસે અમેરિકાના પ્રિન્સિપ સત્તા હેઠળના ત્રિનિદાદ નામના યાત્રામાં દ્વીપાંતરે જાય છે. આવે પારે આ દેશમાં હમણાંજ મરૂ થયો છે, જોકે જીવત પરદેશમાં તો ધણી કાળથી ચાલુ છે. આ દેશના મળુરોનીએ દ્વીપાંતરે મએલા તેઓ આત્મપિતાં નાણાંની એક સારી રકમ ભગી કરી હોજીતાત તર્ફ પાછા ફરે છે. તા. ૧૩ મી ડિસેમ્બર ૧૮૮૪ને રોજ એ પોતાની નોકરીની મુદતનો વખત પૂરો કરી ૫૭૯ મળુરો કલકત્તા ખાતે પાછા ફર્યા હતા તેઓ પોતાની કમાણીમાંથી રોકડ તથા લાગીતામાં ૨૨૩૪૦૧૫ રકમ ફાતજ પાડી લાવ્યા છે. એની આગમજતા વરસમાં રોકડ તથા ધરણાં મળી ૨૧૯૨૧૪૮ ની રકમ ત્રિનિદાદથી હોજીતાત

તેરફ પાછા ફરેલા મજૂરો લાવ્યા હતા. આ દેશથી ત્રિનાદાદખાતે એવી રીતે મજૂરો જવાનું કામ સન ૧૮૫૧ થી શરૂ કરવામાં આવ્યું હતું ત્યારથી તે સન ૧૮૮૩ સુધીની મુદતમાં મજૂરોએ ત્યાંથી કમાઈ આવેલી રકમ રૂ.૨૧,૯૬,૭૧૨ ની જણાવવામાં આવે છે.

હાલમાં વિલાપતમાં હિંદુસ્તાનનાં બધાં મળીને ૧૫૬ માંણસ છે. તેઓ ઇંગ્લાંડના જૂદા જૂદા બાગમાં રહે છે. એ ૧૫૬ માના ૫૩ માણસ તો વકીલાત—બારિસ્ટરનો અભ્યાસ કરે છે. ૩૮ ગૃહસ્થો વૈદ્યકનો અભ્યાસ કરે છે. ૨૩ ઇન્જનેરનું કામ, વિદ્યાવિષયો, એવીવાડી વગેરેમાં મથેલી છે, અને બાકીના વેપારરોજગાર કરે છે.

વળા એ ૧૫૬ પૈકી ૫૮ બંગાળનાં રહેવાસી છે, ૫૪ મુંબાઈના છે, ૪ બેંગાલના છે, ૧૬ વાલ્યપ્રાંતના છે, ૧૨ પંજાબના છે, ૫ વડોદરાના છે, એક કૃષ્ણ ખીહારનો છે, ૧ દેરરાબાદનો છે, એક આપણા કાઠીયાવાડનો છે, અને એક માધસોરનો છે. મુંબાઈના ૫૪ માં ૪૦ પારસી છે, ૬ મુસલમાન, ૭ હિંદુઓ અને એક ઇસિરાએલ છે.

બંગાળના ૫૮ માં ૫૩ હિંદુઓ અને પાંચ સુસલમાન છે. વાલ્યપ્રાંતમાં ૧૬ માં તેર મુસલમાન, ચાર હિંદુ અને એક ઇસિરા છે. વડોદરા ૧૫૬ માં ૬ રેગી રાજના છે તેમાં સાત હિંદુ છે અને બે મુસલમાન છે.

આગ પુણવવાના નવી જાતના બંધા. આગ હાલવવાના નવી જાતના બંધા હાલમાં ઇંગ્લાંડ ખાતે બનાવવામાં આવ્યા છે, તેમાંનો એક નાના કદનો બંધો કે જેમાં આગરે ૧૮ ગ્લાસ પાણી ભરી શકાય છે. તેવો મુશ્કેલી એક મ્યુનિસિપાલ કમિશનર મે. કે. બેચરો એદલત એ પોતાના ઉપયોગને માટે રૂ.૧૦૦)ના કીમતે મંગાવ્યો છે. તે બંધાયો આગ હાલવવાનો અખતરો કરી જોવાને એક એદલત મોદી, મી. કે. બેચરો તથા બા. બરજેરજી, ડાક્ટર ડીસાબાઈ વગેરે કેટલાક ગ્રહસ્થો તા. ૪ થી એપ્રિલને રોજ સાંજે મ્યુનિસિપાલોટીના કુબાઈડમાં મળ્યા હતા, જેવેશ કાગળો તથા બીજી જલદીયી બળી શકે તેવી ચાંદી, પાટીયાં, લાકડાં, વગેરેના આગ રાખવાથી મુકીને આ નાનકડા બંધાથી આગ હાલવવાનો અખતરો વતરી કર્યો. પહેલાં તો આ બંધામાં એક સાક્ષીમાંનો રહેવા

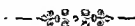
ઉડર આવેછે તે નાંખી પાણી બહુ ને બંખાના મોઢા આગળ એક આંકડીમાં એક દવાની બરેલી સીસા બેરવાને બંખા આલું કરવાની વખતેજ તે સીસાના મથાળેના કાંડ ઉપર હથોડી મારી તે સીસા બાંગી નાખીને એક માણસે પોતાની પાંકિ બંખા બેચકી તેની નાહાની મુંઢવડ પાણી આલું કયું કે તુર્તજ આગના બડકા ઉપર ચમત્કારીક અસર થતી હોય તેમ વૃત્ત બડકું હોલવાઈ ગયું એ પ્રમાણે આગને ફરી ફરીથી સળગાવી આ નાના બંખામાંથી થોડુંક પાણી નાખતાંજ બડકાં ખુલ્લ થતાં.

જનાવરોની હુંદગીનું પ્રમાણ જનાવરો નીચે મુજબ આવરતા આવે છે. મગર મરઘ ૧૦૦૦ એક હજાર વરસ, હાથી ૪૦૦, હંસ ૩૦૦, કાચબો ૧૦૦, ગરુડપક્ષી ૧૦૦, કાગડો ૧૦૦, ઊંટ ૧૦૦, સિંહ ૭૦, દરીયાઈ ડુકર ૩૦, થોડો, રીંછ, ગાય, હરણ, ગેંડો, ડુકર અને વર દરેક ૨૦ વરસ, બીલાડી ૧૫, કુતરો અને બકરે દરેક ૧૦ અને સારાલું તથા ગીલોડી દરેક ૭ વરસ હોયછે.

પૂરોપમાં મોઠામાં મોટી ઓખઝર વેટરી ક્યાંછે ? હાલમાં પૂરોપ ખાતે ગ્રહતારીનું અવલોકન કરવા મઠે નીસ ગ્રેહરમાં એક ઓખઝર વેટરી બંધાય છે તે લગભગ પૂરી થવા આવીછે. તેની પાછળ કુલ રૂ૧૨૦૦૦૦૦ નો ખર્ચ થયે એવો અંકસરો કરવામાં આવ્યોછે. તેમાં એક ફરબીન મૂકવામાં આવીછે, જેની કીમત રૂ૧૪૦૦૦૦ નીછે.

નકારો વાસ દૂર કરનારની મેળવણી. નકારો વાસ તથા ત્રેરી હવાને નંચિ લખેલી મેળવણી દૂર કરેછે. એક પાછં અથવા તેથી વધારે વાનના ઉક્ષત્તાં પાણીમાં અરધો ટ્રામ નાહટરેટ આવ લેડાને પીગળાવ્યું અને એક હોત બરી પાણીમાં બે ટ્રામ જેટલું સાધારણ નીમક લઈને પીગળાવ્યું. એ મેળવણીમાં બે કાંઈ લુગડું બાળીને ઓરડામાં ટાંગવામાં આવે તો તે ઓરડા માંહિલો નકારો વાસ દૂર કરીને હવાને ઓખી કરે, પેંગો, મટર અથવા કચરાના રગમાપર અજમાવય કંપીથી તે હવા ઓખી થયે. વળી એ મેળવણીમાંથી કાંઈપણ જાતનો વાસ નીકળતો નથી તેથી તે વાપરવાને ધણું મેલેજ પડેછે.

શરીરમાંથી કાપી લીધેલી આમડીની જિવનશક્તિ ક્યાં સુધી ટકે છે? હેલમાંટ નામ વિદ્વાન લખેછે કે, કોઈ સખસ કુદરતી રીતે નાકથી બેનસીબ હોવાને લીધે, તેના જગ્યાએ ખોટું નાક મેળવવા તે એક તબીબ પ્રાપ્તે ગયો. પણ તે નાક ઢંકાય તેટલી આમડી થોડા પૈસાને બદલે-કપાવી લીધા અને તે કામે લગાડી. આછરે તેર માસ પછી નવું નાક એકાએક યંત્રે યઈ ગયું. અને થોડા દિવસમાં સડેલી હાલતમાં ખરી પડ્યું. એ આણુ ધારેલા બનાવનું કારણ શાપર કહાડતાં માલમ પડ્યું કે જો પહેલે તે નાક યંત્રે યઈ ગયું, તેજ પહેલે ઉપર કહેલો બેગારી મરણ પામ્યો હતો.

નિશાળોનાં ઇનામ પત્રક.

પ્રાંતકચ્છ.

(પાછળ પાને ૧૪૪ થી.)

બીદરા. જાડેજ માવજી મૂળવાજીએ હોકરાગોને કવિતાઓ બોલાવી રંગા શાકર વહેંચી—આસંખીઆ. જાડેજ હરિસંગજીનાઈ જીભાએ પોતાના કુંવરને નિશાળે ભરાડી રંગા ની મીઠાઈ (૩૨) મહેતાજીને પાઘડીના—જાડેજ દેવાજી અલીઆજીને ઘેર પોત પ્રસવ્યાથી રંગા મીઠાઈ (૩૧) મહેતાજીને પાઘડીનો—મનકુશ. બચાઉ વહીવટદાર રા. હાથીરામ રા. ધવજીએ રંગા મીઠાઈ—ભૂજ નં. ૧ લો. મહેતા નરભિરામ જીવણે પોતાના બત્રીજને ઘેર પુત્રનો જન્મ થવાથી રંગા મીઠાઈ વહેંચી—પતંગસવા. સ્કૂલ કમિટીએ મીઠાઈ શર ૫) વહેંચી—ભૂજ દન્યાશાળા. મોતોડતા કારભારી રા. માધવજી વેલજીને ઘેર પુત્ર પ્રસવ્યાથી રંગા મીઠાઈ ખીમજીએ રંગા પતાયાં વહેંચ્યાં—ભૂજ મહોમ્મદન સ્કૂલ. જમણ અમકુલ લતીક આમરે કુરાન શરીક પ્રક કંઈ તેની ખુશાલી માટે રંગા સાટા સ્કૂલમાં વહેંચ્યાં—તેરા જૂ. નિશાળ. મ. આ. પોલીઠોકાલ એજન્ટ આપજન સાહેબે પરીક્ષા લીધી તે વખતે કુંવરશી હમીરજી તરફથી પુસ્તકો તથા મીઠાઈ (૩૧૫) ની આપવામાં આવી. જાડેજ કુંવરશી શોખવાળે હોકરાગોને માટે (૩૧૫૦) ખરચી નિશાળ તૈયાર તેમાં વામુ યવાના સખજી ૩૭-૮-૦ મીઠાઈ વહેંચી.

તથા મેહતાજીને વીંટી હેમના નં. ૧ તથા સાલ ને પાઘડી તેમને આસિ-
 મંટ વગેરેને વિવેક પ્રમાણે સારા પોશાક આપ્યા. નળીઆના ઠા. ડોસા
 જલદપણે સ્કૂલમાં પધારી રૂ. ૪) મીઠાઈ વહેંચી રા. બીટા ન્યાયાધીશ
 સ્કૂલમાં પધારી રૂ. ૩) મીઠાઈ વહેંચી—વારસીક પરિક્ષા વંચતે કુમારમી
 હમીરજીએ રૂ. ૧૫ પુસ્તકો તથા રૂ. ૨૫ પતાસાં કુલ રૂ. ૪૦ ઈનામ વહેંચ્યું.
 શેઠ ડુંગરશી સોજપાળવાળી નવી સ્કૂલના વારસુ વંચતે લાંબેચેરી માટેજ
 રૂ. ૬ ચળેલું તેમાંની ઘણીખરી કોરીઓ ઉધરાઈ જતાં તા. ૧ લી એપ્રિલ
 સને ૧૮૮૪ ને રોજ પુસ્તકયાળા રચાવવા કુમારમી હમીરજીની સમતીથી
 એક જાહેર સભા મળી પુસ્તકયાળા ખુલી કરી રૂ. ૭૫) ના પુસ્તકો, રૂ. ૨૫)
 ના ન્યુસપેપરો તથા રૂ. ૨૫) ફરનીચરખાને અરચવા ઠેરાવ થતાં ન્યુસપેપર-
 ના અધીપતી તથા પ્રેસકો વાર કાગળ લખવામાં આવ્યા, તે વંચતે
 નિશાળોના જોકરા, તથા જોકરીઓ તથા નાઈટ સ્કૂલના જોકરાઓને કરાં-
 ચીવાળા બાઠીઆ શરૂહરચે દરેકને એક એક રૂ. ૩ માત્ર આપ્યું, તથા પતાસાં
 વહેંચી આશરે રૂ. ૩૩ નું ઈનામ વહેંચ્યું—જાણે. વહીવટદાર રા. મુનીલાલ
 ગોપાળરાયે રૂ. ૧૦ ની સાકર વહેંચી—પક્ષીવાર વીસનજી જ્ઞાને ધેર પુત્ર
 પ્રસન્નથી રૂ. ૨૫ ના પતાસાં વહેંચ્યાં—ભૂજના રેવિન્દ્ર સરવેચ્છર માવજી
 જ્ઞામ સ્કૂલમાં પધારી હપત્તા ધોરણના જોકરાની પરિક્ષા લઈ કોરી ૮ ના
 પતાસાં વહેંચ્યાં—મા. પરશોતમ દીરજીએ પોતાના પોતને સ્કૂલમાં ખેસાડી
 રૂ. ૧૦ મીઠાઈ વહેંચી તથા મેહતાજીને રૂ. ૧ પાઘડીનો આપ્યો, અને બધા
 નોકરોને પ્રાંચ પ્રાંચ હાથ લૂગડાના કટકા આપ્યા. શા. તેજપાળ માણુ ત-
 રફથી રૂ. ૨૫ ના પતામાં વહેંચવામાં આવ્યા હતા. શા. મુનથી કેચવજી
 પોતાના જોકરાને નિગાળે—ખેસાડી રૂ. ૨) ના પતાસાં વહેંચ્યાં. તેરાના રહીય
 વાલજી સામજીએ નાઈટ સ્કૂલમાં રૂ. ૧ ના પતાસાં વહેંચ્યાં—માધાપર ખા-
 નગી નિશાળ, કુમાર દેવશી બીમે રૂ. ૧-૧૪-૦ ની ચોપડીઓ તથા પતાસા
 જોકરાઓને આપ્યા. જોશી પ્રાણજીવન વલ્લજીએ રૂ. ૦-૧૪-૦ ચોપડીઓ
 તથા પતાસા વહેંચ્યા. રા. મૂળશંકર અમરજીએ રૂ. ૧ રા. જોડી પેવાલાઈ
 રૂ. ૧૦ ની મીઠાઈ જોકરાઓને આપી. રાં. બા. દી. સાહેબ મણીભાઈ
 જયભાઈએ જોકરાઓને તેડાવી પાઠ તથા લેખાં પૂછી રૂ. ૩) ની સાકર
 મણુ ના વહેંચી. રા. હીમતરામ પ્રજારામ સરવેચ્છર તથા જોડી સામજી

મોજણીદારે રૂ. ૧૧ ની મીઠાઈ વેહેંચી—સુથરી, બીટા અદાલતના ન્યાયા-
ધીશ રા. કાળીદાસ લક્ષ્મીશંકર તથા બીજા સદગૃહસ્થોએ મળી નીચે મુ-
જબ ધનામ વેહેંચ્યું રૂ. ૧) શા બવાનજી દામજી રૂ. ૧) ઇસીઆથ બકુ રૂ. ૧
શા લધા ટોપણ ૧ શા ઉકેડા પ્રામજી રૂ. ૪ શા હરજી હામુ વારશીક પરિ-
ક્ષા વખતે નીચે મુજબ ધનામ વેહેંચવામાં આવ્યું મહારાજા ધિરાજ મી-
રજી મહારાજો શ્રી ઝેંગોરજી બહાદુર તરફથી રૂ. ૭) ની ચોપડીઓ તથા
રૂ. ૧ ની મીઠાઈ વેહેંચવામાં આવી. રૂ. ૧) ની મીઠાઈ બાપાતો તરફથી સ-
વેચ ખાતે રૂ. ૧૧ જસાજી આંદાજી તરફથી મીઠાઈ વેહેંચવામાં આવી રૂ. ૧
બડેજી રતનજી રાવધણજી તરફથી રૂ. ૧ બડેજી રાવસંગજી સાહેબજી ત-
રફથી રૂ. ૧ પોટમાસ્તર હરીસંગજી તરફથી રૂ. ૧ શા મૂળજી માનથી તરફથી
રૂ. ૧ મહેતાજી મૂળજી ગંગારામ તરફથી—ફરાદી, શી તોર્ણા મથે રૂ. ૧૦-૧૦-૦
ના પેડા વેહેંચ્યા—સુદા. શા હીરાચંદ હંસરાજ રૂ. ૫) નું રકૂલ કમીટીએ
પરિક્ષા લીધી તે પ્રસંગે જરાબના શા ધનજી દેવશીંગે રૂ. ૧ ના પતાસાં
વેહેંચ્યા શા ગોપાળજી આચારજીને ઘેર પુત્ર જન્મ્યો તેની ખુશાલીમાં રૂ. ૧
ના પેડા વેહેંચ્યા તથા રૂ. ૧૧ ના પેડા તાઈટ રકૂલમાં વેહેંચ્યા—રવ. રા.
મુરારજી ધનજી આ. પોલીસ કમીશનરે રૂ. ૧ ની સાકર વેહેંચી—ફોરડી.
બડેજી અભિરામજીએ પોતાના કુંવરને ત્યાં કુંવરનો જન્મ થવાથી રૂ. ૧ ન
મીઠાઈ વેહેંચી—તેરા કન્યાથાળા. મહેતાજી પ્રેમજી લાધા તથા મગન-
લાલ હરગોવિંદ તરફથી રૂ. ૪) ની મીઠાઈ કુંવર શ્રી હમરિજી તરફથી
રૂ. ૧૨-૨-૦ નું ધનામ મે. આપમેળે સાહેબે પરિક્ષા લીધી તે વખતે આ-
પવામાં આવ્યું તેમાંથી રૂ. ૧ ના પેડા રૂ. ૧) ની રલેટ રૂ. ૧-૫-૦ નું લૂગું
રૂ. ૩-૧૫-૦ ની ચોપડીઓ ચેક કુંવરશી સોજાપાળે નવી સ્કૂલનું વાસ્તુ કંઈ
ત્યારે કન્યાઓને ચુંદડી પછેડા તથા મહેતાજીને પાઘડી પછેડી ૨ બારત
ચિંકેકને તથા બીજામતગારને એક એક સાંજો આપ્યો. બૂજનો રહીય
રા. બવાનજી હરીદાસે રૂ. ૧૧ ની મીઠાઈ વેહેંચી નળીઆના ચેક રણજી-
દાસ તુળશીદાસે કન્યાથાળામાં પંધારી વણ છોકરીઓને ચુંદડીઓ, તણને
ચોપડીઓ, બાકી સર્વેને પેડા આપ્યા કૂલ રૂ. ૫૧ નું ધનામ વેહેંચ્યું આદી-
ના પોટ માસ્તર કાશીશંકર પ્રમુશંકર પોતાના જન્મ દિવસની ખુશાલીમાં
રૂ. ૨) ની ચોપડીઓ તથા રૂ. ૨) ના પતાસાં વેહેંચ્યા. વારશીક પરિક્ષા વખતે

કુમાર શ્રી હમીરજી તરફથી ૩૧૭) ના પુસ્તકો તથા ૩૨) પૈડા વેહેંચવામાં આ-
 વ્યા હતા—ખેરાળ, મી. હરજી મુરારજીએ પોતાના ભત્રીજાને નિશાળે ખેસાડી
 ૩૧૧ ની મીઠાઈ તથા ૩૦ મહેતાજીને પાઘડીના આપ્યા, ગુદ્રાના પીરથા મુરાર-
 દત્તી જાનાના મેનેજર ૨૧, દલપતરામ કૃપાશંકરે ૩૦ ની સાકર વેહેંચી ૦-૬-૦
 ની સાકર તથા ખારેક આપી. ખવાસ સાંઘ જમલે ૩૦ ની સાકર વેહેંચી—
 ખેસા, મોદી જૂઠા તરફથી ૩૦ ના પતાસાં ૨૧, ૨૧. પોસીશ કમીશનર સાહેબ જન્ય-
 મંકર નરસીંહરામે પરિક્ષા લીધી તે વખતે નીચે લખેલા ગૃહસ્થોએ ઇનામ વેહેં-
 ચ્યું ૩૧૧ ૨૧, ૨૧. પોલીસ કમીશનર નરસીંહરામ ૩૨૧ વાષેલા ગુમાવાજી
 ૩૧ ૨૧, ૨૧. મુરારજી ધનજી, ૩૨૧ વાષેલા પતાજી રામસંગજી ૩૨૧ વાષે-
 લા ખેંગારજી જગતસીંધજી સોદાણીના ૩૧ વાષેલા પૃથુજી વજરાજી
 સોદાણી ૩૧ વાષેલા અગધીરજી ૩૧૧ વાષેલા ભૂપતસીંધજી ૩૧ વાષેલા
 હરંસેંધજી ૩૧ વાષેલા દામજી મેગજી ૩૧ વજરામ હરીચંદ્ર ૩૧ મી.
 ૩૫થી રાએશીંહ ૩૧ વેરા દોગચંદ જેચંદ ૩૧ ૬૧, લાલુ રણછોડ નાન-
 જીઆણી ૩૨૧ વાષેલા મુરારજી, બાવાજી જાટાવાડા વાળા કુલ ૩૨, ૩૨
 માંથી નીચે મુજબ ઇનામ આપ્યું. ૩૨૨) ૩ માત્ર, ૩૪) જોડણી, ૩૧
 મીઠાઈ, ૩૨) જોપડીઓ ૩૨) મહેતાજીને પાઘડીના આપ્યા. વારશીક
 પરિક્ષા વખતે નીચે લખેલ સરગૃહસ્થો તરફથી ઇનામ વેહેંચવામાં આ-
 વ્યું. ૩૬) વાષેલા ભૂપતસંગજી મેધરાજજી તરફથી ૩૬) શા. વજરામ હરીનંદ
 રાયજી તરફથી ૩૦ મી. વાતજી સામજી તરફથી ૩૦ વોલેરા શીવચંદ જેચંદ
 તરફથી ૩૦ વાષેલા દામજી અખેરાજજી તરફથી ૩૦ દેકેદાર કાનજી ગારાણ
 તરફથી ૩૦ મી. ૩૫થી રાએશી તરફથી ૩૦ ૬૧. પુરૂષોત્તમ જાટાણી તર-
 ફથી ૩૦ મી જગશીંહ શોવરાજ—કોઠારા કન્યાશાળા. ૬૧. રામદાસ દા-
 મજીએ કન્યાઓને ૩૧ નાપૈડા તથા મહેતાજીને ૩૦ આપ્યા. ૬૧. કેશ-
 વજી ગેરાજ તરફથી ૩૧૧ ની સાકર તથા મુતાર વેગજી કેશવજી તરફથી
 સાકર ૩૦૧ ની વેચવામાં આવી. મહેરજાન શેઠ મધુરાંદાસ લવજી નિ-
 શાળમાં પદારી કન્યાઓની પરિક્ષા લઈ ૩૬) ના પતાસાં વેહેંચ્યા. તથા
 ૩૧૧ ની જોપડીઓ ગરીમ છોકરીઓને આપી. બાકી ૪૦ જોપડીઓ
 આપવા માટે મુંબઈ લખવા કરમાવ્યું છે. વારશીક પરિક્ષા વખતે શા.
 હીરજી વલજીએ પતાસાં ૩૦૧ વેહેંચ્યાં. સોની બાણજી પ્રાગજીએ ૩૧)

ના પતાસાં વેહેંચ્યાં—અમર દ. ગુ. નિયાજ, એ. રા. બા. દી. સાહેબ
મણીભાઈ જયભાઈએ સ્કૂલમાં પધારી ઉપત્તા ત્રણ વર્ગની પરિક્ષા લીધા
બાદ હોકરાઓનાં જ નવાવેલ નકયા જોયા તથા બુગોળ અને ઇતિહાસ
કેટલાક સવાલો પૂછ્યા. અને દરેક વર્ગના ત્રણ ત્રણ હોકરાઓને પોતા
ઉતારે બોલાવી ૩૨૧-૧૩-૦ ના પ્રસ્તકો બક્ષીય આપ્યાં. અને ત્રણ
સ્કૂલનાં હોકરાઓને ૩૬-૨-૦ ના પ્રસ્તકો બક્ષીય આપ્યાં. તેજ રોજ સાં-
જના તર્હીના મહાજન તરફથી લાખજેરીના મકાનમાં સભા ભરી સ્કૂલ
નામટ સ્કૂલ તથા કન્યાશાળામાં લૂગડાં આપવામાં આવ્યાં હતા. માંડવીના
રહીય શેઠ સંઘજી રામજીના વકીલ રા. વીસનજી માનસીધે સારા રાગ
વાળા કવિના બોલનાર હોકરાઓને કુપટા તથા રમાલ રૂ. ૩) ના વેહેંચ્યાં
હા. બિચર દેવજીના ધરવાળાં બાઈ વાત્રભાઈએ મરણ વખતે વિદ્યાર્થીઓને
ઇનામ આપવાનું ઠરાવેલ તે પ્રમાણે તેમના વંકીલ હા. ઉમરશી લુહાણાની
નાતની જગામાં સભા ભરી ૩૬) ના પ્રસ્તકો તમામ વિદ્યાર્થીઓને તથા
૩૧૫) ની મીઠાઈ તથા ૩૧૫) નામટ સ્કૂલના વિદ્યાર્થીઓને પ્રસ્તકો અને
૩૨) ની મીઠાઈ અને મહેતાજીને પાઘડીના રૂ. ૧૦ એવી રીતે ઇનામ વે-
હેંચવામાં આવ્યું. અહીંના મી. દેવરાજ કથ્યાણને ધેર પુત્ર જન્મવાથી
૩૨) ના પતાસા વેહેંચ્યાં—ગાગોદર. રાપર વહીવટદાર રા. રાઘવજી પું-
જીએ હોકરાઓની પરિક્ષા લઈ ૩૧) ની મીઠાઈ ને રૂ. ૧૦ ના રમાલ વેહેં-
ચ્યા રા. લાકડીઆ ધરભારી હલપતરામ ઘાચંકર સ્કૂલમાં હોકરાઓની
પરિક્ષા લઈ ૩૦) ની સાકર વેહેંચ્યા—મોથાળા. એ. આ. પોલીટીકલ એ-
જન્ટ આપમેળે સાહેબે પરિક્ષા લીધી તે વખતે નડેજ આમરજીએ ૩૧) ના
પેંડા વેહેંચ્યા—ગોધરા. નાએ લખેલા સદગૃહસ્થો તરફથી ઇનામ વેહેંચ-
વામાં આવ્યું. ૩૧૧૧ મંઘવી નાગજી હીરજી રૂ. ૦૧ સોની પ્રાણજી મનજી
રૂ. ૦૧ સોની રાગવજી ટોપણ રૂ. ૦૧ દેવરાજ જેતસિંહ રૂ. ૦૧ લખમશી શીવજી
રૂ. ૦૧ ગુરજી કૃતેચંદજી રૂ. ૦૧ હા. ગોપાલ પ્રેમજી ખીજી સદગૃહસ્થોએ મ-
ળા ૩૩-૧૦-૦ ની ચોપડીઓ તથા રસેટો હોકરાઓને ઇનામ-
માં આપી. રા. માંડવી વહીવટદાર તથા ત્યાવાધીય કાળીદાસભાઈ
સ્કૂલમાં પધારી હોકરાઓની પરિક્ષા લઈ રૂ. ૦૧ ની મીઠાઈ વેહેંચી—
મળીયા, એ. આ. પોલીટીકલ એજન્ટ સાહેબ બહાદુરે સ્કૂલ તપાસી તે

વખતે-પોણાધરના પીર શ્રી હરનાથજી તરફથી રૂ. ૧ ના પૈડા વેદેચવામાં
આવી. શ્રી સાકરચંદ પ્રાગજીને પેર પુત્રનો જન્મ થવાથી રૂ. ૧ ની સાકર
વેદેચી. વારશીક પરિક્ષા વખતે નીચે મુજબ સદગૃહસ્થો તરફથી ધનામ
વેદેચવમાં આવ્યું. દરબાર શ્રી તરફથી રૂ. ૪-૮-૨ ફીમાંથી પીર શ્રી હરો-
નાથ તરફથી રૂ. ૧ થી પાતાચંદ કચ્છાણજી તરફથી રૂ. ૦-૬-૦ માં ઠા. પુ-
રુપોતમ વરજ્યાળ રૂ. ૧ થી. ગાંગજી તેજથી રૂ. ૧ સોની માવજી મુરારજી
રૂ. ૧ સોની રામજી દામજી બ શ્રી આચકરણ જોડાણી રૂ. ૧ માંડિ નાનજી
ઠાકરથી રૂ. ૦-૬-૦ થી એતથી પ્રાગજી રૂ. ૧ થી એતથી જ્યેર રૂ. ૧ આકરચંદ પ્રા-
ગજી રૂ. ૧ થી લખમચી પચાણ રૂ. ૧ સોની દેવથી લીલાધર રૂ. ૧ ની તથા સાકર
રૂ. ૧ થી અને રૂ. ૧) એહેતાજીને પાદડીનો આપવામાં આવ્યો—દેશકપર મે. રા.
રા. જયચંકર નરસીરામ પોલીસ કમીશનર સાહેબ અત્રેની રકૂલમાં પધારી
પરિક્ષા લીધી તે વખતે નીચે મુજબ ધનામ વેદેચવામાં આવ્યું રૂ. ૧૧૧ મે.
રા. રા. જયચંકર નરસીરામ કચ્છના પોલીસ કમીશનર સાહેબ તરફથી રૂ. ૧ થી શ્રી
હીમચંદ રામદાસ કોઠારી તરફથી રૂ. ૧ થી ઉડેડા માનસીંગ રૂ. ૧ થી આપથી
ભારા થી ઉડેડા માણકે પોતાના જોકરને નિયાળે ખેસાડી રૂ. ૧-૧૦-૦ ની દાક્ક
વેદેચી મુતાર વીરરામ ભગાએ પોતાના જોકરને નિયાળે ખેસાડી પતાસાં
રૂ. ૧) નાવેદેચ્યા કેરા કન્યાશાળા અત્રેની કન્યાશાળા ઉઘાડવામાં આવી તે વખતે
ગામધણી તરફથી રૂ. ૧ માલ છોટા રૂ. ૧) તથા સાકર રૂ. ૪) ની વેદેચવામાં આવી
તેજ પ્રસંગે ત્યાંના ખોળ માહાજન તરફથી રૂ. ૧ સાકર વેદેચવામાં આ-
વી હતી. ખોળ બંદાલીભાઈ ચેરાજી તરફથી રૂ. ૧ નું ધનામ વેદેચવામાં
આવ્યું—ખીટા, અત્રેની રકૂલમાં રા. દેવાચંકર મહાદેવ ન્યાયાધીય તથા
દામોદરભાઈ કરમચંદ દોજદાર વગેરે પધારી નીચે મુજબ ધનામ વેદેચ-
વામાં આવ્યું. રૂ. ૧ રા. દેવાચંકર મહાદેવ તરફથી રૂ. ૧) રા. દામોદરભાઈ
કરમચંદ તરફથી રૂ. ૧ થી હાઈરામ પુરુષોત્તમ ઓપરસીઅર રૂ. ૧ થી રા. દયા-
ચંકર પુરુષોત્તમ રૂ. ૧ વકીલ માધવજીચંદ રૂ. ૧ થી કુંવરજી નારણજી રૂ. ૧
વસાઈઆ સોગણ રૂ. ૧ દેશવજી લખમીચંદ રૂ. ૧ વકીલ જોડાસામજી રૂ. ૧
ખીમજી વાગજી રૂ. ૧ વકીલ દેવકરણ રૂ. ૧ ઠા. પેરાજ દેવચંદ રૂ. ૧ તેજ-
પાળ ખીમજી રૂ. ૧ વસંતજી જેવર રૂ. ૧ વેલજી લક્ષ્મીદાસ રૂ. ૧ લવજી
લક્ષ્મીદાસ રૂ. ૧ વેકુરામ વસંતજી—જાણી કન્યાશાળા, અત્રેની કન્યાશાળા

ઉઘાડવામાં આવી તે વખતે નીચે મુજબ ઉધરાણું કરી ઇનામ વેહેંચવામાં આવ્યું હતું રૂ. ૦૧ રા. વજ્યંકર ગોદીનાથ તરફથી રૂ. ૦૧ રા. નરભીરામ કસટમ દારબારી તરફ રૂ. ૦૧ શા દેવશી વસાઇઆ તરફથી રૂ. ૦૧ ઠા. ગોવિંદજી મુરારદાસ તરફથી રૂ. ૦૧ ઠા. માવજી દામોદર તરફથી રૂ. ૦૧ ઠા. ગોકળદામજી તરફથી રૂ. ૦૧ શા કેશવજી લખમશી તરફથી રૂ. ૦૧ શા પાસવીર પેરાજ તરફથી રૂ. ૦-૨-૦ મેતા સામજી લધા રૂ. ૦-૨-૦ ઠા. વીસનજી રામજી રૂ. ૦-૨-૦ શા નેણશી વસાઇઆ રૂ. ૦-૨-૦ શા ઠાકરશી બીમસી—

અધુરું.

સરકારી જાહેર ખબર.

લોઅરગ્રેડની સરકારી નોકરીમાં દાખલ થવાને સારું ખેલ્લા અને ખીન વર્ગનાં સર્ટિફિકેટ મેળવવા ઇચ્છનારા ઉમેદવારોની પરીક્ષા નીચે જાહેરી જગ્યાએ તા. ૨૧ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૮૫ ને વાર સોમ તથા પછીના દિવસોએ થશે:—

અમદાવાદ, નર્ડાવાદ, ગોધરા, બરમ, મુરત, અને રાજકોટ.

૨ ઉમેદવારોએ ૨૧ મી આગસ્ટ સને ૧૮૮૫ મુખીમાં ઉમરનાં સર્ટિફિકેટ મુકરર કરેલા આકારમાં કમિટિના પ્રમુખ ઉપર મોકલવાં. ઉમેદવારે જ્યાં જન્મ્યો હોય તે જિલ્લો, તાલુકો, અથવા એજન્સી, તથા ગામ કે શહેર તેણે સ્પષ્ટ રીતે લખવું.

૩ જે મધ્યરયજે ઉમેદવાર પરીક્ષા આપવાની. ઇચ્છા રાખતો હોય ત્યાંના પ્રમુખને અર્જ કરવાથી ઉમરના સર્ટિફિકેટનાં ફાર્મ તે મફત પૂરાં પાડશે. મહીકાંઠા અને પાલણપોર ઇલાકામાં—રહેનારા ઉમેદવારોએ પરીક્ષા આપવા અમદાવાદ આવવું.

૪ અને ત્યાં મુખી જે નિયામમાં છેલ્લો અભ્યાસ કર્યો હોય તે નિશાળના માસ્તર પાસેથીજ ઉમેદવારે ઉમરનું સર્ટિફિકેટ લેતા આવવું.

અમદાવાદ.

૨૦ મી જુન ૧૮૮૫

(સહી) ઇ. જાહલસ.

અગ્રધ્યક્ષનજ ઇન્સ્પેક્ટર. ઉ. પ્રાંત.

જાહેર ખખરનો ભાવ.

૧ થી ૧૮ લીટી સુધીના (૩૧)

૭ થી ૧૪ લીટી સુધીના (૩૨)

૧૫ થી ૨૨ લીટી સુધીના (૩૩)

(૨૩ થી ૩૦ લીટી સુધીના ૩૪)

જો એકની એક જાહેર ખખર એક કરતાં વધારે વારે છપાવતી હશે, તો જોડતી વારે છપાવશે તેટલા આના એક રૂપિયે આજ્ઞા લેવામાં આવશે:—
જો એક જ વારે છપાવે તો છપાવે બાવે, જો થાય તેના રૂપિયે બા=, જો બે વારે છપાવે તો બા=, ત્રણ વારે છપાવે તો રૂબા=, ચાર વારે છપાવે તો રૂબા=, પાંચ વારે છપાવે તો રૂબા=, અને છ વારે છપાવે તો રૂબા=, તેમજ કિંમત મણવામાં આવશે.
આ નિયમ જાહેરાત સુધીની જોડતીને લાગુ પડશે. આખા વર્ષને માટે જોડતી કરનારે પાસેથી રૂપિયે અર્ધાજી લેવામાં આવશે.

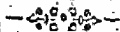
આગાઉથી જ આખી મુદતની કિંમત મળ્યા વિનાં એકે છપવું શરૂ કરી શકે નહિ, અને જો મારાથી છપાવવા માંગવાની હોય તેના પાછલા માસની તા. ૨૦ મી સુધીમાં અમને મળવી જોઈશે.

મુ. રાજકોટ.

૫ મી જુલાઈ ૧૮૮૫

હરિલાલ વસંતરામ.

મનિનર. ગુજરાતસાંજાપત્ર.

જાહેર ખબરનો લાવ.

૧ થી ૧ લીટી સુધીનાં (૩૧)

૭ થી ૧૪ લીટી સુધીનાં (૩૨)

૧૫ થી ૨૨ લીટી સુધીનાં (૩૩)

૨૩ થી ૩૦ લીટી સુધીનાં (૩૪)

જો એકની એક જાહેર ખબર એક કરતાં વધારે વાર છપાવવી હોય
તો તેજી વાર છપાવશે તોલા આનાં એક રૂપિયે આછા લેવામાં આવશે.
જોમકે એ વાર છપાવે તો ઉપલા ભાવે. જો થાય તેના રૂપિયે. ગા = ૨
છવારે છપાવે તો ગા = ૧, ચારવારે છપાવે તો રૂ. ૦.૦૦, પાંચવારે છપાવે
ગા = ૩, અને છ વાર છપાવે તો રૂ. ૦.૦૦, લેખે કિંમત ગણવામાં આવશે.
આ નિયમ છ માસ સુધીની ખાતીનેજ લાયક પડશે. આખા વર્ષને
ખાતી કરનાર પાસેથી રૂપિયે અઢીજા લેવામાં આવશે.

અગાઉથીજ આખી મુદતની કિંમત મળ્યા વિના અમે છાપવું
કરીશું નહિ, અને જે માસથી છપાવવા માંડવાની હોય તેના પાછલા
સનો તા. ૨૦ મી સુધીમાં અમને તે મળવી જોઈએ.

સુ રાજકોટ. } હરિલાલ વલ્લભરામ,
૫ મી જુલાઈ ૧૯૮૫ } મનિજી. ગૂજરાતશાળા

ગુજરાતશાલપત્ર.

પુસ્તક ૨૪ સું. આગષ્ટ. સન ૧૮૮૫. અંક ૮ મો.

કેલવળી શ્વાતાનો રીપોર્ટ ઈ. સ. ૧૮૮૩-૮૪.

આ વર્ષે રીપોર્ટ અમારા હાથમાં બહુ મોડો આવવાથી તેનો. યથા-સ્થિત સાર હમેશની માફક ન આપતાં. સરકારી ડરાવમાં જે જે બાબતો લીધેલી છે તેજ અહિંયા ખુબ્બત્વે કરીને તથા આપણા પ્રાંતને લગતી મોટી મોટી હકીકતો નોંધવાનો આજ વિચાર રાખીએ છીએ.

મુંબઈ સરકાર પોતાના ડરાવ નંબર ૩૯૭૭ તા. ૧૮ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૮૪ નામાં લખેછે કે કેળવણીના તમામ કારખાનાઓ ગણતાં. આ વર્ષે ૪૦૨૧૯૦૪ રૂપિયા આ ઇલાકામાં ખર્ચાયા હતા. એમાં ૧૧૮૯૦૯૮ પ્રો-વિન્સિયલ ફંડના, ૧૫૦૧૭૯૯ લોકલફંડના, અને બાકી જે ૧૩૩૧૦૩૭ રૂપિયા રહ્યા તે દેશી રાજ્યોના અને આનગરી રકૂલોમાં ખર્ચાએલા સમજવા.

પાછલા પાંચ વર્ષોનો હિસાબ જોતાં જણાયછે કે પ્રોવિન્સિયલ ફંડમાંથી ૧૧ થી ૧૨૥ લાખ રૂપિયે દર વર્ષે ખર્ચાયછે, અને લોકલફંડનો ખર્ચ વધતો જાયછે જે ૧૩ લાખ ઉપરથી વધીને હાલ ૧૫ લાખ મુધી આવો પહોંચ્યો છે. મદદ લેનારી નિયાજોનો આનગરી ખર્ચ આ લાખનો હતો તેને કેકાણે હાલ ૫ લાખનો જીવામાં આવેછે, અને દેશી રાજ્યો વગેરેના નહિ મદદ લેનારી નિયાજોનો ખર્ચ આ ઉપરથી હાલ વધી ૮૧ લાખ થવા લાગ્યો છે.

એ કુલ (ઉપજા આંકડા મૂકી દેતાં) ૪૦ લાખમાંથી ૧૨ લાખ ને

૬૫ હજાર પ્રાઇમરી એટલે ફક્ત દેશી બાળાની કેળવણી પાછળ ખર્ચાયા હતા. સેકન્ડરી સ્કૂલ એટલે હાઇસ્કૂલ વિગેરે ઇંગ્રેજી શીખવનારી નિયાજોનો ખર્ચ હા લાખ રૂપિયા હતા જેમાંથી ૩ લાખ ને ૭૦ હજાર તો ફીમાંથી ઉપજેલા હતા, યુનિવર્સિટી અને યુનિવર્સિટીને લગતો ખર્ચ ૩ લાખ હતો, અને તેમાં પણ પ્રોવિન્સિયલ ફંડમાંથી તો ૧ લાખને ૭૬ હજાર રૂપિયાનું આપવામાં આવ્યા હતા.

નિયાજો બાંધવા ખાતે ૪૫ લાખ અને ગ્રાંટ આપવા ખાતે ૧ લાખ ને ચાર હજારનો ખર્ચ થયો હતો.

આ વર્ષે કુલ નિયાજો ૧૩૩૫ તથા ૪૧૩૩૪૧ બાંજુનારનો મંજૂઆ હતી. પાછલા વર્ષ સાથે સુકાબલો કરતાં નીચે પ્રમાણેનો વધારો માલમ પડે છે.

નિયાજની વત.	નિયાજનો વધારો.	નિયાજીયાનો વધારો.
સેકન્ડરી	૪૫	૧૨૦૬૪
મદદ લેનારી	૨૮	૩૨૮૬
માત્ર દખરેખ હોંના	૧૨૧	૭૬૦૫
પોલીસ તથા જલમા નિયાજો	૩	૬૭
કુલ	૧૯૭	૨૩૩૫૫

પ્રાંતવારે જોતાં ધણામાં ધણો વધારો દક્ષિણ પ્રાંતમાં હતો. ગયે વર્ષે ૧૧૦૦૦ બાજુનારનો હતો, તેટલોજ એટલે ૧૦૦૦૦ નો આ વર્ષે પણ નોંધાયેલો છે. માત્ર એક ધારવાડ જિલ્લામાંજ ૫૫૦૦ બાજુનારાં વધેલાં માલમ પડે છે. ત્યાં હાલ વસ્તિના પ્રમાણમાં ૩.૬૦ જણ ભણે છે. એ આંકડો ફક્ત આ બાબતમાં સર્વોપરી જે સુરત અને ભરૂચ જિલ્લા ન્યાં સેકંડરી ૪૦૨ જણ ભણે છે તેના કરતાંજ ઉતરતો છે, અને મુંબાઈ શહેરની બરાબર આવી રહે છે.

ઉત્તર પ્રાંતમાં ૪૩ નિયાજો અને ૪૩૧૧ નિયાજીયાનો વધારો જણાય છે.

ગ્રાંટ મેડિકલ કાલેજમાં આ વર્ષથી સ્ત્રીઓને માટે વર્ગ ઉઘાડવામાં આવ્યો હતો.

પ્રાથમરો નિયાજોમાં કેળવણી લેનારી દુધી-હોકરીઓની સંખ્યા આ-
ખા ઇલાકા ખાતે ૩૫૬૦૫ હતી. એમાંની ૧૨૫૧૪ હોકરીઓની, નિયા-
જમાંજ અભ્યાસ કરતી હતી, અને બાકીની ૨૪૩૯૧ કન્યાશાળાઓમાં બ-
ણતી હતી. કુલ કન્યાશાળાઓ વર્ષ આખરે ૩૮૨ હતી, એટલે, પાછલા વર્ષ
કરતાં ૩૨ નો વધારો છે. આ વધારો ઘણાખરો ગૂજરાતમાંજ થયેલો ભ્યાં
૧૫૨ નિયાજોમાં ૯૯૧૯ હોકરીઓ અભ્યાસ કરેછે તે ઉપરાંત ૧૫૬૪ હોકરી
નિયાજોમાં બણેછે.

આ પ્રમાણે સરકારી કરાવનો સાર છે. હવે ગૂજરાત વિષે ખાસ હ-
કીકત કાંઈ કાંઈ એ રીપોર્ટમાંથી તારવી કાઢીએ છીએ.

હાઈસ્કૂલોમાં હોકરાનો કાંઈક વધારો છે, અને તેમને વિષે રાવજ-
હાફરે ગોપાળજી મુરબાઈ લખેછે કે મેં તે બધી તપાસી છે અને તે-
મની સ્થિતિ સારી છે. માર્ટિન્યુલેશનનું પરિણામ ગયા વર્ષ કરતાં કાંઈ સા-
માન્યપણે ઉતરતું હતું, પણ નડિયાંદ, ભરૂચ, ન્હાનાગઢ, નવસારી, ભૂજ
અને મુરતની મિથન હાઈસ્કૂલો હમિશ કરતાં સારી નીવડી છે. મુરતની
મિથન સ્કૂલ મિ. લાઈલેસે અગાઉથી ધાર્ડિ હતું તે પ્રમાણે મુરતની સર-
કારી હાઈસ્કૂલની જગ્ગરી હરીફ થઈ પડી છે, કેમકે ભ્યારે એ ૪૦ માંથી
૧૦૦ માર્ટિન્યુલેટ કરાવવાને યક્તિમાન થઈ છે, તારે એ મિથન સ્કૂલમાં-
થી આ વરસ ૩૧ માંથી ૧૬ પાસ થયા છે.

મિડલ ક્લાસ સ્કૂલ આ વર્ષે ગૂજરાતમાં ત્રણ વધી છે:—એક
કપડવણજમાં ત્યાંની મ્યુનિસિપાલિટીએ કાઢી તે, બીજી વાંસદાના રાજ્ય
તરફની, અને ત્રીજી મુરતમાં બહાંગીરજી મોટાબાઈની ગર્લ સ્કૂલ. અમ-
દાવાદમાં યુરોપિયનો માટે પ્રેસિડેન્ટરિયન સ્કૂલ હતી તે અંધ થઈ છે, પણ
એક રોમન કાથોલિક સ્કૂલ એજ શહેરમાં નવી ઉપડી છે. પરીક્ષાના
પરિણામ આખા પ્રાંત ખાતે આ પ્રમાણે નોંધાઈ આવ્યા છે:—
વલસાડ ૫૪, નવસારી ૪૮, અંકલેષ્વર ૫૩, એડા ૫૧, વીરમગામ ૬૧, કાં-
પડીસા ૫૩, મુરતની ખાંચ સ્કૂલ ૬૬, અમદાવાદની ખાંચ સ્કૂલ નંબર
પહેલાની ૮૬, અમદાવાદની ખાંચ સ્કૂલ નંબર બીજીની ૮૩, ધોળકા
૭૦, રાંદેર ૪૧, અને ગોધાવા ૯૧, મદદ લેનારી સ્કૂલોમાં મુરતની

પારસી પંચાયત સ્કૂલ ૨૬, અને સુરતની જહાંગીરજીવાળી સ્કૂલ ૩૨ પાસ કરાવ્યા હતા.

કાંઈ પણ મદદ ન લેનારી પણ સરકારની તપાસણી હેઠેની સ્કૂલો માં આ મુજબનું પરિણામ આપ્યું હતું. ડાકોર ૭૨, ભાવનગર ૫૬, વઢવાણ ૭૧, મોરવી ૭૪, મહુવા ૮૧, ગોંડલ ૭૬, લીમડી ૮૧, પાલણ-પુર ૫૮, રાધણપુર ૭૬, ધાંગધ્રા ૭૫, વળા ૮૬, લુંણાવાડા ૬૨, જુન ૫૬, માંડવી ૭૪, અને કપડવણજ ૩૮.

વર્નાક્યુલર સ્કૂલો. આપણા પ્રાંત ખાતે કુલ ૩૪ વધી છે, અને ભણનારની સંખ્યામાં ૪૨૮૩ નો વધારો છે, જે માત્ર દક્ષિણ પ્રાંત કરતાં જ ઉતરતો છે. પ્રત્યેક ભાગે સેંકડે કેટલા જોકરા પરીક્ષામાં બેસાડ્યા અને બેસાડ્યા તેમાંથી સેંકડે કેટલા પાસ કરાવ્યા તે નીચેના કોષ ઉપરથી માલમ પડશે.

ત્રિશ્લો જોકરાની કુલ સંખ્યા સેંકડે પરીક્ષામાં બેઠા સેંકડે જોડલામાંથી પાસ

સુરત (ઉત્તર ભાગ)	૧૦૨૮૬	૫૪	૬૦
„ (દક્ષિણ ભાગ)	૭૦૧૮	૫૨	૫૨
ભરૂચ	૧૨૯૧૫	૫૪	૬૨
જેઠ	૧૦૮૧૧	૫૮	૫૫
અમદાવાદ	૧૨૭૨૫	૬૫	૫૬
પંચમહાલ	૩૯૧૬	૫૨	૫૫
કાઠીયાવાડ	૩૪૧૯૬	૬૩	૬૬

કન્યાશાળાઓ. પાછલા વર્ષ કરતાં ૧૩ વધીને ૧૫૨ થઈ હતી. તેમજ ભણનારમાં આયરે ૬૦૦ નો વધારો થઈ જોડીઓની કુલ સંખ્યા ૯૧૧૬ હતી. ૧૫૬૪ જોકરાની નિયાજોમાં ભણે છે તે જુદી સમજવી. અભ્યાસ બાબત નીચેના આંકડા જોવા.

સુરત (ઉત્તર વિભાગ)	૧૮૬	૨૨	૬૦
„ (દક્ષિણ વિભાગ)	૩૦૪	૩૬	૫૬
ભરૂચ	૪૬૨	૬૦	૭૪
અમદાવાદ	૧૪૫૨	૩૬	૫૬

એડા	૧૦૨૩	૨૨	૧૦
પંચમહાલ	૩૨૦	૧૯	૪૨

ટ્રેનિંગકોલેજે. અમદાવાદની ટ્રેનિંગ કોલેજમાં ત્રીજા વર્ગમાં ૧૧ માં થી ૧૧, બીજા વર્ગમાં ૪૦ માંથી ૩૩, ને પહેલા વર્ગમાં ૫૯ માં ૪૫ પાસ થયા હતા. રાજકોટ ટ્રેનિંગ કોલેજે બીજા વર્ગમાં ૨૩ માંથી ૨૧, અને પહેલા વર્ગમાં ૩૮ માંથી ૩૦ પાસ કરાવ્યા હતા.

કાઠીયાવાડમાં હાલ ૨૨૩ અનટ્રેન, અને ૩૦૨ ટ્રેનિંગ આરતરો છે, જે રાજકોટ ટ્રેનિંગ કોલેજે પૂરા પાડ્યા છે.

વાંચનમાળા કેવી જોઈએ ?

આપણી હાલ નિયામોમાં ચાલતી વાંચનમાળાની સામા મિ. મણિલાલે લખેલા ચોપાનીવાની પહેલું અને પ્રથમ આપી ચૂક્યા હતા, અને દિનથીર હાલ એ રચનાસંકેતના કારણથી અત્યારસુધી એ અગત્યના વિષય ઉપર અને કાંઈપણ બાકી રાખ્યા નથી. નિયામમાં ઘણા પ્રકારની ચોપડીઓ ચાલે, પણ તે સર્વમાં જે વાંચનચોપડી કહીએ છીએ તે ધર્મીય અગત્યની છે, અને કેળવણીનો ઘણા આધાર તેના ઉપરજ છે. આવતો જમાનો કેવા વળણનો નીવડશે એ ધણુંકરોને તે સજ નિયામમાં ચાલતી વાંચનમાળા ઉપરથીજ નિશ્ચય થાય છે. એ કારણથી ચાણ દશ હિતેશ્ચુએ જનકેળવણી ઉપર અને તેમાં પણ વિશેષ કરીને ચાલતી વાંચનમાળા ઉપર અત્યુચ્ચ ધ્યાન આપે છે. એ કારણથીજ ભરતખંડનું બહુ હૃદયનારા લાડ રિપન તથા વડેશ્વર્ય સાહેબ વગેરે કેટલાક વિદ્વાનો એવી બલામણ કરે છે કે જનકેળવણી લોકે પોતાનેજ હસ્તગત કરવા મોખ્ય થયું જોઈએ, કેમકે આવતો જમાનો કેવા કરવા જોઈએ તે લોક પોતે જનું જાણે તેવું સરકારથી જાણી શકાય નહિ.

આવા અગત્યની બાબત ઉપર મિ. મણિલાલે અંચા ઉઠાવવાને પ્રયત્ન કર્યું તેને મારે અમારા એ ઉત્સાહી તરણ મિત્રને અને શાખાસા આપીએ છીએ, અગર જો એ અંચાગૂજરાતી પ્રજાએ બરાબર હંસથી

હાથી લીધી નહિ તે ઉપરથી સાબીત થાય છે કે એવા વિષય ઉપર વિચાર બાંધવાને આપણે હજી સામાન્યપણે યોગ્ય થયા નથી. એક એ કેટલાં એ વિષય કાંઈક સચ્ચાઈથી તેમાં પણ જોઈએ તેવું ગાંભિર્ય અમને દેખાતું નથી. હજી શિક્ષણશાસ્ત્ર સંબંધી આપણે ઘણાજ બેદરકાર અથવા શોકજનક અસાન ધરાવનારા છઈએ, મારે વાંચનમાળાઓ કેવી જોઈએ એ સામાન્ય વિષય ઉપરજ અત્રે કાંઈ અમે લખીએ તો તે વધારે કાપદાકારક થઈ પડશે એમ અમને લાગે છે.

લાન્ડન નામનો આધુનિક મહા પ્રસિદ્ધ શિક્ષણશાસ્ત્રી નીચે પ્રમાણે વાંચનમાળાના ચાર ઉદ્દેશ વર્ણવે છે:—

૧. વાંચવાનો તથા વાંચીને વિવિધ જ્ઞાન મેળવવાને શાખ બાળકના મનમાં ઉત્પન્ન કરવો.
૨. બાળકના આપણું—એટલે બાળકનું બળ તથા સૌંદર્ય બાળકોના અંતઃકરણને લાગે, અને તેનો તે ઉપયોગ કરતાં શીખે એમ કરવું.
૩. રસદારે નીતિની એવી પરોક્ષ કેળવણી આપવી કે બાળકોની સુવૃત્તિઓ કેળવાઈ મોટી ઉમરે તેઓ ઉમદા કામ કરતા થાય.
૪. વિવિધ શસ્ત્રોનાં મૂળતત્ત્વોનું એવું સચોટ પ્રતક્ષ જ્ઞાન આપવું કે તે બાળક પછી ગમે એટલું જ્ઞાન મેળવવા માટે તો તેઓ પોતાની મેળેજ પુસ્તકો વાંચીને મેળવી શકે.

આ ચાર ઉદ્દેશમાં કહાણો વધારે અને કહાણો ઓછા અગત્યનો છે એમ કહી શકાય નહિ, પણ જે બેદ પાડવા બેસીએ તો બેશક રસદારે નીતિનો ભાધ એજ ઉત્તમ કામ છે. જે વાંચનમાળાથી જ્યાં લાગણીઓ ઉત્કેશાય, એટલે જે બાળકથી બાળકના મનમાં હોંસ, ઉદ્વોગ, શૌર્ય, સાહસ, મમતા, સાર્વજનિક હૃદય, મુજબતા, પરમાર્થ, વગેરેની વૃત્તિઓ પ્રદુક્ષિત થાય, આત્મદમનનો મહીમા સમજાય, અને ડુંકામાં જીંચા વચસ્વી કામો કરવા તર્ફ તેનો આત્મા આતુર થઈ જાય, તેના જેવું બીજું દેશને કાંઈપણ બેવકારક નથી એના મોહાગળ સામાન્ય જ્ઞાન, ઇતિહાસ ભૂગોળ, પદાર્થ વિજ્ઞાન, કે કળાકૌશલ્યના વાતો પાંચ વધારે કે ઓછી શીખવાઈ તો તેમાં શી વિસાદ છે? જે શુભોપદેશ પોતાનું તથા પારકાનું બલું કરવાની

શક્તિ મળે છે તે ગુણોજ આ લોક અને પરલોકને અર્થે ખરા કામના છે, અને જો એ ગુણો ન કેળવાવા તો બીજી સઘળી કેળવણી કાંઈપણ કામની નથી. ત્રિવિધ કેળવણીમાં નીતિની કેળવણી એજ ઉત્તમ કેળવણી છે, પણ તે આપણી બહુ મુશ્કેલ છે. એ કાંઈ બહુવાચારો આવતી નથી. સુનીતિ આપવાને માટે તો વૃત્તિઓજ સુમાર્ગ વળવી જોઈએ, અને તે જેવી વાર્તાઓ કે દૃષ્ટાંતથી વળે છે તેવી વ્યાખ્યાનબાધથી ક્યારે પણ વળતી નથી. તે માટે રસ એજ નીતિની કેળવણીનું ખરું દ્વાર છે.

રસિકતા એ ૧ લો ઉદ્દેશ પાર પાડવાને માટે પણ એટલીજ અવશ્ય-ની છે. વાંચનમાળાની ઓપડીઓ એવી જોઈએ કે બાળકો પોતાની ગમતને માટે નવરાં પડ્યાં હોય ત્યારે પણ હાંસે હાંસે વાંચે. ખાનગી વાંચનનો શાખ ઉત્પન્ન કરવાનું પ્રથમ સાધન એજ છે, અને તેથી વાંચનમાળામાં કદાપિ પણ કડિયા, કંડાળા બરેલા, કે ગોખણીયા વિષયો દાખલ કરવા જોઈએ નહિ, અને શૈલી તો સમજે સ્થળે વિચિત્ર તથાપિ મનોહર જોઈએ.

બીજાં બધાં પુસ્તકો કરતાં વાંચનમાળામાં વિશેષતા એ રહેલી છે, કે તે તો ઉત્તરોત્તર જેવાં જ્ઞાનબુદ્ધિ વૃદ્ધિ પામતી જાય છે. તેવાંને માટે લખવાની છે, અને તેથી વાંચનમાળામાં બાળા તથા અર્થ, ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ, પામતા જવા જોઈએ, અને વળી તે વૃદ્ધિ બાળકના જ્ઞાનબુદ્ધિ ને અનુક્રમમાં વૃદ્ધિ પામે છે તેની સમાપ્તિ આવી જવો જોઈએ. બાળકમાં જે ઉમરે જે શક્તિ વધારે ખીસવાપર આવેલી હોય, તે શક્તિને અનુસરતાજ પાઠ તે ઉમરે બહુવાની વાંચન ઓપડીમાં આવવા જોઈએ. ઉપરના વિચારથી વાંચનમાળાની ઓપડીઓના પણ પગથીયાં પડે છે, અને તે દરેક પગથીએ ઉપર કહેલા ત્યારે ઉદ્દેશ રહેલા હોય છે, તોપણ તેનું સંમિશ્રણ તથા અવસ્થા જુદી જુદી રીતે કરવી જોઈએ.

૧ હું પગથીયું. આ પગથીએ બાળકના હાથમાં પહેલ વહેલીજ ઓપડી આવીને પડે છે. એની ઉમર હજી માત્ર. પાંચસાત વર્ષનીજ હોય છે. હજી એનામાં માત્ર ઉદ્વિગ્ધતાની શક્તિઓજ ખીસેલી છે, અને તે પણ જોઈએ તેવી નહિ. વસ્તુઓનાં નામ અને તેના થોડા ગુણ એજ એના જ્ઞાનની પરિસીમા છે. અવ્યક્ત પણ એજ પ્રમાણમાં બહુ થોડું—

નહિ જોવું છે. બાળક પોતાના અવહરનાંજ શબ્દો જાણે છે. મોટાની બાકી એ જાણે બરાબર સમજી શકતું નથી, અને પુસ્તકી બાપાં તો કેવળ પર બાપા સમાનજ છે, જે એને ધીમે ધીમે પણ પૂર્વે બરાબર શીખવવી એ એક વાંચનમાળાનો મોટો ઉદ્દેશ છે. માટે આ પહેલા પગથીયાની વાંચન ઓપડીનું પહેલું કામ તો એજ છે કે દરેક પાકમાં થોડા થોડા નવા શબ્દ શીખવવા અને પાછળ આવી ગએલા શબ્દોને તેમાં પુનરાવર્તન કરી પાકા કરાવવા. આ શબ્દો નવા ખરા પણ એવા જોઈએ કે જેના અર્થનું જ્ઞાન બાળકને પોતાના અનુભવ ઉપથી થએલું હોય, એટલે, જે વિચાર તો બાળકના મનમાં ઉત્પન્ન થયા છે. પણ તેને માટે કયા શબ્દો વાપરવા જોઈએ તેની તેને ખબર નથી, એવા શબ્દોજ અતુરારથી ધીમે ધીમે એ ઓપડીમાં દાખલ કરવા જોઈએ. જેમ શબ્દો, તેમજ પાકની મતલબ પણ, બાળકો જે ચીજો રોજ જોય છે સાંભળે છે તે સંબંધીજ જોઈએ, અને તે વાતચિતની રૂપે કે વાર્તા રૂપેજ લખવી જોઈએ. એ વાર્તાના પાત્રો પણ બેશક બાળકોજ જોઈએ. કોઈ વેળા માખાપ કે મોટા બાંડુની રાધે સંવાદ આપતો હોય એમ પણ લખી શકાય, તોપણ બાપા તો બાળકને અનુસરતીજ રાખવી જોઈએ. અનુસરતી એટલે બાળક બાંધું તુરં જાણતા હોય તેવીજ એમ નહિ, પણ તેની રચના કાવચ રાખી આપણે તેને સુધારી આપીએ તેવી. બાળકથી સમજાય એવી અને તે એમ જાણે કે આ તો મારીજ બાકી છે એવી બાપા દેખીજ જોઈએ. મોટાની બાકીમાંના શબ્દો કોઈ કોઈ આવે તો ચાલે, પણ વાક્ય રચના તો બાળબાપાને મળતીજ જોઈએ.

મતલબ કે આ પગથીએ નવું જ્ઞાન આપવા કરતાં વાંચવામાં રસ લાગે અને શબ્દોનો બંડોળ વધે એ ઉપરજ વિશેષ લક્ષ રાખવાનું છે.

૨ જી પગથીયું. આ પગથીએ વંચકસિદ્ધિ યંત્ર ચૂકી છે. એને પોતાના અનુભવની વાતચિત યોગ્ય બાપામાં કરતાં આપડું છે. એની ઉંમર ઓછામાં ઓછી પૂરાં સાત વર્ષની તો થઈજ ચૂકી છે. પોતાની ઇન્દ્રિયોના ઉપયોગથી જેટલું એનાથી જ્ઞાન જીતી શકાય તેટલું એ જીતી ચૂક્યો છે, એટલે સામાન્ય જ્ઞાનનો કેટલોક સંગ્રહ એનામાં થયો છે. હવે

પોતાના અનુભવમાં ન આવેલી એવી વસ્તુઓનું જ્ઞાન તે સાંભળી કે
વાંચીને મેળવી શકે એવો થયો છે. અલગત એ નવી વસ્તુઓની હકીકત
એના અનુભવને લગતી અને તે ઉપરથી સમજાય એવી જ જોઈએ, પણ
હવે એના નજર આગળના વસ્તુઓ વિષે પાઠ લખવાની જરૂર રહી
નથી. હવે એનામાં કલ્પનાશક્તિનો ઉદય થયો છે અને તેની મદદ થકે
એના જ્ઞાનમાં વધારો કરવાનો સમય આવ્યો છે. આ સમય વાતચિતનું
રૂપ મૂકી વર્ણન કે કથન રૂપે ઘણા પાઠ લખી શકાય. પરંતુ ના વિજ્ઞાણ
પદાર્થો કે રીતમાતનાં વર્ણન, પરાક્રમી તથા સાહસિક સ્ત્રી પુરુષોનાં
ચરિત્ર, હિતોપદેશના જેવી આખ્યાયિકાઓ, તથા નીતિબોધ કથાઓ પણ
જો. અસંખ્ય ને ટાલેલા ભરેલી નહિ હોય, તો બાળકો હાંસિ હાંસિ વાંચશે
અને તેથી જ્ઞાનનાતિમાં ઘણો વધારો થશે વિવેચન રૂપનું લખાણ
પણ થોડું ને સરલ અને અતિથયોક્તિ રહિત હશે, તો બાળકને સંમ-
ત થશે અને રસ થશે, પણ આ પગથીએ વાંચવામાં રસ લગાડવો
એ જ મુખ્ય કામ છે, અને તે કલ્પના શક્તિને લાપકના પાઠ દાખલ
કરવાથી મનમાનવી રીતે, બની શકે છે. આવા પાઠથી કલ્પના શક્તિ
તથા રસિકતા ખીલે છે એટલું જ નહિ, પણ મનની જગ્યા વૃત્તિઓ ઉદ્ભવ
છે, અને સુધડ સુન્દરિતી કેળવણી મળે છે. હજી તો જનશક્તિનો ઉદય
થયો નથી અને તેથી તદ્દલ નીતિબોધ કરવાનો વિશેષ પ્રયત્ન કરવો
એ કેળવ નિર્ધાર જ નહિ, પણ તે ઉપર આભાવ હવે જ કરનારો ઘણો
વખત ઘડ પડે છે. નાના કે મોટા સર્વેમાં નીતિનો આધાર જોઈ
લાગણીઓ ઉપર રહેલો છે તેટલો તો જનશક્તિઓ ઉપર રહેલો નથી, અને
તેથી કલ્પિત કે યદ્ય ગમેતા મહાપુરુષોના રસમયા પરાક્રમી સાંભળી
વૃત્તિઓ જોઈની મહાન કર્મો તર્ફ વળે છે તેટલી કદી પણ સૂઝા ધર્મબોધથી
વળતી નથી. આ વાત પણ બાળકેળવણીના રક્ષોએ કદી પણ બુલચી
જોઈએ નહિ, કે સુવૃત્તિઓનું થયાપોગ્ય પરિપાળણ કરતાં માત્ર તો જન
શક્તિને જ કેળવ્યાથી તો માણસો બહુધા સ્વાર્થિ, અંધા, અને પાપિષ્ઠ
પણ નીપડે છે. પદાર્થ વિજ્ઞાનનો પિતા અને તો જન શક્તિનો નમુનો જ
લાડવેકન તે કેવો સ્વાર્થી, ખુશામતિઓ, લાંચોઓ, અને કૃત્રી નીપડો

હતો તે તો જગત મથકુરે છે. મતલબ કે આ પગથીએ કલ્પના શક્તિ તથા રસસાતાને પડતાં મૂકી સામાન્ય જ્ઞાન કે તોલનશક્તિ ઉપર વિશેષ લક્ષ આપવું એ બાળકની કેળવણીમાં પરિણામે બહુજી વિનાશકારક છે, અને ઘણાં બાળકમાં તો આ અવસ્થાએ તોલનશક્તિ કેળવવા જોગજી થએલી હોતી નથી.

૪૭ મગથીયું. ઘણું કરીને ૧૨ વર્ષની ઉંમરે શરૂ થાય છે. હવે વાર્તાઓ થોડી, અને સઘન જ્ઞાન મળે તથા વિચાર શક્તિ કેળવાય એવા પાઠ વધારે આવવા જોઈએ. તેમજ પાઠ છેક નાના નાના પણ ન જોઈએ. આ પગથીઆના છેલ્લા ભાગમાં તો વિષયને ચોતાની મળે તથા અખંડ લક્ષ આપીને શીખવાની શક્તિ પણ બાળકમાં કેળવાય એવી રીતે રચના કરવી જોઈએ. એ માટે પ્રત્યેક વિદ્યાના મૂળ તત્વોનું ટુંકામાં પણ સંમંધિત બાંખ્યાન એક રચને આપ્યું હાય, તો વધારે ફાવશે યાવ. પણ આ પ્રમાણે વાંચનમાળાની છેલી મોપડીમાંજ થઈ શકે. તે પહેલાંની મોપડીઓમાં તો એ વિદ્યાઓમાં પ્રવેશ કરાવી શકે એવા સૂચક ને સંવાદ રૂપ પાઠજી આવવા જોઈએ.

આ પગથીએ મૃતિ સૌંદર્યનાં વર્ણન, ટુંકા જિવનચરિત્રો, ઐતિહાસિક બનાવો, મોટા શોભેલી હકીકત, સાધારણ વિષયો ઉપર નાના નિબંધો, તથા ભૂતજાદિક અનેક પદાર્થ વિજ્ઞાનની શાખાભૂત વિદ્યાઓનાં મૂળજીવ શીખવવાં જોઈએ. મતલબ કે હવે કલ્પના રંગને છોડી સત્યના રંગની ખુબી પિછાનતાં બાળકને શીખવવું જોઈએ. રસ ને સારજી નહિ, પણ જ્ઞાન મિળવવાને સાર પણ વાંચન છે એ વાતનજી બાળકને હવે સમજ પડવી જોઈએ, અથવા યથાર્થતાથી બાળકીએ તો કાલ્પનિક વાતોમાંજ નહિ, પણ આ વિષયના સત્ય સ્વરૂપના દર્શનમાંજ ખરો રસ રહેલો છે એ વાતનો હવે બાળકને કાંઈ અનુભવ કરાવવો જોઈએ. એને એના અનુભવથી ખૂતાવવું જોઈએ કે વાર્તાની પેઢેજ વિદ્યાના પાઠ પણ સમજીને વાંચી શકીએ તો આનંદ આપે છે. એને અનુભવ થયો જોઈએ કે કલ્પના શક્તિને વાપરવાથી જેમ મજા પડે છે તેમજ નવિન જ્ઞાન સંપાદન કરવાથી અથવા લેખનશક્તિ વાપરવાથી પણ મનને હર્ષ ઉત્પન્ન થાય છે.

આ પગથીએજ ભાષાશૈલીનો રસ પણ ખાજો સમજતા વાંચકો જોઈને એક વાત આમ લખવાથી સારી દેખાય છે અને આમ લખવાથી બગડી જાય છે એ સમજવાનું આ દાણું છે. ભાષાનું બળ કે સૌંદર્ય તે શું થતું હશે તેની હવે આ પગથીએ કાંઈ સમજાવું પડી શકે, આ પ્રસંગે બાળભાષા જોડી એને શિષ્ટ ભાષામાં પ્રવેશ કરાવવાનો છે. શિષ્ટ ગ્રંથકારોની જે વિવિધ શૈલીઓ—ચિંતાર તથા ભાષા બનેલી—જે શૈલીઓ હાલ તેથી એને વાંચકોને હવે કરવા જોઈએ, અને તે અર્થે તેવા ગ્રંથોમાંના કેટલાક ઉદાહરણ અમુક આ પગથીએ આપવા જોઈએ.

સુવર્ણોત્તર કેળવવાનું ઉત્તમ સાધન જે કવિતા તે જણે પગથીએ જરૂરની છે, તોપણ બીજા પગથીએ તે છટકી વાપરી શકાય છે અને આ પગથીએ તો તદ્દયક્તિ તથા રસજ્ઞતાને પરિપૂર્ણ કરવા માટે તેનો જ મુખ્ય આધાર છે. અલ્પવદના વિષયોમાં તથા શૈલીમાં કેટલો ફર છે તેનો કાંઈક ભાસ આ પગથીઆની વાંચનઓપડીઓ વાંચતાં બાંહેધારને થવા જોઈએ અને આ પગથીએજ તે અલ્પ અને પદના જૂદા જૂદા સ્થાને બોળાવતો તથા બાહ્યો થવા જોઈએ.

આ રીતે પગથીવારે વાંચનમાળાની ઓપડીઓમાં ઘણો ફરસાખવાનો છે, તોપણ તેમાં કેટલાક ગુણ સામાન્ય પણ હોય છે. બાળ તથા અર્થની ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ એ તો આપણે પ્રથમજ ગણાવી ગયા છઈએ, અને એ ગુણ વિનાની વાંચનમાળા તો ગમે એવી સારી હોય, તોપણ કાંઈજ કામની નહિ. પણ એ ઉપરાંત બીજા પણ કેટલાક ગુણ જરૂરના છે. વાંચનમાળા નીચેના છ ગુણવાળી જોઈએ. ૧. મનની સવળી શક્તિઓને કેળવે એવી. ૨. બાંહેધારની ઉમરે જે શક્તિઓ ખીલવા માંડી હોય તેને વિશેષ કેળવણી આપે એવી. ૩. વિવિધ વિષયોથી ભરપૂર. ૪. વિવિધ શૈલીમાં લખાએવી. ૫. વાંચતાં રસ ઉપજાવે એવી. ૬. મન ઉપર છાપ પાડી શકે એવાં ધોડીજ વિગતવાળાં પણ ઓખાં અને સુંદર ચિત્રોવાળી.

અમેરિકા જડ કાચ વનાવવા શીશ્વી આવેલા દેશી અને તેને મળવી જોઈતી મદદ.

કાચ બનાવવાનો હુનર દેશીઓમાં રાખ્યો કરવાની કેટલાક દેશીઓ ગૃહસ્થોની કોટિય વખાણ અને ઉત્તેજનને લાગે છે. કેળવણી બધી શાળાઓમાંથી બહાર પડેલા શુભાનોને ધંધાની બારે તાણ પડતી લેખને, કેટલાક પરમાર્થી તથા હાલપણુવાળા દેશીઓએ પોતપોતા વચ્ચેથી થોડાં નાણાં ઉભાં કરી એકાંક લાગે દેશને યુરોપ અથવા અમેરિકા ખાતે મિઠું ઉપયોગી હુનર શીખવા માટે મોકલવાનો ઠરાવ કેટલાક વખતની વાત પર કંપી હતો. તેમાં એવી મતઘણ રાજ્યમાં આવી હતી કે, તે હુનર શીખી આવનાર દેશી બીજા જવાન દેશીઓને તેની કેળવણી આપે, અને એ રીતે આ દેશના લોકમાં તે ફેલાવો પામે. તે વખતે એ કોશિશ તરફ પસંદગી બનાવવા નિર્ણય તે કરનારાઓના અમોએ ફતેહ ઇતી હતી. તે ફતેહ મળે રજીસ્ટ્રે મળી છે, એમ તે કામમાં બાગ લેનારા ગૃહસ્થોની તા. ૧૪ મી જુનને રિપોર્ટને વિષયે ગિરગામ ખાતે મળેલી એક સભામાં અધ્યક્ષી વિગત ઉપરથી લેવામાં આવે છે. તેઓએ મી. બાગકર વિનાયક રાજવેદ નામના એક જવાન મરાઠા ગૃહસ્થને અમેરિકા મોકલ્યો હતો, જે ત્યાં કાચ બનાવવાનો હુનર શીખીને અંગે પાછો આવ્યો છે, અને તે તકનો લાભ લઈ તે વાત ઉપરથી સભામાં વહેર કરવામાં આવી હતી. હિંદુસ્તાનમાં તથા હુનર રાખ્યો થાતા લેખુની ખાતે રાખનારા ગૃહસ્થોને એ ખૂબ ખબર લાગ્યા પછી, મી. રાજવેદ અમેરિકામાં કાચ બનાવવાનું કામ કેવી રીતે શીખ્યો તેની કેટલીક હકીકત આપવામાં આવી હતી. તે ઉપરથી, અમેરિકા જેવા દેશમાં પણ તેને કેટલીક મુશ્કેલીઓ નડેલી માલુમ પડે છે. મી. રાજવેદ વતે મળે શ્રદ્ધા છે, અને મેતીની શીખનાં બદલ બનાવવા શીખવાને અભિલાષી ખાતે તથા ફરમા બનાવવાની કળા શીખવા ઓન ખાતે વધી આવેલો છે. તેથી મેરાઠાન જમની મદદ જમર તે અમેરિકા મળે હતો, અને ત્યાંના એક કાચના કારખાનામાં રાખ્યો થવાની કોશિશ કરી હતી. પણ તેમાં તેને ખૂબ મુશ્કેલી નડી

હતી. ધણીક મહેનતે કેટલાક ભલા દિલના અમેરિકનોનો આશરો મેળવીને
 મી. રાજવેદ, કામ બનાવવાનાં એક કારખાનાંમાં તેના માલીકને રાજી કરી
 ઘખમ થવા પામ્યો હતો, પણ તેને જોતાં જ ત્યાંના કામ કરનારાં માણસો-
 એ તેને કંઈ પણ શીખવવાને ના કહી પોતાનું કામ બંધ પાડવાની ધમકી
 આપી હતી. તો પણ ધણીક સમજાવટથી તેઓ તેની સાથે કામ કરવાને
 અને પોતાની કળા તેને જોવા દેવાને તેઓ અંતે રાજી થયા હતા, અને
 તે તકનો લાભ લઈને તે અમળ જવાન તે કામ પાછળ મંડી ગયો હતો.
 તેનું પરિણામ એ નીપજ્યું છે કે કામ બનાવવાનો હુનરની કેળવણી, તેના
 પોતાના જણાવ્યા પ્રમાણે, સંપૂર્ણ લઈને તે આવ્યો છે, અને અને તેનું
 કામ ચલાવવાની તૈયારી કરે છે. કામ બનાવવા માટે તેને લાયકની ભકી
 જોઈએ છીએ, તે બાંધવાની ગોઠવણ મી. રાજવેદ તૈયારી હમણાં થાય છે
 તે તૈયાર થવા પછી તે અત્રે કામ બનાવવાનું કામ ચલાવશે; પણ તે કામ
 મોટા પાયા ઉપર ચલાવવા કાલે અમેરિકાથી પાંચ છ કામ કુકનારાઓને
 આજ્ઞામાં આજી ત્રણ વરસની મુદતે બોલાવવા તે માગે છે. તેના હાથ નીચે
 બીજાઓ શીખ્યા બાદ તેઓને અમેરિકા ખાતે પાઠા રવાના કરી ચકાશે
 એમ તે કહે છે. કામ બનાવવાને લાયકના પદાર્થો તો અત્રે જોઈએ એ-
 ટલી હોવાથી, તે પરદેશથી મંગાવવાની જરૂર નથી, તો પણ પાંચ દસ કામ
 કુકનારાઓને યુરોપ અથવા અમેરિકા ખાતેથી બોલાવવાને મોટો ખર્ચ
 જોઈશે, અને તે ઉપરાંત તેઓ સઘળાઓ રોકાઈ શકે. એટલા વિસ્તારનું
 એક કારખાનું ચલાવવું જોઈશે. નાણાંની એક સારી જોવી રકમ વગર તે
 સઘળું બનનાર નથી, અને તે નાણાં દેશીઓમાંથી નીકળી ન આવે એમ
 અમો માનતા નથી. કામ બનાવવાનો હુનર બહુ જ ઝાંખા આકારમાં
 કપડવંજ વગેરે ખેતજી કેકાણના યોગક લોકો જાણવા સિવાય યુરોપથી
 અત્રે આવતી કામની તરેહવાર બનાવટોના જોવી વસ્તુઓ કંઈ દેશીઓને
 કરનાં આવડતું નથી. કામનાં હાંડી ઝુમર અને ગ્લાસ તેમજર તો નહિ,
 પણ તેની સાદી બાટલીઓ બનાવતાં પણ દેશીઓને આવડતું નથી. કામ-
 ની રાખળી કીસમની બનાવટોનો ખર્ચ આ દેશમાં મોટો છે, અને તેથી
 કેટલીક બનાવટો દેશીઓમાં હમણાના વખતના મુધારા પ્રમાણે રાત દહાડો

બહુ જરૂરની થઈ પડી છે. હિંદુસ્તાનમાં આમણા વખતમાં એમ નહોતું, તોપણ હમણાના એ સુધારા માટે આપણે દલગીર થવું જોઈએ નહિ, એવી પ્રકારની યૂરોપીયન બનાવટો માટે કેટલાક વધારે પૈસા ખર્ચવા પડે છે ખરા, પણ તેમ તેથી આપણી હાજતો સારી રીતે પૂરી પડે છે. અને કેટલીક બાબતોમાં મોટો ફાયદો થાય છે. હવે જ્યારે એક જવાન દેશી અમેરિકા સુધી જઈને કામ બનાવવાનો હુન્નર શીખી આવ્યો છે, ત્યારે તેનું કામ ચલાવવાની કોઈસને નાણાની તંગીને લીધે બાગી પાડવા દેવી જોઈતી નથી, એવી તક આપણને વારંવાર મળતી નથી; અને હમણાં જ્યારે તે મળી છે ત્યારે તેનો લાભ ઉઠાવજે અને સારી રીતે સેવાનો છે. શક્તિવાન દેશીઓએ કોઈના સમજાવ્યા વગર પોતાની મેળે બહાર આવીને મી. રાજવેદને જોઈતી મદદ આપી કામનું એક કારખાનું અને ઉભુ કરવું જોઈએ, એ કામનો સંઘળી બોલે મરાઠા ગૃહસ્થોને માથેજ પડે નહિ, માટે બીજી વર્ણના દેશીઓએ તેમાં સામેલ થવાની જરૂર છે. તેમ, કયાંથી તેઓ પોતા તરફના જવાન વિદ્યાર્થીઓને પણ નવાં ઉધડનારાં કારખાનામાં શીખવા મોકલવાને શક્તિવાન થશે. મી. રાજવેદ કામ બનાવવાનો હુન્નર સારી રીતે શીખી તો આવ્યો છે, પણ તે આ દેશમાં ઈંગ્લાંડના જેવી અને અને ઘણી અપતી બનાવટો કરવામાં કેટલે દરજ્જે ફતેહમંદ ઉતરે છે તે જોવાનું રહ્યું છે. તેને માટે સલામતી બરેલો રમ્લો હોયને એ લાગે છે કે, એકદમ મોટો ખર્ચ કરી સંઘર્જી કામ મોટા પાયા ઉપર ચલાવ્યાની કોશિશ ન કરતાં, અને યૂરોપ કે અમેરિકા સુધીથી પગારદાર માણસોને હમણાંને હમણાંજ ન બોલાવતાં મી. રાજવેદ પોતે એકલો જરૂરું કરી શકે તેટલુંજ તેના પાસે હમણા કરાવવા માંડવું તેમાં તે પુરતી રીતે શક્તિવાન માત્રમ પણ પહોં, તેને માટે જોઈએ એટલા મદદગારો યૂરોપ તથા અમેરિકાથી મંગાવી એક મોટું કારખાનું અને ઉભુ કર્યાથી તે સારી રીતે પોતાનો નિર્ભાવ કરી શકે. તેને માટે જોઈતાં નાણાં અહિંયાના સંઘળી વરણના દેશીઓએ ઉભાં કરી આપવાં જોઈએ, તથા તે કારખાનામાં સંઘળી વરણના જવાનાઓએ તે હુન્નર શીખવવા માટે દાખલ કરવા જોઈએ. આ એક ઘણી સારી શરૂઆત છે, અને તેના ઉપર હમો મોટી આગા બાંધીએ

છાંએ, કાચ બનાવવાના હુનરના સંબંધમાં કહેલ મળ્યાથી તેનીજ માફક બીજા હુનરો પણ આ દશમાં લખવા કરવાની ઉત્તર વધશે, અને તેથી અંતે હિંદુસ્તાનના ઉદ્યોગ સંબંધી હાલતમાં મોટો સુધારો થશે. (લોકમિત્ર.)

કાશ્મીરમાં ધણેલો ધરતીકંપ.

આ ધરતીકંપ સંબંધી દર અઠવાડીએ જેમ જેમ વધુ હકીકતો મળતી જાય છે તેમ તેમ તેનાથી જન માનની ધણેલી નવી નવી ખરાબી. આના બર્બકરે આંકડાઓ અને હિસાબો મળવા જાય છે. તા. ૧૯ મી જુન સને ૧૮૮૫ ને રોજ એક સરકારી રીપોર્ટ મુજબ બારામુલા ખાતે તા. ૧૭ મી જુન ૧૮૮૫ ને દિવસે ધરતીકંપનો એક બહુ સખત આ-યકો ફરોને લાગ્યો હતો અને તેથી એ શહેરની પૂરેપૂરી કમબખ્તી થઈ છે. તા. ૩૦ મી જી સને ૧૮૮૫ ના આયકાથી પુરી પડતાં જે હિમારતો મજબૂત હોવાથી બચી ગઈ હતી તોપણ જેઓ બહુ ઢીલી પડી હતી તે આ આયકાથી પૂરી થઈ છે. તા. ૧૪ મી જુનને દિવસે એક આ-યકો હસકારતો ખાતે લાગ્યો હતો. ગઈ વેળા ખબરે મળી હતી કે કાશ્મીરમાં ધરતીકંપથી સપ્તર્થાં મળીને ૧૫૦૦ માણસોના જીવ ગયા હતા, પણ હાલ ખબર મળવા મુજબ માત્ર કાશ્મીર જણામાંજ એ કોપથી ૨૭૩૧ માણસો માર્યા ગયાં છે, અને ૬૭૭ જણા જખમી થયાં છે. મુજ-ફરઆમારના જણા ખાતે ૨૮૧ માણસો ધુંધાઈ મુઆં છે અને શહેરમાં ૮૭ જણના જીવ ગયાં છે.

કાશ્મીર ખાતે રેરાડંડ કરનાર રોડ જન સર્વેથી છેલ્લી મળતીના આધાર ઉપરથી ધરતીકંપથી એકંદરે ૩૦૮૧ માણસોના જીવ જવાનો હિસાબ આવે છે. આ સચનો નાજ જેદેજમ નહીં બીજામાં ૮૦ માઈ-લની લંબાઈ સુધીના મુદકમાં ફરી વળેલો જણાય છે. સર્વેથી બધરી ખુવારી બારામુલાની રહિલો આવેમાં એકનો અને બરેલાકોથી વસાજતો ગમડાંઓમાં થઈ છે, જ્યાંના લોક નીચે ગાર દેરે બાંધીને પોને બંને મ-જાતાનાં પસોમાં પાતાં હતાં. ૨૫૦૦૦ થી વધારે બકરો મડાં અને ૮૦૦૦

ગાય ઢોર અને ઘોડા માર્યા ગયાં છે, તથા કુલે ૭૦૦૦૦ ધરો તૂટી પડ્યાં છે.

તા. ૧૬ મી જુન ને દિવસે પાછલા પહેરે શ્રીનગર ખાતે ધરતી કંપનો એક બળે સખત આંચકો લાગ્યો હતો જેથી નખખાં ધરો જ. શ્રીનગરના થયાં છે.

બારામુલાની પડોશમાં ૧૦ માઈલની લંબાઈ અને ૮ માઈલની પહોળાઈ સુધીના મુલકમાં જ્યાં જોઈએ ત્યાં જમીનમાં આરા પડેલા જ. જાણ છે, અને ડુંગરો ઉપરથી પથરોના ચોસલાં તૂટી પડેલાં માણસ પડે છે. આ સઘળી જગા વનસ્પતિથી અને એતીથી ભરપૂર છે. ઝાડો મૂળ-માંથી ઉગેડાઈ ગયાં છે અને નાજીક દરેક એ જમીનદોસ્ત થયું છે. દરેક ડુંગર ઉપર પાંચથી પચાસ ધરોનાં ગામડાંઓ વસેલાં છે, જે ધરો લાકડાનાં બાંધેલાં હતાં, અને તે સઘળાં તૂટી પડ્યાં છે, સઘળાં મળીને એવા ૮૦ થી ૯૦ ધરોમાંની આરખા સંખ્યાના ૫૦૦ રહેવાસીઓ માર્યા ગયાં છે. કેટલાંક ગામોમાં તો એકે એકે રહેવાસીનો જાન ગયો છે. પાલ-હાલન નામે એક મોટાં ગામડામાંનાં સઘળાં મળીને ૩૦૦ ધરોમાંનાં ૧૦૦ તૂટી પડ્યાં છે, તથા ૬૦ રહેવાસીઓ માર્યા ગયા અને ૨૦ થી ૩૦ જાંખમી થયાં છે. આ પાલહાલન ગામ શ્રી નગરની પાડોશમાં આવેલું છે, અને એ બંને ડેકાણે મળીને ૧૩૫ માણસોની ખુવારી થઈ છે. પાલ નામે ગામમાં ૧૩૦૦ વરસનું પુરાતું એક જૌધધર્મનું દેહેર હતું તે તૂટી પડ્યું છે, જેના એક મોટા પથરોના લંબાઈ ૧૫ ફીટની હતી. દેહેર પથરનું હતું, જેને બાંધવાને બહુ મહેનત પડી હશે. પણ તેને તૂટી પડતાં એકાદ બે સેકંડ કરતાં વધુ વખત લાગ્યો નથી. આ દેહેરા ઉપરના પથરો કેટલા બધા જોસ સાથે પડ્યા હશે તે આ ઉપરથી જણાય છે, કે એક પથર જમીનમાં બે ફુટ સુધી ગળી ગયો છે. ડેકાણે ડેકાણે જમીનમાં ફાટ પડી છે અને કેટલેક ડેકાણે માંદેથી કાદવ વિગેરે ઉછળી પડ્યો છે; જે સુકાઈ ગયા પછી તે ઝીણી સફેદ રેતીનો બનેલો જણાય છે. આ કાદવ જોડે પાણી પણ જોડ્યું હતું અને તેથી આસપાસ પાણી ભરાઈ ગયું છે.

તા. ૩૦ મી જુન દીને પાછલી રાતથી ધરતીકંપના આંચકા શરૂ થયા તે તા. ૧૭ મી જુન સુધી ચાલુ રહ્યા દોમની સંખ્યા ૮૦ ની ગ.

છાઈ છે; પહેલા પાંચ છ દિવસમાં આમાંના એકદમ ૪૦ આંચકા ગ-
છાયા હતા. દરેક આંચકા આગમજ ગગડાટના જેવો ધીમો અવાજ
સંભળાતો હતો. કેટલીક વખત મોટા ગગડાટ છતાં આંચકો નાનો જણાતો
હતો અને કેટલીક વખત ગગડાટ નહિ સરખો હોવા છતાં આંચકો બારી
માણુમ પડતો હતો. આંચકા જેમ દિવસે તેમજ રાતે પણ જણાતા હતા,
અને એક લખનાર ગણતરી આપેછે કે મધરાતે એક, પાછલી રાતે ત્રણ,
ચાર કે પાંચ વાગે બીજી, ૬ વાગે ત્રીજી, પાછલા પહેરે બે ત્રણ વાગે
ચોથો અને સાંજે પાંચમો; એમ આ આંચકા એક પછી એક દરરોજ
લાંચુ રહ્યા હતા. પાછળથી આ આંચકા દરરોજ ત્રણથી વધારે જણા
તા નહતા. (સરસ્વતી તાર. ૨૮—૬—૮૫)

પુસ્તકોની પહોંચ.

હિંદને ઐતિહાસિક, માને શીખામણ, ક્ષાંત કેવિ; સ્વાધ્યાય, મનુષ્ય-
મિત્ર, નાગર નિષાળ, રીપનરંગ, રાણી શ્રી ચમનાબાઈનો સ્વર્ગવાસ, સં-
જ્ઞતા મળવવાના સંધન, મુસલમાની રાજ્યનો ટુંક અહેવાલ શિવજી-
જરી, વનરાજ આવડાનો આપેશ, રૂક્મણી નાટક, બાવી વિદ્યાસં, અને
સુરેષ એ પુસ્તકો પહોંચ્યા છે; અને એમાંના કેટલાંક વિષે તો અત્યંત વિવ-
ચન પણ લખી ચૂક્યા છતાં, પણ દિલગીર છતાં કે તેના નામ સિવાય
બીજા કશું નહોતું આ અંકમાં કોઈ પણ જગા કરી શકતાં નથી.

સારસંગ્રહ.

એક મહાપંડિતનો સ્વર્ગવાસ—આખા હિંદુમતાનમાં બાકરજીમાઝ
પારંગત પંડિત તારાનાથ તર્કવાચસ્પતિનો સ્વર્ગવાસ થયોછે. રહાવસાન
સમયે પંડિતજી કાચીક્ષેત્રમાં જઈ વસ્યા હતા. તેમનું વય ૮૦ વર્ષનું હતું.
એમના સરખા વિદ્વાન અને મરતાં મુખી રસહિત પાછળ મંડ્યા રહેનારા
મણાજ પોડા મળી આવશે પંડિતે અનેક ગ્રંથ લખ્યાં, તેમાં આયુ-
રોધ બાકરજી “શ્રીચરમ મહાનિધિ” નામનો કોય અને “વાચસ્પત

નિધાન" નામનો એક મોટો કોથ વગેરે પ્રસિદ્ધ છે એના મરણના યોગે જે હાલ થયેલી છે તે સહજ પૂરાય તેવી નથી. ગાયકવાડ મહારાજે અને ત્રાવણકોરના મહારાજે તેમના પુત્ર ઉપર તારદ્વારા શામલચંક્રપત્ર મોકલ્યા છે.

જુનાગઢનાં રાજ્ય તર્ફથી ઇંગ્લાંડ ખાતે કાયદાનો અભ્યાસ કરવા જતો ઉમેદવાર—એવી અમર મળીએ કે, જુનાગઢમાંથી જે રાજ્યને અરજી કેટલાએક જુવાનાઓએ ઇંગ્લાંડ ખાતે સહડતા દરજ્જાની કેળવણી લેવા માટે, મોકલવાનો વિચાર ત્યાંના નવાબ રાજે છે. આ ઉદારતાનો પહેલો લાભ લેવાને જુનાગઢનો રહેવાયો મી. ગુલામમહમંદ બાવામીયાં મુનશી તખ્તવાર થયેલો છે. તે અંગ્રેજી એલફીન્સ્ટન કોલેજમાં થોડા વરસ થયાં અભ્યાસ કરે છે, અને તે કાયદાનો અભ્યાસ કરવા માટે પાછલા નેલમાં ઇંગ્લાંડ ગયો છે તેને દર વરસે રૂ. ૧૦૦) ત્રણ વરસ સુધી જુનાગઢના રાજ્ય તર્ફથી મળશે, અને જે નર નણાશે તો એક વરસ વધુ આપવામાં આવનાર છે. આજથી ત્રણ માસ પછી જુનાગઢના જે નાગર બ્રાહ્મણો એવીજ સરતે ઇંગ્લાંડ જનાર કહેવાય છે, પણ અમને તે ખાતત ખડુ થક છે.

જુનાગઢમાં મહોબત મદરેસા ખુલી મૂકવાનો દિવસ. જુનાગઢના નવાબે પોતાના પિતાના સ્મરાર્થે ઉભી કરેલી મહોબત મદરેસા, જેની ધમારન માટે વજર બાવદીનબાદએ પોણાલાખ રૂપિયા એનાયત કર્યાં છે, તે હાલ તખ્તવાર થઈ છે, અને જુલાઈ માસની તા. ૧૫ મીએ ખોલી મેલવામાં આવી હતી કલકત્તાની પાઠશાળાવાડો મી. અસરફખાલી, એમ, એ, તે મદ્રેસાના વડા તરફે જુનાગઢમાં જઈ પહોંચેલો છે. આ મદ્રેસામાં વિદ્યાર્થીઓને અંગ્રેજી, ફારસી, આરબી, અમે ગુજરાતી ભાષા શીખવવામાં આવશે. વળી તેની સાથે એક ગર્લ્સ' સ્કૂલ જોડવાનો વિચાર નવાબ સાહેબ રાજે છે, જેનો અરજ રાજ્ય તર્ફથી આપવામાં આવનાર છે.

હિંદુસ્તાનની નવી સરકારી લોન. લેડનથી તા. ૨ જુના એક તારમાં એમ જણાવે છે કે સાડાત્રણ કરોડ રૂપિયાની ત્રણ ટકાની હિંદુસ્તાનની સરકારી નવી લેનો માટે ટેન્ડરો બોલાવવામાં આવ્યા છે. નીકળવાની ઓછામાં ઓછી કીમત ૮૫ ની રહી છે.

જવાબામુખી પરવતો. મલાયાના દ્વીપકલ્પ તરફ ફેરવે છે, અને તેમાંથી ઉડેલા બળતા પથરા, રાખ, પીગજેલો રસ વિગેરે કોલંબોના દરીયા કાંઠા ઉપર તણાઇ આવે છે.

નવી પ્રધાન ટોળી બનાવવામાં આવી. હારડ સેક્સનરી નવી પ્રધાન ટોળી સ્થાપવામાં ફતેહમંદ યથોક્તે, અને તેણે વીડંચર આવીને નામદાર મહારાણીને નીચલાં નામો રાખ્યા કરવાની દરખાસ્ત કરી હતી અને તે મુજબ નવી પ્રધાન ટોળીના ગ્રેમ્પરોના નામ નીચે મુજબ છે,

ત્રીન્જેરી આતાનો પહેલો ઉમરાવ (વડા) અને સેક્ટરી ઓફસ્ટેટ તરીકે મારકવીસ ઓફ સેક્સનરી, લોડે હાઇ એસેનર તરીકે સર હારડોન્સ સ્ટાનલી ગીફર્ડ, પ્રીવી કાઉન્સીલના લોડ પ્રેસીડેન્ટ તરીકે સર સ્ટાફર્ડ હેમ. નોર્થમોટ. સંસ્થાનોના સેક્ટરી ઓફ સ્ટેટ તરીકે કરનલ ઓફ. એ. સ્ટાનલી. હાઇ ડીપાર્ટમેન્ટના સેક્ટરી ઓફસ્ટેટ તરીકે સરરીચર્ડ એકોસે. હિંડુસ્તાનના સેક્ટરી ઓફ સ્ટેટ તરીકે લોડ રેનડોલ્ફચર્ચહીમ, લડાઇ આતાના સેક્ટરી ઓફ સ્ટેટ તરીકે મી. ડબલ્યુ. હેમ-સ્મીથ. એસેનર ઓફ ધી એક્સચેન્જર સર માઇકલ હીકસામીચ, દરીઆઇ આતાના પહેલા લોડ તરીકે લોડ બ્યાન્ડ હેમલટન, પોસ્ટ માસ્ટર જનરલ તરીકે લોડ જોન મેનરથ, આયર્લાન્ડના ઓફ સેક્ટરી તરીકે મી. આરથર નેધમ્સ બાલફોર, આયર્લાન્ડના લોડ લેફ્ટનન્ટ તરીકે મી. એડવર્ડ મી. જી. ઇ. ધોરસ્ટ ડ્યું. શી; અને બારડ ઓફ ટ્રેડના પ્રેસીડેન્ટ તરીકે જોનરેબલ ઇ. સ્ટેન હોપ.

નવો રેલવે—બાલાન પાસના ઉત્તર છેડાથી તે કવેટાં સુધી ૨૫ માઇલની એક જાથુકની રેલવે લાઇન બાંધવાનો કરાવ થયો છે.

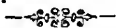
સુએજની નહેરને લગતું કમીશન.—પારીસના તા. ૧૩ મીના તાર પરથી માલમ પડે છે કે સુએજની નહેરને લગતા કમીશને પોતાનું કામ પૂરું કરી પુરું છે. ઇંગ્લાંડ એ નહેરપર બેમાં રાજ્યનો કાબુ રાખવાનું કબજા કરી પુરું છે. પણ તે કાબુ કેવી રીતે રાખવો તે મોટાં રાજ્યોની મુનસફી ઉપર સોંપવામાં આવનાર છે.

જરમની.—જંજીબારના મુલતાન અને જર્મન ધર આફ્રીકન કંપની ત્રણે વાંધા પડતાથી એવી આફવા આણે છે કે જર્મન વેપારીના

બચાવ માટે પાંચ આગબોટ રવાને કરવામાં આવતાર છે. તેમાં ૨ આગબોટને તો ખોરાકી, કોલસા તથા દારૂ ગોળા સાથે રવાના કરવામાં આવશે.

સરસ્તાદ્રુરડ નારદકોટને ખેતાખ. — સરસ્તાદ્રુરડ નારદકોટને અરલ આફ. આઈડીસલેનો ખેતાખ આપવામાં આવ્યો છે.

મી૦ ગ્લાડસ્ટને ખેતાખ લેવાને ના પાડી — લંડનના તારીખ ૧૭ મી ગ્લુનના તારના એક મંદશામાં જણાવેછે કે, નામદાર મહારાણીએ મી૦ ગ્લાડસ્ટનને અરલનો ખેતાખ લેવાની માગણી કરી હતી; પણ તે લેવાને મી૦ ગ્લાડસ્ટને ના પાડીછે.

સરકારી જાહેર खबर.

નોટિસ નં. ૧૪ સને ૧૮૮૫-૮૬

વઢવાણ સિવિલ સ્ટેશનની એગ્રીવરનામુખર સ્કૂલમાંથી ત્યાંના વિદ્યા-થી કાળીદાસ ડુંવરજીએ કબ્જાટ ઉઘાડી મલિયી રૂપ-૧૫-૩ના ચોરી કરેલી તે બાબત તપાસ કરતાં તે વાત તેણે કબ્જલ કરી અને લીધેલા પર્ધસા પાછા આપ્યાછે પરંતુ તેની તેપી ચાલને લીધે સ્કૂલમાંથી રબ આપી ડરાવ કરવામાં આવ્યોછેકે એને બે વરસ મુખા કોષ્ટ પણ નિશાળમાં દાખલ કરવો નહિ.

તા. ૧૧-૭-૮૫

(સહી)

ઇ. જાધવંસ.

એ. ઇ. ઉ. બા.

નિશાળોનાં ઇનામ પત્રક.

તા. નં. ૫૪. ૧૮૮૫-૮૬.

બચાઉચુ. નિશાળ વારશીક પરિક્ષા વખતે નીચે મુજબ ઉપરાણું કરી ઇનામે વેહેંચવામાં આવ્યું રૂ ૧૧૧૧ રા. મૂળચંકરે પુરણદાસ બચૌ વહીવટદાર તરફથી રૂ ૧) ડાફ્ટર હીરજી હંસરાજ તરફથી રૂ ૧૧૧ રા. પ્રાણચંકરે ચત્રબાજ તરફથી રૂ ૧૧૧ રા. ખીમજી વુલજરામ તરફથી રૂ ૦-૧૦-૦ રા. મુરારજી વલ-બજી તરફથી રૂ ૦-૧૦-૦ વકીલ વીસરામ રેવજી તરફથી રૂ ૦-૧૦-૦ વકીલ લખમચી ઠાકરચી તરફથી રૂ ૧૧ રા. અમરતલાલ જગદીય તરફથી રૂ ૧૧ રા. બવાનીદાસ તરફથી રૂ ૧૦-૧૦-૦ વકીલ લક્ષ્મણ રીણા તરફથી રૂ ૧૧

વકીલ વલભજી મેગજી તરફથી રૂ. ૩૦૦ પોલીસપટેલ બેચરા ખીમા તરફથી
 રૂ. ૩૦-૧૦-૦ ઠા. કાનજી એરાજ તરફથી રૂ. ૩૦-૬-૦ ઠા. લાલજી કાનજી ત-
 રફથી રૂ. ૩૦ બેચી પ્રેમજી મોનજી તરફથી રૂ. ૩૦૦ હાથોઆણી પલો તથા
 નેસી તરફથી રૂ. ૩૦-૬-૦ ઠા. તેજ રામજી તરફથી—ગુલશા. રા. મુદ્રા
 વહીવટદાર અંગ્રેની નિયાજમાં પધારી ગામના સારા માણસોને બોલાવી
 કોરીબીય રૂ. ૩૫૦ નું ફંડ કરી ઇનામ વેદ્યું—અંગર કન્યાશાળા. નીચે
 લખેલાં ગૃહસ્થો કન્યાશાળામાં પધારી કન્યાઓની પરીક્ષા લઈ ઇનામ
 વેદ્યું તેની વીગત નીચે મુજબ રૂ. ૩૭) રા. રાંતરામ રામકૃષ્ણ
 તરફથી પુસ્તકો વહેવવામાં આવ્યાં. રૂ. ૩૫) બુક્સેલર અચળેષર ચત્રભૂજ
 તરફથી પુસ્તકો વહેવવામાં આવ્યાં. રૂ. ૩૨) રા. ડાકટર સાહેબ તુલશીદાસ
 બોઈ તરફથી આપવામાં આવ્યાં. અહીંના ઠ. બેચર દેવજીના ધરવાળા
 બાઈ વામબાઈ મરતી વખતે પોતાના વીલમાં કન્યાશાળામાં ઇનામ આ-
 પવાનું લખી ગયેલ તે પ્રમાણે તેમના વકીલ ઠ. ઉમરશીએ રૂ. ૩૨૦) ની
 મોપડીયો તથા રૂ. ૩૫) ના પતાસાં વેદ્યાં—મુરોહા. અહીંના કારબારી
 રા. પનજીબાઈએ સ્વરેલ જતી વખતે નિયાજના ગરીબ જોકરાઓને
 રૂ. ૩૬૮ તથા મોપડીયો મટે રૂ. ૩૨૦ આપ્યા વારશીક પરિક્ષા વખતે અંગ્રેના
 ગામ પછીએ જોકરાઓને મીઠાઈ રૂ. ૩૦-૧૦-૦ ની તથા મહેતાજીને પા-
 ધડી રૂ. ૩૨૦ ની આપી—વીરાણી. નખત્રાણાના ઇનચાર્જ કોલદાર મે.
 ગજી ઉકરેડા તથા અફીણના ઇન્તરદાર પેલાભાઈ એતસી સ્કુલમાં
 પધારી જોકરાઓને રૂ. ૩૦-૬-૦ ના પેડા વેદ્યા—વાંઢીઆ. રા. બચૌ
 વ્યાપાપીય હાથોરામબાઈ તથા કોલદાર. અને મુખ્ય કારબારી રા. સુંદ-
 રજીભાઈ નિયાજમાં પધારી જોકરાઓની પરીક્ષા લઈ પેદેલા જોકરાને
 ગૂ. પંચગ તથા બાકીનાને રૂ. ૩૦૦ ના પતાસાં આપ્યાં—વૈધ. વારશીક
 પરીક્ષા લઈ મયા બાદ પટેલ, ધુ. અને વેપારીઓ મળી રૂ. ૩૪-૧૦-૦ ની
 મીઠાઈ જોકરાઓને આપી—મોદસર. અહીંના ઠ. લખા ચત્રમુજ સ્કુલમાં
 પધારી પરીક્ષા લઈ જોકરાઓને રૂ. ૩૨૦ ની મીઠાઈ તથા મહેતાજીને રૂ. ૩૨૦
 ની પાવડી આપી. અંગ્રેના શેઠ ધર્મશી પુનજીભાઈ સ્કુલમાં પધારી પરીક્ષા
 લઈ રૂ. ૩૫) ના પુસ્તકો તથા રૂ. ૩૨) ની મીઠાઈ વેદ્યા—શીકારપુર. સાવ-
 માળાના શ્રી મેહીનાનું મિત્રાજ અંગ્રે આગતાં બાપી તરફથી રૂ. ૩૨૦ ની

મીઠાઈ જોકરાએને વેહેંચવામાં આવે—નમો. રા. કેશવલાલ પીતાંબર
અત્રેની સ્કુલ ઉધાડી લોકોને સમજાવત આપી જોકરાએને રૂ. ૦૧ ની સા-
કર વેહેંચા—કેરા. શ્રી જીરાજ પીરબાઈ મોટો મળાવડો કરી ચીરણવાળા
જોકરાએને ચોપડીઓ નં. ૧૨૧ રૂ. ૬૦) તથા વગર ચીરણવાળાને આંડ
મણ ૧૧૧ રૂ. ૬૦) ની તથા મેહેતાજીને પાધડી રૂ. ૬૧ ની તથા હસ્માલ બી-
મજી નામના ખોલ જોકરાને બણે ત્યાં સુધી રૂ. ૨૨૧ સ્કોલરશીપ કરી આપી
છે—ગદડા. અત્રેની સ્કુલ રચાપવામાં આવી તે વખતે રા. યાણદાર
તરફથી રૂ. ૧૧ ની સાકર વેહેંચવામાં આવી અત્રેના યાણદાર ધુ અને
મહાજન વગેરે મળી રૂ. ૧૧ નું ઇનામ વેહેંચ્યું—રાપર કન્યાશાળા. રાપરની
યુ. સ્કુલના આસિસ્ટન્ટ ઇન્સાલ મહુએ ૧-૪-૪ ની મીઠાઈ કન્યાએને
આપી. નાચે લખેલા સદગૃહસ્થોએ રૂ. ૨) ની મીઠાઈ તથા ચોપડીયો
વેહેંચા રૂ. ૦૧ રા. રાગવજીભાઈ તરફથી રૂ. ૦૧ રા. હરજીવન ઉત્તમરામ
તરફથી રૂ. ૦૧ રા. હરીભાઈ તરફથી રૂ. ૦૧ રા. કેશવલાલ રૂ. ૦૧ રા. હીરાચંદ
રૂ. ૦૧ રા. પ્રભાશંકર રવના મેનેજર તરફથી—ઓખારી. રા. બચૌ દેવદાર
રામજીભાઈએ રૂ. ૦૧ ની મીઠાઈ જોકરાએને વેહેંચા અહીંના મહાજન
તથા ધ્રુએ મળી રૂ. ૧૧ ની મીઠાઈ વેહેંચા—વીઝાણ કન્યાશાળા. જુન-
ના જોશી માવજી આત્મારામે કન્યાશાળામાં પધારી રૂ. ૦૧ ના પેડા
વેહેંચા—ખાખડા. ડ. સધુ હરદાસ નિયાજમાં પધારી રૂ. ૦૧ ના પેડા
વેહેંચા—ફતેગઢ. રા. હરીરામ જગમાલ ઓવરસીઅર અને સરવેઅર
પીતાંબર વલભજી તથા સરવેઅર જુલાખીદાસ વગેરે નિયાજમાં પધારી
પરીક્ષા લઈ મોનીટરને રૂ. ૨-૨-૦ ના બુગોળ તથા રૂ. ૧) ની મીઠાઈ વાર-
શીક પરીક્ષા વખતે મહારાજ ધિરાજ મિરજ મહાઓમીજી ખેંગારજી
બહાદુર તરફથી રૂ. ૫) ની ચોપડીયો તથા રૂ. ૦-૧૦-૦ ની મીઠાઈ વેહેંચા—
કટારીઆ. અહીંના પટેલ દામાણીએ પોતાના દીકરાને નિયાજે ખસાડી
રૂ. ૦૧ ની મીઠાઈ વેહેંચા.

ઉગ્રેજી સહી માણેકલાલ સાંકરલાલ દેસાઈ એમ એ.

૧૨૪ થી રૂ. ૦.

૧-૧૦-૦

ઈ. એ. ઇન્સ્પેક્ટર, પ્રાંત. કચ્છ.

પ્રાંત હાલાર.

બ. નં. ૨૩૬ તા. ૮-૭-૮૪.

જોડીઆ. ધ્ર બહેયર એતથી તથા જ્યેંદ દેવચંપ ૩૬) પતાસા—
મોદા વડાલા. ઠા. મોનજી પ્રાગજી તથા જોશી કેશવજી અજરામર તેંધા
સોની ડાહ્યા મોનજી રંગા શાકર—કાલાવડ, પ્રાકાના આજમ વેકસાને-
દર બાઈચંકર મેઘજી ૩૧-૪-૬ શાકર—જોડળ ધાંચ. કોટના નાજર આ-
જમ ગોરજીચંકર દયાચંકર રંગ દાચીઆ—મોટી માવડ. વારા ભુરા વેલજી
૩૮) રમાત તથા મીઠાઈ—તરકાણાં, મીઠાઈરી ઝીણા ખીમજી રંગા શા-
કર. મેતા કાળીદાસ ડોયા ૩૧) કેરી—જાળીઆખાપડી. ચાણી જમતા-
ખાઈ ૩૧) મીઠાઈ—ઠાંક. મહાજકારી સાહેબ ૩૧) મીઠાઈ—મોટીવાવડી.
મયસાન મોરખીના આજમ પોલીસ કમિથનર સાહેબ ૩૩) ચોપડીઓ
તથા મીઠાઈ—ધુનડા. ગાંમલોડો તરકીથી રંગા લગડાં તથા મીઠાઈ—
ધોળ. અનારખાં અનકુતર ૩૧) મીઠાઈ—ખંભાળીઆ. રૂકૂલ કમિટી ત-
રકીથી રંગા મીઠાઈ—તવાનગર નં. ૧ વારચીક પરીક્ષા વખતે મહારાજ
જામસાહેબ બહાદુરે ૩૫૮-૧૪-૬ ચોપડીઓ તથા મીઠાઈ—નંખર ર. જા.
માં ૩૩) ચોપડીઓ તથા મીઠાઈ ધાંચ નં. ૧ લો. ૩૧૨) ચોપડીઓ
તથા મીઠાઈ—ધાંચ નં. ૨ જો. ૩૧૩-૮-૯ ચોપડીઓ તથા મીઠાઈ—
ધાંચ નં. ૩ જો. ૩૧૭-૧-૯ ચોપડીઓ તથા મીઠાઈ—સંસ્કૃત પાઠશાળા.
૩૧૬ ચોપડીઓ તથા મીઠાઈ—ઉર્દુ એકતમ ૩૧૫) ચોપડીઓ તથા મી-
ઠાઈ—કન્યાશાળા નં. ૧ ૩૪૩-૮-૦ ચોપડીઓ તથા મીઠાઈ—કન્યાશાળા
નં. ૨ જો. ૩૨૩-૧૦-૯ ચોપડીઓ તથા મીઠાઈ—કંડોરણા. આજ-
મ માણજી મહાચંકર ચંકરપ્રયાદ ૩૧-૧૦-૬ પતાસા—મોરખી
સુખ્ય અંતે ધાંચ. મહારાજ હાકર. સાહેબ તરકીથી ૩૩૦) દંકાચ. મહારા-
જ હાકર સાહેબ તરકીથી ૩૧૫) ચાકર—ધોળ. રૂકૂલ કમિટી તરકીથી રંગા
પતાસા—બાસ હરિચંકર ૩૫) ચોપડીઓ તથા પતાસા—કોટડાસંગાણી.
તાલુકા તરકીથી રંગા પતાસા—નવાનગર ધાંચ નં. ૧ લો. આજમ પોસ્ટ
માતર સાહેબ ૩૧) મીઠાઈ—સાણુપડી. આલોટના આજમ મહાજકારી
સાહેબ તથા રૂકૂલ કમિટી તરકીથી રંગા પતાસા—સાવા. આજમ મ-
હાજકારી સાહેબ પ્રાણચંકર પરશુદાસ રંગા પતાસા ૩૩) ખીમજી હીરજી,

પ્રધાન સુંદરજી શેઠ ડુંગરથી નરથી રૂ૧૧૧ રમકડાં તથા સાકર—હડીઆ-
ણા. રા. રા. શેખહુસેન ખુદાબક્ષ મહેરબાન પોલીટીકાલ એજન્ટ સાહેબના
જમીનીઆલ કલાર્ક રૂ૦ મીઠાઈ—ભોધપર. ગામલોકો તરફથી રૂ૧૦-૩-૦
વાગતુ ધડીઆળ—આધોઈ. રૂ૧૨ રામજી જુહાણી. રૂ૦૧૧ મીઠાઈ—
સરધાર. પટેલ જીવન નાગજી રૂ૦૧૧ પતાસાં—નગર કન્યાશાળા નં. ૧ લો.
મહેરબાન કાઠીઆવાડના પોલીટીકાલ એજન્ટ સાહેબ પધારતાં મહારાજ
જમસાહેબે રૂ૧૧૮) ચુંદડીઓ તથા મીઠાઈ અને કન્યાશાળા નં. ૨ જો
રૂ૪૨) ચુંદડીઓ તથા મીઠાઈ—ગોડળ કન્યાશાળા. મે. કાઠીઆવા-
ડના પોલીટીકાલ એજન્ટ સાહેબ પધારતાં મહેરબાન નટ સાહેબ રૂ૧૫૦)
વોહાયતી રમકડાં રૂ૯૧૧ મીઠાઈ—રૂ૧૫-૧૦-૦ સાડી—આજમ હેડ મિ-
સ્ત્રસને રૂ૩૩) આસિરહંટ માનીટરોને કપડાં રૂ૨૪) પટાવાળાને લૂગડાં કુલ
રૂ૨૩૨-૨-૦ શાપર. રૂકૂલ કમિટી તરફથી રૂ૧૧ પતાસાં—કોલ કન્યાશાળા.
મહેરબાન ડાકોર સાહેબ તરફથી રૂ૪-૧૦-૦ ચુંદડી તથા પતાસાં—કોલકી.
મહેરબાન ઉપલેટાના મહાલકારી સાહેબ રૂ૦૧૧ સાકર—ભાવાવદર. ગામ
લોકો તરફથી રૂ૧૧૧૧ પતાસાં—મોઢેયા. બોજ કાયા પ્રેમજી રૂ૧) મીઠાઈ—
ધોળક કરસન જગમાલ રૂ૦૧૧ મીઠાઈ; મેરાઈ લખા હીરા રૂ૧) મીઠાઈ—
સરપદડ—મહેરબાન ડાકોર સાહેબ તરફથી રૂ૨) શાકર—ખીરસરા. લોધા-
કાના યાણુદાર સાહેબ રૂ૦૧૧૧૧ પતાસાં મહેરબાન તાલુકદાર તરફથી રૂ૧)
શાકર—ગઢકા. આજમ વહીવટદાર નેચર જીવાભાઈ રૂ૦૧ શાકર—વવ-
ણીઆ. બૂજના કુંવર કાલુભા સાહેબે રૂ૩) ચોપડીઓ. શેઠ તારાચંદ બ-
હેચર રૂ૨) શાકર—ભાડલા. રૂકૂલ કમિટી તરફથી રૂ૧) શાકર—ભાટીઆ.
રાજેશ્વી દામોદર તુલજીરામ રૂ૦-૫-૦ શાકર—આખરડા. રૂકૂલ કમિટી તરફથી
રૂ૧-૪-૦ શાકર ખંભાલીવાના શેઠ ડાકરથી મુળજી રૂ૧) આરેક—જોષુડા.
આલા ભારમલ તથા બોજ ભારમલ રૂ૨) શેરડી—આરણીઆણી બાઈ
લાડુએ રૂ૨) શેરડી. આરણુ દેવચુર લાખાણીએ રૂ૨) શેરડી—કાલાવડ.
મહેરબાન રાધવ જોષીઆણીએ રૂ૨૧૧ રમાલ રૂ૩૧ પતાસાં દોથી વલભજી રત-
નથી રૂ૦-૧૦-૦ મીઠાઈ.

અધિકૃ.

દેશીનામું.

દેશી રીતે કથી કથી જાતના ચોપડા રાખવામાં આવેછે તે દેરકની વ્યા-
ખ્યાઓ, લખવાની રીતો, પાડવાનાં ખાતાંની તથા બાજ, —વારો વાર્યા
બાજ મુદ્દાંની વિવિધ રીતો, હુંડી સંબંધી હકિકત, સરતોને તેના પ્રકાર ૭.
૬. સરાફી રીતને અનુસરી દેરક મિતોના મથાળે ખુબીદાર રકમો આ-
પી નમુના દોરી ખતાવવામાં આવ્યાછે. એટલુંજ નહિ પણ શિખ-
નારને તર્ક-દોડાવવાની ફરજ પડે એવા બીજાં કેટલાક પ્રશ્નો છેવટના ભાગે
આપવામાં આવ્યાછે. કે તેથી છઠ્ઠા. ચોરણમાં શીખનાર ઉમેદવારોને
તથા ચેપારી વર્ગની ઘોઠ પણ જાતની દુકાનમાં ભાગે લેનાર સપ્તસાને
સહાયભૂત થઈ પડે. એવી ગોડવણથી તૈયાર કરેલું દેશીનામું આ મારસમાં
ખહાર પાડવામાં આવશે. એનું કદ સોળપેજી પૃષ્ઠ ૧૨૦) લગભગ થશે.
અગાઉથી ગ્રાહક યેનાર પાસેથી ફક્ત આઠ આના કુંપની લેવામાં આ-
વશે. દશે એક નકલ બક્ષીસ મળશે, પંદર કે તેથી વધારે મંગાવનારનું
૮પાલ અર્થ માફ —પૈસા અગાઉથી મોકલ્યા સિવાય પુસ્તક રવાના કર-
વામાં નહિ આવે તોટપેટ પત્ર મોકલવો નહિ. ગ્રાહકોએ જલદી નામ
નોંધાવવાં વગેરે શેક થેરી અંગરૂઠા ગૂજરાતી સ્કૂલ નં. ૨ મેલા પોળ.

છગનલાલ લલુભાઈ.

દેશીનામું-પ્રગટ કર્તા.

૬૬૮ એક રૂપિયો.

જો તમે કદરોશન હો, જો વિચાર કરતાં વિદ્યાને તમે કિંમતો ગણતા હો, જો નજીવે પૈસા ઉમદા વિષયો અને ઊંચા પ્રકારનો આનંદ તમારે મળવો હોય, તો લીંબડીવાળા મિ. પુરુષોત્તમ કહાનજી ગાંધી તરફ રૂપિયો મોકલીને તમે શું મંગાવશો?—માસિક સાર સંગ્રહ, માસિક સાર સંગ્રહ, માસિક સાર સંગ્રહ, માસિક સાર સંગ્રહ, માસિક સાર સંગ્રહ.

ગૂજરાતી ભાષાનું વ્યાકરણ.

આપરે શોળપેણસ ૧૭૫ પૃષ્ઠ ઉપરાંતનું, વિજાપતી કપડે પાકા પું-
ઠાથી બાંધેલું, થોડા દિવસમાં છપાવી બહાર પાડવાનું છે. તા. ૧૫—૬—૮૫
મુખીમાં અગાઉથી પૈસા મોકલનાર પાસેથી દર પ્રતે રૂ.૦—૧૨—૦ સદ-
રહુ મુદતમાં અગાઉથી નામ નોંધાવી પછીથી પૈસા મોકલનાર પાસેથી
રૂ.૦—૧૪—૦ અને પાછળથી રૂ.૧—૦—૦ પોસ્ટેજ માફ. દસ નંગે
એક પ્રત વધારે આપીશું.

આ મોપડીમાં હોપકૃત વ્યાકરણને અનુસારીને દરેક બાબત ઉપર
વિસ્તારથી વર્ણન કર્યું છે. સંધિ, શબ્દ પ્રયોગ, વાક્યરચના, વગેરેના
ધણા નમુના અને છેવટે મનોવળને ગાંઠે (૧૨૫) પ્રશ્નો આપેલા છે. આ
મોપડીનાં મારેજ વખાણ કરવાં એ અવિરોધ છે. આ મોપડીને મેલ-
તાજી સહેલોનીત મદદ જોઈએ, માટે મારા આ પહેલા પ્રયાસને ઉત્તે-
જન આપશોજ. આદ્યો પોસ્ટ છે. તા. ૧૫—૭—૮૫

કોટડા પોસ્ટા. (કાઠીઆવાડ) } જનશમ વી. ઓપરજી ત્રાહી,

ગુજરાતશાળાપત્ર.

GUJARAT SCHOOL-PAPER
SEPTEMBER 1885.

પુસ્તક ૨૪ મું.

સપ્ટેમ્બર. ૧૮૮૫.

અંક ૯ મો.

ગીતાઇ બહુ મોટું ગુજરાતી તંત્ર છે કામ:-

કરે અને મન કોમની ખરી જેતી પરી હામ

અનુક્રમણિકા

પૃષ્ઠ

CONTENTS :

હિંદ અને બ્રિટાનિયા.	૧૯૩
ધ્યાન આપવાની શક્તિ.	૧૯૬
બંગાળમાં ભૂકંપ.	૨૦૪
પુસ્તકોની પદ્ધતિ.	૨૦૫
સારસંપદ.	૨૦૬
નવેસરનાં પુસ્તકો.	૨૧૧
નિર્ણયોનાં હેતુઓ પત્રક.	૨૧૪

Hind & Britannia	193
Power of Attention.	199
The Earthquake in Bengal.	204
Notices of New Publications.	205
Pickings from the Press.	209
Departmental Notifications.	211
List of Prizes distributed in Schools	214

(કોળામી ખાતાના હુકમથી)

અમદાવાદમાં

મામાની હવેલીમંચે પુનાપટ્ટા પ્રિન્ટિંગ અને સંસ્કારણ એજન્સી કંપની
"સિમિટી"ના પ્રેસમાં રજુબેડલામ અંકારાગે છાપી પ્રગટ કર્યું.

મૂલ્ય

(૨૨) વરસનો અગ્રહચીત્ર. ૧
(૩૦) અ. છૂટક એક એકનાં)

છપાણ અર્થ
બાકી.

અર ઉપર એક સમે સૂર્યાદય યવાનેજ વખતે એક મહા ભવ્ય દેખાવનો પુરૂષ માલમ પડ્યો. તેનું નામ દેશહિત હતું અને તે સંપૂર્ણ ધીરવીર છતાં ભરતખંડની આધુનિક પરમ દુર્દશા જોઈને તે મહા ખેદમાં ગરકાવ થઈ ગયો હતો. તે કાંઈક બાકુળ ચિત્તથી વારંવાર સંતાપ કરતો હતો, કે જ્યાં મારા દેશબંધુઓજ આવા યર્ધ પડ્યા છે, ત્યાં હું તેમની ઉન્નતિને માટે જોઈ વિચારો અને ઉપાયો કરું છું તે શા કામનાં? ઉન્નતિ તે કોની કરવી? શું આ સ્વાધી, અથામતીઆ, અને બાધલા લોકની? આવા લોકની ઉન્નતિ કરવાને જલ્દિય પણ શક્તિમાન નથી! આ પ્રમાણે ઝુકાવો, કાણે કાણે નિસાસા નાંખતો, અને હૈયાની કેવળ નિરાશામાં આર્યજાતિને જો ભારતી અથવા હિંદુથી તેને પોકારતો ઉભા છે, એવામાં તે દેવી પોતેજ ત્યાં પોતાના દિવ્ય પણ હાથ છેક પરમ જ્ઞાનિને પામિલા સ્વરૂપે પ્રગટ થાય છે. તેના આ હાથ જોઈ, એ ઘાંટીને બોલી ઉઠે છે કે “બિના અપરાધની મારી શાપિત માનુષી દેવી, તારી આ શી અવસ્થા છે” અને તેની સાથે જિભાજિભ હૃદયે પૂર્વના ભરતખંડના યથ, કીર્તિ, સમૃદ્ધિ, વિદ્યા, જ્ઞાન, અને મહાપુરૂષો સંભારી પૂછે છે કે એ સધળું તારું જ્યાં ગયું અને હવે હાલ આવી કેમ નિર્માણ તથા દયામણી દેખાય છે.

એના જવાબમાં “તે સર્વ ખ્રિસ્તીયતા પાસે છે” એમ બોલી પોતાનાં રાજકિય દુઃખ રડવા માંડે છે, અને જાણે તેજ એની પડતીનું સધળું કારણ હોય એવો એક જાજરો બળાપો બહાર કાઢે છે. એવામાં સૃષ્ટિનો રંગ ધન ધોરે યર્ધ જાય છે, અને માનવીજાત કડાકડા તથા અમકારાની સાથે એકાં એક ત્યાં ખ્રિસ્તીયતા દેવી સિંહારટ સ્થિતિમાં આવી પડી, અને હિંદ તરફ જુબિર પણ તિરસ્કારમય કાંઈક આડવાએલે ચહેરે ઘેડીકેવાર જોઈને રહી એવામાં આ સિંહ ને હિંદનો વાઘ એક બીજા તરફ ધુરંકતા લડવાની તૈયારીપર આવી ગયા. તે જોઈ ખ્રિસ્તીયતા બોલી ઉઠી કે “અરે હિંદ, હવે તારા વાઘને પાછો બોલાવી લે. નહિતર હમણાં—” અને તેની સાથેજ હિંદ કકળી ઉઠે છે, અને પડીયી ઘોડા વખતમાં એ પોતાના વાઘને બોલાવી લે છે અરી, તોપણ એ બંને દેવીઓ એકબીજા સાથે વાણીના ઝડાકા લેવા માંડે છે તે છેક એ ચોપડીના જમ પ્રટ સુધી ચાલુ રહે છે, એમાં બા-

તબાલની તકરારો અને પક્ષ ઉભરાથી બહાર કાઢે છે, અને તે તેના સંપૂર્ણ રસભાવથી વાંચનારના ચિત્તને તણ્વિત કરી નાંખે છે. અનેના તકરારો એક પક્ષી પોતાના મનઃવર્તીજ છે, અને જેમ જેમ તે બંરી રહે છે તેમ તેમ પરસ્પર વૈરભાવમાં વધારોજ થતો જાય છે. છેવટે હિંદ પોતાની નિર્બળતા કબુલ કરીને એધાર આંધુથી નાહી ગયેલી. તો પણ લાઝમોજ આંખે અને ગદગદિત તરડાએજ અવાજે "મારો હાડો આવજ સારે હું તને જોઈ લાધ્યા" એમ બોલતી બોલતી તે રથજેથી જમાની તૈયારી કરે છે એટલામાં મિટ મનોહર ગજનથી પોતાનું આગમન સૂચવી પરમું સુંદરતાનું પાત્ર ને સ્વતંત્રતા દેવી તે વાધુના વગને પણ હાથે એવા એક મહા તેજોમય અગ્નિપ્રસ્થ ઉપર વેસીને ત્યાં આકાશમાંથી ઉતરી પડે છે.

આ સ્વતંત્ર દેવીને જોતાંજ સ્વદેશહિતે પૂર્વ પોતાનું માથું તેનાં અરણ્યાંજ ને લગાડું. હિંદ તો આ દેવીને ઝાળખીએ નહિ, પણ તે કોઈ દેવાંથી છે એરહુંજ, જણી તેને યોગ્ય પ્રણામ કર્યાં. તે કે સ્વીકારતાં સ્વતંત્ર દેવીએ પણ મૂંઝે મોઢેજ પ્રતિપ્રણામ કર્યાં, પણ તેનાં હસતાં પ્રેમ ભગ્ન લોચનીઆં જાણે એમ કહેતાં હાથ કે હિંદ, પું માન અને પ્રીતિ એ બંનેને પાત્રે એમ દેખાયું.

ખ્રિસ્તિયનિ તો એનાં સાથે જૂનું ને ગાહું ઝાળખાણું હાથે એમ જણાયું. પણ તે કોણ જાણે કેમ એને જોતાંજ એવી પીહીલી પડી ગઈ કે તેનાથી સાધારણ માણસાઈની રીતનોએ કાંઈ પણ આવકાર યઈ શક્યો નહિ. ઉતરી ખ્રિસ્તિયતા તેનાથી કાંઈ નીહીતી હાથે એમ જણાયું, કેમકે તે પોતાનાં હધીઆર સત્ત્વ કરી સાવધપણે તેના તરફ પુરકતી ઉભી. પણ જાણે એના અચ્ચત્તોને તે તૂણવતજ ગણતી હાથે એમ એના આ એટાની કાંઈ પણ પરવાહ ન રાખતાં કાંઈ તિરસ્કારની સાથે સ્વતંત્રતા દેવીએ કહ્યું કે મહેમ, ખ્રિસ્તિયનિઆ, પું અહિયાં થું કરે છે ? આ ગરીબ નાપડીને વિના પ્રજોજન પું સતાવવા સિદ્ધ બીડી છે, કે ને વેળા પું તારૂંજ મુઝાડમાં રહી સંભાળે તો સારું. આ ઉપરથી તે બડકીને કેટલીક પડપૂંડ કરે છે અને તે પ્રસંગે ને વાતચિત યાજ છે તે ઉપરથી માલમ પડે છે કે ખ્રિસ્તિયતા ને સ્વતંત્રતાદેવી એ પૂર્વે એકબીજાના સહાયક, પણ હાલ કેરસક

દેવને વિરોધી યદ્યપિ પડ્યાં છે. સ્વતંત્રતા દેવી કહે છે કે તું મને તારી ચતુ ગણે છે એજ તારી બૂલ છે અને તારૂં ખરૂં હિત મારી સાથે મિત્રતા સ- અવામાંજ રહેલું છે. પણ ખ્રિસ્તિયાને એ વાતની સમજ ન પડવાથી સ્વતંત્રતાની સાથે ટુંકારા ટુંકારાપર આવી બેસે. પણ તે દેવી પોતાનું બચકરે રૂપ દેખાડી એના સામી એવી એક કરડી નજર ફેંકે છે કે તે પો- તાનો સમજો ટુંકારો છોડી કરગરને કહેવા લાગે છે કે આપણા સંહીપણામાં તારે આમ મારી તરફ ફરે નજરથી જોવું એ તને જાણતું નથી. મહાં તે- નજરથી પણ સદા હસમુખી દેવી સ્વતંત્રતા હસીને કહે છે કે તું તારૂં હિત સમજતી નથી તેથીજ આમ બેસે છે, પણ હાજર તો હું તારી જોડે લડવા નહિ, પણ આ હિંદ સાથનો તારો-ટુંકો પતોવવાજ હું. એજ આવીધું. એમ કહી તેણીએ હિંદ તરફ પોતાની નજર ફેરવી, અને પ્રેમમંવ વાણીથી પૂ- છું કે બાઈ, તને શું કુઝા છે તે કહે.

હવે હિંદ તો સ્વતંત્રતા દેવીને ખ્રિસ્તિયાનો બહેનપણી છે એમ જા- ન્યું તારથી રહેલું પક્ષનીજ ગણવા લાગી હતી, પણ જ્યારે આમ પોતાને પૂછ્યું તારે તેણીએ ધ્યાન ધરીને જોયું તો માલમ પડ્યું કે એ તો જગતનું કલ્યાણ કરનારી પરમવ્યાજી શક્તિ છે. તેની સાથેજ તે પોતાના હમેશના શુદ્ધ ભક્તિભાવના સ્વભાવને અનુસરી તે મહાદેવને ચરણે નમી, અને કહ્યું કે તારી ઉપાસના મારા સિરસાટે છે. આ ઉપરથી સ્વતંત્રતા દેવીએ પ્રસન્ન થઈ કહ્યું કે બાઈ, તારી શી ઇચ્છા છે? આવી વરદાઈ પણ હજી પ્રચ્છાદપમાંજ નીકળેલી વાણી સાંભળાને હિંદ ને સ્વભાવે શુધા, જાણી લાગણીઓ વાળી, અને ઘણા કુઝા અધોર થઈ રહેલી હતી, તે એકદમ માગી ઉઠી કે મને ખ્રિસ્તિયાથી મુક્ત કરો. મહાદેવીએ કહ્યું કે તું હજી સ્વતંત્ર થવાને યક્તિમાન થઈ નથી, અને તેમાં તારૂં હિત પણ હાલ જરાએ નથી. હિંદ પોતાની યક્તિ તથા પોષ્યતાની બારે બારે વાનો કરવા માંડી, પણ તે સ્વતંત્રતા દેવીએ શાંત પણ મનુષ્ય તકરારોથી સ- ધળી તોડી પાડી, અને જ્યારે વાદવિવાદમાં વાળજી રીતે એક અક્ષર પણ બોલવાનો રહ્યો નહિ, તારે બિચારી હિંદ રડી પડી એટલુંજ બોલી દિ- લારો પેવા લાગી કે ઉપરને કાંઈ અગમ્ય નથી, અને હું મને એવી અ-

એમંદું તોમણ તે પોતાના કૃપાભાવથી કોઈ એના પણ મારા કુઝળ નિવારણ કર્યા વિના નહિજ રહે. આ પ્રસંગના પર્યાયક પાના સધળા દેશાભિમાની તરણાએ બહુ પૂર્વક મનન કરવા લાગે.

આ પ્રમાણે પોતાની નિર્જનતા કલ્પવ કરી હિંદુ બંધારે ચૂપ થઈ બેઠી, તારે ખ્રિસ્તિયાનું ચડી વાગ્યું, અને તે હૃદયી કહેવા લાગી કે, બહેન સ્વતંત્રતા દેવી, તે આ એકીને આજ ટીક. આપટીને નરમ પાડી, અને હું પણ એને વારંવાર એજ કહું છું કે હું ન તારી ઉપર સત્તા આગવું છું તે તારા બધાનેજ મારે છે, અને મારે તો એમાં કાંઈપણ સ્વાર્થ નથી. એમ કહી તે પોતાના ગુણાનુસાર ગાથા પોતે બંડી બન્ય છે, પણ સ્વતંત્રતા દેવી તેનું ટાલેલું વધારે ચાલવા ન દેતાં તેનું મેંસાચિપણું પમાયિક પાનાના લાંબા બાળથી ઉધાડું પડે છે. એમાં કેટલકે કેટલાં તો અતિયં મોકિતજ છે, અગરજે વસ્તુતઃ એમાં કેટલુંક સત્ય છે. તોપણ એ ભાગ આટલોમધો લંબાઓ નહોત, તો વધારે સાફ યાગ એમ અમારું નમ મત છે. એમાં વિસ્તારથી ન હેતુ શ્રેય સમાધિએ યવા પામીએ તે હેતુ ઉદારો વધારે દૂર નવય છે.

આ પોતાની પૂર્વગીહિકા ખ્રિસ્તિયાને વજ્રમાણ નેચી બાગે છે, પણ તેમાં કાંઈ સખળ વાંધો ઉઠાવી ઇકામ એવું નહોતાથી તે કાંઈ બોલતી નથી, પણ તત્ત્વજીવથી એટલુંજ કહે છે કે દેવો, તારા કહેવાથી મેં ઘણું બનવું છે, તે ખરી દલીલો બતાવી છે, પણ આ રાંકડી હિંદુને તું આમય ન આપે, તો એનામાં કાંઈ શક્તિ છે ખરી, અને એને સહાય થવાનું તને શું કારણ પડ્યું છે. અમારો કલહ અંતે બંને સારી રીતે સમજી શકત નહિ. આ સાંબળી મહારેવી તપી ઉડી ને નહિજ. જો તેમ હોત, તો આટલો કાળ લીતતર કરી નહી. એમ કહી હિંદુ રાંકડી નથી, પણ બંધા વૃક્ષની મૂંચીરે બેઠી છે એમ તેના પૂર્વના ઇતિહાસ ઉપરથી પ્રતિપાદન કરે છે, અને પછી પોતે દેવ પ્રકૃતિસોબના સમયનું પોતાનું બંડી સ્વરૂપ દેખાડી તેને કહે છે કે નાહ તારે શું મારા આ સ્વરૂપની સાચેજ આયડાની ઇચ્છા છે. આ એક ખ્રિસ્તિયા નરમ પડી વિનય પૂર્વક કહે છે કે હું સ્વતંત્રતા દેવી, નહિ, નહિ, મેં કરી તારા માથા મમત ધર્યા નથી, ને ધરવાને

આહાતી પણ નથી. એમ કહી દિંદુનું અર્થ હિત - યાજ તે પ્રકારે રાજ્ય કરવાને તે કબ્જલ યાજ છે.

તે ઉપરથી સ્વતંત્રતા દેવી હિંદને પૂછે છે કે આ ગોઠવણ તારે કબ્જલ છે. પ્રથમ તો હિંદ પાછી પોતાને મદ્દ અડે છે, અને ઠેકાણે ગમે તે કોઇ બીજો, પણ એ તો નહિન" એવો મમત ચલાવે છે, પણ છેવટે સ્વતંત્રતા દેવીના બોધથી પરિપૂર્ણ ઈતિસાદ મળે તો ખ્રિસ્તિયાને આધીન રહેવા પોતાના અરા દિમથી કબ્જલ યાજ છે. હવે એટલુંજ બાકી રહ્યું હતું કે આ ખ્રિસ્તિયાની કબ્જલાત પ્રમાણે યથા ભાવે રાજ્ય કરી શકે એવા કોઈ મહા પુરુષને ખોળી કાઢવે. સ્વતંત્રતાએ કહ્યું કે જો તારી બાવના શુદ્ધ છે તો એવો પુરુષ પણ હું તને જોવાથી આપું છું. આટલું તે જોતી નહિ એટલા માંજ નિર્વૃત્તમાં મધુર ગાવન થયું. સર્વ સ્થળેથી આનંદના વાનિજ વાજવા લાગ્યાં, અને સોપાસથી ખુશબોના બહેકાટથી મગજ તરે થઈ જતું હોય તેમ વાયુ વા'વા માંડ્યો. જ્યાં આ મહાત્મા, મંડળી મળી હતી તેની પડોશમાંથી એક દિવ્ય સિંહાસન પર વિરાજિત યજ્ઞેના એક પુરુષને ઉચકીને જે અપ્સરાઓ બહાર નીકળી આવી, અને પર્વતથી અધર તે સિંહાસનમાં વિરાજમાન યજ્ઞેના પુરુષને ઉચકીને ખડી રહી. જેના મસ્તક પર છે ચેત હજ, મુખ પર સત્વ પ્રતિમાનું. તેજ, ને મેધ જેવું ચિતળ છે જેનું સ્વરૂપ તેને જોતાંજ સૌ વિસ્મય થયા" મહાદેવી ખ્રિસ્તિયા પ્રતિ બોલ્યાં બોલે. આ તારો તેજ પુત્ર કે જેના ઉપર દેવતા પણ આજે પુષ્પ વૃષ્ટિ કરે છે. એ મહાપુરુષને તું હિંદના પુત્રનું રાજ્ય સોંપ. કે ને સર્વ સ્થળે જય પ્રવર્ધાય ને સર્વ સ્થળે એવોજ આનંદ યાજ, અને તે આનંદથી આ પુરુષને નારખી મર્જના કરવામાં આવે કે રીપન્. રાજેન્દ્ર દીપાંબુ ભવ" આ પ્રમાણે આ દિવ્ય મૂર્તિ રીપન્ને બરતબંડનું રાજ્ય સોંપતાં તે તથા ખ્રિસ્તિયા બંને મુખી થયાં અને "હિંદુ ખ્રિસ્તિયાની સામ્રાજ્ય કીર્તિ અવિચળ રહો" એવા હર્ષ પૂર્વ નાદ સર્વના અંતાકરણમાંથી ઉઠી ગગનમાં ગાજી રહ્યા.

આ પ્રમાણે આ સર્વ અંતર વાતો પૂરી થાય છે. પંદર વીસ વર્ષ ઉપર બાવનું લાગી કે ધરને કાંઈ નામનું રત્ન તૂળ એક માસિક નીકળતું

હવે તેમાં જાતના ઇચ્છાનું પણ બધું રીતે દેખી રૂપ યદ્યપિ સેવા પરમોત્સાહી
ત્રિદાન મુરારીની કલમથી લખાતો "Mountain Top" (ગિરિ
શિખર) એ નામનો વિષય જોણે. વાંચ્યો હશે તેને કહેવાની જરૂર નથી કે
આ પુસ્તક તેની છાયાને 'આધારેજી' રચેલું છે, અને તે વિષય જ્યાંથી
અપૂર્ણ રહ્યો હતો. ત્યાંથી એવી તો રસિક રૂપે આગળ ચલાવી લીધેલું કે
જો એ સ્વર્ગવાસી નર. અત્યારે જિવંતો હોત, તો તે જાતે પણ આ જોઈને
સાચ વધા વિતા રહેત નહિ. લાડરિપનનો સંબંધ જોડી રહ્યો આ જાતને
ધર્મજી સિદ્ધાંતીય. તથા મનોહર રૂપ આપી દીધું છે, અને તેને માટે. તથા
આ પુસ્તકની સઘળી પોતાની રચનાને માટે એના લખનાર બાપુ ઇચ્છાનું
રામ સુરરામ રજાઈ મૂળરાત્રી પતના તંત્રોને અરજી કરી શાખા સ્ત્રી ઘટે છે.

ધ્યાન આપવાની શક્તિ.

આ શક્તિનું મહત્ત્વ યોગજી સિદ્ધક હજી બરાબર સમજે છે. માણસના
ના મનની સઘળી શક્તિઓમાં આ સર્વોપરી તથા વિદ્યાઆસ કે સંસારી
કામકાજમાં જ્યાં જુઓ તો સૌથીજ વધારે ઉપયોગી છે. એ મનની એક
પ્રધક શક્તિ નથી, પણ સઘળી શક્તિઓને દોરવાનાર તથા સફળ કરનાર.
આત્માની એક અદ્વિતીય શક્તિ છે. બીજી સઘળી શક્તિઓને ચલન પલન
પમાડનાર એજ છે. એ વડે મન એક વસ્તુ ઉપર એકાગ્રતાથી જોઈ શકે છે,
અને જમ સર્વના કિરણોને એક જિંહ ઉપર એકાગ્ર કરવાથી તે મહા-
જગજ્ઞાન યદ્યપિ પોતે, તેમ માણસના મનનું જોર પણ આ શક્તિના પ્ર-
માણમાંજ વળું ઓળું દીઠામાં આવે છે.

ધ્યાનની શક્તિવિના બીજી મનની કોઈ પણ શક્તિ પોતાનું કામ કરી
શક્તી નથી. ધ્યાનશક્તિ એ જુદું મૂળ ચેતન્ય છે, અને જગતમાં જો જો
મહા જુદાજુદા પ્રશ્નો વખણાઈ ગયાં છે તે બધાનું સામાન્ય લક્ષણ
એ હતું કે તેઓ પોતાના ધારણા વિષય ઉપર એકાગ્રતાથી અબેક ધ્યાન
પણ વખત મુખી આપી શકતા હતા. રમરમ શક્તિનો પણ જોવા નહકું
તો એ એક મૂળ વાણે છે. જમ એક વસ્તુ ઉપર વિશ્વ લક્ષ્ય રાખવામાં આ-

વેછે, તેમ તે વધારે પાદ રહેછે, અને તેથી કુલાણાની સ્મરણશક્તિ સારી છે. એમ જ્યાં બાંધીએ છઠ્ઠાએ, ત્યાં ઘણું કરીને તો એમજ સમજવું કે તે જીવિયો બણેછે તે ઉપર બણતી વખતે એકાગ્ર અને અખંડ લક્ષ આપી શકેછે.

ધ્યાનશક્તિનું જોર એટલું બધું છે કે જો માણસનું મન એકાગ્ર વિષય ઉપર સંપૂર્ણપણે લાગેલું હોય તો તેને શારીરિક દુઃખો પણ કાંઈ જણાતા નથી. રાખટ્ટહાસ નામના એક ઇંગ્લાંડના ધર્મવક્તાને વારંવાર એમ કહેવાય છે કે તેને મહા વેદના કારક એક રોગ હતો, તો પણ જ્યારે વક્તા સન ઉપર ચડી તે બાધ કરવા માંડતો, ત્યારે તે તેમાં એવા તો તક્ષિત થઈ જતો કે તેને તે સમયે આ રોગનો વેદના જરા પણ જણાતી નહિ. અને આતો એક જગત મથકુરે વાત છે કે સિપાહીઓ રણસંગ્રામમાં જ્યારે ધૂમતા હોય છે ત્યારે તેમના ઉપર જે સાધારણ ધા પડે છે તેનું તેમને કાંઈ પણ જાન રહેતું નથી જ્યારે લડીને પરવારે છે ત્યારે તે તેમના જાણવામાં આવે છે.

અર્થાત:—ધ્યાન શક્તિનું અગત્ય જેટલું ગણીએ તેટલું થોડું છે. બાળકને ધ્યાન આપવાની ટેવ પાડવી એના જેવી બીજી કોઈ પણ કેળવણી નથી, અને તેથી શિક્ષકોએ ગમે તે જાતના અભ્યાસમાં પણ ધ્યાન આપવાની જ ટેવ પાડવા જાતની મહેનત કરવી જોઈએ.

ધ્યાનને ઉત્પન્ન કરનારાં બે કારણો છે. ૧. લું વિષયનું. આકર્ષણ. ૨. જ્યો પોતાનું ઇચ્છાબળ. એમાં પોતાના ઇચ્છાબળે જ ધ્યાન આપી શકવું એ ખરું પુરપૂર્ણ છે; અને એમ જ્યારે માણસ કરી શકે ત્યારે જ તેની ધ્યાન શક્તિ કેળવાયેલી છે એમ કહી શકાય. ઉપર જે આપણે ધ્યાન શક્તિનાં વખાણ કર્યું તે આ પ્રકારની-પોતાની ઇચ્છાને સંપૂર્ણ આધીન એવી જે ધ્યાન શક્તિ-તેને જ વિશિષ્ટ કરીને સાચું પડે છે. જે માણસ પોતાના ઇચ્છાબળથી ગમે તે વિષય ઉપર અને ગમે એટલું ધ્યાન આપવાની શક્તિ ધરાવે છે, તે આ જગતમાં ઘણો બળવાન અને સધળી સિદ્ધિનો ધણી થયાં જોગ છે. એને કાંઈ અસાધ્ય નથી. એ શક્તિ આપ થઈ કે તે આપો આપ મહાત્મા થઈ ગયો. પણ એ શક્તિ મેળાવી જ મહા દુર્લભ છે. મા-

હું મનની સઘળી શક્તિઓમાં ધ્યાન શક્તિ ઘણીજ મોટી પ્રકૃષ્ટિત થાય છે. તો જન શક્તિ અને તર્ક શક્તિ કેળવાઈ રહે છે ત્યારે પછી પણ કેટલેક કાંઈ અને ઘણા અભ્યાસથીજ આ શક્તિ પરિપક્વ થાય છે, અને ત્યારે પણ પોતાના મનના દૃઢ આગ્રહ વિના તે કામ કદી પણ બરાબર થઈ શકતું નથી. કેમકે એ શક્તિનો સઘળો આધાર ઇચ્છાબળની ઉપરજ રહેલો છે અને જો માણસ પોતાનું ઇચ્છાબળ બરાબર વાંધે નહિ, તો એ શક્તિ શી રીતે જોઈએ તેવીતો પ્રકૃષ્ટિત થઈ શકે? પુનઃ ઉદ્ધરનાં પણ આપણે ઘણા જણ એવા જોઈએ છીએ કે જે લાંબા વંચત મુધો એક વિષય પર પોતાનું ચિત્ત રાખી શકતા નથી; અને સહેજમાં ફેરાળી જાય છે. કેટલાંક તો એવા કાચાં મનનાં હોય છે, કે કોઈ ધ્યાન અણુગમેતી હોય, તો તે ઉપર પોતાનું મન લગાડી વિચાર જ કરી શકતા નથી. જાણે વિચાર ન કરવાથી તે અપ્રિય બનીય બનતો આટકવાનો હોય. ધ્યાનશક્તિના આવી ઠાળમેટાથી આકૃતંતી વેળાએ બ્રહ્મનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ તેને બદલે તેઓ છેવટ મુધો તે વાતના વિચારોને જાણી જોઈને દૂરના દૂરજ રાખે છે, અને જે કુખો અગાઉથી થોડો વિચાર કયો હોત, તો દૂર થઈ શકત, તે કુખના તેઓ ભાગ થઈ પડે છે. ગમેતા કે અણુગમેતા, વિષયો ઉપર વિચાર બરાબર કરી શકાય ત્યારેજ જાણવું કે ધ્યાનશક્તિ ઇચ્છાબળને બરાબર વશ થઈ છે.

હવે, મનની સઘળી શક્તિઓમાં આવી જો મોટી, 'ફુલ્લ', અને પારસમણિ સરખી અમૂલ્ય, તેને શી રીતે કેળવી શકીય તેનો કોઈ વિચાર કરીએ. આ શક્તિ બાળકોમાં તો પ્રથમ નહિ જોવાઈ હોય છે, અને તેમ હોય તેમાં કોઈ આશ્ચર્ય નથી. આ સમય એનામાં ઇચ્છાબળ હજી કોઈ પણ કેળવાયેલું નથી. આ સમય તો વિષયના આકર્ષણથીજ તેનું ધ્યાન એવા શકાય એમ છે. માટે બાળ કેળવણીમાં તો શિક્ષકે પાંક એવી રીતે રચના જોઈએ કે છોકરાનું ધ્યાન તે તર્ક આપોઆપેજ એવામં. આ સમય મૂકી કે પંતામનાં લક્ષ્ય આવી ધ્યાન આપવાનું બાળકને કહેવું એ નિરર્થક છે. આ સમય ધ્યાન આપો એમ આજ્ઞા કરવાને બદલે શિક્ષકે તો એમ કરવું જોઈએ કે છોકરાં રમત મૂકીને પણ એના વાત સાંભળે.

જવાને દોષો આવે, બાળ કેળવણીને માટે તો કિંગ્સગાર્ડન નામની જે પદ્ધતિ કહેવાય છે તેજ બરાબર યોગ્ય છે. આ સમે તો છોકરાં જાણે કે અમે રમીએ છીએ, અને તેની સાથેજ તેને ઉપયોગી જ્ઞાન નથા મનની કેળવણી મળતી જાય એમ શિક્ષકે કરવું જોઈએ. પ્રાકૃત પ્રદર્શન અને તેની સાથે સામાન્ય જ્ઞાનના પાઠ એજ બાળ કેળવણીનું પહેલું પગથીજ છે. પછીથી પણ પ્રદર્શન તો જારી રહેવુંજ જોઈએ પણ તેની સાથે હરકોઈ જાતના પાઠને રસિક કરવાની કળા શિક્ષકને આવડવી જોઈએ. પાઠને રસિક કરવામાં અને મનની શક્તિઓને કેળવવામાં શબ્દ મિત્રણના જેવું એકે બીજું હથીવાર નથી. શબ્દમિત્રણની કળા સર્વજ્ઞ શિક્ષકોએ મળવવી જોઈએ. એના ઉપરજ પાઠના રસિકપણાનો ઘણોખરો આધાર રાખે છે. પ્રદર્શન, શબ્દમિત્રણ, અને સ્પર્શક પદ્ધતિ એ ત્રણવાનાં જોઈએ તેવી રીતે મનમાં, તો પછી બાળકોના મન પાઠ સાથે તલ્લિન ધર્મ જવામાં કાંઈપણ બાકી રહેવું નથી, અને બચક જો વિશ્વક એ ત્રણે હથીઆરને વાપરવામાં કુશળ હોય છે, તો બાળકો હૈંસે હૈંસે જાણે છે, અને તેમના મનને ઉત્તમ કેળવણી મળે છે.

કદાચ કોઈ પૂછશે કે આ તો જિજ્ઞાસા આકર્ષણથી ધ્યાન એવવાની વાત ધર્મ, પણ બાળકો પોતાની ઇચ્છાને બજેજ. ધ્યાન આપે તેમ તો કાંઈ થયું નહિ. એ અરૂં છે, પણ વિજ્ઞાનુસારી ધ્યાનશક્તિ કેળવાવાળીજ ઇચ્છાનુસારી ધ્યાનશક્તિને પાપો રોધાય છે. મનની બીજી શક્તિઓની પેઠેજ ધ્યાન આપવાની શક્તિ પણ મહાવરાથી ધીમે ધીમે વૃદ્ધિ પામે છે. પહેલાં જેનું મન પાંચ મિનિટ પણ એક વિષયપર રહેને બેસવું નહોતું, તે હવે અર્ધા કલાક સુધી હર્ષજર એક વિષયનો વિચાર કરી શકે છે. રસના કારણથી તો રસના કારણથી, પણ અર્ધા કલાક સુધી પોતાના મનને એક બાબત ઉપર રોકી રાખવાની શક્તિ આવી એ મોટી વાત ધર્મ, અને એટલું ઇચ્છાબળ કેળવાયું છે, તો હવે આ સમે નીરસ બાબત ઉપર પણ એ ધારશે તો પાંચ દશ મિનિટ પોતાનું મન રોકી શકશે. હવે આ સમે વિશ્વકની ચતુરાઈજ એમાં રહેલી છે કે વિષયનુસારી અને ઇચ્છાનુસારી બંને ધ્યાનશક્તિઓને તેના ગત પ્રમાણે કામ આપવું. આ સમે અગ્રિમ

વિષય ઉપર પણ લક્ષ આપવું પડે એવા નાના નાના પાઠ કે મનોબલન આપવા, અને તેમ કરવા, જ્ઞાનની તૃણાથી, નંખરની લાલચથી, કે શિક્ષકના વખાણ કે ભયના કારણથી નિરાશીવાઓ દોરાયે. આ સમ આવી ઇન્દ્રિયાનુસારી ધ્યાનશક્તિનો ખપ પડે એવા વિષયો ઉપર તેમણે ધ્યાન આપ્યું છે કે નહિ તેની અંતથી તપાસ રાખવી. ઘેર લખવા આપેલા મનોબલન વિગેરે ઉપર તો શિક્ષકે ખસુસ લક્ષ આપવું, કેમકે તેજ ઇન્દ્રિયાનુસારી ધ્યાનશક્તિને કેળવનારાં સાધનો છે. જેમ જેમ બાળકોની ઉંમર વધતી જાય, અને જેમ જેમ ઇન્દ્રિયાનુસારી ધ્યાનશક્તિ વધતી જાય, તેમ તેમ તેનો ખપ પડે એવા પાઠ વધારતા જવું, અને તેવાં કામ વધારે ખતાવતા જવું. પણ તેમ કરતી વેળા ઝોકરાઓની શક્તિનો ખરાબર વિચાર કરવો, અને તેને બારે પડવાથી નિરાશ કે કંટાળી જાય એમ કરવું નહિ. કેમકે એમ થવાથી તો ઇન્દ્રિયાનુસારી ધ્યાનશક્તિ કેળવાવાને બદલે પારકાના બળાકારથીજ કામ કરવાની ટેવ પડે. તેમજ પોતાની શક્તિ છતાં ઝોકરા આગ્રહ કરે, તો તે પકડી પાડવામાં પણ કસી-શિક્ષકે પછાત પડવું નહિ. આ પ્રમાણે મનુરાષ્ટ્રથી વર્તે તો ધીમે ધીમે પણ અચૂક ઝોકરાઓની ઇન્દ્રિયાનુસારી ધ્યાનશક્તિ કેળવાતી જાય, અને છેવટે તેઓ પાંચ છ કલાક મુખી પણ એક વિષય ઉપર પોતાનું મન ચોંટાડવાને શક્તિમાન થાય. જમૈન વિદ્વાનો દલાડામાં ૧૮ કલાક એટલે સૂતાના ૬ કલાક સિવાય બીલે બધોજ વખત અભ્યાસમાં અને તે પણ ધણુંકરીને. એકજ વિષયના અભ્યાસમાં ગાળી શકે છે. તેનું કારણ એજ કે તેઓની ધ્યાનશક્તિ સ્વંભાવ અને અભ્યાસથી ઘણીજ કેળવાયેલી હોય છે. એમ જ કહેવાય છે કે શાળાઓનું કામ બહુજવાનું નથી પણ પોતાની એ બહુવાની શક્તિ તેમનામાં આણવી એજ છે, તેનો અર્થ પણ મુખ્યત્વે એજ થાય છે કે ધ્યાનશક્તિને કેળવવી. આપણે સાપારણ બાપણમાં હસીએ છીએ કે કલાણીની તો ડોરેજ બુદ્ધિ છે, પણ તેનો વિચાર નોંધવું તો એજ અર્થ નિકળયે કે હરીને લાંગા વખત મુખી એક વિષય ઉપર વિચાર કરવાની શક્તિ તે માણસમાં છે અને તેથી તે જ કામ મનપર સે છે તેમાં તે સિદ્ધિને પામે છે. યોગીઓની સિદ્ધિનું વાગતબ્ય ગમે તેવું હો, પણ એ વાત તો

ખરી કે ધ્યાનશક્તિને તેઓ પ્રત્યાર્થનું. મૂળ ગણે છે. તે વાસ્તવિકજ છે. શિક્ષણ શાસ્ત્રમાં તો ધ્યાનશક્તિ એ મહા અદ્ભુત પરાક્રમ ભરેલી છે એમાં કંઈ શક નથી.

બંગાળામાં ભૂકંપ.

કલકત્તા ખાતે તા. ૧૪ મી જુલાઈ ને મંગળવારે રાતના શેહેરના કેટલાંએક ભાગમાં ધરતીકંપ થયો હતો. સંવારનાં સાડાછ વાગ્યાથી તેનો એવાજ ચાલું રહ્યો હતો, એટલામાં એક ધરતીકંપનો સખત આંચકો એ શહેરપર ફરી વળ્યો મોડા ઉત્તારાઓ પેધારીમાંથી નીચે ગમડી પડ્યા હતાં અને ધમારતોના ખીખ ને ત્રીખ માળો ધ્રુજ ગયા હતા. ઝડપમાં જે કપડાં હાથ આવ્યાં તે આંગપર વીંટળાવી લઈ ઘણાં એક દુકાનો બહાર રસ્તાપર નીકળી પડ્યાં હતાં. ચૌરંગીરોડના કેટલાંએક ધરોને નુકસાન પહોંચ્યું છે, અને કાચની બારીઓ 'વગેરે બાગીને ભૂકો થઈ ગઈ છે. ભૂકંપનો વેગ પૂર્વથી પશ્ચિમ તરફનો હતો, અને તે બરાબર 'વેણ' મિનિટ સુધી રહ્યો હતો. હુંગમી નદીમાં થોડી જમીન ઉપસી આંચી હતી અને ઘણાં એક તળાવોનાં પાણી હજમળી ગયાં હતાં. તેમ છતાં શ્રીડોનું એક પાનડું પણ હાથે નહોતું. કલકત્તાથી અગીયાર માઇલપર આવેલા સારામપુરથી એકી બપ બરેલી ખબર આવી કે ત્યાંના ખબરનાં બાપિયાં આસરે પચીસ ધરોને ઘણું નુકસાન થયું છે અને તેમાંનાં કેટલાંએક પડી ગયાં છે. એ ધરતીકંપથી ત્યાંના બધાં જૂનાં ધરો પડી ગયાં છે અને કેટલાંએકને ધણું નુકસાન થયું છે. ટાઉનહાઉસ એ જગ્યાએથી ફાટ પડી છે. ઇદિના તહેવારને લીધે બંદગી કરવા ત્યાંના ગસાદમાં જે મુસલમાનોનું મોટું ટોળું હતું. મળ્યું હતું તે ગભરાઈને બહાર રસ્તામાં ધસી આવ્યું હતું. આસપાસના છાંછાઓમાંથી પણ બપ બરેલા સમાચાર મળતા જાય છે. સોરાંગજ ખાતેનાં સણુતાં બજાર અને ઘણાં ધરો જમીન દોરા થયાં છે; અને એક મિત્રના સામની ટૂટી પડી છે. કરસંગ ખાતે આવ્યો લાગ્યો હતો પણ માત્ર મિત્રકનને કે કોઈ માણસના જનને નુકસાન પોહોંચ્યું નથી. સારા ખાતે બધાં રેલવેનાં મકાનો (એકઝીક્યુટિવ એનજીનીયરનાં. બંગાળા

ચિવાવના) ને બારી નુકસાન પુગ્યું છે. તેજ પ્રમાણે સપધરપોર, હુગલી, કુ-
મારજોદી અને પોરાધા ખાતે રેલવેના મકાનો, ટેલીગ્રાફ આફીસ, ખા-
નગી ઘરો વગેરેને ઘણું નુકસાન લાગ્યું છે. બોગરા ખાતે બૂકંપ ઘણો
સખત હતો તે છ સાત મિનિટ મુધી આલું રહ્યો હતો. બધાં ૧૪૪૨નાં
ઘરો પડી ગયાં છે, અથવા સખત નુકસાન લાગ્યું છે. પાંચ માણસનાં જનન
ગયા છે, અને ત્રણ સખત જખમી થયાં છે. શરપોર ખાતે બધાં મોટાં
પરો ગડી ગયાં છે. સ્ત્રીઓને છોકરાં ગભરાટમાં ઉપસી માળેથી હોં ઉતરી
પડ્યા હોવાં પણ બાંધનળીએ તેઓ પહેલે તેની આગમલ તેઓ દબાઈ
મુવાં હતાં. ૨૫ માણસ ધુદાઈ મુઆં છે, નેટારે ખાતેનો રાજાનો એક બાગ
મુઠી પડવાથી ઘણાં માણસોના જનન ગયાં છે. મુરસોદાખાદમાં નવાબ ના-
જખને મહેલ, ધમામવાડે અને રાજવમીપટ્ટીસિંગનું મંદિર એ જમીન
દોસ્ત થયાં છે, બોગરા ને ઠાકામાં પાંચ પાંચ માણસના પ્રાણ ગયા છે.
અમ્રીમગલમાં ૧૨ માણસ મુવાં છે, હુંગલીમાં, ૮૦ ફીટ જાયો એક દેથી
ગ્રહરથના મીનારો પડી ગયો છે. . . . . (ગુજરાતી).

પુસ્તકોની પહોંચ.

અને શિખામણ એટલે બચ્ચું ઉછેરવાં બાબત સૂચના એ નીંમેની
મોટા આઠપેજી ૧૦૦ પૃંથની સોપડી હાલ છપાઈને અહોર પડી છે તે આંગે
દરેક ગૃહસ્થી માણસને ઘરનાં રાજવાની બંજાંમંણ કરીએ છીએ. એના
કિંમત માત્ર દસ આનાં છે, અને તે દરેક ઝાંચે ધ્યાનદર્ષ વારંવાર વાં-
ચવી ધટે છે. એના ચારબાંગ પાડેલા છે. પહેલો બાગમાં બાળકને નેવ-
ડાવડું, આપણા દેશની સ્મૃતિવડ; નાળ; કપડો, ખોરાક, ગભરવંત સ્થિતિમાં
અને બચ્ચું અવતર્યા પછી, પરહેજ, શેશિતળ, દાંત કૂટવા, કસરત, જાંઘ,
પેશાબ અને ઝાડો, તથા બાળકના સાધારણ મરજ વિષે એ વર્ષ મુધીની
ઉમરના છોકરાને લાગુ પડે એવી ઘણી કિંમતી બાબતો સમાવી છે. બીજા
બાગમાં ૨ થી ૧૦ વર્ષના તથા ત્રીજામાં ૧૦ થી ૧૯ વર્ષની ઉમર
મુધીનાં બાળકોને કેવીરીતે ઉછેરવાં તે યથાસ્થિત વર્ણવ્યું છે, તથા તેમાં
બાળકોની રમત ગમત, કેળવણી, કસરત વગેરે અનેક ઉપયોગી બાબતો

ઉપર પણ ઘટતું ધ્યાન આપ્યું છે. બધે ઢેકાણે બાપા એવી સરળ ને સાદી વાપરી છે કે કોઈ અભણ સ્ત્રીને પણ વાંચી સંભળાવ્યું હોય તો તેની મતલબ તે પૂરેપૂરી સમજી જાય. ટુંકમાં આ વિષય ઉપર બાપામાં હાલ એકવે ઓપડીઓ પ્રગટ થઈ છે, અને તે સારી છે તો પણ રાજ્યતરે ત્રિભાવનદાસની આ “શીખામણ” સઘળી માતાએને ઘણી ઉપયોગી માલમ પડશે, અને જો એ પ્રમાણે બાળકોને ઉછેરતાં તેઓ શીખે, તો આપણા દેશની આવડતી ઓછાદ તને તથા મને ઘણી જાણરી નીવડે એમાં કાંઈ શક નથી.

કલાંતકવિ. રચાને પ્રસિદ્ધ કરનાર બાલાચંદ્રે ઉલાસરામ કુંધારીઆ, આ સમશ્લોકી એક ખંડકાવ્ય છે, એટલે, એમાં ૧૦૦ શિખરિણીવંત ત્રિશવિરહ ઉપર લખેલાં છે. બાપા તથા પદ્યબંધ ઠીક છે, અને કોઈ કોઈ રચણે રસતરંગ પણ છે, પરંતુ એમાં ઢેકાણે ઢેકાણે ઉધાડો શૃંગાર અને પરકિય બાવ હોવાથી અમે તેનું વિશેષ વિવેચનજ લખવા રાજી નથી.

સ્વાધ્યાય, અથવા, આર્ય વિદ્યાકળા, વિચાર, અને પરીક્ષા મૂળ મરાઠીમાં “લોકહિતવાદી” એ નામથી રા. બા. ગોપાળરાવ હરિ દયમુખે આ ઓપડી પ્રસિદ્ધ કરેલી તેનું આ ગૂજરાતીમાં બાપાંતર ગિરેભયંકર વિ. કાશીરામ દ્વિવેદીએ કર્યું છે. આ પુસ્તકનું નામ હિતવાદીએ ઉપર પ્રમાણે પાડ્યું હોય તો બસ પણ અમને લો આર્યવિદ્યાની અનુક્રમણિકા સિવાય વિચાર કે પરીક્ષા તો તઃસંબંધી અમને એમાં કાંઈ જણાતી નથી, એટલે, એમાં કાંઈ કાંઈ તો તે બાબત ટાલેલું છેજ, પણ આર્યવિદ્યા જેવા ગહન વિષયોના અનેક ગહન પુસ્તકો વિષે ઘટિત વિચાર કે પરીક્ષા (Review) કરવાનો ફક્ત આવી ઓપડીમાં રાખવો એજ હસવા સરખું છે. તરુવેદનું નામ અને તેની નીચે ફક્ત એની પહેલી રચી ઉતારી લીધી એટલે તરુવેદવિષે વિચાર અપાઈ ચૂક્યા અને પરીક્ષા થઈ ચૂકી એમ જો એ રાત બહાદુર સમજતા હોય તો મુખત્તાર છે, પણ ખીજું કોઈ માણસ તો એમ કહી શકશે નહિ. તે છતાં રાતબહાદુર ગોપાળ હરિનો આ પરિમમ નિરંધક છે એમ અમારો કહેવાનો અર્થ નથી. એ ખરેખરે કહીએ તો વેદથી માંડીને સ્મૃતિપુરાણ પર્વતના ગ્રંથોની એક નામાવળી અથવા ટિપ્પણ છે,

અને તે પણ આપણને ઉપયોગીજ છે. બાપાંતર કરનારે તો પોતાની તર્ફનું કામ બરાબર બજાવેલું જણાય છે; બાપા શુદ્ધ ને સરળ પણ છે.

મનુષ્યમિત્ર. ૨મી પ્રગટ કરનાર નથુરામ પીતાંબરજી રાવળ અને વચ્છરાજ જુહાપાઈ વોરા. આ નાનકડી ચોપડીમાં એટલા એટલા વિષય સમાવેલા છે કે તેનાં નામ લખી બતાવવાંજ મુશ્કેલ પડે, તો તે ઉપર અમે અમારા વિચાર શી રીતે દર્શાવીએ? તો પણ સામાન્યપણે એમ કહી શકાય કે એમાંનું ઘણુખરૂં લખાણ કાઢકીરતિ અને શુદ્ધ રસિક બાપામાં યએલું છે. ધર્મ, અર્થ, કામ, ને મોક્ષ એ ચાર પેટાં પાડી તે દરેકને લગતો અનેક વાતો દરેક અંગમાં સમાવેલી છે. ધર્મ પ્રકરણમાં લખનારોનું વલણ રમૂનિ તર્ફ અને મોક્ષ પ્રકરણમાં વેદાંત તથા યોગશાસ્ત્ર તર્ફ દેખાય છે. અર્થપ્રકરણમાં હાલ સુધારામાં આવતા સાધારણ વિચારો ફીક દર્શાવેલા છે, અને કામપ્રકરણ બિજલસ તો નહિ પણ જૂના કવિયોની પ્રેમ-મસ્ત શૈલીથી લખાયેલું છે.

નાગરનિયાળ (જુનાગઢની) નો તા. ૧ લી જાનેવારી સને ૧૮૮૦ થી તે નવેમ્બર સને ૧૮૮૪ સુધીનો અહેવાલ. એ હેવાલ અરેબીજી એકારક જણાય છે. છેવટ રેંજર પર બેજી ડોક્ટર રહેલા જણાય છે. કાંતો નામર કોમને મારેજ જુદી નિયાળની ત્યાં જરૂર નથી અથવા તો લાગતા વળગતાએ તર્ફથી એ નિયાળ ઉપર કાંઈ પણ લક્ષ અપાતું નથી. આ શિવાય તિરાંહિત માણસ બીજું અનુમાન શું બાંધી શકે?

રીપનરંગ. રચનાર હરજીવન ઉત્તમરામ મહેતા. જેમં વિકલ તેમજ પદ્ય રચના પણ સુંદર તથા રસિક છે. આ ચોપડીની કાંઈપણ કિંમત ન રાખતાં ફક્ત સંજ્ઞાનોને ભેટ કરવા સાંજ ૧૦૦૦ પ્રતો છપાવી છે, એ વાત જોઈતી એ હોંસાલા લખનારને તેટલીજ રકમમાં દિનપરદિન ફેલાતી સમજી રાજ્યભક્તિને સુખારક્યાદી આપના જોગ વાત છે.

રાણી શ્રી ચમનાબાઈનો સ્વર્ગવાસ. ૨મી પ્રસિદ્ધ કરનાર ગણપતરામ રાજરામ ભટ્ટ. વિષય સાધારણ અને લખનારની કલમ કાંઈક જણાતી છે, એટલે અમારે એમાં વિશેષ લખવાનું શું હોઈ શકે?

સંજ્ઞાનતા એવવાના સાધન. છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર જી. હાવારા

અનુક્રમણિકાએ આદ્ય તા. ૧૫ મંથિકલાલ નાથાભાઈ મુ. બાવનગર. વિદ્યારથી વર્ણવતુમાં હાલ કોથાવધિ જંગુઓ ઉત્પન્ન થાય છે તેમાંનું આ પણ એક છે.

સુસંસ્કારની રાજ્યનો ટુંક હેરાલ. બનાવનાર રણજીભાઈ હરજીવન બાસ, તથા નારણદાસ કિશોરભાઈ પટેલ, પૃષ્ઠ ૧૦, ને કિમત રૂ. ૧૦ આના.

નવિન વનરાજી આવડાનો ગાયનરથી આપેરા ખેડ, રમનાર, ખં. બાતનિવાસી છગનલાલ ભાઈચંકર પંડ્યા. આપેરા એટલેજ ગાયનરથી જન્મ એવા અર્થ છે. ત્યાં એ બેવડાથી રમનારે બાવાનું અસ્તાન બતાવ્યું છે; તેમજ નાટકમાં વખતે વખત સુત્રધારના મુખમાં નાટક વસ્તુના વર્ણનો મૂકેલાં છે એ નાટક રીતથી કેવળ ઉત્તરું છે. પાત્ર મુજેજ તે. વર્ણવી શકાત. નામ પ્રમાણેજ આખો એક સંગીતમાં છે. હાલ બજાવાતાં નાટકોમાં ને અર્થ, રસ, કે પદ્યબંધ વગરનાજ કેવળ રાગડાસો ગવાય છે તે કરતાં આમાં ને કવિતા જોડી છે તે હજાર રૂબરૂ સારી છે, તે છતાં વસ્તુતઃ તો એમાં થોડોજ માત છે. હાલ ને આપણા લોકમાં આપેરાની મત વધતી જાય છે તેજ અમને પસંદ નથી. અર્થ નાટક સંગીત કરવું એજ સામાન્યપણે તો ગદ્ય મૂર્ખાઈનું કામ છે. રસનો ઉભરો જ્યાં આવી ગયો હોય, ત્યાંજ સંગીત શ્રમે. સાધારણ મધ્યમાં જાણના જોગ વાત હોય તો પણ રાગડો કાઢવાથી કેવા માંડો રજાવ થઈ રહે છે તે 'સામીસૂરમાં' એ નામનો એ લોકોજ ને ફાર્સ કરે છે તે જોઈ જોયો હોય તેને આખેહુબ સમજાય.

શિવજીભંજરી, રમનાર વૃજલાલ ગંગાચંકર શુક્લ, આ એક નાટક છે, અને રમનાર હોંશથી સરળ બાળામાં રચ્યું છે, પણ વસ્તુ રચના જેમ આવ્યું તેમ ગોઠવી દીધી છે, અને પાત્ર એક તો છેજ નહિ. તે છતાં જો એ રમનાર હાલ લખવાનું જોડી રૂબરૂ જનરવબાવનો અભ્યાસ કરે અને ગંભીરતા પકડે, તો વખતે સાઈ લંબી થકે એવાં આ નાટકમાં કેટલાંક ચિન્હ છે.

રૂઝમણી નાટક. અથવા હિંદુઓમાં ચાલતા નારા માલેનો આ ખેહુબ ચિતાર. આ ચિતાર ત્રણેક ટેકાણે એવા તો જનરવઆવથી ગિરદ,

બિબલસ, અને કુટાણા બરેલી છે, કે અગર નો લખનારનો ઉદ્દેશ. બેચક દેશ સુધારાનો છે, તોપણ અમે કોઈપણ સભ્ય માણસને વાંચવાની બહામણ કરી શકતા નથી. લખનારે પોતાનું નામ સંક્ષેપમાં લખ્યું છે એજ અમને આ આખી ચોપડી વાંચતાં એની તર્ફનું મર્યાદાથીલ કામ માલમ પડે છે.

સારસંગ્રહ.

ભૂતાનમાં બળવો અને તેનું કારણ. આપણા દેશની ઉતરે આવેલાં આ નાના પહાડી રાજમાં હાલ બળવો ઉઠ્યો છે. અને કેટલીક કાપાકાપી ચાલી કહેવાય છે. ભૂતાનની સરકારે એ બળવો ખસાડી દેવા માટે હિંદુસ્તાનની સરકારની મદદ પણ મંગાવી છે. પણ એ રાજના મહિલા કારોબારમાં વચે પડવાની આપણી સરકારની આગળથીજ રાજનીતિ નહિ હોવાથી તેઓએ કશી પણ મદદ આપવાની નાપાડી છે. ભૂતીયા લોકના આ બળવાનું એક મુખ્ય કારણ આ મુજબનું માલુમ પડે છે. ભૂતાનનો રાજ ધરમ રાખને નામે ઓળખાય છે. પણ રાજની સંઘર્ષો કારણાર તો તેનો વડો પ્રધાન જે દેખ રાજને નામે ઓળખાય છે તે ચલાવે છે. ધરમરાજ મરણ સુધીનો અમલ ચલાવે છે પણ દેખ રાજ તો વખતે વખત બદલાય છે. માછુ દેખ રાજના મરણ પછી હાલના દેખ રાજને પસંદ કરવામાં આવ્યો તે વેળા મરનારના બે દીકરાઓને તે વાત ગમી નહિ. તોપણ નજા દેખ રાજ યોને પ્રધાને આ બંનેને રાજના જુદા જુદા પ્રાંતો ખાતે હાકમ નીમ્યા. આ જાતના હાકમો અરધા સ્વતંત્ર હોવાથી તેઓ ઘણીવાર રાજ સામે બળવો ઉઠાવી શકે છે. એવાજ બળવો આ વખતે ઉપજા બંને ભાઈઓએ મળી જઈને હાલના પ્રધાનની સાતા સામે ઉઠાવ્યો છે એ બળવો ખસાડી દેવા માટે રાજ અને પ્રધાને બનતી તજવીજ કીધી છે અને બળવાખોર ભાઈઓ ઉપર હુમલો કર્યો છે. એક લડાઈ થઈ તેમા બળવાખોરોનાં ઘણાં માણસો માર્યા ગયાં, પણ કેટલાક કીલ્લાઓનો તેઓ કબજો લઈ બેઠા છે તે છોડતા નથી. આ કબજો પાછો મેળવવા માટેજ રાજએ બીટીશ સરકારની મદદ માગી છે જે આ પવાની નાપાડવામાં આવી છે.

ભૂતાન ખાતેલું તોફાન બહુ આગળ વધી ગયું છે. તાંનો ધર્મરાજ લડાઈ કરેતી અને ટોળીઓથી ધલાવદો રહે બચાવની જગા. શોધતો કરે છે, અને હાલમાં તેનો પ્રધાન દેવરાજ તેનો આશરો નીચે જઈ રહ્યો છે. દેવરાજ તેની સાથે બળવા ઉઠાવનારાઓ સાથે વધારે વખત ટંકી થયો નહિ ત્યારે ટીપ્પુ ખાતે નાસી જઈ લામા નામના ધર્મગુરુઓનાં રક્ષણ તળે જઈ બરાબો હતો, પણ ત્યાંથી હાલ તે પાછો ફરી ઉપર કહ્યું તેમ ધર્મ રાજને આશરે પડ્યો છે. બળવાખોરો તેની જગા ઉપર જલદીથી નવો દેવ રાજ પાને પ્રધાન ચુકર કરવાના છે.

ભૂતાનીઓ અથવા બરાબર નામે ઝોળખીએ તો ભૂતીઆઓનું મજબૂર તોફાન માત્ર બ્રિટિશ સરકાર તરફથી ભૂતાનની સરકારને જે કુમકનાં નાણાં મળે છે તેની વહેંચણી ઉપરથી ઉઠ્યું છે. ૧૮૬૪ માં ભૂતાનની લડાઈમાં ભૂતીઆઓનો પરાજય થયો પછી બ્રિટિશ સરકારે મુલેહની એક સરત એવી કરવા માગી કે ભૂતાનની દક્ષિણ સરહદ ઉપર કુઆર નામે મુલક આવેલો છે તેનો ઓક્સ ભાગ બ્રિટિશ રાજ સાથે ભંડી રેવો. પણ આ સરત કબુલ રાખવાની ભૂતીઆઓએ નાં પાડી. અંતે આ તકરારનો ફેસલો એમ આવે કે ઉપલા છંદાનો પહોંચક બ્રિટિશ સરકારે કરવો, અને તેના બદલામાં તે મુલક ઉપરના ભૂતાનના મહારાજના હકે દાખલ દર સાલ રૂ ૫૦૦૦૦ ની રકમ તેને આપ્યા કરવી. આ ગોંડવણ મૂળ્ય મહારાજને દર સાલ આ રકમ તેના નામેલા ઓક્સ એલમીની માર્કેતે ૧૮૬૪ ની સાલથી મળે છે. અને તે રકમના વહેંચણી સાથે ઉપલો બળવા ઉઠ્યો છે.

(રાસતગોસ્તાર)

હિંદુસ્તાનનો વેપાર હિંદુસ્તાનનો પરરથ સાથે જે વેપાર ચાલે છે તેના રીપોર્ટ ઉપરથી જોવામાં આવે છે કે ગયા વરસમાં હિંદુસ્તાનને પરદેશ સાથના વેપારમાં રૂ ૧૦૦,૦૦૦૦૦ નફો થયો.

કંદહારમાં બ્રિટિશ છાવણી સ્થાપવા માટેની જે તકરાર ઇંગ્લાંડમાં ચાલે છે તે મટે અર્બરિ એક સ્વતંત્ર લશ્કરી મથક સ્થાપનાં માટે દાં કહી

છે. કુંદહારમાં ૧૦૦૦૦ હજાર માણસ રહેશે એમ. જાણવામાં આવે છે. ઘણી-મોટી તોપો ને અમીરને બક્ષીસ આપવામાં આવી છે તે હીરાત જથ્થે નહિ. પણ કુંદહાર રહેશે.

ટારપેડેથી રક્ષણ કરવાનો ખર્ચ. હિંદુસ્તાનની સરકારે ટારપેડેથી રક્ષણ કરવા માટે ને વ્યવસ્થા કીધી છે તેના સંબંધમાં તેને બંગાળ ઇલાકા માટે દર સાલ ૨૬૩૨૦ રૂપિયા, મદ્રાસ ઇલાકા માટે ૩૨૦૪૩૦ રૂપિયા અને બુંબાઈ ઇલાકા માટે ૨૨૧૨૦ રૂપિયા ખર્ચ પડે છે.

પોર્તુગીસ હિંદુસ્તાનનું વસ્તીવત્ક. પોર્તુગીસ હિંદુસ્તાનમાં ૪૮૨૦૬૦ માણસની વસ્તી છે. એવું સાંતા છેલા વસ્તી વત્કપરથી માન્ય પડે છે તેમાં ૨૪૧૬૨૦ ખ્રીસ્તીઓ અને હિંદુ અને મુસલમાનો મળી ૨૪૦૪૪૦ એ સંખ્યામાં માત્ર ૪૫૬૭૫ ગ્રંથસો લખી વાંચી જાય છે.

ડીનેમાર્કમાં ખરાબી કરવાનું એક બંધકર સાધન-હાંધ-લાગ્યું છે. આ જાણુસ જેમાં સેકડે ૯૫ ટકા નાઇટ્રોગ્લસરી નામનો જોરાવર દારૂ છે, તેમાં પહોડોના પહોડો ફાંડી નાખવાની શકતી છે, તે સંજગતોવાર ફાટીને આંસપાંસના સર્વને મારી નાખે છે. પણ હમણાં અમેરીકાની એક કંપનીએ ફુક્ષમનના એક લશ્કરમાં ડીનેમાર્ક દૂરથી ફેંકવા માટે ૭ ઇંચની ગોળીઓ બનાવી છે તે ગોળીઓની ને તપાસ પડે છે તે બપ બરેલું પરિણામ દેખાડે છે. તોપથી ૧૦૦૦ વાર દૂરનો ખંડક આ નાની ગોળીઓથી ફાટી ગયો અને તેના ટનના ટન કડકાઓ છૂટા પડ્યા, તથા તે ખડકના ફાડ્યાઓ ઉડીને અરવો માઇલ જઈ પડ્યાં. આ ગોળીઓ માણસો વચ્ચે કેટલીક કતલ ચલાવશે તે કહેવા કરતાં વિચારી લેવાનું છે.

જાહેરખબર

યાદી. નંબર. ૨૮૩૯. સને ૧૮૮૫-૮૬

એમ દેખાય છે કે નારણજી કલ્યાણજી સમીપમાં વેદ્યાનો નિશાળના મ. હેતાજીએ પોતાનું હાજરીપત્રક તથા માસિકપત્ર ગયા એ માસના ૩૦ મી

તારીખે અપ્રમાણિક પણે બધું. આ બારે અને કબુલ કરેલી કસુરે ઘણું કરીને કોઈ બીજી કસુર છૂપાવવાને માટે કરી-હશે. અને તેનો એ સંતોષ-કારક ખુલાસો કાંઈ આપી શકતો નથી. એ ગુનોહ એવા છે કે તેની ક-ચીદો થાય છે અને જને ફરીથી યતો અટકાવવાનો ઉપાય એજ છે કે જ્યારે તે પકડાય ત્યારે તેની શખ્ત અખર લેવી. ખોટાં પત્રકો ખાતાનાં આંકડાંતે ખોટા કરી નાખે છે, અને એવું સહેલથી ધારી શકાય છે કે એક દાખલો પકડાય છે ત્યારે એવા ઘણા ગુનાહ થયા હશે. આ મહેતાજીનાં આ અમુક દાખલામાં તેની પાછલી સારી નોકરી ધ્યાનમાં રાખી આક્રિંચ ડિરેક્ટર સાહેબ દયા બરેલો વિચાર બાંધવાને ખુશી યાત, પણ એ ગુ-નાહનું સ્વરૂપ, અને ખાતાનું કર્તવ્ય તથા પંચમહાન અને બીજાં ટેકાણેથી એવી જાતની કૃષીદો હાથ આવી છે તેનો વિચાર કરતા નાચે સહી કરનારને ભાગે છે કે એક દાખલો કરવા નેહએ. માટે નારણજી કલ્યાણજીને સ-મીન રાખ્યમાં કેળવણી ખાતાની નોકરી ઉપરથી બરતફી કરવામાં આવે છે. ૪ થી આગળ, ૧૮૮૫.

મુ. પુના, ડિરેક્ટર આ. (સહી) લીવાનર
વ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શન આક્રિંચ ડિરેક્ટર આવ પબ્લિક ઇન્ટ્રક્શન.
સાહેબની આદિસે.

જાહેરખબર.

તા. ૧ જી આગષ્ટ સને ૧૮૮૫ ના સરકારી ડરાવ નંબર—૧૪૪૯ ની રૂએ ખબર આપવામાં આવે છે કે—

હવેથી અમદાવાદ ટ્રેનિંગ કોલેજમાં ડિસ્ટ્રિક્ટ લોકલ ફંડની સ્કાનર-શિપ આપી જશે ઉમેદવારોને દાખલ કરવામાં આવશે તે સમજાએ હાથ ને મુચરકા તેમની પાસે લેવાય છે તે ઉપરાંત નીચે લખેલી રીતનું જમા-નીખત આપવું પડશે. એ વધારાના જમાનીખત ઉપર જે શખ્ત જમાન દાખલ સહી કરવી નેહશે, અને તે શખ્તોએ સંતોષકારક પુરાવો આપવો પડશે કે તેઓ કાંઈ મિલકતવાળા છે.

જા અને અન • • • આ ઉપરથી માજકર • • • ના જ.

માન થઈએ છઈએ કે એણે ઉપર જોઈ કરવા તથા બંજવવાનું માંધે લીધું છે તે કરશે તથા બંજવશે અને જો એ પ્રમાણે એ નહિ કરે તો એમ સરકારને રૂપ૧૦ નો મજકુર આંકડો મળીને અને છૂટા છૂટા ભરવાને આ લેખથી બંધાઈએ છીએ.

(સહીઓ)

અમદાવાદ
૧૬-૮-૮૫

(સહી)

ઈ. ગાંધીસ,

એડ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર, ઉ. પ્રાંત.

જાહેરખબર.

જા. નં. ૮૧ સને ૧૮૮૫-૮૬

રાજકોટ ટ્રેનિંગ કોલેજની પ્રવેશક પરીક્ષા.

સઘળી ગુજરાતી વિદ્યાર્થીના મહેતાજીઓને ખબર આપવામાં આવે છે કે રાજકોટ ટ્રેનિંગ કોલેજની પ્રવેશક પરીક્ષા તા. ૧૨ મી મહિ. અ. કોમરે સને ૧૮૮૫ ને સોમવારને રોજ રાજકોટ ટ્રેનિંગ કોલેજના મકાનમાં સવારના ૯ થી ૧૨ થી આ પરીક્ષા છૂટા પોરણમાં લવાશે. માટે તમારે ત્યાંના આસિસ્ટન્ટો, મોનિટરો તથા વિદ્યાર્થીઓએ પરીક્ષા આપવાને લાયક હોય ને કોલેજમાં દાખલ થવાની મજૂ હોય તે સર્વેને ખબર આપણા.

૨. સને ૧૮૮૦ ની સપ્ટેમ્બર માસના શાળાપંચમાં નમુનો છપાયો છે તે મુજબ મહેતાજીઓએ સર્ટિફિકેટ આપવાં, અને તેમાં ઉમેદવારને ૧૭ વર્ષ પૂરાં થઈ ગયાં છે, શરીરના ખોડખાંપણ નથી, તથા માનસિકગત સારી છે એ વ્યાખત ખસુસ લખવી, કેમકે તે વિના કોઈ ઉમેદવારને દાખલ કરવામાં આવતો નથી.

૩. જે ઉમેદવાર પરીક્ષાની પહેલાં પાછલા ખાર માસમાં એક કરતાં

વધારે મહેતાજી પાસે અભ્યાસ કર્યો. હાથ તેણે તે સર્વેનાં સંદર્શકે લા-
વ્યાં, અને માલમલગતની બાબતમાં તો પરીક્ષાની પહેલાંતા એક મહિના
અગાઉનું સંદર્શકે આવી લાયક ગણાયો.

૪. પરીક્ષા થઈ રહ્યા બાદ શરીર સંબંધી તપાસને માટે મ. દાદર-
સાહેબ પાસે મોકલવામાં આવ્યો તોયે હમેદયારે કાંઈક વધારે વખત રોકવું
પડ્યું તેની મોકવણું કરીને તેઓએ ધેરથી આવવું. મુ. રાત્રીએ.

(છોટા સહી) નવસરામ લક્ષ્મીરામ,

પ્રિન્સિપાલ ટ્રેનિંગ કોલેજ, રાત્રીએ.

નિશાળોનાં ઇનામ પત્રક.

મીઠાઈ સંસ્કૃત શાળામાં ૩૨૦) - લુગડાં, ઓપડી, મીઠાઈ—ભાયાવદર. ઠાં
 ઠાકરથી મૂલજના દીકરાં ગોવિંદજીભાઈએ બાંક નં. ૧૧ છોકરાંએ નિખેસેવા
 સાથે આપ્યા—પોનેલી. સદરહુ સખસે ૧૫ બાંક—કોટડાસંગાણી. મહે
 રવાન કારભારી સાહેબે ૩૫) અજુર—ગઢકા. જનરેલ કથીઆભાઈએ
 ૩૦૧ સાકર કંધારીઆના ગ્રાહારવાભાઈએ ૩૦૧ સાકર—ચેલા. મતા વસ્તા
 કચરાએ ૩૦૧ મીઠાઈ—સલાંપા. શેઠ મૂલજી કલ્યાણજી શ્રી ખંભાલી-
 યાવાળાએ ૩૪૭-૧૨-૬ છોટ તથા ૩માલ—આખરડા. ખંભાલીઆના
 રહેનાર જોગલ મૂળજી હરજી ૩૦૧ ચવાણું તથા પેન—કુધીઈ. આમેણના
 તસાંટી કુંવર રઘુભાએ ૩૧૧ સાકર—મોટાવડાલા. નવાનમરના બાઈશ્રી
 વાજીઆના ખાનગી કારભારી કસતંચંદ ગુલામચંદ ૩૦-૧૧-૦ પતાસાં—
 મોરથી. બાઈશ્રી માંધીભાઈએ ૩૫) પતાસાં અને : બ્રાંચમાં ૩૩) પતાસાં,
 રાજેશ્રી જીવંજીભાઈએ ૩૨) શેરડી અને મુખ્ય મકુલમાં ૩૩) શેરડી—
 જેતપર. મા. ગ્રીણા વસરાએ ૩૦-૫-૦ શેરડી—ધોલ. સોની ઠાકરથી હ
 કાએ ૩૦-૧૩-૦ પતાસાં—વડવા. આજમ જુનાગઢ તાલુકા મકુલ મોરતર
 ૩૦-૫-૦ સાકર—નગરપીપલીઆ. મકુલ કમિટી તરફથી ૩૦૧ સાકર
 ધોરાજી બ્રાંચ. મહેરવાન ઠાકોર સાહેબ તરફથી મહેરનટ સાહેબે ૩૩૩)
 મોરગીએ—ભાયાવદર. મહેરવાન ઠાકોર સાહેબ તરફથી નટ સાહેબે ૩૩૫.
 લુગડાં મીઠાઈ—કન્યાશાળા, યાઠશાળા, નાઈટમકુલ. એ વણમાં
 ઓપડીયો લુગડાં મીઠાઈ—ઉપલેટા. મહેરવાન, ઠાકોર સાહેબ
 મહેરવાન નટ સાહેબે ૩૫૧-૧૦-૦ ઓપડીયો તથા મીઠાઈ અને
 ૧૫૦ ઓપડીયો તથા મીઠાઈ—ઠાંક. ૩૨૩) ઓપડીયો તથા મી.
 ફેરા. ગામ લોકો તરફથી ૩૨) ૩માલ તથા ઓપડીયો—ખંભા-
 ગોવિંદજી ઠાકરથી મૂળજી ૩૪) શેરડી—ધોલ. શેઠ લખમીચંદ
 -૧૧-૦ પતાસાં—ગણોદ, જનરેલ ભગવાનસિંહજી. અમને
 દ્રાક્ષ—રાજકોટ બ્રાંચ. વીરપરના કારભારી આજમ જગ-
 ૩૩) સાકર—ચરખત્રી. મકુલ કમિટીએ ૩૧૧ મીઠાઈ—
 રામ કેશવજી ૩૦૧ સાકર—ખંભાળીઆ કુંમ્યાશાળા. શેઠ
 ૩૦૧ સાકર—મોરથી કન્યાશાળા, બાઈશ્રી માંધીઆ

તરફથી રૂ. ૧૧ પતાસાં, રાજમાન રાજેશ્વરી કુવણબાઈ તરફથી રૂ. ૦-૫-૦ શેરડી—વાધપર. દવે નાનજી નયુરામ રૂ. ૦-૫-૦ મીઠાઈ.

(છોટા સહી) હરિવલ્લભ મુળજી.

૩, એ, ઈ, આ, હાલાર.

પ્રાંત ઝાલાવાડ.

જા. નં. ૩૮૪ ૨૨-૮-૮૪

ધ્રાંગધ્રા. મહારાજ સાહેબ તરફથી રૂ. ૪૦) ની મીઠાઈ વૈદ હરિભાઈ વજીએ પોતાના છોકરાને નિયાજે જેસાડી રૂ. ૧) મીઠાઈ તથા રતલામના મહારાજ રણજીતસીંહજીએ રૂ. ૫૦) ચોપડીઓ વહેંચી—સરલા, કોઠારી ખી મચંદ કેશવજીએ રૂ. ૧૧ ની મીઠાઈ વહેંચી કાંચોડી, ગાંધી કુંજા જલાએ વારીક પરીક્ષા વખતે રૂ. ૧૧ ની મીઠાઈ—જેસડા, ધ્રાંગધરાના શા. કુંવરજી ગઠાએ રૂ. ૦૮ અને લાધા મનજીએ રૂ. ૧૧ ફૂલ રૂ. ૧૧૧ પતાસાં તથા સા. કર—માલવજી. ધ્રાંગધરાના રહેવાશી મણિચંદ્રે અહિંના પંચા દુર્લભરામને ત્યાં ખરણવા આવેલા એમણે રૂ. ૦૧ શાકર વહેંચી,—હજવદ કન્યારાજા, વકીલ રતનજી માધવજીએ પરીક્ષા લઈ રૂ. ૪-૨-૦ ચોપડીઓ. રૂ. ૮) મીઠાઈ અને રૂ. ૬૯૯માં અનુસુવાબુદયની લાઇબ્રેરી ખાતે આપી—ધ્રાંગધ્રા કન્યા-રાજા રતલામના મહારાજ સાહેબે નિયાજમાં પધારી પરીક્ષા લઈ રૂ. ૨૫) કપડાં આપ્યાં—સીંધાવદર. નિયાજમાં વારુ કરતી વખતે બાગદારો તરફથી રૂ. ૧) શાંકર વહેંચી—હડાળા. તા. ૧૦-૪-૮૪ થી નિયાજમાં ખરણ બેધાવી તેના અર્ચ વહીવટદાર તથા શા. નાનચંદ કાળીદાસે પુરો પાડ્યો—નાગેશ. ગીદડના કારબારી શા. ધનજી નયુભાઈએ રૂ. ૫) ની ચોપડીઓ લેવાં ગરીબના છોકરાએને બક્ષીસ આપ્યા. આણંદ ગામએ પોતાના લગ્નપ્રસંગે રૂ. ૧) મીઠાઈ વહેંચી. અને વહીવટદાર સાહેબે રૂ. ૧૧ ની મીઠાઈ વહેંચી—ખોડુ. રવરથાન ધ્રાંગધ્રાના આ. રે. કા. સા. ના હીકરા ખરણવા આવતાં તેમનાં તરફથી રા. દુલચંદ બાઈએ રૂ. ૧) આરેક વહેંચી—

અંકુર.

કન્યાવ્રત્ય નિપથ દશક.

આ નામનો એક નિબંધ અમારી "શ્રીમાળીશુભેચ્છક" સભા ત-
ફીથી થોડી સુદતમાં બહાર પડ્યો. કિંમત ફક્ત ચાર આના રાખીએ;
જેથી આ ઉપયોગી ચોપડીનો ઘણાભાઈઓ લાભ લઈ શકે. પાછળથી
કિંમત છ આના લેવામાં આવશે. પાંચ ઉપરાંત નકલ રાખનારને એક
પ્રત બહિસ. મળશે. આ નિબંધ કવીચર દલપતરામ ડાંભાભાઈ મારો
સુધરાવેલો છે તેથી તેનો સંગ્રહ કરવા અમારો ખાસ ભલામણ છે. જામ-
નગર શ્રીમાળી શુભેચ્છક સભા તા. ૭-૮-૮૫

બટાચંદર લીલાધર ત્રવાડી.

ચિત્ર સહિત વીજી આવૃત્તિ.

દાદાશ્રીના ગુજરાતી ભાષાન્તરની ૧૦૦૦ પ્રત છપાયા પંછી થોડી
સુદતમાં વેચાઈ જવાથી તથા તેનો અપ આવુ રહેવાથી બાંછુ આવૃત્તિ
કાગળમાં આવનાર છે. તેને અધિક મનોહર કરવા સાંકે આરંભમાં એક
મુંદર ચિત્ર આપવાની ગોઠવણ કરેલી છે. ભાષા બગતા મુખી સંસ્કૃત રા-
ખવામાં આવશે. તા. ૧ જી અક્ટોબર ૧૮૮૫ મુખમાં યનાર ગ્રાહકો
સાંકે ટપાલ ખરેખ ચિયાવ મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦ પછીથી રાખનારાઓ રૂ. ૩
રૂ. ૦-૦-૦ અગાઉથી રાખનાર બહારના મુદરોએ પ્રત એકના રૂ. ૧-૧૧-૦
લગે નીચેને સિરનામે કિંમત મોકલવી.

છત્રમજાલ હરિલાલ ચંદલા.

ડ. એ. હર્ષચંદર, રા. મ. રૂ. ૫, મુંબઈ

સૌથી સસ્તુ, સૌથી સસ્તુ, સૌથી સસ્તુ.

આત્મસાનત્વકે પુસ્તક ૩૨૫ ૬૪ પૃષ્ઠ. માર્શિક ચોપા-
નાયુ જેમાં યોગવાસિષ્ઠ, વેદવેદનો ગ્રંથ સુન્દરાની શિક્ષા સહિત પરચુરણ
વિષયોથી તેનો પહેલો અંક આસો માર્ગમાં પ્રગટ થયો કિંમત પાંચ રૂ. સહિત
અગાઉથી રૂ. ૧) યનાર ગ્રાહકોએ લગભગ સાથે પાતાતાં નામ પાટ
આપી લખવામાં મ નીચાટ આ કમનવાચ બલમાં આ એ.

ગુજરાતશાળાપત્ર.

GUJARAT SCHOOL-PAPER
OCTOBER 1885.

પુસ્તક ૨૪ મું. વર્ષ ૧૮૮૫. અંક ૧૦ મો.

જાતોજી બહુ ઓછું જાણ નામ તેમ છે કોમન

કર ખંતે મન લેવની ખરી ખેતી ધરી હામ

અનુક્રમણિકા. પૃષ્ઠ

ઇંગ્રેજલોકનો સંલિપ ઇતિહાસ. ૨૧૭	
લાગ સંબંધી હિંદુ ધર્મશાસ્ત્ર	
ના નિયમો..... ૨૨૪	
શાળાયાપત્રિ પિદાનોના ધર્મ. ૨૨૬	
કેળવણી આતાને લગતા સર	
કાશી રાવો..... ૨૩૩	
બહેર ખાતે..... ૨૩૬	
નિશાળોનાં ઇનામ પત્રક. ... ૨૩૯	

CONTENTS :

A short History of the English Nation. ...	217
Marriage Laws of the Hindus. ...	224
Duties of the Educated towards their Mother Tongue. ...	229
Govt. Resolution for Educational Department. ...	233
Departmental Notifications. ...	236
List of Prizes distributed in Schools ...	239

(કેળવણી આતાના હુકમથી)

અમદાવાદમાં

મામાની હવેલીમંચે પ્રનાધરેડ પ્રિન્ટિંગ અને ગવર્નમેન્ટ એજન્સી કંપની
"લિમિટેડ"ના પ્રેસમાં રણજીડલાલ ગંગારામે છાપી પ્રગટ કર્યું.

મૂલ્ય { ૩૧) વરસનો અગાઉથીજ. } ટપાલ ખર્ચ
{ ૩૦) છૂટક વ્યેકે અંકના. } જાડું.

ગાહકોને સ્વર્ગ.

આપણામાં આવે છે કે ગુજરાત ગાંધીયોની કિંમત રૂપાલ સાથે
 ૩૧-૩-૦ હાથે તેને ગદ્યે આવતા વર્ષથી એટલે સને ૧૯૮૧-થી માત્ર
 ૩૧-૦-૦ રાખવામાં આવી છે. માટે એ વર્ષે શરૂ થતાં ખરેખરે અંગાઉથી
 મોકલનારા ગૃહસ્થોએ ૩૧-૩-૦ હમણે મોકલે તો મોકલતાં ૩૧-૦-૦
 મોકલવો.

૨૫-૬-૮૫
 મુ. રાજકોટ.

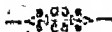
હરિશ્ચંદ્ર વલ્લભામી
 માનિજી-ગુજરાત ગાંધીયો

પેટ પકડીને હસો.

“કંજસના કર્મની કદાવીઓ” એ પુસ્તકમાં થે ગાંધીજી
 માણસોનાં હસવા સરખા બખીરપણાની રમૂજ વાતો આવશે. પૃષ્ઠ આ
 શરૂ ૮૦, પોષ્ટેજ સાથે દર પ્રતના રાશીમાં આપના. ગ્રાહકોનાં નામ છપાશે.

૨૦ પુસ્તક મૂલ્ય ૬૦ પાંચ ગાંધી - જીવન

ગુજરાતશાળપત્ર

પુસ્તક ૨૪ મું.

અડદોષ્વર.

સન ૧૮૮૫.

અંક ૧૦ મો.

દેવેજલોકનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ.

પ્રકરણ. ૨૨ મું. બીજો ભાગ. ઇ. સ. ૧૮૮૫ થી ૧૮૮૮

હવે બીજા ચાલ્સીના રાજ્યમાં નોંધવાનું થોડુંજ રહ્યું છે. એ ઇ. સ. ૧૮૮૫ ના પહેલા બાગમાં મરણ પામ્યો, અને મરણ પહેલાં કાયદિક પાદ્રીને બાલાની તે માર્ગમાં ખાનગી રીતે દાખલ થયો. એ ઉપરથી સાંબીત થાય છે કે એના દિલમાં એ ધર્મ ઉપર કાંઈ આશ્ચર્ય તો ખરી, પણ અને પાછળ કહી ગયાં હોય તે પ્રમાણે વિષયી હવમાં હોય છે. તેથી શક્ય અને શક્યથીજ મરણ થી મુધા એ હતો તેવાજ મશ્કરો અને વિવિધ મન રહ્યો. શરીર મરણ વેદનાથી ધણી રીખાતો હતો તે વેળા પણ એ હસીને બોલ્યો કે ગૃહસ્થી મરતાં હું ગદ્ગદ રસાયું છે તે માફ કરો. છેલ્લે સ્વામી એણે પોતાના બાધને પાસે જોડાવી કાનમાં કહ્યું તે એજ કે તું મારી કલાણી રાખનું જરાપર પાલન કરજે.

એ મુખ્ય તે અરસાખર લોકવિચારનું ચક્ર એની અજબ સમયસૂચકતાથી એવું ફરવાઈ ગયું હતું કે પાછલા સો વર્ષથી ઇશ્વારે પ્રજાં સ્વાતંત્ર્યને માટે જે ઝગડો ઉઠાવ્યો હતો તે જવો બસીને જોણે હાલ તે પાછું આપ અંજીઆરી રાજ્યની ઝૂંસરી નાચેજ રહેવાને રાજ્ય ખૂબી હાય એમ દેખાતું હતું. પ્રોટેસ્ટન્ટ ધર્મની જગત ને આ સંકેડાનું ખાસ લક્ષણ હતું. તે પણ આ સમયે સુવર્ણ અવસ્થામાં આવી પડી હતી. જેમ્સ કાયદિક હોવાથી બાદમાં આથી થકે નહિ એવા ને પોકોર આખી પ્રજાએ ૭ વર્ષ ઉપર ઉઠાવી મૂક્યો હતો, અને જો સંગ કરવા ચાલે એના કેટલાક

રાજ દેહ ગાદીએ આવે ત્યારે સેઇ સેવાની દરખાસ્ત પાર્લામેન્ટમાં મૂકી હતી, તે પાકાર સંપર્ક આ સમ સમી મળે હતો એટલુંજ નહિ, પણ ખાસ એ એમના ધારતા યજ્ઞ હતા કે અલગત હવે નેમ્સને ગાદી મળવી જોઈએ. એ પ્રમાણેજ એને મળી અને કોઈપણ રીતમાંથી નામુસ થયું હોય એમ જણાયું નહિ.

જે નેમ્સમાં એના બાઈની આવડતનો એક સત્તાંજ પણ હોત, તે આ સમો એવો હતો કે તે મુખેથી ચાહે તેમ રાજ્ય કરી શકત, અને હાંસપદન વગેરેના પ્રયત્નો મિથ્યા જઈ ઇંગ્લાંડમાં આપઅપ્પીઆરી રાજ્યનું જોર જડુ વધી પડત. પણ ઇંગ્લાંડના સારા નશીને એ એવો ધર્મોધ, કુરામહી, અને રામખિરોધો હતો, કે અગુરે આર્થો માટેલી બાજી સંઘની ઉચલી ગઈ, અને તથા વર્ષમાં ૫૬ થાટ થઈ એણે પ્રજાસત્તાંત્રને અડગ પાવા ઉપર આણી મૂક્યું.

જોમ્સની આપઅપ્પીઆરી વર્તણૂંક, તે ગાદીએ બેઠો તેના સાથેજ ઉર થઈ. અગર જે એણે પોતાના બાઈના મરણ સમે મંત્રીમંડળને વચન આપ્યું હતું કે રાજદારી કે ધર્મ સંબંધી સંઘર્ષો કામકાજ હું રચના કાપદા પ્રમાણેજ કરીશ, તો પણ ગાદીએ બેસતાંજ એ જકાત ઉધરાવવાની મંજૂરી પાર્લામેન્ટ પાસેથી મળ્યા પહેલાં તે ઉધરાવવા મંડી ગયો, અને જે લોકને પ્રતિષ્ઠામહણ ન કરવાથી માણ રાજમાં કેદ કર્યા હતા તેને છોડી દેવાનો પોતેજ હુકમ કરેલાવે રીધો.

સ્કોટલાંડની પાર્લામેન્ટમાં કાપિનેટરોની સામા જન કાપદા ધડાવા. એ પંથના વક્તા અને ચોતા બંનેનેજ રહાંત દેડની શિક્ષા ઠેરવી, અને કુલેવરહાઉસના અમીર ગ્રાહમને એક પતન લાઇ આ બિચારા ગરીબ ધર્મ બ્રહ્મજીઓનો શિકાર કરવાને મોકલ્યો.

આ પ્રકારનો જીલમ ચાલી રહ્યો હતો એવામાં એક બે સાધારણ બંડ કંઠવાથી નેમ્સનો જીલ્લો રજાવાય પૂર્ણપણે પ્રકાશ પામ્યો.

અર્બંધનો રૂબક તથા આર્ગાઈલનો અર્બ જે બંને હાલાંડમાં નાસી ગયા હતા, તેમણે નેમ્સને ગાદીએ બેઠો જોઈ તેને દોળી પાડવાનો વિચાર કર્યો. આર્ગાઈલ સ્કોટલાંડપર ઉતરી પડ્યો, પણ સાથીઓ જોઈએ

તેટલા ન મળી આવવાથી એનું કાંઈ કાંઈ નહિ, એને. પકડાઈ જવાથી તેનો જલદીથી ધિરચ્છેદ થઈ ગયો.

મનમથ ડારસે પ્રગણામાં ઉતર્યો, અને ત્યાં એકદમ એના પાવટા હેઠે ૨૦૦૦ આદમી ભેગું થઈ ગયું. આ ઉપરથી કુલાઈ એણે પોતે બંધીને જેમ્સ રાજા" એવું પદ ધારણ કર્યું, અને ધીમે ધીમે મુશ્કાઈ સ્થં-રીથી આગળ ચાલવા લાગ્યો. એમ રસબોધી એના પક્ષમાં માણસોના ભરતી તો ખૂબ થવા લાગી ખરી, પણ તે બધાને પૂરું પડે એટલાં હથિયારોજ એની પાસે ક્યાં હતાં? અને આદમીઓ તો એવાંથી કામ કરવાનો હવો. એવામાં એના મહાપક આગાઈજના પરાબતની માફી ખબરે આવી પહોંચી, અને તે સાંભળી બધાના દાદિઆ બાપા. તેવામાં થોડક દહાડે રાજના લશ્કરના સાથે ભઠ્ઠામાંથી. તેમાં એણે ભગાડ કરનાં ગામડીયા બહાદુરીથી લડ્યા, પણ પૂરેને ઠકી શકાયું નહિ. મનમથ જતાવન આવ્યું પણ વાટમાં પકડાઈ ગયો. માફીને માટે પોતાના કાકાની આગળ એ બહુ બાંધણાથી કરચ્યો, પણ તેણે કંઈપણ સહેમ આણી નહિ, અને લોકોના ત્રાહું ત્રાહની વચ્ચે એનો ધિરચ્છેદ કરાવ્યો.

પણ અદ્યક્ષાંધોજ જેમ્સનો ખારીલો સ્વભાવ ધરાવ એમ નહોતું. જોણે જોણે મનમથને કાંઈપણ સહાયતા આપેલી તે બધાને માફીના ખંવાનો એણે નિશ્ચય કર્યો, અને તે કામને સાર જેઠી નામના એક અધ્યક્ષ સ્થાવના માણસને ન્યાયાધીશ ડેરની તેને પ્રગણામાં તપાસ ચલાવવા મોકલ્યો.

જડજ કોઠીસ, એ નામ તો આજ પણ કોઈ ન્યાયાધીશ બહુ ફરતાં વાપરે છે, ત્યારે તેને લાગુ પાડવામાં આવે છે. એવા આ પાપી ન્યાયાધીશ પોતાના ફરે કર્મથી કાળી કીર્તિમાં અમસ્તવને પામી ગયો છે. નીચ સ્તુ-શામનીયા માણસના જેવું આ જજનામાં બીજું કોઈપણ હિંસક પ્રાણી નથી. બીજાને કોઈપણ રીતે ખુચ કરી પોતાનો મતાર્ય સાંધવાનોજ ને પંધો લઈ બેઠો છે, તેની નજરમાં ફરેલી, બદનામી, કે અન્યાય બધું એવું કામ કર્યું છે કે જે કરતાં તેનો હાથ કે હૈયું જરા પણ આંચકો ખાવ? એવું હૈયું આટકીથી પણ મહા દૂર, પાપાણીથી પણ મહા કંટણ, અને ચંડાળના

પણ મહા મંડાળ છે. એ ચડાળ તો એના ધણીના કલાકરતાં પણ વધારે કુશળતા વાપરતાં આચકો આતો નથી. એને જો જરાં એમ બાસે કે આમ કરવાથી મારો ધણી ખુશ થશે, તો સ્નેહ, દયા, કે મનુષ્યત્વના પણ સંઘળી લાગણીઓ એક કોરે મૂકી, તે ગમે એવાં અને ગમે એટલાં પાપિષ્ઠ કર્મોં કરવા મંડી જાય છે.

જેમ્સીસ આ પ્રમાણેજ કીધું. જે લોક આ બંડમાં સામિલ થયા હતા તેનેજ શિક્ષા કરી એટલું નહિ, પણ સહેજ સાજા તે પક્ષનું જે લોક કાંઈ બાણલા કે તે પક્ષના નાસતા બાગતા લોકને કેવળ દયાબાવથીજ ધડીબર આશ્રય આપેલો, તેને પણ માત્ર થોડા ઘણા શક ઉપરથીજ પકડી એણે બારે-સળએ પહોંઆજ્યાં. ત્રણસે માણસ કરતાં વધારેના તો જિવ લીધા, અને ૮૪૩ જણને ગુલામ દાખલ વેચા વેરટ ઇડિસમાં મોકલાવી દીધા. મેકાલી કહેછે કે એમાના એક પંચમાંજ કરતાં વધારેને તો યુસાફરી પૂરી થતાં સુધીમાં વહાણ બહાર ફેંકી દઈ અનેક સુસવાટોને તૃપ્ત કરવામાં આવી હશે.

એક ડોરસે એ બંડખોરને પોતાના ઘરમાં સંતાડ્યા હશે. તે ઉપરથી તેને જિવતીજ બાળી મૂકવાનો એણે હુકમ કર્યો, અને બહુ રહેમ કરી ત્યારે તેને ફાંસીની શિક્ષા છેવટે થઈ. બીજા એક નિર્ધન સ્ત્રી જેણે પોતાની આખી જિંદગી અપંગ અને નિરાશિતોની સેવા કરવામાંજ ગાળી હતી, તેણે બંડખોરને દયાબાવથી કાંઈ આશ્રય આપેલો મારે તેને બાળી મૂકવાનો એણે સળ ઠેરવી, અને પાપાણવત્ અંતઃકરણના રાજા ઉપર જ્યારે રહેમની બલામણ ગઈ ત્યારે તેણે એટલુંજ કહ્યું કે કાયદાને કાયદાનું કામ કરવા દો. એક છોકરો કાંઈ રાજ્ય વિરુદ્ધ બાળ્યો હશે તેટલાં મારે તેને સાત વર્ષ સજા કેદ અને છ વર્ષ જુદા જુદા ગામમાં લઈ જઈ બધાં લોકની સમક્ષ જેરબંધનો માર મારવાની શિક્ષા કરી હતી. આ મારથી તે મરવાની તૈયારીપર આવી પહોંચ્યો ત્યારે તેની સળ માફ કરી, પણ તે બદલ એટલી લાયક લીધી કે તે બાપડો ગૃહસ્થનો દિકરો જન્મ પર્વત બીખારીની અવરયામાંજ આવી રહ્યો. લાયક અને તે પણ બેહદ લાયક લવાય, એતો રાજ્ય તર્ફથી આવેલો કેર વર્તાતો હોય ત્યારે એક સ્વાબયિકજ પરિણામ સંભવ્યું. જેમ્સીસ નહિ પણ જેમ્સનું આખું દર

બાર—રાણી, તેની દાસીઓ, અને તમામ કારબારીઓ—ધર્મધોરિ લાંચ. સેવા આ પ્રસંગે મંડી ગયા હતા.

રાજાની આવી રીત જોઈ એના પ્રધાને રાજાનામું આપ્યું, અને બધાજ આંગણી કરીને રહ્યા. આવા જુલમની સામે તે વખત કદાપિ લોકોથી બાકી શકાય નહિ, પણ તે જુલમ તેમના અંતઃકરણમાં જાડા કોતરાઈ રહેછે, અને ઘોડાં વહેલા પર્વતે કોઈ પણ દશમાં તે મહા વિપત્તિ વૃક્ષને ઉત્પન્ન કર્યા વિના રહેતા નથી. પણ જાણે આટલું ખસ નહોત, તેમ અવિચારી જમ્મે ધર્મની બાબતમાં પણ પ્રજાને ચીડવવા માંડી.

ધર્મધોરિ પહેલું વહેલો એણે કસોટીના કાપદાને ન બણકારી લસકરમાં કાથોલિક સંસ્કારો રાખવાની વાત કાઢીને યશ કર્યો. પાર્લામેંટે એ દરખાસ્ત મંજૂરે રાખી નહિ, સારે તેને એણે એકદમ રજીત આપી. બીજી પાર્લામેંટમાં પોતાને આધીન રહે એવા માણસોજ પસંદ કરવાની એણે ગામગામ યત્ન તાકીદો વારંવાર લખવા માંડી, અને એમ કરવા કજબ ન થવાથી કેટલાક કરુઆતા એણે પદા છીનવી લીધા. તોપણ જ્યારે એણે જોયું કે આ વાતમાં તો લોક મારા દબાવ્યા દબતા નથી, સારે એણે બીજી પાર્લામેંટ બોલાવવાની વાતજ માંડી વાળી.

આમ જ્યારે કસોટીનો કાપદો પાર્લામેંટની માર્ફિત બંધ પાડી શકાયો નહિ, સારે એણે એ તકરાર ધનસાફની કોર્ટમાં આણી, અને સાંના ચાર જડજને બરતર્ફ કરી બાકીનાં પાસે એવું ઠેરવાળું કે રાજા પોતાની સત્તાથી ગમે તે કાપદાનો અમલ બંધ પાડી શકે. હવે એણે પાર્લામેંટની કાંઈપણ દરકાર રાખ્યા વિના ચોતર્ફ કાથોલિકની નામણકો રાખ્યામાં કરવા માંડી. વળી એજ સત્તાની રૂએ એણે કાથોલિકોની સામા જ જ કાપદા હતા તે બંધ પાડ્યા. વિશેષ એ કે બ્યાપ્પાન કરતાંએને હુકમ કર્યો કે તમારે કોઈ ધર્મની નિંદા કરવી નહિ—મતજબ કે તમારે કાથોલિક માર્ગની સામા બાતલું પણ નહિ. જ્યારે આ હુકમ અમલમાં આવ્યો નહિ, સારે તેમને શિક્ષાએ પહેંચાડવાનો હેતુથી હાઈકમિશન એટલે ધર્મ બાબતની તપાસ બોલાવનારી કોર્ટ પાડી હતી કરી—જે કોર્ટને લીધે પહેલા ચાલેના વખતમાં આટલું નંધું તોફાન ઊઠ્યું હતું, જે કાદાડી નાખવાનો લાંબી પાર્લામેંટે

કાયદો કર્યો હતો, અને જે કાયદો પુનઃસ્થાપના વખત કાંઈપણ વાંધા વિના બહાલ રાખવામાં આવ્યો હતો. પણ જોસનો વિચાર તો આ કોર્ટને પાછી પહેલાં જેવીજ ધર્મ બજાતકારનું સાધન કરવાનો હતો. એ કોર્ટની માર્ફતે હેનરી અને ઇલિઝાબેથે કાયેલિક માર્ગ કાઢી પ્રોટેસ્ટન્ટ પંથ ઇંગ્લાંડમાં સ્થાપન કર્યો હતો, તો, જોસે વિચાર્યું કે, હું શામાટે એજ દ્વારે પ્રોટેસ્ટન્ટ પંથને કાઢી પાછો કાયેલિક માર્ગ દાખલ કરું નહિ?

હવે જાહેરમાં કાયેલિક માર્ગની કિયાઓ થવા માંડી, જશ્યુઇટોએ ડેકાણે ડેકાણે નિથાળો ઉઘાડી, અને વિવિધનામી બાવાઓ લંડનમાં આવી ધમ-ધોળારે મઠો બાંધવા લાગ્યા. દેશના મહા વિદ્યાલયમાં રાજ્યએ એક રોમન કાયેલિકને ઈચ પદવી આપી, અને બજાતકારે તેમને તે કબ્જલ રાખવાની જરૂર પડી, છેવટે તો લોકવિચારને છેકજી તુચ્છ ગણી એણે રોમથી પોંપના પ્રતિનિધિને બોલાવ્યો, અને દરબારમાં જાહેર રીતે તેનો સારો આ દરસતકારે કર્યો.

લોકવિચાર ગમે એવી રાજબક્તિનો હોય, પણ જ્યાં આવો ધર્મ વિરોધ ચાલે ત્યાં તે કદી પણ ઉચ્કેરાઈ ગયા વિના રહે નહિ. બોકોમાં હોહાકાર થઈ રહ્યો, અને લંડનની પાસે ૧૩૦૦૦ આદમી એકવારે બેઠું થઈ ગયું. પણ હજી કોઈનો વિચાર રાજની સામા યવાનો નહોતો, અને જો જોસે ચેતીને પાછાં ડગલાં બંધાં હોત કે એટલેયીજ અટક્યો હોત, તો એના ખરાબી યાત નહિ. પણ એ દુરાગ્રહી માણસ તો એમજ સમજતો હતો કે પાછા હડવાયી મારા બાપની ખરાબી યઈ હતી, અને તેથી મારે તો સ્વસચા ચલાવવામાં કાંઈપણ પાછું હડવું નહિ. એજ ડહાપણનું કામ છે. એને તો કેવળ આપ અખીવારીજ જોઈતી હતી, અને સ્કાટલાંડ તથા આયર્લેંડમાં એણે એમજ કરવા માંડ્યું હતું.

સ્કાટલાંડમાં મૂળથી એણે રાજકિય તથા બચ્કરી સત્તા કાયેલિકના હાથમાંજ સાધિત કરી હતી, પછીથી પાર્લામેંટને કહ્યું કે તમે કાયેલિકને છૂટ આપવાનો કાયદો કરો. આ દેશની બિચારી પાર્લામેંટ આજ્ઞાના વખતથી રાજની હાંમેહાજ બણનારી યઈ પડી હતી, તોપણ તેને પણ આ વાત બહુ બારે લાગી, અને જ્યારે એવી લાલચ દેખાડી કે ઇંગ્લાંડ સાથે નિરંકુશ

આપાર ચલાવવાની તમને રાજ આપીયું, તારે તેમણે જવાબ દીધો કે કે શું અમે અમારો ધર્મ વેચીયું? આમ ત્યારે કાંઈ વાતું નહિ, તારે જગતે પોતે જડાવેને હુકમ કર્યો કે તમારે કાયેલિક સામિના કાયદા મારી સત્તાની રૂએ રદબાતલ ગણવા, અને તે પ્રમાણેજ ત્યાં ચાલવા લાગ્યું.

આવશ્યકતામાં તો પાલીમેન્ટને પૂછવાની પણ તરફી ન લેતાં એણે કાથોલિકોને મોકળે માલવા દીધા હતા, અને ૧૬૮૭ ના સાલમાં એવા હડ હડતા કાયોલિકને ત્યાં મુખો કરીને મોકલ્યો કે તેણે સઘળી મુલકી અને લશ્કરી નોકરીમાંથી તમામ પ્રોટેસ્ટન્ટોને હાંકી મૂક્યા, ડબ્લિનન વગેરે શહેરના પદા ખૂંચા લીધા અને લશ્કરમાં ખૂબ વધારો કરવા માંડ્યો. તેમાં અલગત મૂંઢી મૂંઢીને કાયોલિકોનેજ બધાં. લશ્કર વધારી તેનાં બધે ઇંગ્લેન્ડ પ્રત્યનું સર્વ સ્વાતંત્ર્ય હરી લેવાનો વિચાર જગતે કર્યો હોય એમ સ્પષ્ટ જણાય છે. આર્થર પણ તત્કાલીન સ્થાવી લશ્કર વધારીને ૧૦૦૦૦ નું લે કર્યું હતુંજ, પણ એણે તો એક ઝપાટે ૨૦૦૦૦ નું કરી મૂક્યું.

ધર્મ છૂટનું જાહેરનામું. રાજની આવી દાનત નેહ ઇંગ્લેન્ડ લોક ક્યારેના એની સામા જિશમાં આવ્યા હતા. માત્ર પાલીમેન્ટ હજી વિચારમાં હતા કે કરવું શું? રાજ કાયદાની ઉપર છે, અને તે તો જે કરે તે મૂગે મોઢે અમલું નેહાવે, એવા બાધ કરનારાં જે એપિસ્કોપલ ધર્મગુરુઓ, તેમને મોટો વિચાર થઈ પડ્યો કે આપણાથી તે કેમ બાધાય કે રાજની સત્તા હવે તો રોકવી નેહાવે. મોટે, આટલો તેમનાજ ધર્મનો વિરોધ થતો હતો, તો પણ તેમણે પોતાના રાજબક્ષિ કાયમ રાખી, અને કાંઈ બાધવું નહિ એવા હજી પણ નિશ્ચય કર્યો.

પરંતુ મૂજ જગતે તેમને માંમાં આંગળી ધાલીને બાધાયે એવા હ તો. પોતાના બાધને ધર્મ છૂટનું જાહેરનામું કાઢવાથી કેટલી સુચીવતો વધવી પડી હતી, તે જાતે જાણેલી છતાં એણે તેમ કરવાની હીમત ચલાવી. એના મનમાં એમ હતું કે એમ કરવાથી પ્રેસ્બિટેરિયનો બાળવાધ મારા પક્ષમાં આવશે. જે લોક મીઠડા આસંધી પણ બાળવાવા નહોતા, તે લોક એનાથીજ શું આ વેળા બાળવાવાના હતાં ત્યારે કે એણે સ્કાટલેન્ડમાં નવા કાયદા ઘડાવીએ માર્ગના લોકને કૂતરાને માતે મારી નંખાવ્યા હતા.

અને હિંદુ પણ તેમના ઉપર અને તેટલો જુલમ કર્યો હતો. તેથી એ લોક તો સૌથી વધારે જૂન પાડી ઉઠ્યા કે અમારે એવી ધર્મની છૂટ જોઈતી નથી.

ડાહ્યા ડાહ્યા કાયોલિકોએ પણ આવી જન્મને વીનબો કે તમે છેક ઉછાળી પગ બાગો નહિ. પણ જન્મ કોઈનું માને એવા નહોતો. બિચારા કાયોલિક નિરાશ થઈ પોતાને ઘેર ગયા, અને મનથી નિશ્ચય કર્યો કે આપણે તો સમજીને રાજદરબારથી દૂર રહેવું, નહિ તો વિક્કરેલી પ્રજા પહેલ પહેલો ભાર કુટો આપણાજ વાળી નાખશે. હજી પણ આપમતિયો આ અભાગિયો રાજ કાંઈ સમજ્યો નહિ. પણ એ જાહેરનામું ફરીથી કાઢ્યું, અને આ વખતે એવી આજ્ઞા કરી કે તમામ સરકારી ધર્મ ગુરૂઓએ તે પોતાના દેવલોમાં સર્વ સમાજને વાંચી સંભળાવવું. આતો બહુ થઈ. એપિસ્કોપલ ધર્મ ગુરૂઓ તે બિચારા હવે પોતાની રાજભક્તિ ધ્યાં સુધી જાળવી શકે ? તો પણ તેમણે હજી નમ્રતાથી રાજને વિનવવાનોજ વિચાર રાખ્યો. સાન્કોફ્ટ નામના મુખ્ય ધર્માધ્યક્ષની સાથે બીજા છ ધર્માધ્યક્ષોએ મળી એક રાત્રને વિનવ પૂર્વક અહીં કરી કે અમને અમારા મત વિરૂદ્ધ ધર્મવાની ફરજ પાડવી જોઈએ નહિ.

લગ્ન સંબંધી હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રના નિયમો.

મદ્રાસ ઈલાકામાં હિંદુ વિધવાઓના પુનર્લગ્નનો ઉઠાવો હાલ કેટલાક વખતથી શરૂ થયો છે. કેટલાંક પુનર્વિવાહ થઈ ચૂક્યા છે, અને વધારે કરાવવા મટે સોતરૂં બારે પ્રજન ચાલે છે. એમાં દિવાન બહાદુર રધુનાથરાવની આગેવાની હેવાથી મોટા મોટા ૪૦૦ હિંદુ ગૃહસ્થોની એક સભા ઉભી થઈ છે, અને એ સભા તરફથી મથાળે લખેલું એક નાનું ઓપાનામું બહાર પડ્યું છે, અને તેનું ગૂંજરાતી બાબાંતર "ગૂંજરાતી" છાપખાનામાં છપાઈને અમારી તરફ આવ્યું છે. તે અંગે ધણુંજ કિંમતી ગણીએ છીએ. બાળલગ્ન અને પુનર્વિવાહ સંબંધી શા શાસ્ત્રાર્થ છે તે એમાં ઘણી મહેનતથી શોધીને એકઠો કર્યો છે અને તે બાળલગ્નના પ્રમાણ સંક્ષેપમાં પણ એટલાં બધાં બતાવ્યાં છે કે અમે એ નાનાં ચાર પૃષ્ઠને સુધારાની અતૂરંગી સેના સમાન ગણીએ છીએ, અને તે હમેશને માટે નાંધી રાખવાના હે-

થી એ નિયમો તથા તેના પ્રમાણ તેમાં જ રીતે દર્શાવ્યા છે તે નીચે તારી લઘ્યે છીએ.

૧. હિંદુ ધર્મશાસ્ત્ર પ્રમાણે લગ્ન દરેક સ્ત્રી પુરુષની ઈચ્છાના ઉપર સાધાર રાજ છે.

વ્રત્યાર્થ ૧૦, ૯ અને ૩૭, ૮૫.

આપરતંબ સૂત્ર ૧, ૧, ૪, ૨૯.

એજન બાબ, પાનું ૧૦. મુંબાઈમાં છપાવેલી આવૃત્તિ.

મનુ. ૨-૪; ૨, ૨૪૨, ૨૪૪, ૨૪૬; ૫, ૫૬; ૯, ૮૯.

વિષય. પ્રકરણ ૨૮, ૪૩, ૪૬.

યાસવલ્કય. પ્રકરણ ૧, ૪૬ થી ૫૧ સુધી. મુંબઈ.

હરિત. પ્રકરણ ૩, ૧૨ થી ૧૭ સુધી.

યશિષ્ઠ. પ્રકરણ ૭.

દક્ષ. પ્રકરણ ૧.

સંવર્ત, શ્લોક ૩૪ અને ૩૫.

ઐશ્યાનસ, પ્રકરણ ૩.

બારા. પ્રકરણ ૧.

ગોતમ. પ્રકરણ ૩.

મહાબારત ઉદ્યોગપર્વ. અ. ૧૨૭, ૫ અને ૬; અ. ૧૩૭ થી ૧૭૭ સુધી.

એજન શબ્દપર્વ. અ. ૫૩.

વિષયપુરાણ ૧-૧૦, ૧૮ અને ૧૯, ૨, ૧૦, ૧૩-૧૫.

શ્રીભાગવત, ૩-૨૧-૨૭; ૩-૨૨-૯; ૪-૧-૬, ૭, ૧૨-૧૪; ૧૧-૧૭-૩૦ અને ૩૩.

માર્કંડેયપુરાણ, પ્રકરણ ૨૮, ૧૫, ૧૬; અ. ૧૨૬, ૪૫, ૪૬, ૪૯.

અગ્નિપુરાણ પ્રકરણ ૧૫૩-૧૦.

દેવી ભાગવત ૫-૧૭.

માધ્વીનિતે-મ, ૧૦૫.

કૃષ્ણાર્ય સ્મૃતિ. ૫. ૩૮.

અગ્નિપ્રાહિત સ્ત્રી અરના પુરુષને વિપ્રાહિત સ્ત્રીપુરુષના કરતાં

વધારે એક સ્વર્ગ પ્રાપ્ત થાયછે.

મનુ ૨, ૨૪૩, ૨૪૪, અને ૨૪૯.

વિશ્વકુ, ૨૮, ૪૭.

શ્રીભાગવત ૨, ૬, ૧૮.

૨. વાયુણ, ધરણી, મહોદરી, અમ્બા, શાલ્યુલી, યમાતીની કન્યા દેવહુતી, વૈદર્ભી, ગાર્ગી, વામકનેરી, બડવાપ્રાગે તેથી, સુલુભામૈત્રેયી, મૈત્રેયી, વગેરે પ્રમાણે સ્ત્રીઓને લગ્ન થવા પહેલાં અથવા પછીથી વાનપ્રસ્થ આશ્રમ ગૃહણ કરવાનો અધિકાર છે.

૧. બ્રહ્મદાણપદોપનિયત્. ૨ મનુ. ૩ વિશ્વકુ. ૪ યાજ્ઞવલ્ક્ય. ૫ હારીત. ૬ ભારત. ૭ ભાગવત. ૮ વિશ્વકુપુરાણ. ૯ માર્કંડેયપુરાણ. ૧૦ મરુત. ૧૧ દેવી ભાગવત ઇત્યાદિ.

૪. કોઈ કન્યાનું તેની સંગતિ સિવાય લગ્નવિધિથી દાન કરી શકાય નહિ.

વશિષ્ઠ, કાત્યાયન, ભારત, ભાગવત, દેવી ભાગવત, માર્કંડેયપુરાણ પ્રકરણ ૫૨, ઇત્યાદિ.

૫. પોતાનું પંદરમું વર્ષ પૂરું થવા સિવાય કોઈપણ પુરુષ લગ્ન કરવાને યોગ્ય થઈ શકતો નથી. દસ. પાનું ૩૮૨. ક. આ.

અથાજ્ઞાપન ૧-૧૮, ૨, હમ્ભૂતવાદન વગેરે.

૬. દસ વર્ષ થવા સિવાય કોઈપણ કન્યા લગ્ન કરવાને યોગ્ય થઈ શકતી નથી.

ત્રયપેદ, ૧૭, ૮૫, ૨૧, ૨૨, ૪૭, ૪૧.

મનુ. ૩-૫, વિદ્યાનાય દર્શિત.

સંવર્ત ૫૮૯, ૫૯૦. કનકલા આવૃત્તિ.

અતિ. પૃ. ૨૬.

યાજ્ઞવલ્ક્ય. ૧, ૫૨.

વિતાનેશ્વર. મિત્રાક્ષર મુ. આ. ૫. ૯.

પરાશર. ૭, ૨૪.

વશિષ્ઠ, પ્રકરણ ૮ તથા ૧૭ વગેરે.

૭. નરતુપ્રાપ્તિ (સ્ત્રવજ્ઞા) થવા પછી ત્રણ વર્ષ પૂરાં થતાંની અંદર

જે પોતાનો વાતી પોતાનું સગન કરવામાં ગફતલ કરે એ કલ્યાણે પોતાનું તમ પોતાની મેળે કરી લેયું.

મનુ. ૬, ૬૦, ૬૧.

મનુ. બવદેવ ભટ્ટ પ્રમાણે.

જોતમ, પાનું ૪૨૩. ક. આ.

વિષ્ણુ પ્રકરણ. ૨૪.

બૃહસ્પતિ.

વાસકાશ્ય, ૧, ૧૪.

લિખિત પાનું ૩૭૭.

૫મ, મુંબઈવાળી આવૃત્તિ, પાનું ૨૬.

મહાભારત, અંનુ. ૪૪.

મદ્વપુરાણ અ. ૨૨૭, ૨૭, ૨૮.

૮. લગ્ન એટલે વધુ ને પોતે અથવા પોતાના વાર્તાએ વરને આખાં પછી વધુને એકગીજ્ઞાની સાથે એક થવાનો તથા એકજ થઈને રહેવાનો કરાર; એ કરાર થતો ક્યોથી અથવા લગ્નસ્થાના આરંભથી મોટી રતિ અથવા ત્યાર પછી શરીર સંબંધ ક્યોથી પરિપૂર્ણ થાયછે, અને સાર પછી વરનું ને પિંડ, ગોત્ર તથા સ્ત્રીક તેજ વધુનું પણ પિંડ, ગોત્ર તથા સ્ત્રીક થાયછે.

તટ્ત્વેદ, ૧૦, ૮૫.

પણુ. મંત્રપ્રત.

સામ.

મનુ.

અથલાલ ૧, ૮, ૧૦, ૧૧, ૧૨.

આપરતેજ મૃત્યુમૃત તથા ધર્મમૃત. ૨, ૧, ૧૫, ૧૦.

ગોબિન્દ. ૨, ૩, ૧૩, ૧૪, ૨, ૫, ૧, ૭.

બવદેવભટ્ટ ઉચ્ચતમનુ.

કાલ્યાણ ૫, ૧.

વાસકાશ્ય ૧, ૮૧.

લિખિત ૫. ૩૭૭. ક. અ.

યમ સુ. પૃ. ૨૯.

મહાભારત, પદાપર્વ. પ્રકરણ ૫૩.

હરિવંશ. ૧૦૪, ૧૦૮.

વિષ્ણુપુરાણ. ૫, ૨૭.

સંસ્કારકૌસ્તુભ. પાના ૧૯, ૧૭.

૨વીમિત્રોદય.

૯. કોઈ સ્ત્રીની તેનો પતિ મૃત થયા પછી ફરીથી પરણવાની ખુશી થાય તો તે પરણી શકય; તે જો કુમારિકા અવસ્થામાં હશે તો તેનું લગ્ન વૈદિક વિવાહવિધિ પ્રમાણે થયે; જો તે કુમારિકા નહિ હશે તો વૈદિક વિધિ પ્રમાણે તેનું લગ્ન થાય નહિ.

મનુ. ૮, ૨, ૨૬, ૯-૭૬, ૧૭૫, ૧૭૬,

મનુ-ભાષ્ય.

પરાશર. પ્ર. ૨-૩૧.

વિષ્ણુ. ૧૫, ૯૨, ૯૩.

માતૃવશક્ય, કૃષ્ણામાય.

વશિષ્ઠ. પ્ર. ૧૭.

મહાભારત આદિ. ૧૨૦, ૧૨૨, ૧૨૩.

નિમ્મ. પ્ર. ૯૦

આનન્દીતીર્થામાય, પ્ર. ૨૦, ૧૧૧.

નારદ પ્ર. ૧૨, ૯૬, ૧૦૦, સુધી

ભાગવત, ૯, ૯, ૨૯, ૩૦, ૩૪.

શાતાતપ, તંત્રપુર, વાડા,

જોદાપત, વૈષ્ણવાયરીક્ષિત.

ત્રયવેદ. ૧૮-૧૮, ૮, ૯.

જોતરીય આ. ૬, ૧.

અધર્વવેદ ૧૪.

અગ્નિપુરાણ. પ્રકરણ ૧૫૪.

૧૦. પોતે અથવા પોતાનો બાહ્ય પોતાની સંમતીથી કન્યાને વરને આપે તો જ છણે અને વર તે ગૃહણ કરે ત્યારે લગ્ન સંબંધ કાયદાસર થાય

છે. અને એ સંબંધ વર મૂત થયા પછી તરતજ તુટેછે.

પુનર્જી શબ્દની કસ્યપ તથા જોધાપતની શ્રાવ્યા, મહાભારત ૧૧, ૨૯૩, ૨૯૪, ૨૯૫.

ઉદ્યોગ, ૧૭૩, ૧૭૭, મુખી.

ધર્મસિંધુ. ૧, ૧, ૨, સંસ્કાર કૌશ્લમ. પૃ. ૧૭૨.

૧૧. પુનર્વિવાહ કરેલી સ્ત્રીના સંતતિ ઔરસછે મનુ, વિષ્ણુ, પરાશર, બાદાપત, નારદ, વશિષ્ઠ, યાજ્ઞવલ્ક્ય ઇત્યાદી.

૧૨. કુમારિકા વિધવા પુનર્વિવાહ કરી પોતાના પતિની સાથે રહે ત્યારે સંભોગ થયા પછી તે તેના પતિના ઓગ, પિંડ તથા સૂતકવાળી થાયછે. કથ્યશ્રુંગ, દોષાપર, મુધિવિલોચન.

સ્વભાષાપ્રતિ વિદ્વાનોના ધર્મ.

(શ્રીનારાયણ હેમચંદ્ર).

ગૃહેષી બાળાનો યથાસ્થિત અભ્યાસ થયાથી કોઈ પણ દેશમાં સારા ગ્રંથકારો ઉત્પન્ન થઈ શકેછે. સ્વભાષા માના દૂધ નેવીછે. નેવી રીતે માનુ દૂધ બાળકને તૃપ્તિદાયક તથા બળવર્ધક છે, તેવી રીતે માતૃભાષાના પ્રેમી આત્મપથી મનનો બાળ વગર દૂરકતે અને તૃપ્તિની સાથે નેમ કહેવાઈ શકાયછે, તેમ બીજી કોઈ બાળાનો આત્મ્ય લીધાથી કદી શકતો નથી. વિદેશીય બાળામાં કોઈ પણ માણસ આદે એટલો હૃદયિયાર હોય, તો પણ પોતાની સ્વભાષામાં તેવી હૃદયિયારી મેળવવી એ તેના કરતા ઓછી મહેનત બરેલી છે, અને તે હૃદયિયારી હોય તો પોતાની સ્વભાષામાં ગ્રંથરચના પારકી બાધા કરતાં ઘણી સહેલી માલમ પડેછે એમાં કંઈ સંદેહ નથી. કોઈ દેશમાં વિદેશીય બાળાનો પ્રચાર વધારે હોવા છતાં તે બાળાનો નોંધ એ તેટલો અભ્યાસ ઘણાજ થોડા લોકો કરી શકેછે, કેમકે તેમાં ઘણો અર્થ કરીને ઘણી લાંબી મુદત સુધી ઘણી મહેનત કરવાની જરૂર પડેછે. આશુ કરે તેજ કેવળ ઘણીક રીતે તે બાળાના ગૃહ બિદ તથા તેના દરેક શબ્દ અને દરેક વાક્ય તોડવાથી કેવા વિશિષ્ટ અર્થ યાદ પડે, અને કઈ જગ્યા ઉપર બ્યવહારમાં વપરાઈ શકે તે જાણી શકેછે, અને એમ જાણે ત્યારેજ તે બાળામાં પૂરતક રચવાને તે લાયક થઈ શકેછે. ઘણા માણસો તો જાણતા

નું અનુશીલન કરવામાં તેટલો ખર્ચ અને તેટલી મહેનત તથા મન લગાડી શકે નહિજ, અને તેથી તે ભાષામાં તેઓને તેવો માહેતી વેદા થતી નથી. એ ઉપરથી સિદ્ધ થાયછે કે જે દેશમાં વિદેશીય ભાષાનું અનુશીલન વધારે છે, તે દેશમાં તે વિદેશીય ભાષા સારી પેઠે જાણનારા તો ઘણાજ થોડા, નહિ જોવા, હોવાના; અને મધ્યમપણે જાણનારાની સંખ્યા પણ આંગળી-પર ગણાય એટલીજ હોઈશકે. તેનું ઉદાહરણ જોવું હોય તો આપણા દેશોઓમાંથી કેટલા થોડા સાફ ઇંગ્રેજ લખી શકેછે તે તપાસવું. ઘણાનું લખવું એવું તો હોયછે કે ઇંગ્રેજો તે ભાષાને બાજુ ઇંગ્રેજ કહીને ઉપહાસ દરેક વર્તમાનપત્રમાં હમેશા કરેછે. એમાં કંઈ અજ્ઞપણી નથી. કારણકે દેશનો ઘણો ભાગનો તે વિદેશીય ભાષાથી કેવળ અસાતજ રહેવાનો. ભરતખંડમાં સંખ્યાનુસારે સ્વાભાવિક શક્તિવાળા માણસો ઘણા હોવાનો વધારે સંભવ છે, પરંતુ વિદેશીય ભાષામાં તેઓ વધારે હેચિયાર ન હોવાથી અને સ્વભાષાનું તો પૂરેપૂરું જ્ઞાન શાળામાં મળેલું નહિ એટલે તેના શક્તિ દેશમાં ગ્રંથો-રચનાના કામમાં બહુ કામ લાગી શકતી નથી. એથી ઉલટું સ્વભાષા સધ-જાને સ્વરૂપ મહેનતે સાધ્ય છે. તે શીખવી એવી સહેલી છે કે આપણે ક્યારે ન કેમ શીખ્યા તેનું પણ આપણને યોગ્ય જ્ઞાન રહેછે. એ શીખવાને માટે તેનું બાકરણ શીખવાની જરૂર પડતી નથી. માતૃભાષા સિવાય બીજી કોઈ ભાષામાં કયો માણસ ઉત્તમ કાવ્ય રચવાને શક્તિમાન થયોછે? જુઓ રોમન રાજ્યમાં પૃથ્વીના ઘણાજ દેશના લોકો લાટિનનો અભ્યાસ કરતા હતા, પરંતુ ઇટાલી દેશ જ્યાં તે વેળાએ રોમન અર્થાત્ લાટિન ભાષા બોલાતી હતી, તે દેશના લોકો સિવાય બીજા દેશના લોકો ગમે એટલું મથ્યા તો પણ એ ભાષામાં અસિદ્ધ કાવ્ય કરવામાં ખ્યાતિ મેળવી શક્યા નથી વર્જિલ અને ઓવિડ, હોરેસ અને લુક્રેશિયસ, સિસરો અને પ્લિની, જિવિ અને ક્લાસિકસ એ સધળા ઇટાલીના રહેવાસી હતા. એ વેળા ક્રાન્સ અને રૂપેન દેશના લોકો લાટિન ભાષાનો ઘણાજ અભ્યાસ કરતા હતા પણ તેમને તે પરભાષા હોવાથી તે દેશમાં કોઈ વિખ્યાત ગ્રંથ-કાર ઉત્પન્ન થઈ શક્યો નહિ. જ્યાં સુધી ઇંગ્રેજ લોકો લાટિન ભાષાનું અ-ધ્યયન કરતા ત્યાં સુધી ઇંગ્રેજ કે લાટિન ભાષામાં કોઈ સારા પુસ્તકો થયાં નથી. તારપછી જ્યારે યુરોપમાં પંડિતો પોતપોતાની સ્વભાષામાં વધારે હેચિયારી

મેળવવાનો યત્ન કરવા લાગ્યા, ત્યારે ડાઁટી અને ડાસો, કોર્નિશ અને રેસીન અને સર્વાનાટિક્સ અને લોપડિવાગા ઇત્યાદિ અનેક ગ્રંથકારો મનની ઉન્નતિ કરવાવાળા અને વિનોદ આપવાવાળા ઉત્પન્ન થવા લાગ્યા. જ્યાં સુધી ઇંગ્લેંડ દેશમાં નાર્મન ફ્રેન્ચભાષા અથવા જર્મની દેશમાં ફ્રેન્ચ ભાષાનું અનુગીતન પ્રવલ હતું, ત્યાં સુધી કોઈ સુપ્રસિદ્ધ ગ્રંથ રચનાર એ દેશમાં ઉત્પન્ન થવા નહોતા. ત્યારપછી જ્યારે એ બંને દેશમાં ચાલતી ભાષાનું અધ્યયન ધીમે ધીમે વધવા લાગ્યું, ત્યારે પ્રચંડ માનસિક વીર્યવાન શેક્સપિયર અને મિલટન, ગેટ અને શિલ્સર, વગેરે સૈંકડો ગ્રંથકારો પોતપોતાના પ્રકાશિત કાવ્યથી મર્ત્ય લોકને સારાના વિસ્મય પમાડી ગયાછે. એશિયાખંડમાં જુઓ. જ્યાં સુધી ઇરાન દેશ આરબી ભાષાની આસીચના કરવામાં વધારે પ્રવૃત્ત હતો ત્યાં સુધી કોઈ પ્રસિદ્ધ કાવ્ય રચનારનો ત્યાં ઉદય થયો નહોતો. ત્યારપછી જ્યારે સ્વભાષાના ઉપર લોકોની પ્રીતિ થવા લાગી, ફિરદોશીના ચાહનામાં જેવાં વૃતાન્તમય વીરરસ-પ્રધાન મોટાં મોટાં અનેક મહાકાવ્યો રચાવામાં આગ્યા, ત્યારે એશિયાદીછ તેના મધુર રસવાળા શરદ્ધ બાધકાવ્યની સાથે ઉત્પન્ન થવા તે વેળાએ હાફિઝે ચિત્ત પ્રમોદક પરમ રમણીય સ્થાને સ્થાને તત્ત્વબોધ રસપૂર્ણ સંગીતાવળી પ્રકટ કરી, અને તત્કાલિન રૂમીએ વિવિધ પ્રસંગવાળું મગ્નતવી નામનું પરમોત્કૃષ્ટ આસ્થર્થકારક કાવ્ય પ્રકાશ કર્યું. જો-વામાં આવેછે કે કોઈ દેશમાં પારસી ભાષાનું જોર વધારે હોયછે ત્યારે પણ જે કોઈ હૃદયની રચ્ચિત્તથી ખરી કવિતા નિકળેછે તે વિદેશી ભાષામાં નહિ પણ સ્વભાષામાં જ નીકળે છે. જ્યારે ફ્રાન્સ અને જર્મની દેશમાં લાટિન ભાષાનું વધારે જોર હતું, તે વેળાએ અમૂતના જેવી હૃદયને રચ્ચિત્ત આપવા વાળી કવિતા, તો પારસી ભાષાના દાસત્વને ધિક્કારી સહૃદયતા વગરના રાંધિક કવિઓનું માનસ-દોષ છોડી રૂચિગેર અને શિનિગરના નામના રિદ્દી બટકના ગાયન કરનારાઓના હૃદયમાં રહીને સારત્ત અમૂતના જેવા કાવ્યદારો સમસ્ત પ્રવ્રજના મનને આદિત કરતી હતી.

આપણા આ ગ્રંથોરે દેશનાંએછ જાણેતાદેશી વિદ્વાન ઇંગ્લેંડ ભાષામાં પ્રસિદ્ધ કાવ્યકાર તથા પ્રમુક કર્તામાં જાહેરમાં ગણાવાની અગિજતા કરે તો તેની સમાન તે બીજી જગણા કેવી? જે કરી થયું નથી તે જે કંઈ ચનાર નથી, તે જો રૂચિ પાર પડે? ચિદ્ધ કોઈવાન મહારાજ ફ્રેન્ચિનું

દુષ્ટાંત તેઓએ પાદ રાખવું નોંધ્યું. આ યથસ્ત્રી ભૂપતિ બાલ્ય કાલથી ક્રૈન્ય ભાષા જાણીને તે ભાષામાં ઘણું હેશિયાર થયો હતો, તે ક્રાન્સ દેશના લોકોની સાથે વાત ચિત કરવામાં સંઘર્ષો વખત ગાળતો હતો. પોતે એ ભાષામાં ઘણા સારા સારા પુસ્તક કપીં હતાં, તથાપિ તેના કરેલા પુસ્તકોમાં એ ભાષાના અરૂઢ પ્રયોગ બતાવીને પારિસના રહેવાસીઓ હસતા હતા તે વેળાએ પોતે એક સભા ખોલાવીને વાલટેયાર નામના ક્રાન્સદેશના મહા પંડિતની આગળ ન્યારે તેણે પોતાના લખેલા નિબંધ સુધારવાને માટે મોકલ્યા ત્યારે વાલટેયારે કહ્યું કે રાજના કેટલાંક ગ્રેલાં કપડાં લેવાને માટે મારી આગળ મોકલ્યાં છે.”

ઘણાંક આજ કાલના ઍંગ્રેજી ભણેલા જીવાનીયાઓ કહે છે કે ગૂર્જરાતી ભાષા ઘણી અપૂર્ણ છે તેમાં પુસ્તકો લખવા ઘણા મુશ્કેલ છે, પરંતુ તેઓ વિચેમના કરીને જોતા નથી કે સિસિરોના વખતે લાટિન ભાષા પ્રમાણે અથવા લેક્સિગના વખતે જર્મન ભાષા પ્રમાણે શું આપણી ગૂર્જરાતી ભાષા અપૂર્ણ છે ? પોત પોતાની સ્વભાષાની ઉન્નતિ કરીને ઉપર લખેલા જે મહા પુરુષો કેવા યથસ્ત્રી થયા છે ? જે આપણે સ્વભાષાની ઉન્નતિ કરવામાં યત્નવાન થઈએ તો એવી રીતે યથસ્ત્રી આપણે પણ થઈ શકીશું. આહા ! ગૂર્જર ભાષાની દુરવસ્થા જોઈને તેના ઉપર આજ કાલના બી, એ. એમ, એ. ઉપાધિધારી ગૂર્જરાતી તરણોના હૃદયમાં શું કંઈ પણ કરેલાનો સંચાર થતો નહિ હોય ? તેઓ કેવી રીતના હૃદય ધારણ કરે છે તે તેઓજ જાણે ! સ્વભાષાના ઉપર ઇંગ્રેજોની યક્ષા નિવાધી આપણને અજાયબી યાચે. સદે નામનો ઇંગ્રેજ ગ્રંથકર્તા કહે છે : “જે જગા ઉપર એક ખરા ઇંગ્રેજી ચંદ્રી મનનો ભાવ જણાવી શકાય છે તે સ્થળમાં જે માણસ ક્રૈન્ય અથવા જર્મન ભાષાનો બોલ બોલે છે તેને સ્વભાષાની હસતિ માટે ગળે ફાંસી ધાલી લટકાવી દેવા નોંધ્યું.” ઉપલા ગ્રંથ કર્તાનું આ બોલવું અતિશય કટુ છે, તથાપિ સ્વભાષા ઉપર ઇંગ્રેજોનો કેટલો પ્રેમ છે તે એથી સારી પેઠે માલમ પડે છે ઇંગ્રેજોના ગુણનું અનુકરણ ન કરતાં દોષનું અનુકરણ કરવામાં આપણે વધારે હેશિયાર છીએ, સ્વદેશ અને સ્વદેશીય પદાર્થ ઉપરના તેઓના ગાઢ પ્રેમની આપણે નકલ કરતા નથી, રોક માણસને ફુનિયાના રાંધે મ્યાનના કરતાં એક જગા

વધારે પ્રિય હોય છે. જુવ તારાના ઉપર નમ હોકા મંજનો કાંટો રહે છે, તેમ માણસ મને ત્યાં ફરે છે તો પણ તેનું મન તે જગા વધે રહેલું હોય છે- તે જગા તે સ્વદેશ-તે જગાના સાથે તેનું બાંધ સખિત્વ-તે જગા તેના પ્રાણપ્રિય જનોનું રહેલાય છે. તે પ્રિય, મનોહર સ્વદેશ ઉત્તર અને પ્રમોદ મગરનો હોય તો પણ બીજા ધણા ઉત્તમ દેશોના કરતાં મનોહર બાગે છે એટલું જ નહિ પણ કારમીરના નિર્મલ સરોવર અને મનોહર બંગીયા સિરાજના સારા શુભાવના બગીચા અને નેપજાની પ્રાસેના માણીના વયા કિનારાના નવનદર ઓખાથી હસતા વિજ્યાત ઉપસાંગર પર્વત તેઓને એમવાને ચક્રિતવાન પછ શકતા નથી એવી રીતની સ્વદેશના ઉપર નેઓના પ્રીતિ નથી તેઓને શું માણસ કહી શકાય ? (અપૂર્ણ.)

કેળવણી આપાને લગતા સરકારી ઠરાવો.

મયમંડનો ઠરાવ નંબર-૧૧૧૮

૨૯-૬ ડીપાર્ટમેન્ટ.

કિંગ્સ ખુલાષા. ૧૭ મી આગસ્ટ ૧૮૮૫.

સેક્રેટરિયટના કેળવણી આપા તરફથી વારી નંબર, ૧૭૪૭ સને ૧૮૮૫ તા જુલાઈ ૧૭ મી વારીખતી આવી છે તેનો સાથે ડિરેક્ટર આલ્ફ્રેડ્સ કોલેજના કામળ તા. ૧૧ મી એગન નંબર-૨૨૨૯૯-નો આવ્યો તે સાથે ઉત્તર પ્રાંતના એલ્યુમેનશન ડિરેક્ટરનો ૬ ડી એગન નંબર ૧૭૮૧ નો નીચે પ્રમાણેનો કામળ સામિલ છે.

મહેરક ગામમાં નિશાએ જવા લાયક ઉમરનાં એકસ પાંચતી ઉપર અને ૧૫ ની નીચેના છોકરાંની સંખ્યા બતાવવા હોપકૃત વસાહીના નમુના નંબર ૧૭ માં બે આનાં વધારવામાં કોઈ હરકત હોય તો તે આવત આપના અભિપ્રાયની મેહરવાની કરવા હું માનપૂર્વક વિનંત કરું છું. હાલ એ નમુનામાં જન્મથી ૧૮ વર્ષ સુધીનાં તમામ છોકરાંની સંખ્યા આપી હોય છે તે કેળવણી આપાના કામને સારું કોઈ બરોમા ભિમ થઈ પડતી નથી. જે વધારાની હું બહામણુ કરું છું તે કોઈ હોય તો ગામમાં નિશાએ જવા લાયક છોકરાં કેટલાં છે અને જ્યાં છે કેટલાં તિનો બરાબર શુકાવણે કોઈપણ બખને થઈ શકે. વિચિત્ર કહેવાનું કે મેં જે કેળવણી

પૂછ્યું છે તેમનો અભિપ્રાય એવા છે કે આ ફરકારથી તળાટીની ઉપર કોઈ વિશેષ કામનો બોલે આવી પડ્યો નહિ. — આ સાથે એ નમુનાની એક નકલ મોકલી છે તેમાં બજામણ કરેલાં ખાતાં હાલ સહીથી બરેલાં છે. હું માનું છું કે એ નમુનાનું 'પુનઃસંશોધન મિશ્નર સાધન-ડસ. સી. એસ. ના માર્ગદર્શક છે જે એ કામસર મુંબાઈમાં રેપ્રિસેન્ટેટીવ કમિટી પર છે અને કહે છે કે જોકરાના ખાતાની બાબતમાં એ બજામણ ખાતામાં લેવા જોઈએ, પણ જોકરાઓનો ઉમર સંબંધી તળાટીઓને તપાસ કરવાની છૂટ આપવાથી કાયદો યવાનો થક રહે છે, અને તે બાબત બદલવાની હાલ કોઈ જરૂર મને જણાતી નથી."

ઠરાવ.

ઉત્તર પ્રાંતના એલ્યુમેનલ ઇન્સ્પેક્ટરની નં. ૧૩ મા નમુનામાં ફરકાર કરવાની દરખાસ્ત જોકરાઓના ખાતાની બાબતમાં મેંજર કરવામાં આવે છે. હાલ માત્ર નમુનાનાં ૬ મા અને ૧૦ મા ખાતાંની વચમાં વધારેનાં ખાતાં આ મધ્યાનાં કરવાં—પાંચની અંદરના, પાંચને પંદરની વચ્ચેના, અને પંદરની ઉપરના.

(સહી) જી. મોન્ટીય.

અંડરસેક્રેટરી. ગવર્નમેંટ.

અરી નકલ.

(સહી). ઈ. ભાઈદસ.

એલ્યુમેનલ ઇન્સ્પેક્ટર ડ. પ્રાં.

સરકારી ઠરાવ નં. ૨૬૩૯.

કેળવણી ખાતુ.

ફિલે મુંબાઈ તા. ૫ મી. સપ્ટેમ્બર. ૧૮૮૫.

આર્કિટક ડિરેક્ટર આવ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શનની તરફથી નં. ૧૩૫ તા. ૨૬ મી મ ૧૮૮૫ નો કાગળ આવ્યો તેમાં જણાવે છે કે સરકારી નોકરોએ ફી કમિશન અપવાદી બીના સિવાય લેવું નહિ એવી સેક્રેટરી આવ ફોટો મનાઈ કરેલી તે સરકારી ઠરાવ નં. ૧૪૨૩ તા. ૨૭ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૮૨ નાથી ખાનગી વિદ્યાર્થીઓને બજાવવાના મહેતાલોએ બધી રીતે જાણુ પડવાથી હવે પગારના મહેતાલોએ અને વિદ્યાર્થી કરી બહાર વિદ્યામાં બારે વિદ્યાર્થી વેળી પડે છે, તથા મુંબાઈની પ્રાચીના

સમાજને તેની રાતની નિશાળને માટે સરકારના આ ચત્ત હુકમથી મહેતાજીએ મળી શકતા નથી એવી ફરીમાદ તથા એજ બાબત વચસાડ મ્યુનિસિપાલિટીના મહેતાજીએ તફ્ફી અર્જી આપી છે, તથા આ ઇલાકાના પાંચે ઇન્સ્પેક્ટરોને એ બાબત પૂછાવતાં તેઓ બધા એક એવાજે ગામડાના મહેતાજીએને એ મનાઈ લાગુ પાડવાનું નાપસંદ કરે છે; અને બલામણુ કરે છે કે ૧૦૦ રૂપિયાના પગારની અંદરના માણસોની બાબતમાં એ મનાઈ અમુક સરતથી દીલી કરી હોય તો સરકારની મતલબ ખરાખર પાર પડશે, અને વળી વિશેષ લખે છે કે હાલની સામટી મનાઈથી શિદાણુ ચકિત વિશેષે કરીને જિલ્લામાં નકામી રહે છે જે કેળવણીની હાલની રિયનિમાં ધણું અફસોસ કરવા જોગ છે.

. મુંબાઈના એકાઈઝન્ટ જનરલ તફ્ફી કાગળ નં. એલ. એફ. ૧૨૭ તા. ૪ થી જુલાઈ ૧૮૮૫ નો આવ્યો તેમાં સરકારના નં. ૧૧૯૩ તા. ૨૨ જુન ૧૮૮૫ ના કાગળના સંબંધમાં લખે છે કે ફી લઈને ખાનગી કામ કરવાની મનાઈનો ધારો પ્રાવિન્યિયલ ફંડમાંથી પગાર સેનાર મહેતાજીએનેજ લાગુ પડે છે એવા હુકમ થયો નથી ત્યાં સુધી સેક્રેટરી આવુ રેટેન્ટને હુકમ લોકલ તથા મ્યુનિસિપાલ ફંડમાંથી પગાર સેનારને પણ લાગુ પડેલા જોઈએ એમ મારો વિચાર છે, અને વળી એ નિયમમાંથી તેમને શા માટે બાદ કરવા જોઈએ તેનું કાંઈ દખીલું કારણ પણ નથી.

ગવર્નેન્ટ આવુ ઇડિયા હોમ ડીપાર્ટમેન્ટ તફ્ફી નં. ૨૫૧ તા. ૧૮ મી આગસ્ટ ૧૮૮૫ નો આવ્યો તેમાં આ સરકારના નં. ૧૩૭૮ તા. ૨૧ મી જુલાઈ ૧૮૮૫ નો જવાબમાં આ સરકારની દરખાસ્ત મંજૂર કરે છે કે ગવર્નેરમેન્ટ આવુ ઇડિયાની અગાડથી ખાસ મંજૂરી સિવાય સરકારી પ્રોફેસરો તથા મહેતાજીએને ખાનગી વિદ્યાર્થીઓને બણાવી ફી લેવાની મનાઈ છે તે ૧૦૦ રૂપિયાની અંદરના પગારવાળા મહેતાજીઓની બાબતમાં નીચેની સરતે દીલી રાખવામાં આવે છે:—

૧. ફી લેવા બાબતની અર્જી ઇન્સ્પેક્ટરે વિચારી જોવી તથા મંજૂર કરવી, અને તેની ફરજ છે કે તપાસ રાખવી કે સરકાર પગાર આપે છે તે બાલ પૂરેપૂરું કામ થાય, અને

૨. વર્ગના શિક્ષકને પોતાના વર્ગમાં બહુનારને ખાનગી બણાવવા દેવા નહિ.

કરોવ.

ગવર્નમેંટ આપ ઇંગ્લાન્ડ કોંગ્રેસનો રીપોર્ટ ડિરેક્ટર આપ પબ્લિક
ઇન્ફર્મેશનને તથા એકાઉન્ટન્ટ જનરલને મોકલવો.

(સહી) જ. બી. રીચી.

ચીફ સેક્રેટરી, ગવર્નમેંટ.

ખરી નકલ.

(સહી) ઈ. જાઈલસ.

એન્થ્રોપોલોજીકલ ઇન્સ્ટિટ્યુટ, ઈ. પ્રાં.

જાહેરખબર

બધાની જાણને માટે નં. ૧૧૩૬ તા. ૫ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૮૫ નો
સાંકારી દરાવ પ્રસિદ્ધ કર્યો છે. જે શિક્ષકોની મંરેજી ખાતરી બધાવનું
કામ કરવાની હોય તે સધળાએ પોતાના ઉચ્ચરી ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટની મારફતે
નાચે સહી કરનારને અરજી કરવી. તે અરજીમાં 'સાફ જાણાવણું કે રૂ.
૧૨૦૦ આદલા કલાક ખાતરી બધાવવાનું કામ કરવા પાર્કું.

કોઈપણ કારણસર કોઈપણ શિક્ષકને દરરોજ બે કલાક કરતાં વધારે
ખાતરી બધાવવાની છટ આપવામાં નહિ આવે, અને અર્જદારનું કામ
સંદર્ભ સંતોષકારક છે એમ તેના ઉચ્ચરી ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ તરફથી રીપોર્ટ નહિ
આવે ત્યાં સુધી કોઈ અરજી પર ખ્યાન આપીયું નહિ.

મુ. મુરત.

(સહી) ઈ. જાઈલસ.

૨૩ મી. સપ્ટેમ્બર.

એન્થ્રોપોલોજીકલ ઇન્સ્ટિટ્યુટ, ઈ. પ્રાં.

જાહેરખબર.

એકા હક્કના સધળા મુસલમાન લોકોની જાણને માટે નાચે પ્રમાણે
જાહેર કરવામાં આવે છે:—

૧. એકા હક્કમાં જાણના વળી હોય એવા મુસલમાન વિદ્યાર્થી-
ઓમાંથી જે કોઈ એકા હક્કમાં આવેલી કોઈપણ ઉમેજી રૂકૂલ અથવા
વર્ગમાં તા. ૨૮ મી ફેબ્રુઆરી સને ૧૮૮૫ પહેલાં લખાઈ થયે, તેની રી
નાચે સહી કરનારની તરફથી એકામાં એકાની બધી વર્ગ સુધી આપવામાં
આવશે. પરંતુ કોઈપણ વિદ્યાર્થીને માટે એકાના એકાના પોરણમાં બે વર્ગ

કરતાં વધારે મુદત મુધી ફી આપવામાં આવશે નહીં.—તેણે વર્ષના અભ્યાસથી જે વિદ્યાર્થીઓ લાયક અને અંચળ માન્ય પડશે તેમને માટ્રીકુલેશન મુધી અભ્યાસ કરાવવાને બનતી કોશિશ કરવામાં આવશે.

૨. વળી જે કોઈ મુસલમાન વિદ્યાર્થી મુજરાતી મોથા ધોરણમાં યધને ઇંગ્લેશ શીખવા માંડશે, તેને દર મહિને આઠ આનાની સ્કાલરશિપ પણ આપવામાં આવશે.—ઇંગ્લેશ પેટેલું ધોરણ શીખવા માટે તારથી તે વાર્ષિક પરીક્ષા યાવ ત્યાર મુધી.

૩. વળી મોપડીઓ ખરીદ કરવાની જોતામાં મક્કિત ન હશે તેને, એ બાબતનું પોતાના હેડમાસ્તર તરફથી સર્ટિફિકેટ મોકલ્યાથી, મોપડીઓ પણ પૂરી પાડવામાં આવશે. એ મોપડીઓ નિશાળ અથવા વર્ગ જોડતી વખતે, અથવા ઊપલા ધોરણમાં મક્કતી વખતે, પાછી આપવી પડશે.—હવેલા ધોરણમાં જોડતી મોપડીઓ પણ એજ રીતે તથા એજ સરતે મળશે.

૪. ઉપરની રીતે લખેલ યપલા મુસલમાન વિદ્યાર્થીઓમાંથી જે કોઈ ઇંગ્લેશ પેટેલા ધોરણમાં પાસ થશે, તેને બીજું ધોરણ શીખવા માટે તારથી તે વાર્ષિક પરીક્ષા મુધી દર મહિને બાર આનાની સ્કાલરશિપ આપવામાં આવશે, તેમજ બીજા ધોરણમાં પાસ થધને ત્રીજું શીખશે, તેને ત્રીજું ધોરણ શીખવા માટે તારથી તે ત્રીજા ધોરણની વાર્ષિક પરીક્ષા યાવ ત્યાં મુધી દર મહિને રૂપીઆ એકની સ્કાલરશિપ આપવામાં આવશે.

૫. દરેક સ્કાલરે છ માર્સિક અથવા ઈર્મિનલ પરીક્ષામાં પાસ થવું જોઈએ. પરંતુ એક બાબતમાં નાપાસ થશે, અને તેના હેડમાસ્તરની બાબત હશે તો તેની સ્કાલરશિપ પૂરેપૂરી આણ રહેશે. હેડમાસ્તરની બલા મણ નહીં હશે, અથવા એક કરતાં વધારે બાબતમાં નાપાસ થયો હશે તો સ્કાલરશિપ અરધો અરધ ઘટાડવામાં આવશે, અને જો કોઈ સ્કાલર વિશે એવું જણાય કે તે તદન બેદરકાર છે તો તેની આખી સ્કાલરશિપ બંધ કરવામાં આવશે.

૬. સ્કાલરોએ ફી આપવી પડશે નહીં; પણ તેઓને મોપડીઓ પોતાનાજ પેસાથી ખરીદ કરવી પડશે.

૭. જેઓને સ્કાલરશિપ નહીં મળતી હશે, તેઓમાંથી જે કોઈ છ-

માસિક અથવા ટર્મિનલ પરીક્ષામાં પાસ થશે, તેને પહેલાં ચોરણમાં રૂપિયા એક, બીજામાં રૂપિયા બે, અને ત્રીજામાં રૂપિયા ત્રણ, ઇનામ તરીકે આપવામાં આવશે, અને એકજ બાબતમાં ને નાપાસ થશે તેને એનાથી નાચે ભાગે ઇનામ મળશે. પણ ઇંગ્રેજીમાં તો પાસ થવું જ જોઈએ.

૮. એડા જીલ્લામાં જે જગ્યાએ ઇંગ્રેજ નિયાજ અથવા વર્ગ નહોતી ત્યાંના મુસલમાન વિદ્યાર્થીઓએ પોતાના નિયાજના મહેતાજી - અથવા મુનશીના મારફતે નીચે સહી કરનાર ઉપર તા. ૨૮ મી ફેબ્રુઆરી સને ૧૮૮૬ ની અદર અરજ કરવી. તે ઉપરથી જો બની આવશે તો તેમને વધુ મદદ કરવામાં આવશે. મહેતાજી અથવા મુનશીએ એવી અરજમાં બીજી વીગતો ઉપરાંત ઉમર, અંચળાઈ, અને શી મદદ જોઈએ છે તે વિષે પૂરેપૂરો ખુલાસો લખવો.

૯. જે મુસલમાન વિદ્યાર્થીએ ઇંગ્રેજી સ્કૂલ અથવા વર્ગમાં દાખલ થતી વખતે ચૌદ વર્ષની ઉમર યઈ ગઈ હશે, તેમને ઉપર પ્રમાણે મદદ મળશે નહીં. પણ તેમને ઉપરની ૭ મી કલમ પ્રમાણે ઇનામ મળશે તથા વાર્ષિક પરીક્ષામાં પાસ થવાથી પહેલાં ચોરણને માટે રૂપિયા ચાર, બીજાને માટે પાંચ, અને ત્રીજાને માટે છતું ઇનામ મળશે; અને એક બાબતમાં નાપાસ થશે તો એનાથી અર્ધું ઇનામ મળશે. પરંતુ ઇંગ્રેજીમાં તો પાસ થવું જોઈએ.

૧૦. ગુજરાતી અથવા ઉર્દુ સોયું ચોરણ પસાર કરતી વખતે જેમને ચૌદ વર્ષ યઈ ગયાં હોય, તેમને પબ્લિક સર્વિસ પરીક્ષાનું બીજા વર્ગનું સર્ટિફિકેટ મેળવવાને અભ્યાસ કરવાની બલામણ કરવામાં આવે છે. એડા જીલ્લાનો જે કોઈ મુસલમાન વિદ્યાર્થી સને ૧૮૮૭ થી ૧૮૯૦ સુધીમાં બીજા વર્ગનું સર્ટિફિકેટ મેળવશે, તેને રૂપિયા પાંચથી દસ સુધીનું ઇનામ આપવામાં આવશે, - પરીક્ષામાં મેળવેલા દોકડાના પ્રમાણમાં.

નડીઆદ, તા. ૨ જી સપ્ટેમ્બર સને ૧૮૮૫.

ઈશ્વાહીમ મહામદ સંયાણી.

તા. ૩. - કાગળપત્રનું સરનામું નીચે પ્રમાણે કરવું: -

ઈશ્વાહીમ મહામદ સંયાણી.

હેડમાસ્ટર, નડીઆદ હાઈસ્કૂલ, નડીઆદ

નિશાળોનાં ઇનામ પત્રક.

પ્રાંત આલાવાડ.

(પાછળ પાને)

ખોસડીઆદ. નિશાળનું વાર્ષિક કરી આ. વહીવટદાર સાહેબે તથા કમિટીના પ્રેસીડેન્ટ તથા મેમ્બરોએ પરીક્ષા લઈ ઊંચરાએને જમાવ્યા અને ૦-૫-૦ મીઠાઈ વહેંચી કુલ ૩૨-૫-૦-વણા. રાજાશ્રી મોદામતસીંગજીએ પોતાના દીકરાને નિશાળે ખેસાડી ૩૧) મહેતાજીને અને ૩૦) ઊંચરાએને મીઠાઈ કુલ—ચૂડા. પંચા જીવરામભાઈ કચળાભાઈએ ઊંચરાએને ૩૦) પતાસાં વહેંચ્યાં—અળાણા. અમદાવાદ જીલ્લાના મહેરબાન આ. કલેક્ટરે સંલેખ પધારતાં નામદાર દરબારશ્રી તર્ફથી ૩૩) મીઠાઈ—ઝીંજુવાડા. યા. પોપટ ભાઈચંદને ત્યાં દીકરાનો જન્મ થયાથી ૩૧) મીઠાઈ—જગવલા. મુળીના રહીય ખરમાર જીમજી કાળુભાઈએ નિશાળમાં પધારી ૩૦) ચાકર વહેંચ્યાં—ચોટીસા. યાજુદાર સાં. ઊંચરાએ ૩૩) ચોપડીયો તથા કામદાર સોમચંદ જીજી ૩૦) મીઠાઈ—દુમણા. વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે ગરાયી-આગોએ ૩૦) મીઠાઈ—દેવચરાડી. વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે ગામખાને ૩૦) મીઠાઈ—દુળવદ. વૈદરાજ અંબાચંકર બાવાભાઈએ ૩૨) પતાસાં વહેંચ્યાં—પંચાસીઆ. મોરબી રોડના એજીનીઅર વિરવનાથ ચંકરજીએ ૩૧) મીઠાઈ વહેંચી—લીંબડી નં. ૧. ચેક બદલજી મોકળ સ્વર્ગપારા યવાથી ઊંચરાએને ૩૧) મૂળડી વહેંચી—અને નંબર ૨ જામાં ૩૪) અને કન્યાચાળાનાં ૩૪) કુલ ૩૧) જા—ચુંદીઆળા. વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે રકુલ કમિટીએ ૩૦) અને તાલુકદારે ૩૦) કુલ ૩૧) મીઠાઈ—વણા. વણાના પોલીસ પટેલ બગવાનજી જગજીવને પોતાના દીકરાને નિશાળે ખેસાડી ૩૦) મીઠાઈ—કલાડા. રણાડના મલ્લક શ્રી જોરાવરખાનજીએ તથા તેમના સરકારી કામદાર લક્ષ્મીચંકરભાઈએ ૩૫) રમાજ ૩૧) કરી અને મહેતાજીને ૩૪) ની પાઘડી આપી—વડગામ. નિશાળનું વાર્ષિક કરીને દરબારશ્રી કરીમખાનજીએ ૩૧) ની સાકર—સાવડા. પારેખ ઉત્તમથી માહરેય તરફથી ૩૧) દ્રાક્ષ, ચેક જુદરભાઈ રંગનાથે પોતાના દીકરાને નિશાળે ખેસાડી ૩૧) દ્રાક્ષ. તથા ગોરધનરાસ વડિયભાઈ તરફથી ૩૪) કરી અને યા કુલમથી અમરજીભાઈ તર્ફથી ૩૪) જાંબુ— (અંક ૩).

સુરત ઉત્તર બાગ.

નં. ૧૯૪ ૧૭-૧-૯૪

દીહેણુ. શેઠ ઉચમચંદ હીરાચંદ ઉનાળામાં પાણી પાવા સાર પરબ મંડાવી—કન્યાસી. સ્કૂલ કમિટીના મેમ્બરો તલાટી કુપરજી, પરાનજી પટેલ ડાહ્યા બગવાન, પ્રદ્યોતમ બગવાન, નરસીબગવાન અને હરજી રૂકરિ એકઠા મળી રૂ૧) પતાસાં વહેંચ્યાં—આસમાં. નિયાજનું નવું મકાન તૈયાર થયું તેના વાસ્તુ વખતે સ્કૂલ કમિટીના મેમ્બરો તલાટી દયાળજી ગોપાળજી, પટેલ જીરામ મકન, પેમા રામજી, જગા ખુશાન, પેમા ગણેશ, હીમત બવમત, બગુ ખુશાન, વિગેરે હસ્થેએ રૂ૧૪-૧૩-૩ નું ઇનામ વહેંચ્યું. તેમાં રૂ૧) પતાસાં રૂ૦-૪-૩ પાનસોપારો, રૂ૦૧ ગાનારને રૂ૦) નિયાળી. આઓ તથા બ્રાહ્મણોને જમાડ્યા તેના ખર્ચના રૂ૦૧ પેનોના, ચંદીપાક અને બ્રાહ્મણોને દક્ષિણા મળાને—વીરપોર. વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે પટેલ ગુલામ દસનજી, ડાળા સલેમાનજી. માવજી વસંતે મહે રૂ૧૧ મીઠાઈ—

નં. ૨૯૧ ૧૭-૭-૯૪

કન્યાશ્રી. મહેતાજી કણુરામ ગૌરીચંદની બદલી થવાથી સ્કૂલ કમિટીના મેમ્બરો અને હરજી રૂકરિ, નરસાઈ બગવાન, પટેલ ડાહ્યા બગવાન વિગેરે રૂ૧) પતાસાં—કુમસ. ટુલ દયાળ હીરાચંદ ઉનાળામાં પાણી વાસ્તે એક પરસ મુખી પરબ મંડાવી મુંબાઈવાસી રૂકરે, મણીબાઈ ધરમશીએ રૂ૧) પતાસાં—વસઈ. કોરટના વકીલ દામોદરદાસ કરસનદાસે રૂ૧૦) નું ધડીયાળ નિયાજને બક્ષીસ કર્યું મુંબાઈ વાસી શેઠ ગંગાદાસ ર-જાછોડદાસે રૂ૧૧૧ પતાસાં વહેંચ્યાં.

મોહનલાલ રણુછોડદાસ.

ઉપ્રુટી. એન્ડ્રુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર સુરત. ઉ. બા.

એડા વિભાગ.

નં. ૩૪૧ સ્પેશીઅલ લીફટ.

કુંજરી. બારીઆવીના સ્ટેસન માસ્ટર સાહેબ બાવાજી વીશ્વરામે રૂ૨-૪-૫ ચોપડીઓ તથા રૂ૧) મીઠાઈ છોકરાઓની પરીક્ષા વખત—ખંભાત. પટેલ. ગીરધરભાઈ મોતીલાલે રૂ૩૨-૦-૧ ચોપડીઓ તથા રૂ૬-૧૦-૦ પતાસાં કુલ રૂ૪૧-૧૩-૧ ઇનામ વહેંચ્યું.

(સહી.) મણિધરપ્રસાદ તાપીપ્રસાદ,
ઉપ્રુટી. એ. ઇન્સ્પેક્ટર. એડા વિભાગ.

ત્રૈલોક્ય વિલાસ.

આ મોટા કીમતી પુસ્તકની અંદર શરીર ઉપર ચાર ચાર કુનલો કરતા
ભાગ દરેકને સમાવેશ કરવામાં આવેલો છે. તેના કરતાં એ બેગુના અત
મના વૈદકના અંથોનો સોધ કરી તેમજ વૈદક ગિરિતાનાં ચારાં સારા વી
કોનો અનુભવ લઈ તેની અંદરનાં ઘણાં કીમતી ઉપાયો ગોઠવવામાં
આવેલા છે કે જે દરેકમાં અત્યંત ઉપાયમાંનો એક છે. ઉપાય મળી આ
પણ પછી દરેક વગર દોષિત દુર થયે. દરેક વાળમાં લોહી ચાલેલું પ્રસૂતકને
આવી દરેક બીજાની તે ઉપર ગ્રોહમાં દવા લાગુ કરવામાં કોઈ તેજેદની
બૂત તે સ્વાધ તેવી ચરલ સુકિતથી પુસ્તક રચવામાં આવેલું છે. આવું ત
મામ ભક્તની સર્વોચ્ચતા વાળું કીમતી દેખી તેમાં અંગ્રેજી ઉપાયોથી ભરપૂર
આવે દેખી ગુજરાતી ભાષામાં કોઈ પણ પુસ્તક મહાર પાડેલું નથી.

આ પુસ્તકનો ખરો ચીતાર આપતાં ઘણું લંબાણ થઈ પડે તો ધંધ
તેની બાજુ ખરો હેવાન ત્રણે મમણે આવી ચડાય છે.

૧. મધ્યભાગમાં દરેક દરેકનું ત્રામ, ૨. દરેક મારગવાતી ચોક્કસ નીચ
નીચે, ૩. કુળ રોગોમાંથી રોગ, ૪. દરેક દરેકમાંનામાંકીત, ૫.
દરેકની મદદથી તેમજ તેના દરવાજા, બાંધા અનુભવ ઉપરથી સીધ દરેક
અકસર ઉપાયો ગોઠવેલા છે કે જેમાંનો એક, ઉપાય મળી આવવાથી
દરેક દરેક કીમતી પુસ્તક રોગો ચરલ થયે, ૬. મળી અંગ્રેજી હાથે, ૭. મળી
આવે તેને વારતે, દરેક દરેકમાં અંગ્રેજી ઉપાયોની નીચે ભાગ નગરના પ્ર
આત વૈદકના મુખ્યોદર રોગો, ૮. કીમતીવાડમાં દેખી જે આવે તે
લેખ નગર મુખ્યોદર, તેમના બાંધા અનુભવથી સીધ દરેક દરેક રોગવાળ
દેખી ઉપાયો ગોઠવવામાં આવેલો છે, તેમજ સર્વ નાના સામગ્રીમાં, ગાંધીન
માંની દેખી રોગો ન મળી છે તેને તરત તેની નીચે મગજની દરેક દ
દરેક મળી ચકે તેથી સાધારણ પણ લગીજરી તેવી સાધ તેમજ એક
રોગના રોગી વાળા લોહ પાણી સંગ્રહ કરી તેની અંદર ગોઠવેલી છે
તેથી આ ઉપાયો પુસ્તક મુખ્યોદરમાં એક કીમતી ભાગમાં પણ પોતાનું
દેખ મેળોની બાંધાની છે.

આ પુસ્તકની અંદર જે જે અંગ્રેજી રોગો લખેલી છે તે જે
જે વખત બુતથી વધારે અપાતે વખતે તેમજ ધાનુ અંગ્રેજી કોઈ
કરી પાલિ આવામાં આવ્યા હોય અંગ્રેજી દરેકને ખરો ભાગે દરેક હાથ
તે ભાગના પુરી રીતે અનુભવેલા ચરલ ઉપાયો તેની અંદર લખી દી
મળી આવામાં આવેલા છે.

૭ અંગ્રેજ દવાઓ વાપરવાને વાસ્તે આપણા દેશી બાઈઓ દેક દવામાં વઠાળ છે, એવા વહેમથી આં. અમુલ દવાનો અવસાન શુધી લાગ લેતા નથી. તેને વાસ્તે ધણી મહેનત થઈ આ પુસ્તકની. અંદર આપેલી ઇંગ્રેજ દવાઓ સેની સેની બનેલ છે, તેને કેવી રીતે બનાવેલ છે, તે ક્યા ક્યા મુલકમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તે દવા મોઢાને કેટલી આપવી, બાળકને કેટલી આપવી, તેનો મુલ્ય શું છે, તે વધારે આવામાં આવી હોય તો તેની અસર શું થાય છે વીગેરે ઉપયોગી બાબતોની એક-જૂદી ટીપ આપવામાં આવેલ છે જેથી જે દવામાં વઠાળ છે અથવા નથી તેમજ ઇંગ્રેજ દવાઓનો ધણોખરો ભાગ આપણા દેશી દવાઓથી બનેલ છે. એ તેની બનાવટ ઉપરથી જાણવામાં આવશે, કદાપી ઇંગ્રેજ દવાઓ ખાત્રીને વાસ્તે પેતાની બતે બનાવી વાપરવાં ખૂશી હશે તો તેમાંનો ધણો ભાગ બનાવી શકશે.

આ સીવાય આ પુસ્તકની અંદર બાળકના રોગો, અસીની સુવા-
વડ કીયાઓ તથા તેને લગતા આસ રોગો વગેરે બીજી ધણીજ કીમતી
બાળજોની ગોકવલુ કરવામાં આવેલ છે કે જેનું રક્ષીમીત્રોને મોટી દોષ-
તના કરતાં પણ વધારે કીમતી વાનતો વાનન થઈ પડશે, તેમજ પ્રેરુરી
કુખી હાલતમાં એક કાબેલ વૈદની ગરબ પ્રરી પડશે.

આ પુસ્તક તૈયાર કરવા પાછળ જોગી, જતોએ તેમજ એવા પાં
હાડી લોકો પાસેથી જડીબુટીના દહી, અક્ષર ઉપાંચો 'હાય' કરવા ને અ
રુચ લાગેલ છે ? તેમજ પુસ્તક તૈયાર કરવામાં ને ધણીજ લાભો વખત
ગાળવામાં આવેલ છે તેના પ્રમાણમાં આ પુસ્તકની કીમત ધણીજ ઓછી
રાખવામાં આવેલ છે, એટલે ટપાંચ અર્થ સુધાં રૂ-૦-૦ નવ-સંમિલકે.
કે જેની કીમત તેની આંદર બતાવેલા એકજ ઉપાંચોનો ઉપયોગ કરવાથી
અથવા બીજા કોઈને બતાવવાથી તેની કીમત વળી જશે.

સદરહુ પ્રસ્તુતની નકલો અગાઉથી તેમજ કપાઈ ખાદાર પડતાં/ શણીખરી અપી ગંએમ છે અને હવે થોડી બાકી રહેલ છે, વાસ્તે ન્યેમન મંગાવવા ખુશી હોય તેમણે ૨૬-૦-૦ નવનો મનાઓરડર નીચે સહી કરનારને મોકલી આપવો, અથવા વેધુપેએમલ તરીકે પ્રસ્તુત મંગાવશે તો તેમ પણ મોકલી આપવામાં આવશે.

දි.පි.ර. ප්‍ර. පත්‍රාලය.

ગુજરાત શાળા પત્ર.

GUJARAT SCHOOL-PAPER
NOVEMBER 1885.

પુસ્તાક ૨૪ સુ. નવેમ્બર ૧૮૮૫. આંક ૧૨ મો.

ગોતાળ બહુ મોટું વૃક્ષ નામ તેમ છે કાગ :-
કે ખો મન લેવની ખરી ખોતી ધરી હામ

અનુક્રમણિકા ૫૨ CONTENTS

ઇંગ્રેઝ લેક્ષન સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ. ૧૪૧	A short History of the English Nation. 211
રાજાપ્રતિ વિદ્વાનોના ધર્મ. ૧૪૨	Duties of the Educated towards their Mother Tongue. 216
પાલ આયુર્વાજી સંક્ષિપ્ત. ૨૪૬	Power of giving Attention. 219
ચો નવોત્થાન દરમિયાન મૃત્યુરૂપક	The Late Narrooj Narlooj. 223
નિયમોત્તર. હનામ પત્રક. ૨૫૭	List of Prizes distributed in Schools. 257

(દેવનાગરી ખાતાના હુકમથી)

અમદાવાદમાં

મોખાની, હાલ્દીનગર પુસ્તાક ટકા પ્રિન્ટિંગ અને સ્વરસાધના કંપની
"નિમિત્ત" ના પ્રકાશક શ્રીમદ્ અમલ ગેરારામ પ્રાપી ધર્મદાસ

મુદ્રક (૧૧) વરસનો અગાઉપીઠ. } દપાત્ર ગાયે
(૨૦) હુકમ એક અંકેના. } વાંકુ.

ગ્રાહકોને સ્વચર.

આપવામાં આવે છે કે ગુજરાત શાળાપત્રની કિંમત રૂપાલ
 રૂ. ૧-૩-૦ હાથે તેને બદલે આપતા વર્ષથી એટલે મને ૧૮૮૬ થી
 રૂ. ૧-૦-૦ રાખવામાં આવી છે. મારે એ વર્ષ થકી થતાં પહેલાં અગ
 મોકલનારા ગ્રાહકોએ રૂ. ૧-૩-૦ હથથ માફક ન મોકલતાં રૂ. ૧-૦-૦
 મોકલેયો.

૨૫-૬-૮૫ }
 મુ. રાજગોર.

હરિલાલ વલ્લભરામ.
 મનિજર, ગુજરાત શાળાપત્ર.

જાહેર ખબરનો લાવ.

૧ થી ૧ લીટી સુધીનાં રૂ. ૧

૭ થી ૧૪ લીટી સુધીનાં રૂ. ૨

૧૫ થી ૨૨ લીટી સુધીનાં રૂ. ૩

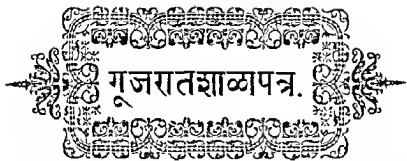
૨૩ થી ૩૦ લીટી સુધીનાં રૂ. ૪

જો એકના એક જાહેર ખબર એક કરતાં વધારે વાર છપાવવી હય,
 તો એકથી વાર છપાવશે તેમાં આના એક રૂપિયે ઓછા લેવામાં આવશે—
 જેમને એ વાર છપાવે તો હપ્તા બાંહે ને પામ તેના રૂપિયે બોલ = ૧,
 છપાવે છપાવે તો બોલ =, ચારવાર છપાવે, તો રૂ. બોલ પાંચવાર છપાવે તો
 બોલ =, અને છપાવે છપાવે તો રૂ. બોલ =, લખે કિંમત મળવામાં આવશે.
 આ નિયમ છ માસ સુધીની મોકલનારા લાગુ પડશે. આખા વર્ષને મારે
 મોકલી કરનાર પાંચેથી રૂપિય અધીક લેવામાં આવશે.

અગાઉથી આખી મુદતની કિંમત મળ્યા વિના અમે છાપણું ચક્ર
 કરીશું નહિ, અને ને માસથી છપાવા મોકલનારા લેખ તેના પાછલા મા
 રાની તા. ૨૦ થી સુધીમાં અમને તે મળવી જોઈએ.

મુ. રાજગોર.
 ૧ મી મુલાકાત ૧૮૮૫

હરિલાલ વલ્લભરામ.
 મનિજર, ગુજરાત શાળાપત્ર.

પુસ્તક ૨૪ મું.

નવેમ્બર.

સન ૧૯૯૫.

અંક ૧૨ મો.

ઇંગ્રેજલોકનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ.

પ્રકરણ. ૨૨ મું. બીલ્ડે લેમ્સ ઇ. સ. ૧૬૯૫ થી ૧૬૮૮

સાત ધર્માધ્યક્ષોને પુર્તલ એ અરજી વાંચી કોપાયમાન થઈ રાજાએ કિલ્લામાં મોકલાવી દીધા, તથા રાજદ્રોહી ગણી તેમની ઉપર કામ ચલાવવાનો નિશ્ચય કર્યો. આ કામ એવું તો લોકની મરજી વિરુદ્ધ હતું કે પેલા ખુશામતીએ ભેદીસ, ભેદાક્રમિયનની કોર્ટનો મુખ્ય ન્યાયાધીશ હતો, તેની પણ હિંમત એ કામ પોતાની આગળ ચલાવતાં ચાલી નહિ, અને તેણે રાજાને સમજાવી દેશની ખરી અદાલતમાં તે મોકલાવ્યું. ત્યાં એ કામ ૨૨ દહાજ સુધી ચાલ્યું. તે જિવાને લોકની કોઠક બેળી થાય. આ સમયે આખું શહેર ભેદચક્ર ચર્ચા ગયું હતું, અને જ્યારે એ પવિત્ર કરા-અહનિવાસીએને કોર્ટમાં આવતા લઈ જતા, ત્યારે લોકો તરફથી ઠેકાણે ઠેકાણે ધન્યવાદનો વર્ષાદ વર્ષો રહેતો હતો. ન્યાયાધીશ ઉપર રાજા તરફનું અપાર દબાણ થયું, પણ આવા હડહડતા અન્યાયના કામમાં, અને તે પણ તમામ લોકના પોકારની સાથા, તેમનાથી રાજાની મરજી જરાઅરે રાખી ચકાઈ નહિ, અને જ્યારે એ ન્યાં તેમને નિર્દોષ ઠેરવ્યા, ત્યાં તેઓ કરે પણ શું ! જ્યારે તેમને નિર્દોષ ઠેરવ્યા, ત્યારે ભેદચક્રથી ધન્યવાદ ઉત્પન્ન તેની પોકાર શહેરમાં સર્વત્ર ફેલી ગયો, અને તે રાજાની છાવણીએ પહોંચતાં ત્યાં એના ખુદ પહેરમીરો પણ એ ધન્યવાદમાં ઉત્તરથી ઉમરો કરતાં લાગ્યા. રાજાએ ચોકીને ધ્રુવું દે શું છે, એકે જવાબ દીધો કાંઈ નહિ.

એતો પેલા ધર્માધ્યક્ષો નિર્દોષ હયા. આ સાંભળી એનું અંતઃકરણ બળીને આપ્ત થઈ ગયું, અને હેઠ કંરડી બબડતો બબડતો ચાલ્યો ગયો. એણે ભેયું, એની ખાત્રી થઈ કે મારા પોતાના માણસ પણ લાગણી ન વિચારમાં મારા વિરોધીજ છે.

આ સમયે એક એવા બનાવ બન્યો કે, જે સધળા કુટુંબમાં શુભ આનંદનો ગણાય છે, અને જેથી સ્વભાવિકપણેજ સુખવૃદ્ધિની આશા તૃણાઓ બંધાય છે, પણ તે નેમ્સને તો મહા અશુભ અને કુઃખનું મૂળ થઈ પડ્યો. એને ધેર પુત્રનો જન્મ થયો.

રાજપુત્રનો જન્મ અણુચિંતવ્યો સાત ધર્માધ્યક્ષોને કેદ કર્યા તેને ખીજે દહાડેજ થઈ ગયો. દહાડા ગણવામાં રાણીએ એકાદ મહીનાની બૂલ કરેલી માત્રમ પડી, અને તેથી રાણીને ગર્ભ રહેવાની વાત લોકો મૂળથીજ ખોટી માનતા હતા તેના વહેમમાં અત્યંત વધારો થયો. બધે વાત એમ ચાલી, કે આ તોલુઆ નેમ્સે પારકો જોકરો આણીને અડાવી દીધો છે, અને તેથી પ્રત્નતા ઘણા ભાગે એને રાજપુત ભાગે કરી પણ કબ્બલ કર્યાજ નહિ. અગર જે આપણા હાથ પતિત રેશની પેઠે એ પ્રમાણે રાજકુળને ઘટ કરવાનો રિવાજ ત્યાં નથી, અને નેમ્સે એ પુત્રના જન્મ સંબંધી જે સાક્ષીઓ પાછળથી જાહેર કરી તે તપાસતાં તમામ ઇતિહાસ-વેત્તાઓની ખાત્રી થઈ કે એમાં કાંઈપણ વગળ નહોતું, તોપણ તે વેળાના લોકે તો એને આણી જોકરોજ ગણ્યો.

આ પ્રસંગે એ બાળકને ખોટો માનવામાં ઈંગ્રેજ પ્રત્નનો સ્વાર્થ પણ બહુજ રહેલો હતો. અત્યાર સુધી તો લોકો નેમ્સનો આટલો બધો જુલમ ખમતા થકા પણ એવા દિલાસા માનીને બેઠા હતા, કે રાજ્ય ધરણે થયો છે, હવે કાંઈ સંતતિ થનાર નથી, અને ચારપાંચ વર્ષે એ મરજ કે એની પુત્રી મરો જે જાતે ધાર્મિક અને પ્રોટેસ્ટન્ટ પંથના હાથ સર્વોપરી મતબ વિલિયમ સાથે પરણેલી છે, તે ગાદીએ આવશે અને પાછાં સપ્તર્ષાં સારાં પાનાં થઈ જશે. પણ આ રાજપુત્રના જન્મથી તો તેમની આગાઓનું સધળું અણતર જમીનદોરન થઈ ગયું. હવે તો તેમની સન્મુખ બપાનકે કુઃખનો દરીઓ આવીને ડૂબા રહ્યો, જેમાં જે એકવાર પડ્યા તો તેમણે

જોયું કે ફરીથી બહાર નીકળવાનો આ બવમાં કદી પણ આરો આવવાનો નથી. જેમ્સ એ કુંવરને કાયોલિક માર્ગની હડહડતી કેળવણી આપવામોજ, અને બ્યારે એવો રાજા ઇંગ્લાંડની ગાદીએ આવ્યો, ત્યારે તો પછી ધર્મ-દ્રોહનો પારજ રહેવાનો નહિ. માટે હવે તો જે થાય તે હાલજ કરી નાંખવું જોઇએ એમ સઘળાનો નિશ્ચય થયો, અને વિલિયમ સાથે છૂપી મસલતો ક્યારની ચાલતી હતી તે અમલમાં આણવા બંને પક્ષવાળા તત્પર થઈ ગયા.

વિલિયમ સાથે મસલતો તો ઇંગ્રેજોના કોઈ કોઈ અગ્રણી આજ્ઞાના વખતથી ચાલાવી રહ્યા હતા. વિલિયમ જાણતો હતો કે મોટું વહેલું ઇંગ્લાંડનું રાજ્ય મારો સ્ત્રીના હકથી મારા હાથમાં આવ્યા વિના રહેવાનું નથી, અને તેથી તે ઇંગ્રેજ રાજનીતિ તથા લોકોની રૂખનો નિર્નર અભ્યાસ કર્યા કરતો હતો. એ કેવો ગણો, ચાણો, પરાક્રમી, અને પ્રાદુર્ય પંથનો ખરો હિમાયતી, તથા યુરોપમાં એક નાના રાજ્યનો આગેવાન છતાં તે કેવી સફાઈથી લુઈ જોવાને એક સરતે હંકારી રહ્યો હતો, તે તો આપણે પાછળ જોઈ ગયા છીએ. તેથી બ્યારે બ્યારે ઇંગ્લાંડની પ્રજાના અગ્રણીઓ ગભરાતા, ત્યારે તેઓ વિલિયમની આગળ જઈ પોતાનાં દુઃખ રોતા, અને એ તેમને બનતી મદદ કરી તેમનું શાંતવન કરતો. જેમ્સ ગાદીએ બેઠા પછી તો રાજવિમુખ પુરુષોને વિલિયમનું દરબાર એક નોટું આમપર્યય થઈ પડ્યું હતું. ઇંગ્લાંડની રાજ્યપ્રકરણી સ્થિતિની રત્તરજ ખબર ત્યાં દરરોજ ખાનગી પત્રદ્વારા ચાલી જતી હતી. સ્વાતંત્ર્ય પક્ષના ઉતાવળીયા આગેવાનો તો ક્યારના એને લખ્યાજ કરતા હતા કે તમે આંદોલન ધસા આવી રહ્યું રાજ્ય હસ્તગત કરીશો. હજી મુખો વિલિયમ તેમને એ વાતની ના ને નાજ કહેતો, અને માત્ર જેમ્સને વારંવાર શીખામણ હતી કે તમારે તમારી પ્રજાને રાજ રાખવી જોઇએ.

પણ બ્યારે સાત ધર્મોપદેશોને કેદ કર્યા, અને રાજપુત્ર જન્મ્યો, જેને બધા આલેલોજ ગણતા હતા, ત્યારે બધી પ્રજા અધોરી થઈ ગઈ. ટારી પક્ષ અને તેના પાદ્રીઓ પણ હવે લાખો વાર પોતે પ્રમાણેલો અનવરોધમત રોલે મૂકી રાજને રોકવાના વિચારમાં પ્રવૃત્ત થયા, અને એક ધર્મોપદેશ તથા બીજા છ આગેવાનોએ મળી વિલિયમને આજ્ઞા પૂર્વક

નિમંત્રણપત્ર લખી મોકલ્યું, કે હવે તો તમારે લશ્કરે લઇને પ્રજાની વાહારે ધાવું જોઈએજ. વિલિયમે પણ જોયું કે હવે સંજ્ઞર કરવાનો વખત નથી. ઇંગ્રેજ પ્રજા હવે બધી વિક્સરી છે, અને જે થવાનું હશે તે બધું આ વખતેજ થઈ જશે. માટે બધી વાતનો વિચાર કરી એણે નિર્ણય કર્યો કે ઇંગ્લાંડ પર સ્વારી લઈ જવામાં અગર જો જોખમો ઘણાં રહેલાં છે, તોપણ હવે તો ઈશ્વરનો ભરોસો રાખી ચાલોમજ કરવું.

સ્વારીની તૈયારીઓ થવા લાગી તે પહેલાં લુઇસે તેની ખબર પડી, અને તેણે જોમ્સને ચેતાવ્યો. પણ તેણે એ વાત ખરી માની નહિ. તૈયારીઓ થવા લાગી ત્યારે તો લુઇસે ઉપરા ઉપરી કાગળો તથા જાસુસો મોકલી એને કહાવ્યું કે અલ્યા તું હજી જંઘમાં જોપેછે કેમ, અને બીજી તરફથી વિલિયમને એત્રસાએ મોકલી જાહેર રીતે કહેવડાવ્યું, કે ઇંગ્લાંડના રાજા સાથે અમારે દોસ્તી હોવાથી તમે જો તેની સામા કાંઈ પણ ઉઠાવણી કરશો, તો તમારે અમારે વડવાઈ થવા વિના રહેનાર નથી. પણ મિ-જાનનો જાહેસ અને અક્કલનો કાતીયા જોમ્સ તો આથી ઉલટો ગુસ્સે થયો, અને કહેવા લાગ્યો કે જાણે મારો આત્મવદાતા હોય એમ ડોળ કરી લુઇ આખા યુરોપમાં મારું અપમાન ઘા માટે કરતો હશે. ક્રાન્સથી લશ્કરી મદદ આપવાનું કહેણ લઇને લુઇનો એલમો આવ્યો હતો તેને આ પ્રમાણે કહી એણે કાઠી મૂક્યો, અને બીજા દેશના એલમોએને બાલાવી કહ્યું કે લુઇ કહેછે તે પ્રમાણે પરસ્પર સહાયતાના કોલકરાર અમારી વચ્ચે કરી પણ થયા નથી.

આ તે શી નાદાની! પણ ટુંકી જીવિતી સાથે મમતી સ્વભાવ જોડાએલો હોયછે, ત્યારે તે માણસ બાળકથી પણ વધારે નાદાન. થઈ પડે છે. તેમાં વળી જોની ઉપર એનો આ વેળા સંપૂર્ણ ભરોસો, તે માણસજ ખુટેલું હતું. એનો કારભારી સંડરલાંડ ખુટેલ હતો.

ખુટેલ કારભારી સંડરલાંડ એ ચાલ્ર્સના વખતનું એક જૂનું પાપ હતો. લુઇ સાથે ખાનગી કાવત્રાં ચાલી રહ્યાં હતાં, તે વેળા ચાલ્ર્સની તરફનો એલમો ત્યાં એજ હતો. એ ઘણો હેશિવાર, ખુશામતે બહાદુર, અને પગે મતલબી હતો. જોમ્સ ગાદીએ આવ્યો અને તેની કાંથોલિકો ઉપરજ

પ્રીતિ જણાવવા લાગી, તારે સંડરલાંડ તે માર્ગમાં વટલી જઈ રાજના મૂછનો ખાલ યઈ પડ્યો. આવા નીચ ખુશામતીઆથીજ ઘણાં રાજ્ય ખરાબ થયાં છે. સંડરલાંડ એક તરફ જોસને ખુશ કરવા આ પ્રમાણે કરતો હતો, તે વળાજ બીજી તરફથી એના દરબારની ખાનગી ખાતમીઓ વિલિયમને આપી તેને પણ ખુશ રાખતો હતો, કેમકે એવા સમયસા-ધુઓ હુમલાં એમ વિચારે છે કે મોટાની મહિરખાની કોઈ વખત પણ કામનીજ છે.

વિલિયમને ખાતમી મોકલવા તેણે જે દ્વાર રાખ્યું હતું તેજ એનું સંપૂર્ણ નીચપણું સાબીત કરી આપે છે. એની સ્ત્રીને દેનરીસિડની નામના એક વહીગ સાથે આડકતરી સંબંધ હતો. તેથી એ વિલિયમને જે ખાતમી મોકલવી હોય તે પોતાની સ્ત્રીને કહેતો, અને તે સિડનીને કહી વિલિયમને લખાવતી જેમ જેમ જોસની પડતીના દિવસ પામે આવતા દેખાયા, તેમ તેમ એ વિલિયમના પક્ષમાં વધારે ને વધારે જતો ગયો.

વિલિયમના આવવાથી એને કાયદો તો બેથક કાંઈજ નહોતો, પણ એને તો હવે પોતાના માયાની ફિકર પડી હતી. નીચ ખુશામતીયા હ-જેશાં બહુજ બાઈલા હોય છે, અને તેથી એણે ધાર્યું કે હું અગાઉથી વિલિયમ સાથે વગ કરી રાખું, તો પ્રજાપ્રકોપને સમે મારો ગળત્ર યઈ જાય. એને જતો મૂકવો એવી જાત્રી પણ એણે પોતાની બખિઆરિણી સ્ત્રી મારફત કરી રાખી હતી. આ બાબત ગમે તે હો, પણ આજે એ હરામખોર પોતાના અજન્દાતાને લંધી સલાહ આપી તેને પાપમાત્ર કરવા-નુંજ લઈ બેઠો હતો.

એની સલાહથીજ વિલિયમના હુમલાની વાત એણે માની નહિ, અ-ગમચેતી દાખલ પણ કાંઈ તૈયારીઓ કરી નહિ, ઉત્તરો પ્રજાને વધારે કનડયા માંડી, પોતાના લશ્કરનેજ નારાજ કીધું, અને લુછની વારંવારની ચેતવણીઓને કાંઈ પણ ન ગણકારી તેની દોસ્તીનો પણ છેવટે જલ્દરમાં તિરસ્કાર કર્યો. લુછએ આવી સીડવાઈ જોસના રક્ષણ અર્થે જે લશ્કર હાલાંડ ઉપર ધસાવડો કરવાને તૈયાર કરી રાખ્યું હતું, તેને ત્યાંથી ખસેડી જમનાં ઉપર હુમલો કર્યો; અને તેથી વિલિયમને ઇંગ્લાંડ ઉપર સ્વારો લઈ જવાનું કામ એ તરફથી તો નિર્ભીત થઈ ગયું.

રાજાનો ગભરાટ, આખરે એની આંખ ઉઘડી, ત્યારે બેહદ હતો. જ્યારે એના એકમોનોજ હાલાંડથી કાગળ આવ્યો કે સ્વારીનો હવે તો અ-
હિંવા જાહેર કરાવ થઈ ચૂક્યો છે, અને થોડા વખતમાં તે ઉપડશે પણ
ખરી, ત્યારે ભરોસે ભૂલેલા ભ્રમજનું લોહીજ ડડી ગયું અને કેટલીક મિ-
નિટ મુઘી તો બોલીજ શક્યો નહિ. હવે સંડરલાંડને કાઢી ચૂક્યો, અને
પ્રજાને રાજ કરવા બીજા પ્રધાનોએ જો જો કર્યું તે એ કરવા લાગ્યો. હાઈ
કમિશનની કોરટ તત્કાળ કાઢી નાંખી, જો જો શહેરના પદા ખુંચવી લીધા
હતા તે પાછા આપ્યા, જે પાદ્રીએને બરતર્ફ કર્યા હતા તેને પાછા તેના
વતનો આપી દીધાં, પાઠશાળામાં કાયદેલિકની નીમણુક બાબત તે શાળા
વાળાને મજૂમાં આવે તેમ કરવાનું લખ્યું, છૂટનું જાહેરનામું ૨૬ કર્યું,
પાર્લામેંટ બોલાવી અતઃપર કાયદા પ્રમાણેજ રાજ્ય કરવાનું વચન આપ્યું,
તથા રાણીને પુત્ર જન્મ્યોએ તે ખરોએ એ બાબતના પુરાવા સારા સારા
માણસોને બોલવી તેમની આગળ રજુ કર્યાં. પણ હવે એમ કરવાથી
શું વળે ? બધા સમજતા હતા કે આ બધું એ બીકનો માર્ગજ કરે છે.
બધા આવે ત્યારેજ જે રાજા પ્રજાની માગણીઓ આપવા તૈયાર થાય છે,
તે રાજાની પ્રજા તેનો તે માટે કદી પણ ઉપકાર માનતી નથી, પણ
ઉલટી એવા ધમકી બોલેલા માર્ગનેજ આશિર્વાદ રૂપ ગણેછે, બધા લોક
હાલ ઇંગ્લાંડમાં વર્ષોની પેઠે વિનિયમની રાહ જોવા લાગ્યાં.

સ્વભાષાપ્રતિ વિદ્વાનોના ધર્મ.

સાંધણ પાને ૨૩૩ થી ચાલુ.

હાલ જેવી રીતે ગૂર્જર બાષામાં આપણા ગૂર્જરાતી ઉપાધિ ધારી,
બી, એ, એમ, એ. પુસ્તક રચવામાં લખના સમજે છે તેમ આપણા
પાસેના અંગ્રાજના વિદ્વાનો સમજતા નથી. તેમાં હાલ જેવાં ઉત્તમ ઉત્તમ
પુસ્તકો પ્રગટ થાય છે તે જોઈને હજી મહા પ્રદુષિત થાય છે. જે જે અંગ્રાજ
રચના બી, એ, એમ, એ, વગેરે ઉપાધિધારીઓએ અંગ્રાજી બાષાનાં પુ-
સ્તકોની વૃદ્ધિ કરી છે તેના થોડાક નામ નીચે આપવામાં આવ્યા છે તેના
ઉપરથી ગૂર્જરાતી તરફ સમજશે કે સ્વભાષામાં પુસ્તકો લખવા એ અ-

ગાંધી વિદ્વાનો પોતાનું પરમ કર્વવ્ય સમજે છે.

સિવિલ સર્વેટ બાબુ સત્યન્દ્રનાથ ટાગોર કે જે હાલ અમદનગરના સેસનજ્જજ છે, તેમણે ઘણાક ગીતો અને નિબંધ લખ્યાં છે અને લખે છે. તેમની સ્ત્રી શ્રીમતી જ્ઞાનદાનનન્દિની દેવી એક “બાળક” નામનું ૭ ફારમનું સોપાનીયું કાઢી તેમાં ઘણા સારા વિષય લખે છે. એજ બાબુ સત્યન્દ્રનાથ ટાગોરની બહેન શ્રીમતી સ્વકુમારી દેવીએ કેટલાક બંગાળી બાળામાં નાવજ અને કવિતાનાં પુસ્તક તેમજ વિજ્ઞાનના પુસ્તકો રચ્યાં છે, અને “ભારતી” નામનું મોટા કદનું આસિક સોપાનીયું પણ કાઢે છે. સિવિલ સર્વેટ બાબુ રમેશચંદ્રદત્તે કેટલાંક આપણા દેશની પ્રાચીન ઐતિહાસિક વાર્તા, ઇતિહાસ અને પ્રવાસ વૃત્તાન્તનાં પુસ્તકો લખ્યાં છે, અને હાલ છ મહીનાની રજા લઈને ત્રણપેદનું બંગાળી બાળાન્તર કરવામાં હું-યાયા છે. હાલમાં પ્રથમ અષ્ટક પ્રકટ કર્યું છે. બાબુ બંકીમચંદ્ર ચટ્ટોપાધ્યાય નામના એક માણસે કેટલીક ઘણીજ સારી બંગાળી બાળામાં વાર્તા, કવિતા, વિવેચન વગેરે કર્યાં છે અને હાલ કરતા જાય છે. તેની વાર્તા બંગાળ દેશમાં એટલી તો પ્રસિદ્ધ છે કે જેમ ઇંગ્લેન્ડમાં સરવાહર રકાટની વાર્તા પ્રસિદ્ધ તેમ ત્યાં એ પ્રસિદ્ધ છે. પંડિત હર્ષચંદ્ર વિદ્યાસાગર કે જે સંસ્કૃત કૌશલજ્ઞના માણસ અધ્યક્ષ હતા તેનાં પુસ્તકોની હાલ પાંચ આવૃત્તિ થયેલી છે. એમાના ઘણાં પુસ્તકો પાઠશાળામાં તેમજ કુટુંબોમાં ઘણી હેંસિયી વંચાય છે. વિજ્ઞાનપિત પંડિત અક્ષયકુમાર દત્ત કે જે હાલ એક મોટા ફિલસૂફના નામથી ઓળખાય છે, જેના બાલ્યવસ્થાની સાથે માનવ પ્રકૃતિનો સંબંધ વિચાર, ધર્મનીતિ, પદાર્થ વિદ્યા ઇત્યાદિક ઘણા સારા સારા પુસ્તકો બીજી આબૃત્તિ સુધી છપાયાં છે તે હાલ જીવતા છે તે છતાં એક પ્રસિદ્ધ ગ્રંથકારે તેમનું એક સોટું જીવન ચરિત્ર છપાવ્યું છે તેમાં તેણે સ્વબાધાની ઉબાળિને માટે શું શું કર્યું છે તેનો સાર્વ ઇતિહાસ આપ્યો છે. ખરેખર બાબુ અક્ષયકુમાર દત્તે જેટલી બંગાળી બાળાની ઉબાળિ કરી છે તેટલી જો આપણા કોઈ સાળ્યુએટ કરે તો જરૂર તેનું નામ અમર થઈ જાય. પ્રાચીન પુરાણિત પંડિત ડાક્ટર રાજેન્દ્રલાલ મિત્ર કે જે હાલ બંગાળની ઐસિયાટિક સોસાયટીના અધ્યક્ષ છે તેઓએ ઘણાક પુરાણના પુ-

સ્ત્રોતો પ્રકટ કર્યાંછે. બરમપુરના જમીનદાર પુરાવિત પંડિત ડાક્ટર રામદાસ
 સેન જેઓ મોટા જમીનદાર છે તેમણે આપણા રચના ઐતિહાસિક સંબંધી
 પુસ્તકો રચ્યાંછે, અને તે ભદ્ર મોક્ષમૂલરને ઘણાજ પસંદ આબ્યાં છે.
 બારીષ્ટર મનોમોહન વસુનાં નાટક ઘણાં પ્રખ્યાત છે. ડેપુટી કલેક્ટર બાબુ
 યોગેન્દ્રનાથ વિદ્યાભૂષણ એમ, એ, આગ્રીનીતું જીવનચરિત્ર, મિલનું જી-
 વનચરિત્ર વગેરે પુસ્તકોની ચારચાર આવૃત્તી પ્રકટ કરીને જંગમીઓને
 ઉત્તેજિત કરી મૂક્યાંછે. તેઓ આર્થિકશૈલ નામનું એક મોટું એપાનીયું કોટ
 છે. ડાક્ટર મહેન્દ્રલાલ સરકાર એમ. ડી. એ કોલારા ઉપર એક મોટો
 ગ્રંથ કર્યાંછે, તે પ્રમાણે શરીર સંબંધીમાં પણ કેટલાક પુસ્તકો કર્યાં છે.
 ડાક્ટર રામ કાનાઈલાલ કે બહાદુરે રસાયન વિજ્ઞાન વગેરે પુસ્તકો કર્યાં છે.
 પંડિત ચિત્રનાથ શાસ્ત્રી એમ. એ, એણે પુણ્યમાત્ર મેળેબહુ, નિર્વાસિત વિ-
 લાપ, ગૃહધર્મ વગેરે પુસ્તકો કર્યાંછે. બાબુ સાનેન્દ્રલાલ રામ એમ, એ, બી,
 એલ, એ, એ, ‘વપતાકા’ નામનું ઉત્કૃષ્ટ સાપ્તાહિક પત્ર કોટેછે. બાબુ હરિ-
 દાસ ગડગડી એમ, એ, જેઓ બારતવાસી નામનું પાશુંજ સારૂ સાપ્તાહિક
 પત્ર કોટેછે, કવિ વરહેમચંદ્ર બાગરજી જેઓ એક મોટા વકીલ છે તેઓએ
 કવિતા, વળી, છાયામયી, ન્દય મહાવિદ્યા, વૃત્તસંહાર, આશાકાનન વગેરે
 કવિતાના પુસ્તક પ્રકટ કર્યાંછે તે જંગમીના બાળક વૃદ્ધ સપ્તજાઓ આ-
 બહની સાથે વાંચેછે, કવિ એટ રવીન્દ્રનાથ ટાગોર કે જેઓની ઉંમર ૨૦
 વર્ષની છે અને મોટા જમીનદારના જેટા યાવ છે તેઓએ પ્રભાતસંગીત,
 સંધ્યા સંગીત, ઐશ્વર્ય સંગીત, ભગ્નહૃદય, રૂઢચંડ, પ્રકૃતિ પ્રતિજ્ઞા, બા-
 તુર્સિંહ ટાકુરની પદ્યવાળી, છંદો અને ગાન, નલિની, આશિષનાથ, વિવિધ
 પ્રસંગ, બોઠાકુરાણીનું હાટ, પુરોષ પ્રચારાદ પત્ર વગેરે પુસ્તક બનાવવાની
 અચર કયાંછે. જંગમીની રક્તલોના સભ્ય ઇન્સ્પેક્ટર બાબુ જૂરવ સુબોધા-
 ધ્યાય એ ઐતિહાસિક ઉપન્યાસ, લેખતત્ત્વ, પુરાતત્ત્વસાર, પ્રાકૃતિક વિજ્ઞાન
 ઇત્યાદિ પુસ્તકો રચ્યાંછે. બાબુ રત્નનાંકંત મુમ એણે પુરાવિત સંબંધી ઘણા
 સારા પુસ્તકો કર્યાંછે, તે પુસ્તકો ઘણાં વખણાય છે. વકીલ નૃસિંહચંદ્ર મુ-
 કરજીએ અર્થ વિદ્યા, જમીનદારી મહાજની હિસાબ, સાહિત્યસાર, વગેરે
 પુસ્તકો કર્યાંછે. ડાક્ટર મુનાય મુકરજીએ ઉદભિદ વિચાર (બૌદ્ધોત્તિક)

શરીર પાત્રત, ધાત્રી વિદ્યા વગેરે પુસ્તકો રચ્યાછે અને હમણાં એક પાણી ગ્રામ નામનું ચોપાનીયું કાઢનાર છે. જમીનદાર કાલીસિંહ ઠાકુરે મહાબા-
રતનું બાપાન્તર કરીને વગર કીમતે લોકોને આપ્યુંછે. રાજ્ય રાધાકાંતદેવે
શબ્દકલ્પદ્રુપ નામનો સંસ્કૃત બંગાલી અક્ષરોમાં મોટો કોપ બનાવ્યો છે,
તે સિવાય બીજા ઘણાક જમીનદાર પુસ્તકો કરે છે. અને મોટા વિદ્વાન
બંગાળીઓ પોતાની બાપામાં પુસ્તકોનો વધારો કરતા બંધ છે, બંગાળી
બાપામાં ઘણાખરા કામના સંસ્કૃત પુસ્તકોના તેમજ ઇંગ્રેજી પુસ્તકોના
બાપાન્તર થઈને પ્રકટ થયાંછે અને ધાયછે, સર્વ સદ વિદ્યાશાલી સ્વદેશ-
હિતેષી મહાપુરુષોની આગળ બંગાળી બાપા કૃતસનાના તૃણમાં બંધાતી
બંધછે. હવે આપણા ગૂર્જર દેશમાં કોણ આગળ પડેછે તે જોવાનું છે.
હાલ ત્રણચાર વિદ્યોત્સાહી પુરુષો બી. એ. એમ. એ ઉપાધિ ધારી યજ્ઞ
કરેછે તે મંગલદાયક છે. પરંતુ બીજા પણ વધારે સ્વદેશની સેવા કરવાને
બહાર નિકળે તો ઘણું શાં. આજકાલ જે ગૂર્જરાતી બાપાના પુસ્તકો
પ્રકટ થાયછે તે ઘણાખરા નકામા અને થોડું બહેલાઓના હાયથી નિકળે
છે તેને દૂર કરવા એ હાત્રતા બી. એ. એમ. એ. ઉપાધિ ધારીઓનું
કર્તવ્ય છે. અમે અમારા રાખીએ છીએ કે હવેથી કેટલાક તરણ વિદ્વાનો
પોતાની સ્વભાષામાં વધારો કરવાને આગળ પડશે, પુરોષી તથા આપણું
પ્રાચીન જ્ઞાન સંમિલન કરીને એક કલાણકર રચનાવળીને ઉચ્ચ પમાડી
અમેને આનંદ સાગરમાં નિમગ્ન કરશે.

ધ્યાન આપવાની શક્તિ.

(૪૪ ૨૨૫ થી સમાપ્ત.)

ધ્યાન શક્તિના અંગ ત્રણછે:—તપ્તિનતા, અખંડતા, અને સ્વાધી-
નતા. પહેલું તો વિવેકમાં તપ્તિન એટલે સવળું મન રોકવાનો મહાપરો
પરમેશ્વરે જ્યાં સુધી આ શક્તિ બરાબર કેળવાઈ નથી, ત્યાં સુધી
મનુષ્ય દ્વારા આપણે પણ પૂરેપૂરું નહિ, એક અભ્યાસમાં મન જોડવું
હોય તો પણ થોડુંક તો આસપાસના પદાર્થોના અવશ્યકતામાં અથવા
તપને મનાવેલા વિચારમાંજ તે રોક્યા કરશે. આમ અન્ય વિવેકમાં તે

કદાપિ લુબ્ધ નહિ થાય, તોપણ મંદ પડી જઈ પોતાની જોડણી શક્તિ છે તેટલી બધી તે અભ્યાસમાં વાપરશે નહિ. અધમણના મગદળીયા ફેરવવાનું જોર જોનામાં હોય, તે ૨ બજારના ફેરવે તેના જેવું થશે. મતલબ કે મનને એક વિષય ઉપર રોકવું તો ખરું પણ તેને જાણે વેઠ કરવી પડતી હોય તેમ કુંડાળીને અભાવથી તથા ખોટાઈથી ચોંટાળ કામ કરશે. આમ યાય તો તો બહુજ ખોટું. એમ યવાથી તો મનની સઘળી શક્તિઓ જ ધોમે ધોમે મંદ થઈ જાય. મૂર્ખે અથવા જીલ્મી શિક્ષકનાં પ્રાપ્ત કેટલાકની બ્રહ્મિ જડ થઈ જાય છે, તે આમ જ. માટે ધ્યાન આપવાની તાકીદ અપાતી વેળા એ વાત કદી પણ ભૂલવી નહિ કે એ ધ્યાન બખાતકારી અથવા કુંડાળાનું નહિ, પણ હોંસનરે અને રસ લાગવાથીજ આપવાનું છે. છેક છેવટને પગથીએ અગ્રિય અને કુંડાળા બરેલા વિષયો ઉપર પણ ધ્યાન આપતાં માણસે શોખવાનું છે ખરું, પણ તે આવી મંદી રીતે નહિ, પ્રિય કે અપ્રિય જે વિષય ઉપર અભ્યાસી ધ્યાન આપે ત્યારે તે ધ્યાન પોતાના મનની સંપૂર્ણ શક્તિથીજ આપવું જોઈએ. પછીથી વિષય રસિક નહિ હોય, તોપણ તેના કાવદાનો વિચાર કરી માણસમાં હોંસ આવશે અને હોંસથી રસનર તે કામ કરશે. આ પ્રમાણે પૂર્ણ હોંસનર મનનું સઘળું બળ કોઈ અભ્યાસમાં રોકવું, અને તેને જરા પણ બીજી બાબતમાં રમતું રહેવા દેવું નહિ, તેને તલ્લિનતા કહે છે, અને ધ્યાન શક્તિની એવી તલ્લિનતા કેળવવા તરફ દરેક માણસે કાળજી રાખવી જોઈએ, અને શિક્ષકે પણ પોતાથી બને તેટલું કરવું. શોરબજાર થઈ રહ્યો હોય, મોઢાગળ ચિત્તાર્કયક અનેક પદાર્થો પડેલા હોય, અને પોતાના અહમાને વ્યથ કરી નાંખે એવા બનાવ હમણાંજ બન્યા હોય, તોપણ જે માણસ પોતાના ધ્યાનમાંથી ચૂકતો નથી, તેની ધ્યાન શક્તિ સંપૂર્ણ કેળવાઈ છે એમ સમજવું. નેપોલિઅન બોનાપાર્ટ દારણુ યુદ્ધ વ્યાજવું હોય તેમાંજ જો દય પંદરમિનિટની કુરસદ મળતી તો તેટલો પખત તે તુલ નિરાતે જાધી લેતો, અને તેટલી મિનિટ વીની કે તુર્ત ઉઠીને તે પાછો યુદ્ધમાં જોડાતો. વારનહેરિંગ્સને માટે કહેવાય છે કે બારે ખટપટ ને જોખમ વેઠી નેદુમારને ફાંસી દેવડાઓ, તેજ દહાડે પેર જઈ એણે દાક્તર જાન્સનની ઉપર કાગળ લખ્યો તેમાં આ પ્રસંગની વ્યાકુળતા, કાંઈ

પણ ન જણાતાં વિદ્યા વિધ્યોની શાંતને લાંબી અર્ચાન માલમ પડે છે. આસાક્યુટન પોતાના અભ્યાસમાં બેસતો, તારે તણ તણ કલાકથી આનું ટાંટું પડી જાય છે તેનું એને જરા પણ બાન રહેતું નહિ. આ તો મહા પુરોનો તક્ષિનતાનું વર્ણન છે. એટલે દરજ્જે બધાથી પોતાની ધ્યાન શક્તિ કબજે કરી શકાય નહિ. એમ આપણે કદાપિ કબુલ કરીએ, તો પણ યાદ રાખવું કે તેમનામાં પણ એટલું બધું ઈચ્છા બળ મહાવરાધીન કે જવાએલું હતું, અને તે પ્રમાણે જો દરકોઈ માણસ મનનો આગૃહ રાખે તો તે પણ ઘણે દરજ્જે પોતાનું ધ્યાન પોતાને કબજે કરી શકે.

અખંડતા એટલે લાંબા વખત સુધી એકના એક વિષય ઉપર જોડી રાખવું તે. એ ધ્યાન શક્તિની કેળવણીમાં બીજું પગથીયું છે. એકવાર તક્ષિનતાનું બળ આવ્યું, તો પછી તે ધીમે ધીમે અભ્યાસથી વધતું જશે. પાંચ મિનિટ એક વિષય ઉપર સ્થિર ચિત્ત રહ્યું, તો અભ્યાસથી તે પચાસ મિનિટ સુધી રહેતાં પણ શીખે.

ધ્યાન શક્તિની સ્વાધીનતા એટલે અહિં તેટલું એક વિષય ઉપર ધ્યાન આપવું, અને અહિં તારે તે વિષય ઉપથી ખસેડી ઘૂર્તન બીજા વિષયની સાથે જોડી દેવું. સાધારણ રીતે દુનિયામાં જોષ્ટ્ર એ છીએ તો જેના ધ્યાનમાં અખંડતા વધારે હોય છે તેનામાં સ્વાધીનતા ઓછી હોય છે, અને સ્વાધીનતા વધારે હોય છે તો અખંડતા ઓછી હોય છે. એટલે, કેટલા માણસ એક કામમાં લાંબા વખત સુધી મેંડી રહેવાને શક્તિમાન હોય છે, પણ તે કામ છોડી બીજા કામમાં બ્યારે જોડાવું પડે છે, તારે મ કરતાં તેને મહેનત પડે છે, તથા વાર લાગે છે. મતલબ કે એક કામમાં એકાગ્રતા તેનાથી મરજી માફક જોડી કે જોડી શકાતી નથી. એથી ઉલટું કેટલાક માણસ એવા હોય છે કે લાંબા વખત સુધી એક કામમાં પોતાનું ચિત્ત રોકી શકતા નથી, પણ તે કામ છોડી બીજા કામમાં લાગતાં તેની ધ્યાનશક્તિ પૂર્વવત્ ઉત્સાહી અને બળવાન થઈ જાય છે. આવી પ્રકૃતિને અનુસરવાને અર્થેજ અભ્યાસ પત્રકમાં જુદા જુદા વિષયોને એક પછી એક ગોઠવવામાં આવે છે. એમ કરવાથી જુદા જુદા વિષયોનો પણ લાંબા વખત સુધી અભ્યાસ કરવાને તે શક્તિમાન થાય છે,

અને બાળકોને સારૂ તેમ કરવાની આસ જરૂર છે, કેમકે તેમનામાં ધ્યાનની અર્જુનતા હજી કેળવાયેલી હોતી નથી. એ શક્તિ જેમ જેમ વધારે કેળવાતી જાય. તેમ તેમ તેમને વધારે વખત સુધી એક જ વિષયમાં ધ્યાન આપવાની જરૂર પડેલા જવું.

એમ કરવાથી બધામાં સરખીજ અર્જુનતા તો ક્યારે પણ આવશે નહિજ, અને તેમ સંપૂર્ણપણે આપવાની સંસારોપયોગી કેળવણીમાં જરૂર પણ નથી. અર્જુનતા હદ્યારે જ્યાંથી સ્વાધીનતા ઓછી થઈ જાય છે અને તે સંસારોપયોગી કેળવણીમાં તો થવું જોઈએજ નહિ. ચિત્ત એક વિષય ઉપર એવું ચોટી જાય કે અસેડ્યું પણ અસે નહિ, એ ગુણ કવિ પંડિતોને મહા ઉપયોગી, પણ સંસાર વ્યવહારમાં તો અનેક કામ ઉપર માણસને વારંકરતો ધ્યાન આપવાની જરૂર પડે છે, અને તે તરેહની શક્તિ જેવામાં કેળવાયેલી હોય તેજ વ્યવહારી કામમાં સારો નીવડે. તે છતાં સંસારીને પણ એ વાતની તો અવશ્ય જરૂર છે કે થોડો કે ઘણો પણ જોડસો વખત કોઈ કામમાં ધ્યાન આપે તે વખત સુધી તો તેનું ધ્યાન તે તે કામમાં સંપૂર્ણપણે જાગવું જોઈએ. રસજલ, ઉડતું મન તો પંડિતને તેમજ સંસાર વ્યવહારી માણસને પણ સમાનજ દાનિકારક છે, અને નહારી કેળવણીની તે અમુક નિશાની છે. સંપૂર્ણ ધ્યાન આપવાની ટેવ તો બાળકને માળાપ કે મહેતાજીએ દમરાંજ પાડવી. અધુરું, ઉપસેકીયું, કાચું કામ કરી લાયે તો કદી પણ તે કષ્ટજે રાખવું નહિ, પણ સંપૂર્ણ ધ્યાન આપીને સંપૂર્ણ કામ કરે એવી દમરાં તાકીદ રાખવી. ઘણું કામ કદી બાળકને બતાવવું નહિ, કેમકે માથે ઘણું કામ આવી પડવાથી તેને તે અધુરું, ઉપસેકીયું, અને કાચુંજ કરી લાવવાની જરૂર પડે છે, અને તેમ કરવાથી એવી કુટેવ પડે છે કે તેનાં નુકસાન તેને જન્મ સુધી નડ્યા કરે છે. સંસારમાં પણ એવુંજ ઉપસેકીયું કામ કરનારો થયે, અને તેથી તે ગમે તે ધંધામાં પડશે પણ તેને તેમાં જય કે જોઈએ તેવા લાભ કદી પણ મળવાનો નહિ. જ્યાં જય ત્યાં એ ઉપસેકીયો, ઉડેલ, કોમળોમાણસ મળાયે; બધા કરે છે કે એના કામમાં તે શી બદ્ધોવાર હોવાની હતી, અને સોંપેલું કામ એ ગરાગર કરી લાવ્યું એવા કોઈને પણ બરોસો પડ્યો નહિ, અને જ્યાં એવી ઘાખ પડી

ત્યાં તે માણસ દુનિયામાં કોડીનો થઈ રહે છે. માટે સંપૂર્ણ ધ્યાન આપી પોતાને સોંપેલું કામ સંપૂર્ણપણે કરવાની ટેવ દરેકને પડાવવી એ કેળવણીમાં ખરેખર ઉપયોગી કામ છે, અને દરેક વિદ્યાર્થીએ પણ સમજવું કે આ અમૂલ્ય શક્તિ સંપાદન કરવાને હું મારા ખર્ચા દિલથી પરમ પ્રયત્ન કરીશ નહિ ત્યાં સુધી માઆપ કે શિક્ષકથી કાંઈ પણ થઈ શકવાનું નથી, કેમકે આતો ધૃષ્ટા શક્તિનું કામ છે, અને તે પોતા શિવાય કોઈને પણ આ-ધોન નથી.

શ્રેષ્ઠ નવરોજી જી ફરદુનજીનું મૃત્યુ.

તા. ૨૨ સપ્ટેમ્બર સને ૧૮૮૫ ની સાંજે આ દેશહિતકારી પુરુષ મુંબાઈ ખાતે ૧૮ વર્ષના ઉમરે સ્વર્ગવાસી થયા છે. કેટલાક વખતથી તેઓ રોગથી પીડાતા હતા, તોપણ મરણ પર્વત એમનું લક્ષ દેશહિતના કામમાંજ લાગેલું હતું. દિવમિત્ર ફાસેટના સ્મરણાર્થે સભા મંજી હતી તે વેળા પોતાથી ત્યાં નહિ હાજર થઈ શકવાથી કેવો રસબયો કાગળ લખી મોકલ્યો હતો તે તો હજી સર્વેની વાદલાગતમાં તાજેજ છે. આવા પુરુ-ષનું જીજ્ઞાસુ જન્મચરિત્ર અત્રે કાંઈ નોંધવું એ અત્ર. અમારી ખાસ ફરજ સમજીએ છીએ.

મી. નવરોજી જી સુરતની સદર અદાલત મધે નોકરી કરનાર બહુ-વાળા એક સાધારણ ગૃહસ્થ મી. ફરદુનજીને ઘેર પોતાના વતન મધે તા. ૧૦ માર્ચ સને ૧૮૧૭ ને દિવસે જન્મ્યા હતા. પણ તેમના પિતાની નોકરી સુરતમાં હોવાથી તેમનું જીવું રહેવાનું સ્થળ સુરત હતું. ત્યાં રેવરંડ યામસ સાવનનની પાસેથી તેમને ઇંગ્રેજી કેળવણી લેવા માંડી ત્યારપછી મી. નવ-રોજી જીના તેર વરસની ઉમરે સને ૧૮૩૦ માં એમના પિતાની બદલી મું-બાઈ થવાથી તે મુંબાઈ આવ્યા, જ્યાં તેના આગલા ગુરૂની બલામણ પ્રમા-ણે એલ્યુકેશનલ સોસાયટીની સેન્ટ્રલ ઇંગ્લીશ સ્કૂલમાં જઈ કેળવણી વધારવા માંડી. ત્યાં બેજ વરસ અભ્યાસ કીધા પછી ૩૧૫) ના પગારની પેહેલવેહેલી વરસે સ્કાલરશીપ તેમણે જીતી હતી. અને તેમની અગ્રાર વર્ષની ઉમરે ઈ. સ. ૧૮૩૫ માં તેમને તથા તેમના જોડીઆ મી. જનાર્દન વાસુદેવને

ગણેનરે લાડું કલેરે ઇંગ્રેજી બાપા અને. ઇતિહાસના ઇત્યા સાગને માટે એક જાહેર સભામાં ઘટતા લખવાળો રૂપાનો એક એક ચાંદ બિંટ આપ્યો હતો. તારખાદ એ મહિને એજ શાખામાં તેમને એક શિક્ષકની જગ્યા મળી હતી, અને તે વખતથી તેમણે જાહેર લખાણ કરવામાં પ્રવેશ કર્યો હતો. એટલે સન ૧૮૩૬ ના માર્ચ માસના જ્યોત્તીએટલ ક્રિસ્ચિયન સ્પેક્ટેટરમાં પારસીઓની નીતિ વિષે ઇંગ્રેજીમાં વિષય લખ્યો હતો.

એજ વરસમાં કાજુજ અને હિંદુસ્તાન વચ્ચે વેપાર રોજગારે સારી રીતે ચલાવવાનો બંધોબસ્ત કરવા સાર કાજુજના તે વખતના અમીર હોસ્તમહમદ સાથે વાતચિત કરવા સાર કમાન અલેકઝાંડર બર્નસને એજમી દાખલ નોકલવા સરકારે તૈયાર કર્યો તારે તેની આએસ અનેની એજ્યુકેશનલ સોસાયટીના એક જે વિદ્યાદીન સાથે લઈ જવાની યત્નાથી તેણે તે મહિનાં ઘણા જણાને ધૂજ્યું. પણ તેમાંથી એકલા નવરોજીજી માત્ર તેની સાથે જવાને તૈયાર થયા. એ ઉપરથી કમાન બર્નસ એમને પછવાડેથી આપવાનું ફરમાવીને પેતે જળમાર્ગે સિંધ ગયા અને મી. નવરોજીજી તા. ૧૧ મી ડીસેમ્બર સન ૧૮૩૯ ને રોજ એક મુસલમાન અને જે પારસી નોકરોને સાથે લઈને પગ પાટે હેઢાખાદમાં બર્નસ સાહેબને જઈ મળ્યા. ત્યાં એમને તથા એમના સાથીને મુસાફરીમાં જોષ્ટી યોજી લેવાનું તથા મુસાફરીમાં બનેલા બનાવોની નોંધ રાખવાનું કામ કરવાનું હતું. એ કામ સારી રીતે કરતાં કરતાં તેઓ કાજુજ જઈ પહોંચ્યા, અને અમીર હોસ્તમહમદની મુલાકાત ધઈ. તારથી કાજુજના અમીર ઉમરાવો મુંબાઈના પારસીઓ વિષે જાણીતા થયા.

મી. નવરોજીજીએ પેતાની મુસાફરીમાં જે કાંઈ જોયું તેની હકીકત મો એક પત્ર રસીલી બાપામાં લખીને તે વખત નીકળતા મ્યોબેગેજેટના તા. ૧૮ મી અપ્રેલ સન ૧૮૩૯ ના આંકમાં છપાવેલું. તેમાં બાવલપોર, ધારા, પેશવર અને કાજુજ અને તેની આજુબાજુના પ્રદેશની હકીકત તેમજ સખી સરોવર તથા સખી નામે ખોર કે જેની ઉપરથી તે શહેરનું નામ પડ્યું છે, અને તે દેશ આજુબાજુની પાસે છે તેની હકીકત આપી હતી ચારપછી તા. ૨૪ મી મે સને ૧૮૫૮ માં બીજી એક પત્ર, તેમણે

પોતાના એક મિત્ર ઉપર લખ્યો હતો. તેમાં શ્રેષ્ઠ નવરોજીએ કાબુલમાં મોગલ “હદકુરબાનની ક્રિયા તથા તેમાં ત્યાંના અમીરે લીધેલો ભાગ તથા બાકાહીસારનો કિલ્લો અને તેમાં યએલ ધામધુમો તથા તે ઇ. ૫૭ી ૧૧ મે દિવસે યએલા નવરોજીની હકીકત અને ત્યાં બેઠેલ વસંત વરુણનો એહવાલ “પુરીઅર” નામના પત્રમાં છાપતાં તેના અધિપતિએ શ્રેષ્ઠ નવરોજી વિષે ઇંગ્રેજીમાં ઘણા જાયા વિચારો જણાવ્યા હતા. સને ૧૮૩૮ માં તેમનું એલચી ખાતું કાબુલથી લાહોર રહેવાનો સરકારથી હુકમ થયો. પણ તેવામાં તેના બાપ પત્નિયથી મુંબઈ જવામાં બેસીને આવતાં તોફાન થવાથી દરીઆમાં ડુબી મુવાન્તી અખર મળી. તેથી પોતાના વડાની રબ લખને નવરોજી મુંબઈ આવ્યા. એ તેમની મુસાફરીની હકીકત સં. ૧૮૫૩ ના જગતપ્રેમી નામના એપાનિયાના આર આંકોમાં છપાઈ છે. તેમજ ત્યાંથી આવેલા રૂપા તથા ત્રાંબાના મળાને ૪૮ સિક્કાએ રાચલ એશિયાટીક સોસાયટીમાં બેટ મોકલ્યા તે ઘણા માન સાથે સ્વીકાર્યા છે. વળી તે ત્યાંના વખણાએલા મેવા અને ફળફળાદિ વગેરે ઉદ્ભિજ વિદ્યાનો અભ્યાસ કરી આવ્યા એવો જીવન.

તાર ૫૭ી ઇ. સ. ૧૮૪૦ ના સપ્ટેમ્બર મહિનાની પેટેલી તારીખથી “વિદ્યાસાગર” નામે માસિક એપાનીયું શુજરાતી ભાષામાં પ્રગટ કરવા માંડ્યું હતું. અને તે ૧૮૪૬ મુધો ચલાવ્યું હતું. એજ સાલની આખરમાં અત્રેના મોગલ વેપારીને ચેર હાજ સૈયદહુસેન નામે પસોણે આવ્યો હતો, તેણે પારસીએને પૈસાવાળા નિમ્મને વાત ચલાવી કે હું ખોવનથી આવ્યો છું ત્યાં જરતોસ્ત્રી પાઠ્યાહ હજી રહે તેની જાતના તમામ લોકો યજ્ઞાંપરસ્તી છે. વગેરે એવી ગપ મારી કે ધર્મજાળા પારસીએને ગળે ઝટ ઉતરી ગઈ અને તે ઉપરથી ઉધરાણું કરીને રૂપિઆ આસરે એક હજારનું નજરાણું કરીને તેના બાધ્યાદને આપવાનો એક ફારશી ભાષામાં કાગળ આપ્યો તેથી પેલા રૂપિયા, કાગળ અને મિયાં ગયા તે ગયા. પણ મી. નવરોજીને એની સાચાઈ વિષે ચક્ર હતો માટે પોતાનો આગળ મુરખી, અને એથીઆનો નામિયો મુસાફર જે તે વેળાએ કાબુલમાં હતો તેને પત્ર લખીને પ્રગાળ્યું. તો અરેબર તે મુસાલમાન દગી ગયાની ખાત્રી થઈ.

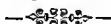
સને ૧૮૪૧ થી ૫૦ સુધી નવ વરસ સુધી તેમણે જામેજમશદનું અધિ-
તિપણું કર્યું હતું, અને તે જ્યારે છોડ્યું ત્યારે બીજા શુભરાતી પત્રોએ દિલ-
ગીરી જણાવી હતી. ફુનિઆમાં ધંધાની અદખાઈ હોય છે, પણ સજન
માણસો તેમાં પણ સજાહસંપ જાળવી શકે છે.

તેણે સને ૧૮૪૨ થી 'ગેહનુમાએ જરતોસ્તી' નામનું માસિક ઓ-
પાનીયું કહાડ્યું તેના એક ભાગમાં જરતોસ્તી ધર્મની ખૂબી અને બીજા
ભાગમાં ખ્રીસ્તી ધર્મની વિરુદ્ધ લખવામાં આવ્યું. સને ૧૮૪૫ થી ૪૭
સુધી મુંબાઈની નેટીવ જનરલ લાયબ્રેરીની કમિટીમાં તેઓ કરતાહરતા
હતા, એટલે તેમણે લાયબ્રેરી, પેહેલવેહેલું ક્ષાટલગ બનાવ્યું હતું અને લા-
યબ્રેરી સારૂ ઓપડી, નકશા વગેરે સામાન ઇંગ્લાંડમાંથી તેમણે ખરીદ કર્યો
હતો, એ અરસામાં મુંબાઈની સુપ્રીમ કોર્ટના ફોલોપિયાની જગે ખાલી પડ-
વાથી તે જાળવવાને આ શેઠની પરીક્ષા લીધા પછી પુની જડજ સર અ-
રસ્કીન પેરીએ એમને પસંદ કીધા હતા. એ મોકરી એમણે એક નિષ્ઠાથી
૨૮ વર્ષ સુધી બજાવીને પેનશન લીધું. તે દિવસથી ચોતાના અંતઃકાળ
સુધી લોકોપયોગી કામમાં મથયુલ હતા. એ વખતથી એમણે કેટલાક શુભ-
રાતી ભાષામાં પુસ્તકો રચેલાં છે તે બધાં વખાણ પામ્યાં છે. તેમજ જર-
તોસ્તી ધર્મનો તો તે ખ્રીસ્તી ઉપદેશોના હુમલા સામે ધીંગી ઢાલ પેઠે બ-
ચાવ કરતા હતા. વળી સને ૧૮૫૨ માં મુંબાઈ આસોસાએશન નામે રાજ-
કિય બાબત ઉપર વિચાર કરવાને એક સભા સ્થાપવામાં આવી હતી તેના
પ્રમુખ ઉત્પાદક ધણું કરીને તેજ હતા, અને તેનાજ અમલે તે પ્રસિદ્ધિ
પામી હતી. વળી સુરત જીલ્લાના લોકોની તરફેણ કરીને ધનામ કમીશનર
સામે યઈ તેના સંપાટમાંથી કેટલાક જણને બચાવ્યા છે. એ શેઠને
સને ૧૮૬૨ માં સરકારે જરટોસ્તી આફ ધી પીસ નામ્યા હતા.

એમણે પેનશન લીધા પછી તે ઇંગ્લાંડ ગયા હતા. ત્યાં કેટલાક રાજ-
કિય પુરવો જોડે એજાખાણ કરીને હિંદુસ્તાનની સ્થિતિનું ખરૂં સ્વરૂપ તેના
મન ઉપર ડસાવ્યું એ પછી વળી પાછા બેવાર તેઓ એવીજ મતલબને માટે
ઇંગ્લાંડ ગયા હતા તેમાં સને ૧૮૭૩ માં હિંદુસ્તાનના ઉપજ અરચની
તપાસ કરવા સારૂ ફીનાન્સ કમિટી બેઠી હતી. તેમાં શુભરાતમાં જતે શુ-

સાફરી કરીને માહિતી મેળવી ઘણી સાક્ષી આપી હતી. એ સાક્ષી અંખંડ ૭ દિવસ મુધી આક્ષી હતી. આઠલા દિવસ મુધી એમની આ અંખંડ મેહેનતની કદર છુજીને સરકારે સને ૧૮૮૪ માં મુંબાઈની સરકારની શિક્ષારસ ઉપરથી નામદાર રાણી સાહેબે એમને કંપાનિયન આફ ધી સ્ટાર આફ ઇંડીઆનો ધલકામ આપ્યો હતો.

શેઠ નવરોજજી પેશ્યન લીધા પછી પોતાના અંતકાળ મુધી લોકો-પમેગી કામમાં અતિશય લેતા હતા. તેમાં મુંબાઈની મ્યુનિસિપાલિટીના કામોથી હદ વળી છે. અને ખરેખર એમના મરણની દિલગીરી જણાવતાં મુંબાઈની શહેર સમાજમાં જે બાપણો યયાંછે તે સાંભળીને એમની દ-શભક્તિને માટે એમના પિયે આપણા મનમાં પ્રજ્વળ બાવ ઉત્પન્ન થયા વગર રહેતો નથી. સર્વે સભાસદો એમાં દથી અને યુરોપીઅનોએ એક મતે એવાં વખાણ કર્યાં છે. તેમાં એક યુરોપીઅન સભાસદે તો ખુલ્લું કહ્યું કે “મરહુમ શેઠ મ્યુનિસિપાલિટીની ત્રીજેરી ઉપર એક અંગેશ હતા” તેમજ એની નિર્લોભતા વિષે બોલતાં શેઠ. હોરમજજી દાદાભાઈ બાલ્યા હતા કે “જ્યારે મુંબાઈમાં મ્યુનિસિપાલિટીના ગોઠાણા સંબંધી તોફાની સભાઓ મળતી હતી ત્યારે શેઠ નવરોજજી ન બોલે તો તેમને દર વરસે પચીસ હજાર રૂપીઆ મળે એવી મોટી પદવી મળી શકે એ માગણી તેમણે તુરંતજારી કાઢતાં કહ્યું હતું કે “સાહેબ એ જગા તમારા ગજવામાં રહેવા દો!” આહા શું નિર્લોભીપણું! એવા પરગણુ, નિર્લોભી પુરુષના આત્માની સદ્ગતી યાઓ, અને એવાં પુરુષરત્નો ઉત્પન્ન કરો એવી અમારી પરમકૃપાજી પરમેશ્વર પાસે માગણી છે.

નિશાળોનાં ઇનામ પત્રક.

પ્રાંત આલાવાડ.

(પાછલ પાને ૨૩૬ થી.)

મુકા. ૨૧ ગોકળદાસ ગાહ્યાભાઈએ ૩૩) કેરી અને ૨૮ કેશવજીભાઈએ ૩૨)ની કેરી અને ૩૨) મીઠાઈ કુલ ૩૭૫ અને—કૃત્ત્યાશાળામાં. દવે. કેશવજી હરજીવને આફ આનાની કેરી—આણંદધૂર. કામદાર લ.

લક્ષ્મીચંદ લખજીએ ૩૧ સાકર વહેંચો—વઢવાણ ખાંચ નં. ૧. બક્ષી લક્ષ્મી-
દાસ આદીતરામે ૩૧ા કેરી વહેંચી. તથા દવે વાઘજી દલુએ ૩૧) પતાસાં
—ભાલોદ- વારસીક પરીક્ષા થયા પછી સોની ટોકર કુંવરજીએ ૩૨) મીઠાઈ
તથા મુમાલ—વઢવાણ કંન્યાશાળા. બક્ષી લક્ષ્મીદાસે ૩૧ા કેરી ૨૧. દેવ-
ચંકરે રામચંદ્રે ૩૨-૭-૦ મુખરપ્રાર્થનાની ચોપડીયો નં. ૩૯ રવાના તા.
૨૨-૩-૮૫.

(છંદ્રેજી સહી.) કુલ્લુલાલ ગોવિંદલાલ.

૩. એ. ઇ. પ્રાં. ગ્રાં. ગ્રાં. ગ્રાં. ગ્રાં.

અમલવાદ વિભાગ.

બત. નં. ૩૮૪ ૨૩-૮-૮૪

ધંધુકા ખેંચ. વંદાવનદાસ વતનદાસ ૩૧ પતાસાં પરસોતમ ઝવેર-
ચંદ ૩૦ા પતાસાં—ઉવારસદ, કેશવલાલ ઉમેદરામ ૩૧ાા મીઠાઈ થા.
નાનચંદ ખુશામ ૩૧) મીઠાઈ કહાનદાસ ગીરધરભાઈ ૩૨) મીઠાઈ રણુ-
છોડભાઈ ચામલભાઈ ૩૧ મીઠાઈ—રાણપુર કંન્યાશાળા. ગાંધી દરબાર
તરફથી કારભારીએ ૩૧) સાકર—ભાંડસા કંન્યાશાળા. મુનિસિપાલિટી
તરફથી ૩૬-૧૫-૪—ઉત્તેજીઆ. દરબાર મુરસંઘજી દાહરાજ તરફથી
૩૫-૪-૩ ચોપડીયો ૩૭) સાકર—અડવાળ. મુકૂબ કમેટીના મેમ્બરો તર-
ફથી ૩૨) ચોપડીયો—સાલુદ કંન્યા. મુકૂબ કમેટીના મેમ્બર દાંડતર સાહેબ
૩૧) મીઠાઈ જ. આ. એકટર સાહેબ બહાદુર ૩૨) મીઠાઈ—મીરોડી.
ગોકળભાઈ દયાભાઈ ૩૧૦-૧૧-૦ ચોપડીયો. આગા અકલીઅર સાહેબ
૩૧) પતાસાં—ભોળાદ. મુકૂબ કમેટીના મેમ્બરો ૩૦-૬-૦ કેરીઓ—ધોળેરા
ખે. ૨ બે થા. ડાહ્યાભાઈ ગોકળદાસ ૩૦-૬-૦ પતાસાં—દેહભાઈ. ચંદ
ભાઈચંદ પ્રેમચંદ ૩૧-૧૪-૩ ચોપડીયો તથા ખારેકો—રાણપુર. થા.
નાનચંદ હંસરાજ ૩૧) ચોપડીયો. ખારેજ મગનલાલ નયુભાઈ ૩૦ા ચોપ-
ડીયો. થા. નેસિંગ મુખચંદ ૩૧ મીઠાઈ—વાણકડ. લાહી દરબાર તરફથી
૩૧(૧) બાકડા નંગર ખેસવાને સાકર—પાટડી કંન્યાશાળા. હરજીવન બગ-
વાનદાસ ૩૫-૨-૬ ચોપડીયો. ત્રંબકલાલ નયુભાઈ ૩૧) પતાસાં—મો-
ડાસા. મુકૂબ કમેટીના મેમ્બરો ૩૨) મીઠાઈ—ગાંધી. રાયમંગ નાગરાજ ૩૨)
સાકર—મરવાળા. લીંબડી દરબાર તરફથી ૩૨) મીઠાઈ—ભુવાલડી. જી.

હેનાજી લક્ષ્મીભાઈ ત્રીભાવન ૩૦-૧૦-૦ પતાસાં—ધોલેરા. ધંધુકાના મે.
રા. મામલતદાર ૩૦૧ ઓપડીયો નવનીતરામ માધવરામ ૩૦૧ ઓપડીયો-
કોઠ. નારશંગ મુવણા ૩૦૧ મીઠાઈ—ગાંગડ. ગાંગડના દરબારમી તરફથી
૩૩૫) ઓપડીયો તથા સાકર—ધોલેરા કન્યાશાળા. મે. વિઠલ સાહેબ
ધસકવાવર ૩૫) દરબાર સમસ્ત ૩૪) શેઠ દેવજી પેહેલાભાઈ ૩૨) શેઠ.
પ્રથાલભાઈ ઝવરભાઈ ૩૨) શેઠ ગોવિંદજી ઝવરદાસ ૩૧) શેઠ મૂળજી ડો-
સાભાઈ ૩૧) શેઠ તલકશી નહાલભાઈ ૩૧) શેઠ હીરાભાઈ અમીચંદ ૩૧)
શેઠ તલકશી મનજી ૩૧) શેઠ માધવજી મનજી ૩૧) શેઠ અમરચંદ હી-
રાચંદ ૩૧) ઠકર કરસન બાવાભાઈ ૩૧) યાણદાર વ્રીજભુખણદાસ મક-
નદાસ ૩૧) સરકારકુન ઉત્તમરામ અંબાલાલ ૩૧) સરકારકુન હરિલાલ
બાપાલાલ ૩૧) ફોજદાર જમનાદાસ નરોત્તમ ૩૧) દાકતર હરેગોવિંદ
નથુભાઈ ૩૧) માસ્તર દામોદર રણજી ૩૧) તારમાસ્તર વાસુદેવ રામચંદ્ર
૩૧) રાઈટર નવનીધરાય ઓછપરામ ૩૧) શેઠ ગંગા સયા ૩૦૧ પટેલ
મૂળજી વસરામ ૩૦૧ ઠકર છત્રનાથ મોરારજી ૩૦૧ ફૂલ ૩૦૧ ની
ઓઢણીઓ, રેન્ત સાળુ, રમાલ, મ્લેટો, પુસ્તક વિગેરે—વાગડ. ચુડાસમા
બાવા બનેસંગ ૩૦૧ બીજા સદગૃહસ્થો ૩૨-૬-૬—આંબલીઆળા. મુ-
ખી નથુભાઈ ન્હાભાઈ ૩૧) પો. મુનદાસ પરસોત્તમ ૩૧) પ. ઝવર
ભાઈજી ૩૧) વિગેરે બીજા ગૃહસ્થો ૩૩)—બાવળા. પા. કેશવલાલ મી.
રધર ૩૦૧ પતાસાં, ચાંડા, ફંકાવટીઓ—ખારાપોડા. પા. કાળીદાસ
પુત્તભાઈ ૩૦-૧૫-૦ ઓપડીયો—એધાવી. શેઠ વીરચંદ દીપચંદ વિગેરે
૩૨) મીઠાઈ—સોનાસણ, સ્કૂલ કમેટીના મેમ્બરોએ ૩૦૧૧ સાકર—વીર-
મગામ. શેઠ રધનાથ પરસોત્તમ ૩૨) પતાસાં વહેર્યા, ગોર જગનનાથ
ફૂલભરામ ૩૨) દેશાઈ કેશવભાઈ કુબેરભાઈ ૩૨) પોમ્ટ માસ્તર બલાખી-
દાસ ૩૧) વૈદ કેશવલાલ ૩૧) પરીખ હરીવલ્લભદાસ ૩૧) શેઠ વીરજી
વદાલજી ૩૧)—મીરોલી, આગા અકલીઆર સાહેબ ૩૧) પતાસાં—
ગોરૈયા. દેશાઈ રણજીભાઈ મોનભાઈ ૩૨) ઓપડીયો—પ્રાંતીજ કન્યા-
શાળા. મે. રેવન્યુ કમીશનર સાહેબનાં મડમ ૩૧૧૧ સાત જોડીઓને
વહેંચી આપ્યા—પોત્તારપુર. શ્રી ગજરાજગરજી ઈશ્વરગર ૩૧૦-૫-૦
ઓપડીઓ, રમાલ, મીઠાઈ—ભોજવા. વજીભાઈ બાઈજી ૩૦૧૧ સાકર—

અરવાળા. પાનાચંદ મોરારજી ૩૨) કેરીઓ. મુંદરજી મોરારજી ૩૨) કેરી-
ઓ—સોળા. દલપતરામ તંદરગોવિંદ ૩૦) પતાસાં—ગાંગડ કન્યશાળા.
ગાંગડ દરબાર તરફથી ૩૧) પતાસાં અને છાંટના રેળ—સાલગડા.
શેઠ બાપુજી કન્યારાસા વિગેરે ૩૧) મોપડીઓ તથા પતાસાં—

(ઇંગ્રેજ સહી.) અલિધરપ્રસાદ તાપીપ્રસાદ દેસાઈ.
ડેપુટી બચ્ચુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર.

પાલણપુરવિભાગ.

જા. નં. ૧૮૧ તા. ૨૮-૮-૮૫

રાધનપુર. મહેરબાન નવાબ સાહેબના બાઈ નાદિઅલી ખાનજી
સાહેબે ૩૧૦) મોપડીઓ અને મહેતાજી તથા આસિસ્ટન્ટ વિગેરેને ૩૧૫)
ઇનામના આપ્યા—પાલણપુર તાલુકાસ્કૂમ. મહેરબાન દીવાનસાહેબે ૩૨૧)
મોપડીઓ કેમ્પડીસાના રોકાણી જ્ઞાબાઈ તરફથી ૩૨) મીઠાઈ અને દિ-
વાન સાથેબની તરફથી ૩૫) મોપડીઓ ૩૧) મીઠાઈ—ધાનેશ. રાજેશી
હેમરાજ મૂળચંદ ૦-૯-૦ મીઠાઈ મહેરબાન દીવાનસાહેબ તરફથી ૩૫)
મોપડીઓ ૩૧) પાણીસાફ. રાજેશી અમૃતલાલ માણિકલાલ ૩૨) રાજેશી
હેમરાજ મૂળચંદ ૩૨) રાજેશી ગુલામચં લવજી ૩૧) મહેતા ફુલચંદ પીયા
૩૧) કુમ ૩૧) મહેતાજી આસિસ્ટન્ટ વિગેરેને મહેતા. લવજી હથર ૩૫)
મીઠાઈ—માલણ. મહેરબાન દીવાનસાહેબ તરફથી ૩૩) મોપડીઓ ૩૧)
મીઠાઈ—મેતા. પાલણપુર મુલકાનના સરવૈઅર ગડબડરામ વલ્લભરામ
તવાડી હગન એમચંદ અને મૂખ્ય પટેલો તરફથી ૩૧) મોપડીઓ ૩૧)
મીઠાઈ યા. મૂળચંદ બાઈચંદ તરફથી નિશાળના તમામ જોકરાઓને થીરો
પૂરી કરી જમાવ્યા. થાં. ટોકર બાઈચંદ નિશાળના તમામ જોકરાઓને
ખાંડના લાડ જમાવ્યા—કાણોદર. રકુલ કમિટિના એમ્બરો તરફથી ૩૧૧)
મોપડીઓ ૩૨) મીઠાઈ—વડગામ. પટેલ મેલા હરબા તરફથી ૩૧) મીઠાઈ
—પાલણપુર કંપારાળા. મહેરબાન દીવાન સાહેબ તરફથી કુંવરશીનો
જન્મ થવાની ખુશાલીમાં ૩૨) મોપડીઓ તથા રમેટો અને મીઠાઈના
મળીને આપ્યા—રાધનપુર તાલુકાસ્કૂમ. મહેરબાન નવાબસાહેબ તરફથી.
મ. પોલીસીકાલ મુશિરોન્ડે સાહેબ પધારેલા ને વખતે ૩૨૫-૯-૦ મોપ-
ડીઓ—સમી. રાધનપુરના નવાબસાહેબ તરફથી ૩૧૫) મોપડીઓ ૩૫)

મીઠાઈ ૩૬ મહેતાજી આસિસ્ટન્ટ વિગેરેને રાધનપુર તાલુકા માસ્તર ગોર-
ધનદાસ ધરમચંદ અને ઇંગ્રેજી સ્કૂલના હેડમાસ્તર મી. મોતીલાલ અને
ડૉક્ટર આચારામ તરફથી ૩૫) મીઠાઈ—મૂળપૂર મહેરબાન નવાબ
સાહેબ તરફથી ૩૫) ઓપડીયો ૩૪) મીઠાઈ શા. પિરચંદ પાનાચંદ ૩૦
મીઠાઈ શા. જુહાપાલ મેઘજી ૩૦-૧-૦ મીઠાઈ શા. ઝવેરચંદ ખુશાલ
અને દેવકરજી ચતુર ૩૦) મીઠાઈ—દુવડ. મહેરબાન મુરતુજીઆનજીના
કારભારી બાદરે નહાલચંદ ૩૦-૧૦-૦ ઓપડીયો ૩૦) મીઠાઈ ૩૧) મહે-
તાજી આસિસ્ટન્ટ વિગેરેને—કુંવારદ. કારભારી હરિજાલ જગજીન ૩૩)
ઓપડીયો—લોજારા. કારભારી મનસુખલાલ ૩૫-૧-૩ ઓપડીયો ૩૫)
મહેતાજી આસિસ્ટન્ટ વિગેરેને—ડીસા. શેકાણી એતસી જોડાબાઈ ૩૨)
મીઠાઈ તથા પાણી સાડ આખ્યા—ધરાદ. ખરી. અંબાચીદાસ મોતીચંદ
૩૧) ઓપડીયો કોઠારી ધરમચંદ મેલજી તથા સામજી ૩૨) મીઠાઈ—વાવ.
મહેતાજી સામજી મલુકચંદ ૩૧) મીઠાઈ—વારાહી. મલેક રવાજી મુરી-
દખાન ૩૧૦) ઓપડીયો અને ગરીબના જોકરાએને સ્લેટો સાડ—દીવોદર.
યાણુદાર પીતાંબર લુમચંદ ૩૦) મીઠાઈ સુખી હાકોર ચતરસંગજી ૩૧)
મીઠાઈ આજમ ચતરસંગજીના કામદાર ૩૦) મીઠાઈ બેચરલાલ વલ્લરામ
તથા વહેરા હેમજી મઆરામ ૩૦) મીઠાઈ—તેરવાડા. તાલુકદાર સે-
આનજીના કારભારી ઉમેદ પૃથ્વીરાજ તરફથી આઠ આનાની મીઠાઈ—

(ઇંગ્રેજી સહી.) જેતચંદરામ સતવચંદરામ.

૩. એ. ઇ. મહીકોંઠા, પતણપૂર.

પ્રાં. કચ્છ.

જા. નં. ૧૨૪ ૨૧-૮-૮૪

માંડવી એ. વ. સ્કૂલ. માંડવીના એક આજુદજી વહરામ પોતાની
પુત્રીના લગ્ન પ્રસંગે માંડવી કચ્છમાં હાઉસમાં મોટી ઝાહેરે સભા બરી
ઇંગ્રેજી નિયાજના જોકરાએને પુસ્તકો ૩૨૮-૨-૪ ના ઇનામમાં આખ્યા.
તે વખતે મહારાજા ધિરાજ મીરજી મહારાજોની એગારજી બહાદુર તથા
કચ્છના પુલીટીકલ ફીલ્ડ સાહેબ બહાદુર તથા ૨૦ બા. દીવાનજી
સાહેબ મણીબાઈ જસબાઈ તથા ૨૦. ૨૦. ડાક્ટર સાહેબ વગેરે સદગૃહસ્થો

તથા મોટા શ્રીઆમ્મો બિરાજેલા હતા તે વખતે રા. રા. કચ્છના ઇ. એ. ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ માણેકલાલ સાકરલાલ કેળવણીના બાધ વિશે ઈંગ્રેજીમાં બાપણ કહું હતું તેપરથી રાવજહાજીર-દિવાનજી સાહેબે લોકોને ઉત્તેજન મળવા માટે યુનિસાતીમાં બાધ કૈયા હતો—જમકુ કન્યાસાળા. શ્રી આણંદજી વચરામ પ્રોતાની પુત્રીના યગ્ન પ્રસંગે કન્યાઓને રૂ. ૨-૦ ઇનામ વહેંચ્યું—માંડવી, દેંકરાજ સ્કુલ. માંડવી એ. વ. સ્કુલના જોકરા સાથે શ્રી આણંદજી વચરામ તરફથી જોકરાઓને પુસ્તકો રૂ. ૫૬-૧-૯ ના ઇનામ આપવામાં આવ્યાં—માંડવી નં બીજો. માંડવી એ. વ. સ્કુલના જોકરા સાથે શ્રી આણંદજી વચરામ તરફથી જોકરાઓને ઇનામમાં પુસ્તકો રૂ. ૧૨-૭-૪ આપવામાં આવ્યાં—સલાયા. માંડવી એ. વ. સ્કુલના જોકરા સાથે શ્રી આણંદજી વચરામ તરફથી જોકરાઓને ઇનામમાં રૂ. ૧૬-૭-૧૦ ના પુસ્તકો આપવામાં આવ્યાં—માંડવી અલ્ફાન સ્કુલ. માંડવી એ. વ. સ્કુલના જોકરા સાથે શ્રી આણંદજી વચરામ તરફથી પુસ્તકો જોકરાઓને રૂ. ૭૦-૦-૨ ના આપવામાં આવ્યાં—માંડવી નાઈટસ્કુલ માંડવી એ. વ. સ્કુલના જોકરા સાથે શ્રી આણંદજી વચરામ તરફથી રૂ. ૭-૨-૬ ના પુસ્તકો જોકરાને આપવામાં આવ્યાં—કોડપ યુ. નિરાજ. રા. રા. આસિસ્ટ રેવીન્યુ કમીશનર સાહેબ વલ્લેરામબાઈ એમનું અંગ્રેજી પધારતું યાતાં તેમણે કોડાપના કુ ગાંધી મરજી નામજી તથા પટેલ બાબાજી રામજી તથા ગામના સદગૃહસ્થોને બિજા કરી અંગ્રેજી રકુલ માટે એક ઘડીઆજ લેવા માટે લખેલ ઉઘરાણું કરવામાં આવ્યું જેમાં નીચે લખેલ સદગૃહસ્થોએ ઇનામ મેંડાવ્યાં તેની વિગત.

રૂ. ૧) રા. રા. વીલ્લેરામબાઈ નેડા રૂ. ૧૦ રાજીશી દામોડર માંડણજી રાજ-દાર રૂ. ૧૦ યા. કુંવરજી દેરાજ રૂ. ૧૦ યા. હેમરાજ પાંચારીઆ રૂ. ૧૦ યા. ઉમરસિંહ મેધરાજ રૂ. ૧ પેદાંત નેડા દામજી રૂ. ૧ યા. દેવજી બીમજી રૂ. ૧ ગાંધી મુલજી નામજી પેયાપના કુ રૂ. ૧ યા. રવજી દેવરાજ રૂ. ૧ યા. દેવજી લખમણ રૂ. ૧ યા. લાયા મેધરાજ રૂ. ૧ રાજીશી લખ માધવજી વ. હીવટારે રૂ. ૧૦ પટેલ બગતજી રામજી રૂ. ૧ યા. મોમાયા શામર રૂ. ૧ યા. નેણસીંહ દેવજી રૂ. ૧ યા. દેશવજી ખેરાજ રૂ. ૧ યા. લીલા મેધરાજ ૦ યા. તલકસિંહ ઉડેડા રૂ. ૧ યા. લીલા દેવજી રૂ. ૧ ઉમર હાજી અમા-

૨૫૫ ૩૦ થા નયુ દેવરાજ ૩૦ થા દેવુ હરભમ હરીનો રૂપિઆ ૧૧
ઉગરાણું કરી મહાજન તરફથી ધડીઆળ ૧ બખશિશ આપવામાં આપ્યું
છે. જોથી જ્ઞા દામજીના ઊકરાને ધેર પુત્ર જન્મ્યાથી ૩૧૧ ની ઊકરા-
ઓને સાકર વહેંચી. પટેલ બગવાનજી રામજીને ધેર ઊકરું જન્મ્યાની ખુ-
શાલીમાં ૩૧૧ ની સાકર વહેંચી.—જાૈ કન્યાશાળા. નીચે લખેલે ગૃહસ્થો
તરફથી કન્યાઓને મીઠાઈ વગેરે વહેંચ્યાં. ૩૦ જોથી પારખ્યાનધાએ દાળી-
આ વહેંચ્યા. ૩૦-૧૦-૦ ઠા મથુરાદાસને ધેર પુત્ર જન્મ્યાથી પતાસાં વહેંચ્યાં.
૩૧-૧૨-૯ કારકુન રાજેશ્રી દયાશંકર રતનજીએ પતાસાં વહેંચ્યાં. વારષિક
પરીક્ષા વખતે રાજેશ્રી વહીવટદાર સાહેબ દલપતરામ બગવાનજી, રાજેશ્રી
નરભિરામ કચ્છમ દરોગા, તથા પોસ્ટ માસ્ટર અને બીજા સદગૃહસ્થો અને
મહાજન મળી ૩. ૮)ના રૂમાત્ર કન્યાઓને આપ્યા ૩૧૧ ની મીઠાઈ વહેંચી.
—સણુવા. જાહેજ દેવીસંગજી નાથાજીએ સ્કુલમાં પધારી ઊકરાઓને
૩૧ ની સાકર વહેંચી તથા મહેતાજી અને મોનીશને ૩૦ પાધડીના આ-
પ્યા—લાકડીઆ યુ. નિશાળ. અત્રે કારભારી રાજેશ્રી દલપતરામ મકનજી
તથા યાણુદાર દલપતરામ દયાશંકર વગેરે કેટલાક વેપારીઓ આવી ઊકરા-
ઓની પરીક્ષા લઈ રૂ૧૧ ના પતાસા વહેંચ્યા—મુદરા યુ. નિશાળ. ચેક.
ખીમજીભાઈ જિરામ તરફથી ગરીબ ઊકરીઓને રૂ૧૫-૦-૦ ના પુસ્તકો
આપવામાં આવ્યા તથા રૂ૭૧ ના પેડા વહેંચવામાં આવ્યા. મહેતા ડાહ્યુ-
ભાઈ નરભિરામ પુત્ર જન્મ્યાની ખુશાલીમાં રૂ૧૧ ના પતાસા વહેંચ્યા ખુ-
જના વકીલ રાજેશ્રી ચવજી વાઘજીએ કચરત ચાળાની પરીક્ષા લઈ રૂ૧)
ની સાકર વહેંચી—હમીપુર રાજેશ્રી રાપર વહીવટદારના હેડક્લાર્ક રાજેશ્રી
કેશવલાલ પીતાંબરે આંદિની નિશળ તપાસી રૂ૦૧ ની સાકર વહેંચી—મુદરા
કન્યાશાળા. મહારાજ ધિરાજ મીરજી મહારાઓ શ્રી એગારજી બહાદુર
તરફથી વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે રૂ૧૧૧ ની મલમલ તથા રૂ૪ ના પુસ્તકો ક-
ન્યાઓને વહેંચવામાં આવ્યાં રા. ખુજ સુપર વાઈઝર હાથીરામ ત્રીકમજી
નિશાળમાં પધારી રૂ૦-૧૩-૦ ના પેડા વહેંચ્યા રા પેડાભાઈ પરશોતમે પુત્ર
જન્મ્યાથી રૂ૦૧ ના પતાસા વહેંચ્યા રા. રા. રે. કે. સાહેબ રાએદનાનાન.
જીએ તથા મુદરા ન્યાયાધીશ મળી રૂ૧-૯-૦ ની મીઠાઈ વહેંચવામાં
આવી, કષાયાના ખોમધમા નાનજીએ રૂ૦૧ નાપતારા વહેંચ્યા વકીલ ખોજ

બાઈ મધજી પોતાની પુત્રીને નિયાજે જેસાડી રૂબા ના પતાસા વહેંચ્યા રા. દુધે યાણુદારે રૂબા આંખા વહેંચ્યા—લખપત. રા. પ્રાણશંકરે જયશંકરે રૂબા ના પેડા વહેંચ્યા—આચ્છેડ વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે નીચે લખેલા સકસો પા. સેથી રૂબા ની મીઠાઈ વહેંચવામાં આવી. રૂબા ખટલ મુનશી તેજપાલ રૂબા ૬. જેરામ નારણ રૂબા ગૈધર બેચરે લાધા ભુજના રૂબા ૬. જેરાજ ઉકડા રૂબા ૬. ચામજી સુંદરજી રૂબા ચા. પૂનશી તેજપાલ. રૂબા ૬. લાલજી ખે. તર્સીદ રૂબા પોઢીઆ ૬. બાપુજી બીમજી રૂબા—કઠારીઆ. રા. ભચૌ ફોજદાર ગામ ઘણીઆં અને કારભારીઓ તથા બીજા સદગૃહસ્થો મુકલમાં પધારી ઊકરાની ધોરણવાર પરિક્ષા બઈ રૂમાલ ચોપડી અને મીઠાઈ રૂબા ઊકરાઓને ઇનામ આપું માળીઆના વહીવટદાર ૬. પૂનબાઈ બીમજી રૂબા ની સાકર વહેંચી—ખાવડી. ભુજના સુપરવાઈઝર રા. હાથીરામ ત્રીકમજી તથા મામના સદગૃહસ્થો અને મહાજન મળી રૂબા ની મીઠાઈ ઊકરાઓને તથા રૂબા મેહેતાજીને પાઘડીના આખા આવડાના અવલ કારકુન સુતરસી નારમહમદ નુરમહમદ તથા લુવાણા પુ. લખમસિંદ દેવક રણ મુકલમાં પધારી ઊકરાઓને સાકર રૂબા ની વહેંચી રા. રા. કમીથનર સાહેબ સંપદિતાબાઈ રૂબા ની સાકર વહેંચી—ચંગર કસરત શાળા. દેવ ભગવાનજી માધવજી ઊકરાઓની કસરત જોઈ ખુશી થઈ રૂબા ની મીઠાઈ વહેંચી—ચંગર. વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે મહારાઓ શ્રી ચંગારજી બહાદુર તરફથી રૂબા ની ચોપડીઓ વહેંચવામાં આવી તે વખતે અહીંના મહાજન તરફથી અહીંની તમામ નિયાજોમાં મીઠાઈ રૂબા ની વહેંચવામાં આવી—જેસા શુકરાતી નિયાજ. રા. હરીબાઈ કલ્યાણજી તથા વાધે. લાઓ માયાજી જગતસંગજી તથા વાધેલા રવાજી કરણજી તથા મહા. જન વગેરે ભિગા થઈ રૂબા ની ચોપડીઓ તથા રૂબા ની મીઠાઈ તથા મેહેતાજીને મધરાથી ગજ ૧૮ રૂબા ની પાઘડી આપી.

लवाजम विगरे नाणानी पहोच.

सवे १८८५ यो तारीख ३० मी जुलाई १८८५ सुधी.
 सने १८८४ सने १८८५ सने १८८६
 आव. प.

१-३-०

सोई

१८८८ सुधी

१-३-०

४-१३-०

ठाकरणी (वाघपर)

१-३-०

मास्तर (माधरी)

३१-०-०

रुडन मं. र. ना हुडमस्तर सा.

१-०-०

नारकरभय

जोडरी स्टेट.

१-३-०

कारवारी साहिबनी तर्कधी

६-१-०

वि. ना आ. उ. जे. छ. सा.

१-३-०

सं. ज. आ. रुड.

१-२-६

आ. रुड. (सांगा)

१-३-०

हुडमास्तर सा. (रांर)

१-३-०

(बीमडी)

१-३-०

छ. सा. प्रो. आलायाड.

१-३-०

जे. छ. सा. रु.

समीनस्टेट. १५-१०-०

१८१-१३-०

प्रिन्सिपल सा. (राजवाट)

१-२-०

महल उ. जे. छ. सा.

१८-१३-०

जोडरी मं. र. १ लावा

१-०-०

वि. उ. जे. छ. मस्तर. २२५-१२-०

मातवा उ. जे. छ. सा.

२३-४-०

१२-१२-० पातरीगुला स्टेट.

पुस्तकखाना से. सा.

१-२-०

जे. छ. सा.

१-३-०

जोडरी पातरी

१-२-०

साहिब

१-२-०

१-३-०

જે. ભૂલેશ્વર પ્રેતકામળા સેક્રેટરી સા. મુંબઈ.	૧-૩-૦
આ. ગુજરાતી સ્કૂલ નં. ૨ (વડોદરા)	૧-૩-૦
જે. નવસારી કં. એ. એ. વ. સ્કૂલ.	૧-૬-૦
જે. રાજકોટ હાઈસ્કૂલના હિ. મા. સા.	૧-૩-૦
જે. રા. સા. ડ. એ. ઈ. સા. પ્રાં. સોલક.	૧૬૫-૮-૩
જે. રા. સા. ડ. એ. ઈ. સા. પ્રાં. હાથાર.	૧૧૪-૧-૦
જે. કં. જે. એ. વ. સ્કૂ. (અંકલેસર)	૧-૩-૦
રા. ચીમનલાલ અમૃતલાલ (અમદાવાદ)	૧-૦-૦
જે. રા. સા. અમદાવાદ વિ. આ.	૧-૩-૦
ડ. એ. ઈ. મા.	૧-૩-૦
જે. કેળવણી આતાતા ડિરેક્ટર સાહેબ.	૧૪-૩-૦
આ. અંબાતના નિ. મારતર.	૫-૦-૦
રા. મોહનલાલ ખુસાલીરામ (કર્જામી.)	૧-૩-૦
જે. કિમેલ પ્રેમિગણેલના હેડ.	૧-૦-૦
માસ્તર સા. અમદાવાદ.	૧-૦-૦
આ. શેરાન સ્કૂલમાસ્તર સા. (રાજકોટ)	૧-૨-૦
રા. હીમાધર તુળશી (અમરેલી)	૧-૨-૦
જે. અંગ્રેજી સ્કૂલના હેડમાસ્તર સા. (વિજાપુર)	૧-૩-૦
રા. રામચંદ્રે ઇસ્કર (મુંબઈ)	૧-૩-૦
જે. પાલીનાથા શેરના મુખ્ય કારના સહિય.	૧૧-૧૧-૬
જે. રા. સા. સુ. ઈ. વિ. ડ. એ. ઈ.	૧૨-૧૦-૦
નાંસદા શેટ.	૩૬-૩-૦
આ. તા. સ્કૂ. મા. (ઈડર)	૩૬-૩-૦
જે. વડોદરા શેટ. હાથારીના સેક્રેટરી સા.	૧-૩-૦
જે. રા. સા. સુ. ઈ. વિ. ડ. એ. ઈ.	૧૨૫-૦-૦
જે. રા. સા. સુ. ઈ. વિ. ડ. એ. ઈ.	૧-૨-૦
જે. રા. એ. વિ. ડ. એ. સા.	૧-૩-૦
જે. રા. સા. વિરમગામ સ્કૂલના ડેપુટી સા.	૩-૬-૦
આ. તા. સ્કૂલમાસ્તર પાલજીપુર.	૨૫-૧૪-૦
જે. રા. સા. એ. ઈ. વડોદરા શેટ.	૦-૧૨-૦

ગુજરાતશાળાપત્ર.

GUJARAT SCHOOL-PAPER
DECEMBER 1885.

પુસ્તક રજા સુઃ : હીસેઆર ૧૮૮૫. અંક ૧૨ મો.

ગાતાં છ બહુ મોટું વૃક્ષ નામ તેમ છે કામ -

કર ખેતે મન દેવતા ખરી ખેતી ધરી હામ

અવુકેમલિકા

પૃષ્ઠ

CONTENTS :

પર્ગ પદ્ધતિ	૨૬૫
પુસ્તકોની પહેચ.	૨૭૮
વનદેશવ્યવસ્થા	૨૭૯
નિયામોનાં પનામ પત્રક.	૨૮૭

Stores system	265
Notices of New Publications ..	270
Departmental Notifications ..	276
List of Prizes distributed in Schools	280

(કૃષ્ણવર્ણી ખાતાના સુક્રમયી)

અમદાવાદમાં

મામાની હવેલીમયે કુનાઇટડ પ્રિન્ટિંગ અને જનરલ એજન્ટરી કંપની
"લિમિટેડ"ના પ્રેસમાં રણજીતલાલ મંગારામ છાપી પ્રગટ કર્યું.

મૂલ્ય

{ ૩૧ } વરસનો અગાઉપીઠ. }
{ ૬૦ } છૂટક એકે અંકના }

દયાલ ખર્ચ
૧૦૬.

ગ્રાહકોને ચેતવણી

આપવામાં આવે છે કે ગૂંજરાત શોખાપતની કિંમત ટપાલ સાથે ૩૧-૩-૦૦ હાલ છે તેને બદલે આવતા વર્ષથી એટલે સને ૧૮૮૧ થી માત્ર ૩૧-૦-૦ રાખવામાં આવી છે. માટે એ નર્વ શરૂ થતાં પહેલાં અગાઉથી મોકલનારા ગ્રાહકોએ ૩૧-૩-૦૦ હમિશ માફક ના મોકલતાં ૩૧-૦-૦ ના મોકલવો.

૨૫-૬-૮૫ } હરિલાલ વલ્લભરામ.
સુ. રાજકોટ. } મનિન્દર-ગૂંજરાત શોખાપત.

વાઝમિત્ર.

આ નામની દવા તાવ, ઉધરસ, ભરણી આગવું, ઝાડો, કૂમિ, નખખાઈ, આચકી, સસણી હલદી, ઉછાળો, શરીરનું ગળી જવું, પેટનું વધવું એ વિગેરે એકથી પાંચ વર્ષની અંદર થતાં બાળકોને લગતાં તમામ બતના દરેકને દૂર કરી—બાળકનાં શરીરનાં ખાસિયાને મજબૂત કરે છે, શક્તિ આપે છે. આંસાંની અને તેજમાં વધારો કરે છે, આધિકા ખોરાકને પચાવે છે. તથા સાફ દમ્ત ઉતારે છે. જે માખાપો પોતાનાં બાળકોને તંદુરસ્ત રીતિમાં લેવાં ઇચ્છતા હોય તેઓ આગ્રા છે કે પોતાના બાળકોને માટે આ ગોળીનો ઉપયોગ કરવા પાછાત નહિ રહે. વાપરવાનું સુચનાં ડબી ઉપર આવવામાં આવી છે. દર અથવા તેથી વધી ડબી સાથે મંગાવશો. તો ટેપાલ અર્થે અમારે શિર છે તથા તેને સેકડે દર દરકાના દિસાને કમીયન—આપવામાં આવશે. કીમત ડબી એકનો રૂપિયો એક તેમાં ગોળી નં. ૧૦૦) ટપાલ અર્થે એકથી દર ડબી સુધી આનાં ચારે જોએને લોહ એ તેમણે અમારી પાસેથી સેકંડી કીમતે મંગાવી લેવી.

સુ. જામનગર.

વૈદ્ય શ્રીમતી. મણિગોકળ ગોવિંદજી.

પુસ્તક ૨૪ મું.

હિસાબર.

સન ૧૮૮૫.

અંક ૧૨ મો.

વર્ગ પદ્ધતિ.

આપે વર્ગ પાડી દરેક વર્ગને સાર એક મોટી ઉમરનો સુવિક્ષિત શિક્ષક હોય, ત્યારે તેને વર્ગાનુબંધી શિક્ષણ પદ્ધતિ કે માત્ર વર્ગ પદ્ધતિ કહે છે. આ પદ્ધતિનું અર્થ સ્વરૂપ બહાર પાડવાનું માન ડેવિડ મેટોને છે, અને તે ઉપરથી તે શ્યોના પદ્ધતિ પણ કહેવાય છે. કેટલાક એને ગાંધી સિસ્ટમ પણ કહે છે, કેમકે એમાં ગાંધી બહુજ અગત્યની છે. શ્યોએ પોતેના એનું ટ્રેનિંગ સિસ્ટમ એટલે કે જીવણીના પદ્ધતિ એવું નામ પાડ્યું હતું, અને બાળકોને નહિ પણ કેળવણી એજ નિશાળનું મુખ્ય કામ છે એ વાત એણે લોકોને પહેલ વહેલી પોકારીને કહી, એજ એની પદ્ધતિનું આ સ લક્ષણ છે.

ટ્રેનિંગ સિસ્ટમનું સ્વરૂપ—૧ હું અને મુખ્ય તો એજ હતું કે મહેતાજીએ વિશ્વેષ લક્ષ બાળકો ઉપર નહિ, પણ કેળવણી ઉપર આપ્યું, અને તે કેળવણી પણ માત્ર બુદ્ધિની નહિ પણ નીતિ તથા શરીરના પણ અવશ્ય ભાગ્યે. શ્યોએ ને પદ્ધતિ લખી છે તેમાં તે નીતિના કેળવણી વિષે ઘણામાં ઘણું જણાવેલ છે, અને તે બધું વાળ્યું છે, કેમકે બુદ્ધિના વિસ્તાર કરતાં પણ સુનીતિનો અભ્યાસ એ સંસારમાં જીવક વધારે અવશ્યક છે. તેમજ શરીર કેળવણી તરફ પણ નિશાળોનું ધ્યાન એમનાર એજ હતો. નિશાળમાં એજ અથવા કસરતથાના તો એની પદ્ધતિમાં અવશ્યની છે.

સમૂહશિક્ષણ માનિટર પદ્ધતિવાળાઓએ કાળું હતું, પણ તે મહેતાજીનું કામ સુતરું કરવાને માટેજ. પ્રથક શિક્ષણ ત્યારે એકથી થઈ શક્યું નહિ, ત્યારે તે ચલાવી લેવાની માત્ર આ જીકિતઓ હતી. માનિટર પદ્ધતિવાળાઓએ માનિટર રાખવાના કાયદા કેટલાક દીઠા તે બતાવ્યા, તે પણ સમૂહ શિક્ષણમાં જે આસ કાયદા રહેલા છે તેની તેમને કાંઈ ખબર નહોતી. સમૂહ શિક્ષણજ શિક્ષણ તરીકે ઉત્તમ છે એમ બતાવનાર તો મિ. સ્ટોન પહેલ વહેલો હતો. એણે સ્પષ્ટપણે અસરકારક ભાષામાં કહ્યું કે સમૂહના સમભાવથી દરેક બાળકનું મન જેટલું પ્રકૃષિત તથા અંગણ યામ છે, તથા સારે કે નકારે માર્ગે ચાલવાને માટે જે જુસ્સાથી તે તૈયાર થાય છે, તે આંગ્રજ તથા જુસ્સો બાળકને એકલું શીખવવાથી કદી પણ તેનામાં ઉત્પન્ન થતો નથી. આજો સંસાર સમભાવને બળે બળવાન છે, અને તે બળ કેળવણીના કામમાં બેથક વધારાનું જોઈએ.

સમૂહસમભાવનું બળ નિશાળમાં સર્વદા વાપરવાના વિચારથી આ પદ્ધતિમાં સર્વાંગત જવાબ અને સર્વાંગત વાંચન પર્થત સમજૂજ નિશાળનું કામ સમૂહમાં થતું.

શીખવવું અને શીખવેલું તપાસી જોવું એ બે કામ જુદાં છે. એ બતાવનાર પણ પહેલ વહેલો આ પદ્ધતિજ હતી. પરીક્ષા લેવા કરતાં બહુવધું એ મહેતાજીનું પહેલ વહેલું કામ છે અને તે ઉપરજ વિશેષ લક્ષ આ પદ્ધતિ આપે છે. બહુવધાના પાઠ પરીક્ષાના પાઠથી વખતપત્રકમાં જુદાજ નોંધવા માંડ્યા, અને તેનું નામ કથિત પાઠ પડ્યું, વળી એ કથિત પાઠ બહુવધાને અર્થજ નહિ, પણ માત્ર જુદિને કેળવવાની આતર પણ આપતા. એને સામાન્ય જ્ઞાનના પાઠ કહેતા.

કથિત પાઠ કે સામાન્ય જ્ઞાનની વખતે જોડરાનું મહેતાજી ઉપર અને મહેતાજીનું જોડરા ઉપર અર્ચક ધ્યાન રહેવું અવશ્યનું છે, અને તે માટે જે બેઠકની યોગ્ય ગોઠવણી કરી છે તેને ચાલેરી કહે છે. ચાલેરી વિના આ ટ્રેનિંગ સિસ્ટમની નિશાળ ચાલીજ શકે નહિ, અને તે દરેક ઠેકાણે જ તણુ હંમેશાં હોવજ છે.

પ્રદર્શન અને તેથી પણ વિશેષ શબ્દ ચિત્રણની અગત્યતા વિષે શ્રી સાહેબ ડગલે ડગલે લખે છે, અને અગરજો તે વર્ગ પદ્ધતિ સિવાય બીજી

પદ્ધતિમાં પણ એટલાંજ અગત્યનાં છે, તોપણ એ વાત બતાવવાનું માનતો આ અપૂર્વ પદ્ધતિકારનેજ છે. સ્ટોસિસ્ટમ પ્રગટ થયા પછીજ કેળવણી ખરા અને શાસ્ત્રીય પાયાપર આવી. આ રીતે ભોતાં સ્ટોની પદ્ધતિ એ એકલી વર્ગ પદ્ધતિજ નથી પણ સકળ શિક્ષણ શાસ્ત્રનો સાર છે. સદાચારની ટેવ પાડવી અને મનના સમ્પન્ન શક્તિઓને કેળવવી એ અગાઉ વીસારીજ મૂકવામાં આવ્યું હતું. તોપણ તે કાંઈ પ્રયત્ન શિક્ષણથી થઈ શકે નહિ એમ નથી, અને તેથી વર્ગાનુબંધી પદ્ધતિના જે લાભાલાભ અમે નીચે બતાવીએ છીએ તેમાં તેને ન ગણતાં માત્ર વર્ગ બાંધવાથી જે ફાયદા ગેરફાયદા થાય તેજ ગણાવવા અમે વાજબી ધારીએ છીએ, કે તે ઉપરથી તેનો પ્રયત્ન પદ્ધતિ સાથે વાજબી મુકાબલો થઈ શકે.

વર્ગ પદ્ધતિના ફાયદા ગેરફાયદા. જોને મોટો ફાયદો તો એજ છે કે સમૂહ સમભાવનું બળ કેવણીના કામમાં વધારાઈ શકે છે. એ બળ કેટલું અગત્યનું છે તે બધા જાણે છે, અને તેથી કોઈ પોતાના જીકરને એકલી ઘેર ભણાવતા હોય, તોપણ તે વખતે તેને ખેચાર સાથી હોયતો વધારે સાફ ઐગ બધા સમજે છે. જેમ સાથીઓ વધારે તેમ આ સમભાવ બળ વધારે એમાં કાંઈ શક નથી, પરંતુ એ સમભાવ બળને મુમાર્ગે દોરવનાર જે મહેતાજી તેનું ખરાખર ધ્યાન તે સમૂહના દરેક જણ ઉપર ક્યાં સુધી આપી શકાય તે ઉપર તેનો નિશાળમાં ફાયદો ગેરફાયદો યથા આધાર રાખે છે.

જો જોકરા સરખા જ્ઞાન અને શક્તિના હોય, તો તો ગમે એટલા હોય તો પણ તેમને અનુસરતું શિક્ષણ આપી શકાય. સરાસરી સરખા જ્ઞાનનો વર્ગ બાંધી શકાય ખરો, પણ શક્તિ તે બધાની સરખી હોવી એ અશક્ય છે. મોટી નિશાળમાં સરખા જ્ઞાનના માળીશક જોકરા સહેજ મળી શકે, પણ તેમાં જોવા નહિયું તો દરેક સારી બુદ્ધિના, પીચેક મધ્યમ બુદ્ધિના, અને પાછા દરેક કેક કનિષ્ઠ બુદ્ધિના માત્રમ પડશે. આ બધાનો વર્ગ બાંધી બધાને બેળા શીખવવાથી ઉત્તમ અને કનિષ્ઠ બંનેની ખરાબી થાય છે. બધા હાલ મધ્યમ બુદ્ધિના નીવડે છે એમ જે અહિંયા તેમજ બે બેંકાંડમાં ફરીવાર ઉઠે છે, તેનું કારણ આ પ્રમાણે વર્ગ પદ્ધતિમાં બધાનેજ

એકી લાકડીએ હાંકવાથી થાય છે, અને લોકો કહે છે કે અસલ પ્રયત્ન પદ્ધતિમાં એમ થતું નહિ, અને તે કારણથીજ તે સત્ત થોડા પણ અસાધારણ સારા શુદ્ધિવાળા પુરુષો નીકળી આવતા હતા.

આ કહેવું ઘણું દરબજે અરૂં છે, પણ અમે ધારીએ છીએ કે શોતો દુકડીઓ પાડવાની શક્તિ મળા કરતો હતો, તો પણ જો શિક્ષક એક વર્ગની ત્રણ દુકડી પાડી મોટા વિષયોમાં તેનું શિક્ષણ પરીક્ષણ જૂંદું જાંડું લે, અને એ રીતે પોતે એક દુકડીમાં રોકાએલો હોય ત્યારે બીજી દુકડીઓમાં હલકા વિષયો (જે માત્ર ગોખાણ કરાવવા તપાસવાના હોય) તે માનિટરે હસ્તક પોતાની નજરે આગળ લેવડાવે, તો ઉપર લખેલાં નુકસાનો થવાનો જરા પણ સંભવ રહે નહિ, અને પરસ્પર પદ્ધતિનો પણ યોગ્ય ઉપયોગ થઈ શકે.

ગમે તેમ કરો, પણ વર્ગાનુબંધી પદ્ધતિજ મહેતાજીના કામને સરલ તથા રસ ભર્યું કરે છે. એકેકને બણાવવા તથા તપાસવામાં જે કુટાણા ભરેલી મહેનત રહેલી છે તે ગમે એવા ઉત્સાહી અને દયાનતદારી વાળા મહેતાજીથી પણ થઈ શકે નહિ. એકનું એક સમજાવવાનું કે પૂછવાનું હોય, તો તે બધાને બેઠુંજ સમજાવવું કે પૂછવું એ સ્વાભાવિક રસ્તો છે, અને તેથી અગરજો વર્ગ પદ્ધતિમાં ઉત્તમ કનિષ્ઠને કેટલુંક નુકસાન થતું હશે, તો પણ તેના હકમાં એ બધું જોતાં પ્રયત્ન શિક્ષણ કરતાં વધારે ફાયદો થતો હશે એમાં અમને કાંઈ શક નથી. તે છતાં જો જરૂર પડે તો વર્ગના અતિ ઉત્તમ અને અતિ કનિષ્ઠ છોકરાને દહાડામાં કેટલોક વખત પ્રયત્ન શિક્ષણ મળે એવી ગોઠવણ કાંઈ તજવીજથી કરી શકે, તો એ નુકસાન પણ નહિ જોવાનું થઈ રહે.

આ પદ્ધતિની સામા બીજી એક વાંધો લગામાં આવે છે તે એવા છે કે સમૂહ ઉપરજ લક્ષ રાખવાથી પ્રત્યેક ઉપર વિશેષ લક્ષ અપાતું નથી, અને તેથી તે પ્રત્યેકનો અભ્યાસ, સ્વભાવ, તથા શુદ્ધિ તપાસી જે ઉપાયો લેવા જોઈએ તે કાંઈ પણ લક્ષ શકાતા નથી. અરૂં જોઈએ તો આ દોષ વર્ગ પદ્ધતિનો નથી, પણ વર્ગ જોઈએ તે કરતાં બહુ મોટો રાખવાનો છે. અમે જે ઉપર દુકડીઓ પાડવાની સૂચના કરીએ તેમ કરવામાં આવે, તો

આ હરકત દૂર યાય, અને તેની સાથે વર્ગ પણ મોટો રાખી શકાય. વર્ગ તો કાંઈ પણ મોટો રાખ્યા વિના છૂટકોજ નથી. કાંઈ દશબાર જોકરે અંકોનો શિક્ષક રાખવો મોટી નિશાળમાં પરવડી શકે નહિ.

એથી પણ મોટો વાંધો આ પદ્ધતિ સામા એ છે કે એમાં શિક્ષકનાજ સમજના પ્રવૃત્તિ ઉપર ધોરણ રાખવામાં આવ્યું છે. જોકરને બહુતર સરળ કરી આપવાથી તેની જુદી પોતાની તર્ફનો વિચાર કરવામાં કે પોતાની જાણે મહેનત કરવામાં મેદ પડી જાય છે. તેમજ બહુતરમાં કારણ બાગ વધારે સમજતા થતા હશે, પણ જેમાં પંડે મહાવરો કરવાની ઘણી જરૂર છે, તેવી બાબતોમાં તેઓ કાચા રહી જાય છે. વાંચન, લેખન, હિસાબ બંધવા વિગેરે કામ એ જોકરાઓ જોઈએ તેવી ઝપટ અને સદ્દાધરી કરી શકતા નથી, અને તેમાં બહો પણ બહુ કરે છે. આ ટ્રેનિંગ સિસ્ટમનો નહિ, પણ શિક્ષકનો દોષ સમજવો. કથિત પાઠ આપી તે સંતોષ પામે, અને તે વળા જે શીખ્યું તેનો મહાવરો જોકરા પાસે કરાવે નહિ, તો બેથક બધું કાચું રહેજ, વળી, જેમ જેમ જોકરાં મોટાં થતા જાય તેમ તેમ તેને સમજવાનું આધું કરતાં જઈ તેઓ પોતાની જાણે મથે અને મિથ્યા પછી જ્યાં અટકી પડે ત્યાંજ તેને મદદ કરવી એવી રીત વધારે તે વધારેજ રાખતા જવું જોઈએ. પાઠશાળાની કેળવણી અથવા તેથી પણ પેલી તર્ફની કેળવણી જે આત્મી અભ્યાસ તેને માટે યોગ્ય કરવા તર્ફ બેથક બાળકની કેટલીક ઉમર પછી અમુક લક્ષ રાખ્યાજ જવું એ અગ કબુલ કરીએ છઈએ, અને તેમ કરવાને તથા વર્ગ પદ્ધતિને કશો પણ વિરોધ નથી. વિવેક વિના કોઈ પણ પદ્ધતિથી નુકસાન થાયજ છે, પણ તે માટે તે પદ્ધતિનો દોષ કાઢવો એ કદી પણ વાજબી કહેવાય નહિ.

આ રીતે અમે ત્રણે પદ્ધતિના સ્વરૂપ, તથા કાયદા ગેરકાયદા બતાવી ગયા, એ બધામાં ટ્રેનિંગ સિસ્ટમ સર્વોચ્ચ છે. બહુતર એજ કાંઈ કેળવણી નથી એ મહાત્ત્વ જે એણે પ્રસિદ્ધ કર્યું તે સમજી પદ્ધતિઓએ સ્વીકારવા જોગ છે. તેમજ જુદીની સાથે નીતિ તથા યરીરેન્ના કેળવણીના પણ તેટલીજ અથવા અર્ધ કદીએ તો વધારે જરૂર છે એ વાત પણ હાલ સમજાએ કબુલ રાખીએ. બહુતર ઉપરાંત જુદી કેળવણીના આરા પાઠ રા-

ખવા નોંધએ એ એક બહુજ કિંમતી જવાબણ છે, અને બુદ્ધિકેળવણીને માટે સૂચક પદ્ધતિજ યોગ્ય છે. બાળકની નિયાજે તો બેથક આ સઘળાં નિયમોને બિનકુલ અનુસરતીજ હોતીજ નોંધએ, અને કિશોર વયના વિદ્યાર્થીઓને માટે પણ વાપરતાં આપડે તો એજ પદ્ધતિ ઉવમ છે. નાના બાળકને કાચ કે પતાસાનો પાઠ આપીએ છીએ, તેવાજ પાઠ મંહેતાજ મોટી ઉમરના છોકરાને આપે તો બેથક તે કેવળ નિરૂપયોગી અને નુકસાની બરેકું પણ છે, પરંતુ એમાં મહેતાજ સિવાય બીજા કોઈનો વાંક નથી. ખગોળ, ભૂરત્તર, રસાયન, યંત્રશાસ્ત્ર વિગેરે શાસ્ત્રોના પ્રવેશક પાઠ સામાન્ય જ્ઞાનની પદ્ધતિ ઉપર આવા છોકરાઓને તો આપવા નોંધએ, અને એ પ્રમાણે સૂચક પદ્ધતિએ પ્રવેશ કરાવ્યા પછી ગ્રંથોના બ્યાખ્યાનમાં નાંખ્યા હોય, તો થોડા વખતમાં પાંકે પાંચ એ વિદ્યાઓમાં નિપુણ થાય. તેમજ આ પગધીએ ઉપર કહ્યું તે પ્રમાણે છોકરાઓને પ્રથક પણ પોતાની મેળે મથવાનો મહાવરો પણ અવશ્ય પાડવો નોંધએ. આ પ્રસંગે પરસ્પરે સહાયતાનો પણ કેટલોક ઉપયોગ કરી શકાય, અને તેમ કરવાથી તેના પણ ને આસ લાભ છે તે મળી શકે. મતલબ કે ત્રણ પદ્ધતિઓનું યોગ્ય મિશ્રણ કરતાં મહેતાજને આવડવું નોંધએ, અને તેમ તે કરે સારેજ મન રૂપી અમૂલ્ય વસ્તુને ખીલવવાનું પરમપૂજ્ય કામ પર-મેધરે તેને સોંપ્યું છે તેમાં તે પૂર્ણ નય મેળવી કૃતાર્થ થઈ શકે.

પુસ્તકોની પહેંચ.

ભગવદ્ગીતાનું ગૂંજરાતી બાંધાંતર મૂળ તથા અન્વય સાથે બદ બજારવરામ કૃષ્ણરામે છપાવી પ્રસિદ્ધ કર્યું છે તેની એક પ્રત અમને પહોંચી છે. ભગવદ્ગીતા ઉપર અનેક ટીકાઓ થઈ છે અને દરેક ટીકાકારે પોતા પોતાના મતની અનેક ખેંચતાણો કરી છે, પણ અત્રે તેમ ન કરતાં સરળ અર્થના સ્પષ્ટીકરણ ઉપરજ મુખ્ય લક્ષ આપ્યું છે એ નોંધ અમે ખુશી થયા છીએ, અને તૈયી પણ વધારે સારું તો એ કર્યું છે કે કેવળ અન્વયાનુસાર અનુવાદ પણ તેની સાથે આપ્યો છે. આ પુસ્તક વિશેષ

ધર્મની સાથે નિકટનો સંબંધ રાખનાર હોવાથી અમે કાંઈ વિશેષ વિવેચન કરી શકતા નથી, પણ એટલું જ કહીએ છીએ કે બાપાંતર શુદ્ધ, સરળ, અને અમે જોયું છે તે ડોક્ટ્રિને તો યથાર્થ થયેલું માલમ પડે છે. છપાઈ પૂરું સુંદર છે. પૂર્વણી દાખલ ધર્માદિ ચાર ઉપનિષદનાં પણ મૂળ સહિત બાપાંતર એમાં આપેલાં છે. એની કીમત રૂ. ૫) રાખેલી છે તથા તે મુંબાઈના જીકસેજર મંડિત જ્યોતારામ મુકુંદજીની દુકાને મળે છે.

શિવગીતા બાપાંતર. વિચારે બપર પ્રમાણેજ. એ બાપાંતર રા. રા. છોટાલાલ નરસિંરામ ભટ્ટે કરેલું તથા દ. જોષીજી પદ્માજીની કુંપનીએ છપાવી પ્રસિદ્ધ કર્યું છે. કીમત રૂ. ૧)

સુરેષ ચરિત્ર. આ પુસ્તક તથા કરી વિલક્ષણ જણાય છે. એ નાટકરૂપમાં લખાયેલું છે, અને નાટક રીતે પણ કેટલોક રસ ધરાવે છે, પણ મુખપૃષ્ઠમાં સુરેષચરિત્ર એ નામની સાથે “સ્વાત્માનુભવાઈ માર્ગ દર્શક અદ્ભુત પ્રક્રિયા” એમ લખ્યું છે તે પ્રમાણેજ એ ગ્રંથની અંતરગત ઉદ્દેશ ધર્મસાનની અર્થા એ છે, અને તેથી એ વિષયનું પણ અમે યથાય વિવેચન અત્રે આપી શકતા નથી. લખનાર વિચારવંત, બહુ ભુત, ઉત્સાહી, અને સ્વજીવિવાન જણાય છે, અને તે હાલ ડોહાળાતા સુધારાના અનેક વિષયો એમાં પ્રોત્ત તથા સંક્ષિપ્ત શૈલીથી નાટકનો રસ સાચવતો યકો બહુધા સંસ્કૃત પણ ગંભીર જીવિથી અત્રે રચ્યું છે. નામ પ્રગટ કર્યું નથી અને તેમ છે તો અમારે અમારી અટકળ ચલાવવી નિષ્પ્રયોજન છે. વડોદરાથી એ પુસ્તક અજાસાધક અધિકારી વર્ગ એ નામથી પ્રગટ થયેલું છે.

દલપતસતસાઈ. આ ચોપડી છપાવાને કેટલાક માસ થઈ ગયા છે અને તે આપણા લોકપ્રિય કવિ દલપતરામની કૃતિ હોવાથી એ વિષે વધારે બોલવું એ નિરર્થક છે. દોહરા, શ્લોક, કે કોઈ જાતના પણ સાતસે હંદને સમ્પ્રથતી અથવા સતસાઈ કહે છે. વ્રજભાષામાં બિહારીલાસ અને વંદની સતસાઈઓ બહુજ પ્રસિદ્ધ છે. આ સતસાઈ વંદની ૮૫ ૮૫ ઉપર એટલે દ્રષ્ટાંતિક છે, અર્ધાંક ફુલા પહેલાના અને અર્ધાંક નવા કરેલા જણાય છે. નવાના કરતાં જૂના બેશક બહુ સારા છે. અમે ધારતા નથી કે

એ ઉત્તર અવસ્થાનું પરિણામ હોય, પણ એ વૃદ્ધ કવિરાજ આજકાલ પોતાની કવિતા બનાવવામાં નોંધએ તેટલી કાળજી રાખતા નહોત્ય એમ અમારા નોંધમાં કેટલાક વાપતથી આબુંછે, અને તેને માટે બહુજ દિલગીર છીએ. તે છતાં આ પુસ્તક સમગ્ર રીતે નોંધતાં વાંચતાં ગમે, એવું અને બોધકારક છે, અને આજ રાખએ છીએ કે જે લોકને દલપતકાબ લવું પરવડતું નહિ હોય તે આપણા કવિની આ પ્રસાદી તો રાખી થકુ જીજ્ઞાસુ. આપણી બાયામાં અત્યાર... મુધી એકજ... સતસંધ... લખાએલી છે, અને તે પણ હમણા યોગજ વાપત ઉપર મહુવાવાળા કવિ વલ્લભદાસ શેઠની તર્ફથી. આ બે સતસંધઓ મુકાબલો કરવા નોંધ છે પણ... મ્યથન સંકોચને લીધે નાચાર.

કાવ્યકૌસ્તુભ, દ્વિતીય ભાગ. કાવ્યકૌસ્તુભના પ્રથમ ભાગથી કવિ જુલાખીરામ એટલા પ્રસિદ્ધ થયાછે કે આ દ્વિતીય ભાગ તેમની તરફથી પ્રગટ થયોછે એમ કહેવાના કાંઈ જરૂર નથી. આ બીજો ભાગ પહેલાના નોંધોજ ચાતુર્ય શૈલીના પણ સરજ અને વાંચતાં મીઠી લાગે એવી કવિતા થી બરેલો છે. કલમ છત્રીથી એમાં સોથી સરસ લખાએલી છે, પાછલો ભાગમાં કથનબોધ બત્રીથી નેવી રમતી રમુજ આપનારી હતી તેવીજ અહીંયા બીજી કથનબોધ બત્રીથી છે. લાગણીએને કાંઈક ઉશ્કેરે એવી કવિતા બાળલગ્ન બાવીશીમાં કેટલીક છે. જ્ઞાનભાજ વિષય અમને બિલકુલ પસંદ પડતો નથી. પ્રિયા પ્રેમપત્રિકા એ મૃગાર વિષયક કવિતા છે. એમાં રસ કરતાં શબ્દમાતુર ઉપર વિશેષ લક્ષ આપેલું છે, અને અંગર નોં એ પદ્ધતિ અમને પસંદ નથી, તોપણ ઇનસાફની રાહે કહેવું નોંધએ કે એમાં કવિ જુલાખીરામ કેટલીક ચમકો યોજીછે તેવી અદ્વાપિ કોઈપણ ગૂંજરાતી કવિએ યોજી નથી અને તેમ કરતાં એણે કાંઈ વધારે એચતાણુ પણ કરી હોય એમ નથી. સમસ્યા શૂંચિનો ભાગ પણ રમુજ છે.

નવલ પહેલું. અથવા; વીરા ધીરાની દેશ કેલ્યાણી વાર્તા. બનાવનાર દેવશંકર ઉદયરામ દવે, મહેતાજી બધેલી, આ લખનારની સ્વબાવિક શુદ્ધિજ વાર્તાદિક વિષયોને અનુકુળ હોય એમ જણાય છે. વર્ણન કરવાની તેમજ સંકળનાશક્તિ સારી છે, અને શેઠી એવી સરજ મુદાનેજ

વળગી રહેનારી, તથા રસ બરી છે કે માત્ર કરણધેલાં સિવાય કોઈ પણ વાતોના પુસ્તકની હારમાં અમે આ એના પ્રથમ પ્રયત્નને પણ મૂકતાં આચ્છો ખાતા નથી. અમને બોલેલો છે કે ને એ લખનાર. રૂપકના અંતર્પટને આધુનિક પટ્ટી શુદ્ધ વાર્તાની ઘટના પાછળ પોતાની શક્તિ વાપરશે, તથા ઈંગ્રેજી બાધાની થોડીક સારી સારી “નાવલો” સાંભળીને તેના સ્વરૂપનો વિચાર કરશે, તો જ તે દહાડે તે આપણી બાધામાં એક ઉત્તમ નવલકાર થઈ પડશે એમ અમને લાગે છે. આ વાર્તામાં પદાંતરે રાજ-કિય વિષય હોવાથી અમે એનું એવું વિવેચન કરી શકતા નથી, અને ઉપર ને અભિપ્રાય આપ્યો છે તે માત્ર શુદ્ધ વાર્તા દાખલજ આપ્યો છે આ પુસ્તકનાં પૃષ્ઠ ૨૧૮ તથા કિંમત રૂ. ૩૧) છે.

કૌતકમાલા. બનાવનાર લાંબડીવાસી ગણેશજી નેહાભાઈ કાઠીયા-વાડ એજન્સી વકીલ. એમાં આપણાં લોકમાં દુચકા અથવા રમુજ દાખલ ખોલાંતી નાની નાની વાર્તાઓની સારો સંગ્રહ કર્યો છે, અને અમે આશા રાખીએ છીએ કે તે બધા વાંચનારને બેઘડી રમુજ આપ્યા વિના નહિ રહે. આ કૌતક માળાનો પ્રથમ ભાગ છે, અને તેથી ને બીજો ભાગ કાઢવાનો સમય આવે તો એ સંગ્રહ કરનારને અમારી એટલીજ સલાહ છે કે નકામો વિસ્તાર ન કરતાં તથા ડગલે ડગલે બોધક રૂપ ધારણ ન કરતાં સુદાની ને વાત હોય તેનુંજ રસ બંધું પણ સંક્ષિપ્ત વર્ણન આપવા ઉપર વિશેષ બહુ રાખવું, અને તેમાં બનેલાં મુધી તેવે પ્રસંગે લોકો નેવી બાધા બાલે છે તેવીજ વાપરવી. આમ કરવાથી વાર્તાઓ વધારે રસબરી તેમજ ખર્ચ વિના આપનારી થઈ પડશે. આ પુસ્તક જેમ અંદરથી તેમ બહારથી પણ ઘણું આનંદ દાયક કંઈ છે. સેનેરી પૂઠાવાળાની કિંમત રૂ. ૩૧) ખે રાખી છે તે એનું કદ (૩૧૪ પૃષ્ઠ) તથા સુંદર બાંધણી તક નેતાં કાંઈ વધારે નથી.

નૃકટિક નાટક સાર.—સંસ્કૃત બાધામાં આ આદિ તેમજ રંગભૂમિને રસ વ્યય કરી નાંખનારું એક સારું નાટક છે. એ અતિ લાંબુ હોવાથી તેનું સારભૂત બાધાંતર ગુજરાતીમાં દા. દમોદર રતનરા સોમાણી એ પ્રસિદ્ધ કર્યું એ ઉદાહરણનું કામ કર્યું છે. ગદ્ય અને પદ્ય બન્નેમાં બાધા

શુદ્ધ, સરસ, તથા સરળ, વાપરેલી છે. આ નાટકનું બાયાંતર એ અને ગૂંજરાતી બાયામાં અગત્યનો વધારો ગણીએ છીએ. બીજા પણ કેટલાંક સંસ્કૃત નાટકોનો તર્જુનો આવી શુદ્ધ અને સરસ બાયામાં થાય, તો અમે ધારીએ છીએ કે હાલ ને નાટક નામે નાકકટોનો પ્રસાર દેશમાં ચાલ્યો છે તે કાંઈ સુધારાપર આવે ખરો.

સગાળશાહ.—એ સંબંધી દેશમાં અસામારની ને કહાણી ચાલે છે તે સર્વેના જાણમાં છે. અને ટીપીટપેરી બગસરાના તાલુકા માસ્તર મયારામ રધુરામ માસિકે એક પચાશક પાનાની વાર્તા ઉભી કરી છે. એમાં અમને કાંઈ પણ વખાણવા જેગ નજરે આવતું નથી. એ કરતાં તો “શ્રી કથગાળશાહ સાધુને સેવે” એ પદોજ વધારે રસ ભર્યા લાગે છે, અને એ વાતમાં ને કુષાધ રહેલો છે તે તો કાંઈ પણ ટાહિલાથી દૂર થાય એમ નથી.

આર્યરમણીરત્ન.—શ્રીનારાયણ હેમચંદ્ર પ્રણીત આ ગ્રંથકારની વિદ્વતા, હોંશ, અને શૈલી સર્વેને માલુમ છે એટલે તે બાબત અધિક બોલવાની કાંઈ જરૂર નથી. એમાં આર્ય દેશમાં ધર્મગમ્મેલી કેટલીક ગુણુવાત સ્ત્રીઓનું સંક્ષિપ્ત ચરિત્ર રસભરી હિંદી બાયામાં આપ્યું છે.

સત્યવંતી આખ્યાન. બનાવનારે કારીગર જહાન મહમદ વિ. તુરેમ હમદ. આ એક ઉઠાંગ વાર્તા છે, અને કલા સુસજ્જમાન છે. એ વાત લક્ષમાં રાખીએ તો બાયા ધણો શુદ્ધ અને સરસ છે. સામાન્યપણે જોતાં પણ લખનારમાં રસીકતા છે, પણ વસ્તુ સંકળનાનું કાંઈ પણ જ્ઞાન ન હોવાથી, સમગ્ર વાર્તા શાણા માણસને હસવું આપે એવી થઈ પડી છે.

કમળાખ્યાન.—યાને, એક સુધરેલા દંપતિના પ્રેમનો ખરો ચિતાર. રચનાર કવિ નેસંગભાઈ ત્રીકમદાસ પટેલ-સામળભટ્ટની તરેહપર આ પદ્યબંધ વાર્તા છે, અને આ સુધારા વિષયની છતાં પણ તેના નેવીજ વાંચનારનું ચિત્ત આકર્ષે એવીછે. વસ્તુસંકળના વિષે ન બોલતાં આ કવિના આવા આ પ્રથમ પ્રયત્ન સમે એટલુંજ બોલવું અમે ઉચિત ધારીએ છીએ કે એની શૈલી સરળ અને અર્થલક્ષી, તથા પદ્ય પ્રબંધ કોમળ તથા સુસાધ્ય જણાય છે, એ કવિના બિખ્ય કૃતિને માટે આ લક્ષણો ધણાં શુભછે, અને તેથી અમે એને બલામણુ કરીએ છીએ કે સરળતા એ

આલ્યા જતાં છતાં પણ જોડણી, અર્થ, બંધ વિગેરે બાબતમાં એણે આ પુસ્તકમાં જેમ કેટલોક જે ફિકરાઈ દર્શાવીછે તેથી ન રાખતાં શુદ્ધ રહિતી સાથે વધાર્યતા પણ ગ્રંથકારને એટલીજ અગત્યના છે એમ જાણવું.

કવિ નાગજીવું જન્મ ચરિત્ર અને સટીક સુખોપ કુંડળિયા કાવ્ય. આવા મોટા લાંબા નામવાળી ચોપડી છપાઈ તો ઠીકછે, પણ એની શા ખપ હતો તે અમે કાંઈ સમજી શકતા નથી. નાગજી કવિ દાખલ નહિ પણ બધા કહેનારા બટ દાખલજ કાઠીયાવાડ તથા કચ્છના કેટલાક બાગમાં પ્રસિદ્ધ છે. એણે કેટલીક સુદત સુધીના દરેક વર્ધના કૃષ્ણદેશ દખાડનારા કુંડળિયા બનાવ્યાછે, અને તે જો છપાયા હોત તો તે વાતના જિંતાસુખોના અર્થ છે એમ કહી શકાત, પણ ખીજ વિષયના ખોટી હિફુરતાની બાધાની, તાલ કે બંધનું જેમાં કાંઈ ડેકાણું મળે નહિ એવી, અને અર્થ કે રસની કેવળ વધાર્યતા રહિત, માલ વિનાની કેટલીક કવિતાઓ આમા એકઠી કરીછે તે કાંઈ પણ ઉપયોગની અમને લાગતી નથી. તેમજ નાગજીના જન્મ ચરિત્રમાં પણ શા માત્ર હોય ? આ કરતાં તો ગત વર્ષોના કુંડળિયા અને તેમાં લખ્યા પ્રમાણે કેટલે દરજ્જે બન્યું હતું તે ઇતિહાસ ઉપરથી દર્શાવ્યું હોત તો વધારે સાઈ થાત, અને એથી પણ વધારે સાઈ તો એજ હતું કે ખીજકોષ દર્શાવયોગી તથા સુખોપદાયક વિષય ઉપર પોતાનો વખત રોકવો હતો.

શિવકવચ ભાષાંતર મૂળ સ્લોક સહિત. ભાષાંતર કર્તા રા. રા. જોટાલાલ નરભેરામ બટ.

જ્ઞાનખોધ પ્રકાશ. છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર મણિભાઈ હરલાલ મહેતા. જ્ઞાનબક્તિવિષયના ચોડાંક સામાન્ય પદનો આ સંગ્રહ છે.

શ્રી ભાષી વિજ્ઞાસ, એ ત્રિષે અમે અમારો વિચાર એક વખત આપી ચૂક્યા છઈએ.

વેરાગ માહિની. બનાવનાર રાવળ દેવચંકર રામચંદ્ર. એમાં માલિની જદ પડે આ દહસણબંધુર છે એ બાબત કેટલોક ઠીક બોધ કર્યોછે, અને કવિતાની રચના પણ બધું જોતાં સારી છે.

ધર્મરોપાસના. બનાવનાર ઉપર પ્રમાણે. આ કવિતા પણ ઠીક છે.

અંકગણિતની રીતો ને તેનાં કારણ. છઠા પોરણના વિદ્યાર્થીઓ અને ટ્રેનિંગ કાલેજના સ્કાલરોના ઉપયોગ સારૂ રચાને પ્રસિદ્ધ કરનાર મિ. વિઠ્ઠલદાસ ધનજીભાઈ કિમત આનાં રાં.

ઠાઠીયાવાડ / તથા ઝુંબાર્ડ-હિલાકાની બૂગોળના સાર અને પહેાંચ્યા છે. આ પ્રસંગે અમારે આ ખાતાના અમારા વાંચનારાઓને યાદ દેવાવું જોઈએ કે ઉપરીની રજા સિવાય નિશાળમાં કોઈ પણ પુસ્તક અલાવવાનો મહેતાજીને અખતાર નથી.

દેશી નામાનો ભોમીયો. રચનાર બદ્દવજી માધવજી ગાંધી. મહેનત સારી લીધેલી જણાય છે, પણ નિશાળના ઉપયોગને સારૂ જોઈએ તો કરતાં કે બહુજ વધી ગયું છે.

માધવ નિદાન. પ્રસિદ્ધ કરનાર ઠા. જેરામ વિ. રઘુનાથ. વૈદ્યકના શા. શીરશાસ્ત્ર, નિદાન (રોગની ઉત્પત્તિ વિગેરેના કારણો સમજવાં તે) અને ચિકિત્સિત (ઔષધ વિચાર) એવા ત્રણ મુખ્ય ભાગ છે. એમાં પણ નિદાન સોધી વધારે ઉપયોગી હોવું જોઈએ એમાં કાંઈ શક નથી. નિદાન વિષે માધવનો આ ગ્રંથ પરમપ્રમાણ ગણાય છે. સંસ્કૃતમાં આવી એક કહાણી છે કે નિદાનેમાવવશ્રેષ્ઠઃ સૂત્રસ્થાનેતુવામ્ભટઃ ॥ શારીરેસુશ્રુતઃ પ્રોક્તશ્ચરકસ્તુચિકિત્સિતે ॥ આપા ગ્રંથનું મૂળ સહિત ગૂજરાતી ભાષાંતર ઠા. જેરામ કરી તમામ વૈદ્યવર્ગને તથા તે વિષયના નિષ્ણાસુઓને ખેતક બહુજ ઉપકૃત કર્યા છે. આ ભાષાંતર ઘણે દરજ્જે શુદ્ધ તથા બધાથી સમજાય એવું છે. પાછળ સુત્રતમાંથી જે પરિશિષ્ટ મૂક્યું છે તે તો અરે બરૂંજ કુશુત છે.

સરકારી જાહેર ખબર.

જાવક નં. ૧૦૧ સને ૧૮૮૫-૮૬

રાજકોટ ટ્રેનિંગ કાલેજના સને ૧૮૮૫ નાં સાલની પ્રવેશક પરીક્ષામાં પાસ થયેલા ઉમેદવારોનું પત્રક.

નંબર.   નામ.   ક્યાં બહેલો. નંબર.   નામ.   ક્યાં બહેલો.

૧. ચાંપશી ગુલાબચંદ લીમડી નં. ૨. ૨ નરભિરામ મહાદેવ સિંહાર.
- ૩ કુલબજી નાગર સાહેકા અને લીમડી નં. ૧. ૪ બવાનીશંકર નારણજી સિંહાર
- ૫ પ્રાગજી વલ્લભ દસાડા. ૬ દામોદર કરસનજી મેંગણી અને ખીરસરા
- ૭ મણિશંકર ઉમિયાશંકર વઢવાણ. ૮ છગનલાલ તલકશી લીમડી નં. ૧
- ૯ ચત્રબૂજ માણેકચંદ લખતર. ૧૦ કાળીદાસ મહાશંકર સામલા.
- ૧૧ દીપચંદ ગોપાળજી જસદણ. ૧૨ ધનજી કુંવરજી લીમડી નં. ૧
- ૧૩ ધનજી પ્રભુરામ માંગરોળ. ૧૪ ખીમજી ગીગા ખોટાદ.
- ૧૫ કલ્યાણજી બલુશંકર સુડા. ૧૬ ડાહ્યાભાઈ હરચંદ ખજોલ.
- ૧૭ નાગરદાસ ડાકરશી. દસાડા. ૧૮ મોહનલાલ વરવાભાઈ ખજદાણા.
- ૧૯ ખુશાલ ભાઈશંકર લીલાપર. ૨૦ જીવરામ મુંદરજી ખોટાદ.
- ૨૧ પ્રભુરામ ઇશર. લીમડી નં. ૨ ૨૨ નજરઅલી ડાહ્યા, વરતેજ.
- ૨૩ મણીશંકર મોતીરામ લોલાપર. ૨૪ કીશોરદાસ પીતાંબર ચોઈલા.
- ૨૫ વીરચંદ નેસિંગ લખતર. ૨૬ વહાલજી ગીગા ધાંધળી.
- ૨૭ લલુ બાઈશંકર પાણસિણા. ૨૮ વ્રજલાલ કાળીદાસ લીમડી નં. ૧
- ૨૯ દયાળજી વહાલજી દૂધરેજ. ૩૦ હરખજી હરિ લીમડી નં. ૧
- ૩૧ કીપાશંકર છગન સુડા. ૩૨ નરભિરામ રંગનાથજી હજવદ.
- ૩૩ મોતીરામ જગજીવન સીયા. ૩૪ મુંદરજી ત્રીજીવન સીયા.
- ૩૫ રૂપાભાઈ દેસજી સુળી. ૩૬ વજેશંકર ડાહ્યા મોવૈયા.
- ૩૭ વલ્લભરામ મોહનજી. રાજકોટ- ૩૮ ગંગારામ બવાનીશંકર, ચરાડવા.
- તાલુકો. ૩૯ દીવેશ્વર કહાનજી. ખજદાણા.
- ૪૦ કેશવજી ગૌરીશંકર વરળ. ૪૧ જટાશંકર દીવેશ્વર, લીમડી નં. ૧
- ૪૨ દયાશંકર પ્રદ્યોત્તમ હડાળ. ૪૩ અદા શવા રામપુરા.
- ૪૪ ગીરજાશંકર મયારામ. વાઘણીઆ. ૪૫ ઉમેદચંદ ખીમજી, પાણસીણા
- ૪૬ મહેશ્વર હરીભાઈ ચોઈલા. ૪૭ નાગર જગન્નાથ. ખોટાદ.
- ૪૮ રંગનાથ ભાઈજી. પાણસીણા. ૪૯ કરસનજી જીવરામ ખજદાણા.
- ૫૦ તુળશી નાગરદાસ. ખજદાણા. ૫૧ જગજીવન ત્રીકમજી માંગરોળ
- ૫૨ ચિવલાલ મોરારજી લખતર. ૫૩ કરણાશંકર કેશવજી. રાજકોટ
- ૫૪ દેવશંકર બવાનીશંકર. દૂધરેજ. તાલુકો.

ફી આના બાર, ફરીથી દાખલ થવાની ફી રૂ. ૨), તથા માસિક ફી પહેલાથી ત્રીજા ધોરણ સુધી રૂ. ૧), તથા બાકીના ધોરણોમાં રૂ. ૨) પ્રમાણે છે, તે તથા આગલી સ્કૂલનું સરટિફિકેટ લઈને આવવું.

ઈબ્રાહિમ મહંમદ સૈયાણી,

હેડમાસ્ટર હાઈસ્કૂલ.

નડીઆદ.

નિશાળોનાં ઇનામ પત્રક.

પ્રાંત કચ્છ.

(પાછલ પૃષ્ઠ થી.)

જા. કકર મથુરાદાસ લક્ષ્મીદાસે પોતાની પુત્રી ધેર પુત્રની જન્મ થવાથી તમામ ઊંચાએને રૂ. ૧૦ નાં પતાસાં આપ્યાં. કારકુન દયારામ રતનજીએ પોતાના વીહીવાની ખુશાલીમાં રૂ. ૪૫ પતાસાં આપ્યાં. કસ્ટમ કારબારી રા. વાલજી ટોકરસીએ રૂ. ૧-૬-૦ પતાસાં બટ મુરજી નાગરજીએ રૂ. ૧) પતાસાં આ. માસ્ટર તરબોવને રૂ. ૧) પતાસાં આપ્યાં—વાંઢીઆ. વાર્ષિક પરિક્ષા વખતે રૂ. ૬ નાં ચોપડીઆ તથા રૂ. ૧૦ નાં મીઠાઈ વહેંચવામાં આવી—અંગીઆ. પીર શ્રી હરનાથજીએ ઊંચાએને સાકર રૂ. ૧ નાં વહેંચાં સોની રણજીડ રામજીએ પોતાના ઊંચાએને નિશાળે બેસાડી રૂ. ૧૦ નાં સાકર વહેંચાં—ગઢસીસા. વાર્ષિક પરિક્ષા વખતે મહારાઓત્રી ખેંગાર બહાદુર તરફથી ઊંચાએને ચોપડી રૂ. ૬ તથા રૂ. ૧ નાં પેડા વહેંચાં—મહોબેડન. એક ગૃહસ્થને ધેર પુત્ર જન્મવાથી રૂ. ૧૦ નાં પતાસાં વહેંચાં સૈયદ મામદયાહ શરશહિ પોતા પુત્રને કુરાન શરીફ પૂરી કર્યો તેની ખુશાલીમાં સાંઠા રૂ. ૧ નાં વહેંચાં. બકાલજી એમાણુએ બીમારી સબબ ગુદીના લાલુ રૂ. ૬ નાં વહેંચાં—વીંઝણુ કન્યાશાળા. અહીંના જાગીરદાર તરફથી કન્યાએને પેડા કોરી ૨ નાં વહેંચવામાં આપ્યાં—રોહા. કોહારી ડાકરથી આણંદજીએ ઊંચાએને પરિક્ષા લઈ રૂ. ૧ નાં પતાસાં સુતાર માંવજી ઉકરડાએ નિશાળમાં આવી ઊંચાએને રૂ. ૧ નાં સાકર વાર્ષિક પરિક્ષા વખતે ગામ ધણી તરફથી સાકર રૂ. ૫ વહેંચવામાં આવી—

માધાપુર, કુબાર દેવરાજ બોડાએ પાતાને. તાવની આબાધી ૩૦-૧૦-૦
 પતાસાં—ભદ્રેસર. ઠા. સામણ ઉમરથીએ જોકરાએને ૩૧) ના આંખા
 વહેચ્યા નેથી હીરજી રોપણ સ્કૂલમાં પધારી ૩૦ના ના જોકરાએને પુ-
 રતકો આખા—ગોઆરી. કચ્છના પોલીસ કમીશનર રા. રા. જયચંદ્રભાઈ
 તથા આસિસ્ટન્ટ પોલીસ કમીશનર તથા જીનાગઢના જમાદાર ઉમરથી
 વગેરે પરીક્ષા લઈ ૩૧ા નું ઇનામ વહેચ્યું—વીરાણી. બોડા રતનાણીને
 રંધે પુત્રનો જન્મ થવાથી ૩૨ા નો જોળ તથા કોપર—ખીદાડા. ચાહ. ખીમથી
 ડાહ્યાએ ૩૦ના ના જાંજી વહેચ્યા અહીના મહાજન વગેરે એકઠા મળી
 ઉધરાણું કરી ૩૨-૧૪-૦ જોકરાએને પાણી પાવા માટે આખા—કોઠા-
 રાકન્યાશાળા. સોની વાલજીએ કન્યાએની પરીક્ષા લઈ ૩૧ા ના પતાસાં
 વહેચ્યા—કન્યાશાળા. રા. રા. રેવીનુ કમીશનર સાહેબ સ્કૂલમાં પધારી
 ૩૧) ની સાકર વહેચી—ગઢડા. રા. રા. આ. રેવીનુ કમીશનર સાહેબ
 વજેરામ જેઠા સ્કૂલમાં પધારી ૩૫) ની ચોપડીઓ તથા ૩૦ના ની સાકર
 વહેચી નીચે વખેલા સદગૃહસ્થોએ મળી સ્કૂલની પરીક્ષા લઈ ઇનામ
 વહેચ્યું ૩૧ા સૌંધેલ બગુજી તરફથી ૩૦-૧૪-૦ મહાજન તરફથી ૩૦
 રા. નારણજી દામજી તરફથી ૩૦ રા. મુરજી આંખથી તરફથી ૩૦ રા.
 ધ્રુ ખેંગાર તરફથી, એ રીતે ૩૩-૨-૦નું ઇનામ વહેચ્યું. વકીલ માનસંગે
 સ્કૂલમાં આવી પરીક્ષા લઈ ૩૦નાની દ્રાક્ષ વહેચી. ભુજનંબર ખીજો. બકાલ
 જી અમેણાએ ખીમાર હોવાના સમજથી ૩૯)ના પેડા વહેચ્યા મહોમેડન
 સ્કૂલના હેડમાસ્ટર મી. ઉરમાન બચવને ઘેર પુત્ર જન્મવાની. ખુશાલીમાં
 પતાસાં વહેચ્યાં. નેતરા. ઠા. ખીમજી જીવરાજે જોકરાએની પરીક્ષા લઈ
 નીચે મુજબ ઇનામ વહેચ્યું ૩૬-૬-૦ની ચોપડીઓ. ૩૨-૮-૦ની ચહેતાજી
 ને પાઘડી. ૩૧) ની મીઠાઈ જોકરાએને વહેચી. નખત્રાણા, નવી નિશાળ-
 માં વાસુદેવજીમાં આજીવું સરે ખીજે લખેલ સદગૃહસ્થો તરફથી ઇનામ
 વહેચવામાં આજીવું. ૩૧ા નેથી માધવજી તથા ગોપાલજી ત્રીકંમજી તર-
 ફથી ૩૧ રાં હાથીરામ પરસોતમ એવરસાધર તરફથી ૩૧) -ઠા મુરજી
 તથા ૩૧) આએસ સાગરનાયજી ૩૦ના વકીલ ગોવીંદજી બચર ૩૧) પટેલ
 એતા વસાણી. ૩૦ના જાડેજ. પળાજી. ૩૦ના ધ્રુમુરજી ઉદેડા. ૩૦ પટેલ

હંસરાજ જેઠા. રૂ૦ કોઠારી લાડક કાનજી. રૂ૦ શાં પેલાંમેતસી. હરદાથ વાધજી. રૂ૦ જડેજી ગોવીંદજી રૂ૦ ઠા. વાલજી મોતી. મોકળસી નારાયણજી બીમજી રૂ૦ ઠા. પ્રજાં આણંદ. રૂ૦ મહેતાજી દરજી મેધજી. એ રીતે રૂ૬-૧૨-૦નું ધનામ વેહેચું તેમાં રૂ૧ નાં મી ધ તથા રૂ૮-૮-૦ના છીટના રૂમાત્ર વેહેચ્યા. કોઠારી. કન્યાશાળા. ઠા. તસી રામજી તથા કુંસારી. લાધા ગોકળદાસે રૂ૧ નાં પતાસાં વેહે દેસત્રપર. શેઠ આંપસીંહ બારાએ રૂ૦ ગોળ તથા નાળાએ વેહે ગાગોદર. આસિરદંડ પોલીસ કમીસ્તર મુરારજી ધનજી સ્કુલમાં પધારી રૂ૦ નાં પતાસાં વેહેચ્યાં તથા વેપારીઓએ રૂ૦ ની સાકર વેહેચી. પતરી. એતસી નરશી છોકરાઓને વૈશાખ સુદી ૩થી પાણી છોકરાઓને પીવાનું થર કહ્યું છે. મહેતાજી દયારામ દુલસીએ પોતાના લંગેને સખ રૂ૧-૧૨-૦ ના આંખા વેહેચ્યા. શા. ઠાકરસી પરસો તમે રૂ૦ નાં સાં વેહેચી. ઠા. જલદજી પીતાંબરે રૂ૦-૧૦-૦ ની સાકર વેહેચી. તાં. રૂ૧-૮૪ જુલાઈ.

જા. નં. ૧૦૪૧ ૧૫-૬૮૪

મળીઆ કુંત્યાશાળા. શા. ધનજી હીરજી રૂ૦ તથા. શા. દોકરેજી હવરાજ, બારમલ લાલજીએ સ્વેટ નં ૨૫) શા. દેવજી હીરજી રૂ૧ સા રાજેશી જગનાથ જેઠાલાલ રૂ૦ નાં મીઠાઈ ઠા. હેમરાજ કેશવજી એ ટન રૂ૧)નું કુંત્યાશાળામાં બક્ષીસ આપ્યું. ઠા. રણજોડદાસ હરીદાસે રૂ૦ યોદહી તથા મીઠાઈ રૂ૦ નાં શા. કાનજી માણસીએ રૂ૧૨ ધડીયાળ સ આપી. શા. ખીમજી પેત્રા તરકચી રૂ૨-૨-૦ રૂ૧ મીઠાઈ શા. યોદેરડાએ રૂ૦ નાં મીઠાઈ મોટી બારની બાટોઆણી બાધ હીરંબાઈએ યોપડીઓ. રૂ૦ નાં તથા મીઠાઈ રૂ૧ નાં શા. ધનજી કીયાએ રૂ૧ નાં મિઠાઈ રૂ૧) અને વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે શા. ફુગરસીંહ બારમલ રૂ૫ સુંદરજી વરાણી રૂ૫ નાં શા. ગંગાજી તેજની દીકરી વીરબાઈ રૂ૪-૧ શેઠાણી પુરબાઈ રૂ૨ નાં શા. શામજી વસાવા રૂ૧ ઠા. હમુ લક્ષ્મીદાસ રૂ૧ તારા અબાહાર રૂ૧ નેશી પ્રાગજી રંતનસીંહ રૂ૦ નાં શા. ગોપાળ, ન

૩૦ અને મહારાજ મહારાણી શ્રી એંગારજી બહાદુરે રાજની લગામ સ્વહ-
સ્ત કરી તેની ખુશાલીમાં કુંવાઓને ચાકર થેર પોણા પોણા આપી. તેમજ
—અંગારની કુંવારાણામાં. તમામ કુંવાઓને દરબાર બરી રાં. પહીવટદા
વગેરે દરબારી અધિકારીઓની રૂબરૂ સાકર વહેંચી—લાઠડીયા ગૂ. નિ. ઉ
પરની ખુશાલીમાં કારબારી તથા મહાજન તરફથી ઉંઘરાણું કરી રમાલ,
ચાકર. અને કુંવાઓને ચુંદડીયો. આપી તેમાં નાણાં બરનારના નામ-ઓ-
સવાર વાણીયા તરફથી રૂ. ૮) બડેજ શુભરાજના મહુઆણ વહુએ રૂ. ૧૧
શોની રામજી નથુ રૂ. ૧૦ બગીચ તરફથી હા. કારબારી રૂ. ૧) અને મ્યુનિ-
સિપાલિટિ તરફથી હીરા ચાણુદાર રૂ. ૧) વાણીયા મહેજ તરફથી રૂ. ૪) બડેજ
ડોસાજી રૂ. ૧૧ કુવરશી હરીસીંગજી ૦-૧-૦ માણ પમાણ રૂ. ૬) રાજશ્રી.
કારબારી રૂ. ૨-૨-૦—પાંચ. દ. ગૂ. નિ. ઉપરની ખુશાલીમાં તે પ્રસંગની ર-
બેલી ગમીતા ગવરાવતાં દરબારી મકાનમાં લઈ ગયા ને ડોકરાઓને ચાકર
વહેંચી—નેત્ર ગૂ. નિ. રા. નખતણા ચાણુદારે પરીક્ષા લીધી તે વખતે શેઠ.
જેરામ ઉમરડા રૂ. ૧ કો. કાનજી રૂ. ૧ ચા. લાલજી ગોપાલાણી રૂ. ૧ કા. ક-
લાણ પ્રધાન રૂ. ૧ ક. કંયા પદમસીહ રૂ. ૧ ક. ભીમજી દેવજી રૂ. ૧ ડ. રા
મજી દેવજી રૂ. ૧ ક. રણજીડ માવજી રૂ. ૧ ક. દેવસીંહ આશારીઆ. રૂ. ૧
કા. ગોવિંદ ભીમજી રૂ. ૧ ક. લાધા ગાંગ રૂ. ૧ ડ. જેથા દેવજી રૂ. ૧ ચા.
મિલજી ખટાક રૂ. ૧ ટ. બચરીઆ પદમશી રૂ. ૧ ખોલડી. ગૂ. નિ. રા. રા.
નખતણા ચાણુદાર મગનલાલ બાઈએ પરીક્ષા લીધી તે વખતે લોઆણાની
નાત રૂ. ૧ કણુબીની નાત રૂ. ૧ ગામઘણી તરફથી રૂ. ૧—નળિયા ગૂ. નિ.
ખુદાવંત મહારાજપ્રીહાજ મહારાણી શ્રી એંગારજી બહાદુરે રાજની લગા-
મ સ્વસ્ત કરી તેની ખુશાલીમાં દરબાર બરી રૂ. ૬ ડોકરાને પોણેશર ચાકર
વહેંચવામાં આપી. વારશીક પરીક્ષા વખતે રા. ચાણુદાર તથા ગામના
સદગૃહસ્થો સમક્ષ રૂ. ૬) આપડીયો. રૂ. ૧ ની મીઠાઈ શેઠ. મેલેદીના સોમજી
રૂ. ૧ શેઠ ધનજી હીરજી રૂ. ૧) શેઠ રણજીડદાસ હરીદાસ રૂ. ૩) વેદ. કનીપા-
લાત રૂ. ૧ તરાના શે. મુળજી રૂ. ૨) તેરાના શે. પ્રેમજી નારાણજી રૂ. ૧
શેઠ લવજી ધારસીને ઘેર પુત્રનો જન્મ થતાં રૂ. ૧ પતાસાં રૂ. ૧ મહેતાજીને
પાધડીના રૂ. ૧ આસિરહરને પજીડી અને માનીરને રૂ. ૧ રોકડા—ગેદી.
ગૂ. નિ. ખુદાવંત મહારાજ મહારાણી શ્રી એંગારજીએ રાજની લગામ સ્વ-

હસ્ત લીધી તે દીવસે મહાછેત રજવૃત્ત, જગીર આતેથી રૂ૧૧૦ સંકરિ વહે-
 ચી—જ્યોત ગૂ. નિ. ઉપરના શુભ પ્રસંગે રા. વહીવટદાર તથા ગામના
 મહાન્નેન વગેરે થાકર વહેચી તેમને નાઈટ સ્કૂલના વિદ્યાર્થીઓને થાકર આ-
 પવામાં આવી, શ્રેઃ. અબ્દાલીમ સલમાને પરીક્ષા લઈ પતાસાં પોણામણ
 વહેચ્યાં તેમો નાઈટ સ્કૂલમાં પતાસાં આપ્યાં. રા. જગંજીવન મહાદેવે પોતાના
 ના બાઈના લગ્નની ખુશાલીમાં રૂ૨૦ની થાકર વહેચી. રાજગર રાધજી ગો-
 પાળજીએ કોરી ૧૦) ની થાકર વહેચી ઠા. મેઘજી ઠાકરસિંહિ રૂ૦ ના પતા-
 સાં તથા થાકર—એડોઈ. ગૂ. નિ. મહારાજ ધીરાજી મીરજ મહારાજો શ્રી
 ખેંગારજી બહાદુરે રાજ્યની લગામ હાથમાં લીધી તે વખતે બાર્ષાતો તર્ફથી
 રૂ૨૦ની થાકર વહેચી—ચીરૈ. ગૂ. નિ. ઉપરના આનંદમાં ગામધણી તથા
 મહાન્નેન તર્ફથી જોકરાઓને થાકર વહેચી તથા મહેતાજી તરફથી રૂ૦૧૧
 ચોપડીયો—રામનાથ. ગૂ. નિ. ઉપરની ખુશાલીમાં જપતિદાર વિગેરે ગામના
 ગૃહસ્થોએ રૂ૦૧૧ થાકર વહેચી—ખીટા. બારટન ધર્મશાળામાં રા. ન્યાયાધિશ
 વિગેરે દરબારી સ્થાનિક અમલદારો તથા ગૃહસ્થોએ સભા બરી ખુશાલીના
 બાણજો કંઈ દરેક વિદ્યાર્થીને પોણા પોણાથેર થાકરનો પડ્યો આપવામાં
 આવ્યો હતો—શુદ્ધિઆણિ ગૂ. નિ. માંડવી આજીવનમેરાંજે રૂ૦૧૧ દરાક્ષ
 ઠકર ગંગાજી ઠાવરશીએ રૂ૦૧૧ પતાસાં પોતાને ત્યાં પુત્રનો જન્મ થવાથી—
 આડેસર ગૂ. નિ. ટીલાટ જડેલ ગામધણી લખાજીના કુવર જગુબાને
 નિશાળે ખેસાડી રૂ૧) થાકર રૂ૪) દ્રાક્ષ રૂ૫૧ ગોજ તે ચીવાલ દરેક વિદ્યાર્થીને
 એક એક રૂમાલ રૂ૧૧ ના વહેચ્યા. કુવારકાઓને જમાડી તથા રૂ૧૧ પ્રાક્ષ-
 જોરે દક્ષણ તથા વાજંતવાળાને આપ્યા—ખેલા. ગૂ. નિ. રહારાજ ધીરાજ
 મીરજ મહારાજો શ્રી ખેંગારજી બહાદુરે રાજ્યનો કુલ અધીકારની લગામ
 લીધી તેની ખુશાલીમાં ગ.મ ધણી તથા સારા ગૃહસ્થોએ ઉધરાણું કરી
 જોકરાઓને ધનામ આપ્યાં, વાપેલા રવાજી કરણસિંહ રૂ૫), વાપેલા માં-
 માવાજી જગતસિંગજી રૂ૨) વાપેલા જુપતસંગજી મેઘસિંહજી રૂ૦૧૧ વા-
 પેલા અખેરાજજી વાપજી રૂ૦૧૧ વાપેલા બનેસંગજી બાનસંગજી રૂ૦૧૧
 વાપેલા આમરજી તથા લવજી રૂ૦-૧૦-૦ વાપેલા દાજીબાઈ મેઘજી રૂ૧)
 વાપેલા હરબમજી બાવાજી રૂ૦-૧૩-૦ વાપેલા હીસંગજી રૂ૦-૧૩-૦ રા.

વજેરામ હરિનંદ ૩૧ ૨૧. પરસોતમ દાનાણી. ૩૦ સાધુ બીપી રામજી
 ૦ મી. ૩૫સીંહ રાજસીંહ ૩૦૧ મી. જગસીંહ સાવરાજ ૩૦૧ મી. પા-
 નાચંદ સામજી ૩૦૧ યો. દીપચંદ નેચંદ ૩૦૧ યો. તુલસી ૩૦ મુંદરજી
 એ ૩૦ અગીઆ. યુ. નિ.—ઉપરની ખુશાલીમાં ખીરચી હરીનાથજી ૩૧
 શા. જગચંદ માણિકચંદ ૩૧) ૨૧. ત્રીભાવન બાઈશંકર ૩૦૧ યાણદાર જો-
 ગીઆ ૩૦૧ અરખેના મોકર્મીના ફાણજી ૩૦૧ જોગી યુલામ નાથજી
 ૩૦-૬-૦ શા. પાનાચંદ કથ્યાણજી ૩૦ શા. હીરાચંદ હીરજી ૩૦ શા.
 ખેતરસીંહ ઝવેર ૩૦ પા. અખૈ હંસરાજ ૩૦ શા. ખેસસીંહ પ્રગજી ૩૦
 શા. નયુ જોગાર. શા. માખસીંહ પ્રતાપસીંહ શા. મોરારજીમેઠા ૩૦૧ જોધી.
 ખરાઉ નયુ ૦ શીણાઈ વાંકામાલાણી ૩૦ ઠકર દેવજી નાથા ૩૦ બી-
 જી સદગુરુઓએ મળી ૩૨-૧૦-૦ આવડા—યુ. નિ. ઉપરની ખુશાલીમાં
 યાણદાર વિગેરે મોટી સભાની રખર સાકર વેહેચી, નળીઆ નાઈટ રકુ.
 ઉપરની ખુશાલીમાં તમામ જોકરાઓને પાણી પાણી શેર સાકર આપી.
 મોખારી. માજી ધુ. લાલજીબાઈએ જોકરાઓની પરીક્ષા લઈ ૩૧ મી.
 ઠાઈ—સુંથરી. ગુ. નિ. ખુદાવંત હરજી સાહેબે રાજ્યનો કુલ અધીકાર
 પોતાની હસ્તક લીધો તેની ખુશાલીમાં ઠકરાઈઓ તરફથી સવચ આતિ
 ૦-૧૪-૦ શા. ત્રીકમજી લધા ૩૦૧ ઠ. પરસોતમ જોડા ૩૦૧ મહેતાજી મુ.
 જીજી ગંગારામ ૩૦૧ ઠ. વેલજી હીરજી ૩૦ વકીલ વોહિરા વહીકુંડરામ
 નારાણજી ૩૦૧ ઠ. ચપસીંહ હયાલજી ૩૦ જોગ. યુલામ કાસમ ૩૦૧
 ગૃહયોએ ૩૦ કુલ ૩૩) મીઠાઈ—ચોરાલા. અખડારા ફાજદાર દામોદર
 કરચંદ ૩૨-૮-૦ મોયાળાના તિલાઈ વડેજી. આમરજી અરજણજી ૩
 ૧-૭-૦ વડેજી. કાકુજી ગોળજી ૩૧ જોડેરના કુંવર આખાનજી દેવજી
 ૩૧ એ રીતે ૩૩-૪-૦ ચોપડીઓ ૩૧-૧૪-૦ મીઠાઈ ૩૨-૧-૦ મહેતાજીને
 દેશળપુર. માહારાજ મીરજી મહારાઓની ખેંગારજી બહાદુરે કુલ અ-
 ત્રીયાર હાથમાં લીધો તે વખત ગામ ઘોઘે તરફથી સાકર વેહેચવા આવી
 -લયાઉ. ઉપરની ખુશાલીમાં જોકરા તથા કયાઓને પાણી પાણી શેર
 ૨ સાકર વેહેચવામાં આવી અને કયાઓને અકેકું કાપકું વેહેચવામાં આ
 ંધું—માંડવી. કં. શા. ઉપરની ખુશાલીમાં ૩૪)ની કયાઓને ખોલણીઓ ૩૧
 ખતાસાં ૩૦૧ પાધડીનો મહેતાજીને આપ્યો. ૩૦૧ મોકરોને પાધડીનો એ

રીતે કાપડીઆ વેપારી તફ્ફી ઇનામ વહેચવામાં આવ્યું. ૩૮) ની સાકર દરબારની તફ્ફી—તેરા કલ્યાણના. ઉપરની ખુશાલીમાં ૩૭-૮-૦ મી. ઠાઈ કલ્યાણને ૩૫) ની મીઠાઈ જોકરાએને—ગુણા. ઉપરની ખુશાલીમાં દરેક જોકરાએને ૩૦૦ આપવામાં આવ્યો—સુદા. ઉપરની ખુશાલીમાં દરેક જોકરાએને પોણા પોણાએર સાકર વહેચવામાં આવી. તથા શેઠ ખીમજી નરમ ૩૪) શેઠ લક્ષ્મીદાસ તફ્ફી ૩૨) વકીલ હીરજી તથા વિચનજી મથુરાણી ૩૧) ની મીઠાઈ—ખેરના. ઉપરની ખુશાલીમાં ૩૦૦ ગુરજી રામજી ૩૦૦ પટેલ અલસા મેઘરે ૦૦૦ પટેલ. માલસિંહ ધના ૦૦૦ પટેલ બવાનજી ૦૦૦ દેસાઈ પ્રતાપસિંહ ૩૨) શેઠ. શામજી ઉમર સિંહ ૩૧૦ શેઠ. બધા મતજુજ રેરા મહેતાજી ઉમીયાશંકર માધવજી ૩૧૦ રાજેશી. ખાલાસંગ ગંગાધર ૩૦૦ ઠ. મમુ નરસિંહ ૩૧૦ ઠ. બબાકર સે- જદાસ ૩૧૦ ઠ. જલદવજી નારણજી ૩૧૦ ઠકર. પરસોતમ. નરસિંહ-ગઢડા સદરહુ પ્રસંગે જોકરાએને સાકર એર પોણાના દડીયા—મોંડવી. નં. ૧ લો સદરહુ પ્રસંગે જોકરાએને પોણા પોણા એર સાકર આપી—મોંડવી. ખ. રકૂ. સદરહુ પ્રસંગે જોકરાએને સાકર એર પોણા પોણા આપવામાં આવ્યા. સુદા. સદરહુ પ્રસંગે ગોરજી. નાનચંદ ગોપાલજી ૩૧૦ મીઠાઈ તથા દર- બાર તફ્ફી ૩૫) સાકર રા. રા. સમેદના નાનજીએ ૩૧૦ની રસેટો વાધ- જી દલપતરામે ૩૦૦ ના આંખા, તેજ મેઘજીએ ૩૦૦ પતાસાં, જોત્ત દેવા નાનજીએ ૩૦૦૦ ઇનામ વહેચવામાં આવ્યું—પત્રી. ગાંધી દરખાસ હીરજીના પુત્રના સગપણ ચવાની ખુશાલીમાં ૩૧૦ સાકર વહેચી—નખત્રા- લુ. મહારાજાધોરાજ મીરજી મહારાજોશી ખેંગારજી બહાદુરે રાજ્યની લગામ હાથમાં લીધી તે પ્રસંગે ૩૮) સાકર વહેચવામાં આવી—ગઠ. સદરહુ પ્રસંગે ૩૮) સાકર વહેચવામાં આવી.

(છેત્રેજી સહી) મોહુકલાલ સાકરલાલ, એમ. એ. ૧

આ. એ. ઈ. પ્રાં. ૩૨૭.

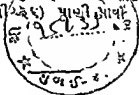
પ્રાં. હાસાર.

જા. નં. ૪૨૩ ૨૭-૬-૮૫

નવાનગર નં. ૧ લો. સુદાના શેઠ ખીમજી તથા શેઠ જુહાપાસાએ ૩૪૫) ની ચોપડીયો ૩૧૧) મીઠાઈ અને નં. ૨ જો. સુદાના શેઠ અબજી

સંવત્ ૩૪૦) ની ઓપડીયો ૩૧૦) મીઠાઈ અને ખાંચ નં. ૧ લો. સુકાનાં
 શેઠ જોરામ સંવત્ ૩૪૧ા ઓપડીયો ૩૩૦ મીઠાઈ ખાંચ નં. ૩ નો. શેઠ
 અમલ સંવત્ ૩૪૨) ઓપડીયો ૩૩૦-મીઠાઈ અને ઉર્દુકુલમાં. શેઠ અ-
 મલ સંવત્ ૩૪૩) ઓપડીયો ૩૪૦ મીઠાઈ અને સંસ્કૃત શાળામાં. શેઠ
 અમલ સંવત્ ૩૪૪) ઓપડીયો ૩૪૦ મીઠાઈ—ભાટીઆ. જાંબુડાનાં
 રહીય ખારોટ આપા આણંદ ૩૦-૪-૦ સાકર—પીઠ દેદા રવજી વાઘજી
 ૩૫૦ સાકરીઆ—દહીંસરા. ગામ લોકો તરફથી ૩૧) દાક્ષ તથા ખારેક—
 મેથપુર. સ્કુલ કમિટી તરફથી ૩૦ સાકર—ધ્રોળ. શા. માણિકચંદ મુજ-
 ચંદ ૩૧-૧૨-૦ પતાસાં કુમારશી હરીસિંહજી જપસિંહજી ૩૩) મીઠાઈ
 વેથ વિરવનાથ વિઠ્ઠલજી ૩૦-૮-૦ પતાસાં—જાલીઆધ્રોળ. નિયાળનું
 વાસ્તુ યવાથી ધ્રોળના મુખ્ય કારભારી સાહેબ મહાદેવભાઈ ૩૪) ગામના
 સારા સારા ગૃહસ્થોએ ૩૫૦ મળી કુલ ૩૫૦ ના લાડુ જમાડ્યા—
 કુવાડવા. ૬. પ્રાગજી પમા તરફથી વારસાક પરીક્ષા વખતે ૩૧) પતાસાં.
 ૬. દેવથી પમા તરફથી ૩૦૦ ઓપડીયો ખુદાવંત ડાકોર સાહેબ તરફથી
 ૩૫) મીઠાઈ—ખોખરી. ગામ લોકો તરફથી ૩૧) મીઠાઈ—દડવા. અંત્રેના
 કાઠી દરબાર તરફથી ૩૧) સાકર તથા ૩માલ—નગરપીપળીયા. આજમ
 હડમતાલાં મહાલકારી તરફથી ૩૧) સાકર—ધોરાજી ખાંચ. પે. આ.
 ડાહ્યા દઆરામ ૩૦૦ પતાસાં—સુપેડી. જમાદાર જીવાજી દેવાજી ૩૦૦
 મીઠાઈ—પાનેત્રી. ગોંડળના મહેરબાન જોષ્ટ એડમીની શ્રેષ્ઠ સાહેબ
 તરફથી ૩૩૩ છોટ તથા મીઠાઈ—ઉપેલેટા. ડાકટર સખારામ નારણ ૩૧)
 સુધારા કારકુન દીવાકર વામન ૩૦૦ વકીલ દમોદર દેવચંદ ૩૨) ગાંધી
 વસરામ ધારસી ૩૨) કુલ ૩૫૦ ઇનામમાં પાણી પાયા માટે, ગાંધી વ-
 ચરામ ધારસી ૩૨) પતાસાં—પાટણુચાવ. યાણા દેવળીવા શેઠ દુર્લભજી
 વાણુજી ૩૦૦ સાકર-ગોંડળના પોલીસ સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ સાહેબ જોષ્ટ એડ-
 મીનીસ્ટ્રેટ સાહેબ તરફથી ૩૫) મહેતાજીને પામડીના ૩૩) પતાસાં—
 કોટડાસંગાણી. વાપિક પરીક્ષા વખતે દરબારશી તરફથી ૩૧-૧-૬
 મીઠાઈ તથા ઓપડીયો—સમોદ. વારસીક પરીક્ષા વખતે કોટડા દરબાર
 તરફથી ૩૧-૪-૧૦ ઓપડીયો સ્કુલ કમિટી તરફથી ૩૦-૪-૦ સાકર—
 ખીરસરા. મા. તાલુકદાર સાહેબ તરફથી ૩૦૦ મીઠાઈ મહાજન તરફથી

૩૦૧ મીઠાઈ—ખેરડી. રૂકૂલ કમિટી તરફથી ૩૦૧ સાકર—નવાગર ક.
 ન્યાયાળા નં. ૧ લો. સુદાના શેઠ ઠકરજી વેણીદાસ અખંજી તથા ખી.
 મજી નરામ ૩૪૦) ઓપડીયો ૩૮) મીઠાઈ વૈદરાજી જઠાશંકર વિઠલજી
 તથા પોપટ પરભુરામ ૩૮-૧૦-૬ ઓપડીયો તથા મીઠાઈ ખુદાવીદ મહા.
 રાજધીરાજી જમસાહેબ તરફથી ૩૧૧૬) ચુંદડી તથા મીઠાઈ—કન્યાશાળ
 નં. ૨ જો. સુદાના શેઠ જટુભા તથા ખીમજી તરફથી ૩૩૦-૨-૦ ઓપ
 ડીયો તથા મીઠાઈ ખુદાવીદ મહારાજધીરાજી જમસાહેબ તરફથી ૩૬૧૧૧
 ચુંદડી તથા મીઠાઈ—જોડીયા કન્યાશાળા. તખાટી રેણુજીક ચુલાબબાઈ
 ૩૪-૬-૦ પતાસાં—ગોંડલ કન્યાશાળા. રૂકૂલ કમિટી તરફથી ૩૧૮-૨-૧૧
 લગડાં તથા પતાસાં—દગવા નઘટસ્કુલ (ખાનગી) કાઠી દરબાર તરફથી
 ૩૦૧ સાકર—એડીબંદર, મે. મેન્નોટન સાહેબ તથા તેમની મડમ સાબહે
 મે. મેકફીન સાહેબના મડમ સાહેબ ૩૫) ઓપડીયો તથા મીઠાઈ—ખં
 ભાલીયા તાલુકા રૂકૂલ. ઠકર શેઠ ડુંગરચી પરમાણંદ ૩૧૭) મીઠાઈ શેઠ
 ગોવિંદજી ઠાકરચી ૩૧૨) આંખા ક. દરીદરા કહાહજી ૩૩૧) મગજન
 બાકુ—સત્રાપા. ઠકર ડુંગરચી પરમાણંદ ૩૧૧-૨-૦ મીઠાઈ—ભાટીઆ.
 મણીઆર પેત્રા કહાનજી વકીલ તરફથી ૩૦-૫-૦ સાકર—દેવલીયા.
 રૂકૂલ કમિટી તરફથી ૩૦-૬-૦ સાકર—ભાણુવડ. ક. પ્રેમજી શામજી
 ૩૧૧ કેરી—ચુંદા. દેવરાજ હંસરાજ ૩૦૧ કેરી—આમરજી. અત્રેના દર-
 બારચી તરફથી ૩૩ ૩માત્ર તથા મીઠાઈ માજન તરફથી ૩૧૧ મીઠાઈ—
 કુદૈઈ. ગામ લોકો તરફથી ૩૦૧ સાકર—હડીઆણા. નવાનગરના આ-
 જમ મહેરવાન દીવાનજી સાહેબ બહાદુર તરફથી ૩૨-૮-૬ પતાસાં—
 ખોળ અત્રી રહીમજી તથા દેવજી ગોવિંદજી ૩૧-૧૧-૦ સાકર—બગથળા.
 ગામ લોકો તરફથી બારશીક પરીક્ષા વખત ૩૧-૨-૦ સાકર—દહીસરા.
 ગામ લોકો તરફથી ૩૧૧ આરક—ક્રોળ. દોથી ગણા પ્રેમચંદ ૩૦-૧૧-૩
 મીઠાઈ શેઠ અજારખાં આનંદકુંજર રૂકૂલ કમિટી તરફથી ૩૦-૧૦-૦ સાકર મે. ન્યાય બદીયાન
 સાહેબ શેઠ માધવજી તરફથી ૩૬૬) માણી બાવળ માટે—ગોંડલ. ખોળ
 નુરબાઈ ૩૨૦૧ પતાસાં.

મુખ્યોધ પ્રકાશ વિષે બહાર મત.

“મુખ્યોધ પ્રકાશ” નામનું વાંચવા લાયક ચોપાનું હર મહિને પ્રગટ થાય છે. ગુજરાતી ભાષામાં એ શ્રાવ્ય સમુદાય અને શ્રાવ્ય વધારે ફેલાવો પામેલું છે. ઘણા ગૃહસ્થ એની જગ્યાબંધ નકલો ખપાવી ઉત્તેજન આપે છે. કિંમત ત્રણ ફક્ત પાંચ આના. પોસ્ટેજ—એક નકલ રાખનારને વર્ષે ત્રણ આના. એ નકલ રાખનારને પણ ત્રણ આના. ત્રણ નકલનું સાડાચાર આના. ચારથી નવ મુખીનું છ આના. દસ પ્રત રાખનારને પોસ્ટેજ માફ અને એક પ્રત ભ્રૂ. આગાહી કે જન્યુઆરી ૧૯ થી દરેક ગૃહસ્થો થોડી ઘણી નકલો ખપાવીને મને ઉત્તેજન આપવાની બહેરબાની કરશે.

મત—“આ નાનકડું હિંદુ માસિક બીજું વધુ કિંમતવાળું હિંદુ ચોપાન્યોમા કરતાં વધારે પસંદ કરવા લાગે છે. તેમાં વિદ્વાનોના જીવંત વિચારોના શરસ ગુજરાતીમાં સંગ્રહ કરવામાં આવે છે, અને તે સિવાય તેમાં કાવિત્વી અતપણાની બીજી મહત્તી નિશાનીઓ જણાઈ આવે છે.” (કેપેસરે હિન્દ.) “ચોપાન્યાને ઉપયોગી અને દરેક માણસે સંધરી રાખવા લાયક કહે છે, માટે એ ચોપાનું ખરીદવાને અમે સરને ભલામણ કરીએ છીએ.” (સુદ્ધિ પ્રકાશ) “સખાણુ સાહે અને વિષયો ઉપયોગી છે.” (સોનાટદર્શણ) “એમાં શાર સ્ત્રોત શ્રી રીતે પસંદ કરવામાં આવે છે.” (સાળાપત્ર) “ગુજરાતીનાં પ્રમુખ યતો એના લગભગ “મુખ્યોધ પ્રકાશ” એ સર્વેથી સાહે ચોપાનું છે. અને તે ઘણાં નાનાં છોકરાઓના હાથમાં પણ નિર્ભય પણ મૂકી શકાય. ગમે તે અંદર ઉપર ઉપરથી લેવાથી તે કેટલું ઉપયોગી છે તેની ખાતરી ઘણીજ શ્રદ્ધા આણનારને પણ થશે.” (સ્ટુડન્ટ્સ ફ્રેન્ડ) ગ્રાહ્યોએ સલાહ મનાયે સખણું. પ્રજાપતિ કાલાનજી ગાંધી—ભોજડી, કાપાવાડ.

દેશી નામની પદ્ધતિ.

આ વિષયપર ઘણા જણા માન કરવા જણાવા છે. તેમજ હું પણ મા. રા આ જગ્યાના હોદ્દાથી એ વિષય દરમિયા કામો છે, શું શું ખામી છે. તે બધી ઘણી તપાસ કરાને આવુ ડીપાર્ટમેન્ટની ગૃહરાતી, મરાઠી, ઇંગ્લેન્ડ ચોપડી તથા રશ્ય અને પ્રાંતના રાજાજીવી વાંચે યહ બાણનારને થોડી મહિનતે મારજ સમજાય, એવી જોડવાગી દેખા નામનું પરતક બહાર પાડવાનીયું. તેનું કદ યાજાપવના આદરની લગભગતવ દારમ નેવડું થશે. છતાં ઘણા જણ તેમ પ્રાંત વિદ્વ મે જે તે દેશી કિમત માન છ આના રાખે છે. ઘણાં મરને તે ડીરેગર મામની ના. ૧૫ મીની અંદર બહાર પડે છે. માટે એ ખામતનો અઠસ વરખતતાન અરજ કરવામાં આવે છે કે એ પુસ્ત નીચે મહી કરનારા ખાનવા મનાતાં હયું. રશ્ય નકલ ખરીદનારને એક પ્રત વધુ આપવામાં આવશે.

મોટું કાવ્યદોહન.

એમાં જીના કાવ્યદોહનમાં ન કવિતાઓ છે તેમાંની ઘણીજરી અને તે સિવાય જૂદા જૂદા કવિઓની બીજી ઘણીક નવિન અને રસિક કવિતાઓ મેળવી લાખત કરી છે. લગભગ વિજ્ઞાનવિદ્યાસંજ્ઞા, ચારસે પૃથક થશે. એની કીમત અગાઉથી પૈસા મોકલનાર પાસેથી રૂ. ૧૨૫૫૫ પોસ્ટેજ સુધાં લેવામાં આવશે. ફક્ત પોસ્ટથી નામ નોંધાવનાર અને પાછળથી પૈસા મોકલનાર પાસેથી પોસ્ટેજ જૂદા લેવામાં આવશે, અને પુસ્તક વેલ્યુપેન્ડ પારસાન જુદા પોસ્ટથી મોકલવામાં આવશે. પછીથી અરીદનાર પાસેથી રૂ. ૬-૦ લેવામાં આવશે. પોસ્ટેજ જૂદા. અગાઉના ગ્રાહકોનાં નામ પુસ્તકને છેડે લખાવ કરવામાં આવશે.

જુલેસર બેઠાસાલ હરજીવન. કેકાણું. અમદાવાદ શાહપુર

“ ભાવ પ્રકાશ ભાષાંતર ”.

ઉપરનાં નામનું ઉગી ફારમ પત્રું મારિક ઓપાનિયું કાર્નિક મુદ્ર ૧૫ સંવત ૧૯૪૨ થી બહાર પડ્યું છે. આ ગ્રંથમાં પ્રથમ આયુર્વેદની ઉત્પત્તિ, પંચ મહાભૂત યકી શરીરની ઉત્પત્તિ, સત્ત્વ, રજ્જ અને તમ તથા જ્વાત પીત અને કફ પૃકૃતીયાઓના ગુણ દોષો, માંસા અને પરમાત્માના સરખા અને જૂદા ધર્મ પણું અને બદ્ધતાન સંબંધી બાબતો આપેલી છે. તે પછી તમામ ઔષધો તથા તેમની પાન રાખણીઓ વગેરેના ગુણ દોષો દરેક પ્રાણીઓનું તથા તેમના મારીશ દેવેનું વર્ણન અને ગર્ભાશય સંબંધી બાબતો એવી તો રૂપરૂત રીતે તથા નિસ્તારથી વિવેચન કરી વર્ણવેલી છે કે, વૈદ્યકની બાબતથી તંદન અંગ્ગણો પુરુષ પણુ જો તે પાંચો ધ્યાનમાં લે, તો તેને કાઈ ચંદ્ર રીતની અસાનતા રહે નહિ. વળી આ ગ્રંથમાં નાડી પરોક્ષા, ચંપર, અનિસાર, સંગદહ્મી, દર્પ, અજીર્ણ, વિશ્વચિકા, ધ. ત્વાદિ રોગો તેના નિગ્રાન સહિત રૂપરૂત વર્ણવેલાં છે. મોટા મોટા અંગુળની મહાન વિદ્વાન ડાક્ટરો પણ આ ગ્રંથની પ્રસંસા કરે છે.

આ ઓપાનીયાનું વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૫૦૦ રાખવામાં આવ્યું છે. જેમને ગ્રાહક થવાની ઈચ્છા હોય તેમણે લવાજમ સહિત નિચે સહી કરનારને લખવું.

ગુનાઈ વિદ્યાવાટી-ગ્રા.

બેઠામ વિ. રાધુનાથ.

શ્રીકમલારા પુસ્તકાલય ઘરમાં.

ભાવ પ્રકાશ ભાષાંતરના મંગલુર.